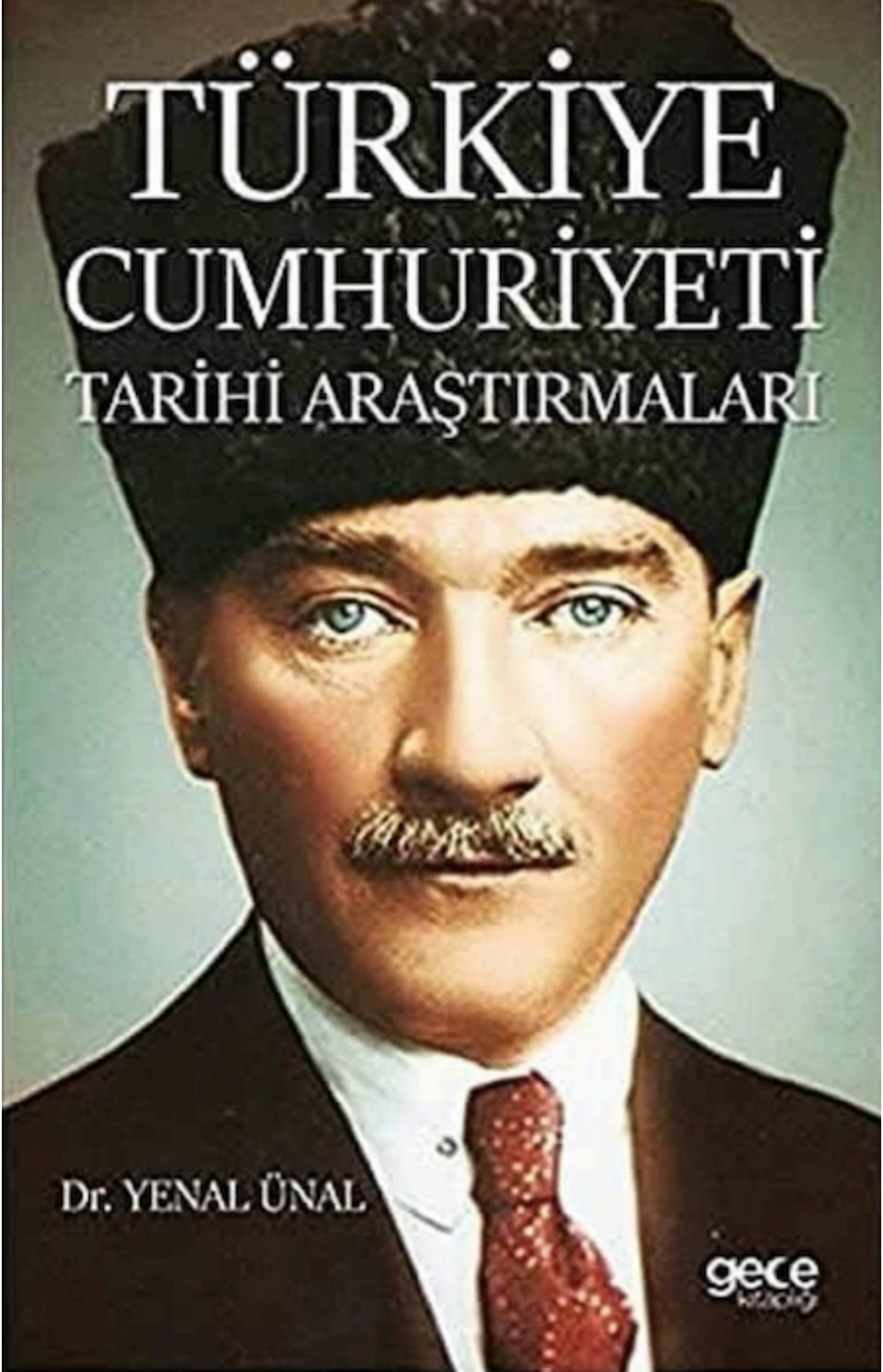
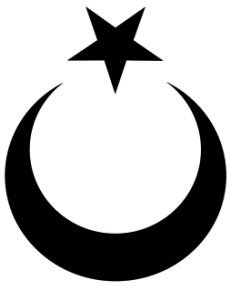

TÜRKİYE
CUMHURİYETİ
TARİHİ ARAŞTIRMALARI
Dr. YENAL ÜNAL
gece

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ ARAŞTIRMALARI

Dr. YENAL ÜNAL

gece kitaplığı

Yayın Koordinatörü • Yaşar HIZ
Genel Yayın Yönetmeni • Aydın ŞİMŞEK
Editör • Resul Yavuz & Özgür Tokan
Kapak Tasarım • Esra YILDIZ
İç Tasarım • Ahmet HAYTA
Sosyal Medya • Mertcan KOÇALİ

Birinci Basım • © Şubat 2017 /ANKARA
ISBN • 978-605-180-604-4

© copyright
Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

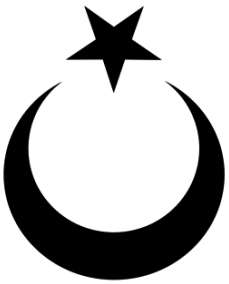
Gece Kitaplığı
Adres: Korkut Reis Mh. Yeşilırmak Cd. 10 / B
Demirtepe
Çankaya/ANKARA
Tel: 0312 384 80 40

web: www.gecekitapligi.com
e-posta: gecekitapligi@gmail.com

Baskı & Cilt
Son Çağ
İstanbul Caddesi İstanbul Çarşısı 48/48
İskitler/Ankara

Sertifika No: 25931
Tel: 0312 341 36 67

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ ARAŞTIRMALARI

Dr. YENAL ÜNAL

gece kitaplığı

Dr. Yenal ÜNAL

Dr. Yenal Ünal'ın temel ilgi alanını düşünsel, kültürel ve sosyal gelişmeler bağlamında 20. yüzyıl Türkiye ve dünya tarihi oluşturmaktadır. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü 2004 yılı mezunu olan yazar aynı üniversiteden 2006 yılında Ahmet Özgiray danışmanlığında yüksek lisans derecesini almıştır. 2012 yılında Ankara Üniversitesi'nde Kurtuluş Kayalı danışmanlığında doktora çalışmasını noktalamıştır. 2005-2013 yılları arasında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nda A-Grubu Uzman olarak görev yapan Ünal, 2013'ten bu yana Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı Başkanı olarak bilimsel çalışmalarına devam etmektedir. Çeşitli akademik dergi ve gazetelerde yayımlanmış yüzlerce yayını bulunmaktadır. Memleketi Konya Ereğlisi'ne bağlı Çiller köyüdür.

Başlıca eserleri:

1) *Ahmet Ferit Tek*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2009.

2) *Yakın Dönem Türk Tarihinde Refik Halid Karay*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2013.

3) *Kuruluşunun 50. Yıl Dönümünde Bartın Limanı Tarihi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2015.

4) *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Araştırmaları*, Gece Kitaplığı Yayınevi, Ankara, 2017.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün aziz ruhuna
ve anmayı unuttuğumuz tüm büyüklere…

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER **9**
ÖNSÖZ **11**

I. BÖLÜM
MAKALELER **15**
1) Türkiye'de Tarihçilik, Tarihçiliğin Gelişimi (15–20. YY) ve Türk-Batı Tarihçiliğine Örnek İki Kitabın Karşılaştırmalı Analizi 17
2) 1940–1950 Yılları Arasında Türkiye'de Fiyat Artışları ve Bu Dönem Ekonomisinin Genel Görünümü Üzerine Bir İnceleme 51
3) Bilgi Toplumunun Tarihçesi 95
4) Türk Düşünce Dünyasının Gelişimi ve Bu Alanda Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir İnceleme 123
5) Refik Halid Karay'ın Eserlerinde Batı İmgesi 157
6) Millî Mücadele'de Bartın 185
7) Bartın Matbuat Tarihinin İzini Sürmek: Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat Bülteni Örneği 251
8) A Selected Bibliographic Study About History of The Caucasus 337

II. BÖLÜM
KİTAP İNCELEMELERİ **393**
1) 1938'den Günümüze Türkiye ve Türkler 395
2) Ata Yadigârı Ahlât 403
3) Millî Mücadele Tarihinde Eskimeyen Hatırat Minelbâb İlelmihrâb 409
4) Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri 417
5) Türkiye Yazarlar Birliği Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi: Türkiye'nin Düşüncesi 423

6) Osmanlıdan Günümüze Demokratikleşme Sürecinde Türk Siyasi Hayatı ve Kemalizm 431
7) Atatürk-İmparatorluktan Millî Devlete 441
8) Kurtuluş Savaşı Sözlüğü 447
9) İstiklâl Harbi'nde Etnik İhanet 455
10) Tarih Araştırma ve Yazma Metodu 467
11) Türk Kültür Dünyasından Portreler 479
12) Bartın Limanı İnşaat Sonu Raporu, 487
13) Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi 493

III. BÖLÜM
KONFERANS VE SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ-DEĞERLENDİRMELERİ 501
1) 100. Yıl Dönümünde Çanakkale Savaşları'nın Etkilerini Yeniden Düşünmek 503
2) Refik Halit Karay'ın Kaleminden I. Dünya Savaşı Sonrasında Suriye'nin Siyasi ve Sosyal Vaziyeti 525
3) I. Uluslararası Avrasya Türk Dünyası Çocuk Edebiyatı Yayıncılığı Sempozyumu 557
4) V. Dini Yayınlar Kongresi Değerlendirmesi 571

ÖNSÖZ

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışından Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşuna ve Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze değin meydana gelen siyasi, askeri, sosyal, kültürel ve düşünsel faaliyetler günümüzde önemini ciddiyetle korumaktadır. 2017 yılı şartlarının yaşandığı günümüzde Türkiye'nin de aralarında bulunduğu Ortadoğu ülkelerinde yaşanan hemen her türlü siyasi gelişmenin kökeninde Fransız İhtilali ile ortaya çıkan fikirlerin bulunduğunu söylemek yanlış olmaz. Hemen her gün yeni bir gelişmenin yaşandığı Türkiye'de ve Ortadoğu'da, I. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan konjonktürün etkilerini de görebilmek mümkündür. O hâlde yaşanan bu gelişmelerin tam anlamıyla idrak edilebilmesi, özellikle barışçıl ve sağlam temeller üzerinde geleceğin inşa edilebilmesi için geçmişin ço5k iyi incelenmesi ve bu incelemelerde ortaya çıkan bilgilerin önemsenmesi gerekmektedir. Karlofça Antlaşması ve Fransız İhtilali, Türk tarihinde iki kırılma noktasıdır. Çünkü bu iki mühim gelişmeden sonra ortaya çıkan neticeler nerdeyse son üç yüz yıllık Türk tarihini şekillendirmiştir. Bu nedenle bu iki mühim olaydan sonra gün yüzüne çıkan geliş-

melerin bütün ayrıntılarıyla bilinmesi ve tekrar tekrar tartışılması gerekmektedir.

Bu bilgilerden hareketle ve bu işin ciddi bir meraklısı olarak 2008 yılından bu yana birçok dergide ağırlıklı olarak 20. yüzyıl tarihi üzerine birbirinden farklı tarihi konularda makaleler ve inceleme yazıları kaleme almaktayız. Monografi tarzında hazırladığımız çalışmalarımızı da kitap olarak neşretmekteyiz. Kitap çalışmalarımıza bugüne kadar bilimsel manada yapılan atıflar, bu eserlerin kendi alanlarına ciddi katkılar sağladığı hususunda bize önemli ipuçları sundu. Buradan hareketle akademik dünya dışındaki kitlelerin, erişip okumakta güçlük çektikleri makale, kitap incelemesi, bildiri çalışması ve diğer değerlendirmelerimizin bir kitapta birleştirilmesinin son derece sağlıklı neticeler vereceğini düşündük. Çünkü bir kitap incelemesi ile daha farklı formatlarda kaleme alınmış örneğin bir bildiri ya da makale çalışmasının toplumun geneline erişiminde çok ciddi farklar ortaya çıkabiliyor. Kanaatimizce bilimsel çalışmaların kitap şeklinde neşri hâlâ en etkili yöntem. Elinizde bulundurduğunuz eser işte bu kanaat ve tasavvurlar çerçevesinde muhtelif tarihlerde çeşitli dergilerde kaleme almış olduğumuz makaleler başta olmak üzere kitap eleştirisi yazıları ile sempozyum bildiri ve diğer değerlendirme incelemelerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur.

Bir başka eserimizde belirttiğimiz üzere "tarihçilik, doğası gereği durağan hâlde bekleyen bir bünyeye değil; sürekli hareket hâlinde olan bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla bu devinimde, sürekliliğin sağlanması için yeni bakış açılarına, keşif bekleyen olgulara, farklı metotlara, değişik fikirlere, başka duyuşlara ve yeni sezgilere ihtiyaç duyulmaktadır." "Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Araştırmaları" adlı eserimiz işte bu amaçlar doğrultusunda daha önce

neşredilmiş bilimsel çalışmalarımızın kitlelere daha sağlıklı bir biçimde ulaştırılabilmesi amacıyla ortaya çıkmış bir üründür. Eser, tarih araştırmacılığı alanında yeni bakış açılarının ortaya çıkarılmasına, keşif bekleyen yeni olguların tespit edilmesine, farklı metotların bulunmasına, değişik fikirler ve duyuşların belirlenmesine katkı ve destek sağlaması durumunda amacına ulaşmış olacaktır.

Bu eserin oluşumuna birebir katkı sunmamakla birlikte tarih araştırmacılığı alanında yetişmemizde emekleri bulunan, kendilerinden feyz aldığımız değerli hocalarımız ve büyüklerimiz Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı, Prof. Dr. Tuncer Baykara, Prof. Dr. Ahmet Özgiray, Prof. Dr. İsmail Aka, Prof. Dr. Kemal Arı, Prof. Dr. Mustafa Oral ve Prof. Dr. Neşe Özden başta olmak üzere bütün diğer değerli bilim insanlarına teşekkür etmek istiyorum. Yine eserin yayımlanmasında emekleri bulunan Gece Kitaplığı Yayınevi'nin tüm değerli çalışanlarına teşekkür etmek istiyorum.

Dr. Yenal ÜNAL

Kemerköprü/Bartın 2017

I. BÖLÜM
MAKALELER

1) TÜRKİYE'DE TARİHÇİLİK, TARİHÇİLİĞİN GELİŞİMİ (15–20. YY) VE TÜRK-BATI TARİHÇİLİĞİNE ÖRNEK İKİ KİTABIN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ[1]

Giriş

Tarih bilimiyle bugüne kadar uzaktan yakından ilgilenen pek çok tarihçi, sosyolog, sosyal bilimci ve araştırmacı, tarihi tanımlamaya ve tarihin amaçlarını çeşitli şekillerde açıklamaya çalışmışlardır. Peter Novick'e göre tarih, "*Yavaş yavaş birbirleriyle rekabet eden iddia ve karşı iddialardan oluşan bir bataklık*"[2], Edward Hallet Carr'a göre ise "*Tarihçi ile olguları arasında karşılıklı bir etkileşim süreci; bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalog*"dur.[3]

Geniş ve genel anlamıyla tarih[4], her türlü ola-

---

[1] İlk defa, *Kelam Araştırmaları Dergisi*'nin, 8. cildinin 2. sayısında yayımlanmıştır.

[2] Özbaran (2006), 1.

[3] Carr (2006), 35.

[4] Arapça tarih kelimesi; İbranice ay görmek anlamına gelen "*Verrehe*" kökündendir ve hadiseleri Sami kavimlerindeki ay takvimini kullanmak suretiyle bir takvime bağlamak, yani ferdi vakaları tarihlendirme esasına dayanan kronolojik bir tasnif anlamı-

yın, maddenin veya nesnenin geçmişteki ve o anki halini konu alır.[5] Günlük konuşma dilinde ise "*tarih*" sözcüğü iki anlama gelir: Hem geçmişte meydana gelmiş olayları belirtir, hem de geçmişin tarihçilerin çalışmalarında yeniden kurulup aktarılmasını ifade eder.[6] Tarih, pratik toplumsal bağlantıları olan bir alandır; işlevini gereğince yerine getirebilmesi, başka disiplinlerden yararlanmasına ama bunu yaparken seçici davranmasına bağlıdır; esin kaynağı ne olursa olsun her türlü tarih araştırması, modern akademik tarihe damgasını vurmuş olan titiz eleştiri yöntemine[7] uygun olarak gerçekleştirilmelidir.[8]

Tarihin ana konusu da öbür toplum bilimlerinki ile aynı olup; insanların toplum içindeki davranışlarını konu alır. Daha başka farklılıklarına yol açan ana ayırt edici özelliği ise, insanların geçmişteki toplumsal ilişkileri araştırmasıdır.[9] Tarih bilimi ile öbür toplum bilimleri arasındaki ilişkiler zorunlu ve değerli ilişkilerdir.[10]

Tarihin faydası ya da yararı nedir? Bugüne kadar Tarih felsefesiyle uzaktan yakından ilgilenen bütün tarihçilerin merak ettiği bu soru çeşitli şekillerde ele alınmıştır. A. L. Rowse'ye göre "*Bir kimyacı, bir*

---

na gelir. Batı kaynaklarında "*Histoire*" tabiri Latin ve Yunan kaynaklarında araştırmak, incelemek anlamlarında kullanılmıştır.

[5] Yalçın (2004), 1; Öztürk (1999), 29.

[6] Özlem, (2001), 13.

[7] R. G. Collingwood'a göre tarihin bazı ilkeleri vardır bunlar özetle: 1) Tarihte başlangıçlar yoktur, 2) Tarihte sonlar yoktur, 3) Tarihte tamlık yoktur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Collingwood (2005), 331–334.

[8] Tosh (1997), V-VI.

[9] "*Günümüz toplumu bugüne egemen olup geleceği üzerine bir görüş oluşturabilirse, bu süreç içinde geçmişe ilişkin bilgisini de yenileyebilir*." Ayrıntılı bilgi için bkz. Carr-Fontana (1992), 21.

[10] Carr-Fontana (1992), 14–15.

fizik bilgini ya da bir makine mühendisi olabilirsiniz, ama bir tarihçi olabilir misinizi? Olduğunuz takdirde bu sizi nereye götürür?"[11] Marc Bloch konuyu, *"-Baba tarih ne işe yarar bana açıkla- Birkaç yıl önce yakından tanık olduğum küçük bir erkek çocuk bir tarihçi babayı böyle sorgulamaktaydı […] Bir çocuğa ait olan bu soruyu –ki bu çocuğun öğrenme açlığını şimdilik tatmin etmeyi başaramadım- büyük bir istekle, kitabın ruhunu özetleyen başlı olarak muhafaza edeceğim. Kuşkusuz bazı kimseler bu formülü saf bulacaktır. Ama bunun tersine olarak bu soru bana konuyla uyum içinde gözükmektedir."*[12] şeklinde özetlemektedir. Meseleyi tersinden ele alan, bir an tarihin mevcut olmadığını düşünerek konuya yaklaşan İngiliz tarihçisi A. Marwick *"Tarihin Faydası Nedir?"* sorusunu ileri sürenlere en kesin ve en aydınlatıcı cevap için, hiç kimsenin tarih bilmediği bir toplumda günlük hayatın nasıl olabileceğini tasavvur etmeleri teklifinde bulunmaktadır. Levi-Strauss'a göre tarihi önemsemeyenler yaşanılan zamanı bilmediklerinden kendilerini kınayanlardır. Cicero bunu daha da açık bir şekle sokmuştur. *"Kendinizden önce ne olup bittiğinden habersiz bulunmanız çocuk kalmanız demektedir"*[13]

Toplum halinde yaşayan insanların meydana getirdiği kültür ve medeniyet, toplum düzeni, iktisadi hayat tarihin konusunu teşkil eder.[14] Buna bağlı olarak, sanat-dil ve edebiyat, din, ahlak, bilim, teknik, şehirleşme, idari yapı, hukuk, kısacası maddi

[11] Rowse (1971), 11.

[12] Bloch (1985), 1.

[13] Özbaran (1979), 597.

[14] "Her tarihi olay kendi devrinde hâkim genel dünya görüşünün, yani hayat felsefesinin bir tezahürüdür ve unsurlarının tamamı birden bu felsefe ile irtibat halindedir. Tarihçi kendi devrindeki topluma hâkim dünya görüşünün, yani hayat felsefesinin tesiri altındadır ve onun konuları seçişinde ve işleyişinde şahsi duygularını bu tesirden kurtarması zordur." Ayrıntılı bilgi için bkz. Kafesoğlu (1983), 13–14.

manevi olarak ortaya konan her şey tarihin konusu kapsamındadır.[15] Dolayısıyla tarih, beşeri bilimlerin merkezinde yer alır. Bazı tarih ekollerinin yerleştirmeye çalıştığı tarih anlayışı, tüm uzmanlık tarihlerinin toplamıdır. Tarihin toplumsal bir rolü olduğu açıktır. Toplumlar, geleceklerine yön verirken her zaman geçmişlerine ihtiyaç duymuşlardır.[16]

Gelecekte nelerin olabileceğine, geçmişte nelerin olduğuna –ya da olmadığına- tarihe bakarak karar verilir. Kısaca, deneyim yoluyla öğrenilir. Tarihin vazgeçilmez olduğunu iddia etmek, şunu söylemenin bir başka yoludur sadece: Bireysel düzeyde bizim için geçerli olan, toplumun birer üyesi olarak sürdüğümüz hayatlarda da aynı ölçüde geçerlidir.

Bütün bu bilgiler ışığında, Türk tarihçiliğinin 15. yüzyıldan günümüze nasıl bir gelişme takip ettiği ve günümüzde ulaştığı merhalenin incelenmesinin anlam ve önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Türk tarihçiliğinin özellikle de Türkçe tarih yazıcılığının ortaya çıkışı, gelişimi ve günümüzde ulaştığı seviyenin değerlendirilmesi bir anlamda gelecekte Türk tarihçiliğinin izleyeceğin yol haritasını bize göstermektedir. Yukarıda da değindiğimiz üzere tarihçiliğin geleceğinde de nelerin olabileceğine -ya da olamayacağına- daha önce yapılmış çalışmalara bakarak karar verilir.

Türkiye sahasında ilk Türkçe tarihçilik örnekleri Osmanlı kuruluş dönemi ile Tevâ'ifû'l-Mulûk adı verilen Beylikler döneminde görülmektedir. Ondan önceki Selçuklu döneminde yazılan çok sayıda tarih eser Farsça olarak kaleme alınmıştır. Bunlardan günümüze yalnızca küçük artıklar ve sonradan tahrif edilmiş nüshalar kalmıştır. Bunun için doğrudan Türkçe tarih çalışmaları, Osmanlı döneminde kale-

[15] Öztürk (1999), 29.

[16] Yalçın (2004), 2.

me alındığı için Türkler için tarihçilik de bu dönemde başlatılır. Bu ilk dönem ve bundan önceki dönemler için göçebe Türkmenler arasında, akıncıların kahramanlık hikâyelerini anlatan Dede Korkut benzeri tarihler mevcuttur.[17]

Türkiye'de Tarihçiliğin Gelişimi (15–20. Yüzyıllar)

İlk Osmanlı tarihçisi, 1413 tarihlerinde seksen yaşlarında vefat eden Ahmedî (1334–1413), öğrenimini Mısır'da yapmış bir şairdi.[18] Onun, Kütahya'da Germiyan Bey'i Süleyman Şah için yazdığı ve Büyük İskender'in kahramanlıklarını içeren eseri "İskendername"nin sonuna eklediği manzum "Dasitan-ı Tevârih-i Mulûk-u Âl-i Osman", daha sonradan bir kısım Osmanlı tarihçisine kaynaklık ettiği gibi, bu manzum eserden alınan parçalar, yer yer başka Osmanlı tarihçilerinin eserlerini süslemekte de kullanılmıştır.[19]

II. Murat zamanında, tarihsel nitelikli üç çeşit eser görülür. Bunlar: "Tevârih-i Âl-i Osman" başlıklı anonim eserler, Arapça ve Farsçadan Türkçeye tercüme edilen eserler ve saray müneccimleri tarafından hazırlanan saray takvimleridir.[20]

İlk Osmanlı tarihçilerinin bir kısım halk efsanelerinden ve tarihi bilgileri de ihtiva eden destanlardan faydalandıkları görülmektedir. Fatih Sultan Mehmet devrinin üç önemli tarihi eserinden ikisi

---

[17] Babinger (1982), 3–6.

[18] Franz Babinger, "Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri", adlı çalışmasında birçok kaynağın aksine şimdiye kadarki en eski Osmanlı tarih yazarının, Sultan Orhan'ın imamının oğlu olan Yahşi Fakîh'in olduğunu belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Babinger (1982), 11–12.

[19] Göyünç (1977), 240; Babinger (1982), 12–13.

[20] Oral (2006), 53–54.

Enverî'nin "Düsturnâmesi" ve Karamanî Mehmet Paşa'nın Arapça "Osmanlı Tarihi" takvimlerden alınma bilgilerin derlenmesi türündendirler. I. ve II. Murat devirlerinde Arapça ve Farsça'dan Türkçeye çeviriler[21] de yapılmıştır. Örneğin 1424'de Yazıcızâde Ali'nin, bazı ilavelerle, Farsçadan Türkçeye çevirdiği İbn Bibi'nin "El-Avâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûrü'l-Alâ'iyye" adlı eseri çok önemlidir.[22]

XV. yüzyılda oldukça yalın bir dille, askeri sınıfların ve sınır halkının psikolojisine göre yazılan ve büyük ölçüde derviş gazilerin görüşlerini yansıtan "Âşık Paşazâde Tarihî", Osmanlı tarihçiliğinde adeta bir kilometre taşıdır. Bu eser Neşrî'nin ana kaynakları arasında yer aldığı gibi, devletin kuruluşundan kendi zamanına kadar gelmek üzere bir tarih yazmak bilincinin de dikkate değer ürünlerinden biridir.[23]

II. Bayezit zamanında Osmanlı tarihçiliğinde yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde İdris-i Bitlisî, Kemal-Paşazâde ve Şemsettin Ahmet birer Osmanlı tarihi yazmaya memur edildiler. Birincisinin Heşt-Behişt (Sekiz Cennet) adlı Tarihi, sekiz Padişah devrini anlatan Farsça, edebi ve ağır bir üslupla kaleme alınan bir eserdir.[24] Tursun Bey, "Tarih-i Ebû'l-Feth" adlı eserinde şeriat yanında örfî hukukun varlığı ve gerekliliğini savunan, hükümdarı görev

[21] Osmanlı devleti ve toplumu, Türk-İslam geleneğinin hâkim olduğu bir coğrafyada kurulup gelişmiştir. Bu itibarla Türkler arasında yerleşmiş olan ve klasik denilebilecek eğitim-öğretim tarzı, Osmanlı Türkleri tarafından da benimsemiştir. Ana dilleri Arapça olmayan Osmanlı Türkleri de Müslüman oluşlarının etkisiyle ilk dönemlerden itibaren İslami ilimlerin tedrisine ve Arapçadan başta tarih alanında olmak üzere çeşitli branşlarda çeviri faaliyetlerine giriştikleri görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Baş (2006), 56.

[22] Tekindağ (1971), 657.

[23] Arıkan (1991), 77.

[24] Yinanç (1940), 1; Fleischer (1996), 247.

ve yetkilerini ayrıntılı olarak açıklamıştır.[25] Kemal-Paşazâde ise, Türkçe fakat ağır bir dille yazdığı eserini 1508'de tamamlayabilmiş, bunu daha sonradan Mohaç Seferi'ne kadar getirmiştir. Kemal Paşazâde, Osmanlı Tarihini Genel Türk tarihi içersinde, onun bir parçası olarak gören ilk tarihçidir.[26]

Osmanlı tarihçileri arasında Karamanî Mehmed Paşa, Lütfî Paşa gibi sadrazamlara; Kemal-Paşazâde, Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi gibi şeyhülislamlara, devletin çeşitli kademelerinde mühim görevler alan kimselere rastlanmaktadır. Bu kişilerin ekserisi yalnızca tarihle meşgul olmayıp, edebiyatla, İslami ilimlerle, coğrafya ile hatta tıpla dahi ilgilenmişler ve yabancı ülkelerde meydana gelen gelişmelere de ilgi duymuşlardır. Feridun Ahmet Bey'in bir tercüman ve bir kâtibe çevirttiği "Tarih-i Frengi" (Fransa Kralları Tarihi) *Batı* dillerinden Türkçeye yapılan ilk çeviridir. 1580'de III. Murat adına kaleme alınan "Tarih-i Hind-i Garbi", Amerika'nın keşfini, Güney Amerika'nın İspanyollar tarafından zaptını konu alır. Kâtip Çelebi'nin "Cihannümâ" adlı ünlü coğrafya eserinin kaynakları arasında "Asia Minor" adlı bir Batı kökenli eserin varlığı da yine herkes tarafından bilinmektedir.[27]

Hoca Sadettin Efendi (1536–1599) ve Mustafa Ali (1541–1599) 16. yüzyılın en kudretli tarihçilerindendir. Hoca Sadettin Efendi'nin "Tacü't-Tevârih"[28] adlı eseri ile Gelibolulu Mustafa Ali'nin[29] "Künhü'l-

[25] Arıkan (1991), 78.

[26] Göyünç (1977), 241; Arıkan (1991), 78.

[27] Göyünç (1977), 241–242.

[28] Arıkan (1991), 80.

[29] Gelibolulu Mustafa Âli'nin ölümünden sonra kazandığı ün büyük ölçüde tarih yazımına yaptığı dev katkıya ve çekinmeden dile getirdiği toplumsal-siyasal eleştirilere dayanır. En önemli eseri olan "Künhü'l-Ahbar" her biri bir cilt oluşturan dört rükn

Ahbâr" adlı eseri Osmanlı tarih yazıcılığına yeni bir düzenleme ve yöntem kazandırmıştır.[30]

Kanuni döneminden sonra Osmanlı tarih yazarlarının, İran tarih yazarlarının eserlerinden etkilemeye başladı. Bu etki, Fars dili ve edebiyatının Osmanlılar üzerindeki geniş ve derin nüfuzu ile İranlı Firdevsi'nin "Şehname" adlı eserinin tarih yazarları tarafından örnek alınmasıyla başlamıştır. İlk örnekleri Fatih devrinde verilmekle birlikte Kanunî zamanında şehnamecilik bir gelenek haline gelerek memuriyete dönüşmüştür. Şehdî,[31] Fethullah Arif Çelebi devrin ünlü "Şehnamecileriydi." 18. yüzyılın başında da şehnameciliğin yerini vakanüvislik almıştır.[32] 17. yüzyıldan[33] itibaren ortaya çıkan vakanüvisçilik şehnamecilik geleneğinden ortaya çıkarak İmparatorluğun tarihçilik geleneğine farklı bir boyut getirmiştir. Yüzyılın ünlü tarihçisi İbrahim Peçevi'nin, Macar kaynaklarından yararlandığı bilinmektedir. Yazmış olduğu "Peçevî Tarihi"nde Avrupa'da matbaanın keşfinden, barutun icadından bahsetmektedir.[34]

üzerine oluşturulmuş bütünsel bir yapı olarak tasarlanmıştır. Birinci rükn kozmoloji, coğrafya ve insan yaratılışına ayrılmıştır. İkincisinde İslam öncesi Peygamberler ve Moğol istilasına kadarki İslam tarihi, üçüncüsünde Moğol ve Türk hanedanları ele alınır. Yapıtın yaklaşık üçte birini oluşturan dördüncü rüknünde ise Osmanlı tarihi anlatılır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fleischer (1996), 243–253.

[30] Köprülü (1999), 19–20.

[31] Lewis (1991), 329.

[32] Oral (2006), 55–57.

[33] Franz Babinger, "Beş Bosnalı Tarih Yazarı" adlı çalışmasında, Beş Bosnalı Tarih yazarının, Osmanlı tarihine, yazmış oldukları eserlerle katkıda bulunduğunu belirtir. Bu yazarlar Mustafa Şevkî Başeski, İbrahim Kapic Vehbi, Salih Sıdkî b. Kadı Mahmud, Salih Sıdkî Muvakkit ve Muhammed Enverî Efendi Kadicdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Babinger (1993), 120–122.

[34] Göyünç (1977), 242.

17. yüzyıl Osmanlı tarihçiliğinin en üretken ve en değerli tarihçisi Kâtip Çelebi (1609–1657)'dir.[35] Kâtip Çelebi'nin[36] tarih alanındaki en önemli eseri, "Fezleketû'l-Akvâl El-Ahyâr fî İlm El-Tarih ve'l-Ahbâr" başlıklı yapıtıdır. Âdemden 17. Yüzyıla kadar bir dünya tarihi olan bu eser, Batı dillerine de çevrilmiştir. Kâtip Çelebi Osmanlı tarihçileri arasında ilk kez eski Yunan ve Roma tarihiyle ilgilenmiş tarihçidir. Bu alanda "İrşâdû'l-Hayarâ Fi't-tarihi'l-Yunan ve'r-Rum ve'n-Nasarâ" adlı bir eser vermiştir. "Keşfüz-Zünûn" adlı eserinde ise, 17. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlıların yararlandıkları ve bizzat yazdıkları eserlerin bir listesini oluşturmuştur.[37]

Bu dönem için çok kıymetli bir eser olan "Camiü'd-Düvel", Arapça, Farsça ve Türkçe, bir kısmı bugün için ele geçmemiş olan 130'un üzerinde kaynağın incelenmesi suretiyle Müneccim Başı Ahmet Dede Efendi tarafından yazılmıştır.[38]

1725–1730 yılları arasında tercüme faaliyetleri de çok önemli aşamalar kaydetmiştir. Bu dönemde çevrilen eserlerden bazıları şunlardır:

---

[35] Arıkan (1991), 80.

[36] Kâtip Çelebi'nin birçok mühim eseri bulunmaktadır. "Keşfü'z-Zünûn an Esmâi'l-Kütübî ve'l-Fünûn; "Takvimü't-Tevârih"; "Tuhfetü'l-Kibar fî Esfâri'l-Bihar"; "Cihan-nümâ"; "Süllemü'l-vusûl ilâ Tabakati'l-Fuhul"; "Recmü'r-Racim bi's-Sîni ve'l-Cîm"; "Düstûrü'l-Amel Li-İslâhi'l-Halel"; "İlhamû'l-Mukaddes mine'l-Feyzi'l-Akdes"; Levâmi'un Nûr fî Tercemeti Atlas-Minör"; "Tuhfetü'l-Ahbar fî'l-Hikemi ve'l-Emsâli ve'l-Eş'âr"; Câmiu'l-Mütûn"; Fezleketü'l-Akvalü'l-Ahyâr fî İlmi'-Târih-i ve'l-Ahbâr"; "Fezleke"; "Mizanü'l-Hak fî İhtiyârû'l-Ehak"; "Şerh-i Muhammediye"; "Revnaku's-Saltanat"; "Terceme-i Târih-i Firengi"; "Nigâristan Gaffârî Letâifinin İhtisarı"; "Tarih ve Tabakat Nevâdiri İhtisarı"; "Bahriye". Ayrıntılı bilgi için bkz. Bursalı Mehmed Tahir Efendi (1975), 84–90.

[37] Oral (2006), 62.

[38] Göyünç (1977), 242; Bursalı Mehmed Tahir Efendi (1975), 101–102.

Bedrettin Aynî, "İkdû'l-Cumân fî-Tarih-i Ehli'z-Zaman" (Arapçadan); Hand-mir, "Habibü's-Siyer" (Farsçadan); Müneccimbaşı Derviş Ahmet Efendi, "Camiü'd-Düvel" (Arapçadan); İskender Ben Münşî, "Tarih-i Âlem Âra-yı Abbasî" (Farsçadan); Hoca Gıyaseddîn Nakkaş, "Acâibu'l-Letaif" (Farsçadan).[39]

Vakanüvislik, vakanüvisin devletin resmi belgelerine kolayca ulaşabilmesi ve kayda geçirilebilmesi amacıyla, Divan-ı Hümayun kalemleri bünyesinde oluşturulmuştu. Ancak vakanüvisçiliğin kurumsallaşması 18. yüzyılda gerçekleşmiştir.[40]

Vakanüvis Mustafa Naima'nın (Ölm. 1716) görevi, 1591'den sonraki olayları ayrıntılarıyla anlatan bir Osmanlı tarihi yazmaktı. Naima, aynı zamanda resmi tarih ideolojisinin tarih alanına taşımakla yükümlüydü. O, "Ravzat'l-Huseyn fî Hulâsat'l-Ahbâr El Havâkîn" adlı eserinin hemen başında –yüz karası Karlofça Antlaşması'nı açıklamak ve yenilir yutulur hale getirmek için Hz. Muhammed'in (S.A.V) Hudeybiye Barışı ile karşılaştırmıştı.[41] Naima'dan sonra Masrâfzade Şefik Mehmet Efendi (Ölm. 1715) ve sonra da Mehmet Raşit Efendi (Ölm. 1735) vakanüvis olmuştur.[42]

19. yüzyılda, bilhassa Lale Devri'nden itibaren Batılılaşma akımı sonucu bütün Osmanlı toplum, kurum ve müesseselerinde de Batının gitgide artan etkisi tarihçilik anlayışlarını da etkiledi. Öte yandan Avrupa devletleriyle kurulan ilişkilerin sonucu bu ülkelerin çeşitli durumlarını yansıtan sefaretnameler gündeme gelmiştir. Bu sefaretnameler Avrupa ahva-

[39] Oral (2006), 69.

[40] Arıkan (1991), 84.

[41] Fleischer (1996), 246; Bursalı Mehmed Tahir Efendi (1975), 109–110.

[42] Oral (2006), 64.

linin anlaşılmasına önemli bir katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda tarihçiler için de önemli bir malzeme ödevi görmüş, çoğu kez olduğu gibi vakanüvis tarihlerine derç edilmişlerdir.

1819'da Vakanüvis (Resmi Tarih Yazıcısı) atanan Şanîzâde Ataullah Efendi bir doktor olduğu gibi, Batı dili bilen ve Batı kaynaklarından yaralanan birisidir. Hem geleneksel bir öğretim kurumu olan Tıp medresesinde hem de Avrupa modeline göre öğrenim görmüş, dolayısıyla eski ve yeni değerlerle donanmış bir Osmanlı aydınıdır. Arapça ve Farsçanın yanı sıra Latince, İtalyanca, Rumca ve Fransızca biliyordu. Herodotos tarihini de okuyan Şanizâde, "Tarih-i Şanizâde" adlı eserini yazarken Avrupa ülkelerinin gazetelerinden de yararlanmıştır. 1825'te vakanüvislik görevinden alınmış, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla birlikte sürgüne gönderilmiş ve yerine Sahaflarşeyhizâde Mehmet Esat Efendi (1790–1848) vakanüvis olmuştur.[43]

Mehmet Esat, Şanizâde'nin eserlerine ekler yazmış ve bunların devamı olarak, II. Mahmut'un emriyle Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışını anlattığı "Üss-i Zafer" adlı bir yapıt kaleme almıştır. Bu eserin Osmanlılarda Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışının resmi tarihini ve söylemini oluşturma açısından çok önemli bir işlevi bulunmaktadır.[44]

Vakanüvislik makamı[45], II. Mahmut'un özellikle 1820'li yılların ortalarında çok değer vermesine karşın gözden düşmeye başladı. Vakanüvislerin gözden düşmelerinin nedeni, bazı yazarların onlara olan güvensizlikleri şeklinde kendini göster-

[43] Arıkan (1991), 85–86; Oral (2006), 65–66; Kütükoğlu (1990), 18.

[44] Kütükoğlu (1990), 11; Oral (2006), 66.

[45] 19. yüzyılın diğer iki önemli vakanüvisi Vasıf ve Antepli Ahmet Asım Efendidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kütükoğlu (1990), 15.

di. Örneğin, 1821 Mora isyanına tanık olan Ahmet Paşazâde Yusuf, bu olayın vakanüvisler tarafından layıkıyla ele alınıp yazılmadığı düşüncesinden hareketle bu konuda bir risale yazdı. Vakanüvisliğin gözden düşmesine neden olan asıl gelişme, "Takvim-i Vekayî"nin (1831) yayın hayatına başlamasıdır. Gazetenin başyazarı yayın gerekçesinde, dünyada ve memlekette meydana gelen siyasi, iktisadi, sosyal, bilimsel ve teknik alanlardaki gelişmelerin günü gününe yayınlanmasının önemini belirtmiştir.[46]

19. yüzyıla damgasının vuran en büyük tarihçi Ahmet Cevdet Paşadır.[47] Fransızcayı iyi bilen ve Fransızca kaynaklardan ve arşiv belgelerinden –kendinden önce gelenlerden çok daha büyük ölçülerde- yararlanan bir tarihçidir.[48] Ahmet Cevdet'in tarih yazımına katkısının Osmanlı modernleşme hareketi açısından önemli bir dönem olan Tanzimat devrinde olması anlamlıdır. Çünkü o, yetkin bir vakanüvis olduğu kadar, becerikli bir Tanzimat bürokratıdır da.[49] Yazmayı deruhte ettiği devre ait bütün vakayinameleri, tercüme kitaplarını, hatıratları birer birer gözden geçiren ve bu belgeleri büyük bir itinayla inceleyen Ahmet Cevdet kendinden önce gelen vakanüvisleri, müellifleri, Hammer'i gördüğü ve bu eserlerden azami ölçülerde faydalanarak eserlerini vücuda getirdiği anlaşılmaktadır.[50] "Tarih-i Cevdet" adlı eserini otuz yıllık bir çalışma sonucunda tamamlamıştır. "Kısas-ı Enbiyâ" ve "Tevârih-i Hulefâ" aslı eserleri pedagojik değeri teslim edilmiş; husûsiyle sâde ve vecîz dil üslûbu çok takdîr olunmuştur.[51]

---

[46] Oral (2006), 67.

[47] Yinanç (1940), 4.

[48] Göyünç (1977), 243.

[49] Oral (2006), 67.

[50] Yinanç (1940), 4.

[51] Kütükoğlu (1986), 108–114; Kütükoğlu (1990), 19.

19. yüzyılın mühim yazarlarından Ahmet Vefik Paşa, nadir ve yazma birçok tarihleri ihtiva eden büyük ve mühim bir kütüphaneye malik olan, şark ve garp dillerinin birçoğuna vakıf bulunan bu zat ilminin derinliği nispetinde bir şey yazmamış ve yalnız mekteplerde okutulmak üzere "Fezleke-i Tarih-i Osmanî" adlı küçük bir kitap kaleme almıştır. Bu eser daha sonradan Ahmet Mithat Efendi, Mansurîzade Mustafa Paşa, Murat Bey ve Abdurrahman Şeref Efendi'ye örnek teşkil etti. Bunlar içinde Mustafa Paşa'nın "Netayicü'l-Vukuat" adlı eseri bihakkın tetebbu mahsulüdür.[52]

Bütün bu açıklamalardan sonra diyebiliriz ki, Türkiye'de tarihçilik genel anlamda dört aşamadan geçerek gelişimini sürdürmüştür. Bunlar: Dinsel Tarih Anlayışı, hanedan tarih anlayışı, ırksal tarih anlayışı ve son olarak ulusal tarih anlayışı. Tanzimat'a kadar, tarih olaylarının açıklanmasında genellikle dinsel tarih anlayışı geçerli olmuştur. Osmanlı Devleti'nin teokratik yapısı buna olanak hazırlamıştır. Medrese, dinsel tarihçilik zihniyetinin kaynağı, yayıcısı ve denetçisi olmuştur. Halk arasında dolaşan yazılı ve daha çok sözlü edebiyat örnekleri konularının tümünde, dinsel tarihçilik anlayışı izlerine rastlanmaktadır. Tanzimat hareketiyle Osmanlı örgütlerinin tümünde başlayan modernleşme hareketlerinin, tarih anlayışında da bir değişmeye istikamet vermiş olduğu bilinmektedir. Haklar önünde eşit bir tebaa meydana getirilmeye kalkışılması, genel eğitimde medresenin tekeline son verilerek çağdaş eğitim örgütlerinin kurulmasına girişilmesi, tarih anlayışını dinsel mihverden hanedan tarih anlayışına doğru kaydırmaya başlamıştır. Osmanlı hanedanı etrafında, cins ve mezhep ayrıntısı göstermeksizin çeşitli halkları de amaç tutan bu tarih anlayışında

[52] Yinanç (1940), 5–6; Arıkan (1991), 88.

ülküleştirilmek istenen, hanedan veya Padişah'tır. Ne var ki, Padişah aynı zamanda Halife olduğu için, hanedan tarihi yanında dinsel tarih de devam etmiştir. Bu tarih anlayışlarının geçerli oldukları devirde, özellikle, dinsel tarihçilik devrinde tarih yazcılığı, dar kalıplar içinde yaşamıştır. Tarih yazarı telif hakkı ile değil, fakat büyüklerin veya devletlûların ihsanı ile yaşamak zorunda bulunduğu için, tarih olaylarını açıklarken, eleştiri olanaklarında yoksundu. Zaten her şeye egemen durumunda olan din de, böyle bir eleştiri için yeteri kadar özgürlük vermiyordu. Birinci Meşrutiyet idaresinin amacına ulaşamaması, Hıristiyan ve Müslüman halk arasında ulusçuluk fikirlerinin gelişmesi, nedeniyle Türk aydınları arasında, ulusal tarih doğrultusunda bir eğilim başlamıştır. Türk tarihi çerçevesinde, Türk dili, Türk edebiyatı ve Türk tarihi konularında yaymış oldukları araştırma sonuçları Türkçeye çevrilmeye ve hatta bazı telif eserler de meydana getirilmeye başlanmıştır. Bu nedenle yukarıda sözü edilen iki tarih anlayışına bir üçüncüsü de eklenmiştir.[53]

Mükrimin Halil Yinanç, Tanzimat adlı yapıtta yer alan "Tanzimat'tan Meşrutiyete Bizde Tarihçilik" başlıklı makalesinde "*Bizde, bütün sosyal ve kültürel ilimlerde olduğu gibi, tarihe dair bilimsel eserlerin telif ve tercümesi çalışmaları hürriyetin ilanından yani 1908'den sonra başlamıştır.*"[54] ifadesine yer vermiştir. Aynı şekilde Mizancı Mehmet Murat, 1909 yılında yayınlanan bir eserinde, Osmanlı tarihinin yazılmadığını ve o zamana kadar yazılmış tarihlerin "vukuat cetvellerinden ibaret" olduğunu ileri sürmüştür:[55] "*Tarih-i Osmanî henüz yazılmamıştır. Mevcut olan tevârihânlar da pek çok nevâkısı şamil olmak şartıyla –vukuat*

[53] Karal (1977), 255–256.

[54] Yinanç (1940), 23.

[55] Oral (2006), 73.

cetvellerinden ibarettir. Hele ilk asâr ve vukuât-ı tarihiyemiz bir müddet ağızdan ağıza devr olunduktan sonra Orhangazi'nin İmamı oğlu Şeyh Yahşi Bin İlyas tarafından zabt edilmiş. Aşık Paşazâde Derviş Ahmet tarafından tevsî edildikten sonra İdris-i Bitlis'in, yani bir mültecinin zabtına uğramış, müte'ahhiren İdris'ten düzce almak ile ikfâ ettikleri için öylece bize kadar vâsıl olmuş rivayât ve hikâyâttan ibarettir."[56]

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte ön plana çıkan Osmanlıcılık akımının ve Osmanlı tarihini çağdaş bilimsel ölçütlere uygun biçimde yazma düşüncesinin etkisiyle "Tarih-i Osmanî Encümeni" (TOE) kurulmuştur. Encümenin kuruluşu, Padişah Mehmed Reşat'ın saltanatı ve Hüseyin Hilmi Paşa'nın ikinci sadrazamlığı zamanında gerçekleşmiştir. Mehmed Reşat'ın Abdurrahman Şeref Efendi'yi 17 Mayıs 1909'da vakanüvisliğe atamasıyla encümenin kuruluş süreci de başlamıştır. Encümen, 27 Kasım 1909'da kurulmuştur. Tarih-i Osmanî Encümeni, çalışma alanı ve misyon açısından 1851'de kurulan "Encümen-i Dâniş"in devamı niteliğinde bir kurumdur. Müessesenin temel amacı Osmanlıcılık düşüncesi etrafında bir Osmanlı tarihi vücuda getirmekti. Yayın organı olarak "Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası" (TOEM) yayın hayatına girmişse de; 1918 yılına gelindiğinde encümen etkinliğini kaybetmiştir. Encümenin etkinliğini kaybetme sürecinde, encümenin hamisi olarak bilinen Sultan Mehmet Reşat'ın vefatı ile Mondros Mütarekesi'nden sonraki gelişmelerin önemli etkenler olduğu görülmektedir.[57]

II. Meşrutiyet döneminden sonra tarihçilik, yeni Türkiye Devleti'nin kurulması ile bugünkü

[56] Oral (2006), 75; Ayrıntılı bilgi için bkz. Mizancı Mehmed Murat, Tarih-i Ebu'l-Faruk, c. 1, (1325-R. 1909).

[57] Oral (2006), 91–144.

ulusal ve çağdaş aşamasına girmiştir.[58] Bu aşamanın yakın etkenleri arasında Osmanlı Devleti'nin parçalanması, Osmanlı müesseselerinin yıkılması ve özellikle Atatürk'ün tarih ile yakından ilgilenmesi vardır. Osmanlı Devleti'nin parçalanmasının akabinde, Türkler aleyhine, 1095 tarihinde Papa II. Urban'ın başlattığı karalama ve tarih tahribatı tekrar en üst seviyesine ulaştı. I. Dünya Savaşı sonunda ülke topraklarını işgal eden güçler, Anadolu toprakları üzerinde Ermeni, Rum Yunan, Bizans ve Hıristiyanlık propagandası yaptılar. Haçlı seferleriyle başlayan Türk düşmanlığı Anadolu topraklarının taksimatında kendini gösterdi. Öyle ki Yunanlılar Batı Anadolu'da nüfuz elde edebilmek amacıyla, coğrafya ve uygarlık delilleri ortaya atmaya çalıştılar. İtalyanlar, Eski Roma İmparatorluğu'nun halefleri olarak, hak iddia etmişlerdir. Fransızlar, Haçlı seferlerinden sonra bir Frank Devleti'nin kurulmasını bahane ederek Güney Anadolu'nun bir kısmına sahip çıkmışlardır. Atatürk, Büyük Zaferden sonra bu haksız hüküm ve iftiraların daha sonra da devam ettirilebileceğini tahmin ederek 1928 yılından itibaren tarih çalışmalarını örgütlemiştir. Çağdaş Türk tarihçiliğini bu örgütlenme ile başlatmak mümkündür. Sistemli olarak ulusal tarih denilen olgu bu tarihten itibaren ortaya çıkmıştır.[59] Bu nedenledir ki Türkiye'nin yakın geçmişini irdeleyen, günümüzde ortaya çıkan olaylarla yakın ve pratik bağlantılarını kurabilen tarihçiliğin üzerinde de önemle durmak gerekmektedir.[60]

Cumhuriyet döneminde devleti ve ulusu teokratik nitelikte çevreleyen çemberler kırıldığı için, Türkiye tarihini, dünya tarihi ile bağlantılı olarak incelemek mümkün olmuştur. Tarihin yardımcı bi-

[58] Arıkan (1991), 91

[59] Karal (1977), 255–257.

[60] Özbaran (2006), 96.

limleri de oldukça önem kazanmıştır. Bu devirde büyük gelişme kaydeden bilimlerin başında arkeoloji ve folklor gelmektedir. Atatürk iktidarı boyunca Türkiye'de tarih biliminin gelişmesi için çabalamıştır. Örneğin 1928 yılında Wells'in "Cihan Tarihinin Ana Hatları" adlı eseri tercüme ettirilmiştir. Bununla Atatürk devlet okullarında bilimsel bir görüşü hâkim kılmak istemiştir. "Tarih Tetkik Cemiyeti"nce hazırlanan, 4 ciltlik kitap (TARİH I, II, III, IV) bu dönem için çok önemli bir işlev görmüştür. Tarih çalışmalarını teşkilatlandırmak için Tarih Kurumu'nu kurmuş, bunu yeterli görmeyip Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ni de buna eklenmiştir.[61]

Mustafa Kemal Atatürk, Millî Mücadele yıllarında Yunan, İtalyan ve diğer milletlerin tarihsel temellere dayanarak Anadolu toprakları üzerinde hak iddia etmeleri üzerine, 1930'lu yıllarda "Türk Tarih Tezi" adı altında karşı bir görüş oluşturdu. Bu görüşe göre Hititlerin (Etiler), Sümerlerin, Etrüsklerin; Türk kökenli Halklardan oluşan devletler olduğu savı ileri sürüldü. Konuyla ilgili çok ciddi çalışmalar yapıldı. Birincisi 1932 ve ikincisi 1937 yıllarında olmak üzere iki defa "Türk Tarih Kongresi" tertip edildi.[62] Modern bilime göre bu "Tez"in bilimsel ve akademik bir yanı yoktur ancak; bu çalışmayla o dönem için yeni Türk Devleti'nin Anadolu coğrafyasında yaşamış eski uygarlıklarla ilişkilerini tarihi boyutta değerlendirerek hukuki bir perspektif kazanılmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyet döneminde çağdaş tarihçiliğin gelişmesinde çok önemli bir yeri olan Fuat Köprülü, Atatürk devrinden başlamak üzere yaptığı derin çalışmalarla kendine özgü bir ekol oluşturarak, Türkiye'de tam anlamıyla modern tarihçiliğin temelini atmıştır.

---

[61] Karal (1977), 258; Oral (2006), 268.

[62] Oral (2006), 283–323.

Onu takip eden tarihçiler Türk tarih araştırmalarını daha da ileriye taşımışlarıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarında itibaren Fuat Köprülü'nün kurduğu sistemden yola çıkarak çok önemli tarih araştırmaları yapan tarihçiler arasında: Ömer Lütfi Barkan, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osman Turan, Mehmet Altay Köymen, Faruk Sümer, Halil İnalcık, Tayip Gökbilgin, Cavit Baysun, Enver Ziya Karal, Nejat Göyünç, Cengiz Orhonlu, Akdes Nimet Kurat, Zeki Velidi Togan, Kemal Karpat, Bekir Sıtkı Baykal, Utkan Kocatürk, Afet İnan, İbrahim Kafesoğlu ve diğer tarihçiler sayılabilir. Verdikleri önemli eserlerle medrese ve vakanüvis tarihçiliğinden; modern anlamda batı tarihçiliğiyle rahatlıkla boy ölçüşebilecek eserler veren bu tarihçiler Cumhuriyet dönemi tarihçiliğinin iskeletini oluşturmuşlar ve bunun gelişimini çağdaş boyutlara ulaştırmışlardır. Cumhuriyet döneminde Türk tarihçiliğinin gelişiminde yabancı tarihçilerin de çok büyük katkıları olmuştur. Tanınmış tarihçilerden Bernard Lewis'in "The Emergence of Modern Turkey"[63] adlı eseri, 1961 yılında Oxford Üniversitesi tarafından yayımlandığında, Türkiye Cumhuriyeti tarihine derinlik kazandıran bir çalışma olarak özellikle Anglo-Amerikan dünyası için önemli bir elkitabı olmuştur. Türkiye'de de yöntemiyle izlenen ve 1970 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından Türkçeye tercüme ettirilerek daha geniş okuyucu kitlesine seslenen bir başvuru eseri durumuna gelmişti. Lewis'in bu çalışması, daha önceleri Türkiye ile ilgili olarak yapılan yayınların sığlığını aşmış, yüzeysel gözlemler ya da politik uyarlamaların gerektirdiği söylemler karşısında, ciddi tarihçiliğin gerektirdiği özgün kaynaklara dayalı olguları Batı dünyasına aktarmıştı. Bunun dışında Feroz Ahmad'ın Ortadoğu'nun oluşumunu ele alan bir dizi içinde çıkan "The Making

[63] Ayrıntılı bilgi için bkz. Lewis (1991).

of Modern Turkey"[64], Eric J. Zürcher'in "Turkey: A Modern History" ya da Suraiya Faroqhi'nin Osmanlı Tarihi ile ilgili kitapları, Türkiye Cumhuriyeti'ni ve ona tarihsel derinlik kazandıran süreçleri yeni kavram, yaklaşım ve donanımlarla açıklarken, tarihçiliğin "öteki" veya "oryantalizm"in Batı merkezli niteliklerini bir hayli kırarak, kuru sempatizmin ya da Batı merkezciliğin politik beklentilerinin ötesinde ele aldıkları konuları tarihçilik disiplinin zorladığı ciddiyetle işlerken, Türkiye'yi yüzyıllar boyu sürmüş olan "bir başka ülkeye yakışacak" tavırlarla ele alanların bir hayli uzağında kalabilmişlerdir.[65]

Günümüzde Türk tarihçiliğinin gelişimi önemli boyutlara ulaşmıştır. Vücuda getirilen mühim eserler ile önemli aşamalar kaydedilmiştir.

Türk ve Batı Tarihçiliğine Örnek İki Kitabın Karşılaştırmalı Analizi

Makale çalışmamızın bu bölümünde 20. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınmış biri Batı ve dünya tarihçiliğinde, diğeri ise Türk tarihçiliğinde adeta birer kilometre taşı olan iki kitabın karşılaştırmalı analizi yapılacaktır. Bu analizle, makale çalışmamızda buraya kadar incelediğimiz Türk tarihçiliğinin, hangi aşamalara ulaştığı, şu anki serüveni ve geleceği ile ilgili aydınlatıcı bilgilere ulaşılmaya çalışılacaktır.

Tarih Nedir?

Büyük İngiliz tarihçisi Edward Hallett Carr[66]

---

[64] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmad (1993).

[65] Özbaran (2006), 98–124.

[66] Büyük Tarihçi ve Üstad Edward Hallet Carr, 28 Haziran 1892 tarihinde Londra'da doğdu. 3 Kasım 1982'de Cambridge'de öldü. 1916'dan itibaren Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmaya başladı. 1919'da İngiliz delegasyonuyla Versailles Konferansı'na katıldı. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nda kurulan Sovyetler Birliği Dairesi'nde çalışmalarını sürdürdü. 1936'da Bakanlıktan ayrıla-

tarafından yazılan "Tarih Nedir?" (What is History?) isimli kitap, Ocak-Mart 1961 tarihinde Cambridge Üniversitesi'nde yine diğer bir büyük İngiliz tarihçisi George Macaulay Trevelyan adına düzenlenen konferanslar kapsamında birbirinden ayrı altı bölümden oluşan bir konferanslar dizisinden oluşmaktadır. Altı farklı konferansta sunduğu metinleri geliştirip, bir kitapta birleştiren Edward Hallet Carr, yapmış olduğu bu çalışmayla sadece İngiltere ve Avrupa'da değil, bütün dünyada adından söz ettirmeyi başarmıştır. Yazar genel anlamda modern çağlardan itibaren başta İngiltere ve Avrupa olmak üzere dünyada, *tarih biliminin geçirdiği evreleri, tarihe bakış açılarının değişimini, tarih bilimine yanlış bakış açılarını, tarihin ne olması ya da ne olmaması gerektiği ve tarih felsefesi* ile ilgili görüşlerini değerlendirdiği bu çalışmasında fikirlerini analiz etmiştir.

Yazar "Tarihçi ve Olguları" bölümünde (s. 9–35) özellikle İngiliz tarihçiliğinde önemli yer tutan eserler ve bu eserlerin sahipleri olan tarihçilerin yorumlarından faydalanarak *tarih, olgu, tarihçi ve olguları, tarihin yazım aşamasında tarihçinin içinde yaşadığı toplumun etkisi, din, ekonomik ve sosyal çevre ile dünya-*

---

rak, çeşitli üniversitelerde öğretim üyeliği yaptı. 1941–1946 yılları arasında The Times'da yayın yönetmen yardımcısı olarak çalıştı. Başlıca eserleri şunlardır: Dostoyevsky 1931; The Romantic Exiles 1933; Karl Marx 1934; International Relations Since The Peace Treaties 1937; Michael Bakunin 1927; The Twenty Years' Crises 1939; Britain, A Study of Foreign Policy from Versailles to Outbreak of War 1939; Condition of Peace 1942; Nationalism and After 1945; The Soviet Impact on the Western World 1946; Studies in Revolution 1950; The Bolshevik Revolution 1950–1953; The New Society 1951; German-Soviet Relations Between the Two World Wars 1951; The Interregnum 1954; Socialism in One Country 1958-1964; What is History? 1961; Before and After 1969; Foundations of a Planned Economy 1969-1978; The Russian Revolution from Lenin to Stalin 1979; Lenin to Stalin 1979; From Napoleon to Stalin 1980; The Twilight of the Comintern 1982.

ya bakış açısı gibi kavramları benzetmeler ve örneklemeler vererek açıklamaya çalışmıştır. Yazara göre herhangi bir tarih çalışmasının oluşabilmesi için en önemli etkenlerden biri *olgulardır.*[67*] "Tarihi olgu nedir?" Tarihin omurgasını oluşturan ve bütün tarihçiler için değişmez olan bilgilerdir. Örneğin Hasting Savaşı'nın 1066 yılında yapılması bir olgudur. Bu savaşın 1065 veya 1067 yılında yapılmış olmadığını bilmek bir tarihçi için önemlidir. Dolayısıyla *kesin doğruluk bir ödevdir ancak bir erdem değildir*. Bir tarihçiyi kesinliğinden dolayı övmek, bir mimari yapıda iyi fırınlanmış keresteyi ya da gereğince karıştırılmış harç kullandığından dolayı övmeye benzer. Bir tarih eserinin oluşumunda önemli bir diğer etken ise tarihçidir. Bir tarih eserini ele alınca, ilk ilgileneceğimiz, içindeki olgular değil, onu yazan tarihçi olmalıdır. Olguları incelemeden önce tarihçiyi incelemek gerekir. Olgular uçsuz bucaksız ve hatta bazen sınırsız bir okyanusta dolaşan balıklara benzerler, tarihçinin ne yakalayacağı kısmen şansa, fakat asıl, avlanmak için okyanusun neresine gideceğine ve hangi oltayı kullanmayı seçeceğine bağlıdır –elbette bu iki etkeni de ne tür bir balık yakalamak istediği belirlemiştir. Dolayısıyla tarihçinin kullanacağı yöntem ve olgulara yaklaşım tarzı oluşturacağı eserin şekillenmesinde en temel öğelerdendir. Tarihçi geçmişi ancak günümüz açısından inceleyebilir, geçmiş anlayışımızı bugünün gözleriyle oluşturabiliriz. Tarihçi çağının insanıdır ve çağına insan varoluşunun koşulları ile bağlıdır. Dolayısıyla "*tarihçinin görevi geçmişi sevmek ya da kendisini geçmişten kurtarmak değil, bugünü anlamanın anahtarı olarak onun üstünde çalışmak ve anlamaktır.*"

E. H. Carr, "Toplum ve Birey" (s. 37–64) bölümünde birinci bölümle bağlantılı olarak *birey, toplum*

[67*] *"Olgular kutsal, kanılar özgürdür" (C.P. Scott)*

ve tarihçi kavramlarını tartışmıştır. Birinci bölümde tarihi karşılıklı bir etkileşim süreci, bugünde yaşayan tarihçi ile geçmiş olguları arasında bir diyalog olarak tanımlayan yazar, buna yeni açılımlar getirmiştir. "Tarihçiler nereye kadar tek tek bireylerdir, nereye kadar kendi toplum ve dönemlerinin ürünüdürler? Tarih olguları nereye kadar tek tek bireyler hakkındaki olgular, nereye kadar toplumsal olgulardır? Tarihçi bir bireydir. Öteki bireyler gibi o da aynı zamanda bir toplumsal olaydır, ait olduğu toplumun hem ürünü, hem de isteyerek ya da istemeyerek sözcüsüdür, tarihi geçmişin olgularına işte bu sıfatla yaklaşır. Bazen tarihin gidişinden "Yürüyen bir tören alayı" diye söz ederiz. Bu haklı bir benzetmedir – *yeter ki tarihçi kendini ıssız bir kayalıktan çevresine bakan bir kartal ya da tören kürsüsünde önemli bir kişi saymaya kalkışmasın*. Bunların hiçbiri değildir! Tarihçi, *alayın bir başka bölümünde yorgun argın yürüyüp giden bir başka gölgeli kişidir yalnızca.* Tören alayı dönüp dolaştığı, bir sağa bir sola saptığı, bazen tam geriye katlandığı, farklı kimselerin birbirlerine göre durumları sürekli değiştiği için, örneğin Ortaçağlara, atalarımızın 100 yıl önce olduğundan çok daha yakın bulunduğumuzu ya da Caesar çağının bize Dante çağından daha yakın durduğunu söylemek pekâlâ mümkündür. Geçit alayı –ve onunla birlikte tarihçi de- ilerledikçe, yeni görünümler ve yeni bakış açıları belirir. Tarihçi tarihin bir parçasıdır. *Tarihçinin bu geçit alayı içinde kendini bulduğu nokta, onun tarihi görüş açısını belirler."*

Yazar "Tarih, Bilim ve Ahlak" (s. 65–98) bölümünde tarihin, bilim, din ve ahlak kavramlarıyla olan iletişimi ve etkileşimi konularını incelemiştir. Bu kapsamda tarih için yapılan yanlış yorumlardan yola çıkılarak bu yorumların tam tersi açıklanmaya çalışılmıştır. Tarih için yapılan yorumlar şu şekilde oluşmaktadır. "1) Tarih yalnız ve yalnız biricik olan

şeylerle, bilim ise genel şeylerle ilgilenir 2) Tarihten ders çıkarılamaz 3) Tarih geleceği önceden haber vermez 4) Tarihte insan kendini gözlediği için, tarih zorunlu olarak özneldir 5) Tarih, bilimin tersine din ve ahlak sorunlarını işin içine katar. Bir kere genellemenin yanlış olduğunu söylemek saçmadır. Tarih genellemelerle beslenir. *Geçmişin ışığında bugünü öğrenmek, aynı zamanda bugünün ışığında geçmişi öğrenmek demektir."*

"Tarihte Nedensellik" (s. 99–122) bölümde tarihte nedensellik ve rastlantı kavramlarını tartışmıştır. Yazara göre bir tarihçinin eserinin oluştururken ve olguları ile sürekli bir etkileşim içerisinde bulunma aşamasında, olgularının oluşma nedenlerini inceleyerek çözmeye çalıştığı sorun üzerinde çok önemli mesafe kat eder. Olguların sebebini araştırmayan tarihçi yapmış olduğu bütün yorumlarda yanlışa gider. "*Tarihin bir rastlantılar demeti olduğunu söyleyenler kafaca tembel ya da düşük düzeyde insanlardır. Tarihçi ele aldığı her konunun bir akli açıklaması olduğunu bilir. Tarihçi durmadan niçin*[68*] *sorusunu soran bir yaratıktır."*

"İlerleme Olarak Tarih" (s. 123–149) bölümünde, tarih için hedef ve tarihçi için nesnellik konuları incelenmiştir. Carr'a göre dünyevi niteliğini kaybetmek pahasına, bir anlam ve amaç edinmiştir. Tarihin hedef kazanması, otomatik olarak tarihin sonu demektir. Tarih akan toplumsal süreç içinde devinim halinde hareket eden bir sürekliliktir. Ona bir hedef biçmek onu sona itmektir. Bu da akıl dışıdır. Tarihçi için nesnellik kavramı ise içinde çıkılması müşkül bir durumdur. Bir tarihçinin nesnel olduğunu söylersek iki şeyi anlatmak isteriz. "*1) Her şeyden önce onun toplum ve tarih içindeki kendi konumunun sınırlı bakış açı-*

[68*] Tarihçi "*niçin*" sorusunun ardından "*nereye*" sorusunu da sorar.

sının üstüne çıkma yeteneği olduğu; 2) Geçmişe bakışları, kendilerinin hemen içinde bulundukları, konumla büsbütün sınırlı olan tarihçilerin erişebildikleri daha sağlam ve daha sürekli bir kavrayışa sahip olabilecek şekilde kendi görüş gücünü geleceğe yansıtabilme yeteneği olduğunu. Geçmişin tarihçisi ancak geleceği anlamaya doğru yaklaştıkça nesnelliğe yaklaşabilir."

Yazar "Genişleyen Ufuklar" (s. 151–176) bölümünde ise yukarıda genel hatlarıyla özetlemeye çalıştığımız hususlarda yapmış olduğu değerlendirmeleri kendi bakış açılarıyla çeşitli dallarda eser vermiş usta yazarların fikirleriyle karşılaştırmalı olarak sonuca götürmüştür.

Tarih, Tarihçi ve Toplum

"Tarih yinelenen, sıkça yenilenen bir bilgi dalıdır; doğası gereği çokseslidir, eksiksiz yazılamayacaktır. Önemli olan şey, ihtiyacı duyulan ufku ona sağlamaktır, alanındaki yeni gelişmelerden toplumu haberdar etmektedir."[69] Salih Özbaran[70] tarafından kaleme alınan "Tarih, Tarihçi ve Toplum" isimli eser Türkiye'de bu alanda yazılmış eserler içinde en önemli olanıdır. Büşra Ersanlı Behar[71], Zeki Velidi Togan, Tuncer Baykara[72], Mübhat Kütükoğlu[73], E.S. Yalçın gibi tarihçiler de tarih araştırması ve metodu ile ilgili eserler vermiş olsa da hiçbiri Peter Burke, Collingwood, John Tosh ve E.H. Carr gibi tarihin felsefi yanıyla ilgilenmemiştir. Bu açıdan bakıldığın-

[69] Özbaran (2006), önsöz.

[70] Prof. Dr. Salih Özbaran, Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Bölüm başkanıdır. Tarih ve Öğretimi 1992; The Ottoman Response to European Expansion 1994 başlıca yayınlarıdır. Tarih öğretimi ve Avrupa-Osmanlı yayılmacılığı konuları üzerine çalışmaktadır.

[71] Ayrıntılı bilgi için bkz. Behar (1992).

[72] Ayrıntılı bilgi için bkz. Baykara (1995).

[73] Ayrıntılı bilgi için bkz. Kütükoğlu (2007).

da Salih Özbaran, Türkiye literatürüne önemli bir boşluğu doldurucu nitelikteki bu eseri kazandırmıştır. Eser *tarihin amacı, niçin yapıldığı, tarihin felsefesi, Türkiye'de tarihin geçirdiği aşamalar, öğretimde tarih, tarihin gerekliliği* gibi konuları inceleyici niteliktedir.

Salih Özbaran, eserinin "Tarih Deyince" (s. 1–29) bölümünü *Çok Sahipli Bir Alan, Nedir Tarih? Tarih Ne İşe Yarar, Mektepli Tarihçiliğin Sorunları* gibi başlılar altında incelemiştir. "Çok Sahipli Bir Alan" başlığı altında tarihin, tarihçiler dışında başka kimseler için de çok önemli olduğunu, özellikle siyasetçilerin kendi konumlarını legalize etmek için tarihi kullandıkları hususuna değinmiştir. Yazara göre "Tarih iki anlama gelir: Birincisi gerçekleşmiş olduğuna inandığımız ama ortaya çıkarılamamış veya tarihçiler, uzmanlar ya da yorumcular tarafından biçimlendirilmemiş, keşfedilememiş geçmiş düşüncesidir, diğeri ise geçmişle uğraşan kişilerin kanıtlara ve belgelere dayanarak kurmayı ve şekillendirmeye çalıştıkları geçmiş imgesidir. Tarih çalışmalarının tarihçinin yaşadığı dönemde yapıldığı unutulmamalıdır, başka bir deyişle, tarih çalışması geçmişin değil, geçmişten artakalmış, sürüklene gelmiş izlerin irdelenmesidir ve tarihçinin birikiminde oluşan değer yargılarından fışkıran soruların yanıtlanmış biçimidir. Ancak tarih, sınırlandırılmış bir tanım içine sokulabilecek bir çalışma alanı değildir. Toplum yaşamının bellediğidir tarih, bunların içinde toplumların değişimleri vardır, toplumları yönlendiren ideolojiler, onların gelişmelerine yardımcı olan veya ilerlemelerini zorlaştıran maddi koşullar yer almaktadır."

"Tarihçi ve Toplum" (s. 30–62) bölümünde yazar genel olarak bu kavramların karşılıklı etkileşimi hususuna değinmiştir. Tarih araştırmaları ne tarihçiye yapıştırılan etiketle, ne de seçilen kaynakların niteliğiyle belirlenmektedir. Tarihçi belirli tarihsel

sorunları entelektüel gerekleriyle ortaya koymaktadır, onun son duraktaki amacı, beşeri hayatı bütün çeşitliliğiyle kavramak ve tarihsel bilgiyi bunun üzerine inşa etmektir.[74*]

"Tarihçilikte Aşamalar" (s. 63–97) bölümünde yazar tarihe daha geniş açıdan bakabilmek, tarihin yüklendiği işlevleri görebilmek, günümüzde ulaştığı tarihçilik düzeyine öncülük etmiş olan geçmiş serüvenini ortaya koymak için, yüzyıllar öncesinden günümüze doğru bir özet sunmaya çalışmıştır. "Eski Yunan ve Roma'da Tarihçilik, Ortaçağda Tarihçilik, Rönesans'tan 19. yüzyıla Tarihçilik ve 20. yüzyılda Tarihçilik" başlıkları altında kendi bakış açısıyla bir değerlendirmede bulunmuştur. 20. yüzyıl için yaptığı değerlendirmede "Annales Okulu"na ayrı bir parantez açarak, bu ekolün 20. yüzyıl tarihçiliği ve gelişimi üzerine etkilerini tartışmıştır. Yazar bu bölümde 20. yüzyılda Türkiye'deki tarihçiliği de eleştirel bir gözlemle işlemiştir. "Türkiye'de tarihçilik Cumhuriyet dönemine İslam birliğini ve Türk bütünleşmesini savunanların düşüncesiyle girdi. Türk ırkının kökleri aranırken ve Anadolu'ya sahip çıkma niyetiyle orada yaşamış toplumların, değişik ırkların Türklüğü yolundaki varsayımlar ortaya konulurken, aşılıklara, saçmalıklara gidildi ancak laik düşüncenin tarih araştırmalarında belirli bir ortam yaratması tarihçiliğin önemli kazanımlarından birisi oldu."

"Türkiye'de Tarihçilik" (s. 98–124) bölümünde yazar genel hatlarıyla Türkiye tarihçiliği değerlendirilmekte, Türkiye'de tarihçiliğin sorunları maddeler halinde verilmekte ve bu dönemde tarihçiliğin gelişimi incelenmektedir. Yazara göre Cumhuriyet döneminde çağdaş tarihçiliğin gelişmesinde çok önemli bir yeri olan Fuat Köprülü, Atatürk devrinden baş-

[74*] *Tarihçiler köyleri araştırmazlar; köylerde araştırırlar.*

lamak üzere yaptığı derin çalışmalarla kendine özgü bir ekol oluşturarak, Türkiye'de tam anlamıyla modern tarihçiliğin temelini atmıştır. Onu takip eden tarihçiler Türk tarih araştırmalarını daha da ileriye taşımışlardır. Cumhuriyetin ilk yıllarında itibaren Fuat Köprülü'nün kurduğu sistemden yola çıkarak çok önemli tarih araştırmaları yapan tarihçiler arasında: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osman Turan, Mehmet Altay Köymen, Faruk Sümer, Tayip Gökbilgin, Cavit Baysun, Enver Ziya Karal, Nejat Göyünç, Cengiz Orhonlu, Akdes Nimet Kurat, Zeki Velidi Togan, Kemal Karpat, Bekir Sıtkı Baykal, Utkan Kocatürk, Afet İnan, İbrahim Kafesoğlu ve diğer tarihçiler sayılabilir. Verdikleri önemli eserlerle medrese ve vakanüvis tarihçiliğinden; modern anlamda Batı tarihçiliğiyle rahatlıkla boy ölçüşebilecek eserler veren bu tarihçiler Cumhuriyet dönemi tarihçiliğinin iskeletini oluşturmuşlar ve bunun gelişimini çağdaş boyutlara ulaştırmışlardır.[75]

Salih Özbaran, kitabının son bölümünü eğitim ve tarihçilik konularına ayırmıştır. "Öğretimde Tarihçilik" (s. 125–180) bölümü ağırlıklı olarak tarih biliminin öğretiminde ortaya çıkan sorunlar ve bunlara çözüm yolları üretimi temaları üzerine genel anlamda bir tartışma bahsidir. Yazara göre gerek dünya ve gerekse Türkiye'de tarih öğretimi çağdaş yöntem ve metotlara uygun yapılamamaktır. Öğrenciyi tarihin işlevi olabileceğine, tarihin çağrışım sezdirebileceğine, geleceğin oluşumunda onu yinelememeye, katı kalıplar içine onu oturtmaya kalkışmadan ufkunu genişletmek için dinamik bir güç olabileceğine teşvik etmek gerekir. Bu amaç yazarın aynı zamanda tarihe bakışını ve ondan beklentilerini de aksettirmektedir.

[75] Özbaran (2006), 96.

İki Kitabın Karşılaştırmalı Analizi

"Tadir Nedir?" ve "Tarih, Tarihçi ve Toplum" *tarih felsefesi, tarihin ne olduğu, kökeni, kapsamı, amacı, ilkeleri, fonksiyonları ve gerekliliği* gibi konularda adeta nefis bilgiler veren iki ayrı çalışmadır. "Tarih Nedir?" tarihçilik alanında adeta bir başyapıttır. Eser yayınlanmasında kısa bir süre sonra sadece İngiltere'de değil; bütün dünyada haklı bir ün kazanmıştır. Kitap alışılmışın dışında ilkel seviyede, ne yaptığını hiç sorgulamadan, ne yapmaya çalıştığını bilmeden, tarihi bir ufuk açıcı unsur olarak görmek yerine adeta onu toplumları kışkırtıcı bir silah gibi kullanmak isteyenlere yerinde ve mükemmel cevaplar vermektedir. "Tarih, Tarihçi ve Toplum", Salih Özbaran tarafından kaleme alınan bir eserdir, Türkiye'de bu alanda hemen hemen bir ilk çalışmadır. *Türkiye tarihçiliği adına "Niçin tarihçilik yapıyoruz?" sorusuna cevap veren en önemli eser Tarih, Tarihçi ve Toplumdur*. Eser, Osmanlı dönemlerinden başlamak üzere, özellikle Cumhuriyet döneminde, Türk tarihçiliğini oldukça etkili bir yaklaşım ve eleştirel bir gözle değerlendirmektedir. Türkiye tarihçiliğinin adeta ilkel bakış açılarından kurtulmak için ne gibi sıkıntılı dönemler geçirdiği ve Batılı anlamda modern tarih yöntemleriyle kendilerini yetiştirmiş bazı tarihçiler sayesinde bugün Türk tarihçiliğinin ulaştığı seviyeyi olgun bir tarihçi üslubuyla açıklanmıştır.

Carr'ın eserinin ilk bölümünde, *tarih, olgu, tarihçi ve olguları, tarihin yazım aşamasında tarihçinin içinde yaşadığı toplumun etkisi, din, ekonomik ve sosyal çevre ile dünyaya bakış açısı* gibi kavramları açıklamaya çalışmıştır. Özbaran ise eserinin ilk bölümünü *"Çok Sahipli Bir Alan", "Nedir Tarih?" "Tarih Ne İşe Yarar", "Mektepli Tarihçiliğin Sorunları"* gibi alt başlıklara indirerek incelemiştir. Birinci bölümler itibariyle her iki tarihçi de tarih için gerekli olan temel kavramları

tetkik ederek, ileriki bölümler için temel oluşturmaya çalışmıştır.

İkinci bölümde her iki yazar da birey, tarihçi ve toplum kavramları ve bunlar arasındaki sosyolojik etkileşimi tartışmışlardır. Carr'a göre tarihçiler nereye kadar tek tek bireylerdir, nereye kadar kendi toplum ve dönemlerinin ürünüdürler? Tarih olguları nereye kadar tek tek bireyler hakkındaki olgular, nereye kadar toplumsal olgulardır? Tarihçi bir bireydir. Öteki bireyler gibi o da aynı zamanda bir toplumsal olaydır, ait olduğu toplumun hem ürünü, hem de isteyerek ya da istemeyerek sözcüsüdür; tarihi geçmişin olgularına işte bu sıfatla yaklaşır. Bu konuda Özbaran'a göre tarih araştırmaları ne tarihçiye yapıştırılan etiketle, ne de seçilen kaynakların niteliğiyle belirlenmektedir. Tarihçi belirli tarihsel sorunları entelektüel gerekleriyle ortaya koymaktadır, onun son duraktaki amacı, beşeri hayatı bütün çeşitliliğiyle kavramak ve tarihsel bilgiyi bunun üzerine inşa etmektir.

Üçüncü bölümde Carr, tarihin, bilim, din ve ahlak kavramlarıyla olan iletişimi ve etkileşimi konuları incelemiştir. Bu kapsamda yazar tarih için yapılan yanlış yorumlardan yola çıkarak bu yorumların tam tersini açıklamaya çalışmıştır. Özbaran, eserinin bu bölümünde "Tarihçilikte Aşamalar" konusunu inceleyerek, tarihe daha geniş açıdan bakabilmek, yüklendiği işlevleri görebilmek, günümüzde ulaştığı tarihçilik düzeyine öncülük etmiş olan geçmiş serüvenini ortaya koymak için, yüzyıllar öncesinden günümüze doğru bir özet sunmaya çalışmıştır.

Dördüncü bölümde Carr, "Tarihte Nedensellik" konusunu değerlendirmiştir. Yazara göre bir tarihçinin eserinin oluştururken ve olguları ile sürekli bir etkileşim içerisinde bulunma aşamasında, olgularının oluşma nedenlerini inceleyerek çözmeye çalıştığı so-

run üzerinde çok önemli mesafe kat eder. Olguların sebebini araştırmayan tarihçi yapmış olduğu bütün yorumlarda yanlışa gider. Özbaran, eserinin bu bölümünde genel hatlarıyla Türkiye tarihçiliği değerlendirilmekte, Türkiye'de tarihçiliğin sorunları maddeler halinde vermekte ve bu dönemde tarihçiliğin gelişimi incelemektedir.

Beşinci bölümde Carr, "İlerleme Olarak Tarih" başlığı adı altında tarih için hedef ve tarihçi için nesnellik konuları incelenmiştir. Özbaran ise eserinin beşinci ve son bölümünü tarih öğretimine ayırmıştır. Ağırlıklı olarak tarih biliminin öğretiminde ortaya çıkan sorunlar ve bunlara çözüm yolları üretimi temaları üzerine genel anlamda bir tartışma bahsinde bulunmuştur.

Sonuç, tarih kolektif bellektir, insanların kendi toplumsal kimlik kavramlarını ve geleceğe ilişkin beklentilerini oluşturmalarını sağlayan deneyimlerin toplamıdır. Tarihi umursamadığını iddia eden insanlar bile, attıkları her adımda tarihe dayalı varsayımlar geliştirmek zorunda kalırlar.[76] İster partilerin birbirine rakip iddialarından birini seçmeye çalışıyor, ister belli politikaların uygulanabilirliğini değerlendiriyor olalım, siyasal tercihlerimizde bir geçmiş duygusu hâkimdir. Hepimiz, yaşadığımız toplumun bugüne nasıl geldiğini doğal olarak merak ederiz, hepimizin kafasında, bu konuya ilişkin, ne kadar yarım yamalak ve yanlış temellendirilmiş olursa olsun belli bir açıklama vardır. Çağımızda değişimin bu kadar hızlı olması, geçmişe ilgiyi gereksiz

[76] Collingwood'a göre tarih, teoloji ya da doğa bilimleri gibi özel bir düşünce biçimidir; bu düşüncenin niteliğine ilişkin sorular, tarihsel düşünce konusunda deneyimi olan ve o deneyim üzerine düşünen insanlarca yanıtlanmalıdır. Kısacası, tarihçi aynı zamanda "*filozof*" olmalıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Collingwood (1990), 26–27.

kılmaz; sadece geçmişin etkisini tartıp ondan çıkartılacak dersleri yorumlarken yararlandığımız perspektifte değişiklikler yaratır.[77]

Türkiye sahasında ilk Türkçe tarihçilik örnekleri Osmanlı kuruluş dönemi ile Beylikler döneminde görülmektedir. Ondan önceki dönemlerden günümüze yalnızca küçük artıklar ve sonradan tahrif edilmiş nüshalar kalmıştır. Beş yüzyıllık dönemde çeşitli safhalardan geçen Türk tarihçiliği, 20. yüzyılın başlarına kadar bilimsel bir karaktere bürünememiştir. Batı tarihçiliğine örnek çalışmalarla Türkiye sahasında vücuda getirilen eserler karşılaştırıldığında da bu gerçek bir kez daha su yüzüne çıkmaktadır. Ancak 20. yüzyıl yetişen bir bazı tarihçiler sayesinde Batıdaki örnekleriyle rahatlıklar boy ölçüşebilecek düzeyde eserler meydana getirilmeye başlanmıştır. Günümüzde Türk tarihçiliğinin gelişimi önemli boyutlara ulaşmıştır. Vücuda getirilen mühim eserler ile önemli aşamalar kaydedilmektedir.

[77] Tosh (1997), 3–4.

BİBLİYOGRAFYA

AHMAD (1993)Feroz Ahmad, *The Making of Modern Turkey*, Routledge Publish, Newyork, 1993.

ARIKAN (1991)Zeki Arıkan, "Osmanlı Tarih Anlayışının Evrimi", Tarih ve Sosyloji Seminerinden ayrı basım, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1991.

BABİNGER (1982)Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982.

BABİNGER (1993)Franz Babinger, "Beş Bosnalı Osmanlı Tarih Yazarı", çev. Necdet Öztürk, Türklük Araştırmaları Dergisi, Ayrı basım, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1993.

BAŞ (2006)Eyüp Baş, *Dil-Tarih İlişkisi Bağlamında Osmanlı Türklerinde Arapça Tarih Yazıcılığı (XVI. ve XVII. Yüzyıl Örnekleriyle*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006.

BAYKARA (1995)Tuncer Baykara, *Tarih Araştırma ve Yazma Metodu*, Akademi Kitabevi, İzmir, 1995.

BEHAR (1992)Büşra Ersanlı Behar, *İktidar ve Tarih*, Afa, İstanbul, 1992.

BLOCH (1985)Marc Bloch, *Tarihin Savunusu Ya Da Tarihçilik Mesleği*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1985.

BURSALI MEHMET

TAHİR BEY (1975)Bursalı Mehmet Tahir Bey, *Osmanlı Müellifleri*, 3. cild, Haz. İsmail Özen, Meral Yayınevi, İstanbul, 1975.

BURKE (2006)Peter Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, Çev. Mehmet Küçük, 2. Baskı, Doğu-Batı, Ankara, 2006.

CARR-FONTANA

(1992) E. H. Carr, J. Fontona, Tarih *Yazımında Nesnellik ve Yanlılık*, çev. Özer Çetinkaya, İmge Kitabevi, Ankara.

CARR (2006)Edward Hallet Carr, *Tarih Nedir (What is History)*, Çev.

Misket Gizem Gürtürk, 9. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

COLLINGWOOD

R. G. (1990)R. G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, çev. K. Dincer, Ara Yayıncılık, İstanbul, 1990.

COLLINGWOOD

R. G. (2005)R. G. Collingwood, *Tarihin İlkeleri ve Tarih Felsefesi Üstüne*

Başka Yazılar, çev. Ahmet Hamdi Aydoğan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.

FLEISCHER (1996)Cornel H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Ali Bir Osmanlı Aydın*

ve Bürokratı, çev. Ayla Ortaç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

GÖYÜNÇ (1977)Nejat Göyünç, "Tarihçiliğimizin Dünü ve Bugünü", Felsefe Kurumu Seminerleri, III. Türkiye'de Tarih Eğitimi, 13–14–15 Kasım 1975 Hacettepe Üniversitesi, Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara, 1977.

KAFESOĞLU (1983)İbrahim Kafesoğlu, "Tarih İlmi ve Bizde Tarihçilik", Tarih Dergisi, c. 13, sayı 17-18'den ayrı basım, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1983.

KARAL (1977)Enver Ziya Karal, "Tanzimat'tan Bugüne Kadar Tarihçiliğimiz", Kurumu Seminerleri, III. Türkiye'de Tarih Eğitimi, 13–14–15 Kasım 1975 Hacettepe Üniversitesi, Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara, 1977.

KÖPRÜLÜ (1999)Fuat Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 6. bs, Ankara, 1999.

KÜTÜKOĞLU (1986)Bekir Kütükoğlu, "Tarihçi Cevdet Paşa", Ahmed Cevdet Paşa Seminerinden (27–28 Mayıs 1985) ayrı basım, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1986.

KÜTÜKOĞLU (1990)Bekir Kütükoğlu, "Sultan II. Mahmud Devri Osmanlı Tarihçiliği", Sultan II. Mahmud ve Reformları Seminerinden (28-30 Haziran 1989) ayrı basım, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990.

KÜTÜKOĞLU (2007)Mübahat Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usul*, Elif Kitabevi, İstanbul, 2007.

LEWIS (1991)Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu (The Emergence of Modern Turkey)*, çev. Metin Kıratlı, TTK,

Ankara, 1991.

MİZANCI MEHMET

MURAT (1909)Mizancı Mehmed Murat, Tarih-i Ebu'l-Faruk, c. 1, (1325-R. 1909).

ORAL (2006)Mustafa Oral, *Türkiye'de Romantik Tarihçilik*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2006.

ÖZBARAN (1979)Salih Özbaran, "Tarihçilik Üzerine Bazı Çağdaş Görüşler", sayı 32, Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı hatıra sayısından ayrı basım, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1979.

ÖZBARAN (2006)Salih Özbaran, *Tarih, Tarihçi ve Toplum, Tarihin Çağrışımı,*

Doğası, Tarihçilik ve Tarih Öğretimi Üstüne Düşünceler, 3. bs, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2006.

ÖZLEM (2001)Doğan Özlem, *Tarih Felsefesi*, 9. bs. İnkılap Yayınevi,

İstanbul, 2001.

ÖZTÜRK (1999)Mustafa Öztürk, *Tarih Felsefesi*, Başbakanlık Basımevi,

Elazığ, 1999.

ROWSE (1971)A. L. Rowse, *The Use of History*, Penguin Publising,

London, 1971.

TEKİNDAĞ (1971)Şehabettin Tekindağ, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *Belleten* Nu: XXXV/140, Ankara, 1971.

TOSH (1997)John Tosh, *Tarihin Peşinde* (The Pursuit of History), Modern Tarih Çalışmasında Hedefler, Yöntemler ve Yeni Doğrultular, çev. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997.

YALÇIN (2004)E. Semih Yalçın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I Kaynaklar*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2004.

YİNANÇ (1940)Mükrimin Halil Yinanç, "Tanzimat'tan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik", (Tanzimat'ın 100. yıldönümü münasebetiyle neşredilen kitaptan alınmış ayrı baskı), Maarif Matbaası, İstanbul, 1940.

2) 1940–1950 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE FİYAT ARTIŞLARI VE BU DÖNEM EKONOMİSİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ ÜZERİNE BİR İNCELEME[78]

A) Giriş

Mustafa Kemal Atatürk yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin tüm alanlarda olduğu gibi, ekonomik rejim alanındaki temellerini de sağlam bir biçimde atmak amacıyla yoğun bir çalışma içerisine girmiş ve ülkede Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte iktisadî siyaset yeni bir görüş ve anlayışla ele alınmaya çalışılmıştır.[79] Dönemin en karakteristik vasfı özel teşebbüsü himaye gayreti ile tekelciliktir. Birinci Dünya Savaşı ile İstiklâl Savaşı sona erip, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra hükümetin karşılaştığı en mühim mesele memleketin iktisadî düzensizliği idi. Bu duruma neden olan amilleri genel anlamda şu şekilde sıralayabiliriz.

1) Memlekette o tarihte, iktisadî ve sınaî bilgi ve tecrübeye sahip birey sayısı çok azdı.

---

[78] İlk defa *Tarih Okulu Dergisi*'nin, 3. sayısında yayımlanmıştır.

[79] Hiç (2002), 541.

2) Memlekette irfan seviyesi çok düşüktü. O tarihlerde henüz ihtiyacı karşılayacak mühendis, bankacı ve mimar yetiştirecek yüksek okullar mevcut değildi.

3) Bilgisizlik yüzünden memleket ekonomisinin en büyük kısmını oluşturan tarım, kaderciliğe terk edilmiş bir halde idi.

4) Sınaîleşmek için memlekette gerekli tasarruf sermayesi mevcut değildi. Bu devrede yeni sınaî yatırımlarına girişilmesi için yabancı sermayeye şiddetle ihtiyaç duyulmaktaydı.[80]

Atatürk, devletin iktisadî politikasına[81] yön verecek sistemi kararlaştırmak üzere 1923 yılında İzmir'de büyük bir iktisad kongresi topladı.[82] İktisad Vekili'nin tertip ve daveti üzerine yapılmış ve

---

[80] Cillov (1970), 134–136.

[81] Atatürk dönemi Türkiye ekonomisi üzerine yapılan çalışmalarda çok ciddi eleştiriler de yapılmaktadır. Bu konuda Fikret Başkaya Atatürk dönemi ekonomisi için Kemalist hareketin 1923–1938 yılları arasında *asalak sınıfların* çıkarını gözettiğini ve *kapkaççı burjuvaziye* dayandığını belirtir. "*İngiltere'nin desteğini çektiği bir ortamda Anadolu'dan kovulması zor olmayan Yunan ordusu yenilip ülkeden atılınca, asalak sınıfların tehlikeye giren sömürü olanakları yeniden doğmuş oluyordu. Bu aşamadan sonra yürürlüğe konulacak ekonomi politikasının egemen sınıflar blokunun çıkarlarını gerçekleştirmeye yönelmesi kaçınılmazdı. Asalak sınıflar niyetlerini açığa vurmada acele ediyorlardı. Lozan barış görüşmeleri 4 Şubat 1923'te kesildi. 17 Şubat 1923'te İzmir'de İktisad Kongresi toplandı. Kışın ortasında aceleyle bir iktisad kongresi toplamanın bazı önemli nedenleri olmalıydı. Aksi halde ülkenin geleceğini bağlamış önemli stratejik kararların oluşmasına temel oluşturacak bir kongrenin bu kadar aceleye getirilmiş olması başka nasıl açıklanabilir? Kongre, başta emperyalist devletler olmak üzere, yerli burjuvaziye, özellikle de İstanbul'un tüccarlarına güvence vermeyi amaçlıyordu. Böylece, bir yandan İstanbul'un kozmo-politik iş çevreleriyle ittifak pekiştirilirken, onların aracılığıyla da emperyalistlere güvence verilmek isteniyordu.*" Ayrıntılı bilgi için bkz. Başkaya (1991), 130.

[82] Yelkenli (2007), 307.

Türkiye'de ekonomi konusuyla ilgili bütün grup ve kişiler bir araya getirilmeye çalışılmıştır.[83] Kongreye toplam 1135 delege katılmıştır.[84] Özel teşebbüsü teşvik ve kalkınmasını temin için hükümet, 1927 senesinde Teşvik-i Sanayi Kanunu kabul etti. Bu kanun sayesinde 1928 senesinden itibaren memlekette kurulan sınaî tesislerinin birçok muafiyetlere mahzar olduğu bilinmektedir. Ayrıca, devlete bazı iktisadî işleri yapma ayrıcalığının tanındığını da görüyoruz. Kabotaj hakkının[85*] Türk gemilerine tanınması ve ülkede yabancı şirketler eliyle işletilen demiryollarının millileştirilmesi ile devletçiliğe başlanmıştır. Ayrıca devlet, hazineye gelir temin etmek amacıyla, bazı maddeleri imal etme ve ticaretini yapma tekelini alma lüzumunu da hissetmiştir. Bu arada tütün tekele alınmıştır. Ayrıca şeker, tuz, içki, (bazı istisnalarla) kibrit imalat ve ithalatı da devlet tekeline girmiştir. Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan istifade edilerek memlekette bazı sınaî müesseseleri de kurulmuştur. Bu şekilde ülkede sınaî teşebbüslerde bulunma istek ve arzusu gelişmiş; bu durum ticarî zihniyetin değişmesine de vesile olmuştur. Üstelik 1929 senesinde yüksek gümrük tarifesinin yürürlüğe girmesiyle memlekette sınaî, harici rekabetten büsbütün korunmuştur. Bu dönemde, İmparatorluk zamanından intikal eden devlet fabrikalarının işletilmesi ve bunlara yenilerinin katılması için 1925 yılında devlet sermayesi ile Sanayi ve Maadin Bankası'nın kurulduğunu görüyoruz. Esasen bu devredeki ana fikir, daha ziyade endüstri ve madencilik sahalarında devlet teşebbüslerini ihtiva eden bir millî ekonomi ihdası idi. Bu işletmeleri kontrol etmek için de bir organ, Yüksek Murakabe Heyeti kuruldu. Ancak bu devrede patlak veren Dünya İktisadî Buhranı (1929–1931),

[83] İnan (1972), 9; Aksoy, 27.

[84] İnan (1982), 12.

[85*] Kara sularında yolcu ve yük taşıma hakkı.

sınaîleşme hareketini kısmen yavaşlatmıştır. Ancak Türkiye'nin ziraî bünyeli bir memleket olması nedeniyle, buhrandan az zarar görmüş olarak sıyrılmaya muvaffak olunmuştur. Bununla beraber ihraç edilen hammadde fiyatlarının dünya piyasalarında çok düşük olması müstahsil köylünün himayesini icap ettirmiş ve devleti sınaîde olduğu gibi ziraî sahada da himayeciliğe sevk etmiştir.[86] Ülkenin olumsuz iç iktisadî yapısına ek olarak iç siyasetteki yeni gelişmeler ve büyük çaplı dış etkiler de devleti iktisad politikasında keskin sayılabilecek bir değişikliğe sevk etmiştir.[87] İsmet İnönü, 30 Ağustos 1930'da Sivas demiryolunun açılışında yaptığı konuşmasında devletçilikten şu şekilde söz etmiştir: *"Liberalizm nazariyatı bütün bu memleketin güç anlayacağı bir şeydir. Biz iktisadî hayatta mutedil devletçiyiz. Bizi bu istikamete sevk eden memleketin ihtiyacı ve milletin fıtri temayülüdür."*[88] Mustafa Kemal Atatürk de, devletçilik ilkesine şu sözleriyle açıklık getirmiştir. *"Türkiye'nin tatbik ettiği devletçilik sistemi, 19. yüzyıldan beri sosyalizm nazariyecilerinin ileri sürdüğü fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu, Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş, Türkiye'ye has bir sistemdir. Devletçiliğin bizce manası şudur: Fertlerin hususî teşebbüslerini ve faaliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmadığını göz önünde tutarak, memleket iktisâdiyatını devletin eline almak. Türkiye Cumhuriyeti Devleti Türk vatanında asırlardan beri ferdi ve hususî teşebbüslerle yapılmamış olan şeyleri bir an evvel yapmak istedi ve görüldüğü gibi, kısa zamanda yapmaya muvaffak oldu. Bizim takip ettiğimiz görüldüğü gibi liberalizmden başka bir sistemdir."*[89]

---

[86] Cillov (1970), 134–136.

[87] Ülken (1981), 101.

[88] Sevgi (1994), 128.

[89] İnan (1972), 15; Yelkenli (2007), 303.

1930'lu yıllara gelindiğinde daha güçlü, uygulamaya dönük ve daha sert bir devletçilik uygulamaya konulmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi 1933 yılında programına devletçiliği de almıştır. Devletçiliğe verilen mana "*Memleketin iktisadî bünyesine yine hususî teşebbüs hâkimdir. Fakat iktisadî kalkınmayı, mümkün mertebe hızlandırmak için, devlet iktisadî faaliyete iştirak eder,"*[90] şeklinde tarif edilmiştir. Devletçilik rejimi arkasındaki dış ve iç gelişmelere ve benimsenen temel felsefeye bakıldığında aslında ılımlı veya akılcı bir yaklaşım olarak nitelendirilebilir. Nitekim Atatürk'ün benimsediği ve 1933'te açıklanan devletçilik rejimi şu ilkeleri içeriyordu:

1. Özel teşebbüs esastır. Ancak özel teşebbüsün ele alınmadığı veya yeterince yatırım yapamadığı sektörler devlet yatırımlarıyla ele alınacak, böylece kalkınma ve sınaîleşme hızlanacaktır.

2. Devlet teşebbüsleri, esas itibariyle enerji, madenler ve imalat sınaî yani sınaî sektörü için söz konusu olacaktır.

3. Tarımda devlet üretimi olmayacaktır. Araştırma amacıyla kurulacak üretim çiftlikleri ayrıdır. Sulama, köy yolu gibi yatırımlar ise devlet tarafından ele alınacaktır.

4. Özel teşebbüs herhangi bir alt sektörde yeterince yetiştiği takdirde o alt sektör kamudan özel teşebbüse devredilecektir.[91]

Memleketin içinde bulunduğu müşküller nazara alındığı takdirde kalkınmayı gerçekleştirmek bakımından bu program çok iyidir. Fakat devletçiliğin esasları iyi çizilmemiştir. Devletçilik nerede başlayıp nerede bitecektir? Filhakika, özel teşebbüs

[90] Cillov (1970), 137.

[91] Hiç (2002), 541–565.

ruhu yine memlekete hâkim olmuştur. Lakin devlet kârlı gördüğü her sahada müteşebbisin yanında yer almaya başladığından bu sonuncuların yeni yatırımlar için cesareti kırılmıştır.

Devlet, devletçilik umdesi ile iktisadî kalkınmayı gerçekleştirebilmek için beş yıllık programlar hazırlamak suretiyle yatırımlarını planlamak istemiştir.[92] 1934'de uygulamaya konan birinci beş yıllık sınaî planın ana hedef ve stratejisi, ülkenin yer üstü kaynaklarını değerlendirerek ithalata konu olan özellikle şeker, dokuma ve kâğıt başta olmak üzere temel gereksinim maddelerini yurt içinde üretme, yerel veya bölgesel tarımsal üretime ve doğal kaynaklara dayanan sınaî üretim birimleri kurma; kurulacak sınaî tesislerin, kuruluş yerlerinin hammadde ve işgücü kaynaklarına yakın olmasıydı. Bu temel strateji planda aynen şöyle dile getirildi:

1- Esas hammaddeleri memlekette yetişen veya şimdilik yetişmemekle beraber kısa bir zamanda, dâhilde temini mümkün görülen sınaî mallar ele alınmıştır.

2- Büyük sermaye ve teknik kuvvete dayanan sınaî tesislerin kurulması görevi devlete ve millî müesseselere verilmiştir. Bu sanayi, ziraat sahasında kurulmasına karar verilen sınaînin istihsal kapasitesi memleket ihtiyaç ve istihlakiyle mütenasiptir.[93]

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, devletin özel sektör tarafından kurulmasının mümkün olmadığı sınaî dallarında girişimlerde bulunabilmesi ve yatırım yapabilmesi amacıyla hazırlanmıştır. Bu plan ile aynı zamanda devletin kuracağı ana sanayilerden özel sektörün istifade etmesi ve böylece dışa dönük

[92] Cillov (1970), 137.

[93] Koraltürk (2002), 581–598.

ekonomiler yaratılması da hedefleniyordu. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile Türkiye'de dokuma, maden, selüloz, kimya ve seramik sınaînin kurulması amaçlandı. Plan çerçevesinde yapılan yatırımların toplam tutarı 43.953.000 TL olarak belirlenirken bu tutar uygulamada 100 milyon TL'yi buldu. Planın finansmanı büyük ölçüde iç kaynaklarla gerçekleştirildi. Yalnızca 16 milyon TL tutarında İngiliz ve 8 milyon TL tutarında Sovyet kredisi kullanıldı. Planda yer alan dokuma, maden, selüloz, kimya sınaîne ilişkin yatırımlar Sümerbank tarafından, Antrasit, Şişe-Cam ve Kükürt Sanayisine ilişkin yatırımlar ise İş Bankası tarafından yürütüldü. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı öngörülen süreden önce hayata geçirildi. Öngörülen süreden önce gerçekleştirilmesinin hemen ardından İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı gündeme geldi. 1937 yılı Aralık ayında Hükümet, İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nı uygulamaya koydu. İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile plan uygulanamadı.[94] Genel itibariyle baktığımızda 1923–1940 dönemi, ekonomiyi durağan halden harekete geçirme dönemi olmuştur.[95]

B) 1940–1950 Dönemi Türkiye Ekonomisi

1940'lara gelindiğinde Türkiye ekonomisinin olanakların çok kısıtlı olduğu bir ortama ve 1929 dünya iktisadî bunalımından yansıyan olumsuz etkilere rağmen belirli ilerlemeleri yakalaması önemli bir

---

[94] Koraltürk (2002), 581–598; İnan, (1973), 3; Türkiye'nin 1. ve 2. Sanayi Planları üzerine birçok değerli makale çalışması ile kitap neşredilmiştir. Ancak Ayşe Afet İnan'ın, Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin 1. Sanayi Planı (1933) ile Türkiye Cumhuriyetinin 2. Sanayi Planı (1936) isimli eserleri bu konuda hala en önemli kaynak eserlerdir. Konuyla ilgili olarak tafsilatlı bilgi için bu eserlere müracaat edilebilir.

[95] Kılıçbay (1984), 105.

gelişmedir.[96] 1940 ve 1950 dönemi, ekonomi politikası tarihi süreci içinde devletçilik ve harp ekonomisi devri olarak tanımlanmaktadır.[97] Çünkü İkinci Dünya Savaşı yüzünden memlekette harp ekonomisi uygulanmıştır. Büyük üretici zümrenin silah altında bulunması nedeniyle üretim çok azalmış, ithalat musluklarının tamamen kapanmasıyla da 1938 yılında yapılan 150 milyon liralık ithalat, 1941 yılında 75 milyon liraya kadar düşmüştür.[98] Bu durum tüketimin sınırlanmasıyla neticelenmiş ve bazı tüketim maddeleri vesikaya bağlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı, devlete bilhassa mali bakımdan yük olmuştur.[99] Bu dönemde temel sorun, halkın ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak, karaborsa ortamını ortadan kaldırmak olmuştur. Türkiye her ne kadar savaşın tahribatından korunduysa da hükümet ülkeyi savaş ekonomisinin dışında tutamamıştır. Bir yandan silahlı tarafsızlık politikasının gereği olarak büyük bir ordunun beslenmesi, öte yandan üretimi kendine yeterli olmayan bir ülkenin ithalatının birden büyük ölçüde kısıtlanması, 1930 dünya bunalımı sonrasında devletçilik politikası izleyerek ekonomisini dengeli bir biçimde büyüme gösteren bir çizgiye oturtmuş Türkiye'yi, zorunlu olarak yeni bir ekonomik denge arayışına itiyordu.[100] Bunun doğal sonucu olarak savaşın Türkiye'ye yüklediği ilk zorunluluk 500.000 kişilik bir ordunun silah altına alınması ve beslenmesi olmuştur. Ordu mevcudunun yüksek rakamlara ulaşması, bütçeden ayrılan payın savunma

---

[96] Ülken (1981), 109.

[97] Başol (1983), 63; Korkut Boratav, 1940–1945 yılları arasını, iktisadi gelişme sürecinin durması anlamında, "*Bir kesinti*" dönemi olarak nitelendirmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Boratav (1998), 63.

[98] Tokgöz, (2001), 109.

[99] Cillov (1970), 138.

[100] Keyder (2007), 141.

giderlerine harcanmasına neden olmuş, yatırım yapılamamış, bu nedenle kalkınma hızı düşmüş, savaş nedeniyle dış ticaret zayıflamıştır. Devlet gelirleri azalırken hükümet sürekli artan masrafları karşılamak amacıyla yeni kaynaklar bulma yoluna gitmiştir. Savaşın ekonomiye dair bir diğer menfi etkisi de dış ticaretin daralmasına yol açmış olmasıdır.[101] İthalatın daralması ve hatta giderek olanaksız hale gelmesi piyasanın arz ve talep dengesini de bozmuştur. Bozulan ekonomik dengeyi yeniden kurmak amacıyla yeni kaynaklar bulma yoluna giden hükümet işte bu amaçla Millî Korunma Kanunu'nu çıkarmıştır.[102] Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 18.01.1940 tarihli ve 3780 sayılı yasası ile Türkiye'de tam anlamıyla savaş ekonomisi uygulanmaya başlanmıştır.[103] Kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte savaş ekonomisi uygulamaları II. Beş Yıllık Sanayi Planı'nın uygulanmasını engelledi.[104] Bunun doğal sonucu olarak sınaîleşme alanındaki yatırımlar savaşın zorunlu kıldığı alanlara yöneltildi. Yetişkin insan gücünün silah altına alınması bütün savaş yılları boyunca tarımsal üretimin azalmasına yol açtı. Nitekim 1940 yılında Türkiye'de Traktör sayısı 1066 iken; 1944 yılında bu sayı 956'ya düşmüştür. Bu yapıdaki Türkiye'de II. Dünya Savaşı sırasında bazı temel ürünlerin üretim miktarları şöyleydi: Buğday 1939'da 4.191.000, 1945'te 2.189.000 ton; hububat; 1939'da 8.161.000, 1945'te 4.013.000 ton; bakliyat; 1939'da 356.497, 1945'te 183.912 ton idi. Görüldüğü gibi temel ürünlerin üretim miktarı yeterli düzeyde değildi ve üstelik üretim, savaş esnasında yarı yarıya azalmıştı. Üretim miktarındaki düşüşe, halkı iyice ezen ithalat darlıkları, kıtlık ve enflasyon da eklenince bu durumun

[101] Boratav (1998), 63–64.

[102] Güneş (2002), 616; Keyder (2007), 141–142; Tokgöz (2001), 110.

[103] Kolaç (2002), 669.

[104] Tokgöz (2001), 110.

önüne geçebilmek için Fiyat Murakabe Komisyonları kurulmuştur. Tüm il merkezlerinde kurulan bu komisyonlar aracılığıyla Ticaret Vekâleti gerekli gördüğü eşya ve malların azamî fiyatlarını saptamaya yetkili kılınmıştır. Ayrıca Vekâlet, illerde komisyonlara verdiği yetki ve görevleri ilçe ve kasabalarda kurulan komisyonlara da verme yetkisine sahipti. Buna göre Ankara, İstanbul ve İzmir'de oluşturulacak komisyonların, valinin ve onun göstereceği bir yetkilinin başkanlığında mıntıka Ticaret Müdürü, mıntıka İktisad Müdürü, Ticaret ve Sanayi Odası Umumi Kâtibi ile tüccarlar arasından seçilecek iki üyeden oluşması kararlaştırılmıştır. Kaza merkezlerinde ise bu komisyonlar kaymakamın başkanlığında kurulabilecektir. 8 Haziran 1940 tarihinde faaliyete geçen komisyonlar, sadece gıda maddelerinin değil, diğer eşya ve malların da fiyatlarının ve kâr miktarlarının tespitinden de sorumlu olmuşlardır. Fiyat Murakabe Komisyonu'nun aldığı kararlara uymayanlar ise Millî Korunma Kanunu'nun 32. ve 59. maddelerine göre suçlu sayılmıştır. Tüm Türkiye genelinde 17 Haziran 1940 tarihinde kurulması tamamlanan Fiyat Murakabe Komisyonları savaş sürecinde çok fazla eleştiri konusu olmuştur. Özellikle komisyonların almış oldukları kararlarda ve fiyat tespitinde koordinasyonun sağlanamaması, pek çok yerde sıkıntıya yol açmış ve el altından yüksek fiyatla da olsa ihtiyacını karşılama yollarını arayan halkın karaborsacılarla muhatap olmasına neden olmuştur. Aynı zamanda fiyat tespitinde üretim koşullarına da dikkat edilmemiştir. Halkın muhtekir karaborsacıların eline düşmesi tüm denetlemelere rağmen engellenememiştir.[105] Savaş yılları boyunca bu sorun kamuoyunu hep meşgul etmiştir. Sahtekârlık yaptığı ileri sürülenler Millî Korunma Mahkemelerine sevk edilmiştir. Bu mahkemelerin dördü İzmir, İstanbul, Ankara

[105] Keyder (2007), 143.

ve Zonguldak'ta, dört tanesi de diğer illerde kurulmuştur. Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü'nün yayınladığı İstatistik Yıllıkları dikkate alındığında tüm savaş yılları boyunca Millî Korunma Mahkemeleri'nde görülen davalarda önemli ölçüde artışlar gözlenmektedir. Temel görevleri Ticaret Vekâleti'nce belirlenen eşya ve malların mahalli, toptan ve perakende satış fiyatını saptamak, mahalli fiyatları denetlemek, fiyatlara uyulmadığı hallerde adli soruşturma sırasında yargı organlarınca sorulacak konularda görüş bildirmek olan Fiyat Murakabe Komisyonları bu görevlerinde yeterince başarılı olamamışlardır. Bu sorun özellikle fiyatların ve kâr oranlarının tespitinde ve piyasanın denetlenmesinde ortaya çıkmıştır. Komisyonlar fiyatlardaki istikrarı da sağlayamamış, kontrol memurlarının yetersizliği ve teşkilatsızlık yüzünden savaş yılları boyunca fırsatçılara her gün yenileri eklenmiştir. Refik Saydam'ın ölümünden sonra kurulan Şükrü Saraçoğlu hükümeti tarafından bu komisyonların çalışmalarının karaborsayı önleyemedikleri ileri sürülerek kaldırılmaları uygun görülmüştür.[106] Savaş sırasında en çok sıkıntı çekilen konuların başında kentlerin ve kasabaların iaşe sorunu gelmektedir. Aslında bu konu I. Dünya Savaşı yılları da göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin hiç de yabancı olmadığı bir sorundu. Temel görevleri yiyecek, giyecek, yakacak gibi temel ihtiyaç maddelerini ihtiyaç ölçüsünde stok ederek bunların dağıtımını yapmak ve olağanüstü durumlarda önceden önlem almak olan İaşe Umum Müdürlüğü ve İaşe İşbirliği Heyeti, İaşe Müsteşarlığı'na bağlı olarak kurulmuştur. Bu müdürlükler iaşe işlerinin yerine getirilmesinde Valilerin yardımcısı konumunda olmuşlardır. Savaş yıllarında bu teşkilatların çalışmaları da istenilen düzeyde olmamıştır. Kentlerin gıda, yiyecek ve yaka-

[106] Boratav (1998), 66.

cak sıkıntısına tam olarak çözüm getirememiş, aşırı fiyat artışları, enflasyonun bütün yükü dar gelirlilerin omuzlarına yüklenmiştir.[107] Halkın temel ihtiyaçlarının karşılanıp adaletli olarak dağıtımını sağlayabilmek amacıyla da Halk Dağıtma Birlikleri kurulmuştur. Birlik idare heyetlerinin görevleri; birliğe dâhil üyelerin defterini tutmak, hükümetçe dağıtımı karneye bağlanmış olan maddelerin kartlarını dağıtmak, doğrudan doğruya tüketicilere dağıtılması kararlaştırılan maddeleri halka dağıtmak, fazla karne dağıtımına engel olmak, perakendeci esnaf birliği aracılığıyla yapılacak dağıtımda üyelerine bilgi vermek, fazla karne alanları takip ve şikâyet etmek, mahallenin ihtiyaçlarını saptamak ve iaşe örgütü ile ilişki kurmaktır.[108] Birliklerin kurulması ile halk arasında dağıtma işlerinin iyi olacağı, ucuz ve iyi mal bulmanın kolaylaşacağı şeklindeki iyimser beklentiler, dağıtma işlerindeki teşkilatsızlıktan kaynaklanan hatalar yüzünden yerini karamsarlığa terk etmiştir. Hatta bazı yerlerde halk dağıtma birlikleri başkanlarının fakirlere dağıtılması lazım gelen gıda maddelerini tüccarlara ve gelişigüzel kimselere dağıtması, ihtikârı arttırmış ve karaborsacıların eline düşen halkın sık sık şikâyetlerine yol açmıştır. İaşe teşkilatlarının oluşturulma nedeni pahalılığı önlemek, eldeki imkânlar ölçüsünde fakir halkı geçinme zorluklarından korumaktı.[109] Ancak tüketim mallarının genel kıtlığı ve ithalatın tıkanması nedeniyle 1939 ve 1944 arasında genel fiyat düzeyi 4–5 kat oranında artış göstermiştir.[110] Teşkilatların halkın ihtiyaçları ora-

[107] Yelkenli (2007), 327.

[108] Tokgöz (2001), 112.

[109] Güneş (2002), 616–618.

[110] Keyder (1983), 209; Fiyatların 4 kat arttığı 1938–1946 aralığında, baskı, aşırı çalışma ortamında işçi ücretleri hemen hemen sabit kalmış; kırsal kesimde mülksüzleşme, yoksullaşma genel bir eğilim halini almıştı. Yoksul köylüler, Hititler'den kalma üretim tek-

nında stok yapmamaları da pek çok ihtiyaç maddesinin karaborsada ve belirlenen fiyatın çok üstünde karşılanmasına neden olmuştur. Bu durum teşkilatların çalışma amaçlarının ötesinde olumsuz gelişmelere yol açmıştır. Bu karışıklığın sebebi, teşkilat noksanlığı, teşkilatta değerli personel bulunmaması, bazı muhteris tüccar ve esnafın devlet kararlarını istismar etmeleridir. Bu konudaki eksikliklerin ve suistimallerin giderilmesi için İzmir, Ankara ve İstanbul'daki iaşe kadrolarına yeni memurlar atanmıştır. Ancak bu iyileştirmelere rağmen bu teşkilatlardan beklenilen sonuç alınamadığından Saraçoğlu Hükümeti tarafından bu müesseseler kaldırılmış ve görevleri belediyelere devredilmiştir. Teşkilatların başarısızlığa uğramasında kontrol işinin gerektiği gibi yapılamaması da etkili olmuştur. Bundan en çok orta halli ve fakir halk etkilenmiştir. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi üç büyük belediyenin iaşe maddelerinin satılmasına müsaade ettikleri fiyatlar arasında da açık farklar vardır. Bu durum iaşe maddelerinin fazla fiyatla satış yapılan piyasalara aktarılmasına neden olmuş ve mevcut sıkıntıları daha da arttırmıştır. Belediyeler arasında bir birliğin sağlanması ise bütün savaş yılları boyunca mümkün olamamıştır. Bu teşkilatların görevleri belediyelerden sonra Ticaret ve Dâhiliye Vekâletlerine bırakılmıştır. İstanbul, Ankara ve İzmir'de yalnız iaşe işleriyle meşgul olan ikinci bir vali muavinliğinin oluşturulması kararlaştırılmış ve çeşitli maddelerin dağıtımı, memurların, dar gelirlilerin durumları, dul ve yetimlerin evrakı bu ayrı teşkilata bırakılmıştır. Ekmek karneleri ise

---

nikleriyle toprakları işlemeye devam ediyorlardı. Gerçekleştirilen birçok inkılâptan da pek haberleri yok gibiydi. 1946 yılında köylü nüfusun yaklaşık yarısı topraksız ya da küçük toprak parçalarını ekip biçer durumdaydı. Savaş gerekçesiyle ambar ve silolarda tahıl stokları büyürken, ekmeğin karneyle dağıtıldığı, insanların açlıktan öldüğü bir ortamda kapkaç burjuvazisi iyice palazlanmıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Başkaya (1991), 154–155.

dağıtma birlikleri aracılığıyla şehir halkına dağıtılıp, bu karneler karşılığında ekmek hesapları belediyeler tarafından karşılaştırılarak takip edilmiştir. Bunda da suistimallerin yaşanması önlenememiştir. Bunun yanı sıra Toprak Mahsulleri Ofisi ve Ticaret Ofisi, Ticaret Bakanlığı denetiminde İaşe Müsteşarlığı'na bağlı olarak çalışmışlardır. Bu ofislerin çalışmalarında da diğer teşkilatlarda olduğu gibi tedbirsizlik, teşkilatsızlık ve suistimaller yaşansa da; savaşın yarattığı zor koşullarda kendilerine yüklenen zor görevleri pek çok olumsuzluklara rağmen yerine getirmeye çalışmışlardır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında savaş ekonomisi uygulamaları içinde yer alan önemli bir diğer kanun ise Varlık Vergisi Kanunu'dur.[111] Bu dönemde çıkarılan Varlık Vergisi, harpten doğan normal üstü kâr ve kazançların devlete intikalini amaçlamaktaydı.[112] Savaş ortamında artan kamu harcamaları hükümeti yeni gelir kaynakları aramaya sevk etti.[113] Bu bağlamda hükümet önce savaş ekonomisi koşullarında karaborsadan ve gayri meşru yollardan elde edilen gelirleri hazineye çekmeyi amaçladı. Bunun için hazırlanan 4237 sayılı "Fevkalade Hallerde Haksız Olarak Mal İktisap Edenler Hakkındaki Kanun" 29 Mayıs 1942'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edildi. Hükümet 1942 yılının sonuna doğru başka bir girişimde daha bulundu. 11 Kasım 1942'de 4305 sayılı "Varlık Vergisi Kanunu" Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edildi. Hükümet tarafından savaş kazançlarının ve toprak sahiplerinin gelirlerini vergilendirmek, savaşın neden olduğu enflasyonla da mücadele etmek için bir araç olduğu ileri sürülen Varlık Vergisi bir kereye mahsus toplanacaktı. Mükellefler, tüccarlar, emlak

[111] Güneş (2002), 617–619.

[112] Türkiye'de Tarımsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı (1973), 156.

[113] Tokgöz (2001), 113.

kâr sahipleri ve büyük toprak sahiplerinden oluşmaktaydı.[114] Ülke genelinde 114.368 kişi olarak belirlenen mükelleflerin büyük bir bölümü İstanbul ve İzmir'de bulunuyordu. Tahsili ile 500 milyon TL gelir elde edileceği hesaplanan Varlık Vergisi uygulaması haksızlıklarla sonuçlandı.[115] Kanunda Türk azınlık ayrımına ilişkin hiçbir ifade bulunmamasına karşın, uygulamada azınlıkların yükümlülükleri ağırlaştırıldı, yükümlülüklerini yerine getirmeyenler kanunda belirtildiği biçimde zorunlu çalışmaya tabi tutuldular. Uygulamada gayrimüslimler Türklerden dört misli fazla vergi ödemekle mükellef kılındı. Tahakkuku yapılan verginin % 60'ı, toplam tahsilâtın % 55'i, gayrimüslimlere aitti.[116] Hükümet bu kanunu, bilinçli olarak Rum, Ermeni ve Yahudi işadamlarını zayıflatmak, Türk-Müslüman tüccarların ülkenin dış ticaretindeki ağırlığını artırmak için kullandı. Vergi uygulaması, Türkiye'nin dış ticaretinde yerli gayrimüslimlerin gücünü önemli ölçüde azaltan sonuçlar yarattı.[117] Cumhuriyet devrimleri ile amaçlananların başında dini cemaatten ayrı değerlendirilmeyen ve vatandaş olarak nitelendirilen çeşitli din ve ırktan insanları kanun önünde eşit yurttaşlar haline getirmek gelir. Varlık Vergisi uygulaması ise devrimlerin bu amacından bir sapmadır ve II. Meşrutiyet'ten beri süregelen, zaman zaman cebri yansımaları da bulunan millî burjuvazi yaratma isteği yönünde atılan adımların ve ekonomiyi Türkleştirme çabalarının en sert yansımasıdır.[118] Toprak Mahsulleri Vergisi'nin uygulama alanına girenler genelde ihtikâr yapmak suretiyle zenginleştiği varsayılan büyük çiftçilerdir. Varlık Vergisi, fiyat artışlarından yararlanan ticaret

[114] Keyder (2007), 144–145–146.

[115] Boratav (1998), 66–67.

[116] Koraltürk (2002), 592.

[117] Tezel (2002), 183.

[118] Koraltürk (2002), 592.

burjuvazisini hedef aldıysa, Toprak Mahsulleri Vergisi de tarım ürünlerindeki artışlardan yararlananları hedef almıştır. Tarım ürünlerini ve baklagilleri vergilendirmeyi amaçlayan bu Toprak Mahsulleri Vergisi Kanun tasarısı 15 Mayıs 1943 tarih ve 6/1611 sayı ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulmuş, üç mahsul yılı uygulandıktan sonra 23 Ocak 1946 tarih ve 4840 sayılı yasa ile 1946'dan itibaren kaldırılmıştır. Kanunun gerekçesinde, ekonomik alanda meydana gelen zorlukların tüm ulusa dengeli biçimde bölüştürülmesi için maliyet fiyatları birkaç misli artan toprak mahsullerinden bir vergi alınmasına gerek görüldüğü belirtilmektedir. Tarım ürünlerini aynen ve nakdi olarak vergilendirmeyi amaçlayan Toprak Mahsulleri Vergisi, önce % 8 olarak uygulanmış, sonradan % 10'a çıkarılmıştır. Bu vergi sonunda hükümet, 110–130 milyon TL gelir beklemiştir. Vergi toprağı işletmeyenden değil, işleyip üreten köylülerden alınan bir vergiydi. Özellikle arazinin dar, üretimin sınırlı olduğu bölgelerde geçim sıkıntısı çeken köylü çoğu zaman yasal olmayan yollara başvurup, ürününü toprağa gömerek saklamaya çalışmıştır. Bu vergi de uygulamadan kaynaklanan hatalar ölçme usulünün ve harman işlerinin dağınıklığı, geniş bir memur kadrosunun masrafları ve tecrübesizlikleri gibi sebeplerden ötürü beklenen sonucu vermediği için başarılı olamamıştır. Hükümet 1.200.000 ton hububat elde etmeyi düşünürken ancak 600.000 ton hububat tahsil edebilmiştir. Bunun üzerine vergi üç mahsul yılı uygulandıktan sonra 23 Ocak 1946 tarih ve 4840 sayılı yasa ile 1946 yılından itibaren kaldırılmıştır.[119]

Savaş yıllarında hemen hemen hiç bir yatırım yapılamamış, sabit fiyatlarla fert başına düşen millî gelir de bu dönemde 100'den 78'e düşmüştür. Sabit

[119] Güneş (2002), 620.

fiyatlarla düşen millî gelir 1948'de 104'e çıkabilmiştir. Gayri Safi Millî Hasılada % 0.9'luk bir azalma olmuştur.[120] Devlet bu dönemde, sadece askerî gücün arttırılmasına gayret etmiştir.[121] Diğer tüm alanlardaki işlevlerini bu yöne kaydırma eğilimi içerisine girmiştir. Daha önceki dönemde olduğu gibi bu dönemde de önemli millileştirme hareketlerinde bulunulmuştur. 1933 yılından sonra uygulanan devletçilik bu dönemde hızını arttırmış ve sertleşmiştir. Atatürk'ün devletçilik anlayışının ılımlı ve akılcı olmasına karşın İnönü'nün devletçilik anlayışı katı ve doktriner niteliktedir.[122]

İsmet İnönü, bu dönemde devletçilik ilkesinden olağanüstü derecede yararlanmıştır ki, Cumhurbaşkanlığı görevindeyken, savaş döneminde, kurulan her iki hükümetin de yoğun devlet müdahalesi uyguladıkları görülmüştür. Refik Saydam Hükümetinin uyguladığı iktisad politikaları, mevcut bütçe imkânları ile ordunun ve kentli nüfusun iaşe ihtiyacını karşılamayı, dış ticaretin doğrudan devlet denetiminde yapılmasını içeriyordu. Bu amaçla Millî Korunma Kanunu kabul edildi. Yine bu amaç doğrultusunda iç ve dış ticaretin denetlenmesi için İç ve Dış Ticaret Ofisi kuruldu. Ticaret Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan İaşe Müsteşarlığı ise özel ticaret üzerindeki devlet denetiminin fiilen kurulmasını amaçlıyordu. Bu düzenlemelere paralel olarak tarım ürünleri piyasa fiyatlarının altında ve devletin belirlediği fiyatlardan yine devlet tarafından satın alınıyor, pamuk, şeker gibi ürünler halka piyasa fiyatları üzerinden satılıyordu. Böylece devlete kaynak transferi sağlanmış oluyordu. Buna karşılık halkın temel gereksinimlerinden kömür ve buğday gibi

[120] Hiç (1980), 8; Eroğlu (1981), 56.

[121] Cillov (1970), 139.

[122] Hiç (2002), 544.

ürünler devletin uyguladığı sübvansiyon sayesinde halka maliyetlerinin altında bir fiyatla ulaşıyordu. Ayrıca anamalların dağıtımı, devlet eliyle yapılıyor, özel sektörün kâr payı ise Millî Korunma Kanunu hükümlerine dayanılarak kontrol altında tutuluyordu. Savaş süresince, genel olarak ekonominin içinde bulunduğu koşullar bu tür etkenlerin zorlanmasıyla belirlenmiş oldu. İç piyasada mal hacminin daralmasıyla birlikte fiyatlar olağanüstü ölçüde arttı. İstifçilik, karaborsacılık yaygınlaştı. Özellikle dış ticaretle uğraşan tüccarlar büyük vurgunlar gerçekleştirdiler. Saraçoğlu Hükümeti döneminde ise iç ve dış piyasalarda savaş kıtlıklarından doğan talep artışlarının çiftçi ve sanayici için teşvik edici olabileceği savı doğrultusunda kararlar alınmış, fiyatlar ve piyasa üzerindeki denetimler en aza indirilerek üretimin arttırılması amaçlanmıştır. Ayrıca istenen üretim artışı da gerçekleşememiştir. Bunun yanı sıra savaş ekonomisinin uygulandığı bu zaman dilimi içerisinde yürürlüğe giren Millî Korunma Kanunu, Varlık Vergisi Kanunu ve Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunları sosyal ve ekonomik alanda en çok dar gelirli kesimler üzerinde yıpratıcı olmuştur. Temel ihtiyaç maddelerindeki yolsuzluklardan etkilenen kentlerin ve kasabaların iaşesi önemli bir sorun oluştururken, illerde Valiliklerin denetiminde kurulan Fiyat Murakabe Komisyonları, İaşe Teşkilatları ve İhtikârı Tetkik Komisyonları ile halkın sırtındaki yük bir ölçüde kaldırılmaya çalışılmıştır. Ancak bu teşkilatların çalışmalarında görülen örgütsüzlük ve çıkar sağlama hesapları, çalışmaları olumsuz yönde etkilemiştir. Büyük kentler barındırdıkları nüfus bakımından ekmek, şeker, kahve, yakacak, giyecek ve ilaç sıkıntısını ve yokluklarını had safhada yaşamışlardır. Fırınlarda saatler süren kuyruklar ve didişmelerden sonra alınabilen, kimi zaman mısır ununda kimi zaman çavdar, saman ve arpa karışımından yapılan, buğdayı az ekmeğe talim edilen bir süreç yaşandı.

Bu süreçte beslenme yetersizliğinden, pislikten, yoksulluktan kaynaklanan verem, tüberküloz, tifo, lekeli humma ve sıtma gibi hastalıklarda önemli bir artış gözlenmiştir.[123]

Savaş sonrası dönem olarak da isimlendirebileceğimiz 1945–1950 dönemi Türkiye ekonomisi ise savaşın sıkıntılı izlerini taşıyan ve hem siyasi hem iktisadi bakımdan bir dönüm noktasını oluşturmaktadır.[124] Nitekim İkinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra ülkede bu devreye zor bir mali durumla girildi. Hayat aşağı yukarı dört misli pahalılaşmıştı. Sınaî teçhizatının birçoğu yıpranmış, piyasalar ithal mal bakımından tamamen boşalmıştı.[125] Bu arada çok partili hayata geçiş, Batı dünyası ile yakınlaşma çabaları çerçevesinde ekonomik kalkınma ikinci plana atılmıştır. Ancak bütün bu olumsuz etmenlere karşın, bu dönemde Türkiye dış borçlarını ödediği gibi önemli ölçüde altın ve döviz stoku da yapmıştır. Hükümet 7 Eylül 1946'da bir devalüasyon gerçekleştirerek, Türk parasının kıymetini % 50 nispetinde düşürdü. Doların değeri 1.28 TL'den 2.81 TL'ye yükseldi. Sterlinin değeri 11.31 TL olarak belirlendi. Bunun üzerine eldeki ihraç malları ucuz fiyatlarla satıldı.[126] Fakat ithal eşyanın tabiatıyla pahalılaşması karşısında devletin sınaî yatırımlarına daha fazla para harcaması icap etti. Üstelik devlet işletmelerinin verimli olmayan çalışma tarzı üretimin maliyetini mütemadiyen yükseltti. Öte yandan harp sona erip Avrupa sınaî memleketleri istihsallerinin hızla artması karşısında fiyatlar gerilemiş ve memlekete bol miktarda

---

[123] Güneş (2002), 620.

[124] Boratav (1998), 73; Başol (1983), 64.

[125] Cillov (1970), 139.

[126] Başol (1983), 64; Cillov (1970), 139; Tezel (2002), 167; Bu devalüasyonla birlikte 1947 yılından itibaren ihracat dengesizlik gösterirken; ithalat sürekli artmaya devam etmiş ve dış ticaret açık vermiştir.

tüketim eşyası girmeye başlamıştır. Bu sûretle eldeki mevcut döviz stokları kısa zamanda erimeye yüz tutmuştur.[127] Bu dönemin en önemli özelliklerinden biri de devletçilik politikasının kısmen gevşemiş olmasıdır. Ülke ihtiyaçları dikkate alınarak müteşebbisler yeni yatırımlara başlamışlardır. Ancak, savaş sonrası ülkenin dev endüstriyel yatırımları yalnız kendi kaynaklarıyla başaramayacağı anlaşılmıştır.[128] Ayrıca harp dolayısıyla 1938–1945 yıllarında kalkınma hamlesinin duraklamasıyla kaybedilen zamanın da telafi edilmesi gerekiyordu. İşte bu arzu ile tekrar yabancı sermaye teminine gayret sarf edilmeye başlanmıştır. Avrupa'yı iktisadî bakımdan kalkındırmak maksadıyla hazırlanan Marshall Yardım Planı'ndan 1949 yılından itibaren yararlanılmaya başlanmış, nitekim Türkiye Marshall Planı'ndan 50 milyon dolar yardım almıştır. Bu dönemde iç üretim hacminde de gelişme kaydedilmiştir ve 1946'da 146 olan sınaî istihsal indeksi, 1949'da 178'e yükselmiştir. Emisyon miktarında da beş sene zarfında belirli bir değişiklik olmamış ve toptan fiyatlar indeksi aşağı yukarı sabit kalmıştır. Bu devrenin iktisadî politikasında kararsızlık büyük bir rol oynamıştır.[129]

C-) İstatistikî Veriler Işığında 1940 ve 1950 Yılları Arasında Türkiye'de Fiyat Artışları

1940 ve 1950 yılları arasında Türkiye'de çeşitli alanlardaki fiyat artışları diğer dönemlerle karşılaştırıldığında çok hareketli bir seyir takip etmiştir. Bunda da daha önce değindiğimiz üzere bu dönemin hemen hemen yarısına hâkim olan İkinci Dünya Savaşı etkilidir. Türkiye savaşa girmediği halde savaşın olağanüstü koşullarından etkilenmiştir. Bu nedenle ülke genelinde her çeşit ürünün fiyatı artmıştır. Ülkede

[127] Cillov (1970, 140.

[128] Başol (1983), 64.

[129] Cillov (1970), 64.

olağanüstü bir enflasyon görülmüştür. Meydana gelen tüm bu gelişmelerde halka yansımış ve Türk toplumu oldukça zor günler geçirmiştir. Yaşanan bu sıkıntıların temelindeki nedenlerin anlaşılabilmesi için halkın temel ihtiyaçları olan gıda maddelerini, para ve altın kurlarını, gayri safi millî hâsıla ve diğer kurlardaki artışları müşahede edeceğiz.

1-) Halkın Temel İhtiyaçları

Bu kısımda ekmek, buğday unu, pirinç, kesme şeker, toz şeker, tuz, koyun eti, yumurta, zeytinyağı, yemeklik margarin, süt, beyaz peynir ve çay gibi halkın temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarını inceleyeceğiz. Bilindiği üzere herhangi bir ihtiyaç maddesi ülkenin her yerinde aynı fiyata satılmamaktaydı. Bölgeler, hatta şehirler arasında dahi farklılıklar bulunabilmekteydi. Bundan dolayı Türkiye'nin geneli hakkında bilgi vermesi açısından üç büyük şehri pilot şehirler olarak alacağız.

a-) Ekmek[130][131][132]

Seçilmiş Gıda Maddelerinin Ortalama Perakende Fiyatları			
EKMEK (TL/Adet)[1].			
YILLAR	**ŞEHİRLER**		
	İstanbul	**Ankara[2]**	**İzmir[3]**
1940	0,10	0,11	-
1941	0,13	0,12	-
1942	0,25	0,25	-
1943	0,39	0,41	-
1944	0,30	0,32	0,30
1945	0,33	0,33	0,32
1946	0,31	0,31	0,31
1947	0,30	0,30	0,29
1948	0,29	0,31	0,28
1949	0,39	0,35	-
1950	0,36	0,36	-

[130] Fiyatlar TL bazında verilmiştir. 1 TL 100 kuruşa eşittir. Yani 0.10 TL, 10 kuruştur.

[131] İstatistikî Göstergeler (1996), 305–372. Ankara ve İstanbul şehirlerine ait tüm fiyat istatistikleri bu kaynaktan alınmıştır.

[132] İstatistik Yıllığı (1949), 208–213. İzmir şehrine ait tüm fiyat istatistikleri bu kaynaktan alınmıştır

Tablo–1

Bilindiği üzere ekmek temel ihtiyaç maddelerinin en önde gelenidir. 1940 ve 1950 yılları arasında fiyatı önemli ölçüde artmıştır. 1939–1945 yılları arasında üretici kesimin büyük bir bölümünün silah altına alınması, savaşın getirdiği ağır yükümlülükler, ülkede savaş ekonomisi uygulamalarından ötürü ithalatın çok azalması ve bazı çıkarcı tüccarların stok yapması nedeniyle piyasalar ve dengeler altüst olmuş, arz-talep dengesi bozulmuş ve ekmek fiyatları da savaştan sonraki dönemde savaştan önceki döneme nazaran 4 kat artmıştır. 1940 yılında İstanbul'da 0,10 TL, Ankara'da 0,11 TL olan ekmeğin fiyatı düzenli olarak 1943 yılına kadar artmış bu yılda İstanbul da ekmek fiyatları 0,39 TL, Ankara da 0,41 TL'ye kadar yükselmiştir. Bu verilerden açıkça anlaşılacağı üzere savaş ortamında ekmeğin fiyatı yaklaşık 4 kat artmıştır. Ancak 1944 yılına geldiğinde özellikle savaşın sonunun yaklaşması, galip tarafından belli olmasıyla fiyatlarda bir rahatlama olmuştur. 1944 yılında ekmek fiyatları İstanbul'da 0,30 TL, Ankara'da 0,32 TL ve İzmir'de 0,30 TL olarak belirlenmiştir. 1950 yılında İstanbul'da 0,36 TL olan ekmeğin fiyatı yine Ankara'da 0,36 TL olmuştur. 1940 ve 1950 yılları karşılaştırıldığında ekmeğin fiyatı 10 yıllık zaman zarfında 3,5 katlık bir artış göstermiştir.

b-) Buğday Unu

Seçilmiş Gıda Maddelerinin Ortalama Perakende Fiyatları			
BUĞDAY UNU (TL/kg)			
YILLAR	**ŞEHİRLER**		
	İstanbul	**Ankara**	**İzmir**
1940	0,19	0,15	-
1941	0,23	0,18	-
1942	-	-	-
1943	-	-	-
1944	-	-	-
1945	-	0,52	-
1946	0,54	0,45	0,51
1947	0,55	0,44	0,54
1948	0,61	0,52	0,58
1949	0,66	0,56	-
1950	0,59	0,51	-

Tablo–2

1940 yılında İstanbul'da buğday ununun fiyatı 0,19 TL yani 19 kuruş iken; Ankara'da 0,15 TL yani 15 kuruştur. 1950 yılına gelindiğinde mamulün fiyatı İstanbul'da 0.59 TL, Ankara'da 0.51 TL seviyesine yükselmiştir. Yani 10 sene zarfında 3 katı oranında bir artış gerçekleştirmiştir.

c-) Pirinç

Seçilmiş Gıda Maddelerinin Ortalama Perakende Fiyatları			
PİRİNÇ (TL/kg)			
YILLAR	**ŞEHİRLER**		
	İstanbul	**Ankara**	**İzmir**
1940	0,34	0,28	-
1941	0,46	0,38	-
1942	0,94	0,90	-
1943	1,70	1,49	-
1944	1,53	1,39	1,48
1945	1,50	1,35	1,45
1946	1,50	1,45	1,42
1947	1,47	1,28	1,45
1948	1,38	1,23	1,40
1949	1,34	1,24	-
1950	1,34	1,24	-

Tablo–3

1940 yılında İstanbul'da pirincin fiyatı 0,34 TL yani 34 kuruş iken Ankara'da 0,28 TL yani 28 kuruş olarak gerçekleşmiştir. Bu yıldan itibaren pirincin fiyatı, II. Dünya Savaşı'nın olağan üstü koşulları sonucunda 1943 yılına kadar sürekli bir artış göstermiştir. 1943 yılında ürünün fiyatı İstanbul'da 1,70 TL; Ankara'da 1,49 TL olarak belirlenmiştir. Bu 5 katlık bir artış demektir. 1950 yılına gelindiğinde ürünün İstanbul'daki fiyatı 1,34 TL Ankara'daki fiyatı 1,24 TL olarak gerçekleşmiştir. Genel anlamda baktığımızda 1940 yılına nazaran 1950 yılında pirincin fiyatı 4 katlık bir artış gerçekleştirmiştir.

d-) Kesme Şeker

Seçilmiş Gıda Maddelerinin Ortalama Perakende Fiyatları:			
KESME ŞEKER (TL/kg)			
YILLAR	**ŞEHİRLER**		
	İstanbul	**Ankara**	**İzmir**

1940	0,38	0,40	-
1941	0,47	0,50	-
1942	1,65	1,68	-
1943	3,43	3,45	-
1944	2,19	2,19	2,14
1945	2,09	2,08	2,05
1946	1,87	1,85	1,84
1947	1,46	1,46	1,46
1948	1,60	1,59	1,61
1949	1,98	1,99	-
1950	1,86	1,89	-

Tablo–4

Kesme Şekerin 1940 yılında İstanbul'daki fiyatı 0,38 TL, Ankara'daki fiyatı 0,40 TL'dir. 1943 yılında bu fiyatlar İstanbul'da 3,43 TL, Ankara'da 3,45 TL olarak gerçekleşmiştir. Artış oranı 8 kattan daha fazladır. Bu enflasyon ortamının doğurduğu bir patlama, savaşın bir etkisidir. 1950 yılında ürünün İstanbul'daki fiyatı 1,86 TL ve Ankara'daki fiyatı 1,89 TL olarak gerçekleşmiştir. 1940 yılına nazaran 1950 yılındaki artış oranı yaklaşık 5 kattır.

e-) Toz Şeker

Seçilmiş Gıda Maddelerinin Ortalama Perakende Fiyatları			
TOZ SEKER (TL/kg)			
YILLAR	**ŞEHİRLER**		
	İstanbul	**Ankara**	**İzmir**
1940	0,34	0,36	-
1941	0,44	0,46	-
1942	1,46	1,49	-
1943	3,24	3,36	-
1944	1,96	1,97	1,91
1945	1,86	1,86	1,80
1946	1,65	1,64	1,60
1947	1,13	1,10	1,10
1948	1,28	1,26	1,28
1949	1,74	1,72	-
1950	1,58	1,56	-

Tablo–5

1940–1950 yılları arasında toz şekerin fiyatı hemen hemen kesme şekere benzer bir hareketlilik göstermiştir. Kesme şekerin fiyatı her üç ilde de bütün bu 10 yıllık dönemde toz şekerin fiyatından yüksek olmuştur. 1940 yılında toz şekerin İstanbul'daki fiyatı 0,34 TL, Ankara'daki fiyatı 0,36 TL'dir. 1943 yılında ürünün İstanbul'daki fiyatı 3,24 TL'ye Ankara'daki fiyatı 3,36 TL'ye yükselmiştir. Artış oranı yaklaşık 9

kattır. 1950 yılında İstanbul'da toz şekerin kilogramı 1,58 TL'den Ankara'da 1,56 TL'den satılmıştır. 1940 yılına nazaran 1950 yılındaki artış 4 kattır.

f-) Tuz

Seçilmiş Gıda Maddelerinin Ortalama Perakende Fiyatları			
TUZ(TL/kg)			
YILLAR	**ŞEHİRLER**		
	İstanbul	**Ankara**	**İzmir**
1940	0,06	0,07	-
1941	0,06	0,08	-
1942	0,09	0,10	-
1943	0,12	0,15	-
1944	0,12	0,17	0,10
1945	0,12	0,24	0,10
1946	0,12	0,21	0,10
1947	0,12	0,16	0,10
1948	0,12	0,16	0,10
1949	0,12	0,19	-
1950	0,12	0,15	-

Tablo–6

Açıkça görüldüğü üzere 1940 yılında 0,06–0,07 yani 6–7 kuruş seviyesinde olan tuzun fiyatı 1950 yılında 2 katı oranında artarak 12 kuruş seviyesine yükselmiştir. Şu ana kadar incelediğimiz ürünler arasında fiyatları ve yılları temel aldığımızda en az hareketliliğin tuz ürününde olduğunu görüyoruz.

g-) Koyun Eti

Seçilmiş Gıda Maddelerinin Ortalama Perakende Fiyatları			
KOYUN ETİ (TL/Kg)			
YILLAR	**ŞEHİRLER**		
	İstanbul	**Ankara**	**İzmir**
1940	0,52	0,44	-
1941	0,61	0,56	-
1942	1,34	1,07	-
1943	1,96	1,60	-
1944	2,03	1,76	1,91
1945	1,90	1,65	1,73
1946	2,00	1,67	1,63
1947	2,10	1,80	1,86
1948	2,36	1,94	2,17
1949	2,67	2,03	-
1950	2,34	1,95	-

Tablo–7

1940 yılında koyun etinin, İstanbul'daki fiyatı 0,52 TL, Ankara'daki fiyatı 0,44 TL'dir. 1950 yılında ise İstanbul'da koyun etinin fiyatı 2,34 TL, Ankara'da

ise 1,95 TL'dir. Genel itibariyle değerlendirdiğimizde 1940 yılına nazaran 1950 yılında koyun etinin fiyatı 4 katlık bir artış göstermiştir.

ğ-) Yumurta (Adet)

Seçilmiş Gıda Maddelerinin Ortalama Perakende Fiyatları			
YUMURTA (TL/Adet)			
YILLAR	ŞEHİRLER		
	İstanbul	Ankara	İzmir
1940	0,02	0,02	-
1941	0,02	0,03	-
1942	0,05	0,05	-
1943	0,08	0,09	-
1944	0,08	0,08	0,08
1945	0,08	0,08	0,08
1946	0,08	0,08	0,08
1947	0,10	0,08	0,08
1948	0,10	0,09	0,10
1949	0,10	0,09	-
1950	0,09	0,09	-

Tablo–8

1940 yılında 2 kuruş olan yumurtanın fiyatı 1950 yılında 9 kuruş seviyesine yükselmiştir. Bu 4 katlık bir artış demektir.

h-) Zeytin Yağı

Seçilmiş Gıda Maddelerinin Ortalama Perakende Fiyatları			
ZEYTİNYAĞI (TL/Lt)			
YILLAR	ŞEHİRLER		
	İstanbul	Ankara	İzmir
1940	0,60	0,62	-
1941	0,81	0,85	-
1942	1,37	1,46	-
1943	2,08	2,02	-
1944	2,59	2,50	2,20
1945	1,80	1,84	1,72
1946	2,68	2,63	2,43
1947	2,76	2,55	2,23
1948	2,46	2,40	1,98
1949	2,63	2,62	-
1950	2,31	2,25	-

Tablo–9

1940 yılında zeytinyağının, İstanbul'daki fiyatı 0,60 TL, Ankara'daki fiyatı ise 0,62 TL'dir. Savaş yıllarında ürünün fiyatı yaklaşık 4 katlık bir artış göstermiştir. 1944 yılında bu ürünün İstanbul'daki fiyatı 2,59 TL'ye Ankara'da 2,50 TL'ye, İzmir'de 2,20 TL'ye yükselmiştir. 1950 yılında ise zeytinyağının

İstanbul'daki fiyatı 2,31 TL Ankara'daki fiyatı ise 2,25 TL olarak belirlenmiştir. 1940 yılına nazaran 1950 yılındaki artış oranı yaklaşık 4 kattır.

1-) Süt

Seçilmiş Gıda Maddelerinin Ortalama Perakende Fiyatları			
SÜT (TL/Lt)			
YILLAR	ŞEHİRLER		
	İstanbul	Ankara	İzmir
1940	0,15	0,19	-
1941	0,21	0,21	-
1942	0,38	0,34	-
1943	0,51	0,57	-
1944	0,60	0,63	0,53
1945	0,60	0,58	0,50
1946	0,59	0,61	0,50
1947	0,60	0,58	0,57
1948	0,60	0,63	0,53
1949	0,60	0,68	-
1950	0,60	0,66	-

Tablo–10

1940 yılında sütün litresi, İstanbul'da 15 kuruş, Ankara'da ise 19 kuruş iken 1950 yılında bu fiyat oranı İstanbul'da 60 kuruş; Ankara'da ise 66 kuruş seviyesine çıkarak 4 katlık bir artış göstermiştir.

i-) Beyaz Peynir

Seçilmiş Gıda Maddelerinin Ortalama Perakende Fiyatları			
BEYAZ PEYNİR (TL/kg)			
YILLAR	ŞEHİRLER		
	İstanbul	Ankara	İzmir
1940	0,49	0,54	-
1941	0,65	0,63	-
1942	1,15	1,10	-
1943	1,55	1,67	-
1944	1,94	2,02	-
1945	2,16	2,07	-
1946	1,94	2,29	-
1947	2,23	2,08	-
1948	2,26	-	-
1949	2,48	2,32	-
1950	2,20	2,16	-

Tablo–11

Beyaz Peynirin 1940 yılında İstanbul'daki fiyatı 0,49 TL, Ankara'daki fiyatı ise 0,54 TL'dir. 1950 yılına gelindiğinde ürünün fiyatında 4,5 katlık bir artış gerçekleşmiş ve ürünün İstanbul'daki fiyatı 2,20 TL ve Ankara'daki fiyatı 2,16 TL olarak belirlenmiştir.

2-) Para Kurlarındaki Artışlar

Bu kısımda ise Sterlin, Dolar ve Fransız Frangının 1944 ve 1948 yılları arasındaki fiyat artışlarını inceleyeceğiz.

a-) Sterlin

İstanbul Kambiyo ve Menkul Kıymetler Borsasında[133]													
STERLİN (1 Sterlin Karşılığı TL olarak)													
Aylar													
Yıllar	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Toplam
1944	5,22	5,22	5,22	5,22	5,22	5,22	5,22	5,21	5,22	5,22	5,22	5,22	5,22
1945	5,22	5,22	5,22	5,22	5,22	5,22	5,22	5,21	5,21	5,21	5,21	5,21	5,21
1946	5,21	5,21	5,21	5,21	5,22	5,22	5,22	5,22	11,28	11,29	11,32	11,32	7,24
1947	11,30	11,33	11,34	11,37	11,31	11,29	11,31	11,32	11,33	11,36	11,36	11,36	11,33
1948	11,37	11,38	11,38	11,38	11,38	11,38	11,33	11,33	11,38	11,36	11,32	11,29	11,37

Tablo 12

Tablo 12'de Sterlin'in İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında 1944 ve 1948 yılları arasındaki fiyatları TL bazında verilmiştir. İngiliz Sterlini, 1944 yılından başlayıp 1946 yılının 9. ayına kadar 5,22 seviyesinde kalmıştır. Daha önce değindiğimiz üzere 7 Eylül 1946'da Türk hükümeti Türk parasının değerini %50 oranında düşürmüştü. Bu nedenle sterlinin fiyatı 1946 yılının 9. ayında 2 katı artarak 11,28 TL seviyesine çıkmış ve 1947 ile 1948 yıllarında da 11,30 TL seviyesinde kalmıştır.

[133] İstatistik Yıllığı (1949), 208–213.

b-) Dolar

İstanbul Kambiyo ve Menkul Kıymetler Borsasında[134]													
DOLAR (1 Dolar Karşılığı TL olarak)													
Aylar													
Yıllar	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Toplam
1944	1,30	1,30	1,30	1,30	1,30	1,30	1,30	1,30	1,31	1,30	1,30	1,30	1,30
1945	1,31	1,31	1,30	1,30	1,30	1,31	1,31	1,31	1,31	1,31	1,31	1,31	1,31
1946	1,31	1,31	1,31	1,31	1,31	1,31	1,31	1,31	2,80	2,80	2,80	2,81	1,81
1947	2,81	2,81	2,81	2,81	2,81	2,81	2,82	2,82	2,82	2,82	2,82	2,82	2,81
1948	2,81	2,80	2,80	2,80	2,80	2,80	2,81	2,81	2,80	2,80	2,80	2,80	2,80

Tablo 13'de Dolar'ın İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında 1944 ve 1948 yılları arasındaki fiyatları TL bazında verilmiştir. Tablodan anlaşılacağı üzere 1 Dolar'ın 1944 yılındaki fiyatı 1,30 TL civarındadır. Doların bu fiyat seviyesi çok az kıpırdamalar haricinde 1946 yılının 9. ayında kadar bu seviyede kalmış ancak 7 Eylül 1946'da yapılan devalüasyonla Türk parasının değeri %50 oranında düşürmüş ve 1 doların fiyatı 1,31 TL'den 2,80 TL'ye çıkarak 2 katı oranında bir artış göstermiştir. 1947 ve 1948 yıllarında da doların fiyatı bu seviyede kalmıştır. 1 Doların 1940 yılındaki fiyatı ise 1,38 TL, 1941'de 1,32 TL, 1942'de 1,31 TL, 1949'da 2,80 TL, 1950 yılında da 2.80 TL olarak gerçekleşmiştir.[135]

Tablo 13

[134] İstatistik Yıllığı (1949), 208–213.

[135] Pakdemirli (1995), 11.

c-) Fransız Frangı

İstanbul Kambiyo ve Menkul Kıymetler Borsasında[136]												
FRANSIZ FRANGI (100 Fransız Frangı Karşılığı TL olarak)												
Aylar												
Yıllar	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Toplam
1944	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1945	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1946	-	-	-	-	1,09	1,08	1,09	1,03	2,35	2,35	2,35	2,35	1,72
1947	2,35	2,36	2,36	2,36	2,35	2,36	2,36	2,34	2,35	2,35	2,35	2,35	2,35
1948	2,35	1,30	1,30	1,30	1,30	1,30	1,30	1,30	1,30	-	-	-	-

Tablo 14'da 100 Fransız Frangının Türk Lirası olarak karşılığı verilmiştir. Görüldüğü üzere 1946 yılının 5. ayında 1,09 TL seviyesinde olan 100 Fransız Frangı daha önce değindiğimiz devalüasyonla beraber çıkışa geçmiş ve 2,35 TL seviyesine çıkmış, 1948 yılının ilk ayına kadar da bu seviyede kalmış, aynı yılın 2. ayında ise 1.30 TL seviyesine düşmüştür.

Tablo 14

[136] İstatistik Yıllığı (1949), 208–213.

3-) Altın Kurlarındaki Artışlar

Bu kısımda 1940 ve 1950 yılları arasında Külçe, Cumhuriyet, Reşat ve ortalama altın fiyatlarının tetkikini yapacağız.

a-) Külçe, Cumhuriyet ve Reşat Altınları

Ortalama Altın Satış Fiyatları			
	Külçe	Cumhuriyet[131]	Reşat[132]
YILLAR	TL/gr	TL/Adet	TL/Adet
1940	2,5	-	21,06
1941	3,4	-	25,57
1942	4,6	-	33,24
1943	4,5	-	33,84
1944	5,3	-	38,30
1945	5,3	-	35,93
1946	4,9	33,1	33,73
1947	4,8	33,1	33,25
1948	5,6	37,9	41,10
1949	6,1	37,9	44,14
1950	5,2	34,9	39,33

Tablo 15

Tablo 15'de 1940 ve 1950 yılları arası için Külçe, Cumhuriyet ve Reşat altınlarının fiyatları gösterilmiştir. Buna göre Külçe altınının gramı 1940 yılında 2,5 lira iken 1950 yılında 5,2 liraya yükselerek 2 katlık bir artış göstermiştir. Cumhuriyet altınının adeti 1950 yılında 34,9 lira olarak belirlenmiştir. Reşat altının adeti 21,06 lira iken 1950 yılında 39,33 liraya yükselerek yine 2 katlık bir artış göstermiştir.

4-) Gayri Safi Millî Hâsıla ve Toptan Eşya Fiyatlarındaki Artışlar

Bu son kısımda da gayri safi millî hâsıla ve toptan eşya fiyatlarındaki artışları inceleyeceğiz.

---

[137] İstatistikî Göstergeler (1996), 305–372. Külçe ve Cumhuriyet altınlarının fiyatları bu kaynaktan alınmıştır.

[138] Pakdemirli (1995), 11.

a-) Gayri Safi Millî Hâsıla

Gayri Safi Millî Hasıla			GSMH Büyüme Hızları[139]	
	Cari Üretici Fiyatlarıyla GSMH	Cari Üretici Fiyatlarıyla Kişi Başına GSMH	Cari Fiyatlarla	Kişi Başına Başına GSMH Cari Fiyatlarıyla
YILLAR	**Milyon TL**	**TL**	**%**	**%**
1940	2403,4	134,9	16,5	14,5
1941	2992,3	166,1	24,5	23,1
1942	6195,9	340,4	107,1	104,9
1943	9231,7	501,8	49,0	47,4
1944	6684,7	359,5	-27,6	-28,4
1945	5469,8	291,1	-18,2	-19,0
1946	6857,8	357,1	25,4	22,7
1947	7542,6	384,4	10,0	7,6
1948	9492,9	476,5	25,9	24,0
1949	9054,4	444,7	-4,6	-6,7
1950	9694,2	465,9	7,1	4,8

Tablo 16

Tabloda görüldüğü üzere 1940 yılında 2403,4 milyon TL seviyesinde olan GSMH 1944 yılındaki %-27,6'lık, 1945 yılındaki %-18,2'lik ve 1949 yılındaki %-4,6'lık düşüşler dışında sürekli artmış ve nitekim 1950 yılında 9694,2 milyon TL seviyesine ulaşmıştır. Cari üretici fiyatlarıyla kişi başına düşen GSMH'da da yine aynı şekilde, 1944, 1945 ve 1949 yılları dışında sürekli bir artış gözlenmiştir. Nitekim 1940 yılında 134,9 TL olan kişi başına GSMH, 1950 yılında 465,9 TL seviyesine ulaşmıştır.

[139] İstatistikî Göstergeler (1996), 305–372.

b-) Gayri Safi Millî Hâsıla Sektör Payları

Gayri Safi Millî Hâsıla Sektör Payları[140]						
Cari Fiyatlarla						
Gayri Safi Millî Hâsıla'da Sektör Payları(%)				GSMH Sektörel Büyüme Hızları (%)		
YILLAR	**Tarım**	**Sanayi**	**Hizmetler**	**Tarım**	**Sanayi**	**Hizmetler**
1940	38,5	18,6	42,9	15,1	20,4	16,1
1941	37,0	19,3	43,7	19,6	29,7	26,7
1942	51,2	13,3	35,5	186,3	42,5	68,5
1943	56,5	10,7	32,8	64,5	19,5	37,6
1944	44,1	15,4	40,5	-43,5	4,1	-10,5
1945	38,3	16,1	51,8	-28,9	-14,4	4,6
1946	45,6	14,7	39,7	49,2	14,6	-3,9
1947	38,4	15,2	46,3	-7,3	14,2	28,3
1948	45,2	14,0	40,8	47,9	15,7	10,9
1949	40,1	14,9	44,9	-15,3	1,6	5,0
1950	41,7	14,6	43,7	11,3	5,0	4,0

Tablo 17

1940 yılında GSMH'da Tarım % 38,5'lik Sanayi % 18'lik ve Hizmetlerde % 42,9'luk bir pay almışlardır. En büyük pay Hizmetler sektöründe iken en küçük pay sanayi sektöründedir. 1950 yılına kadar bu üç sektörün GSMH'nin içerisindeki oranları zaman zaman değişmiş 1950 yılında Hizmet sektörü yine 1. sıraya yükselmiştir. Bu yılda Hizmet sektörü GSMH'dan % 43,7'lik, tarım % 41,7 ve Sanayi %14,6'lık bir dilim almışlardır.

[140] İstatistikî Göstergeler (1996), 305–372.

c-) Toptan Eşya Fiyatları İndeks Sayılarındaki Artışlar:

Toptan Eşya Fiyatları İndeks Sayıları[141]									
Gıda Maddeleri ve Yemler						Sanayi Hammaddeleri ve Yarı Mamulleri			
Yıllar	Genel İndeks	Toplam	Nebati Gıda Maddeleri	Hayvanlar	Hayvan Ürünleri	Toplam	Dokuma Maddesi	Akaryakıt	Yapı Malzemesi
1940	27	24	25	19	23	34	32	48	26
1941	38	34	36	27	31	45	37	63	35
1942	73	76	85	59	60	67	49	88	64
1943	127	147	178	105	79	81	66	110	77
1944	98	102	108	91	90	90	78	125	81
1945	45	96	101	86	94	93	78	93	84
1946	92	95	100	82	92	85	75	94	82
1947	93	93	95	97	95	92	81	109	92
1948	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1949	108	110	115	102	104	104	110	113	88
1950	97	98	104	93	92	94	114	102	78

Tablo 18

Tablo 20'de Gıda Maddeleri ve Yemler ile Sanayi Hammaddeleri ile Yan mamullerin indeks sayıları 2 ayrı bölümde gösterilmiştir. Sanayi maddelerinin toplam indeksi 1940 yılında 34 iken, 1950 yılında 94 olarak gerçekleşmiştir. Gıda maddelerinin toplam indeksi ise 1940 yılında 24 iken 1950 yılında 98'e yükselmiştir. Genel indekse bakıldığında 1940 yılında 27 olan indeks 1950 yılında 97'ye yükselmiştir ki bu verilerde bize Toptan Eşya fiyatlarının 10 sene zarfında ne kadar arttığını göstermektedir.

[141] İstatistikî Göstergeler (1996), 305–372.

Sonuç:

29 Ekim 1923'de Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda ülke sosyal, ekonomik ve her türlü alanda oldukça kötü bir durumdaydı. Mustafa Kemal Atatürk devletin kuruluşunu müteakip, bu kötü durumu tersine çevirebilmek için yoğun bir çaba içerisine girmiştir. Bu çabalar istenilen seviyede olmasa bile; sonuç vermiş ve özellikle Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile ülkenin çeşitli yerlerine fabrikalar ve endüstri kuruşları hizmete açılmıştır. Tarım ve hayvancılığın gelişmesi için gereken büyük uğraşlar verilmiştir.

1939 yılında başlayan II. Dünya savaşı tüm Dünyayı olduğu gibi Türkiye'yi de etkilemiştir. Savaşın başlamasıyla ülkede uygulanan eski ekonomik sistemler derhal terk edilerek, savaş ekonomisi uygulamalarına geçilmiştir. Kurtuluş savaşı yıllarında olduğu gibi Türk halkı bu dönemde de oldukça büyük ekonomik sıkıntılar çekmeye başlamıştır. Savaş söz konusu olduğundan kısa sürede yurt çapında vurgunculuk ve karaborsa başlamıştır. Savaşın kokusunu hisseden birçok tüccar, bazı malları stoklamıştır. Bu mallar ülkeye gelmemeye başlayınca stoktaki malların değeri oldukça yükselmiştir. Öte yandan tarafsızlığına -rağmen büyük bir ordunun beslenmesi gereği, üreten kuşakların tarım alanından çekilmesi gerekmiştir. Bu da tarımsal üretimin düşmesi sonucunu doğurmuştur. Ayrıca ülkede ağır savaş ekonomisi uygulamalarına geçilmesi malların fiyatlarının artmasına neden olmuştur. Türkiye'nin 3 büyük ili olan Ankara, İstanbul ve İzmir de fiyat artışları olağanüstü seviyelere ulaşmıştır. Savaşın çıktığı 1939 yılı ile 1945 yılı arasında Ankara'da fiyatlar genelde % 250 dolayında artmıştır. Bu artışlar tüm Türkiye geneline yorumlandığında bu dönemde halkın çektiği sıkıntılar çok daha iyi anlaşılabilir.

Bu dönem için fiyat artışlarının rekor düzeye ulaştığı yıllar, yılda % 69,7 ile 1942 ve yılda % 63,1 ile 1943 yılları olmuştur. Tüm Türkiye genelinde 1938–1945 yılları arasında malların artış oranı % 400 olarak gerçekleşmiştir. İlginç olan bir nokta ise savaş döneminde Türkiye'deki enflasyon oranının savaşan ülkelerden daha yüksek olmasıdır.[142]

Savaş yıllarında Türkiye'de aralarında derin bir uçurum olan iki tabaka oluşmuştur: Bir yanda kolay para kazanan bir grup insan; diğer yanda ise küçük çiftçi, küçük üretici, emekçi, küçük ve orta derecedeki memurlardan oluşan milyonlarca kişi. Dar gelirli olarak adlandırılan bu grup insanların yaşama koşulları her geçen gün bozulmuştur. Kısacası savaşın doğurduğu olağanüstü fiyat artışları bir kesime çıkar sağlarken ülkenin geri kalan kısmına büyük acılar yaşatmıştır. Dönem hükümetleri bütün bunları dengeleyebilmek için bir takım kanunlar çıkarmışlarsa da, bu kanunlar istenilen neticeyi verememiştir. Fiyat artışları spekülasyonu ve karaborsayı daha da tırmandırmıştır. Ticari karlar olağan üstü ölçülerde şişmiştir. Yeni savaş zenginleri türemiştir. Fiyat artışları millî gelirin sanayi sektörleri lehine yeniden dağılımına neden olmuştur.

1946–1950 savaş sonu devresinde fiyatlar yılda ortalama % 3–4 civarında artarak nispi bir istikrara kavuşmuştur. Bu dönemde fiyat değişmelerini etkileyen ve tesirleri birbirlerine ters yönde çalışan 2 önemli faktör vardır. Birincisi tedavüldeki para miktarı azalması, diğeri ise 1946 Eylül'ünde yapılan devalüasyon olayıdır.

[142] Şahin (1990), 88–89.

BİBLİYOGRAFYA

AKBAY 2003İshak Akbay, *Fiyat Artışları Konusunda Sözlü Tarih Çalışması*, 15.10.2003.

AKSOY Yaşar Aksoy, *Kurtuluş Savaşı Işığında İzmir İktisad Kongresi (17 Şubat–4 Mart 1923)*, Mayat Matbaacılık.

BAŞKAYA 1991Fikret Başkaya, *Paradigmanın İflası*, Doz Yayınları, 1991.

BAŞOL 1983Koray Başol, *Türkiye Ekonomisi*, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, İzmir, 1983.

BERK 2003Mehmet Berk, *Fiyat Artışları Konusunda Sözlü Tarih Çalışması*, 28.07.2003.

BORATAV 1998Korkut Boratav, *Türkiye İktisad Tarihi*, 6. bs. Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1998.

CİLLOV 1970Haluk Cillov, *Türkiye Ekonomisi*, 3. bs. İstanbul Üniversitesi İktisad Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1970.

CİLLOV 1973Haluk Cillov, *Türkiye Millî Gelirindeki Gelişmeler*, Türkiye Ekonomisinin Elli Yılı: (Seminer- Tebliğler), Bursa İktisadi ve Ticarî İlimler Akademisi Yayınları, İstanbul, 1973.

ÇEVİK 2003Abdullah Çevik, *Fiyat Artışları Konusunda Sözlü Tarih Çalışması*, 02.07.2003.

EROĞLU 1981Hamza Eroğlu, *Atatürk ve Devletçilik*, Olgaç Matbaası, Ankara, 1981.

GÜNEŞ 2002Günver Güneş, *Türkiye'de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Toplumsal Yaşama Etkileri*, Türkler Ansiklopedisi, c. 17. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

HİÇ 2002Mükerrem Hiç, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye Ekonomisi*, Türkler Ansiklopedisi, c.17, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

HİÇ 1980Mükerrem Hiç, *Türkiye Ekonomisinin Analizi*, İstanbul Üniversitesi İktisad Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1980.

İNAN 1972Ayşe Afet İnan, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin 1. Sanayi Planı (1933)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1972.

İNAN 1982Ayşe Afet İnan, *İzmir İktisad Kongresi, (17*

Şubat- 4 Mart 1923), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1982.

İNAN 1973Ayşe Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyetinin 2. Sanayi Planı (1936)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1973.

İSTATİSTİKÎ

GÖSTERGELER 1996*İstatistikî Göstergeler (1923–1995)*, Türkiye Cumhuriyeti

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1996.

İSTATİSTİK

YILLIĞI 1949*İstatistik Yıllığı*, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü,

c. 17, İstanbul, 1949.

KEYDER 1983Çağlar Keyder, *Toplumsal Tarih Çalışmaları*, Dost Kitabevi, Ankara, 1983.

KEYDER 1990Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, çev. Sabri Tekay, 12. bs. İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

KILIÇBAY 1984Ahmet Kılıçbay, *Türk Ekonomisi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984.

KOLAÇ 2002Bedrettin Kolaç, *Türkiye Hububat Politikaları*, (1923–1950), Türler Ansiklopedisi, c. 17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

KORALTÜRK 2002Murat Koraltürk, *Türkiye Ekonomisi* (1923–1960), Türkler Ansiklopedisi, c. 17, Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

KÖSEOĞLU 2003Erdoğan Köseoğlu, *Fiyat Artışları Konusunda Sözlü Tarih Çalışması*, 10.10.2003.

PAKDEMİRLİ 1995Ekrem Pakdemirli, *Ekonomimizin Sayısal Görünümü*

1923'ten Günümüze, 3. bs. İstanbul, 1995.

SEVGİ 1994Cezmi Sevgi, *Sanayileşme Sürecinde Türkiye ve Sanayi Kuruluşlarının Alansal Dağılımı*, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. İstanbul, 1994.

ŞAHİN 1990Hüseyin Şahin, *Türkiye Ekonomisi*, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Bursa, 1990.

TEZEL 2002Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923–1950)*, 5. bs. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.

TOKGÖZErdinç Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914–2001)*, 6. bs. İmaj Yayıncılık, Ankara, 2001.
TÜRKİYE'DE
TARIM 1973*Türkiye'de Tarımsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı*: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1973.
ÜLKEN 1981Yüksel Ülken, *Atatürk ve İktisad*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1981.
YELKENLİ 2007Mustafa Yelkenli, *Resmi İdeoloji ve Türkiye*, Siyah-Beyaz Yayınevi, İstanbul, 2007.

EK–1

(Dönemi Yaşamış Kişilerle Fiyat Artışları Konusu Hakkında Yapılan Mülakatlar)

1-) Abdullah Çevik

Zikrettiğiniz yıllar II. Cihan Harbiyle başladığı için, halk ekonomik anlamda büyük zorluklar yaşadı. Bu dönemde, savaşın başlamasıyla ürünlerin fiyatları anormal derecede arttı. Halkın alım gücü düştü. Dışarıdan mal gelimi yani ithalat hemen hemen durma noktasına geldi. Ülke içinde tam anlamıyla bir üretim olması için "şeker, gaz yağı, ekmek, v.b." ürünlerde karne uygulamasına geçildi. Hatırladığım kadarıyla bazı ürünler hiç bulunmuyordu. Örnek olarak benzini verebilirim. Fiyatlara gelince; 1942 yılında 15 kg buğday 2 liraydı. Bu daha sonradan 18 liraya kadar yükseldi. Şeker 25 kuruştan 50 kuruşa yükseldi ki bundan da sadece bebeği ve hastası olan kişiler yararlanabiliyorlardı. Peynir 7,5–10 kuruş, yağ ise 25 kuruştu. Sonradan peynir 15 kuruş yağ ise 50 kuruşa yükseldi. Pekmezin fiyatı ise 5 kuruştan 20 kuruşa çıktı sebze ve meyvenin de fiyatları aynı şekilde arttı. Bu arada devlet at, araba gibi tarım araçlarına el koydu. Atatürk devrinde bulunan traktörler benzinin bulunmaması dolayısıyla ortadan kalktı. Yine şu dönemde belli ürünlerin sahipleri, savaş dönemi ekonomisini değerlendirip, stok

yoluyla usulsüz bir şekilde para kazanmışlar. Bunu gören İsmet İnönü sık sık verdiği demeçlerle zengin kişileri birçok defa uyarmış ve nitekim 1942 yılında Varlık Vergisini yürürlüğe koymuştur. Zengin kesimden zenginlikleri oranında Varlık Vergisi alınmıştır. Örneğin o dönemde Konya Ereğli bölgesinin en zengin insanı olan Kamber Koçak Bey 6–7 bin lira varlık vergisi ödemekle yükümlüydü. Genel itibariyle aklımda kalanlar bu dönemdeki karne uygulaması ve Varlık Vergisidir. Bu dönemde halkımız çok büyük sıkıntılar yaşadı. Çoğu ürün bulunamıyordu. Fakirlik, sefalet, açlık diz boyuydu. Hepimiz büyük sıkıntılar yaşadık.

Ereğli/KONYA

Doğum Tarihi:1930

Mülakat Tarihi: 02.07.2003

2-) Mehmet Berk

Bu yıllarda 16 kg buğdaya 18 lira ödediğimizi hatırlıyorum. Yakıt olarak bezir yağını kullanıyorduk. Ekmek 10 kuruştu. Ancak çoğu zaman bulamıyor, bunun yerine arpa çavdar ve kepek yiyorduk. Ayağımıza giyecek ayakkabı bulamıyor, eski usul çarıklarla dolaşıyorduk. İnsanlar adeta aç susuz durumdaydılar. Yakıt ve traktör olmadığından çifti öküzlerle sürüyorduk. Mahsulâtın verimli olup olmaması hava koşullarına bağlı idi. Biçerdöver yoktu. Ekinleri elimizle biçiyorduk. Her ailede yaklaşık 6–7 çocuk vardı ilaç bulmak mümkün değildi. Ekmek, gaz yağı, şeker gibi ürünler karneye bağlanmıştı. Zikredilen yıllarda çamaşır suyu, deterjan ve sabun da bulunmuyordu. Milleti bit, pire götürüyordu. Bu dönemde temel ihtiyaç maddelerinden tuzu da bulamıyorduk. Bu nedenledir ki, köyümüzün kuzey tarafındaki, çöl arazideki çorağı süpürüp, kaynatıp ortaya çıkan suyunu tuz olarak kullanıyorduk. Yine bu dönemde devletin 2. Cihan harbi dolayısıyla bü-

tün köy atlarını toplatıp götürdüğünü anımsıyorum. Devlet ayrıca hayvanlardan ağnam vergisi aldı. Bir diğer vergi ise Öşür vergisiydi. Hasat zamanı örneğin 100 havayı (1600 kg) buğday kaldırmışsak devlet bunun 2 havayını (32 kg) alırdı. Bu vergiyi Muhtar ve yanında bulunan tahsildar toplardı. 1950 yılında altının fiyatının 30 lira olduğunu hatırlıyorum. O dönemde köyümüzde 6 ay koyun güden biri 30 lira yani bir altın kazanabiliyordu. Soba yoktu, yaktığımız ocakta ısınıyorduk. Gaz olmadığından ocakta tezek yakıyor ve burada yemek pişiriyorduk. Açıkçası tam bir sefalet ortamıydı. Üzerimize giyecek giysi bulamıyorduk. Hatta yeni alınmış bir ayakkabının ailenin birkaç ferdi tarafından ortaklaşa kullanıldığını hatırlıyorum.

Ereğli/KONYA

Çiller Köyü

Doğum Tarihi:1932

Mülakat Tarihi:01.09.2003

3-) Ali Mıynat

Bu yıllarda 20 yaşlarındaydım. Çok genç olmama rağmen büyüklerle birlikte dönemin maddi ve manevi sıkıntılarını yaşadım. Bu dönemde 1943–1947 yılları arasında Trakya'da 4 yıl süreyle askerlik yaptım. Özellikle askerlik yıllarında büyük bir sıkıntı çektim. Günde 600 gr. tahin ile kendimi idare ediyordum. Tabii ki bana yetmiyordu. Askerliğimin son yılında bunu 900 grama çıkardılar. Bu durum askerler arasında sevinçle karşılandı. Millî Şef olarak adlandırılan İsmet İnönü'nün döneminde ofisler kuruldu. Yetiştirdiğimiz ürünlerin büyük bir oranı (1/3) devlete veriyorduk. Ben Trabzon'un bugün bir ilçesi olan o zaman köy durumundaki Şalpazarında ikamet ediyordum. Bu Ofisler 10 km uzaklıktaki Beşikdüzü köyünde yer alıyordu. Kendi yetiştirdiğimiz ürünlerin bir kısmını buraya götürmek zorundaydık.

Jandarmalar köy köy gezip bu durumu kontrol ediyorlar, ürünü götürmeyenlere ceza uyguluyorlardı. Bu devirde hayat çok pahalılaştı. Biz daha çok yetiştirdiğimiz ürünlerle geçimimizi sağlamaya çalışıyorduk. Üretimini yapamadığımız herhangi bir ürünü takas yöntemi uygulayarak alıyorduk. Örneğin 3–5 yumurtayı götürüp onun yerine birçok defa gaz yağı ve tuz aldığımızı hatırlıyorum. Hemen hemen tüm mamulleri alırken bu yöntemi uyguluyorduk. Yine bu dönemde yaşam çok zorlaşmıştı. Halkın sağlığı bozulmuş, çocuk ölüm oranları dehşet verici bir şekilde artmıştı. Bu dönemde şeker, çay, benzin, gaz yağı gibi mamuller piyasada hiç yoktu.

Şalpazarı/TRABZON

Doğum Tarihi:1924

Mülakat Tarihi: 28.07.2003

4-) Erdoğan Köseoğlu

Ben 1936 Rize doğumluyum. Zikredilen yıllar, bildiğiniz gibi II. Cihan Harbiyle başlar. Bu harbi oldukça iyi hatırlıyorum. Savaş başladığında İzmir'deydim. O dönemde çocuk olmama rağmen olayları iyi hatırlıyorum. Alman uçaklar Midilliyi, Sisam'ı bombalıyordu. Top sesleri İzmir'den rahatça duyuluyordu. Bu nedenle şehirde bir takım önlemler alındı. Babam o yıllarda İzmir Deniz Yollarında kaptandı. Hitler'in Türkiye'yi bombalayacağı şayiası nedeniyle babam bizi Rize'ye gönderdi. Orada da çok sefalet ve kıtlıklar gördük. Bu dönemde gerçekten çok büyük ekonomik sıkıntılar yaşadık. Hiçbir eşya bulunmuyordu. Rize'de de mısır ekmeğinden başka hiçbir şey bulamıyorduk. Normal ekmeği ancak zenginler yiyebiliyordu. Ekmek, şeker, gazyağı gibi ürünler karneye bağlandı. Bunların genellikle memurlara verildiğini hatırlıyorum. 1 ekmek (Beyaz Ekmek) 50 kuruştu. Bu dönem için hatırladığım bir başka unsur ise üreticinin ürettiği malın bir kısmının

devlet tarafından alınması idi. Üretici malını belli bir oranda devlete veriyordu. Bundan da Jandarma sorumlu idi. Jandarma sürekli teftiş yapıyordu. Savaş sonrasında sıkıntılar devam etti. 1950 yılına kadar sıkıntılar yaşadık. Ürünlerin fiyatları hakkında hemen hiç bilgi veremiyorum çünkü hemen hemen hiç bir şey alamıyorduk Halkın alım gücü yoktu.

Üçkuyular/İZMİR, RİZE

Doğum Tarihi:1936

Mülakat Tarihi:10.10.2003

5-) İshak Akbay

1939 doğumluyum. Zikredilen yıllarda 6–7 yaşındaydım. Bu dönem için hatırladığım en önemli şeyler yokluk, kıtlık ve sefalettir. Piyasada çoğu ürünü bulamıyorduk. Bu nedenle geçimimizi kendi yetiştirdiğimiz mamullerden sağlıyorduk. Köyde yetiştirdiğimiz ürünlerin bir kısmını devlet alıyordu. Jandarmalar gelip bunu kontrol ederek denetimi sağlıyordu. Şeker, gaz yağı, çay gibi ürünleri hiç bulamıyorduk. Kendi yaptığımız köy ekmekleriyle idare ediyorduk. Açıkçası kıt kanaat geçiniyorduk. Bu dönemde İnönü'nün çok sert bir siyaset ve ekonomi politikası güttüğüne inanıyorum. Halk adeta açlıktan kırıldı. Köylü rezil vaziyetteydi. Köye sürekli jandarma gelip köylüye baskı yapıyordu. Dışardan ürün alma gücümüz olmadığından fiyatlar hakkında bir şey bilmiyorum. Üzerimize giyecek bir şey bile zor buluyorduk. Kısacası rezillik ve sefalet o dönemde hâkimdi. Savaş sonrası da bir şey değişmedi aynı durum devam etti.

Ödemiş/İZMİR

Doğum Tarihi:1939

Mülakat Tarihi: 15.10.2003

3) BİLGİ TOPLUMUNUN TARİHÇESİ[143]

Giriş

Toplumların gelişmişlik düzeyi her ne olursa olsun, her toplum sürekli bir dinamizm ve değişme içindedir.[144] İnsanoğlu varoluşundan bu yana sürekli bir gelişme içerisinde olmuştur. İlk insanın hayatını sürdürebilmesi için tabiatla mücadele etmesi gerekmiş ve zekâsını kullanmak suretiyle taştan, sopadan ve kemikten yaptığı ilkel aletleri kullanarak tabiatın zor şartlarını alt etmesini bilmiştir. İlk insandan itibaren edinilen bu bilgiler, babadan oğula ve nesilden nesile geçmek suretiyle ilkçağlardan günümüze, müthiş bir bilgi birikimi ortaya çıkmıştır.[145]

Özellikle 16. yüzyılda Avrupa'da başlayan bilim rönesansından iki yüzyıl sonra 18. yüzyılın ikinci yarısında hammadde kaynaklarına dayalı olarak ve büyük mucitlerin etkileriyle, aslında büyük bir bilgi birikiminin sonucu olan, birinci sanayi devrimi ortaya çıkmıştır. Öncelikle İngiltere'nin bol kömü-

---

[143] İlk defa *Tarih Okulu Dergisi*'nin 5. sayısında yayımlanmıştır.

[144] Öz (1997), 1.

[145] Kültür Bakanlığı (1990), 5.

rü, İskoçya ve Galler'den sağlanan demir cevheri, James Watt'ın geliştirdiği çift tesirli buhar makinesi, Besgemet'in yeni çelik üretim sistemi, John Kayl ve Crompton'un dokuma tezgâhları gibi önemli teknolojik yenilikler birinci sanayi devrimini açmıştır. Diğer Batı ülkeleri de 1840'lardan itibaren hızla endüstrileşmeye başlamışlardır. Batılı ülkelerin dünya üzerindeki hâkimiyetleri bu bilim, teknoloji ve endüstriyel güçleri ile gerçekleşmiştir. Birinci Dünya Savaşından sonra ise 1920'lerden itibaren gelişmelerin ağırlık merkezi Amerika Birleşik Devletleri'ne kaymaya başlamıştır. Telefon, telgraf, uçak, daha sonraları nükleer teknoloji ve transistör bu dönemin en büyük değişmelerini sağlayan teknolojilerdir. İkinci Dünya Savaşı içinde uçak, tank, top, roketlerle ilgili atış kontrol sistemleri, radar ve nükleer alanlarla ilgili gelişmelerin, savaşların sonuçlarına olan etkileri daha kuvvetli bir şekilde görüldükten sonra, dünyanın gelişmiş devletleri bilim ve teknolojiye daha fazla yatırım yapmaya başlamışlardır. Savaş sürecinde otomatik kontrol alanında kazanılan bilgi ve tecrübe daha sonra da başlıca endüstri ülkelerinin elektronik nükleer ve uzay alanlarında yürüttükleri yarış ve bu yolla geliştirdikleri teknolojilerin prodüksiyon sistemlerine de uygulanması ile *bilgi çağı* olarak adlandırılan yeni bir dönem ortaya çıkmıştır. Bu yeniçağda, ileri sanayi toplumlarını bile geride bırakan, zekâ ekonomisi, bilgisayar teknolojisi, yoğun bilgi üretimi değer kazandı. Bilgi, ekonominin başlıca hammaddesi ve en önemli ürünü haline geldi. Zenginlik yaratmak için gerek duyulan sermaye varlıkları arazi, bedensel emek, imalat aletleri ve fabrikalar yerini bilgiye bıraktı.[146]

Sosyo-ekonomik faaliyetlere giderek etkileşimli sayısal iletişim ağlarının katılımıyla veya bu ileti-

[146] Yenilmez (1993), 17.

şim ağlarının yoğun kullanımıyla gerçekleştirilmesi yanında bu amaçla kullanılan her türlü teknolojinin ve uygulamanın üretilmesi olan ve 1950'li yıllarda başladığı kabul edilen bu çağa *bilgi toplumu çağı* denir.[147] Bilgi toplumu; örgütsel ve toplumsal düzeyde öğrenmenin yaşam biçimi olarak algılandığı, bilginin stratejik kaynak olarak değerlendirildiği, teknoloji kaynaklı değişim ve gelişimin hız kazandığı, küresel rekabetin yoğunlaştığı bir dönemi temsil etmektedir.

Bilgi toplumu, bilgisayar ve bilgisayara dayalı olarak çalışan araçların kullanıldığı bireysel ve kitle iletişiminin sınırlar ötesine geçtiği; temel ekonomik faaliyetlerin bilgi üzerine kurulduğu; üretici ve tüketicileri bir araya getiren hizmet türünün bilgi hizmetleri olarak şekillendiği; sermaye olarak insanın ön plan çıktığı; eğitimin süresizleştiği, her türlü bilgi kaynağının ve bilgi merkezinin önem kazandığı; bilginin kontrolü ve sahipliği için uluslar üstü örgütlerin kurumlaştığı bir toplum biçimidir.[148] Aynı zamanda bireysel, örgütsel ve toplumsal düzeyde öğrenmenin yaşam biçimi olarak algılandığı, bilginin stratejik kaynak olarak değerlendirildiği, teknoloji kaynaklı değişim ve gelişimin hız kazandığı, küresel rekabetin yoğunlaştığı bir dönemi temsil etmektedir. Bu yönüyle bilgi toplumu, tarım ve sanayi toplumlarına göre birçok açıdan farklılık göstermektedir.[149]

Bu çağın en tipik özelliği toplumların hızla değişmesidir. Toplumlardaki değişmeyi hızlandıran en belirgin etmenler, bilgi, teknoloji, iletişim ve ekonomi alanlarında görülmektedir. Bu çağa bilgi çağı adı verilerek bilgi toplumu kavramı ortaya çıkarılmıştır. Bilgi toplumu kavramı, bu değişim sürecinin yönünü ve içeriğini vurgulamaktadır.

---

[147] Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (2002), 4.

[148] Rukancı ve Anameriç, (2004).

[149] Koroğlu (2004), 5.

Bilgi, Toplum ve Bilgi Toplumunun Tanımı

"Bilgi nedir?" sorusunu yanıtlamak, neredeyse, ondan da ünlü "Gerçek nedir?" sorusunu yanıtlamak kadar zordur.[150] Bir görüşe göre bilgi, her yerde, aynı koşullarda, tekrarlandığında aynı sonucu veren, toplumsal kimliğine bakılmaksızın herkesin gereksinimi olan ve en önemlisi, yeni bilgi ve becerilerin hem temel taşını oluşturan hem de o bilgi ve becerilerin geliştirilmesini sağlayan öğretidir.[151] Türkçede bilgi kelimesi başlıca, öğrenme, gözlem ve araştırma yoluyla elde edilen gerçek ve insan zekâsının çalışması sonucu ortaya çıkan zihni ürün anlamlarında kullanılmaktadır. Daniel Bell'e göre bilgi, sistemli bir şekilde herhangi bir iletişim aracılığıyla başkalarına aktarılan, makul bir hükmü veya tecrübe sonucu gösteren, olgu veya fikirlerle ilgili düzenli ve sistemli ifadeler bütünüdür.[152] Meral Alakuş'a göre ise bilgi sözcüğü iki anlamda kullanılmaktadır: Birinci anlamı, bir konuyla ilgili bilgi ve fikir sahibi olmak, konuyu anlamaktır; ikinci anlamı ise fikirleri ve durumları gösteren belgeler ve verilerdir. Genel itibariyle bilginin altı belirgin özelliği vardır:

1. Niceliği: Bilginin ölçülebilir sayısal özelliğidir.

2. İçeriği: Bilginin anlamıdır.

3. Yapısal Özelliği: Bilginin hangi formatla ve nasıl bir düzen içinde ifade edildiğidir.

4. Dil: Simgeler, alfabeler, kodlar biçiminde ifade edilerek anlatımıdır.

5. Niteliği: Bilginin bütünlüğü, doğruluğu, zaman karşısında dayanaklılığıdır.

---

[150] Burke (2004), 12.

[151] Demirsoy (1995), 13.

[152] Dura (1990), 99–100.

6. Süreci: Bilginin değerini kaybetmeden geçerliliğini koruma sürecidir.[153]

Toplum, tarihsel gelişme içinde biçimlenmiş bulunan, belirli bir üretim biçimini temel alan ve insanın gelişmesinde bir aşama olarak ortaya çıkan bir toplumsal bağlantılar ve büyük insan kümeleri arasındaki ilişkiler dizgesidir.[154]

Bilgi ve toplum kavramlarının bütünleşmesiyle oluşan bilgi toplumu kavramı ise yeni temel teknolojilerin gelişimiyle bilgi sektörünün, bilgi üretiminin, bilgi sermayesinin ve nitelikli insan faktörünün önem kazandığı, eğitimin sürekliliğinin ön plana çıktığı, iletişim teknolojileri, bilgi otoyolları, elektronik ticaret gibi yeni gelişmeler ile toplumu, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal açıdan sanayi toplumunun ötesine taşıyan bir gelişme aşaması olarak tanımlanabilir. Sosyo-ekonomik gelişme sürecinde başta insan faktörü ve bilgi olmak üzere tüm alanlarda yapısal değişimi gerekli kılan, sanayi toplumunun uzantısı olarak ortaya çıkan bilgi toplumu, bilgi ekonomisi, sanayi sonrası toplum, bilişim toplumu, bilgi çağı ve benzeri şekillerde ifade edilmektedir. Ayrıca, sosyo-ekonomik gelişme sürecinde tarım devrimi birinci dalga, sanayi devrimi ikinci dalga, bilgi toplumundaki gelişmeler ise üçüncü dalga olarak nitelendirilmektedir. Üçüncü dalga, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal alanda yeni bir yaşam biçimi getirmektedir. Bu yeni gelişmeler yeni davranış biçimlerinin oluşmasına yol açmakta ve toplumu standartlaşma ve merkezileşmenin ötesine taşımaktadır. Bu yeni uygarlık, farklı bir dünya görünümünü de beraberinde getirmekte; zamanı, mekânı, mantık ve nedenselliği ele almada kendi özgül biçimlerini ge-

[153] Alakuş (1991), 5.

[154] Hancerlioğlu (2001), 375.

liştirmekte ve geleceğin politikalarının ilkelerini de kendine göre oluşmasına yol açmaktadır.[155]

Bilgi Toplumunun Oluşumu ve Tarihçesi

Kabile topluluklarından oluşan ilkel toplumlarda konuşarak ve işaretlerle aktarılan bilgi, daha sonraki aşamalarda değişik biçimlerde yazıya dökülerek eski uygarlıkları doğurmuştur. Matbaanın bulunmasıyla okur-yazarlık artmış, Rönesans tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Aydınlanma çağında bilim alanındaki gelişmeler sanayi kesimine de yansımış, yeni enerji kaynakları, yeni makineler ve yeni yöntemler kullanılması, sanayi devriminin gerçekleşmesine neden olmuştur. İletişim araçlarının ortaya çıkması ile çağdaş hayata geçilmiş, son aşamada bilgisayar ve iletişim teknolojisinin geliştirilmesi ile yeni bir çağa ulaşılmıştır.[156]

1950'li yıllardan itibaren bazı sosyal bilimciler ve akademisyenler, ileri düzeyde sanayileşmiş ülkelerin toplumsal yapısında, özellikle ekonomik açıdan köklü bir değişim eğilimi gözlemlemişlerdir. Bu toplum biçimi sanayi toplumuna göre birçok açıdan farklılık göstermektedir.[157] Bunun temel nedeni, günümüzde bilginin ekonomik kalkınma ve toplumların gelişmesi açısından taşıdığı önemin giderek artması ve insanların yaşantılarını özellikle de iş süreçlerini derinden etkilemeye başlamasıdır.[158] Giderek toplumun bütün kurumlarını ve yapısını derinden etkileyen ve hızlı bir şekilde gelişen bu süreç insanlığın tanık olduğu birçok eski döneme nazaran çok büyük gelişmeleri de beraberinde getireceği düşünülmektedir.

---

[155] Aktan ve Tunç (1998)

[156] Aydın (1997), 27.

[157] Koroğlu (2004), 5.

[158] Çağtürk (2006), i.

Uygarlık tarihine bakıldığında toplumların kendilerini topyekün değiştirdikleri, yepyeni ve beklenmedik bir biçime girdikleri dönemlere rastlanmaktadır. Bu dönemlerden, insanlık tarihine en önemli izi bırakan birinci evre, insanları toprağa ve yerleşik hayata bağlayan tarım toplumuna geçiştir.[159] Aslında tüm bu evreleri ortaya çıkaran, biçimleyen ve etkileyen temel faktör, insanların zihniyet yapısında oluşan değişmeler ve buna paralel olarak teknoloji alanında ortaya çıkan yeniliklerdir.

Avcılık ve toplayıcılıkla yaşamını idame ettiren ilkel toplum, toprağı işlemeyi öğrenip geçimini topraktan sağlamaya başlamıştır. Bunun yanı sıra yerleşik hayata geçerek yaşamını düzene koymuştur. Tarım toplumu olarak adlandırılan bu dönemde, insan ve hayvan gücü, rüzgâr, güneş ve su gibi enerji kaynakları kullanılmış ve bunlara göre üretim araçları şekillenmiştir. Tarım toplumunda hemen tüm faaliyetler insan ve doğa arasında yoğunlaşmıştır. Ekonominin ve kültürün temelinde toprak bulunmaktadır. Toplumu oluşturan her topluluk kendi ihtiyacı kadar üretmekte ve tüketmekteydi. Üretim genellikle el emeği ile yapılmaktaydı. Malların dağıtımı az sayıdaki tüccar tarafından yapılmaktaydı. Bu dönemdeki iş verimi çok düşük kalmıştır. Ekonomiye tamamen tarım kesimi hâkim olmuştur. Toplumsal sınıfları soylular, din adamları, savaşçılar ve köleler oluşturmaktaydı. Bu dönemde artan nüfus daha fazla mal talep etmiş; malların dağıtımı önem kazanmıştır. Zaman içerisinde tüccarların işleri genişlemiş, ticaret şirketleri kurulmaya başlanmıştır. Ticaretin yoğunlaşması tüccar sınıfının toplum içinde sivrilmesine ve sermayelerinin artmasına neden olmuştur.

---

[159] Çoban (1997), 5.

Özellikle 16. yüzyılda ortaya çıkan bazı teknik buluşlar denizciliği kolaylaştırmıştır. Neticede yeni yerler ve deniz yolları keşfedilmiştir. Bu durum ticaretin gelişmesini sağlamıştır. Dünyanın dört bir yanındaki üretim merkezlerinden kolaylıkla elde edilen çok çeşitli ürünler, ileri tarım toplumunu yaşayan merkezlere getirilmiş ve bu sayede bu merkezler kalkınmıştır. Refah artışı toplum yapısını temelden etkileyerek, toplumsal yaşamın çehresini de değiştirmeye başlamıştır.[160] Bu refah artışının ve giderek büyüyen zenginliğin temelinde, bilim ve teknik alanlarında özellikle 18. yüzyılın sonlarında meydana gelen baş döndürücü gelişmeler yatmaktaydı. 18. yüzyılın ikinci yarısında çıkardığı şok dalgalarıyla yeryüzündeki eski toplumları yıkan, yepyeni bir uygarlık yaratan bir patlama duyuldu. Sözünü ettiğimiz bu patlama sanayi devrimidir.[161]

Birçok yazarın işaret ettiği gibi 18. yüzyıl, o güne kadar insanlık tarihinde en çok değişen ve en çok şeyi değiştiren yüzyıl olarak belirlenmektedir. Aslında, bütün bu değişmeler, Rönesansla birlikte başlayan, Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi ile gelişen bir zincirin halkaları olarak ortaya çıkmıştır.[162] Sanayi toplumu, teknolojik bakımdan, patenti 1769 yılında James Watt tarafından alınan buhar makinesinin kullanılmasıyla başlayan, enerji teknolojisinin belirleyici olduğu sanayi devriminin ürünüdür.[163] James Watt'ın buhar makinesini 1776 yılına kadar yeniden tasarımlaması, bu makineyi enerji elde etmenin etkin bir aracı haline getirmiştir. Ancak Watt'ın ortağı, Matthew Boulton derhal buhar makinesini her türlü sanayi sürecine enerji kaynağı olarak sunmuş, özellikle de o zamanın en büyük imalat sanayisi olan tekstilcilere götürmüştür.

---

[160] Altay (2001), 4–6.

[161] Toffler (1981), 43.

[162] Ekin (1976), 1.

[163] Gültan (2003), 15.

Otuz beş yıl sonra, Robert Fulton adlı bir Amerikalı, ilk buharlı gemiyi New York'un Hudson Nehri'nde dolaştırmıştır. Yirmi yıl daha geçtiğinde, buhar makinesi tekerlekler üzerine yerleştirilmiş ve böylece lokomotif doğmuştur. 1840 ya da 1850 yılında, buhar makinesi her imalat sürecini değiştirmiş, cam sanayinden, matbaaya kadar her yere sokulmuştur. Karada ve denizdeki uzun yolculukları değiştirmiş ayrıca çiftçiliğe yeni teknikler kazandırmıştır.[164] Bütün bu gelişmelerin sonucunda sanayi devrimi giderek ağır sanayiye dönüştü. İngilizler, dünyanın atölyesi olarak anıldıkları bu dönemde merkantilist politikaların da etkisiyle; makine, nitelikli işçi ve imalat teknikleri ihracatını yasaklamayı denediler. Bazı İngilizler yurt dışında kârlı sanayi yatırımları yapabileceklerini gördü. Ancak İngiliz teknolojisi sonsuza değin sürmedi. Belçika, Fransa, Almanya ile Avrupa dışında ABD ve Japonya sanayi devriminde İngiltere'yi izlediler. Geç başlamalarına karşın ABD, Japonya ve Almanya kısa sürede kaydettikleri büyük gelişme ve teknolojik buluşlar ile İngiltere'yi pek çok konuda geride bıraktılar. Sanayi devriminin ikinci aşaması önemli ölçüde birincisi ile örtüşmesine karşın, 20. yüzyılda yeni bir sanayi devriminin belirtileri çoğaldı. Temel maddeler açısından daha önce kullanılmayan birçok sentetik ve doğal kaynaktan yararlanılmaya başlandı; hafif metaller, yeni alaşımlar, plastik gibi yeni sentetik ürünler ve yeni enerji kaynakları devreye girdi. 19. yüzyılın sanayi devriminde üretim araçları olirgaşinin mülkiyetindeydi. 20. yüzyılın ikinci yarısında ise bireylerin ve sigorta şirketlerinin, kurumların hisse senetlerini satın almalarıyla mülkiyet göreceli olarak yaygınlaştı. Birçok Avrupa ülkesinde ekonominin bazı temel sektörleri kamulaştırıldı. Klasik sanayi devriminin ekonomik ve toplumsal düşüncesine egemen olan "Laissez-

[164] Drucker (1994), 37–38.

Faire" bırakınız yapsınlar yaklaşımından uzaklaşan hükümetler, karmaşık sanayi toplumlarının gereksinimlerini karşılamak için sosyo-ekonomik alana daha fazla müdahaleye, sosyal refah ve sosyal devlet kavramlarına yöneldiler.[165]

Freyer, bütün dünyadaki teknik gelişmeleri, İngiltere'yi esas alarak altı dalga halinde ortaya çıktığını belirtmiştir. Bu altı dalgayı şu şekilde özetleyebiliriz.[166]

1. Dokuma endüstrisi dalgası: Sanayi devrimi bu dalga ile başlamıştır. 1765 ile 1780 yılları arasında, dokuma endüstrisi teknik alanındaki en önemli icatları yapmıştır. Bu dönemde icatlar, bilim adamları tarafından değil, elişçiliğiden yetişmiş teknisyenler ve meslekten olmayan kişiler tarafından yapılmıştır. 1769 ile 1780 yılları arasında, pamuk eğirme makinesini yapan Arkwrigth, on yıl sonra en güçlü dokuma fabrikatörü olmuştur. Aynı dönemde Cartwrigth, mekanik dokuma tezgâhını icat etmiştir. 1769'da James Watt, buhar makinesini bulmuştur.

2. Demir-çelik dalgası: Bu dalga 1800 yılında başlamıştır. Büyük endüstrilerde işlenen ve başta makine imalatı dâhil her alanda kullanılan demir, hayati öneme sahip bir madde olmuştur.

3. Ulaştırma dalgası: 1825 yılında başlamıştır. Stephenson'un 1820'lerde başlayan lokomotif üzerindeki çalışmalarının sonucu olarak ilk trenler, 1830'lardan itibaren çalışmaya başlamıştır. 1820'li yıllarda ise ilk buharlı gemiler seferlere başlamıştır. Ulaştırma dalgası, endüstriyel ürünlerin uzak mesafelere taşınmasını kolaylaştırmıştır.

4. Kimya çağı: 1850'li yıllarda kimya biliminin belli başlı bilgileri bir araya toplanmıştır. Bu bilgiler

[165] Yenilmez (1993), 15–16.

[166] Bozkurt, 2005:8–9

yeni kurulan bu endüstri kolunun teorik temelini oluşturmuştur. Liebig'in bulduğu suni gübreleme yöntemi, rasyonel tarımın doğuşuna yol açmıştır. Bu dönemde modern teknik, artık bilim adamlarının uğraştığı bir araştırma kolu haline gelmiştir.

5. Elektrik endüstrisi dalgası: Telefon, telgraf, 1830 ile 1840 yılları arasında icat edilmiştir. Ancak bu dalga büyük bir endüstri olarak 19. yüzyılın son çeyreğinde, kuvvetli akım tekniğine geçişle birlikte başlamıştır. Bu yeni endüstri kendisinden önceki bütün endüstrileri kökünden değiştirmiştir. Elektrik sayesinde taşıma ve ulaştırma farklı bir şekle bürünmüştür.

6. Benzin motoru çağı: 1889'da Paris'te ilk otomobil sergisi açılarak, 1894'te ilk uluslararası otomobil yarışı yapılmıştır. 1903'de ise, Henry Ford Motor Fabrikası kurulmuştur böylece ABD bu sektörde de liderliği ele geçirerek seri üretime geçmiştir.

Teknik bilim, insanlığın yeni bilgi çağının ve getirdiği yeni evrenselciliğin eşiğinde olduğunu haber vermekle ya da açıklamakla yükümlü düşüncelerin oluşturulmasına öncülük eden ortamı oluşturur.[167] Dünya üzerinde teknik bilimin bu duruma ortam hazırlaması bazı ülkeler için 1950'li yıllara kadar gitmektedir.

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçen ilk ülke Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. İlk kez 1956 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde teknik ve yönetim alanlarında çalışan ve beyaz yakalılar olarak adlandırılan görevliler, mavi yakalılar olarak adlandırılan işçilere göre sayısal üstünlüğe sahip olmuştur. Böylece yeni bir yapılanmaya doğru giden Amerika Birleşik Devletleri'nde sanayi dönemi geride bırakılarak, yeni bir toplum ortaya çıkmıştır. Bir yıl sonra, 1957'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler

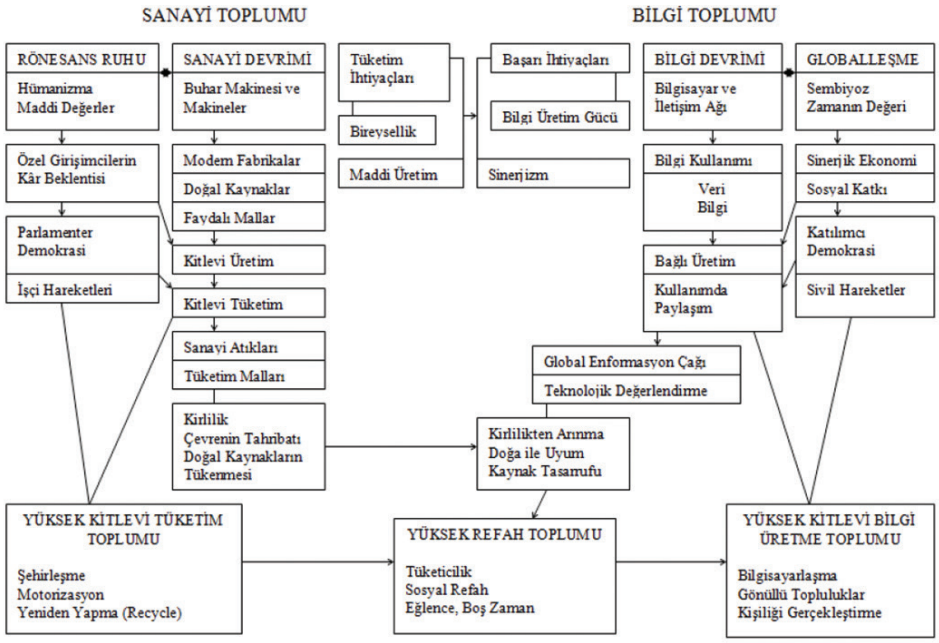
[167] Mattelart (2004), 59.

Birliği'nin Sputnik uydusunu uzaya yerleştirmesi sonucu, bilgi evrimi evrensel boyutlara ulaşmış, yerküreyi bütünleştirmiştir. Gerçekte Sputnik'in uzaya fırlatılması, uzay çağını değil; bilgi çağını açmıştır.

İçinde bulunulan çağda gelişmiş ülkeler, sanayi toplumu olmaktan çıkarak bilgi toplumu olma aşamasına erişmişlerdir. Başka bir deyişle, içinde bulunulan çağa endüstri sonrası çağ adı da verilmektedir. İletişim teknolojisinde gerçekleşen gelişmeler, bilgi toplumuna geçmekte en büyük etken olmuştur.

Bilgi toplumunun en belirgin özelliği ise bilginin toplanması, yeniden düzenlenmesi ve yayımı işlemlerinde uygulanan yeni gelişmelerdir. Bu dönemlerde bilgi hizmetleri veren özel şirketler kurulmuş, bilgi ilk kez alınır, satılır bir meta olarak görülmeye başlanmıştır.[168]

Şekil-1 Yoneji Masuda'ya Göre Sanayi Toplumundan Bilgi Toplumuna Geçiş[169]

1950'li yıllardan sonra ortaya çıkmaya başlayan bu yeni toplum tipinin sanayi toplumundan ayıran

[168] Aydın (1997), 26–27.

[169] Masuda (1990), 8.

belirgin özellikleri bulunmaktadır.[170] Alvin Toffler'ın üçüncü dalga, Amittai Etzioni'nin modernlik sonrası çağ, George Lichtheim'ın burjuva sonrası toplum, Herman Kahn'ın ekonomi sonrası toplum, Kenneth Boulding'in uygarlık sonrası toplum, Daniel Bell'in endüstri sonrası toplum, Paul Holmes'in kişisel hizmet toplumu, Ralf Dahrendorf'un hizmet sınıfı toplum, Zbigniew Brzezinski'nin teknokratik çağ, Yoneji Masuda'nın enformasyon toplumu ve Peter F. Drucker'ın bilgi toplumu adını verdiği bu yeni toplum tipinin en önemli kavramları veri, enformasyon ve bilgidir.[171]

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişte çok önemli fonksiyonlara sahip beş anahtar rol şu şekilde oluşmaktadır:

1. Bilgi toplumu, entelektüel bir soyutlaşma değil, ekonomik bir gerçektir.

2. İletişim ve bilgisayar teknolojisindeki yeni icatlar, bilgi akışını yerle bir ederek değişimin hızını arttırmaktadır.

3. Yeni bilgi teknolojileri, ilk olarak yaşlı endüstriyel işlere uygulanacak ve ağır ağır yeni faaliyetlere, işlemlere ve ürünlere hayat verecektir.

4. Temel okuma ve yazma yeteneklerine her zamankinden daha çok ihtiyaç duyulmakta olup, eğitim sistemleri giderek yetersiz kalmaktadır.

5. Yeni bilgi çağının teknolojisi tam değildir. Bir teknoloji, yüksek teknoloji ve buna karşı çıkan insan unsuruna bağlı olarak başarılı veya başarısız olacaktır.[172]

Bilgi toplumunda, bilgi en önemli ve temel kaynaktır. Bilgiyi üretme, yayma, değişim ve gelişmeler toplumsal yaşamın karakteristiğidir. Bilginin üreti-

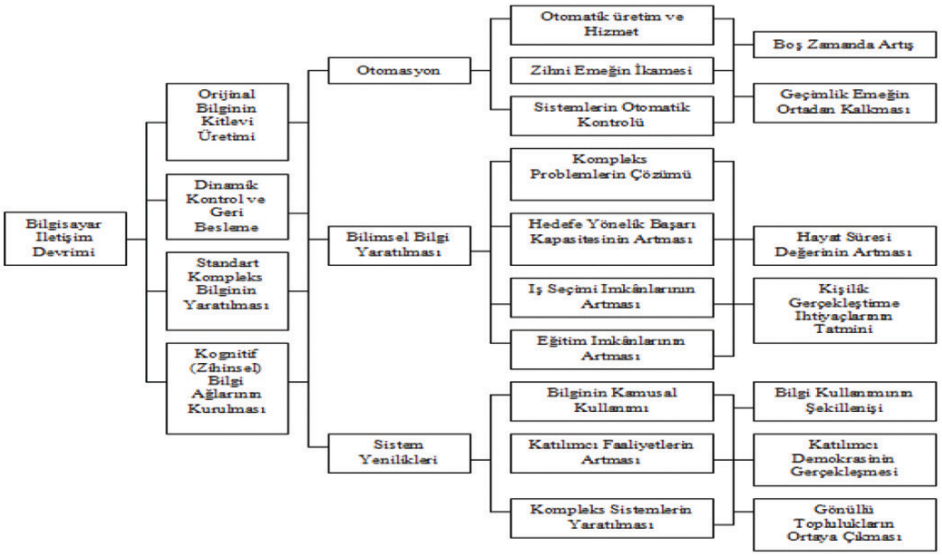
[170] Altay (2001), 6.

[171] Hazar (2006), 17.

[172] Naisbitt (1987), 5.

mi, depolanması ve pazarlanması bilgi toplumunda yeni iş alanlarını teşkil etmektedir. Bilgi çalışanları giderek çoğalmıştır. Bilgide seçici olmak önemli hale gelmiştir. Sanayi toplumundaki rekabet, saldırganlık, disiplin, bağlılık, hırs gibi iş değerleri; bilgi toplumunda yerini katılımcılık, dayanışma, bireysellik, özgürlük gibi değerlere bırakmaktadır. Toplumsal ve dini değerlerde bir çöküşün yaşanmayacağı, aksine dinsel inançların güçleneceği beklenmektedir.[173] Bilgi toplumunda, üretim tekniklerini, birinci derecede teknolojik altyapı etkilemektedir. Sürükleyici rolü de bilgisayar teknolojileri ve dolayısıyla bilgi oluşturmaktadır. O halde bilgiyi ve zamanı en uygun şekilde kullanmak üretimde, dağıtımda ve tüketimde de söz sahibi olmak anlamına gelmektedir. Bilgi toplumunda sermaye, maddi değerlerle değil, bilgiyle ölçülmektedir. Bilginin kaynağı da beşeri sermaye olan insandır. Üretim, dağıtım ve tüketim süreçlerinde bilginin organizasyonu etkili olmaktadır. Bilginin ön plana alınması, insan boyutunun da ön plana çıkacağı anlamına gelmektedir.[174]

Şekil-2 Yoneji Masuda'ya Göre Bilgisayar İletişim Devrimi ve Toplumsal Etkileri[175]

[173] Altay (2001), 13.

[174] Aydın (1997), 30–31.

[175] Masuda, (1990), 37.

Dünya üzerinde özellikle 1950'li yıllardan sonra hızla gelişen teknoloji nedeniyle ve bilgi toplumunun önemli bir parçası olarak eğitim ve öğretimde süreklilik önem kazanmakta, "*öğrenmeyi öğrenmek*" temel bir felsefe haline gelmektedir. Diplomalar eskiye nazaran önemini büyük oranda yitirmiştir. Yeni bilgiler edinmek, yeni projeler geliştirip uygulamaya koymak insanlar için motive edici unsur olarak ön plana çıkmaktadır. İnsana yatırım, insan kaynakları gelişimi sağlamada belirleyici hale gelmektedir. Bilgi teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde dünya küçülmektedir. Günümüzde iletişim teknolojilerinin, ülke sınırlarını kaldırması, ülkeler ve toplumlar arasındaki her türlü etkileşimi sınırsız hale getirmiştir.[176]

Sanayi ve Bilgi Toplumlarının Karşılaştırmalı Analizi

Bilginin ve bilgi teknolojilerinin hızla gelişimiyle şekillenen, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanları kısa zamanda etkisi altına alan bilgi toplumu, sosyo-ekonomik gelişme sürecinde tarım toplumu ve sanayi toplumunun ötesinde üretimin ve verimliliğin hızla artmasına yol açmaktadır. Bilgi sektöründeki baş döndürücü gelişmeler, başta insan faktörünün verimliliğine etkilerinden dolayı ekonomik sonuçlarının yanı sıra sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda da hızla yapısal değişimleri beraberinde getirmektedir. Bilgi toplumundaki gelişmeler, insanın verimliliğinin artmasına, ekonomik gelişme düzeyinin hız kazanmasına, ayrıca bilimde ve teknolojide yeni gelişmelerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Daha çok gelişmiş ülkelerin ulaşmış olduğu bir aşama olan bilgi toplumu, gelişmekte olan ülkelerin de kalkınmaları ve küreselleşme sürecine bütünleşme açısından süratle ulaşmak için çaba içerisinde olmaları gereken bir süreçtir.[177]

---

[176] Altay (2001), 13.

[177] Aktan ve Tunç (1998).

Farklı yaklaşımlardan bakılarak, tüm dünyayı kısa zamanda etkisi altına alan bilgi toplumunun temel özellikleri, sanayi toplumunun özellikleri ile karşılaştırmalı olarak şu şekilde sınıflandırabilir:

1. Bilgi toplumunda, sanayi toplumuna nazaran üretimin temel unsurları olan sermaye, işgücü, enerji, hammaddenin yanına bilgi unsuru da eklenmiş ve diğer bütün unsuların önüne geçmiş durumdadır.[178]

2. Sanayi toplumunda maddi sermayenin yerini bilgi toplumunda bilgi ve insan sermayesi almaktadır.

3. Sanayi toplumunda mal ve hizmet üretiminde gelişmenin başlangıcı olan buhar makinesinin yerini bilgi toplumunda bilgisayarlar almaktadır.

4. Sanayi toplumunda kol gücünün yerini, bilgi toplumunda beyin gücü almaktadır.

5. Sanayi toplumunda fiziksel ve düşünsel anlamda insan sermayesinin üretime katılımı söz konusu iken, bilgi toplumunda düşünsel anlamda, yükseköğrenim görmüş nitelikli insan sermayesinin üretime katılımı söz konusudur.

6. Sanayi toplumunda sanayi mallarının ve hizmetlerin üretimi yapılmaktadır. Bilgi toplumunda ise bilgi ve teknolojinin üretimi gerçekleşmekte ve bilgi sektörünün ürünü olarak bilgisayar, iletişim ve elektronik araçlar, elektronik haberleşme, robotlar, yeni gelişmiş malzeme teknolojileri gündeme gelmektedir.

7. Sanayi toplumundaki fabrikaların yerini bilgi toplumunda bilgi kullanımını içeren bilgi ağları ve veri bankaları almakta olup, bilgi, dünyanın her ta-

[178] Tekman (2002), 266.

rafında üretilmekte ve iletişim teknolojisi aracılığıyla anında her tarafa yayılmaktadır.

8. Sanayi toplumunda; birincil, ikincil ve üçüncül endüstriler tarım, sanayi ve hizmetler, bilgi toplumunda birincil, ikincil ve üçüncül sektörlerin yanı sıra dördüncül sektör olan bilgi sektörü ortaya çıkmaktadır.

9. Sanayi toplumunda başlıca üretim faktörleri emek, tabiat, sermaye, girişimci iken, bilgi toplumunda üretim sürecinde bu üretim faktörlerinin yanı sıra beşinci üretim faktörü teknik bilgi ön plana çıkmaktadır.

10. Sanayi toplumunda politik sistem temsili demokrasi iken, bilgi toplumunda katılımcı demokrasi anlayışının daha belirgin bir önem kazanacağı düşünülmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler neticesinde adına tele-demokrasi denilen bir değişimin ileriki yıllarda yaşanacağı tahmin edilmektedir.

Görünen gerçek o ki bilgi toplumu, dünyanın birçok coğrafyasında bu aşamaya ulaşacak olan toplumlarda, uzun vadede, tamamen farklı yeni bir toplum biçimi yaratacaktır. Dünyanın gelişmiş bazı ülkeleri daha önce bilgi toplumu aşamasını yakalamış durumda olup, bu ülkeler birbirleriyle kıyasıya bir rekabet içine girmişlerdir. Dünyanın farklı coğrafyalarında bulunan, bilim ve teknoloji alanlarında geri kalan ülkeler ise, hızla bilgi toplumuna ulaşıp büyük teknoloji devleriyle mücadele edebilmek için son yıllarda çok büyük bir mücadele içine girmişlerdir.

Tablo-1 Geleneksel ve Yeni Örgütler[179]

GELENEKSEL ÖRGÜTLER	YENİ ÖRGÜTLER
Teknolojinin hâkimiyeti	İnsan-makine optimizasyonu
Makinenin bir parçası olarak insan	Makinenin tamamlayıcısı olarak insan
İyi tanımlanmış düşük nitelikli işler	İşin niteliklerinde gruplaşma
Harici kontroller	Kendi kendini kontrol eden alt sistemler
Dikey örgütsel şema	Yatay örgütsel şema, katılımcı yönetim
Çalışanların arasında rekabet	Çalışanlar arasında arkadaşlık ruhu
Sadece örgütsel hedefler	Bunun yanında grup ve bireyin hedefleri
Yabancılaşma	Bağlılık
Düşük risk alma	Yenilikçilik
Basit ve yapısal kontrol	Kurum kültürü
İş ve görev tanımları	Hedeflere yönelme ve örgütsel sinerji
Bireysel kârın en üst seviyeye çıkması	Bireysel tatmin

Bilgi Toplumunun Özellikleri ve Önemi

Bilgi her çağda var olmuş ve değerlendirilmiştir. Öyleyse nasıl oluyor da bilgi, içinde yaşadığımız dönemin bir simgesi olarak kabul edilmektedir. Elbette ki son yıllarda meydana gelen bilgi patlaması, araştırma-geliştirme alanında gerçekleşen ilerlemeler, bilgisayar ve iletişim alanındaki gelişmeler, uydular, elektronik ofisler evlere kadar uzanan bilgi ağları ve bilgisayar bağlantıları içinde yaşanılan çağın önemli özelliklerinden sadece bazılarıdır. Bilgi toplumunda yaşayan insanların bilgiye daha fazla duyarlı olduğu, bilginin denetimi için gerekli teknolojik ortamın yaratıldığı, bilgi ekonomisinin bir sektör olarak ortaya çıktığı, insanların amaçları ve değer yargılarının bilgiye yönelik geliştiği görülmektedir. Eğer bilginin yeni bir değer kazandığını, genel yaşam düzeyini daha iyiye götüren bir etken olduğunu kabul edersek, o zaman konuyu daha gerçekçi bir yaklaşımla irdeleyebiliriz. Bilgi toplumu kavramını

[179] Hazar (2006), 23.

değerlendirip bunun bir tanımlamasını yaparken, bilginin gerçek yaşama katkılarını göz önünde tutmak yerinde olur.[180] Bilgi toplumunda bilginin temel özellikleri, sürekli üretilmesi ve artış göstermesi; iletişim ağları içinde taşınabilir; bölünebilir ve paylaşılabilir olması ile emek, sermaye ve toprağı ikame edebilmesi şeklinde özetlenebilir. Kurulan iletişim ağı ile bilgiye ulaşım, aşırı boyutlarda hızlanmakta ve kolaylaşmaktadır. Bilgi toplumunun iletişim alt yapısı, belli merkezlere bağlı nokta-ağ-sistemi ve ağ sistemlerinden oluşacaktır. İletişim ağ sistemlerinin hem data banklara ve araştırma merkezlerine hem de bireysel bilgisayarlara bağlı olması, bilgi üretiminin; bilişim teknolojisi sistemi içinde gerçekleşmesini sağlayacaktır. Fabrikaların yerini, bilişim teknolojisine dayalı, iletişim ağ sistemleri oluşturacaktır. Sanayi toplumunun maddi mallar kullanımı yerine; gerek üretim, gerekse tüketim faaliyetleri için, yoğun bilişimsel bilgi kullanımı gündeme gelecektir. Bilişimsel bilgi, hem bilgi toplumundaki üretim sürecinin temel girdisi hem de tüketim sürecinin en önemli girdisi olacaktır. Böylece emek, sermaye ve doğal kaynak şeklindeki diğer klasik üretim faktörlerini önemli ölçüde ikame etmektedir. Bilgi toplumunda, bilgi ve iletişim teknolojisinin yarattığı ortam içinde ekonomik faaliyet, küreselleşme eğilimine girmiştir. İletişim sistemlerinin ülke sınırlarını ortadan kaldırması, bölgesel gruplaşmalara dayalı bütünleşme eğilimlerini beraberinde getirmiştir. Küreselleşme sürecinde, girdilerin temini ve çıktıların pazarlanması için gündeme gelen piyasalar artık dünya çapında düşünülmektedir. Sanayi toplumunda fabrika üretimi, öncelikle ulusal sınırlar içindeki pazarlara yönelik ve onlara hitap ederken; bilgi toplumunda dünya

[180] Alakuş (1991), 10-11.

standartları belirleyici konuma yükselmiştir.[181] Bu analizler ışığında teknoloji ve bilgi kavramları üzerine kurulu bilgi toplumunun temel özellikleri ve geleceğe olan etkileri şu şekilde belirtilebilir:

1. Bilgi toplumunun gelişme dinamiğini bilgisayar teknolojisi yönlendirir. Bilgi toplumunun simgesi, bilgisayara dayalı, enformasyon şebekeleriyle veri bankalarından oluşan kamusal altyapıdır.

2. Bilgi toplumunda sosyo-ekonomik sistem alt yapısının üstünlüğü ile kendini gösteren gönüllü bir sivil toplumdan oluşur.

3. Bilgi toplumu, yüksek seviyede, kitlesel bilgi üreten bir toplumdur.

4. Bilgi toplumunda, bilgi önemli ve temel kaynaktır. Bireyler ve toplumlar bu temel kaynağa sahip olmak için yarış halindedirler.

5. Bilgi toplumunda hızlı bilgi artışı, değişme ve gelişmenin temel kaynağıdır.

6. Bilgi üretimi ve bilgilerin pazarlanması, bilgi toplumunda yeni iş alanlarının başında gelmektedir.

7. İş dünyasında bilgi üretenlerin ve çalışanların sayısı çoğalmakta, bilgi birikimi; bilgide seçiciliğe yol açmaktadır.

8. Eğitim öğretimde süreklilik yerleşmekte, okul öğrenimi yanında, yaşamın başlangıcından sonuna kadar aktif öğrenme gereksinimi ön plana çıkmaktadır.

9. Belirli konuları öğrenme yerine, öğrenmeyi öğrenmek ve bireysel öğrenme eğitim sürecinin temeli olmaktadır.

---

[181] Erkan (1993), 62-63.

10. İşlevleri çok gelişmiş bilgisayarlar, çeşitli yayın olanakları, bilgi iletişimi ve haberleşmeyi daha kolay hale getirmekte ve bu alanda uzaklıklar azalarak dünya gerçekten küçülmektedir.

11. Sürekli yeni bilgilerin ortaya çıkması nedeniyle artan miktarda ve nitelikli yayınların üretilmesi gerekmektedir.[182]

Günümüz toplumunda sahip olunan en gösterişli ve en önemli araçların bilgisayarlar ve iletişim teknolojileri olduğu söylenebilir. Bu teknolojileri ve gelişme eğilimlerini kavramadan, değişimi anlamak ve anlamlandırmak oldukça zor görünüyor. Bu yüzden bilgi toplumu konusunda yorum yapabilmek için yeni teknolojilerin incelenmesi bir zorunluluktur.[183] İçinde bulunduğumuz çağda bilgisayarlar sayesinde, istenen bilgileri, istenildiği kadar depolayabilen, bunları işleyen, buradan yeni bilgiler üreten bilişim teknolojileri insanlığın hizmetine sunulmaktadır.

Bilişim teknolojilerinin bu desteğini alan insanoğlu, yenilikçi ve yaratıcılığı ile birçok sorunun üstesinden gelebilmektedir. İnsan beyninin yerine geçmeye aday olan akıllı bilgisayar üretme çabalarından, mikro biyolojide insan geninin yapısına kadar uzanan yeniliklerle, uzayda büyük patlama sonucu oluşan güneş sistemi dışındaki evren arayışlarına kadar giden bilimsel gelişmeler hızla sürmektedir. Nasıl ki, sanayi toplumuna geçişin motoru olma işlevini buharlı makineler üstlenmiş ise; bilgi toplumuna geçişi de bilişim teknolojisinin temelindeki bilgisayarlar başta olmak üzere diğer elektronik araçlar gerçekleştirmektedir.[184] Bilgi toplumunun oluşumunda çok büyük öneme sahip yapısal unsur-

[182] Rukancı ve Anameriç (2004).

[183] Çoban (1997), 17-18.

[184] Erkan (1993), 48.

ları bilgisayarlar, mikro-elektronik ve tümleşik devreler, robotlar, iletişim teknolojisi, otomasyon, multi-medya, biyoteknoloji, yeni teknolojik malzemeler ve gelişmeler olarak sırlamak mümkündür. Ancak bilgi toplumunu oluşturan bu unsurların dışında siyasal, ekonomik ve sosyolojik pek çok etken, bilgi toplumunun şekillenmesinde çok önemli roller üstlenmektedir.[185]

Türkiye'de Sanayi ve Bilgi Toplumlarının Gelişimi

18. yüzyılda İngiltere'de başlayıp daha sonra bütün Avrupa'ya yayılan sanayi devrimi ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan toplumsal gelişmeler, iki yüzyıl gibi bir zamana yayılmıştır. Tarım alanındaki teknolojik gelişmeler, toprağın zenginlik kaynağı olarak önemini yitirmesine neden olmuş, bunun yerine sanayi ürünleri ve ticaretin önem kazanması, politik ve ekonomik gelişmeler, kentleşme ve toplumsal yaşamda yer alan değişiklikler, işçi sınıfının doğması, kültürel alanda ve eğitimde meydana gelen gelişmeler, sanayi devriminin yol açtığı yeni yapılanmalar olarak karşımıza çıkmaktadır.[186]

Batı dünyasında yaşanan bu değişmelere, çeşitli iç ve dış nedenlerle Osmanlı Devleti'nin ayak uyduramamış olması, bugün Türkiye'nin uluslararası alanda arzulanan seviyeye ulaşamamasının kısmî bir nedenidir. 19. yüzyılda Batı'nın açık pazarı haline gelen Osmanlı Devleti'nin sanayileşme fırsatlarını çeşitli nedenlerle kaçırmış olması dış etkenlere bağlı olduğu kadar, düşünce ve eğitim sisteminin bu gelişmelere açık bir yapıya sahip olmamasına da bağlı bulunmaktadır.

---

[185] Tekeli (1994), 55; Erkan (1993), 48–56; Çoban (1997), 20–29; Yenilmez (1993), 29.

[186] Alakuş (1991), 117.

Türkiye'nin sanayileşme sürecine katılımı, Cumhuriyet dönemiyle başlamıştır. Dolayısıyla Türkiye'de sanayileşme çabaları, Avrupa'dan 150 yıl sonra sağlam bir yapıya oturmuştur. Her ne kadar Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıldan itibaren bir miktar küçük çaplı gelişme hareketleri gözlemlenmişse de, sanayileşme alanında büyük çaplı gelişmeler Cumhuriyet döneminde sağlanmıştır. Bu yıllarda, sanayileşmenin maddi temellerini yaratmaya yönelik ekonomik kalkınma çabaları özellikle 1960'lı yıllarda uygulamaya konulan kalkınma planlarıyla, Türkiye planlı ve daha hızlı bir sanayileşme sürecine girmiştir. 1960–1980 yılları arasında ithal ikameci sanayileşme politikası izlenmiştir. Sadece iç piyasaya yönelik olan bu politika, hangi kalitede olursa olsun, en düşük maliyetle üretimi arttırmaya ve piyasadaki talebi karşılamaya yönelik olmuştur. Tüketim mallarının üretimine dönük bu strateji 1980'lerde yerini ihracata yönelik sanayileşme politikalarına bırakmıştır.[187]

Türkiye'de 1960'larda başlayan ve Türk toplumunu yeni bir yapılanmaya götüren bu değişiklikler hala devam etmektedir. Bir tarım toplumu olan Türkiye, özellikle 1950'lilerden sonra teknolojinin tarımsal üretimde kullanılmaya başlanmasıyla birlikte, tarımsal karakterinden sıyrılmaya başlamıştır.[188]

Görüldüğü gibi Türkiye'nin yakın geçmişe kadar izlediği politikalar ve kalkınma çabaları sanayileşmeye dönük olmuştur. Ancak bugün dünya Toffler'in deyimiyle "Üçüncü Dalga" uygarlığına geçiş aşamasında bulunmaktadır. Sanayi Devriminden sonra yaşanan bu en köklü dönüşüm içinde bilgi ekonomileri merkezi bir hal almaktadır.

---

[187] Özen (1997), 84–85.

[188] Alakuş (1991), 118.

Tarım ya da sanayi toplumunun aksine, bilgi toplumu denen bu yapıda, zenginliğin kaynağını, doğal kaynaklar ve fiziki emek yerine bilgi ve haberleşme oluşturmaktadır. Yaşanmakta olan bu hızlı değişim için Türkiye, amacı olan çağdaş uygarlıklar düzeyine çıkmaya, temel hedeflerini yeniden gözden geçirmek ve bu amacına ulaşmak için bilgi toplumu olma yolunda yeni politikalar geliştirme yolundadır. Çünkü maddi uygarlığı ve sanayileşmeyi hedef alan ve bir zamanlar gelişmişliğin ifadesi olan sanayi toplumu, yerini yeni yapılanmalara yol açan bilgi toplumuna bırakmaktadır. Türkiye, günümüzde hızla kalkınan bir ülkedir. Ancak bilgi toplumuna geçiş aşamasında bazı sıkıntılar yaşamaktadır. Türkiye'nin bu konuda deneyim noksanlığı, gerekli yatırımların tam anlamıyla gerçekleştirilememesi gibi nedenlerle bir takım sorunları bulunmaktadır. Bu durumun tersine çevrilmesi için yerinde ve tutarlı yatırımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye'nin bu sürece hazırlanması ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer önemli alanlarda yapısal değişiklikler yapmasına bağlı bulunmaktadır.[189]

Bilgi toplumunda, sınıf yapısını ve politik iktidarı belirleyen faktör bilimsel ve teknik bilgidir. Türkiye'de bilim adamları toplumu yönlendirme bakımından yeterli ölçüde etkili değilse de son yıllarda bu durum tersine dönmüş durumdadır. Türkiye'de bilim hayatın hemen her alanında kullanılmaya başlanmıştır.[190] Ancak Türkiye, dünyada daha etkin bir konuma sahip olabilmek için önündeki on yıllarda sanayileşme aşamasını tamamen başarmak ve bilgi toplumunun kurumsallaşması için bilim adamı, politikacı ve yöneticileriyle eşgüdümlü olarak çalışmak

[189] Özen (1997), 85-86.

[190] Dura (1990), 45.

zorundadır.[191] 1950'li yıllardan sonra büyük teknolojik ve bilimsel gelişmelerden sonra, Türk toplumunun artan bilgi ihtiyacının karşılanmasında bilgi toplumunun gereklerinin yerine getirilmesi artık bir zorunluluk haline gelmiştir.

Türkiye'nin, dünyanın gelişmiş ülkeleri olan Amerika, Japonya, Almanya ve İngiltere gibi tam anlamıyla bilgi toplumuna geçiş sürecini tamamlayabilmesi için başta eğitim olmak üzere pek çok alanda projeler üretmesi ve gerekli yatırımları yapması gerekmektedir. Türkiye için bilgi toplumu yolunda geri kalmanın cezası, teknolojik bağımlılık, ekonomik ve kültürel olarak ulusal sınırları aşan bir büyük sistem içinde kaybolmaktır. Ancak görünen gerçek o ki, Türkiye'de yakın dönemlerde izlenen akılcı politikalar ve yapılan yatırımlar, Türkiye'nin yakın bir zamanda bilgi toplumu olma sürecini yakalayacağını göstermektedir.

[191] Erkan (1993), 121.

BİBLİYOGRAFYA

ALAKUŞ (1991) Meral Alakuş, *Bilgi Toplumu*, Ankara, 1991, Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü.

ALTAY (2001)Levent Altay, *Bilgi Toplumu Örgütlerinde Yaratıcı Yönetim Anlayışı-Bir Alan, Araştırması*, Ankara, 2001, Gazi Üniversitesi.

AYDIN (1997)Turgay Aydın, *Bilgi Toplumu ve Demokrasi*, Trabzon, 1997, Efor Masaüstü Yayıncılık.

AKTAN, C. ve
M. TUNÇ. (2008)Bilgi Toplumu ve Özellikleri", *Yeni Türkiye Derneği*, Ocak-Şubat 1998, 118–134,

BOZKURT (2005)Veysel Bozkurt, *Endüstriyel ve Post-Endüstriyel Dönüşüm Bilgi, Ekonomi ve Kültür*, İstanbul, 2005, Aktüel Yayınları.

BURKE (2004) Peter Burke, *Gutenberg'ten Diderot'ya Bilginin Toplumsal Tarihi*. çev. Mete Tunçay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004.

ÇAĞTÜRK (2006)Alev Tansel Çağtürk, *Bilgi Toplumuna Dönüşüm Sürecinde E-Yaşam Olanakları ve E-Devletin Gerekliliği Üzerine Bir Araştırma*, Çanakkale, 2006, Onsekiz Mart Üniversitesi.

ÇOBAN (1997)Hasan Çoban, *Bilgi Toplumuna Planlı Geçiş Gelecekten Kaçılamaz*, İstanbul, 1997, İnkılap Kitabevi.

DEMİRSOY (1995)Ali Demirsoy, *Son İmparatora Öğütler Bilgi Toplumu*, Ankara, 1995, Meteksan Yayınları.

DRUCKER (1994), Peter F. Drucker, *Kapitalist Ötesi Toplum*, çev. Belkıs Çorakçı, İstanbul, 1994, İnkılâp Kitabevi.

DURA (1990)Cihan Dura, *Bilgi Toplumu*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayımlar Dairesi Başkanlığı, 1990.

EKİN (1976)Nusret Ekin, *Endüstri İlişkileri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 1976.

ERKAN (1993)Hüsnü Erkan, *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1993.

GÜLTAN (2003)Seçkin Gültan, *Bilgi Toplumu Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye*, Ankara, 2003, Ankara

Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi.

HANÇERLİOĞLU

(2001) Orhan Hançerlioğlu, *Toplumbilim Sözlüğü*, İstanbul, 2001,

Remzi Kitabevi.

HAZAR (2006)Çetin Murat Hazar, *Bilgi Toplumu*, Ankara, 2006, Turhan Kitabevi.

KOROĞLU (2004)F. Ece Koroğlu, *Bilgi Toplumu ve E-Devlet (TBMM'de Türkiye Bilişim Stratejileri ve e-Türkiye Genel Görüşmesinin Çözümlenmesi)*, Ankara, Ankara Üniversitesi, 2004.

KÜLTÜR

BAKANLIĞI (1990)*Halk Kütüphanesi Hizmetlerinin Yurt Sathında Yaygınlaştırılmasında Mahalli İdarelerden Beklentilerimiz*, Ankara, Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü.

MASUDA (1990)Yoneji Masuda, *Managing in the Information Society*,

Mass.: Basil Blackwell, 1990.

MATTELART (2004)Armand Mattelart, *Bilgi Toplumunun Tarihi*, çev. Halime Yücel Altınel, İstanbul, 2004, İletişim Yayınevi.

NAISBITT (1987)John Naisbitt, *2000 Yılı Sonrası Sanayi Ötesi Toplumu*, İstanbul, Tercüman Yayınları, 1987.

ÖZ (1997)Zeynep Onat Öz, *Toplumsal Değişme Sürecinde Halk Kütüphanelerinin Yeri ve Yeniden Organizasyonu İçin Bir Model Önerisi*, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, 1997.

ÖZEN (1997)Serap Özen, *Bilgi toplumuna Geçiş Sürecinde İşgücü Eğitimi*, Bursa, 1997, Uludağ Üniversitesi.

RUKANCI, Fatih ve

H. ANAMERİÇ (2004)"Bilgi Toplumu ve Toplumun Bilgilenmesinde Kütüphanelerin Rolü", *Kütüphaneciliğin Destanı Uluslararası Sempozyumu (21–24 Ekim 2004)*,

Ankara, (http://acikarsiv.ankara.edu.tr/full-text/165.htm),

adresine 07.05.2008 tarihinde erişildi.

TEKELİ (1994)Hasan Tekeli, *Bilgi Çağı*, İstanbul: Simavi

Yayınları, 1994.
TEKMAN (2002)Erkan Tekman, *Bilgi Toplumuna Geçiş*, Ankara, TÜBİTAK Yayınları, 2002.
TOFFLER (1981)Alvin Toffler, *Üçüncü Dalga*, çev. Ali Seden, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1981.
TÜRKİYE BİLİMSEL VE TEKNİK ARAŞTIRMA KURUMU (2002)*Bilgi Toplumu Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme* (Dünya ve Türkiye), Ankara: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, http://www.bilten.metu.edu.tr/Web_2002_v1/tr/docs/dunya_bilgi_toplumu_zirvesi/TUBITAK Bilgi%20Toplumu%20Politikalari%20Değerlendirmesi. pdf adresine 07.05.2008 tarihinde erişildi.
YENİLMEZ (1993)Emine Handan Yenilmez, *Bilgi Toplumu Olgusu ve Türkiye Hedef 2000 Yılı*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1993.

4) TÜRK DÜŞÜNCE DÜNYASININ GELİŞİMİ VE BU ALANDA YAPILAN ÇALIŞMALAR ÜZERİNE BİR İNCELEME[192]

1. Giriş

Son yıllarla birlikte birçok alanda büyük bir kalkınma hamlesi içerisinde bulunduğunu düşündüğümüz Türkiye, kültürel anlamda da dünya ölçüsünde önemli çalışmalara imza atmaktadır. Dünya ülkeleriyle ilişkilerini her geçen gün daha fazla geliştiren Türkiye, Rusya ve Amerika gibi dünyanın önde gelen ülkelerince bölgesel bir güç olarak tanımlanmaktadır. Ancak bugün için sadece bölgesel bir güç hâline geldiği söylenen Türkiye'nin uzak gelecekte yeniden bir dünya gücü hâline geleceği tarihî verilerin bize sunduğu açık bir gerçektir. Birçok temel soruna rağmen her bakımda büyüyen ve özgürleşen Türkiye'de bugün için çeşitli din, mezhep ve milletten entelektüeller fikir ve düşüncelerini özgürce ifade edebilmektedir. Türkiye bu manada pozitif yönde bir gelişim içerisindedir. Bu düşüncenin aksini iddia eden bilim adamlarının dünyanın en gelişmiş

[192] İlk defa *Akademik Bakış Dergisi-Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*'nin, 37. sayısında yayımlamıştır.

ve özgür ülkeleri olarak kabul edilen Batılı ülkelerle objektif bir kıyaslama içerisine girmeleri gerekmektedir. Bu karşılaştırmayı yapmaksızın ortaya atılan ya da atılacak iddiaların fikriyat evreninde herhangi bir boşluğu doldurması mümkün görünmemektedir. Çünkü doğru bilgiler temelinde ilerlemeyen verilerin, düşünceye dönüşmesi mümkün olmadığı gibi belirli bir süre sonra da iddiaya dönüştüğü herkesin malumudur. Elbette ki fikirlerin ortaya atılması sürecinde bütün gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de toplumun ihtiyaçları sonucu ortaya çıkan kanunlar ve yasalar göz önünde bulundurulmalıdır. Toplum içerisinde bir bireyin sahip olduğu hürriyet diğer bir bireyin hürriyetinin sınırlarını aşıyorsa, burada özgürlükten bahsetmek mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla sonsuz ve sınırları belli olmayan bir hürriyet kavramının fiili manada evrende kendine bir yer bulması bir ütopyadan öteye gidememiştir. Dünyanın en gelişmiş ülkelerinde de yasaların dışına çıkarak marjinalleşen aydın ve bilim adamları ciddi manada yaptırıma tabi tutulmaktadır. Güncel ve büyük bir sorun olarak takdim edilen düşünce özgürlüğü alanında hiç kuşku yok ki var olan bazı eksikliklerin giderilmesi, Türkiye'nin çok daha dinamikleşmesini sağlayacaktır. Öyle ki dünyada yaşanan gelişmelere kayıtsız kalmak yerine; her geçen gün daha aktif ve etkin hâle gelen çalışma ve projeleriyle uluslararası platformda hak ettiği yerlere ulaşmaya başladığını düşündüğümüz Türkiye'nin, kat ettiği aşamalar düşünsel temelde de birçok gelişmiş ülkeyi endişelendirir görünümdedir. Aslına bakılırsa siyasi ve askerî çıkmazdan ziyade, oldukça büyük bir düşünsel sorun olarak karşımıza çıkan PKK meselesinde 2012 yılı sonlarında başlayıp 2013 yılında devam etmekte olan ve mevcut hükûmet tarafından ortaya konulan sürecin birçok büyük gücü rahatsız ettiği konusunda başta bilim adamları olmak üzere

toplumun birçok kesiminden bireyler hem fikirdir. Türkiye'de okuma kültürü edinmiş, çalışmayı, araştırmayı ve elde ettiği becerileri bilgiye dönüştürme kabiliyetine sahip bireylerin giderek arttığı, çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmak idealine her geçen gün daha çok yaklaşıldığı kabul edilmesi gereken bir gerçektir.

Bütün bu olumlu genel değerlendirmelerin yanında incelememize temel konu olan düşünce tarihi gibi birçok konuda üzerinde eleştirel anlamda çok ciddi tartışmalarda bulunulması gerekmektedir. Keza Türkiye'nin özellikle düşünce tarihi alanında Türk ve dünya kültürüne sunduğu bilgi üretimi hâlâ çok yetersizdir. Düşünce tarihi, özellikle gelişmiş Batılı ülkelerde oldukça önemsenen bir araştırma alanıdır. Daha çok felsefe, sosyoloji, mantık gibi disiplinler içerisinde irdelenen bu konunun anlam ve önemi tarihçiler tarafından son yıllarda fark edilmiş ve bu alan önemsenmeye başlanmıştır. Siyasi, ekonomik, askerî ve sosyal tarih alanında araştırmalarını sürdüren sosyal bilimcilerin dışında giderek düşünce tarihi alanıyla da ilgilenen araştırmacıları çoğalması bunun en önemli göstergelerinden biridir.

2. Türkiye'de Düşünce Tarihinin Gelişimi

Türk tarihinin en önemli dönemlerinden birini de Türkiye Cumhuriyeti tarihi teşkil etmektedir. Bugün, üzerinde yaşanılan bu topraklarda 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan kanlı mücadeleler sonunda büyük güçlüklerle kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin geçmişinin araştırılması ve bilgiye ihtiyaç duyan toplulukların hizmetine sunulması büyük bir zaruret hâline gelmiştir. Çünkü kurulduğu coğrafya itibarıyla ve tarihsel gelişmelerin dayandığı temeller nedeniyle bölgesinde ve dünyada önemli bir yeri bulunan Türkiye'nin tarihî temellerinin araştırılması ve mümkün olduğunca objektif bir tarih

anlayışıyla yerli ve yabancı okurların hizmetine sunulması geleceği şekillendirecek yarının nesilleri için yol gösterici bir rol oynayacaktır. Öyle ki Kafkasya, Balkan ve Orta Doğu coğrafyalarının bileşke noktasında bulunan Türkiye'nin gelecekte uygulayacağı siyasi, ekonomik ve askerî politikalar ya da çeşitli organizasyonlar içinde alacağı roller bu bölgelerin geleceğinin şekillenmesinde mühim bir vazife görecektir. Oldukça iddialı gibi görülebilecek bu öngörülerin, gerçekleşme olasılıklarını tarihî realitelere dayanarak belirtmekteyiz. Bu nedenle Türkiye'nin bugünü ve yarını konusunda akılcı saptamalar yapılabilmesi için doğru bilgiler temelinde bu siyasi teşekkülün geçmişinin siyasi, askerî, sosyal, iktisadî ve özellikle düşünce tarihinin incelenmesi şarttır. Bu konularda araştırma yapılırken Cumhuriyet döneminden önceki devirlerin konuyla ilgisi oranında azami ve akılcı bir şekilde tetkik edilmesi gerektiği konusunda tartışma yapmaya gerek yoktur. Zaten araştırma konumuz da hacimce 20. yüzyıl ağırlıklı olmak üzere Türk düşünce tarihi üzerinedir. Bir ülkenin ya da bir toplumun geleceğini şekillendiren en önemli unsurların başında o ülkenin ya da toplumun geçmişinde ya da bugünün de var olan düşünce eğilimleri gelmektedir. Nitekim günümüzde tarihçiler bir toplumda ya da o toplumu yöneten egemen kesimde hâkim olan düşünce eğilimlerini geçmiş, bugün ve gelecek düzleminde araştırma konusu yapmaktadırlar. Hiç şüphesiz sağlıklı, objektifliğe yakın bir Türk düşünce tarihi yazımında eski yüzyıllardan başlamak üzere Türk tarihinin ilk dönemlerinden itibaren 19. yüzyıla değin Türklerin dünyaya bakışı akılcı bir biçimde süzülmelidir. Bununla birlikte Türk düşünce dünyasının aktif bir biçimde gelişimi için başlangıç yüzyılı olarak 19. yüzyıl alınırsa yanlış bir tespitte bulunulmaz. Çünkü özellikle Fransa'da başlayıp önce Avrupa'ya akabinde bütün dünyaya

yayılan fikir akımlarının bütün dünyayı olduğu gibi Osmanlı Devleti'ni bu yüzyıldan itibaren derinden etkilediği bilinmektedir.

Türk siyasal düşüncesinin, düşünsel ve siyasal gelişmeleri tarihsel bir kuram çerçevesinde çözümlediğine bugüne kadar hemen hemen rastlanmamıştır. Bunu sadece siyasal düşünceyle de sınırlamamak gerekir. Toplumsal düşünce, ekonomik düşünce, askerî düşünce diğer bir ifadeyle düşüncenin bütün boyutları siyasal gelişmelerin ve her dönemde egemen olan siyasi nüfuzun etkisinden kurtulamamıştır. Yaklaşık iki yüz yıldır içinden çıkılamayan modernleşme tartışmaları bu kısır düşünsel gelişimin hem bir nedeni hem de bir sonucudur (Fırat, 2009). Türk düşünce serüveninin bir gelenek çerçevesinde değerlendirilmesi oldukça güç bir iştir. Bu biraz da düşüncenin kendisini bulması, tanıması ve kendini gerçekleştirmesiyle ilgili bir durumdur. Ancak sürecin gelip dayandığı yer, somuttan çok soyut, gündelik olandan çok kuramsal, toplumsal olmaktan çok sınıfsal, politik olmaktan çok ekonomik bir niteliğin olmaması ya da olamaması noktasıdır (Kayalı, 2011: 24). Soyut, kuramsal, sınıfsal ve ekonomik detayları güçlü bir bileşimin yaratılması büyük bir ihtiyaçtır. Düşünce dünyasında bir felsefi yolun yaratılması, oldukça kurak olan bu alanda yeni ve farklı akımların çıkmasına mühim katkılar sağlayacaktır. Felsefeyle zenginleşmeyen, sosyolojiden beslenmeyen, politik ekonominin öncüllerine bulaşmayan, tarihsel bir geleneği olmaksızın sadece güncel siyasal gelişmelerin ekseninde dönen bir düşünce ortamı, içinden çıktığı topluma ne verimli olabilir, ne de o toplumu pozitif bir yönde geliştirebilir (Fırat, 2009).

Türk düşünce dünyasının en büyük sorunlarından biri salt modernleşme konusu üzerine yoğunlaşması ve görüş alanını bu olgu dışına taşıyamama-

sında saklıdır. (Fırat, 2009). Ne var ki uzun vadede düşüncenin Türk toplumunun gelişimine daha çok katkı sağlaması için ufuğunu genişletmesi gerektiği konusu önemli olmakla birlikte; modernleşme de Türk tarihinin son iki yüzyılının kronik bir sorunudur. Bir diğer ifadeyle Batı'nın tekniği, bilimi, sanatı, felsefesi ve üretimi başta olmak üzere, üstün bütün özelliklerini yakalama ve bu alanlarda ezilmeme savaşımı olarak da adlandırılabilecek modernleşme, bütün Doğu'nun en büyük sorunlarından biridir.

Türk düşünce dünyası özellikle son iki yüzyılda Batı kültürü ve sanayisi ile temasların çoğalması sonunda yeni bir aşamaya girmiş ve bu devrede kanaatimizce olması gereken seviyede bulunmamasına rağmen yine de kısmî aşamalar kaydetmiştir. Böylece İslam medeniyeti çevresinde inanç ve düşüncelerin yerine nasıl bir düşünce tarzı doğmuşsa, bu son temaslar çoğaldıkça yeni bir düşünce tarzını benimseme imkânları da meydana çıkmıştır. İslam'dan önceki düşünce izleri o kadar azdır ki onunla İslamî devrin veya ümmet devrinin görüşü arasında tam bir karşılaştırma yapmak hemen hemen mümkün değildir. Hâlbuki Batı kültürü ile temas ilk kaynaklarına inilecek olursa hayli eski ise de, yenidünya görüşünün meydana çıkması birdenbire olmamıştır. Bu yüzden iki düşünce tarzı uzunca bir süre birbirine tesirsiz yan yana veya birbiriyle uzlaşmaya çalışarak, fakat çoğunda hiçbir gerçek kaynaşmaya ulaşmadan yaşamıştır (Ülken, 2005: 19). İslam dünyasının Batı'ya yenilişinin ilk keskin virajı olan Karlofça Antlaşması'ndan (1699) sonra Batılı güçlerin hiç olmazsa askerlik ve teknik bakımdan üstünlüğü fark edilmeye ve bu yönden önlemler alınmaya başlandı. Siyasi iktidar orduyu ve askerî tekniği yenileştirme ihtiyacını duyuyordu. Çünkü şanlı Osmanlı orduları mazide olduğu gibi karşısına çıkan orduları kolaylık-

la alt edemiyordu. Hatta 1683-1699 savaşının sonucu eski ihtişamlı günlerin sona erdiğini sert bir biçimde bildirmekteydi (Berkes, 2004: 41). Fakat öğretim ve eğitim sisteminin kuruluşu böyle bir yenileşme yapacak güçten o kadar uzak, Batı'yla boy ölçüşebilecek yetenekten o kadar mahrum kalmıştı ki, idareciler işe nereden başlayacaklarını bile tam anlamıyla kestiremediler. Kafaları oldukça karışık durumdaydı. Kendilerine örnek alabilecek sabık ve fikriyatı güçlü bir nesilden de mahrumdular. Kendilerinden önceki nesiller, bu çeşit sorunlarla karşılaşmamışlardı (Ülken, 2005: 25). Açıkça görüldüğü üzere bu tarihlerden başlamak üzere Türk düşünü modernleşme olgusu etrafında dönüp durmuştur. Çünkü Osmanlı aydınları düşünceyi sadece modernleşme ve kalkınma olarak algılamışlardır. Hâlbuki bu tarihlerden itibaren sadece askerî ve teknik alanlarda yoğunlaşan düşüncenin felsefî, sosyolojik ve iktisadî alanlar başta olmak üzere diğer birçok alanda da sağlam temeller üzerinde gelişmeye başlamış olsaydı, bugün Türk düşüncesinin ulaşacağı noktaların çok daha ileride olacağını belirtmemize gerek yoktur.

18. yüzyılın sonlarına doğru yukarıda belirtilen uçurumun kapanması yerine daha da açıldığını bildiren ve bir sonraki yüzyılda Osmanlı Devleti'nin çok daha büyük sorunlarla karşılaşarak daha büyük sorunlarla karşılaşılacağını bildiren bir yeni gelişme yaşanmıştı. Bu gelişme öncelikle İngiltere'de ortaya çıkan ve daha sonra Amerika başta olmak üzere bütün Avrupa'ya yayılan endüstri devrimiydi (Okumuş, 2005: 162-163). Elbette ki bu gelişme Osmanlı ileri gelenlerini daha da telaşa düşürmüştü. Çünkü modernleşme adına ne kadar adım atılırsa atılsın Batı dünyasıyla ara kapanmıyor; tam aksine açılıyordu. 18. yüzyılın sonunda daha önce izah etmeye çalıştığımız üzere bilim, iktisat, ticaret, askerlik ve özellikle 19.

yüzyıl başlarından itibaren sanayi gibi pek çok alanda Batı'nın oldukça gerisine düşen Osmanlı Devleti III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinden başlamak üzere hızlı bir reform sürecine girmiştir (Akşin, 2005: 35-37). Devlet adamlarının gayretlerine paralel olarak 19. yüzyılda gerek Osmanlı ülkesi içerisinde gerek dışında yaptıkları kültürel faaliyetlerle topluma katkı yapmak, devletin devamlılığını sağlamak ve çöküşün önüne geçebilmek amacıyla Namık Kemal, Şinasi, Ziya Paşa ve Ali Suavi gibi kişilerin yanı sıra Ahmet Vefik Paşa, Şemsettin Sami, Mizancı Murat, Ahmet Mithat, İsmail Gaspıralı, Mirza Feth Ali Ahunzade, M. Satı, Emrullah Efendi, Hoca Tahsin gibi düşünür ve yazarlar da kültürel anlamda o dönem için mühim çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Dolayısıyla bu isimler 19. yüzyıl Türk düşünce tarihi için büyük bir önem arz etmektedirler (Altınkaş, 2011: 37-47).

Düşünce alanında 19. yüzyıla damgasını vuran gelişmelerin başında ayrıca Genç Osmanlı ve Genç Türkler hareketini burada zikretmek gerekir. 1865'te resmen faaliyet gösteren (Mardin, 2002: 17-20) ve önemli bir düşünce hareketi olarak kabul edilen Genç Osmanlılar (Berkes, 2004: 282-301) olarak adlandırılan grupları, yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında faaliyet gösteren Genç Türkler kendilerine model olarak aldılar (Ülken, 2005: 97-112). Gerek Genç Osmanlılar gerek Genç Türkler Osmanlı Devleti'nin kötü gidişinin nedenlerini araştırıp birçok siyasi ve kültürel faaliyete başlamışlardır. Devletin meşruti yönetimle idare edilmesi hâlinde, bulunduğu durumdan kurtulabileceğine inanmışlardır (Tunaya, 1960: 64-65). Bu nedenle başlangıçta umut bağladıkları Sultan Abdülhamit'le daha sonradan büyük bir mücadele içine girmişlerdir (Yerasimos, 1980: 567). Görüne gerçek o ki Tanzimat ve Birinci Meşrutiyetle

beraber gelen fikir ve düşünce akımları, kök aldıkları bu iki büyük siyasi gelişmeye daha sonradan tesir etmeye başlamıştır (Ülken, 2005: 41). Öyle ki Tanzimat'ın ilanı ile Osmanlı Devleti'ne, batı kültürü, sadece askerî ve siyasi alanda değil; edebî, sosyal ve kültürel alanlarda da girmişti (Akçura, 2001: 9). Bu dönemde Avrupa kültürüyle sıkı ilişkiler kuran Osmanlı aydınları geçmişte başlayıp 19. yüzyılda da devam eden kötü gidişin nedenlerini araştırıp politikayla ve Batı medeniyetinin gelişimiyle giderek daha fazla ilgilenmişler ve devlet adamları gibi çöküşün önüne nasıl geçileceğini araştırmışlardır. (Berkes, 2004: 260-268). "*Buradan hareketle düşüncenin Türkiye'de toplumsal ve siyasal sorunlara çare ararken bulunduğunu söylemek yanlış olmaz.*" (Ülken, 2005: 7).

Türk düşünü, 20. yüzyıla merdiven dayadığında genel manzara işte bu biçimde şekillenmiştir. Peki, 20. yüzyılda Türk düşünce dünyası nasıl bir gelişim kaydetmiş ve 19. yüzyıldan aldığı mirası 21. yüzyıla nasıl devretmiştir? 20. yüzyıla gelindiğinde Türk düşünce dünyası 19. yüzyılla karşılaştırıldığında çok daha büyük bir bunalımla karşı karşıya gelmişti. Öyle ki 19. yüzyıldan her alanda devralınan düşünce mirası 20. yüzyıl düşünce dünyası için çok büyük kazanımlar sağlamıyordu. Hatta daha belalı bir durum yaratabilme riski taşıyordu. Emperyalizmin doruk noktasına ulaştığı, sömürgecilik yarışının kız kazandığı, milliyetçilik akımlarının altın dönemini yaşadığı bir devrede Osmanlı ülkesi ise çöküş sinyalleri veriyordu. Bütün dünyanın kronik rahatsızlığı hâline ırk sorunu Türkiye'de de etkilerini derinden hissettirmeye başlamıştı. Ziya Gökalp ekseninde ve etkisinde fikirsel bunalım içerisinde bulunan Türk aydınları, Türk kimliğini anlamını sorguluyorlardı. 20. yüzyılın ilk çeyreğin Osmanlı Devleti'nin tasfiyesi ve oldukça yorucu savaşımlar sonunda vücut

bulan Türkiye Cumhuriyeti'nin yaşadığı kimlik sorunu, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde -III. Selim ve II. Mahmud reformlarının tartışmasız çok ilerisinde- gelişen inkılap hareketleri zaten sağlam temelleri bulunmayan Türk düşüncesinin derinden sarsılmasına neden oldular. Özellikle 1940 ve 1960'lı yıllarda bazı aydın bilim adamlarının gayretleriyle kendini bulma eğiliminde olan Türk düşünce dünyası içinde bulunduğumuz 21. yüzyılda da halen kendi kendini gerçekleştirmeyi tam anlamıyla başaramamıştır. Zaten kültürel anlamda Türkiye'nin üstesinden gelmesi gereken en büyük sorunlardan birisi de hâlâ bu husus değil midir? Büyük araştırmacı Kurtuluş Kayalı'ya göre "*Türkiye'nin düşünsel topografyası çıkarılmadan geçmişin kültür mirası nesnel bir biçimde düşünülmeyip hamaset üslubuyla benimsenir ya da inkılapçı bir zihniyetle reddedilirse hiçbir yere varılamaz. Türk toplumunda başarısız bir muhafazakârlıkla aykırı bir toplumculuğun sonuç alamayacağı bugün iyice gün yüzüne çıkmıştır*" (Kayalı, 2011: 28). Bu nedenle bugünden başlamak üzere Türkiye'nin düşünce haritası ya da fotoğrafı ortaya konulmalıdır. Elbette ki bu işlevi nesnel düşünebilme yeteneğine sahip bilim adamlarının, başarısız bir muhafazakârlık ya da aykırı bir toplumculuğa müracaat etmeden gerçekleştirmeleri gerekmektedir.

1930'lu yıllardan günümüze Türk düşünce tarihinin bir disiplin hâline gelmesi ve çok önemli aşamalar kaydetmesinde pozitif katkıları bulunan çok sayıda değerli bilim adamı mevcuttur. Nitekim Kurtuluş Kayalı, Hilmi Ziya Ülken, Niyazi Berkes, Behice Boran, Şerif Mardin, Kemal Karpat, Pertev Naili Boratav, Süleyman Hayri Bolay, Mete Tunçay, İsmail Kara, Şükrü Hanioğlu, Hüseyin Gazi Topdemir, Doğan Ergun, Süleyman Seyfi Öğün, Mümtaz'er Türköne, Naci Bostancı, Mümtaz Turhan, Mübeccel

Kıray, Cemil Meriç, Muzaffer Şerif gibi yazar ve akademisyenlerin İslâmcılık, Osmanlıcılık, Batıcılık ve Türkçülük gibi fikir akımları başta olmak üzere Türk düşünce dünyası tarihi alanında vücuda getirdikleri çalışmalar bu manada bugün için çok önemli bir boşluğu doldurmakta ve yeni araştırmacılar için zengin bir birikim sunmaktadır (Ayvazoğlu, 2007).

3. Türk Düşünce Tarihi Alanında Yapılan Başlıca Çalışmalar

Düşünce denildiğinde sadece felsefe değil, insan zihninin bütün faaliyetleri göz önünde canlandırılmalıdır. Bu manada, Türk düşünce tarihinin son derece zengin, cazip bir çalışma sahası olduğunu belirtmek yanlış olmaz. Ne var ki bir bütün hâlinde Türk düşünce tarihinin ana hatlarını belirleyen ve toplu bir fikir veren bir çalışma bugüne kadar tam anlamıyla vücuda getirilememiştir. Hiç şüphesiz, düşünce akımları, bu akımların belli başlı temsilcileri üzerine yapılan biyografik çalışmaların yetersizliği ve ana metinlerin henüz sağlıklı bir biçimde yayımlanmamış olması bütünlüklü çalışmalar yapılmasını oldukça zorlaştırmaktadır (Ayvazoğlu, 2007).

Türk düşünce tarihini yazmayı ilk deneyen münevverlerden biri hiç kuşkusuz disiplinli bilim adamı Hilmi Ziya Ülken'dir. 1933 yılında iki cilt hâlinde yayımlanan *Türk Tefekkür Tarihi* adlı yapıtı alanında bir ilk olduğu için bu anlamda oldukça büyük önem taşımaktadır. Eserin önem taşımasını sağlayan diğer bir etken ise Türk tarihinin ilk dönemlerinden itibaren Türk düşüncesinin gelişimini titiz bir incelemeyle gün yüzüne çıkarmasında saklıdır. *Türk Tefekkür Tarihi* Türk düşüncesini ilk ve sistemli araştırma konusu yapan çalışma olması nedeniyle tarihî bir misyonu da üzerine almıştır. Çünkü 1930'lu yıllardan günümüze yaklaşık seksen yıl geçmiştir. Türk düşünce tarihi alanında bugün yazılan eserlerle bu

kitabın karşılaştırılması aynı zamanda bu disiplinle ilgili bilimsel gelişmelerin ulaştığı seviye hakkında bize önemli bilgiler sunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında eser bugün olduğu gibi yarın da önemini korumaya devam edecektir. Bu kitapta Türk kültürünün "*Kutadgu Bilig*", "*Atabetül Hakayik*" gibi büyük ve klasik eserlerinin çeşitli açılardan yorumu, araştırılması ve tahlili de yer almaktadır. (bk. Ülken, 2007a). Hilmi Ziya Ülken, bu eserini daha sonradan iki ciltten oluşan *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* adlı yapıtıyla desteklemiştir. *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* bugün hâlâ Türk düşünce tarihi alanında en sağlam klasiklerdendir. Eser ilk defa 1966 yılında iki cilt hâlinde yayımlanmıştır. Türk düşüncesinin son yüzyıllarda yetiştirdiği en önemli fikir ve sanat adamlarının tahlilini, biyografilerini ve eserlerinin nitelikleri başta olmak üzere birçok cepheden Türk düşününe katkılarının irdelendiği bu yapıt alanında çok büyük bir boşluğu doldurmaktadır. 1966 yılından 2005 yılına kadar sekiz kez yayımı gerçekleştirilen, kendi alanında tek olan ve bir nevi ansiklopedi niteliği taşıyan bu yapıtın bir başka önemi de günümüzde geniş okur kitlelerinin yararlan(a)madığı eski süreli yayınları süzgeçten geçirmiş olmasıdır. Eser emsalsiz bir gözlemin, büyük bir dünya görüşünün ve ilim zihniyetinin çarpıcı örneğini teşkil etmektedir. Yapıt, Namık Kemal'den Ziya Gökalp'e, Ali Suavi'den Mustafa Suphi'ye, Dr. Abdullah Cevdet'ten Hikmet Kıvılcımlı'ya, Beşit Fuat'tan Prens Sabahattin'e, Yusuf Akçura'dan Ahmet Ağaoğlu'na, A. Hamdi Başar'a değin uzanan geni bir yelpazede Türk düşünce yaşamının tekâmülünü anlatmaktadır. *Türk Düşünce Tarihi*, bugün için hâlâ aşılabilmiş bir eser değildir. (bk. Ülken, 2005). Hilmi Ziya Ülken'in düşünce tarihi alanına katkı sağladığı düşünülebilecek diğer bir yapıtı da *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, adlı eseridir. Tarihin çeşitli dönemlerinde uy-

garlıkların birbirileriyle olan münasebetlerinde özellikle tercümenin işlevinin inceden inceye işlendiği bu eser; bilimin, sanatın, tekniğin bugünlere gelmesinde medeniyetlerin birbirleriyle olan etkileşimlerinin önemi üzerinde durmaktadır. Çevirinin bilginin başka coğrafyalara aktarımında kilit rolü üstlendiği görüşünü savunan bu yapıt, Türk düşünce tarihinin de tercüme yoluyla nasıl bir değişime uğradığı konusunda da önemli ipuçları sunmaktadır (bk. Ülken, 1997). *Millet ve Tarih Şuuru*, Hilmi Ziya Ülken'in Türk düşüncesi alanında yazdığı bir diğer önemli kitabıdır. Eser, Ülken'in Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarından itibaren, kitabın adında yer alan kavramlar ekseninde ve sosyolojiden siyaset bilimine, antropolojiden felsefeye kadar pek çok disiplinin ortak çerçevesinde kaleme aldığı özgün incelemelerin bir bütünüdür. Bu incelemeler, milletleşmeye sadece Avrupa uluslarından değil, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki diğer milletlerden de sonra başlayan genç Türkiye için adeta bir yol haritası konumundadır. Ülken, bu eserinde okuyucuları önce modern çağın toplum, millet, kültür, tarih, özgürlük ve demokrasi kavramlarının keşfine çıkarmaktadır. Akabinde Türkiye'nin yakın tarihindeki millileşme girişimlerini, diğer Doğu ve Batı uluslarıyla karşılaştırmalı olarak sunmaktadır. Son bölümlerde ise genç Cumhuriyet'in olgunlaşmaya doğru yol alan ulusal kültürü için, mevcut kaynaklardan yola çıkarak yeni saptamalarda bulunmuştur. Eserin ilk baskısı 1948 yılında gerçekleştirilmiştir. 60 yıl sonra eserin yeniden Türk okuyucusunun istifadesine sunulması Türk düşünce tarihi açısından bir zenginliktir (bk. Ülken, 2008). Bu çalışmalara ilave olarak rahatlıkla belirtebiliriz ki Hilmi Ziya Ülken'in düşün alanında kaleme aldığı daha onlarca farklı eseri bulunmaktadır. Yazar kitaplık yaratabilecek çapta bir külliyat oluşturmuştur. Ülken bu yönüyle Türk düşünce ta-

rihi alanında en üretken yazar olma özelliğini bugün de sürdürmektedir. Yazılan bu eserlerin her biri Türk düşünce tarihine çeşitli açılardan katkıda bulunmakla birlikte yukarıda incelenen eserlerden sonra yazarın kanaatimizce Türk düşünce tarihine kazandırdığı en önemli çalışmalarının isimlerini şu şekilde sıralamak mümkündür: *İçtimai Doktrinler Tarihi* (bk. Ülken, 1941), ilk baskısı 1941 yılında yapılan *Ziya Gökalp* (bk. Ülken, 2007b), ilk baskısı 1942 yılında yapılan *Şeytanla Konuşmalar* (bk. Ülken, 2003), *Dini Sosyoloji* (bk. Ülken, 1943), ilk baskısı 1946 yılında yapılan *İslam Düşüncesi-Türk Düşüncesi Tarihi Araştırmalarına Giriş* (bk. Ülken, 2000) ve *Yirminci Asır Filozofları* (bk. Ülken, 1936). Hilmi Ziya Ülken'in (Ülken ve eserleri hakkında etraflı bilgi için bk. Kocadaş, 2008: 80-95 ve Günay, 2004: 5-13) yukarıda incelenen çalışmaları bu alanda araştırma yapacak bilim adamları için ilk müracaat edilmesi gereken kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk düşünce tarihi alanında kilometre taşlarından biri olarak kabul edilebilecek bir diğer eser *Türkiye'de Çağdaşlaşma* adlı yapıttır. Niyazi Berkes tarafından ilk defa 1964 yılında *The Development of Secularism in Turkey* başlığıyla İngilizce olarak neşredilen bu eser, daha sonra Türkçeye kazandırılarak 1978 yılında ilk baskısı yapılmıştır. Eser Türkiye'nin geleneksel devlet sisteminden çağdaş geçişinin kapsamlı bir tarihçesi konumundadır. Yapıt son yüzyıllarda Türkiye'de yaşanmış köklü değişim süreci içindeki iktisadî bünyeye ve buna bağlı teknik gelişmelere de ışık tutmakta, bunlara paralel olarak gelişen siyasal ve dinsel dönüşümleri de toplumdaki yansımalarıyla birlikte ele almaktadır. Alanındaki en nitelikli tarih incelemesi diyebileceğimiz bu önemli çalışma, aynı zamanda Türk düşüncesinin tekâmülünün de ciddi bir tarihçesidir. 18. yüzyılın sonlarından itibaren siyasal ve askerî hayata bağlı olarak gelişen dü-

şüncenin nabzını eser boyunca tutmak mümkündür. (bk. Berkes, 2004). Niyazi Berkes'in Türk düşünce dünyasına özellikle Batıcılık-Doğuculuk düşünce çatışmasına açıklık getirmek adına kaleme aldığı *Türk Düşününde Batı Sorunu* adlı eseri de Türk düşünce tarihine katkı sağlayan bir çalışmadır. Berkes'e göre Avrupa politikasındaki Doğu sorunu, Türkler açısından Batı sorunudur. Osmanlı Devleti'nin dağılışı ile Avrupa'nın Doğu sorunu kalmamıştır. Fakat Türk düşününde Batı sorununu kapanmamıştır. Eser kapanmayan bu sorunun derinlemesine ele almaktadır. Zaten son iki yüz yıllık dönemde Türk düşününü meşgul eden en önemli mevzulardan biri de Batılılaşma değil midir? (bk. Berkes, 1975). 20. yüzyılda sosyoloji dalında Türkiye'de yetişmiş en önemli bilim adamlarından biri olduğu birçok çevre tarafından kabul edilen Niyazi Berkes'in *Unutulan Yıllar* adlı yapıtı da araştırma konumuz kapsamında değerlendirilebilecek bir çalışmadır. Berkes, *Unutulan Yıllar* adını verdiği anılarında yaşadığı olayları çocukluk yıllarında başlayarak dile getirmiştir. Bunu yaparken, dönemin toplumsal ve siyasal panoramasını da çizen Berkes, bir toplumbilimci olarak yorumlarda bulunup; çizdiği tablonun içine o yılların politikacılarını, bürokratlarını, gazeteci, şair, yazar ve entelektüellerini de almıştır. Eser bu yönüyle Türk düşünce tarihine özellikle 20. yüzyıl penceresinden ışık tutmaktadır (bk. Berkes, 2011). Son yıllarda düşünce tarihine olan ilginin giderek arttığını daha önce dile getirmiştik. Bununla birlikte Türkiye'de düşünce alanında bilgi üretiminin hâlâ çok yetersiz olduğunu da belirtmiştik. Nitekim Hilmi Ziya Ülken ve Niyazi Beskes gibi ustaların gölgesini içinde bulunduğumuz 2013 yılı içerisinde hâlâ hissetmekteyiz.

Hüseyin Gazi Topdemir tarafından yayıma hazırlanan *Türk Düşünce Tarihi* adlı eserin bu manada yeni bir yayın olması nedeniyle düşünce tarihine ilgi

duyan bilim adamlarını heyecanlandırmıştır. Kitabın tanıtım bülteninde şu bilgilere ver verilmiştir. "*Bizim her türlü bilgi türüne hizmet etmiş, katkılarda bulunmuş bilim, fikir ve sanat adamlarımız vardır. Bunlar arasında sanat adamlarımız, yani romancı, şair ve mimarlarımız tanınır, fakat fikir ve bilim adamlarımızın çoğunun adı aydınlarımız tarafından bile bilinmez. Bu bilgisizlik, acaba bizde özgün düşünce faaliyetleri yok mu? diye haksız çağrışımlar yaptıran soruyu akla getirebiliyor. Yabancı düşünce adamlarına gösterilen ilgi Türk düşünürlerine de gösterilse gerek geçmişte, gerek günümüzde zengin bir fikir hayatımızın olduğu görülecektir. İşte bu küçük kitap bu amaçla hazırlanmıştır.*" Hiç kuşku yok ki Türkiye'de yabancı düşün adamlarına gösterilen ilgi yerli düşün adamlarına gösterilmemektedir. Bu açıdan bakıldığında bu durum Türk düşüncesi için büyük bir darbedir. *Türk Düşünce Tarihi* adlı söz konusu çalışmanın bu amaçla yayımlanması isabetli bir karardır. Bununla birlikte kitap konu başlıkları bakımından oldukça zengin görünmekle birlikte okuyucu bilgi bakımından tatmin edecek görünümde değildir. Bu yeni çalışmanın Türk düşününe katkılarını ölçecek en iyi nesne zamandır. (bk. Topdemir, 2001).

Türk düşünce dünyası tarih boyunca en çok siyasetle ilişki içerisinde bulunmuştur. Etkilendiği ve beslendiği en önemli kaynak siyasettir. O hâlde Türk düşünce dünyası incelemelerinde bulunurken siyasi düşünce tarihini göz ardı etmek mümkün değildir. Çünkü Türk düşününde siyasi anlamda oldukça zengin bir birikim vardır. Nitekim İletişim yayınlarının bu birikimi kullanarak hazırlayıp yayımladığı *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce* adlı dokuz ciltlik çalışma hiç şüphesiz siyasi düşünce alanında çok büyük bir boşluğu doldurmaktadır. Dokuz ciltten oluşan bu çalışmanın cilt başlıkların şunlardır: "*Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*", "*Kemalizm*", "*Modernleşme ve Batıcılık*", "*Milliyetçilik*", "*Muhafazakârlık*",

"*İslâmcılık*", "*Liberalizm*", "*Sol*" ve "*Dönemler ve Zihniyetler*". Her cildi ayrı bir editör tarafından hazırlanan, farklı görüşlerden yüzlerce bilim adamı, araştırmacı ve yazarın katkıda bulunduğu bu önemli külliyat gelecek için umut vaat etmektedir. Bu çalışmadan sonra özellikle siyasi düşünce tarihi alanında incelemelerde bulunacak genç araştırmacıların önü açılmıştır (Ayvazoğlu, 2007).

Siyasi düşünce tarihi konusuna temas etmişken bu konu hakkında üzerinde durulması gereken önemli eserlerden birinin de Yusuf Akçura'nın "*Üç Tarz-ı Siyaset*" adlı makalesi olduğunu belirtmeliyiz. 1904 yılında Kahire'de intisâr eden Türk gazetesinde o dönemin dinamik aydınları arasında Osmanlı siyaseti hakkında bir tartışma açılmıştı. Yusuf Akçura'nın yaklaşık otuz üç sayfalık "*Üç Tarz-ı Siyaset*" adlı makalesi ile başlayan münakaşada tasavvur edilen üç siyaset tarzı Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük idi. Akçura, Türkçülüğü terviç ediyordu. Ali Kemal din ve millet farkı gözetmeden Osmanlıcılığı istiyordu. Ahmet Ferit Tek (bk. Ünal, 2009) ise icaba göre uyularak realist siyasetleri öne sürüyordu. Daha sonra giderek diğer Osmanlı aydınlarını da etkisi altına bu tartışma Türk siyasi düşüncesinde, fikir akımlarının felsefî karakterini derinden etkilemiştir. Çünkü bir taraftan çıkış kapısı arayan diğer taraftan çökmekte olan bir devletin istikbali için kaygı çeken Osmanlı aydınları için bu makale çalışması bir ilham kaynağı olmuştur. O dönemde gerek makalede belirtilen görüşleri destekleyen gerek bu görüşlere muhalif tutum takınan Türk aydınlarının fikirlerini ortaya atmalarında bu küçük ancak etkili eser büyük rol oynamıştır (Akçura, 1991).

Siyasi düşünce alanında Türk siyasi düşüncesinin dışında genel bir çalışma niteliğinde olan *Siyasi Düşünce Tarihi* adlı eser Hasan Karaköse tarafından yayımlanmıştır. İnsanlık düşünce tarihi hakkında

genel bir çalışma olarak değerlendirilebilecek bu eser üzerinde durulmaya değer bir yapıt olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü eser Türk bilim adamlarının da artık insanlık düşüncesini rahatlıkla değerlendirebileceklerini bize göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında bu çalışma daha sonra yapılacak yeni araştırmalar için umut verici bir konumdadır. Eserin tanıtım yazısında şu bilgilere yer verilmiştir: "*İbni Haldun, siyasi güç haline gelen her toplum için iktidarın kaçınılmaz olduğunu şöyle ifade eder: 'İktidar sahibi, topraklarını genişletmek isteyince başka toplumları hâkimiyeti altına almaya çalışır. Bunun sonunda devlet ve mülk denilen toplumsal varlık ortaya çıkar. Toplum olarak yaşamak güce bağlıdır, gücün arkasından hâkimiyet gelir. Güç arttıkça hâkimiyet daha fazla genişler. Bu durum, zaman ve şartlara göre devam edebilir. Fakat her şeyin bir sonu olduğu gibi hâkimiyet ve güç de zamanla yok olur. Her şey bir sona, her son yeni bir başlangıca doğru gider.' İnsanlık tarihi işte bu siyasi güç ve hâkimiyetin mücadelesidir. Fakat bu mücadeleyi yapan insanoğlu; hep güzeli; mutluluğu; rahat ortamı bulabilmek için uğraşmıştır*" (bk. Karaköse, 2007). Buradan hareketle eserin siyasi düşünce tarihi alanında araştırma yapacak araştırmacılar için giriş niteliğinde bir eser olma özelliği taşıdığını belirtebiliriz.

Türk düşünce dünyasını müşahede altına alırken göz önünde bulundurulması gereken bir diğer önemli düşünce alanını İslam düşüncesi dünyası olarak belirtirsek yanlış bir saptamada bulunmuş olmayız. Türk düşününü İslam tefekküründen ayrı tasavvur etmek ve bu yönde çalışmada bulunmak hemen hemen imkânsızdır. Bu bağlamda Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yayımlanan ve bugüne kadar 42 cildi yayımlanan *İslâm Ansiklopedisi*'nin Türk düşünce tarihini ilgilendiren maddeleri de ciddi birer icmal niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla bu ansiklopedide Türk düşünce tarihinin nabzını yoklamak mümkün-

dür. Ansiklopedi hazırlıkları sırasında çok zengin bir kütüphane, arşiv ve dokümantasyon merkezi kuran Türk Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi'nin (İSAM) bu birikimi mantıklı bir şekilde değerlendirdiği araştırmacılar tarafından bilinmektedir. Beşir Ayvazoğulu'na göre bu kurum, *İslâm Ansiklopedisi*'ni tamamladıktan kısa bir süre sonra ihtisas ansiklopedilerine yönelecektir. Bu ansiklopedilerden birinin de Türk düşünce tarihine ayrılması muhtemeldir (Ayvazoğlu, 2007).

Türk düşünce tarihi üzerinde çalışan bir diğer önemli isim de, Hilmi Ziya Ülken''in öğrencilerinden olan Süleyman Hayri Bolay'dır. Bolay'ın (S.H. Bolay hakkında bir değerlendirme için bk. Yavuz, 2011), bu konuya *Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşlerin Mücadelesi* (bk. Bolay, 2008) adlı eserini yazarken başlayan ilgisinin zamanla Türk düşüncesini geçmişi ve bugünüyle kuşatacak kapsamlı bir düşünce tarihi yazma fikriyatına dönüştüğünü görülmektedir. Şu sıralarda *Çağdaş Türk Düşünürleri* adlı üç ciltlik bir eser üzerinde çalıştığını ve sekiz ciltlik *Türk Düşünce Tarihi* projesinin büyük bir aşama kaydettiği *Türk Düşüncesinde Gezintiler* (bk. Bolay, 2007) adlı yeni kitabının önsözünden anlaşılmaktadır (Ayvazoğlu, 2007). Ankara'da Nobel Yayınevi tarafından yayımlanan *Türk Düşüncesinde Gezintiler* adlı eseri Süleyman Hayri Bolay'ın çeşitli tarihlerde yazdığı makaleleri, ilmî toplantılarda sunduğu tebliğleri ve kendisiyle yapılmış röportajları ihtiva etmektedir. Bu eserde yazar Sultan Alparslan döneminden Osmanlı'ya Tazminat'a Meşrutiyet'e ve oran da Cumhuriyet dönemine kısa seyahatler yapmaktadır. Aynı yayınevi tarafından 2006 yılında Bolay'ın *Felsefe Dünyasında Gezintiler* (bk. Bolay, 2006) adlı eseri yayımlamıştır. Süleyman Hayri Bolay'ın incelememiz kapsamındaki en önemli eserlerinden biri de *Osmanlı Düşünce Dünyası* adlı yapıtıdır. Osmanlı düşünce hayatı-

nı irdeleyen bu çalışma Osmanlı'ya nasıl bakmalı? Osmanlı nasıl araştırılmalı? Osmanlı ve Türk düşüncesinin sınırları nelerdir? Osmanlı'da düşünce hayatı var mıdır? Felsefi düşüncenin teşekkül şartları nelerdir? Düşün ve varsa nasıl bir rasyonalite vardır? Felsefe-din münasebetine nasıl bakılmıştır? Felsefe nasıl meşrulaştırılmıştır? Hangi eserlerde felsefi düşünce vardır? Hangi felsefe problemleri ele alınmıştır? Hangi sahalarda fikir üretilmiştir? Osmanlıların düşünce eğitimi metotları nelerdi? Tartışma ilminin esasları nelerdir? Osmanlı neden tutarsızlık konusu üzerinde çok durmuştur? Osmanlı'da tefsirin önemi nelerdir? Fatih Sultan Mehmet'teki fetih ruhu ve diyalektiği nedir? Fetihten sonra İstanbul'dan kaçan Bizanslı âlimler var mıdır? Bunların İtalya'da Rönesans'a katkıları nelerdir. Osmanlı modernleşmesinin esasları nelerdir? Bütün bu soruların yanıtını bu kitapta aramak mümkündür. Çok zengin bir bilgi birikimini ve düşünce dünyasını yansıtan bu eseri Türk düşünce tarihi alanında araştırma yapacak bilim adamlarının mutlaka incelemesi gerektiği kanaatindeyiz (bk. Bolay, 2011).

Günümüzde faal olarak Türk düşünce tarihine katkı sağlayan, halen bilimsel araştırma-inceleme faaliyetlerine devam eden ve heyecanını hiç kaybetmeyen bilim adamlarının başında Kurtuluş Kayalı gelmektedir. Bu nedenle Kayalı'nın incelemelerine bu noktada değinmek; onun Türk düşününün gelişimine katkıları üzerinde durmak gereklidir. Kurtuluş Kayalı günümüzde düşünce tarihi alanında ciddi manada bilgi üreten sayılı bilim adamlarından biridir. İlkeli, dürüst, mütevazı, hümanist ve oldukça üretken bir kişiliğe sahip bu entelektüel her görüşten öğrencisinin sevgisini ve takdirini toplamış bir şahsiyettir. Bütün siyasi görüşlere saygılı ve bilimsel yaklaşan Kayalı'nın da elbette ki bir dünya görüşü vardır. Fakat birçok sosyal bilimcinin düştüğü

hataya düşmeyerek ötekini yok sayma gereksizliğini yapmayan bu seçkin bilim adamı halen düşünce üretmekte ve ürettiğini çevresiyle paylaşmaktadır. Kurtuluş Kayalı'nın Türk düşünce tarihi ikilimi içerisinde değerlendirilebilecek birçok çalışması vardır. Bunlardan biri olan *Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri* oldukça önemli değerlendirmeleri ihtiva eden bir yapıttır. Eserin arka kapak yazısında şu çok önemli bilgiler verilmektedir: "*Elinizdeki kitap, sosyal bilimsel düşünüş ve özellikle sosyoloji düşüncesine yoğunlaşıyor. Bir derdi ve davası olan, yol açıcı düşünce insanlarının, Hilmi Ziya Ülken, Mümtaz Turhan, Mübeccel Kıray, Cemil Meriç, Niyazi Berkes, Muzaffer Şerif, Behice Boran, Pertev Naili Boratav'ın eserlerinin özünde saklı olana ilişkin tespitlerde bulunuyor. Cumhuriyet'in kuruluş evresi ile güncellik (yani arefesi ve sonrasıyla 1980!) arasında kalan dönemlerin, özellikle de 1940'ların kültür ve düşünce ortamıyla ilgili önemli yorumları var Kayalı'nın. Ünlü "Dil-Tarihli hocaları" ve onların tasfiyesini, zamanın ruhu hakkında fikir verici bir vaka olarak ele alıyor. 1940'lar ve 1960'ların düşünsel ortamıyla ilgili belirlemelerin fonunda, Tanzimat ve Meşrutiyet fikriyatını da görüyoruz. Türk düşünce hayatındaki süreklilikleri kavramak, dönemsel zihniyet farklılıklarını yerli yerine koymak, problemleri bağlamına oturtmak için vazgeçilmez bir yol, bu. Türk düşünce tarihinin yakın geçmişine, yakın geçmişinin de basit kavgasının taraflarına değil, sorunun vazediliş biçimini eleştiren düşün adamlarına yönelmek… Kurtuluş Kayalı, bu yönelişin verimli örneklerini veriyor*" (bk. Kayalı, 2011). Kitabın özeti manasında olan bu tanıtım yazısı aslında kitabın içeriğinin de çok genel bir özetidir ve muhteva bakımından araştırmacılar için ne kadar kıymetli bir kitap olduğunu da hissettirmektedir. Kurtuluş Kayalı'nın düşünce alanında kaleme aldığı bir diğer eseri de *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı* adını taşımaktadır. Kayalı bu kitabında da Türkiye'de düşünce hayatının kısırlı-

ğından, düşünce dünyasındaki hafızasızlıktan yakınmayı açıkça dile getirmektedir. Ancak yazar şikâyet etmek yerine Türkiye'deki bu durumu tersine çevirmek için yeni yorumlarda bulunmaktadır. Bu yorumlarda yazar toplumsal ve siyasal düşüncenin devingenlik kazandığı bazı tarihsel bağlamlara dikkat çekmekte amacındadır. Nitekim eserin tanıtım yazısında şu ilginç ifadelere yer verilmektedir: "*Belirli tartışmaların, belirli arayışların bıraktığı izler; daha önemlisi, bunların unutulmasının, üzerinden atlanmasının yol açtığı etkiler üstüne düşünüyor. Bu çerçevede önemsediği sorunlardan birisi, ekonomik-sosyal tahlillerden kültür-merkezli değerlendirmelere yönelmenin getirdiği karmaşa... Kadro Hareketi... Dar muhitler ve meraklıları dışındakilerin pek ilgilenmediği, derinlemesine incelemediği aydın figürleri -Pertev Naili Boratav, Orhan Şaik Gökyay, Mustafa Akdağ... Türkiye'nin en canlı siyasal döneminde siyaset bilimine damgasını vuran Maurice Duverger etkisi... Tartışma bu temalar üzerinden yürüyor. Kurtuluş Kayalı, Türkiye'de aydınların her işi kendilerinden ve kendi dönemlerinden başlatmaları gibi bir geleneğe karşı duruyor. Düşüncenin aktüalitesiyle değil, bu ülkede aktüalitenin yitikleştirdiği, flulaştırdığı düşünsel birikimle ilgileniyor*" (bk. Kayalı, 2010a). Görünen gerçek o ki kabına sığmayan bu bilgilendirme yazısı Kayalı'nın Türk düşünce dünyasında öze nüksetme idealinde olduğunu göstermektedir. *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı* adlı yapıt bugün Türk düşününün yaşadığı sorunları ve aşması gereken engelleri belirtmesi nedeniyle araştırmacılar için önem taşımaktadır. Bununla birlikte Kurtuluş Kayalı'nın *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı*, adlı eseriyle aynı karakteri taşıyan ayrı bir çalışması daha vardır. *Türk Kültür Dünyasından Portreler* adlı bu yapıt da, yazarın birçok çalışmasının ardındaki aynı kaygıyı taşımaktadır. Bu kaygıyı Türkiye'nin düşünce hayatının ve aydınlarının aktüaliteye esir oluşu ve yerli duyarlı-

lıktan uzak oluşları olarak tarif edilebiliriz. Ancak *Türk Kültür Dünyasından Portreler, Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı*'na nazaran bu sorgulamayı daha çok Türk kültür dünyasının önde gelen isimlerinin düşünce ve faaliyetleri ekseninde irdelemektedir. Bir diğer ifadeyle değerlendirmelerini ağırlıklı olarak sosyal bilimcilerin portreleri üzerinden gözlem yaparak gerçekleştirmektedir. Eserin tanıtım yazısında şu bilgiler verilmektedir: "*Şair Cemal Süreya... Aslına rücû etmek ya da bir tür düşünsel süreklilik çizgisi ile döneklik ithamı arasındaki Çetin Altan... Siyasetçilikten ziyade düşünsel yanının önemini vurguladığı Bülent Ecevit... Yanlış konumlandırıldığını savladığı Hasan Âli Yücel... Karikatürist Ali Ulvi... Kadri bilinmemiş mahçup mizah öykücüsü Özdilek Erdem... Ve tabii sosyal bilimciler: Siyasal ve entelektüel iktidar odaklarından uzak bir düşünce adamı, Hilmi Ziya Ülken... Siyasal konjonktürün düşüncelerini biçimlendirdiği bilim adamı Emre Kongar... Kayalı'nın ısrarlılığını, iç tutarlılığını ve gözünü Türkiye'nin özgünlüğüne açık tutuşunu vurguladığı Niyazi Berkes... 1960'ların entelektüel ortamına damgasını vuran özellikleri ve akademisyen kimliğiyle Behice Boran... Hem döneminin etkilerine tâbi olmayışı hem de biyografisi itibarıyla atipik bir entelektüel olarak İdris Küçükömer... Türkiye'nin düşünce ve kültür dünyası hakkındaki bu yazılar, söz konusu ortamın kısırlığına ilişkin nedenlerle birlikte, o nedenler hakkındaki önyargıları da sorguluyor*" (bk. Kayalı, 2010b). Kayalı'nın bu eseri de diğerleri gibi araştırma konumuz açısında büyük bir öneme haizdir. Yazarın mizahî ve hiciv taşıyan unsurlarla fikirlerini beyan etmesi okuyucu için çok daha büyük bir kazanım olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Türk kültür dünyasından örneklemlerle karşımıza çıkan bu eserin dikkatle incelenmesi gerekmektedir. Çünkü yazar hiç kuşku yok ki eserinde kabına sığmayan çok önemli tespitlerde bulunmuştur. Bununla birlikte Kayalı'nın da bir dünya görü-

şü vardır ve elbette fikirlerini ortaya atarken kendi düşünce dünyasına sadık kalacaktır. Fakat okuyucu her okuduğunu doğru kabul etmek yerine birçok kaynağı karşılaştırmalı olarak analiz ederek en doğrusunu bulmakla yükümlüdür. Kayalı'nın incelememiz kapsamında değerlendirilmesi gereken son çalışması *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart*'tır. Türk düşünce tarihinin vazgeçilmez bir parçası olan Türk siyasi tarihin alanında önemli bir boşluğu doldurduğunu düşündüğümüz bu eser ordu-politika ilişkisinde Cumhuriyet'in kuruluşundan 12 Mart sonrasına kadar yaşanan gelişmeleri, asker-sivil aydınlar ile toplum arasındaki kopukluk açısından değerlendirmektedir (bk. Kayalı, 2012). Eser resmî, yerleşik ve muhalif bakış açılarından çok daha farklı bir bakış açısıyla karşımıza çıkmaktadır.

Düşünce tarihi alanında burada adı zikredilmesi gereken bir diğer kaynak Orhan Hançerlioğlu tarafından kaleme alınan ve okuyucular tarafından büyük bir ilgi gören *Düşünce Tarihi* adlı çalışmadır. Hiç şüphesiz incelememiz tamamen Türk düşünce tarihi alanında vücuda gelmiş çalışmalar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu makale çalışması Türk düşünce tarihi ile sınırlıdır. Bununla birlikte insanlık düşüncesi alanında genel bir çalışma olarak karşımıza çıkan *Düşünce Tarihi* adlı bu eser bir Türk araştırmacının elinden çıkması ve yayımlanmasından bu yana bilimsel çevrelerde çok etkili olması nedeniyle üzerinde durulması gereken bir çalışmadır. Yapıt Türk düşünce tarihinden ziyade insanlık düşüncesini genel ancak akıcı ve derinlemesine ele alan bir eserdir. Türkiye'de düşünce tarihi alanında çalışma yapacak araştırmacılar için bir nevi el kitabı mahiyetindedir (bk. Hançerlioğlu, 2012).

2006 yılında yayımlanan ve Muharrem Sevil tarafından hazırlanan *Türk Düşünce Hayatı* oldukça ilginç bir kitap çalışması olarak karşımıza çıkmak-

tadır. 463 sayfadan oluşan bu hacimli incelemenin tanıtımında Muharrem Sevil çok enteresan bilgiler vermiştir. Söz konusu tanıtım yazısında şu ifadelere yer verilmiştir: "*Ortaçağ tarihçileri ve o dönemin haritacıları, dünya haritasını çizerken genellikle bildikleri anakaraları, denizleri işledikten sonra, bilmedikleri bölgeleri canavarlar bölgesi, insan yiyen kabilelerin yaşadığı bölgeler diye kendilerince tehlikeli isimlerle geçiştirirlermiş. Türk düşünce tarihiyle ilgili çalışmalar bugüne kadar genellikle ortaçağ tarihçilerinin bu bakış açısıyla yürüdü. Bilinen veya bilindiği varsayılan bölgeler işaretlendikten sonra bilinmeyen, tanınmayan bölgeler bir tehdit alanı olarak görüldü. Son zamanlarda Türk düşünce hayatıyla ilgili çalışmalarda bu tehlikeli bölgelerin aslında pek de öyle zannedildiği, vehmedildiği gibi tehlikeli olmadığını; tam tersine bizim gerçek düşünce zenginliklerimizin tam da buralarda yaşadığını gösterme çabasının öne çıktığını düşünüyorum. Dolayısıyla böyle bir bakışla bugüne kadar zihnimizde kompartımanlaştırdığımız, Batıcılık, İslamcılık, Türkçülük, Kemalizm, Sosyalizm, Liberalizm, Anadoluculuk gibi çok konuşul(amay)an alanları, şimdi daha özgül ağırlıklarına uygun bir üslup içerisinde değerlendirme şansına sahibiz. Bu akımların bizim zihnimizde kategorileştirdiğimiz kadar birbirlerini dışlamadıklarını, konjonktürel olarak birbirlerini nasıl içerdiklerini, birbirlerini nasıl dönüştürdüklerini, birbirlerini nasıl etkilediklerini ve dolayısıyla aslında aynı bütünün bileşenleri olduklarını daha kolay görebiliriz... Türkiye'nin düşünce haritasında yer alan bölgeler farklılıklarından çok benzerlikleriyle öne çıkarken Türk aydınları da hep baştan beri ya savunma psikolojisi içerisinde ya yitirilenleri tekrar alma tutkusu içerisinde veya başını biraz daha dik tutmak isteyen bir milletin sözcüsü olmak kaygısıyla hep bir seferberlik duygusu içinde yaşadı ve bu duyguyu da düşüncelerine yansıttı. Sanıyorum bu seferberlik öyle kolay bitecek gibi görünmüyor*" (bk. Sevil, 2006). Oldukça ilginç bilgileri içeren bu tanıtım yazısından yola çıkarak

bu incelemenin Türk düşünce dünyasına oldukça önemli katkılar sağlayacağını rahatlıkla söyleyebiliriz. Elbette ki daha önce de zikrettiğimiz üzere bir eserin en nesnel münekkidi zamandır. Buradan hareketle ilerleyen on yıllarda bu kitabın işlevini daha sağlıklı görebileceğiz. Fakat bugün için müracaat edilmesi gereken güncel bir eser olması nedeniyle bu eser önemsenmelidir.

Yakın dönemde Türk düşünce tarihi alanında yapılan bir diğer çalışma da *İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz* adlı kitap çalışmasıdır. Yazdığı eserleri, hukukçuluğu, çevresindeki aydınları derinden etkilemesi bağlamında çok önemli bir bilgin olan İbn-i Kemal'in özellikle Osmanlı düşünce tarihi üzerine ortaya koyduğu düşüncelerini inceleyen bu çalışma örnek bir incelemedir. Benzer çalışmaların diğer önemli Türk âlimleri için de yapılması gerekmektedir (bk. Dalkıran, 1997).

İncelememiz kapsamında değerlendirilebilecek bir başka çalışma da *Osmanlı Düşünce Dünyası ve Tarih Yazımı* adlı çalışmadır. Türk tarihinin büyük bir hacmini oluşturan Osmanlı Devleti dönemi düşünce tarihi hakkında bize küçümsenemeyecek yoğunlukta bilgiler aktaran bu eseri İlber Ortaylı kaleme almıştır. İlber Ortaylı'nın zikredilen bu eseri okuyucuyu 18. ve 19. yüzyıl Osmanlı düşünce dünyasında önemli bir gezintiye çıkarmaktadır. Yazar bu eserinde Osmanlı Devleti'nde laiklik hareketleri gibi geniş bir yelpazede okurlarını enginleştirmeye çalışmaktadır (bk. Ortaylı, 2010).

İncelememiz kapsamında buraya kadar irdelediğimiz eserler doğal olarak tarihî, sosyolojik, felsefî ağırlıkta çalışmalardı. Her biri çok kıymetli olan bu kilit eserlerin ilerde büyük hazine kapılarını açacağı kesindir. Bununla birlikte incelememizin bu kısmında da Türk edebiyatı ve Türk düşünü üzerinde kısaca durmakta fayda vardır. Makale çalışmamızın baş-

larında Türkiye'nin özellikle düşünce tarihi alanında Türk ve dünya kültürüne sunduğu bilgi üretiminin hâlâ çok yetersiz olduğu konusunda bir görüş ileri sürmüştük. Çünkü Türkiye'de fikir ve düşünce adamı yetiştirme kuraklığı yaşandığı ancak bunun da tersine dönmeye başladığı bir gerçektir. Çalışmamız bünyesinde yeri gelmişken Türk düşünce tarihi açısından önemli şu üç dergiye de temas etmek gerekmektedir. Bu dergiler *Adımlar, Yön ve Doğu-Batı* dergilerdir.

Bu dergilerden *Adım* dergisi Mayıs 1943-Nisan 1944 tarihleri arasında Ankara'da yayımlanmış bir düşünce ve edebiyat dergisidir. Derginin sahibi ve yayın müdürü ünlü felsefeci Behice Boran'dır. Dergi on iki sayı yayımlanabilmiştir. Yazarları arasında Behice Boran, Hilmi Ziya Ülken, Pertev Naili Boratav, Niyazi Ağırnaslı, Niyazi Berkes Mediha Berkes Muzaffer Şerif Başoğlu, Orhan Kemal, Sabahattin Ali gibi felsefeci, sosyolog, psikolog ve edebiyatçılar bulunmaktadır. Marksist bir yaklaşımla tarih, sosyoloji ve iktisat gibi alanlara yoğunlaşan bu dergide ayrıca sanat yazılarına, şiir ve öykülere de yer verilmiştir. Düşünce, kültür ve teknik konulara yoğunlaşan dergi yayımlandığı dönemin en önemli düşün yayınlarında biriydi. Bugün için de önemini muhafaza eden bu yayının, özellikle 1940'lı yılların düşünce dünyasının içinde bulunduğu durumu aksettirmesi açısında mühim bir değeri vardır.

Yön, Ankara'da 20 Aralık 1961 tarihinde yayım hayatına başlamış bir dergidir. Derginin sahibi Doğan Avcıoğlu'dur. Yayın 24 sayfa büyük boy hâlinde 30 Haziran 1967 tarihine kadar 222 sayı neşredilmiştir. Devletçilik temelinde gelişen bir sosyalizmi savunan bu yayının ulusal sol politikaları savunduğu görülmektedir. 1930'lu yılların Türk iktisadî düşünce tarihine yön veren *Kadro* dergisi gibi bir aydın hareketi olan bu dergi bürokrat aydınların, asker ve sivil karı-

şımından oluşmuştur. Kurucuları arasında Mümtaz Soysal ve Cemil Reşit Eyüboğlu da vardır. Derginin ilk sayısında 1041 aydının imzaladığı ve *Yön* manifestosu olarak bilinen "Yeni Devletçilik" bildirgesi yayımlanmıştır. Türk entelektüel ve düşünce dünyasında geniş etkiler yaratan *Yön*, CHP ve TİP gibi partilere yakın bir duruş sergilemiştir. 1960'lı yılların hiç tartışmasız en etkili düşünce dergisi olan *Yön* diğer Türk süreli yayınları gibi uzun ömürlü bir kültür faaliyeti olamamıştır. Nitekim Doğan Avcıoğlu, *Yön*'den sonra 21 Ekim 1969'da *Devrim* dergisini yayımlamıştır.

Günümüzde *Adım, Yön, Devrim, Aydede* ve diğer bütün önemli dergilerin boşluğunu dolduran ve faal durumda bulunan *Doğu-Batı*, geniş kitlelere hitap eden bir yayındır. Birbirinden ilginç konularla birçok farklı siyasi görüşen mensup bilim adamının araştırma sonucunu paylaştığı bu dergi, Türk düşünce dünyasına büyük bir zenginlik katmaktadır. Dergi bugün için yayım faaliyetlerine yoğun bir şekilde devam etmektedir. Yayın kurulunda Halil İnalcık, Fuat Keyman, Mehmet Ali Kılıçbay, Etyen Mahçupyan, Şerif Mardin, Süleyman Seyfi Öğün, Doğan Özlem ve Ali Yaşar Sarıbay bulunmaktadır. Danışma kurulu ise Cemal Bali Akal, Tülin Bumin, Ufuk Coşkun, Nezih Erdoğan, Cem Deveci, Ahmet İnam, Hasan Bülent Kahraman, Yusuf Kaplan, Kurtuluş Kayalı, Nuray Mert, İlber Ortaylı, Özge Özmen, İlhan Tekeli, Mirze Mehmet Zorbay'dan oluşmaktadır. Bugün için dergi 63. sayısına ulaşmıştır. 63 Sayının konusu "Toplumsal Cinsiyet I" adını taşımaktadır. Derginin özellikle 11, 12 ve 16. sayıları konumuzla direkt ilgilidir. 11. sayı *Türk Düşünce Serüveni: Araftakiler*, 12. sayı *Türk Düşünce Serüveni: Akademidekiler* ve 16. sayı *Türk Düşünce Serüveni: Geç Aydınlanmanın Erken Aydınları* başlığıyla yayımlamıştır. Bu konular dışında muhafazakârlık, milliyetçilik, Osmanlı Devlet geleneği, ideolojiler gibi birçok başlık altında derginin

sayıları bulunmaktadır. Buradan hareketle *Doğu-Batı* dergisinin Türk düşüncesinin gelişiminde önemli bir rolü çoktan aldığı ve başarılı bir şekilde sürdürdüğü görülmektedir.

4. Tartışma ve Sonuç

Kalaşnikov marka tüfeğin icadı bir düşüncenin ürünüdür. Türkiye'nin ekonomik ve sosyal alanlarda gelişiminin önündeki en büyük engellerden biri olan PKK terör örgütünün kurulması da bir düşüncenin ürünüdür. Ortadoğu'da uygulanması planlanan "Büyük Ortadoğu Projesi", Avrupa Birliği'nin kurulması, Süveyş Kanalı'nın açılması, Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'ı işgali, Rusya'nın, bugün zor günler geçiren Suriye'deki Baas rejiminin arkasında durması, İngilizlerin dünyanın son 300 yılına hâkim olan sömürge faaliyetleri bütünüyle bir düşüncenin ya da düşüncelerin bir araya gelerek oluşturduğu ideolojilerin ürünüdür. Dünya üzerinde varlığını sürdüren en önemli gücün düşünce olduğunu söylersek sınırları zorlamış mı oluruz? Düşünce her şeyin başlangıç ve olgunlaştığı noktadır. O hâlde önemsenmeyi fazlasıyla hak etmektedir. Zaten onu önemseyen insan topluluklarının örneğin Batılıların bugün ulaştığı seviyeyi tartışmaya gerek var mıdır? Batı'nın düşünce alanında mücadele ederek aştığı büyük zorlukları tam olarak kavramadan Türkiye'de büyük atılımları gerçekleştirmek sanıldığı kadar kolay görünmemektedir.

Türkiye'de bugün düşünce tarihi alanında yavaş da olsa bir uyanma evresi yaşanmaktadır. Çünkü düşünce tarihi çalışmalarının gelecek konusunda en somut bilgileri sunacağı, tarihçiler arasında her geçen gün daha çok kabul görmektedir. Bu nedenle hemen her yıl bu alanda yapılan çalışmaların adedi ve bilgi yoğunluğu giderek artmaktadır. Bu bilgi büyük bir kalkınma hamlesi içerisinde bulunan Türkiye

adına umut vericidir. Bununla birlikte konuyla ilgili olarak kabul edilmesi gereken net bir realite vardır. Bu realite Türk düşünce tarihinin halen Hilmi Ziya Ülken'nin vücuda getirdiği eserleri aşamamış durumda bulunmasıdır. 20. yüzyılda yaptığı büyük araştırmalarla Türk düşünce tarihi araştırmalarını başlatan ve çok sayıda kıymetli yapıt kaleme alan Ülken bu alanda bir nevi çığır açıcı rol oynamıştır. Açtığı yolda çok kıymetli bilim adamları yetişmiştir ve yetişmektedir. Üretilen ve paylaşılan yeni bilgiler daha başka bilgilerin oluşmasına katkı sağlamaktadır. Gayretli birkaç bilim adamının çabasıyla başlayan bu alandaki araştırmalar günümüzde hız kazanarak istenilen noktalara hedeflenmiş durumdadır. Nitekim Kurtuluş Kayalı, Hilmi Ziya Ülken, Niyazi Berkes, Behice Boran, Şerif Mardin, Kemal Karpat, Pertev Naili Boratav, Süleyman Hayri Bolay, Mete Tunçay, İsmail Kara, Şükrü Hanioğlu, Hüseyin Gazi Topdemir, Doğan Ergun, Süleyman Seyfi Öğün, Mümtazer Türköne, Naci Bostancı, Mümtaz Turhan, Mübeccel Kıray, Cemil Meriç, Muzaffer Şerif gibi bilim adamı ve araştırmacıların çalışmaları genç araştırmacılara örnek teşkil etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

Akçura, Yusuf, *Üç Tarz-ı Siyaset*, 3. bs. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

_____, *Yeni Türk Devletinin Öncüleri 1928 Yazıları*, 2. bs. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

Akşin, Sina & Bşk. *Osmanlı Tarihi (1600–1908) II*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 2005.

Altınkaş, Evren, "Osmanlı Modernleşmesinin Özgün Noktaları", *History Studies*, Volume 3/3, Samsun, 2011.

Ayvazoğlu, Beşir, "Türk Düşünce Tarihini Yazmak", *Zaman*, 20 Eylül 2007.

Berkes, Niyazi, *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1975.

_____, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 7. bs. haz. Ahmet Kuyaş, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004.

_____, *Unutulan Yıllar*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefe Dünyasında Gezintiler*, Nobel Yayın Dağıtım Yayınevi, Ankara, 2006.

_____, *Türk Düşüncesinde Gezintiler*, Nobel Yayın Dağıtım Yayınevi, Ankara, 2007

_____, *Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşlerin Mücadelesi*, 5. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım Yayınevi, Ankara, 2008.

_____, *Osmanlı Düşünce Dünyası*, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2011.

Dalkıran, Sayın, *İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1997.

Fırat, Ali Haydar, "Siyasal Gelişmeler Bağlamında Türk Düşünce Dünyası", *Radikal*, 13.04.2009.

Günay, Ünver, "Türk Tefekkürü Tarihi (2004) ve Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi (1992)", kitap tanıtımı ve tahlili, Erciyes Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 16 Yıl: 2004/1 (5-13 s.).

Hançerlioğlu, Orhan, *Düşünce Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012.

Heyd, Uriel, *Ziya Gökalp (Türk Milliyetçiliğinin Temelleri)*, çev. Cemil Meriç, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1980.

Karaköse, Hasan, *Siyasi Düşünce Tarihi*, 2. bs. Nobel Yayın

Dağıtım Yayınevi, Ankara, 2007.
Kayalı, Kurtuluş, (2010a), *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı*, 3. bs. İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
_____, (2010b), *Türk Kültür Dünyasından Portreler*, 2. bs. İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
_____, *Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri*, 4. bs. İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.
_____, *Ordu ve Siyaset -27 Mayıs - 12 Mart*, 5. bs, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
Kocadaş, Bekir, "Türkiye'de Toplumbilim Öncülerinden: Hilmi Ziya Ülken", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Adıyaman, 2008.
Mardin, Şerif, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, çev. Mümtazer Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.
Okumuş, Ejder, *Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Din Devlet İlişkisi*, Ankara, Lotus Yayınevi, 2005.
Ortaylı, İlber, *Osmanlı Düşünce Dünyası ve Tarih Yazımı*, İş Bankası Kültür Yayını, İstanbul, 2010.
Sevil, Muharrem, *Türk Düşünce Hayatı*, Hece Yayınları, İstanbul, 2006.
Topdemir, Hüseyin Gazi (Yayına Hazırlayan, *Türk Düşünce Tarihi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2001.
Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, Yedigün Matbaası, İstanbul, 1960.
Ülken, Hilmi Ziya, *Yirminci Asır Filozofları*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1936.
_____, *İçtimai Doktrinler Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1941.
_____, *Dini Sosyoloji*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1943.
_____, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, Ülken Yayınları, İstanbul, 1997.
_____, *İslam Düşüncesi-Türk Düşüncesi Tarihi Araştırmalarına Giriş*, Ülken Yayınları, İstanbul, 2000.
_____, *Şeytanla Konuşmalar*, Ülken Yayınları, İstanbul, 2003.
_____, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 8. bs. Ülken

Yayınları, İstanbul, 2005.
_____, (2007a), *Türk Tefekkürü Tarihi*, 3. bs. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007.
_____, (2007b), *Ziya Gökalp*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.
_____, *Millet ve Tarih Şuuru*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.
Ünal, Yenal, *Ahmet Ferit Tek*, Bilgeoğuz Yayınevi, İstanbul, 2009.
Yavuz, Hilmi, "Bilimin Değeri Meselesi: Süleyman Hayri Bolay'ın Kitabı üzerine Notlar", *Zaman*, 23.02.2011.
Yerasimos, Stefanos, *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye*, 3. bs. İstanbul, E Yayınları, 1980.

5) REFİK HALİT KARAY'IN ESERLERİNDE BATI İMGESİ[193]

GİRİŞ

"*Refik Halid Karay'ın Eserlerinde Batı İmgesi*" başlığıyla ortaya koyulan bu çalışmada yazarın Batı dünyası hakkındaki fikir ve kanaatleri değerlendirilmeye çalışılmıştır. İncelemede ağırlıklı olarak Karay'ın eserlerinde yer alan Batı imgesinden hareketle yazarın Batı'yı duyuşu, düşünüşü ve değerlendirmeleri müşahede altına alınmıştır.

Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemeye başladığı dönemlerden itibaren Türk siyasi ve kültür hayatına girmeye başlayan "*Batı*" eski tabirle "*Garp*" kavramı günümüzde dahi Türk aydınının düşünce dünyasında çok büyük bir yer kaplamaktadır. Coğrafi keşifler, Reform ve Rönesans hareketleri temelinde özellikle 18. yüzyılda gerçekleşen endüstri devrimiyle birlikte dünyanın en güçlü medeniyeti hâline gelen Batı medeniyeti doğal olarak birçok farklı coğrafyadan bilim adamının ve entelektüelin ilgisini

[193] İlk defa *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*'nin 16. cildinin 33. sayısında yayımlanmıştır.

çekmiştir. Çünkü bu bilim adamları ve düşünürler yaşadıkları coğrafyadaki sosyal hayatın, bilimin ve sanatın seviyesini tespit ederken Batı'yı bir anlamda ölçü olarak kabul etmişler ve değerlendirmelerini Batı standartlarına göre gerçekleştirmişlerdir. Söz konusu aydınlar, tıpkı Batı'yı muhtelif cephelerden takip eden siyasi ve askeri yetkililer gibi bu medeniyeti gözlemlemişler ve onu anlamaya çalışmışlardır.

1699'dan itibaren büyük bir gerileme dönemine giren Osmanlı İmparatorluğu, özellikle Batı'da yaşanan olağanüstü gelişmeleri göz önüne alarak bir takım ıslahat çalışmalarına gerçekleştirmiştir. Batı karşısında gerilemeyi durdurabilmek için siyasilerin gerçekleştirdiği faaliyetlere benzer nitelikte 19. yüzyıldan itibaren kimi sanatkârlar ve bilim adamları da büyük bir çaba içerisine girmişlerdir.

Batı, Türk aydını için bir taraftan hayranlık duyulacak bir büyük zenginlik kaynağı diğer taraftan Osmanlı ülkesi başta olmak üzere bütün dünyayı saran korkunç bir tehlike olarak telakki edilmiştir. Günümüzde bu düşüncenin hâlâ önemini muhafaza ettiğini rahatlıkla ifade edebiliriz.

19. yüzyılın sonlarında dünyaya gelen ve 1965 yılına kadar Türk toplumunu bütün yönleriyle anlamaya gayret eden Refik Halid işte bunu gerçekleştirmeye çalışırken yine Batı kavramına eserlerinde sık sık yer veren ve Batı'yı çeşitli şekillerde değerlendiren aydınlardan biridir. 15 Mart 1889 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelen Refik Halid, oldukça genç yaşlarda yazın hayatına girmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte gazetecilik hayatına başlayan Refik Halid aynı zamanda edebiyat sahasında da çalışmalarının ilk nüvesini oluşturmaya başlamıştır. Buna ilaveten kısa sürede siyasetle de yakından ilgilenmiş, İttihat ve Terakki'nin çok sert bir muhalifi olmuş bu nedenle 1913-1918 yılları arasında Anadolu'da birinci sürgün devrini yaşamıştır. Damat Ferit Paşa

Hükümeti döneminde Posta-Telgraf Umum Müdürü sıfatıyla Millî Mücadele hareketi karşısında gerçekleştirdiği eylemlere ilave olarak *Alemdâr*, *Sabah*, *Peyam-ı Sabah*, *Aydede* gibi basın-yayın organlarında *Kirpi* ve *Aydede* müstear adlarıyla yazdığı muhalif makalelerinden dolayı ikinci sürgün devrini de yaşamak zorunda kalmıştır. Nitekim *Peyam-ı Sabah*'ın, Millî Mücadele muhalifi yazarı Ali Kemal Bey'in İzmit'te 6 Kasım 1922 tarihinde linç edilmesi üzerine diğer muhalifler gibi Refik Halid de büyük bir dehşete kapılmış ve 9 Kasım 1922 tarihinde İstanbul'dan ayrılarak Beyrut'a ulaşmıştır.[194] Millî Mücadele yıllarında yaptığı faaliyetlerden dolayı 150 kişilik listeye dâhil olan Refik Halid, 1927 yılında vatandaşlıktan da çıkarılmıştır.[195] Karay, ikinci sürgün yıllarında Gaziantepli Celal Kadri'nin, Halep'te çıkardığı *Doğru Yol* adlı gazetede, mezkûr şahsın talebiyle makaleler yazmıştır.[196] Bununla birlikte Nisan 1923'te, kendi ifadesiyle "*geçmişi yeniden canlandırmak*" maksadıyla *Minelbab İlelmihrab*'ı yazmaya girişmiştir.[197] 1926 senesine kadar yayın felsefesini beğenmemekle beraber geçimini temin için *Doğru Yol* gazetesine fıkralar yazmıştır. Daha sonra Nuri Genç'le birlikte Halep'te 18 Mayıs 1928 tarihinde milliyetçi bir gazete olan *Vahdet*'i yayımlanmaya başlamıştır.[198] Edebî

[194] Refik Halid Karay, *Minelbab İlelmihrab*, 2. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 260.

[195] Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt II, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1984, s. 1206.

[196] Hikmet Münür Ebcioğlu, *Kendi Yazıları ile Refik Halid*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1943, s. 58; Osman Nuri Ekiz, *Refik Halid Karay Hayatı ve Eserleri*, Gökşin Yayınları, İstanbul, 1984, s. 17.

[197] Şükran Kurdakul, *Çağdaş Türk Edebiyatı II, Meşrutiyet Dönemi*, 4. Bs. Bilgi Yayınları, Ankara, 1994, s. 55; R. H. Karay, *Minelbab İlelmihrab*, s. 7, 8.

[198] Şerif Aktaş, *Refik Halid Karay*, Akçağ Yayınevi, Ankara, 2004, s. 52; Ali İmren, *Refik Halid Karay (Hayatı ve Eserleri)*, Yeryüzü Yayınevi, Ankara, 2002, s. 9.

müdürlüğünü Refik Halid'in yaptığı gazetede Türk inkılabı lehine yazılar yazılmıştır.[199] 16 Temmuz 1938 tarihinde yüzelliliklerin af kanununun resmî gazetede[200] yayımlanarak, yürürlüğe girmesiyle Millî Mücadele'ye karşı çıkmış ve yurt dışında bulunan sürgünlerin geri dönebilmesi mümkün olmuştur.[201] 1938'de çıkartılan umumî afla yurda dönen Refik Halid, yazı faaliyetlerine kaldığı yerden devam etmiş ve *Tan* gazetesinde "*Hafta Muhasebesi*" serlevhası altında makalelerine başlamıştır. Dönüşünde edebiyat alanındaki ilk önemli faaliyeti ise yine *Tan* gazetesinde *Yezidin Kızı* adlı romanını tefrika etmiş olmasıdır. Artık hiçbir surette siyaset ve politikayla ilgilenmeyen Karay, fıkra, hatıra, tefrika ve ağırlıklı olarak roman türünde eserler vermiştir. 18 Temmuz 1965 tarihinde hayata veda etmiştir.[202]

Refik Halid Karay'ın edebi kişiliğinin yanı sıra tarihi ve siyasi bir yönü daha bulunmaktadır. Yazar başta II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemi olmak üzere siyaset, psikoloji, tarih, dil ve edebiyat konuları üzerinde düşünmüş ve bu düşüncelerini okuyucuyla paylaşmıştır. Karay'ın ilgisini çeken bir diğer mühim konu da Batı dünyasında meydana gelen önemli gelişmelerin Türk toplumu ve dünya toplumlarına

---

[199] Bayram Arslantaş, *Refik Halid ve Millî Mücadele*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2003, s. 88; H. M. Ebcioğlu, a.g.e., s. 67, 68.

[200] *Düstur*, 29 Haziran 1938, Üçüncü Tertip, Cilt 19, Kanun No: 3527, 1956, s. 779; *Resmî Gazete*, Sayı 3961-Kabul Tarihi: 29.06.1938, İlan Tarihi 16 Temmuz 1938; *Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası*, Af Kanunu, Devre V, İçtima III, Cilt 18, 1938, s. 1151-1152; *Anabritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, "Refik Halid Karay", Cilt 18, 15. Bs. Ana Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 161.

[201] Ahmet Oktay, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı (1923-1950)*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1993, s. 964.

[202] Yenal Ünal, *Yakın Dönem Türk Tarihinde Refik Halid Karay*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2013, s. 121-125.

etkileridir. Refik Halid'in Batı dünyası hakkındaki fikirlerini, kanaatlerini ve düşüncelerini irdelemeye çalışan bu çalışmada yazarın eserlerinde verdiği bilgilerden yola çıkılarak iki ana konu üzerinde durulmuştur:

1) Batı dünyasında yaşanan siyasi, ekonomik, askeri gelişmeler ve bu gelişmelerin dünyaya yansımaları.

2) Batı medeniyetinin medeni seviyesi, sosyal yapısı, düşünce dünyası ve Avrupa kültürünün Türkiye'ye etkileri.

I. BATI DÜNYASININ SİYASİ, EKONOMİK, ASKERİ YAPISI VE BU YAPININ DÜNYAYA TESİRLERİ

Refik Halid muhafazakâr, devrine göre zengin, geleneklerine son derece bağlı olmakla birlikte modern olarak sıfatlandırılabilecek bir ailede yetişmiştir. Dindar bir yapıya ve dinî kurallara göre hayatını yönlendiren bir kişiliğe sahip olmayan yazar, Batı'nın bilimini, teknolojisini, sanatını ve medeniyetini son derece beğenmekle birlikte manevi anlamda mensubu olduğu Türk milletinin kültürüne ve ananelerine sıkı sıkıya bağlı bir şahsiyettir.

Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecinde çağdaş Avrupa'nın Türkiye aleyhine yürüttüğü yıkıcı askeri ve siyasi faaliyetler Refik Halid'de, Batı'ya karşı kendiliğinden gelişen bir kin ve husumet duygusunun ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Refik Halid, yaşadığı hayat dikkate alındığında modern bir sanatkâr olarak ifadelendirilebilir. Ancak eserleri dikkatle incelendiğinde görülmektedir ki yazar dil, edebiyat, kültür ve gelenekler bahsi söz konusu olduğunda oldukça muhafazakâr bir yapıya sahiptir. Yazar bu konu hakkında "Bir Ömür Boyunca" adlı yapıtında Batı dünyası hakkında şu genel değerlendirmelerde bulunmuştur: "Hatıralarımı yokladığım zaman şimdi daha berrak ve belirgin olarak görüyor, anlıyorum ki en küçük yaşımdan beri ilericiliği benimsediğim hâlde

Batılıya, ecnebiye ısınamamışım, ısınamayıp da çok soğuk, uzak, somurtkan mı durmuştum? Nefret etmiş, ırkçı kini mi gütmüşüm? Hayır! Kıymetli taraflarını beğenmişim; birçok noktalarda onlara benzemeye de yeltenmişim; sanat metotlarına iyice uymuşum; içlerinden az çok hazzettiklerim de olmuş. Lakin yaşadığım muhitler ve gezip dolaştığım memleketler icabı, kendileriyle düşüp kalkmak vesileleri çıkmasına rağmen ekseriya yan çizmişim ve tanıdıklarımdan hiçbiriyle de tam manasıyla kaynaşmamışım. Bu bakımdan ben dindar ve dilciyim. Sadece dostluk hislerim üzerinde değil, cinsi temayüllerim hususunda da din ve dil en müsait saha teşkil ediyor. Yabancıyı yadırgamaktan bir an, bir türlü ve hâlâ kurtulamadım; artık kurtulamam da..."[203] *Görüldüğü üzere Batı'nın, Refik Halid üzerinde hem olumlu hem de olumsuz anlamda değerlendirilebilecek etkileri söz konusudur. Gelişmeyi, ilerlemeyi ve çağdaşlaşmayı Türkiye adına gerekli gören ve destekleyen yazar bu açıdan Batı'nın takip edilmesi gerektiğini düşünmüştür. Birçok alanda Türkiye'den ileride olan Batı'ya karşı yazarda bir hayranlık hissinin olduğu kesindir. Bununla birlikte Refik Halid, kültürel cephelerden bu medeniyete bir türlü ısınamamıştır. Türk kültüründen oldukça farklı değerlere sahip olan bu kültürü bir türlü kabullenememiş ve ona oldukça soğuk durmuştur. Bu açıdan bakıldığında Karay'ın Batı'ya ilişkin fikirlerinde bir paradoksun olduğu ifade edilmelidir. Yazarda bu kültüre karşı bir taraftan beğeni hisleri belirirken diğer taraftan da nefret duygusu gelişmiştir. İkinci duygunun gelişiminde Avrupa'nın, Türkiye aleyhinde geliştirdiği politikaların etkisini düşünmek yerinde olur.*

Devrine göre varlıklı bir aileden gelen Refik Halid, dünyayı keşfetmek ve Batı kültürünü daha yakından tanımak maksadıyla Avrupa'ya birkaç kez seyahate

[203] Refik Halid Karay, *Bir Ömür Boyunca*, 2. Bs. İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 85, 86.

çıkmıştır.[204] Bu gezilerden edindiği tecrübeleri daha sonra gazete yazıları ve eserlerinde kullanmıştır.[205] Yapıtlarından anlaşıldığı kadarıyla yazar örneğin Fransa'ya iki defa gitmiştir.[206] Bu seyahatlerden birine I. Dünya Savaşı'ndan önce yirmili yaşların hemen başında çıkmıştır. İstanbul'dan vapurla yola çıkan yazar Pire, Napoli, Marsilya ve Paris'e vasıl olmuş oradan İngiltere geçmiş, Almanya dâhil yedi ülkenin topraklarını aşmak suretiyle tekrar İstanbul'a dönmüştür.[207] Yazar, bu seyahate çıkmadan önceki beklentilerini şu şekilde ifade etmiştir: "*İmar edilmiş bir yer görmeye gidiyordum, bizde olmayanların seyrine koşuyordum: Park, bulvar, elektrik, telefon, heykel, kadın hürriyeti… Büsbütün yeni olanları vardı: Blerio daha birkaç ay evvel Manş denizini tayyare ile geçmişti. Paris'te yeraltı tramvayları işliyor ve araba ile beraber sokaklarda kira otomobilleri de dolaşıyordu. Bunları düşündükçe sabırsızlıktan içim içime sığmıyor, Niger bana Haliç vapuru kadar ağır giden bir nakil vasıtası gibi geliyor, Şark hudutlarından ve iskelelerinden bir an evvel kurtulamadığıma canım sıkılıyordu* "[208] Genç yaşlarda Avrupa seferine çıkan Refik Halid'in gözünde Avrupa medeniyeti Osmanlı kültüründen çok daha ileri bir mertebeyi ifade etmiştir. Şehirleşme ve teknoloji bakımından yaşadığı ülkenin çok ilerisinde bulunan bir coğrafyayı keşfe çıkan genç yazar satırlarında bu keşif heyecanını saklayamamıştır. Fakat Batı'yı keşfetme, Osmanlı ülkesinden çok daha müreffeh bir seviyeyi tespit etme heyecanı sadece Refik Halid'e özgü bir

---

[204] *Nevsal-i Millî*, "Refik Halid Bey", Dersaadet, Rumi 1330 (Miladi 1914), s. 109.

[205] H. M. Ebcioğlu, 1943, s. 16.

[206] Refik Halid Karay, *Deli-Ankara*, 4. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, [t.y.], s. 101.

[207] Refik Halid Karay, *İlk Adım*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 44-56.

[208] R. H. Karay, *İlk Adım*, s. 44-69; *Nevsal-i Millî*, 1914, s. 109.

duygu değildir. Geçmişten günümüze Türk aydınının neredeyse tamamında Avrupa medeniyetine karşı büyük bir hayranlık ve beğeni hissi bulunmaktadır.

Refik Halid Karay, pek çok Türk entelektüeli gibi Avrupa medeniyetini ve Batı kültürünü daha yakından tanıyabilmek için öncelikle bu medeniyetin ve kültürün tarihini öğrenmeye çalışmıştır. Nitekim yazarın eserleri tetkik edildiğinde Avrupa tarihi hakkında engin bir bilgi birikimine sahip olduğu ve Batı tarihine oldukça meraklı olduğu görülmektedir. Coğrafi keşif hareketlerinde oldukça mühim bir yere sahip olan Amerika Kıtası'nın keşfedilmesi, Avrupa'dan Amerika'ya yapılan göçler, göçmenlerin yerlilerle yaşadığı kavgalar, bu kıtadan dünyaya yayılan nebatat ve meyveler Refik Halid'in eserlerine malzeme olan konular olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazar, Amerika Kıtası'nın keşfi, Avrupa'dan bu kıtaya göç edenlerin yerlilerle mücadelesi ve emperyalizmin küçük milletleri yok etmesi hususunda şu bilgileri vermiştir: *"Zira Kolomb'un keşfettiği yer de Asya'nın devamından başka nedir. Halk sosyal durumu gerilemiş olmasından dolayı gelenlere karşı koyamadı. 1700 senesinde bütün Arjantin'de 600.000 kişi vardı ve bunun yalnız 75.000'i Avrupalıydı. Bugün (1933 yılı) 13.000.000 arasında ancak 20.000 yerli kalmıştır."*[209] Yine aynı eserde şu bilgiler yer almıştır*: "Büyük devletler, küçük milletleri politikalarına alet olarak kullanırlar, aldatarak harekete geçirirler ve bu aldatma işi için de milyonlar sarf ederek becerikli ajan kullanırlar."*[210]

Yine benzer nitelikte yazar, dünya tarihinde oldukça önemli bir yere sahip olan Kristof Kolomb hakkında şu mütalaalarda bulunmuştur. "*… Zavallı*

[209] Refik Halid Karay, *Yezidin Kızı*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1992, s. 21.

[210] R. H. Karay, *Yezidin Kızı*, s. 22.

talihsiz Kristof Kolomb, keşfettiği yeni dünyaya kendi adının verilmesi saadetinden mahrum kalmıştı. Hâlbuki senin kültürleştirip istifaya mazhar kıldığın tatlı, tombul, lezzetli fasulyenin ismini taşıyor, onu da, adını da ebediyete eriştirdin. Bilhassa ot ve zerzevat yemenin sıhhat kaideleri sırasına girdiği bu asırda bu ne talihtir.[211] Yazarın Avrupa tarihini bazı ince noktalarına kadar bildiğinin bir diğer göstergesi olan "*Avrupalı soyluların, prenslerin de öyle bir sürü çocukları yok mu idi? Mesela III. Napoleon'un nazırı Conte de Morny imparatorun öz kardeşi değil miydi? Son devrin tanınmış bir Fransız generali de Belçika kralı Leopold'ün oğlu idi*"[212] ibaresi onun Avrupa tarihi okuduğunun ve elde ettiği bazı bilgileri eserlerinde kullandığının önemli göstergelerinden biridir. Dolayısıyla Refik Halid Karay'ın eserlerinde verdiği bilgilerden yola çıkarak onun Batı'nın geçmişiyle yakından ilgilendiğini ifade edebiliriz. Karay'a göre Avrupa tarihi Türk aydını için oldukça ilginç ve araştırmaya değer bir nitelik taşımaktadır. Bununla birlikte Batı tarihi özellikle coğrafi keşiflerden sonra emperyalizm bir diğer ifadeyle başka milletleri tutsak etmenin, köleleştirmenin ve çoğu zaman da katletmenin tarihidir. Bu açıdan yazarın Batı'nın geçmişine olumsuz bir bakışının da olduğunu belirtebiliriz.

Refik Halid'in eserlerinde Batı dünyasına ilişkin olarak üzerinde ısrarla durduğu konular arasında I. ve II. Dünya Savaşı olguları da yer almaktadır. İnsanlık tarihinin gördüğü en büyük iki savaşım hareketi olan bu harpler Avrupa'da ortaya çıkmasına rağmen bütün dünyayı tesiri altına almış ve bütün insanlığa büyük acılar yaşatmıştı. 20. yüzyıl tarihini

---

[211] Refik Halid Karay, *Makyajlı Kadın*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1943, s. 42.

[212] Refik Halid Karay, *Ekmek Elden Su Gölden*, İnkılap ve Aka Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 10.

ve dünyanın sosyolojik yapısını derinden değiştiren bu savaşlar hakkında yazar yapıtlarında yine birçok değerlendirmede bulunmuştur.

Gurbet Hikâyeleri'nde I. Dünya Savaşı sırasında yaşanan önemli tarihî olaylar üzerine hikâye kurgulamaları yapan yazar, *Tanrıya Şikâyet* adlı eserinde ise II. Dünya Savaşı konusuyla uzun uzadıya meşgul olmuştur. Yazar bu yılları yaşayan bir edebiyatçı olarak diğer eserlerinde nadir görülecek biçimde karamsar bir tablo çizmiştir.

I. Dünya Savaşı yıllarında Arap topraklarında yaptığı propaganda çalışmalarıyla tanınan ve Arapların Türk hâkimiyetinden çıkarak, bağımsızlıklarını elde etmeleri gerektiği düşüncesiyle bu ülkeleri İngiltere'nin boyunduruğu altına almak için her türlü tezgâhı düzenleyen Lawrence üzerine başlı başına bir hikâye yazan yazar, bu ajanla ilgili olarak adı geçen öyküde şu bilgileri vermiştir: "*… Lawrence de bu kahveden severdi. Genel Savaştan önce Karkamış'a bir İngiliz Kurulu gelmişti, harabeleri kazmak, antika aramak için… Ben o kurulun kılavuzu, el ulağı, kâhyası idim. İşte Lawrence de kurulun içinde idi, arkadaşı Vood'la beraber… Daha o zaman Lawrence, Londra yöresinde bir çocuğu ezmemek için motosikletini ağaca çarpıp kafatası yarılarak ölmemişti. Dediğim 1929 yılı…*"[213]

II. Dünya Savaşı'na dair yazdığı, *Dönün Kuşlar, Dönün Geldiğiniz Yere,*[214] *Harp İlahi ile Su Perisi*, *Eski Zaman Masalı,*[215] *Tehlikeli Bir Mesele* isimli yazılarında ve *Tanrıya Şikâyet* adlı eserinde eleştirel ve karamsar bir gözlemle dünyada meydana gelen, vahşet olarak yorumladığı vakalara ilişkin düşüncelerini okuyucuyla paylaşmıştır. Hedonist bir kişiliğe sahip olan

---

[213] Refik Halid Karay, "Lawrence", *Gurbet Hikâyeleri*, 15. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, [t.y.], s. 53.

[214] *Tan*, "Dönün Kuşlar Dönün Geldiğiniz Yere", 17.03.1940.

[215] *Tan*, "Eski Zaman Masalı", *Tan*, 03.12.1939.

Karay, oldukça zorlu bir yaşam tecrübesine sahip olmasına rağmen son derece pozitif bir şahsiyete sahiptir. Ne var ki II. Dünya Savaşı yılları, onu belki de ikinci sürgünlük döneminde yaşadığı acıların da tesiriyle ümitsizliğe itmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın bütün vahşetiyle patlak vermesi, bir anda dünyanın tamamını etkisi altına alması, büyük güçlerin dışında, savaşla hiçbir alakası olmayan milletlerin de bütün güçleriyle sırf büyük devletlere yaranabilmek için savaşa girmeleri ve milletlerin yaşadığı dehşeti inceleyen yazar, bu hususlarla ilgili olarak şu değerlendirmelerde bulunmuştur: "*… Tarih zannederim, hiçbir asırda beş kıtayı, birden kaplamış böyle bir felaket serisi kaydetmiyor. Yalnız bir tanesi, bir tek insan ömrünün tamamına kâfi ve vafi gelebilirdi. Onun sillesi içine düştüm diye böbürlenmek yalnız insan denilen manasızca, mantıksızca, mecnunca mağrur bir münasebetsiz mahlûkun kârı olabilir… Milyonlarca insan iki taraf olup birbirinin boğazına sarılacak. Mihver devletleri arzın mihverine doğru bir bomba sokuyorlar, fitilini ateşlemek üzeredirler. Demokrat devletler de tul ve arz daireleri boyunca ateşten çemberler getirdiler, alevden tekerlekler etrafa yürümeye hazır. Öyle bildiğin Atilla, Cengiz, Hülagü, Şarlman, Şarlken, Napolyon ve Umumi Harp Muharebeleri bu yenisinin yanında şenlik gecesi gibi kalacak… İçinde bulunduğumuz dünya harbi şüphesiz ki eskisinden yakıcı, yıkıcı, altüst edici, kanlı ve korkunçtur. Fakat olacağı sanılandan çok daha hafif, daha az zararlı geçmektedir. Zira fen ve teknik Tanrıya bin şükür ilim adamlarının kafalarında hayalini kurdukları dereceye henüz ulaşamamıştır. Ulaşamaz olsun!..*"[216]

Refik Halid Karay, 1939 yılından 1945 yılına kadar bütün insanlığı meşgul eden ve tarihin o döneme kadar kaydettiği en büyük savaş olan II. Dünya

[216] Refik Halid Karay, *Tanrıya Şikâyet*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1944, s. 9-154-166.

Savaşı'nın hiçbir ülkeye yarar sağlamayacağını, hiç kimsenin çok büyük kazanımlar elde edemeyeceğini, bu vahşetin insanlığın mahvına neden olacağını düşünmüştür. Eserlerine yansıyan düşüncelerinden anlaşıldığı kadarıyla derin bir endişeye kapılmıştır. Dünyaya ve insanlığa iyilik, güzellik ve huzur getirmesi gereken bilimin, insanların yok edilmesinde kullanılması nedeniyle bilime bile isyan eden Refik Halid, bazı muhterislerin elinde insanların acımasızca katledilişini kabullenememiştir. Dünyada yaşanan bu büyük savaşımın derhal bitirilerek sulh dönemine geçilmesini istemiş, bu büyük harpten sonra galiplerin eline dahi hiçbir şeyin geçmeyeceğini düşünmüştür: "*… Biz insanları el ele, kol kola, çiftede sandık, kırmızı fındık gibi tatlı, eğlenceli dost ve masum oyunlarla sarmaş dolaş vakit geçirirken görmek isteriz: alt alta, üst üste boğuşurken ve dalaşırken değil… Harp zaten, Nasrettin Hoca'nın at üstünde kavut denilen şekerli unu yemesi gibi bir şeydir, ağzına atmadan çoğunu yel alır, götürür. Hocayı bu hâlde görenler sormuşlar: Ne yiyorsun? Bu gidişle hiç demiş. Hangi Fatihin elinde istila ettiği ülkeler tapulu kaldı? Hangi cihangirin imparatorluğu ayaküstünde durabildi. Hangi zafer tam ve edebî oldu? Buna rağmen hâlâ içinizde bütün eski ve yeni tarihin hatalarını tekrarlamak isteyenler, kan dökmeye can atanlar var. Bunlardan birine demelisiniz ki: Eski Roma İmparatorluğu'nu kurmak istiyormuşsun; haritası hazırmış; âlâ fakat kurulmuş olanlardan elinde artakalan biçimsiz parçanın haritasına bak. Yolunmuş koçandan farkı yok… Bunu ibret gözü ile gör de aynı akıbete uğrayacak olan yenisini kurmak zahmetine bari katlanma!..*"[217]

Refik Halid, I. Dünya Savaşı'ndan sonra II. Dünya Savaşı'nı da yaşamış entelektüellerden biridir. Tarihe oldukça meraklı bir şahsiyet olarak bütün insanlığı derinden tehdit eden bu büyük savaşı da

[217] R. H. Karay, *Tanrıya Şikâyet*, s. 14-15.

titizlikle takip etmiştir. Nitekim *İlk Adım* adlı yapıtında geçen "*Bu yıl Avrupa'nın garbındaki plajlarda güler yüzlü insan kafileleri yerine, çelik suratlı sürü sürü tanklar yatıyor ve sulara korkunç şekilli denizaltıları dalıp, çıkıyor*"[218] ibaresiyle *Bugünün Saraylısı* isimli eserinde geçen "*O günkü gazeteler -1944 yılı Eylülü'nün 8. Cuma günü- Kızılordu'nun Bulgaristan'a girdiğini, boyuna ilerlediklerini yazıyor*"[219] pasajı Karay'ın Avrupa'da yaşanan askeri gelişmeleri önemsediğini, bu gelişmeleri takip ettiğini ve bu bilgileri eserlerinde kullandığını göstermektedir. Gerek I. Dünya Savaşı gerek II. Dünya Savaşı, Refik Halid'in Batı'ya bakışında olumsuz etkileri olan hadiselerdir. Çünkü yazara göre askeri üniformalı insanların yanında sivillerin üstelik hiç istememelerine rağmen otoritenin baskısı altında ölmeye ya da öldürmeye zorlanmaları kabul edilebilecek bir durum değildir. Bunun dışında bu savaşlar Avrupa'da ortaya çıkmakla birlikte Avrupalıların savaşıyla uzaktan yakından alakası olmayan kıtalara ve memleketlere yayılması, buradaki insanları doğrudan veya dolaylı yönden etkisi altına alması, açlık, sefalet ve salgın hastalıkların elinde insanlığın telef olması Karay'ı büyük bir üzüntüye sevk etmiştir. Dolayısıyla bu cephelerden bakıldığında Refik Halid Karay'ın, I. ve II. Dünya Savaşı konuları söz konusu olduğunda eserlerinde yer alan Batı imgesinin oldukça olumsuz bir şekilde tezahür ettiği belirtilmelidir.

Refik Halid'in, Batı dünyasının siyasi ve tarihi yapısı hakkında eserlerinde verdiği bilgiler arasında özellikle Avrupa'da yaşayan milletlerin kültürel ve tarihi vaziyetleri de yer almaktadır. Yazar Slav, Frank ve Anglo-Sakson tarihi gibi pek çok edebi-

[218] R. H. Karay, *İlk Adım*, s. 174.

[219] Refik Halid Karay, *Bugünün Saraylısı*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 34.

yatçının ilgisini çekmeyecek konularda çeşitli vesilelerle eserlerinde mütalaalarda bulunmuştur. Bu milletlerin tarihî serüveni, dünya tarihindeki yerleri ve Türklerle olan ilişkilerini adeta bir tarihçi üslubuyla okuyucusuna aktarmasını bilen Refik Halid, *Çete* adlı yapıtında *"Slavlar daha kendi varlığını bulalı kaç yüzyıl oldu. Anglo-Saksonlar ve Franklar dünkü vahşilerdir. Dünya uygarlığına çok sonradan kavuşmuşlardır"*[220] *şeklinde bir pasaja yer vermiştir. Adı geçen romanında bu bilgilere yer veren yazarın Slavlar, Franklar ve Anglo-Saksonlar hakkında araştırmalar yaparak bir takım bilgiler edindiği görülmektedir. Yazara göre bugün Batı'da ön plana çıkan bazı milletler dünya medeniyetine çok daha sonradan katkı sağlamaya başlamıştır. Bununla birlikte Avrupa Kıtası'nda çalışkanlığı ve üretkenliğiyle bilinen halklar hakkında da olumlu kanaatler bildirmiştir. Nitekim Yerini Seven Fidan adlı* yapıtında yer verdiği *"… talihime Almanca çıktı, bu savaşta da yenilecekler, lisan kıymetten düşecek; lakin o millet gene çabuk kalkınır, ben fakülteyi bitirinceye kadar eski mevkiini elde eder, ilerisine bile gider. İktisat Almanlara mahsustur"*[221] *ibaresi onun çalışan, üreten ve kalkınma hamlesi ortaya koyan Almanlar hakkında olumlu düşüncelere sahip olduğunu göstermiştir.*

Genel olarak baktığımızda çağdaşlarından bir adım önde olmak üzere Refik Halid'in Batı dünyasının geçmişi, politik vaziyeti ve tarihiyle yakından ilgilendiğini söyleyebiliriz. Yazar yapmış olduğu araştırma sonuçlarını yerini ve zamanını ustalıkla ayarlamak suretiyle hikâye, roman, hatıra ve kronik türündeki eserleri ile gazete makalelerinde malzeme olarak kullanmıştır.

---

[220] Refik Halid Karay, *Çete*, 3. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, [t.y.], s. 107.

[221] Refik Halid Karay, *Yerini Seven Fidan*, İnkılap ve Aka Yayınevi, İstanbul, 1977, s. 51.

II. BATI DÜNYASINDA MEDENİ SEVİYE, SOSYAL YAPI VE AVRUPA'NIN TÜRK KÜLTÜRÜNE ETKİLERİ

Refik Halid Karay, eserlerinde Batı dünyasının siyasi ve politik yapısı haricinde sosyal, kültürel ve medeni yönleri üzerine de bazı düşünceler ortaya koymuştur. Dünyanın yaklaşık son 500 yıllık tarihine damgasını vuran ve insanlığın gördüğü en ileri medeni seviye olan Batı medeniyeti Karay tarafından çoğunlukla takdirle karşılanmıştır. Yazar sadece Türkiye'nin değil dünyanın arta kalan bütün coğrafyalarının Batı medeniyetinin gerisinde olduğu hususunda net bir düşünceye sahiptir.

Bununla birlikte Batı'ya ilişkin birçok olumsuz düşüncesi de bulunan yazarın medeniyet mevzusu söz konusu olduğunda özellikle Avrupa'ya büyük bir hayranlık duyduğu görülmektedir. Nitekim 1922 yılında ikinci sürgünlük devrini yaşamaya başlayıp 1938'e kadar Suriye ve Lübnan'da bulunan yazar yurt dışında sürgünde olmasına rağmen 1 Kasım 1928 tarihinde gerçekleşen harf inkilabını, Türk kültürüne, Türkçeye ve Türk edebiyatına büyük yenilikler getireceği düşüncesiyle yürekten desteklemiştir. Yeni alfabeyi "*Medeniyet Şifresinin Miftahı*" olarak tanımlayan yazar bu isimle Halep'te çıkardığı gazetede bir makale neşretmiştir. Dolayısıyla medeniyet konusu söz konusu olduğunda yazarın gözünde Avrupa medeniyeti ulaşılması gereken ideal bir noktadır.[222]

Refik Halid, harf inkılabı sayesinde Türkiye ile Avrupa medeniyeti arasındaki iletişimin çok daha hızlanacağını ve bu sayede memlekette gelişmenin ivme kazanacağını düşünmüştür. Yazar bu nedenle

[222] R. H. Karay, *Deli-Ankara*, s. 38, 39.

harf inkılabını sevinçle karşılamıştır. Ona göre eski alfabeden kurtulan Türk genci medeniyet şifresini eline geçirmiştir. Artık medeniyet açılmaz bir kapı, aşılmaz bir uçurum değildir. Türk insanının elinde bir anahtar vardır. Bu anahtarı kullanıp açacağı medeniyet kapısı sayesinde kendisi de bu büyük zenginlikten nasibini alacaktır. Yazar bu önemli hususla ilgili olarak şu yorumlarda bulunmuştur: "*Bir inkılap şimşeğinin keskin ışığı altında Anadolu Türkü nihayet medeniyet şifresinin miftahını ele geçirdi; şimdiye kadar bön bön uzaktan bakıp şaştığı, zihnine sığdıramadığı ve künhüne varamadığı irfan muamması artık bir tılsımlı anahtar sayesinde bütün çetinliğini kaybetmiştir. Medeniyet şimdi açılmaz bir kapı, aşılmaz bir uçurum, uçulmaz bir tepe, varılmaz bir ülke değildir. Eski elifbanın bukağılarından kurtulan ayaklarına taktığı bu kanatlı esatir çarıklarıyla irfan âlemini, içinden ve üstünden seyretmek, bilip öğrenmek imkânını bulmuştur. Bir tılsımlı muskadır. Gençlik onu zihnine soktu. Artık hayat mücadelesine çıkan gencin elinde Gordiyon düğümünü ikiye biçen İskender'in kılıcı, insan ve hayvanlara aynı zamanda hükmeden Süleyman'ın mührü ve duvarların arkasını, dağların ardını gösteren Alaattin'in feneri vardır. Henüz manasını, kıymetini anlamayarak hayran hayran baktığı bu acayip cifir, ona istikbalde bir hazine vaat ediyor. Göklerin yıldızlarıyla denizlerin incileri arasında güzel ve kıymetli ne varsa hepsi bu hazinenin içinde ve anahtarı da artık gençliğin, milletin elindedir. Yeni Türk alfabesi, bu millet ile Avrupa milletleri arasında mevcut üç yüz senelik farkı bir nesillik hamlede ortadan kaldıracak mahiyettedir. Yeni harflerle başlayan yeni tarih, ilim ve irfan tarihi, Anadolu'nun en seçme menakıbını edebiyata kaydedecektir. Zira ilk defa olarak oraya ilim yani medeniyet girecek, küçücük bir zümrenin inhisarına geçmiş olan bilgi, artık herkesin malı olacak, o topraktan beklenilen zekâ*

bereketi ve irfan bolluğu medeniyete feyiz verecektir..."[223] Görüldüğü üzere yazarın nazarında Avrupa medeniyeti demek ilim ve irfan bekası demektir. Yüzyıllardır bu bekayı uzaktan seyreden Türk insanının alfabe değişikliğiyle zenginliğe ulaşabileceğini ve ondan beslenebileceğini telakki etmiştir. Bu açıdan bakıldığında Batı medeniyeti Karay'a göre düşünce, bilim ve sanat mevzuları bahis konusu olduğunda bütün dünya toplumlarının önünde bir merhaledir, ulaşılması gereken bir hedeftir.

Karay'ın, eserlerinde ön plana çıkardığı Avrupa'nın önemli medeni değerlerinden biri de hukuk sistemidir. Gerek Osmanlı döneminde gerek Cumhuriyet devrinde ülkede uygulanan hukuk sistemini beğenmeyen yazar, Avrupa'daki yargı teşkilatını takdirle karşılamıştır. *Minelbab İlelmihrab* adlı eserinde geçen "*… Zaten hukuk mektebine girdiğim zaman niyetim avukatlık etmek değildi. Ben müddei umumilik vazifesini severim, ama Avrupa'daki gibi… Öyle 'şu madde ile tecziyesini talepten' ibaret sudan vazife değil, reise, avukatlara meydan okuyan bir müddei umumilik…*"[224] Gençlik yıllarında hukuk mektebine giren ve 1908 yılında bu okulu ikinci sınıftayken bırakan[225] yazar Hukuk Mektebi'nde okutulan derslerin yavan ve laftan ibaret olduğunu beyan etmiştir. Refik Halid, yargı bağımsızlığı hususunu da göz önüne alarak Avrupa'daki hukuk sistemine benzer bir müessesenin Türkiye'de de yerleşmiş olması durumunda seve seve savcılık görevini ifade edebileceğini belirtmiştir. Dolayısıyla medeniyetin en önemli göstergelerinden biri olan oturmuş bir hukuk sisteminin Avrupa'da

[223] R. H. Karay, *Deli-Ankara*, s. 38, 39.

[224] Nihat Karaer, *Tam Bir Muhalif Refik Halid Karay*, Temel Yayınları, İstanbul, 1998, s. 26; R. H. Karay, *Minelbab İlelmihrab*, s. 247.

[225] R. H. Karay, *İlk Adım*, s. 17.

olduğunu düşünen yazar, Batı'nın bu özelliğini beğeniyle karşılamıştır.

Yapıtlarında gerek Doğulu gerek Batılı birçok mütefekkir, aydın ve düşünce adamından alıntılar yapıp onlara ilişkin muhtelif fikirler ortaya koyan Refik Halid, Türkiye'de örneğin Armerikalı ünlü macera romancısı Jack London gibi büyük bir edebiyatçı yetişememesini üzüntüyle karşılamıştır. *Nilgün* adlı eserinde bu durumu şu şekilde analiz etmeye çalışmıştır: "*… Bizde roman ve hikâye yok diyorlar. Nasıl olabilir ki yazarlarımızca deniz sadece Köprü-Büyükada arasındakinden ibarettir. Dünyamızı öyle küçültmüş, hokkabazca, sihirbazca bir incir çekirdeğe sığıştırmışız ki! Nerede Jack London gibi dünya çağında ün yapan gezginci ruhta yazarlar?*"[226] Yazara göre Türk aydınının düşünce ve merak dünyası son derece dardır. Türk edebiyatçısının tahayyülesi sadece memleket topraklarıyla sınırlıdır. Halbuki bütün dünya toplumlarına hitap etmek gerekmektedir. Bunu için de mutlaka dünyanın gezilmesi, dolaşılması ve kültürlerin keşfedilmesi gerekmektedir. Ancak bu sayede Jack London gibi bütün dünyanın ilgisini çekecek edipler yetişebilir. Yine bir başka eseri olan *Bir İçim Su* isimli yapıtında geçen "*… Kendinden ışıklı elvan elvan satırları arasında Şopenhavr'ın kötümserliğini, Hayyam'ın rindliğini, Sadi'nin iyimserliğini, İspinoza'nın inanışını, Göte'nin üzüntülerini, Ainştayn'ın teorilerini özetle insanlığın çeşit çeşit inanç ve fikirlerini anlamaya çalışır, eza çeker, yorulur, sevinç duyar, üzülür, harap düşerdim*"[227] pasajı onun fikirleriyle birçok insanı derinden nüfuzu altına almış Doğulu ve Batılı aydın, filozof ve bilim adamlarını ciddiyetle takip ettiğini göster-

[226] Refik Halid Karay, *Nilgün*, 4. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1986, s. 126, 661.

[227] Refik Halid Karay, *Bir İçim Su*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 130.

mektedir. Bu açıdan bakıldığın Refik Halid'in, dar ve sınırlı fikirlere kendini hapsetmeyen, özgür düşünceye önem veren ve kesindisinden bir şeyler öğrenebileceğini düşünüdüğü bütün entelektüelleri okuyan bir şahsiyet olduğu sonucuna ulaşılabiliriz.

Medeniyet, kültür ve sosyal yapı hususları bahsi mevzu olduğunda çoğunlukla Batı'yı beğeniyle karşılayan Refik Halid'in bu alanlarda zaman zaman eleştiriler ortaya koyduğunu da görmekteyiz. Avrupa'nın sosyal yapısı içinde özellikle sınıf kavramını şiddetle eleştiren muharrir sınıflar arası uçuruma dikkat çekmiştir. Yazar, Osmanlı devrinden itibaren Türk toplumunda sosyal mevki değiştirmenin mümkün olduğunu, Avrupa'da olduğu gibi sınıfların birbirinden keskin ve derin çizgilerle ayrılmadığını belirtmiştir. Türk toplumunda sosyal değişiklikler sonucu ayrı sınıflara mensup insanların iş, eğitim ve evlenme yoluyla rahatlıkla kaynaştığını bu yüzden de bazı insanların istedikleri bütün sınıflara kolaylıkla geçebildiklerini ifade etmiştir. Ancak Avrupa'da sınıf değiştirmenin Türk toplumunda olduğu gibi kolay gerçekleşmediğini düşünmüştür. Bu yönüyle Avrupa'daki sosyal yapının hümaniter duygular göz önüne alındığında sıkıntılı olduğunu telakki etmiştir. Nitekim yirmiye yakın romanı başta olmak üzere birçok eserinde yer alan kahramanlarını, millî benliklerinden uzak, dış görünüşü ile Avrupaî olan hayat tarzını benimseyen kişiler olarak ön plana çıkarıp bunları kınamıştır. Adı geçen tiplemeleri olumsuz bir bakış açısıyla okuyucusuna aktarmaya çalışan yazar bu vesileyle okurlarına Avrupalı yaşam tarzının Türk kültürüne uygun olmadığını göstermeye çalışmıştır. Karay eğitim, bilim ve teknoloji alanlarında Batı'nın epeyce gerisinde gördüğü Türk toplumunun sosyal yapısının Avrupa'dan daha ileride bir merhale olduğunu düşünmüştür. Nitekim Avrupa'yı ve Avrupalıyı kılık-kıyafet ve özellikle

yaşam tarzı bakımından taklit etmeye çalışan türedi tiplerin ortaya çıkmasından politikacıları ve partileri sorumlu tutmuştur.[228] Örneğin *Üç Nesil Üç Hayat* adlı eserinde geçen "… *Avrupa modası Kırım muharebesinden itibaren, ecnebi askerlerle memlekete girmiştir.*[229] *Avrupa'da Krenolin modasının sürümü tam o tarihe, 1855'e rast gelir, 1868'de sona ermiştir; fakat bizde bir zaman daha devam etmiştir*"[230] pasajından anlaşılacağı üzere, yazara göre Avrupa modası ilk defa siyasi ve askeri içerikli bir olay neticesinde Türkiye'ye girmiştir. Dolayısıyla ona göre Avrupalı yaşam tarzının Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Türk insanını derinden tesiri altına almasının nedeni siyasilerin basiretsizliğidir.

SONUÇ

Yazın hayatına gazetecilikle giren, mizah yazarlığıyla şöhret bulan, hikâyeleri ile Anadolu'yu İstanbul'a ilk defa etkili bir şekilde tanıtan ve yirmiye yakın sosyal içerikli roman kaleme alan Refik Halid Karay, Türk toplumunu bütün cepheleriyle anlamaya çalışan önemli bir simadır. Eserleri Türk toplumunun yaşayış özellikleri, sosyal yapısı, kültürel değerleri ve gelenekleri üzerine yazılmış en azametli sosyolojik ve psikolojik eserlerden daha derin, daha kapsayıcı ve daha gerçekçidir.

Kültür adamlığının yanında politik bir geçmişi de bulunan Karay aynı zamanda tarihi bir kişiliktir. Çünkü Türkiye tarihinin en önemli dönemlerinden biri olan 20. yüzyılın ilk çeyreğinde meydana gelen siyasi olayların içerisinde bizzat yer almıştır. Bununla birlikte biri Anadolu'da diğeri Suriye ve

---

[228] Behcet Necatigil, *Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü*, 9. Bs. Varlık Yayınları, İstanbul, 2005, s. 83; Ş. Aktaş, 2004, s. 147-151.

[229] Refik Halid Karay, *Üç Nesil Üç Hayat*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 20.

[230] R. H. Karay, *Üç Nesil Üç Hayat*, s. 92.

Lübnan topraklarında olmak üzere iki kez sürgün hayatı yaşamıştır. Bu sürgün dönemlerinde edindiği derin tecrübelerden faydalanarak kaleme aldığı makale, fıkra ve edebî eserlerde 1908-1965 yılları arası Türk toplumunun yaşadığı politik, ekonomik, tarihî, kültürel ve toplumsal gelişmeleri mükemmel bir şekilde analiz etmiştir. Bu yönüyle Türk düşünce tarihî açısından da mühim bir figürdür.

Refik Halid Karay, eserlerinde mensubu bulunduğu toplumu çözümlemeye çalışırken özellikle ikinci sürgünlük döneminde edindiği hayat tecrübelerinden yararlanarak dünyadaki diğer ulus ve toplumların kültürel değerlerini de araştırma gereği hissetmiştir. Farklı kültürlerin Türk toplumu üzerindeki tesirleriyle bu kültürler ve Türk gelenekleri arasındaki ilişkiyi çözümleme çabası yazara göre Türkiye'yi daha sağlıklı anlamanın bir başka yoludur.

Temel olarak Refik Halid'in eserlerini aldığımız ve buna ilave olarak gerçekleştirdiğimiz araştırmalarda ortaya çıkan bilgilerden faydalanarak kaleme aldığımız "*Refik Halid Karay'ın Eserlerinde Batı İmgesi*" başlıklı bu metinde şu sonuçlara ulaşılmıştır.

1) Refik Halid Karay, Batı'ya hem olumlu hem de olumsuz düşüncelerle bakan bir entelektüeldir. Türkiye'nin gelişip kalkınabilmesi için Batı'dan öğrenmesi gereken çok şey olduğunu düşünen yazara göre Batı medeniyeti sadece Türkiye'den değil dünyanın geriye kalan bütün coğrafyalarından daha ileri bir seviyeye sahiptir. Bu nedenle Batı medeniyetinin zenginliği altında ezilmek istemeyen ülkelerin ve milletlerin mutlak surette ondan çeşitli şekillerde istifade etmeleri gerekmektedir.

2) Oldukça genç bir yaşta Avrupa'ya seyahate çıkan Karay'ın gözünde Avrupa medeniyeti Osmanlı ülkesinden çok daha ileri bir merhaleyi ifade etmiştir. Bununla birlikte Batı'nın zenginliğini ve ileri seviye-

deki değerlerini keşfetmek amacıyla gayret gösteren yegâne Türk münevverinin Refik Halid olmadığını ifade etmeliyiz. 19. yüzyıldan günümüze Türk aydını Batı'yı anlamaya ve çeşitli şekillerde anlamlandırmaya çalışmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Batı, Türk aydınının gözünde birçok cepheden ulaşılması gereken ideal bir noktadır.

3) Karay, birçok Türk aydını gibi Avrupa medeniyetini daha derinden kavramaya gayret etmiştir. Bu kapsamda Avrupa tarihi konusu yazarın ciddi manada ilgisini çekmiştir. Yazarın eserleri ve sayıları 1200'ü geçen gazete makaleleri incelendiğinde Avrupa tarihi hakkında geniş bir bilgi birikimine sahip olduğu görülmektedir. Coğrafi keşifler, Amerika Kıtası'nın bulunması, Avrupa'dan Amerika Kıtası'na yapılan göçler, bu topraklara gelenlerin yerlilerle yaşadığı mücadeleler, bu kıtadan bütün dünyaya yayılan bitikler, I. ve II. Dünya Savaşı konuları Refik Halid'in ilgisini çeken önemli başlıklardır.

4) Yazar eserlerinde Batı dünyasının siyasi ve politik bünyesi dışında sosyal, kültürel, hukuki, edebi ve bilimsel yapısı hakkında da muhtelif görüşler ortaya koymuştur. Coğrafi keşif, Reform ve Rönesans hareketlerinden günümüze dünya tarihine damgasını vuran Batı medeniyeti, Karay tarafından çoğunlukla beğeniyle karşılanmıştır. Nitekim 1 Kasım 1928 tarihinde gerçekleştirilen harf inkılabını yerinde bir hareket olarak gören yazar bu vesileyle Türkiye ile Avrupa medeniyeti arasındaki temasın çok daha hızlanacağını ve bu şekilde ülkede medeni ilerlemenin ivme kazanacağını düşünmüştür. Ona göre Arap alfabesinden kurtulan Türk insanı medeniyetin şifresini eline almıştır. Artık medeniyet Türk toplumu için ulaşılmaz bir nokta değildir. Türk milleti eline aldığı bu yeni anahtarla medeniyetin kapısını açacak ve uçsuz bucaksız bu zenginlikten istifade edecektir.

5) Refik Halid'in nazarında Avrupa medeniyeti demek bilim, teknoloji ve fen demektir. Ona göre asırlardır bu değerlerden uzak duran Türk insanının artık bir şeyleri değiştirmesinin zamanı gelmiştir. Yine sosyal alanda bir toplumu ayakta tutan en önemli erdemlerden birisi olan sağlıklı bir hukuk mekanizması hakkında da değerlendirmelerde bulunan yazar Avrupa'daki gibi bir hukuk siteminin Türkiye'de de tesis edilmesini istemiştir. Nitekim Avrupa'daki savcılık sisteminin Türkiye'de olması durumunda yazarlık yerine bu mesleği seve seve tercih edebileceğini beyan etmiştir.

6) Birçok eserinde diğer edebiyatçılardan ve düşünürlerden alıntı yapıp onların çeşitli fikirlerine yer veren Refik Halid, kendine katı kalıplar koymuş bir yazar değildir. Yapıtlarında hem Batılı hem de Doğulu münevverlerden olabildiğince istifade etmiştir. Örneğin Amerikalı ünlü macera romancısı Jack London yazar tarafından büyük bir beğeniyle karşılanmıştır. Yazar böyle büyük maceracı sanatkârların Türkiye'de de yetişmesini arzulamıştır.

7) Bilim, fen ve teknik konularda Batı'ya karşı büyük bir beğeni hissi besleyen Karay'ın bu medeniyete soğuk durduğu hususlar da söz konusudur. Yazar siyasal ve kültürel pek çok mevzu üzerinden bu medeniyete ciddi eleştiriler de yöneltmiştir. Çünkü Avrupa'nın, Türkiye aleyhine geliştirdiği politikalar birçok aydının olduğu gibi Refik Halid'in de dikkatini çekmiştir. Ülkesine karşı düşmanca tavırlar takınan Batılı güçlere karşı yazarda zamanla bir husumet duygusu oluşmuştur.

8) Yazara göre Avrupa tarihi Türk aydını için önemlidir. Çünkü insanlığın ulaştığı en yüksek medeniyet seviyesi Batı medeniyetidir. Bu medeniyeti anlamanın en mühim yolu onun tarihini öğrenmekten geçmektedir. Bu seviyeye ulaşmak isteyen başka

ulusların mutlaka Batı medeniyetinin geçtiği yolları, çektiği sıkıntıları ve edindiği tecrübeleri bilmeleri gerekmektedir. Bununla birlikte Avrupa tarihi öğrenmek ona göre kimi zaman zorunlu bir eylemdir. Çünkü Batı tarihi özellikle coğrafi keşiflerden sonra bir anlamda emperyalizm ve kapitalizmin tarihidir. Başka bir ifadeyle Batı'nın başka milletleri esir almasının, köle ticaretini daha da geliştirmesinin ve kimi zamanda başka ulusları katletmesinin tarihidir. Bu cephelerden bakıldığında yazarın Batı'nın geçmişine olumsuz bir bakış açısının olduğunu ifade etmeliyiz.

9) Refik Halid'in eserlerinde Batı dünyası hakkında üzerinde hemen hemen en fazla durduğu iki konu I. ve II. Dünya Savaşı konularıdır. Bütün dünyada 20. yüzyılın sosyolojisini derinden değiştiren ve insanlığa çok büyük acılar yaşatan bu iki hadise üzerinde yazar ısrarla durmuş ve çok sayıda metin kaleme almıştır. Her iki savaşın da bütün dehşetiyle patlak vermesi, dünyanın tamamına yakınını tesiri altına alması, mazlum milletlerin emperyalistlerin baskısı altında savaşa dâhil olmasını çeşitli şekillerde yorumlayan Karay'a göre her iki savaş da insanlığın yıkımına yol açtığı gibi savaşın galiplerine zafer de kazandırmamıştır. Her iki savaşın da Avrupa Kıtası'nda ortaya çıkmasına rağmen Avrupalıların savaşıyla hiçbir alakası olmayan kıtalara ve ülkelere yayılması, bütün dünya insanlığını doğrudan veya dolaylı yönden etkisi altına alması, sefalet, fakirlik, açlık ve salgın hastalıkların elinde toplumların telef olması Karay'ı büyük bir kedere boğmuştur. Bu açıdan bakıldığında Karay'ın, I. ve II. Dünya Savaşı konuları mevzu bahis olduğunda Batı'yı tenkit edici bir tavır takındığı görülmektedir.

10) Batı'nın medeni yapısını büyük oranda hayranlıkla karşılayan Refik Halid, sosyal cepheden bu medeniyete kimi zaman sert eleştirilerde bulun-

maktan da geri durmamıştır. Avrupa'nın sosyal yapısının ayrılmaz bir parçası olan sınıf kavramı, yazarın ilgisini ve tenkidini çeken en önemli konulardan biridir. Yazar, Türk toplumunda sosyal sınıf değiştirmenin mümkün olduğu ve sınıflar arası uçurumun olmadığı kanaatindedir. Bununla birlikte Avrupa'da sınıfların birbirinden keskin ve derin çizgilerle ayrıldığını düşünen yazara göre, bu durum hümanizmle bağdaşmamaktadır. Yazara göre Türk toplumunda sosyal gelişmeler neticesinde farklı sınıflara üye insanlar ticaret, eğitim, evlenme, iş ya da farklı yöntemlerle birbiriyle kaynaşabilmektedir. Böylece insanlar istedikleri bütün sınıflara kolaylıkla geçebilmektedirler. Ancak Avrupa'da sınıf değiştirmek Türk toplumunda olduğu gibi kolay değildir. Karay'a göre bu ne adil ne insancıl bir yapıdır. Bu gerçeklerden yola çıkan Karay, Avrupalı yaşam tarzının Türk kültürüne uygun olmadığını düşünmüş ve gençlerin Avrupa modasını takip etmesini hoş karşılamamıştır.

BİBLİYOGRAFYA

1) Resmî Yayınlar ve Arşiv Kaynakları:

Düstur, 29 Haziran 1938, Üçüncü Tertip, Cilt 19, Kanun No: 3527, 1956.

Nevsal-i Millî, "Refik Halid Bey", Dersaadet, R. 1330 (Miladi 1914).

Resmî Gazete, Sayı 3961-Kabul Tarihi: 29.06.1938, İlan Tarihi 16 Temmuz 1938.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası, Af Kanunu, Devre V, İçtima III, Cilt 18, 1938.

2) Taranan Gazeteler:

Tan, "Eski Zaman Masalı", 03.12.1939.

Tan, "Dönün Kuşlar Dönün Geldiğiniz Yere", 17.03.1940.

3) Ansiklopediler:

Anabritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, "Refik Halid Karay", Cilt 18, 15. Bs. Ana Yayıncılık, İstanbul, 1994.

Banarlı, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt 2. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1984.

4) Kitaplar

Aktaş, Şerif, *Refik Halid Karay*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.

Ebcioğlu, Hikmet Münür, *Kendi Yazılarıyla Refik Halid*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1943.

Ekiz, Osman Nuri, *Refik Halid Karay (Hayatı ve Eserleri)*, Gökşin Yayınları, İstanbul, 1984.

İmren, Ali, *Refik Halid Karay (Hayatı ve Eserleri)*, Yeryüzü Yayınevi, Ankara, 2002.

Karaer, Nihat, *Tam Bir Muhalif Refik Halid Karay*, Temel Yayınları, İstanbul, 1998.

Karay, Refik Halid, *Bir İçim Su*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2005.

_____, *Bir Ömür Boyunca*, 2. Bs. İletişim Yayınevi, İstanbul, 1996.

_____, *Bugünün Saraylısı*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2002.

_____, *Çete*, 3. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, [t.y.].

_____, *Deli-Ankara*, 4. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, [t.y.].

_____, *Ekmek Elden Su Gölden*, İnkılap ve Aka Yayınevi, İstanbul, 1985.

_____, "Lawrence", *Gurbet Hikâyeleri*, 15. Bs, İnkılap Yayınevi, İstanbul, [t.y.].

_____, *İlk Adım*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1999.

_____, *Makyajlı Kadın*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1943.

_____, *Minelbab İlelmihrab (Mütareke Devri Anıları)*, 2. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1992.

_____, *Nilgün*, 4. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1986.

_____, *Tanrıya Şikâyet*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1944.

_____, *Üç Nesil Üç Hayat*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2002.

_____, *Yerini Seven Fidan*, İnkılap ve Aka Yayınevi, İstanbul, 1977.

_____, *Yezidin Kızı*, 2. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1992.

Kurdakul, Şükran, *Çağdaş Türk Edebiyatı II*, 4. Bs. Bilgi Yayınları, Ankara, 1994.

Necatigil, Behcet, *Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü*, 9. Bs. Varlık Yayınları, İstanbul, 2005.

Oktay, Ahmet, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı (1923-1950)*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1993.

Ünal, Yenal, *Yakın Dönem Türk Tarihinde Refik Halid Karay*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2013.

5) Tezler

Arslantaş, Bayram, *Refik Halid ve Millî Mücadele*, İstanbul Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2003.

6) MİLLÎ MÜCADELE'DE BARTIN[231]

Giriş

Yüzyılların mirası Büyük Osmanlı İmparatorluğu'nun en genel ifadeyle çağın gereklerini yerine getirememesi nedeniyle 17. yüzyıldan itibaren gerilemesi ve 20. yüzyılın başlarında yaşanan siyasi, askerî ve sosyal gelişmelerin sonucunda tarih sahnesinden çekilmesi herkesin malumu olan bir gerçektir. Osmanlı İmparatorluğu'nun duraklaması, gerilemesi ve nihayetinde tarih sahnesinden silinmesinde en önemli etkenin, devletin yeri ve zamanı geldiğinde ihtiyaç duyulan köklü yenileşme hareketlerini yapamaması ve toplumu bu yönde hareketlendirememesi dolayısıyla çağın gereklerini yerine getirememesi olduğu hususunda tarihçiler mutabıktırlar. İmparatorluğun, Batılı güçler karşısında geri kalmaya başladığının anlaşılmasından sonra bazı ıslahat çalışmalarına hız verildiği görülmekle birlikte sorunları temelinden çözemeyen, Batı'nın ulaştığı ilmi seviyeyi tam anlamıyla idrak edemeyen, topluma yapılan yenileşme çalışmalarını tam olarak

---

[231] İlk defa *Tarih Okulu Dergisi*'nin, 9. cildinin 25. sayısında yayımlanmıştır.

aktaramayan devlet adamlarının elinde, bu yenileşme çabaları istenilen sonuçları verememiştir[232].

1492 tarihinde Amerika Kıtası'nın keşfi ile kökünü bir önceki yüzyıldan alan 16. yüzyıldaki Reform ve Rönesans süreçleri Batı'nın kalkınmasında çok büyük etkileri olan dönemler olarak tarihteki yerini aldılar. 16. yüzyılda Avrupa'da yaşanan bu bilim Rönesans'ından yaklaşık iki yüzyıl sonra 18. yüzyılın ikinci yarısında hammadde kaynaklarına dayanan ve yeni icatların etkisiyle aslında büyük bir bilgi birikiminin sonucu olarak endüstri devrimi ortaya çıkmış ve siyasi tarihi kökünden değiştirecek birçok gelişmeye imza atmıştı[233]. Sanayi devrimi ya da endüstri devrimi olarak adlandırılan bu süreç aslında el emeği ile yapılan üretim sisteminin yerini, makine ile yapılan üretim sistemine bırakmasından başka bir şey değildir. Buharlı makinenin icadı ve sanayide, gemicilik sektöründe ve nihayetinde trenlerde kullanılmaya başlanması zaten dünyaya sömürgecilik politikalarıyla hâkim olan Batı'nın gücünü daha da perçinlemiştir. İnsan gücüyle üretilen emtiadan onlarca kat daha fazla ürünü üstelik daha ucuz ve daha

---

[232] Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, 14. Bs., Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, 178-286; Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-2014*, 10. Bs., Der Yayınları, İstanbul, 2015, s. 121-128. Hiç şüphe yok ki makale çalışmamız kapsamı çerçevesinde özellikle 1699'dan sonraki süreçte yaşanan gelişmelerin 20. yüzyıl başlarında meydana gelen olaylar üzerindeki etkisi hususu değerlendirildiği için ağırlıklı olarak bu dönemlerde cereyan eden gelişmeler üzerinde durulmaya gayret edilmiştir. Bununla birlikte 1300'lü yıllarda bir uç beyliği olarak teşekkül edip yaklaşık 300 yıl boyunca büyük bir gelişme kaydederek Türk ve dünya medeniyeti için oldukça önemli bir siyasi teşekkül hâline gelen Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik dönem olarak adlandırılan daha eski devirleri hakkında güncel ve akademik bir çalışma için bk. Feridun M. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015.

[233] Ali Sarıkoyuncu, *Millî Mücadele'de Zonguldak Sancağı-Zonguldak, Bartın, Karabük*, 2.bs., Zonguldak Valiliği Yayınları, Ankara, 2009, s.5.

seri bir şekilde üreten makinenin gücü, Batılı ülkelere daha fazla para, servet, refah ve zenginlik kazandırmaya başlamıştır[234].

Bu sayede Batılı ülkeler her geçen gün daha fazla zenginleşirken dünyanın geri kalan ülkeleri ve milletleri bir o kadar da fakirleşmeye başlamıştır. Avrupalılar, sürekli üretim yapabilmek için geri kalmış dünyayı en başta ham madde deposu olarak kullanmışlardır. Daha sonra ucuza aldıkları bu ürünleri işledikten sonra yine yoksul milletlere oldukça yüksek ücretlerle satarak çok büyük kârlar elde etmişlerdir. Nitekim 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde dünyadaki yatırımların % 80'den fazlası üç büyük devletin tekelinde toplanmıştır. Bu devletler İngiltere, Almanya ve Fransa idi. Yatırımları bu devletler raddesinde olmamakla birlikte Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, İtalya, Japonya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu da sanayi yönünden alt yapısını oluşturmuş ve güçlü devletler arasına adlarını yazdırmaya başlamışlardı[235]. Bununla birlikte 19. yüzyıldan itibaren nüfus hareketleri, ulusal itibar sağlama, diğer devletlerin önüne geçme istek ve arzusu, güven yaratma ve özellikle endüstri devriminin iki önemli gereksinimi olan pazar ve hammadde kaynağı elde etmek gibi nedenlerle zenginleşen bir başka ifadeyle kapitalleşen devletler arasında büyük bir rekabet başladı ve bu rekabetin sonunda I. Dünya Savaşı patlak verdi. 1914-1918 yılları arasında iki bloğa ayrılan Avrupa devletleri 4 yıl sürecek bir harbe tutuştular[236].

Yüzyıllardır uzunca bir gerileme devri yaşayan Osmanlı İmparatorluğu, Avrupalı devletlerin

---

[234] Yenal Ünal, "Bilgi Toplumunun Tarihçesi", *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı 5. İzmir, 2009, s. 124; F. Armaoğlu, 2014, s. 23-33.

[235] Refik Turan ve bşk. *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, 18. bs. Okutman Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 48.

[236] F. Armaoğlu, 2014, s. 380-541; Refik Turan ve Bşk. a.g.e., s. 46-52.

endüstri devrimiyle daha zenginleşmesi ve güçlenmesinden son derece olumsuz etkilenmiştir. 19. yüzyıla gelindiğinde Avrupalı devletlerin pazar ve hammadde kaynak sahalarından biri de Osmanlı İmparatorluğu olmuştur. İngiltere, Fransa, Rusya baştan olmak üzere 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Almanya, İtalya ve ABD siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda Osmanlı İmparatorluğu'nu etkisini altına aldılar. Özellikle siyasi yönden sürekli iç işlerine karışmak yoluyla bu devlete büyük zarar verdiler. Nitekim 19. yüzyıl boyunca kendi çıkarları doğrultusunda Osmanlı İmparatorluğu'nun hamiliğini üstlenen İngiltere, 1878 tarihinden sonra Avrupa'da ortaya çıkan hassas dengeler çerçevesinde bu politikadan vazgeçmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun en azılı düşmanı olan Rusya karşısında onu yalnız bırakmıştı. Bununla birlikte İngiltere'nin bıraktığı açığı, 1871 tarihinde Fransa'yı Sedan Savaşı'nda ağır bir mağlubiyete uğratıp siyasi birliğini kurarak kısa sürede İngiltere ile yarışacak seviyede bir sanayi hamlesi başlatmış olan Almanya doldurmuştur. Almanya'nın siyasi birliğini kurduğu dönemde dünyanın çok büyük bir bölümü zaten sömürgeleştirilmişti. Bu alanda varlık gösterebilmek için İngiltere ile kıyasıya büyük bir mücadele içine giren Almanya, Osmanlı İmparatorluğu ile sıcak ilişkiler kurmuş ve bu ülkeyi müttefik olarak kazanmak için çaba harcamıştır. Almanya'nın 1871'de siyasi birliğini tamamlamasını müteakip kısa bir sürede sanayileşmesi ve Avrupa'nın önde gelen ülkelerinden bir hâline gelmesi bu kıtada dengeleri yerinden oynatmıştır. İlerleyen yıllarda sömürgecilik yarışı iki kutuplu bir Avrupa yaratmıştır. Dünyanın büyük bir bölümünü nüfuzu altında bulunduran bu kıtada bulunan büyük güçlerin kendi aralarında yaşadıkları gelişmeler, yine doğrudan doğruya bütün dünyayı etki-

si altına almıştır[237]. 1914 yılında fiili anlamda çatışmaya başlayan bu iki kutbun bir tarafında İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya bulunurken diğer tarafında Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu bulunmaktaydı. 1918 yılına kadar devam eden savaşa çeşitli tarihlerde başka devletler de iştirak etmekle birlikte hakiki manada I. Avrupa Savaşı olarak adlandırılması gereken harp, bu işle uzaktan yakından alakası olmayan ülkeleri ve milletleri sömürgecilik faaliyetlerinden dolayı zoraki olarak ilgilendirmiş ve Avrupalıların çıkar savaşları literatüre I. Dünya Savaşı olarak yansımıştır[238].

Bu savaşla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu da istikbalinin ve mukadderatının tayin edileceğini bildiği için savaş başlamadan önce hangi taraftan yer alacağını hususunda ciddi manada kafa yormuştur. Nitekim bu dönemde Osmanlı devlet adamlarında iki farklı düşüncenin geliştiği görülmektedir: Birinci fikir, Osmanlı Devleti'ni her şıkta koruyacak Almanya ile bir anlaşma yapmak. İkinci fikir, devleti muhtemel bir savaşta doğrudan etkisi altına alacak büyük devletlerle özellikle de Akdeniz'e yakın olanlarla ittifak etmek. Nitekim İngiltere, Rusya ve Fransa ile ittifak girişimleri bu fikirden doğmuştu. Ne var ki bu büyük devletlere yapılan ittifak teklifleri teker teker reddedilmiş hatta savaşın hemen öncesinde İngiltere'ye peşin ücretle sipariş edilen iki savaş gemisi Sultan Osman ve Reşat gemileri, Osmanlı Devleti'ne teslim edilmemiştir. Açıkça ifade etmek gerekirse Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri tarafından âdeta Almanya'nın kucağına itilmiştir. Savaşın sonunda da anlaşılmıştır ki İtilaf Devletleri'nin I. Dünya Savaşı sonunda ulaşmak istedikleri emellerden biri de Osmanlı topraklarını paylaşmak arzusu-

[237] R. Uçarol, 2015, s. 279-304; F. Armaoğlu, 2014, s. 327-330.

[238] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, 19. Bs., Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s. 94-139; R. Uçarol, 2015, s. 597-683.

dur. Nitekim savaşın devam ettiği yıllarda imzalanan İstanbul Antlaşması, Londra Sözleşmesi, Sykes-Picot Antlaşması, Mc. Mahon Antlaşması ve St. Jean de Maurienne Antlaşması'yla Osmanlı topraklarını daha sonraki süreçte birbirleriyle çatışmaya girmemek için barış ortamında paylaşmışlardır[239]. Avrupalı güçlerin kendi aralarında gerçekleştirdikleri sömürgecilik savaşının bir neticesi olan I. Dünya Savaşı sonunda mağlup olan devletlerin her biriyle ateşkes antlaşmaları yapılarak harbe son verilmişti. Nitekim Osmanlı Devleti, Avrupalıların kapitalist temelli iç savaşına zoraki olarak girmek zorunda kalmış ve ülkede yönetimi elinde bulunduran İttihat ve Terakki Fırkası'nın uyguladığı fevkalade yanlış siyasi ve askerî politikalar neticesinde 30 Ekim 1918 tarihinde[240] Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kalmıştır[241].

I. Dünya Savaşı yılları boyunca birbirinden binlerce kilometre uzaklıktaki cephelerde düşman birlikleri dışında açlık, sefalet, kötü hava koşulları ve salgın hastalıklarla mücadeleye girişen Türk milleti savaş yılları boyunca çok büyük sorunlarla karşılaşmıştır. Bununla birlikte savaşın sonunda akdedilen mütareke antlaşması, Türk milletine rahat ve huzur dolu bir barış ortamında acılarını sarmak için yeni bir dönemi başlatmıyor tam tersine çok daha problemli günlerin yaşanacağını haber veriyordu. Limni Adası'nın Mondros Limanı'nda demirli Agamemnon zırhlısı üzerinde başlayan mütareke görüşmelerinde Türk tarafını 14 Ekim 1918'de kuru-

[239] Refik Turan ve Bşk. a.g.e., s. 50-51, 56-57.

[240] Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi 1918-1938*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1973, s. 1.

[241] Mondros Mütarekesi'nin imzalanması sürecinde yaşanan her türlü gelişmenin güncel ve ayrıntılı yeni bir değerlendirmesi için bk. Resul Yavuz, *Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan Sevr Barış Antlaşması'na Giden Süreçte Türk Diplomasisi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2016, s. 163-244.

lan Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin Bahriye Nazırı Rauf Orbay, Hariciye Nazırlığı Müsteşarı Reşat Hikmet Bey, Kurmay Yarbay Sadullah Bey, Mabeyn Baş Kâtibi Ali Fuat Türkgeldi'den oluşan bir heyet; İtilaf Devletleri'ni İngiliz Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Calthrope'un başında bulunduğu bir heyet temsil etmiştir. 27 Ekim'de başlayan müzakereler 3 gün sürmüş ve 30 Ekim 1918'de, 25 maddeden müteşekkil olan Mondros Mütarekesi imzalanmıştır[242].

Mondros Mütarekesi'yle Osmanlı ülkesinin üzerini kara bulutlar kaplamıştır. Yıllardır harp meydanlarında büyük fedakârlıklarla ne için savaştığını tam anlamıyla bilmeyen Türk insanı büyük acılara gark olmuştu. Üstelik harbin bitmesi bir barış dönemini de beraberinde getirmiyordu. 25 maddelik mütareke antlaşması, Osmanlı ülkesini tam anlamıyla bir sömürge hâline getirdiği gibi Türk insanını âdeta köle pozisyonuna düşürüyordu. Açlıktan, sefaletten, tifo, tifüs, verem, dizanteri ve kolera başta olmak üzere birçok salgın hastalıktan bıkmış Türk insanının önünde ne bir umut ışığı ne de bir kuruluş reçetesi bulunmuyordu. Mondros Mütarekesi, İtilaf Devletleri'nin, Osmanlı topraklarını işgal edebilmek için en temel koşulları yine Osmanlı Devleti'ne yazılı olarak kabul ettirdikleri bir belge hüviyetindedir[243]. Örneğin antlaşma metninde 7. maddede yer alan koşullara göre "*İtilaf Devletleri güvenliklerini tehdit eden bir durum hâlinde, herhangi bir stratejik noktayı işgal edebileceklerdi*". Yine 24. maddeye göre "*Doğu Anadolu'da yer alan Vilayet-i Sittede yani altı vilayette (Erzurum, Sivas, Harput, Diyarbakır, Van, Bitlis) karışıklık çıkarsa İtilaf Devletleri bu bölgeleri işgal edebileceklerdi*." Mütarekeye yerleştirilen bu iki tuzak madde İtilaf Devletleri'nin ilerleyen dönemlerde Osmanlı'ya karşı uygulamaya çalışacakları politikaların tespitinde önemli ipuçları

[242] Refik Turan ve Bşk. a.g.e., s. 60, 61; R. Yavuz, 2016, s. 163-171.

[243] R. Yavuz, 2016, s. 182-196.

sunmaktadır. Çünkü bu iki stratejik maddeye dayanarak artık Anadolu coğrafyasının bütün bölümlerine sahip olabilmeleri zaman içinde mümkün olabilecekti. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti'ni tarihten silmek isteyen Avrupalı emperyalist devletler ilk önemli adımı da atmış oluyorlardı. Burada üzerinde durulması gereken asıl önemli durumsa Türk milletinin ahvali ve istikbaliydi. Çünkü mütarekenin imzalanmasından hemen sonra İtilaf Devletleri, I. Dünya Savaşı yıllarında yapmış oldukları gizli antlaşmaları vakit kaybetmeden uygulamaya koyuldular. Mondros Ateşkesi de zaten bu gizli antlaşmaların fiiliyata geçirilmesinden başka bir şey değildi[244].

İngilizler, mütarekenin imzalanmasından hemen sonra, 1 Kasım 1918 tarihinde Musul'u ve daha sonra İskenderun'un teslimini resmen istediler. Musul'da bulunan 6. Ordu Komutanı Ali İhsan (Sabis) Paşa'nın, İngilizlerin taleplerine karşı vermiş olduğu mücadele, İstanbul Hükümeti'nin, düşmana direnilmemesi doğrultusundaki emri nedeniyle yeterli olmadı ve 8 Kasım 1918'de Musul, 9 Kasım 1918'de İskenderun İngilizler tarafından işgal altına alındı[245]. Yine İngilizler, mütareke hükümlerine göre Kars, Ardahan ve Batum'un boşaltılmasını istediler. Bölgede bulunan 9. Ordu Komutanı Yakup Şevki (Subaşı) Paşa, İngilizlerin bölgeyi işgal etmesini önleyemeyeceğini anladıktan sonra hiç olmazsa bu işgalin gerçekleşmesini olabildiğince uzatmak, bu arada yöre halkını bilinçlendirmek ve teşkilatlandırmak amacıyla hareket etmiştir. Buna rağmen 24 Aralık 1918'de bir İngiliz tümeni Batum'a çıkarıl-

[244] Cevad Odyakmaz, *Mondros-Sevr ve Mudanya-Lozan*, Togan Yayınları, İstanbul, 2013, s. 18, 19.

[245] Ali İhsan (Sabis) Paşa'nın hareketlerinden rahatsız olan General Allenby, Ali İhsan Paşa başta olmak üzere emirlerine karşı gelen tüm Türk subay ve memurlarının görevden alınmasını istemiştir. Bk. R. Yavuz, 2016, s. 233, 234.

dı. 31 Ocak 1919'da Kars işgal edildi. Boğazlara da 6 Kasım 1918 tarihinde bir İngiliz heyeti gelerek bu mıntıkayı teslim alma işlemlerine başladı. 13 Kasım 1918 tarihinde İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan savaş gemilerinden müteşekkil İtilaf Devletleri donanması İstanbul'u fiilen işgale başladı ve Dolmabahçe önünde demirledi[246]. Fakat işgaller bunlarla da sınırlı kalmadı. İlerleyen zaman diliminde Batı Anadolu Yunanlılar tarafından,[247] Yunanlıların işgal ettiği yerlerin daha güneyinde bulunan topraklar İtalyanlar, Çukurova ve Güneydoğu bölgeleri Fransızlar tarafından işgal edildi. Bunlara ilave olarak Karadeniz Bölgesi'nde Rumlar, Doğu Anadolu ve Çukurova coğrafyasında Ermeniler ve İstanbul'da Yahudiler de fırsattan istifade ederek kendi çıkarları doğrultusunda Osmanlı Devleti'nden elde edebildikleri kadar ödün koparmaya çalıştılar. Yüzyıllardan beri Türk milleti ile aynı coğrafyada, çoğunlukla dostane ilişkiler kurmuş bu gruplar âdeta ülkeyi işgale kalkışan emperyalist kuvvetlerin yerli birer iş birlikçisi gibi çalışmaya başladılar[248].

Açıkça görüldüğü üzere I. Dünya Savaşı'nın galipleri İtilaf Devletleri âdeta akbaba kuşu gibi Türk topraklarını Mondros Mütarekesi hükümleri çerçevesinde istila etmek için birbirleriyle yarış içerisine girmişlerdi. Yaptıkları hukuksuz işgallerin hukuki zeminini oluşturabilmek için Mondros Mütarekesi'ne sırtlarını dayamak istiyorlardı. Yukarıda da değindiğimiz gibi 1918 yılı şartları göz önüne alındığında Türk milleti için hiçbir umut ışığı yoktu. İtilaf Devletleri'nin askerî, ekonomik, etnik ve siyasi politikaları işliyordu. Ancak gelişmeler ilerleyen aylarda, yıllarda İtilaf Devletleri ve onla-

---

[246] R. Yavuz, 2016, s. 215-224.

[247] Rahmi Apak, *İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s. 1-15.

[248] Refik Turan ve Bşk. a.g.e., s. 60-62.

rın destekçisi yerli işbirlikçilerin arzuladığı gibi gitmemiştir. Çünkü o karanlık bulutları dağıtacak ilk önemli gelişme 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nden yaklaşık 7 ay sonra cereyan etmiştir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919'da[249] Samsun'a ayak basmıştır[250]. 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'nden sonra memleketin dört bir tarafı İtilaf Devletleri ve onların destekledikleri azınlıklar tarafından işgal edilmeye başlanmıştır. Bu işgal hareketlerine karşı Türk milleti yine ülkenin dört bir yanından çeşitli direniş örgütleri kurarak düşmana karşı kendini savunmaya çalışmış, Kuvayı Milliye birliklerini oluşturmuş ve çeşitli kongreler tertip ederek haklı davasını bütün dünyaya duyurmaya çalışmıştır[251].

Mondros'tan sonraki süreçte İtilaf Devletleri'nin özellikle Fransızların gözünü diktikleri ilk mıntıkalardan biri de Zonguldak ve Bartın coğrafyası olmuştur. Çünkü o dönemin en önemli enerji kaynaklarından biri olan kömür madeni yoğun olarak bu bölgelerde bulunmaktaydı[252]. Dolayısıyla Mondros Ateşkesi'nin "*Türkiye'nin ihtiyacı karşılandıktan sonra artan kömür, yakacak ve denizciliğe ilişkin lüzumlu malzemenin Türkiye kaynaklarından satın alınması için kolaylık gösterilecektir*" maddesi uyarınca İtilaf Devletleri'nin derhal işgal altına almak istediklerin bölgelerin başında Batı Karadeniz'de bulunan ve zengin kömür yataklarına sahip olan Zonguldak ve Bartın da gelmiştir[253]. Bununla birlikte yurdun

[249] U. Kocatürk, 1973, s. 30.

[250] Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyan Millî Kurtuluş Savaşı'nın Gerçek Hikâyesi*, Cilt 2, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 52-56.

[251] Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, 11. Bs., İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 88-92.

[252] Erkan Aşçıoğlu, *Kurtuluş Savaşında Bartın*, 2. Bs., Bartın Belediyesi Kültür Yayınları, Bartın, 2014, s. 55.

[253] Doğu Karaoğuz, *Kuva-yı Milliye Ruhuyla Bir Ömür-Zonguldak'ın İlk Gazetecisi Tahir Karauğuz'un Yaşam Öyküsü*, Truva Yayınları,

birçok noktasında olduğu gibi bu şehirlerde de düşmana mukavemet gösterilebilmesi için direniş örgütleri kurulduğu gibi Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkmasından sonra gerçekleştirmeye çalıştığı kurtuluş mücadelesi çerçevesinde Anadolu'da yeşermeye başlayan hareket ile daima ilişki içerisinde bulunulmuş bu kapsamda Erzurum Kongresi'nden sonra tesis edilen Heyet-i Temsiliye ve Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra teşekkül eden İcra Vekilleri Heyet'inden alınan talimatlar çerçevesinde düşmanla mücadele edilmeye çalışılmıştır[254]. Mondros Mütarekesi'nden sonraki süreçte işgale uğrayan Anadolu'nun pek çok şehrinde yaşanan mücadelelerin bir benzerinin de Bartın ve Zonguldak coğrafyasında gerçekleştiğini belirtebiliriz[255]. İtilaf Devletleri tarafından gerçekleştirilen işgaller, bu işgallere karşı tertibat almak üzere bölgede görevlendirilen Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey'in yaptığı faaliyetler, Bartınlı yurtseverlerin kurmuş oldukları Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin etkinlikleri ve Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde gelişen Anadolu Harekâtı'yla olan münasebetlerin gelişimi üzerine yaptığımız bu araştırma, bugün Türkiye'nin hemen her cepheden gelişim kaydeden önemli şehirlerinden biri olan Bartın'ın, Millî Mücadele yıllarındaki durumunu özellikle arşiv belgelerine dayalı olarak tam anlamıyla ortaya çıkarmak ve bölgede Millî Mücadele yıllarında meydana gelen gelişmeleri irdelemek maksadıyla vücut bulmuştur.

Konumuzla bağlantılı olarak yörede araştırma faaliyetleri gerçekleştiren çok sayıda yerel araştırma-

---

İstanbul, 2011, s. 59-62.

[254] Cemal Kutay, *Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Acar Bilgi Merkezi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 26-29; C. Odyakmaz, 2013, s. 19; H. İ. Dinamo, 1977, s. 52-56.

[255] Necdet Sakaoğlu, *Amasra'nın Üçbin Yılı*, Zonguldak Valiliği Yayınları, İstanbul, 1987, s. 165.

cı bulunduğu gibi genel anlamda Batı Karadeniz'de, Millî Mücadele döneminde yaşanan gelişmeleri konu edinen çeşitli araştırmalar yapıldığı da görülmektedir. Ne var ki İtilaf Devletleri'nin yapmış olduğu işgalleri, bu işgallere karşı bölgede görevlendirilen Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey'in yaptığı faaliyetleri, Bartın Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin etkinliklerini özne olarak alıp bu dönemde Bartın'da yaşanan gelişmeleri bilimsel yöntem ve eleştirel bir teknikle ele alan akademik çalışma sayısı son derece sınırlıdır. Dolayısıyla incelememiz bu gerçekten hareketle kentin yakın tarihine bilimsel anlamda katkı sağlamak ve Mütareke Dönemi Bartın'ının tarihini daha da aydınlatmak gibi amaçlarla meydana getirilmiştir. İncelememizde öncelikle konunun tam anlamıyla anlaşılabilmesi için Bartın şehri hakkında genel bilgiler verilmiştir. Akabinde araştırma konumuzla ilgili daha önce kaleme alınmış araştırma eserleriyle bilimsel çalışmalar üzerine bazı kısa değerlendirmeler yapılmıştır. Daha sonra, bir araya getirilen bilgiler titizlikle gözden geçirilerek arşiv belgeleri temelinde olaylar yeniden yorumlanmaya çalışılmıştır. Akabinde sonuç bölümünde elde edilen bulgular değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Bartın'ın Coğrafi Konumu. Kaynak http://www.turkiye-rehberi.net/bartin-haritasi.asp (16.03.2016 tarihinde erişildi.)

Bartın, Türkiye'nin Batı Karadeniz bölümünde yer alan, yüzölçümü ve nüfus unsurları göz önüne alındığında ülkenin en küçük çaplı illerinden biridir. Tarihte Bartın yöresine Türklerin ilgisi, 1084 yılında başlamıştır. Bartın ve çevresi, 1459'da yedinci Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet devrinde Amasra'nın fethiyle birlikte Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyeti altına girmiştir.[256] Bartın Kazası, 1459-1692 yılları arasında Anadolu Eyaleti'ni oluşturan sancaklardan biri olan Bolu Sancağı'na bağlı olarak idare edilmiştir. Şehir, 1692-1811 yılları arasında Bolu merkezli bir voyvodalıkla yönetilmiştir. 1811 tarihinden itibaren Anadolu Eyaleti'ne bağlı olarak yeniden ihdas edilen Bolu Mutasarrıflığı'na bağlı bulunan Bartın, II. Mahmut devrinde yapılan yeni bir idari yapılanmayla Anadolu Eyaleti bünyesinde ve Safranbolu-Eskipazar merkezli kurulan Viranşehir Sancağı dâhilinde kalmıştır. 1841 yılında Anadolu Eyaleti kaldırılıp Kastamonu Eyaleti teşekkül etmiştir. Kastamonu Eyaleti'nin içinde Kocaeli, Bolu, Kastamonu, Viranşehir ve Sinop Sancağı mevcuttu. Bunlardan Viranşehir Sancağı'nın kazaları arasında Bartın'ın adı da zikredilmiştir. Bu durum 1867 tarihinde Bartın'ın ilçe ve kaymakamlık statüsü kazanmasına kadar devam etmiştir. 1864 tarihli Teşkil-i Vilayet Nizamnamesi gereğince Kastamonu Eyaleti, Kastamonu Vilayeti'ne dönüştürülmüş, Viranşehir Sancağı mülga olmuş ve Bartın yeniden Bolu Sancağı'na bağlanmıştır. 1908'de Bolu, Kastamonu Vilayeti'nden ayrılarak müstakil bir mutasarrıflık hâline getirilmiştir. Bu tarihte Bartın, Bolu'ya bağlı bir kaza merkezi olarak kalmıştır. Sonradan 1920 yılında Zonguldak, Ereğli, Bartın ve Devrek kazaları Bolu

[256] Bartın ve Amasra'nın, Türk hâkimiyeti altına girişi hususunda önemli bir değerlendirme için bk. Semavi Eyice, *Küçük Amasra Tarihi ve Eski Eserleri Kılavuzu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1965, s. 33-61.

Mutasarrıflığı'ndan ayrılarak müstakil Zonguldak Mutasarrıflığı oluşturulmuştur. Dolayısıyla Bartın, 1920 yılından itibaren Zonguldak Mutasarrıflığı'na bağlı olarak idare olunmuştur. Şehir, 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasının ve 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilan edilmesinin akabinde 1924 yılında ortaya çıkan yeni illerden Zonguldak'ın bir ilçesi hâline gelmiştir. Zonguldak iline bağlı bir ilçe konumundayken 7 Eylül 1991'de vilayet olmuştur. Kente adını veren Bartın Irmağı'nın[257] Karadeniz'e döküldüğü kesimin yaklaşık 11 km kadar güneydoğusunda kurulmuştur. İlin kuzeyinde Karadeniz, doğusunda Kastamonu, Cide ve Pınarbaşı, güneydoğusunda Eflani ve Safranbolu, güneyinde Karabük ve Yenice, batısında Zonguldak, Çaycuma ve Devrek bulunmaktadır. İstanbul'un 164 mil, Zonguldak'ın 24 mil doğusunda denizden ilçe merkezine doğru uzanan, çeşitli tonlarda gemilerin geliş ve gidişine elverişli Bartın Irmağı üzerinde kurulmuş durumdadır. Amasra-Ulus-Kurucaşile ilçeleriyle birlikte 2143 km^2'lik bir yüzölçümüne sahiptir. İlin kuzeyinde 59 km'lik sahil şeridi bulunmaktadır. Şehir yerleşmesi için son derece uygun bir coğrafyada yerleşmiş bulunan Bartın, yakın çevresine ve ülkenin başka yerlerine bağlanabilme açısından da coğrafi şartların kendisine verdiği birçok olanaktan istifade etmektedir. Yöre, kültürel ve sosyal manada

[257] Şemsettin Sami Bey, *Kamusu'l-Âlam* adlı eserinde Bartın ve Bartın Irmağı hususlarında mühim bilgiler vermektedir. Taşımacılık faaliyetleri hususu düşünüldüğünde, Bartın şehrinin çehresinin oluşumunda oldukça etkili bir unsur olarak karşımıza çıkan ırmak hakkında yazar, söz konusu eserinde Bartın Irmağı'nın eski adının "Barkenyos" olduğunu belirtmektedir. Bu ifade de muhtemelen Parthenios'un bozulmuş şeklidir. Ayrıntılı bilgi için bk. Şemsettin Sami, *Kamusu'l-Âlam*, Cilt 2, Mihran Matbaası, İstanbul, (M. 1890-1891), R. 1306, s. 1190, 1191.

oldukça zengin bir yapıya sahiptir[258].

[258] Bartın tarihi ve kültürü hakkında daha ayrıntılı bilgi erişmek için bk. Ali Rıza Yılmaztürk, Mehmet Demircioğlu, *Bartın'da Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim*, Bartın Millî Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1998, s. 2; Ayşegül Yaylı, "Tarihte Bartın", *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat Bülteni*, Sayı 1, Ekim 1999, s. 3; *Bartın*, Bartın Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Ankara, 2007, s. 17; *Bartın 2023 Stratejik Amaçlar ve İl Gelişme Planı*, haz. İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü, Bartın Valiliği Yayınları, Bartın, 2008, s. 5, 7, 8; *Bolu Livası 1921-1925 Salnamesi*, haz. Nermin Kılıç ve bşk. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Bolu, 2008, s. 180, 273; Cevdet Yakupoğlu, *Bartın Vakıfları (1214-1514)*, Bartın Valiliği İl Özel İdaresi Başkanlığı Yayınları, Bartın, 2010, s. 13, 14; Dursun Bayraktar, *Tanzimat'ın İlk Yıllarında Bolu (Şer'iye Sicilleri 1838-1850)*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Bolu, 2009, s. 33-37; Erkan Aşçıoğlu, *Bartın*, Bartın Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, Bartın, 2001, s. 74; Halil İnalcık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 184; *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, "Bartın Kazası", Kastamonu Vilayet Matbaası, H. 1317 (M. 1899-1900), s. 306; Kemal Samancıoğlu, *İktisat ve Ticaret Bakımından Bartın*, Bartın Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Ankara, 1941, s. 11, 158-169; Kemal Samancıoğlu, *Bartın Belediyesi ve Tarihçesi*, 2. bs. Bartın Valiliği-Bartın Belediyesi Yayınları, Bartın, 1999, s. 202, 204; Levent Toksoy, *Amasra Tarihine Denizden Bakış*, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, s. 51-55; Mehmet Çötür, *Bartın Limanı İnşaat Sonu Raporu*, Bayındırlık Bakanlığı Demiryollar ve Limanlar İnşaat Reisliği, Devlet Su İşleri Matbaası, Ankara, 1970, s. 1; Metin Tuncel, "Bartın", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 5, İstanbul, 1992, s. 87, 88; Nurettin Cansever, *Bütün Yönleriyle Bartın*, Ersa Kolektif Şirketi Matbaası, İstanbul, 1965, s. 7, 16; Özhan Öztürk, *Pontus* (Antikçağ'dan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasi Tarihi), 2. bs. Genesis Kitap Yayınları, Ankara, 2012, s. 262; Selâhattin Çilsüleymanoğlu, *Bartın Halk Kültürü*, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996, s. 21; Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş I-Anadolu'nun İdari Taksimatı*, 3. bs. Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2015, s. 171, 227; Ünal Özdemir, "Ulaşım Coğrafyası Açısından Önemli Bir Güzergâh: Karabük-Bartın Karayolu", *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt 13, S. 19, 2008, s. 214, 215; Yenal Ünal, *Kuruluşunun 50.*

Bartın'ın, sadece Millî Mücadele yıllarındaki tarihi üzerine değil; diğer bütün dönemleri göz önüne alındığında üzerine yapılmış bilimsel çalışmaların sayısı bir elin parmağını geçememektedir. Dolayısıyla inceleme konumuzla alakalı zengin kaynak külliyatı ve arşiv malzemesi olmasına rağmen bu kaynaklar üzerine yeni yorumlar temelinde hazırlanmış eser sayısı yok denecek kadar azdır. Bu kapsamda en temel kaynağımız Ali Sarıkoyuncu tarafından kaleme alınan *Millî Mücadele'de Zonguldak ve Havalisi* adlı eserdir. Bunun dışında Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi[259] ile diğer araştırma membaları en temel kaynaklarımız arasında yer almıştır. Söz konusu kaynaklardan azami ölçüde istifade edilmeye çalışılmıştır. Makale çalışmamız, Millî Mücadele dönemi Bartın'ı üzerine ilmi anlamda ortaya konulmuş ilk çalışmalardan biri olması hasebiyle tabiatı gereği bazı eksiklikleri bulunabilir. Ancak hakiki bir bilimsel araştırma teşebbüsü olarak özelde Bartın Millî Mücadele tarihine genelde yakın dönem Türk tarihine bir katkı sağlamak amacıyla teşekkül ettiği aşikârdır.

Yıldönümünde Bartın Limanı Tarihi, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2015, s. 29-76; "Bartın Adının Anlamı Üzerine Bir İnceleme", Tarih Okulu Dergisi, Sayı XIX, 2014, s. 647-661; Zeynep Korkmaz, *Bartın ve Yöresi Ağızları*, 2. bs. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 46, 47.

[259] Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde yapılan araştırmalar neticesinde konumuzla bağlantılı bir belgeye rastlanmamıştır. Bununla birlikte 1990'lı yıllarda Prof. Dr. Ali Sarıkoyuncu'nun konumuzla bağlantılı bazı arşiv vesikalarına ulaştığı görülmüştür. Görevlilere Sarıkoyuncu'nun ulaştığı bu arşiv belgelerinin numaraları verildiğinde yeniden bir tarama yapılmış ve söz konusu belgelerin araştırmacıların hizmetine sunulmasından vazgeçildiği dolayısıyla geri çekildikleri beyan edilmiştir. Bu nedenle Sarıkoyuncu'nun eserindeki bu belgeler fikir vermesi açısından incelenmekle birlikte birebir görülemediğinden çalışmamızda kullanılamamıştır.

Millî Mücadele'de Batı Karadeniz

I. Dünya Savaşı'nın hemen akabinde emperyalist devletler, gerçekleştirmeyi planladıkları sömürü projelerini Anadolu topraklarında da uygulamaya sokarak yüzyıllardır kendileri için bir büyük tehlike olarak gördükleri Türklüğü âdeta ortadan kaldırmak için harekete geçtiler. Harp yıllarında akdedilen gizli paylaşım antlaşmaları, Mondros Mütarekesi'yle artık uygulamaya konuldu. Anadolu Türklüğünün üzerini kaplayan kara bulutlar vatanın her bir bucağında muhtelif felaketlerin yaşanacağının habercisi gibiydi. Bununla birlikte; 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa öznesi etrafında toplanan bireylerin gayretleriyle her geçen gün kuvvetlenen Millî Mücadele fikri ilerleyen günlerde, aylar ve yıllarda sürekli gücüne güç katmıştır[260].

Hiç şüphe yoktur ki Mustafa Kemal Paşa liderliğinde gelişen bu harekete elinden geldiğince, gücü yettiği ölçüde ve aklı erdiği nispette birçok vatan evladı imkânları ölçüsünde katkı sunmaya çalışmıştır. Diğer taraftan bu harekete karşı bir tavır takınıp, emperyalistlerin âdeta kuklası durumuna düşmüş olan İstanbul Hükümeti ve onun hamisi Sultan'a bağlı kalmaya devam eden ve özellikle Millî Mücadele taraftarlarına çok ciddi sıkıntılar yaşatmış olan zevat da boş durmamıştır. Ancak yürüttüğü istiklal davasında sonuna kadar haklı olduğunu öyle ya da böyle bütün dünyaya ispat etmiş olan Türk milletinin vatanperver fertlerinin büyük çoğunluğu, Millî Mücadele dönemi içerisinde gerek emperyalistlerle gerek işte bu gaflet ve dalâlet içindeki gürûhla ciddi manada mücadele etmiştir.

30 Ekim 1918 tarihinden sonra İtilaf Devletleri'nin emperyalist hedeflerini gerçekleştirmek adına

[260] C. Kutay, 2013, s. 12-26.

işgal altına almak amacıyla muhtelif teşebbüslerde bulundukları önemli işgal alanlardan biri de Bartın ve Zonguldak havalisiydi.[261] Gerek o dönem adına bakıldığında gerek günümüz için değerlendirildiğinde Zonguldak ve Bartın bölgelerinin her şeyden önce zengin enerji kaynaklarına sahip olduğu belirtilmelidir. Bölgede 1848'den itibaren işletmeye açılmış ve Millî Mücadele yıllarında da aktif olarak kullanılmakta olan maden ocakları mevcuttu. Buna ilave olarak bölgenin ulaşım açısından da stratejik önemi bulunmaktaydı. Şöyle ki Millî Mücadele'nin ilk yıllarında İstanbul'dan Anadolu'ya geçilebilmesi için biri karadan diğeri denizden olmak üzere kullanılması gereken iki önemli yol güzergâhı bulunuyordu. Bunlardan biri olan kara yolu Üsküdar-Geyve hattından geçmekteydi. Diğer yol ise İstanbul'dan başlayıp İnebolu'ya kadar uzanan deniz yolu güzergâhıydı. Bu ikinci yol Bartın ve Zonguldak sahillerinden de geçiyordu. Dolayısıyla bu yolun güvenliği ve ehemmiyeti açısından Zonguldak ve Bartın'da yaşanan gelişmelerin Millî Mücadele yılları boyunca çok büyük bir öneme sahip olduğunu söyleyebiliriz[262]. Bu güzergâh sayesinde, İstanbul'dan Anadolu'ya karadan çeşitli güvenlik sebepleri nedeniyle gönderilmesi mümkün olmayan silah ve cephane aktarımı yapılıyordu. İstanbul'da bulunan vatanseverler, Anadolu'da şiddetle ihtiyaç duyulan silah, cephane ve ham madde gibi gereksinimleri gizlice İstanbul'dan deniz yoluyla önce İnebolu'ya akabinde de buradan kara yoluyla Ankara'ya ulaştırıyorlardı. Aynı şekilde subaylar ve askerler başta olmak üzere İstanbul'dan Anadolu'ya geçerek Millî Mücadele'ye katılmak isteyen vatan evlatları, kara yoluyla bunu

[261] N. Sakaoğlu, 1987, s. 165.

[262] Ali Sarıkoyuncu, *Millî Mücadele'de Zonguldak ve Havalisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s. 36, 52; N. Sakaoğlu, 1987, s. 165.

gerçekleştirmediklerinde İstanbul-İnebolu deniz yolu hattını kullanıyorlardı.[263] Yine örneğin 16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması mucibince 24 Ağustos 1920 tarihinde Rusya'dan silah, cephane ve mühimmat yardımı tedariki sırasında görüldüğü üzere bu yardımlar önce Rus limanlarından Trabzon'a getiriliyor daha sonra da İnebolu, Bartın, Zonguldak, Ereğli ve Akçakoca üzerinden Batı Cephesi'ne sevk ediliyordu[264]. Dolayısıyla tetkikimiz olan İstiklâl Harbi yıllarında Bartın ve Zonguldak havalisinde yaşanan gelişmelerin hem doğrudan hem de dolaylı olarak Millî Mücadele Hareketi'ne etkisi olmuştur. İtilaf Devletleri açısından meseleye bakıldığında da şöyle bir manzara ortaya çıkmaktadır. Söz gelimi bu bölgenin işgal altına alınmasıyla zengin maden yataklarına sahip olunacağı gibi Zonguldak, Karabük, Bartın, Bolu ve Kastamonu gibi coğrafyalar da kontrol edilecek ve gerekirse Ankara'ya kuzeyden tazyik uygulanabilecekti. Bu sayede Ankara Hükümeti'nin millî güçleri başka bir cephede daha savaşmak zorunda kalacaklardı. Dolayısıyla ilerleyen dönemlerde Sevr'in, Ankara Hükümeti'ne kabul ettirilmesi daha kolay olacaktı. Bu düşünceden hareketle, İtilaf Devletleri adına bölgenin giderek daha fazla önemli hâle geldiğini ifade edebiliriz. Yine aynı şekilde bölgenin denetim altına alınması demek Ankara'nın en önemli lojistik imkânlarından birinin ortadan kaldırılması demekti ki bunu da İtilaf Devletleri gayet iyi biliyorlardı. İtilaf Devletleri'nin bölgeyle ilgili hedeflerinden bir diğeri de bu coğrafyada mevcut bulunan Pontusçu Rumları harekete geçirmek, Türklere karşı bunları kışkırtmak ve bu sayede bölgede Türklüğün gücünü kırmaktı[265].

---

[263] Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, Cilt 2, [yay.y.], İstanbul, 1975, s. 77-85.

[264] U. Kocatürk, 1973, s. 141, 171.

[265] A. Sarıkoyuncu, 1992, s. 37-44, 53.

30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi, İtilaf Devletleri'ne, "*Doğu Meselesi*" hakkında istediklerini uygulama imkânı tanımıştır. Adı geçen mütarekenin 3. 7. ve 14. maddeleri uyarınca işgal edilen vatan topraklarından biri de Bartın ve Zonguldak havalisiydi[266]. Nitekim Fransa, kömür ocaklarında asayişi korumak bahanesiyle 8 Mart 1919'da[267] bir subay komutasında bir miktar polis, jandarma ve piyade askerini Zonguldak'a çıkardı[268]. Şehirde hiçbir direnişle karşılaşmayan Fransız subayı, ilerleyen gün ve saatlerde bölgeye intikal edecek yeni asker ve subayların barınması için 32. Kafkas Alayı'nın III. Taburu'nun bulunduğu binaların boşaltılmasını istedi. İlçe kaymakamı aynı doğrultuda talepte bulununca, alay komutanı, III. Taburun askerlerini Zonguldak'a 45 dakika mesafede bulunan ve seferberlik esnasında inşa edilmiş olan harap vaziyetteki samanlıklara nakletti. Böylece bu bölgeye Fransız tazyiki de başlamış oldu[269]. 8 Mart 1919 tarihinde Fransızlar, Zonguldak'a asker çıkardıklarında yörede ihtiyaç dâhilinde milis kuvvet bulunmamaktaydı. Bu açıdan bakıldığında Fransız askerlerinin çok ciddi bir direnişle karşılaşmadıkları görülmüştür. Bu nedenledir ki ilerleyen günlerde Fransa, buradaki askerlerinin bir bölümünü Anadolu'daki genel işgal koşullarını gözeterek daha önemli gördüğü mıntıkalara sevk etmiştir. Bununla

---

[266] C. Odyakmaz, 2013, s. 17-19.

[267] U. Kocatürk, 1973, s. 18, 19; E. Aşçıoğlu, 2014, s. 56, 57.

[268] *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Cilt 1, 3 Temmuz 1336 (1920), s. 69, 70; Sebahattin Selek, *Millî Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı*, Cilt 1, Milliyet Yayınları, İstanbul, [t.y.], s. 41.

[269] Söz konusu vaziyet derhal Alay Komutanı Yarbay İsmail Bey tarafından üst komutanlıklara bildirilmiştir. Yarbay İsmail Bey, 31 Mart 1919 tarihinde 10. Kafkas Fırkası Tümen Komutanlığı'na çektiği telgrafta III. Taburun, ortaya çıkan zaruret üzerine yerinden tahliye edildiğini belirtmiştir. ATASE Arşivi, İSH, K. 405, G. 68, Belge 68-1; ATASE Arşivi, İSH, K. 405, G. 68, Belge 68-2.

birlikte 1919 yılının sonlarına doğru bölgede Millî Mücadele lehine gelişmeler de yaşanmaya başlamıştır. Zira mezkûr yılın sonlarına doğru "*Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetler*"i teşekkül ettiği gibi 1920 yılının başlarında "*Kuva-yı Milliye*" de faaliyete başlamıştır. Yörede bu çeşit gelişmeleri yakından takip eden Fransa, Güney Cephesi'ndeki Türk direnişini de hesaba katarak Zonguldak'ta yeniden çeşitli tedbirler almaya başlamıştır. Keza Güney Cephesi'nde Fransız kuvvetleri Kuva-yı Milliye karşısında gerilemeye başlamıştı. Hatta yenilmez denilen Mesnil, bütün taburuyla 28 Mayıs 1920 tarihinde teslim olmuştur ki bu gelişmeler Fransızların, Anadolu'da gelişmeye başlayan Millî Mücadele Hareketi'nin nerelere ulaşabileceği ve onun liderlerinin neler yapabileceği hususunda yeniden düşünmesine katkı sağlamıştır. Bir diğer ifadeyle Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde her geçen gün büyüyen Millî Hareket'in zannedildiği gibi kolayca bertaraf edilemeyeceğinin Fransızlarca fark edilmesinde bu çeşit olayların büyük etkisinin olduğu rahatlıkla ifade edebiliriz. 8 Mart 1919 tarihinde Zonguldak'ın Fransız askerleri tarafından işgal edilmesi ve Bartın'ın da aynı akıbetle karşı karşıya kalma ihtimalinin belirmesi hasebiyle Mustafa Kemal Paşa, 18 Haziran 1920 günü gece yarısında Fransızlarla temas hâlinde bulunan bütün Türk kuvvetlerine savaş vaziyetine geçmeleri istikametinde emir vermiştir[270].

Zonguldak şehir merkezini tamamen kontrol altına alan Fransız kuvvetleri işgal bölgelerini genişletmek için faaliyete geçtiler. Nitekim 2 Ağustos 1920 tarihinde 40 kişilik bir Fransız süvari müfrezesi Çaycuma'nın 7 km kadar yakınına giderek teftiş ve keşif harekâtında bulunmuştur. Aynı tarihte 2 Ağustos 1920'de bir başka Fransız askerî grubu zi-

[270] A. Sarıkoyuncu, 1992, s. 49, 57.

yaret bahanesiyle Bartın ve Amasra sahillerinde araştırma ve keşif çalışmaları gerçekleştirmiştir[271]. Tarihçi-yazar Necdet Sakaoğlu, zikredilen tarihte Fransızların Amasra'ya gelişlerini ve buna mukabil Tarassud Müfrezesi[272] Komutanı Kemal Bey'in al-

[271] ATASE Arşivi, İSH, K. 579, G. 140, Belge 140-1.

[272] Kuva-yı Milliyecilerin, Fransızların denizden Amasra'ya bir çıkarma yapmalarını önlemek için kurmuş oldukları Sahil Tarassud Müfrezesi'nde yer alan 73 kahramanın 55'i Amasra'dan, 23'ü de Kurucaşile'dendir. Fransızların çıkarmayı göze alamaması hasebiyle bu müfreze Kasım 1920'de takım cepheye gönderilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Talip Yel ve bşk., *Geçmişten Bugüne Kurucaşile*, Önder Matbaası, Ankara, 1999, s. 26; N. Sakaoğlu, 1987, s. 168. Asıl görevi Amasra limanlarını ve kasabayı Fransız işgalinden korumak olan Tarassud Müfrezesi, deniz haydutlarına karşı da başarı elde etmiştir. Kıyılara şüpheli şekilde yanaşan ve bir işgal girişiminin öncüleri olmalarından korkulan laz kayıkları bazen Amasra açıklarında görülmüşlerdir. Buna mukabil bir rüsumat gemisi gece gündüz devriye vazifesi gerçekleştirmiştir. 1920 Eylül ayında bir gün o dönemde Karadeniz kıyılarının en güçlü korsanlarından biri olan Torlak Mustafa'nın, Amasra dolaylarında bulunduğu ihbarını alan Teğmen Kemal Bey, Başçavuş Hasan'ı izleme yapmakla görevlendirmiştir. Akşama doğru takasını Değirmenağzı'na bağlayıp bir sandalla Büyük Liman'a gelen ve yiyecek ikmali yapan Torlak Mustafa derhal teşhis edilmiştir. Kemal Bey ve askerleri limana gelinceye kadar iskeleden ayrılmış olan Torlak Mustafa, üzerine namluların çevrilmesi üzerine geri dönmek zorunda kalmıştır. Böylece Torlak Mustafa yakalanıp Bolu'ya gönderilmiştir. Ünlü takası ve içindeki silahlara da el koyulmuştur. Ele geçirilen bu taka o yıl boyunca eşkıya takibinde kullanılmıştır. Bu dönemde zaman zaman Amasra Limanı'na uğrayan vapurlarda görevli derviş ve hafız kılıklı kişiler, Kemal Bey'le de görüşerek bir takım istihbarat işleri yürütmüşlerdir. Çoğu "Ayın-Pe" denilen gizli Askerî Polis Örgütü'ne mensup bu şahıslar, Amasra'ya iki adet kamasız top bırakarak karşılığında bir miktar yiyecek almışlardır. Yine Rusya ile varılan anlaşma uyarınca Ankara Hükümeti'nden gelen direktif üzerine Müfreze Komutanlığı, cephane taşıyabilecek tekneler temin etmeye çalışmıştır. Amasralı kaptanlar, Karadeniz'deki İtilaf Devletleri karakol gemilerine rağmen Rusya'ya gidip cephane getirmeyi istekle kabul etmişlerdir. Ancak giderken Tarlaağzı mevkiinden

mış olduğu önemleri şu şekilde nakletmektedir: "*2 Ağustos 1920 günü Büyük Liman'a Lüper Fransız gambotu girer. Derhal iskele başına gelen Kemal Bey, bir römorkör ile iskeleye gelmekte olan Fransızları beklerken askerlerini de bedesten mevkiine gönderir. Fransızlarla Kemal Bey'in tercümanlığını Amasra Liman Başkanı Halit Bey*[273] *yapar. Gelenler kötü bir amaçlarının olmadığını, hava muhalefetinden dolayı limana girdiklerini az kalacaklarını ve izin verilirse ününü duydukları kasabayı gezme arzusunda olduklarını bildirirler. Kemal Bey, kuru sıkıya başvurur ve civar dağların askerî birliklerce kuşatıldığını, en ufak bir hareketin kendilerinin tutuklanmasına, gemilerin de batırılmasına neden olabileceğini hatırlatır. Lüper'den çıkanlara önderlik eden Fransız subay gemideki hanımlar ve çocuklarla birlikte yarım saat gezme izni alır… Çarşıda ve limanlarda kısa bir gezinti yaptıktan sonra da hemen gemilerine binerek Amasra'dan uzaklaşırlar. Ancak gerek müfreze gerek ahali Fransızların bir işgal tasarısı içerisinde oldukların sezerek savunma önlemlerini arttırırlar. Bir gece boyunca Kumbahçe (Tekke) Tepesi'nde, Kuşkayası mevkiindeki Dörtyolağzı'nda siperler kazılır. Küçük limandaki eski tabya onarılmaya çalışılır. Yerli ustaların kama uydurduğu toplar, bir iki yere yerleştirilir. Günlerce süren gerilimli bekleyişe rağmen bir işgal girişimi gerçekleşmez*"[274]. Benzer şekilde Bartın'da da bazı güvenlik tedbirleri alınmıştır. Çünkü Fransız

---

kömür götürmeleri gerekmiştir. Tarlaağzı'ndaki ocak sahiplerinden Ethem Ağa'ya, İsmail Hakkı Bey'e ve Setrak Efendi'ye, Bartın Kaymakamlığınca yapılan tebligatta 20'şer ton kömür hibe etmeleri bildirilmiştir. Bununla birlikte temin edilen küçük gemilerin çürük ve ambarlarının yetersiz olması yüzünden bu girişim herhangi bir sonuç vermemiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. N. Sakaoğlu, 1987, s. 167.

[273] Amasralı Eyiciler ailesinden olan Halit Bey, Deniz Albaylığından emekliye ayrılmış ve 1960'lı yıllarda vefat etmiştir. Merhum Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celal Eyicioğlu'nun babasıdır. Bk. N. Sakaoğlu, 1987, s. 168.

[274] N. Sakaoğlu, 1987, s. 168.

kuvvetlerinin Zonguldak bölgesini ele geçirmelerini müteakip işgal sahalarını mutlaka genişletmek isteyecekleri bu çeşit olaylardan sonra daha net bir biçimde anlaşılmıştır[275].

Mondros Mütarekesi'nden sonraki süreçte Batı Karadeniz bölgesinin düşman işgaline karşı son derece hazırlıksız olduğu ifade edilmelidir. Nitekim Fransız kuvvetleri, Düzce isyanının en hararetli olduğu dönemlerde harekete geçerek daha iç bölgelere yönelme gayreti içine girmişlerdir. Bunu gören ve bölgede yeni yeni oluşmaya başlayan Kuva-yı Milliye birlikleri Fransız kuvvetlerinin karşısına çıkmakta hiçbir surette tereddüt etmemiştir. Nitekim Bartın ve Havalisi Komutanı sıfatıyla 1 Haziran 1920 tarihinde Bartın'a gelen, önemli işlere imza atan, ilçede Millî Mücadele lehinde bir hava esmesinden dolayı burada bir müfreze asker bırakarak Muhittin Paşa'nın emriyle Çaycuma Müfrezesi Komutanı olarak tayin edilen[276] Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey,[277] karargâhını Çaycuma'ya nakletmesini müteakip[278] Fransızlara karşı alınan tedbirler hakkında daha sonradan şu bilgileri vermiştir: "*Ağustos ayının bir sıcak akşamında Fransızlar bir tecrübeye giriştiler. O sıralarda Bolu ve civarında bazı nâhoş hareketler cereyan ediyordu… Der-*

[275] A. Sarıkoyuncu, 1992, s. 61.

[276] Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey, karargâhını Çaycuma'ya nakletmesini müteakip Bartın'la irtibatını kesmeyerek sık sık bu ilçeye gelmiştir. Bartın ve Havalisi Komutanı unvanıyla Bartın'da, Millî Mücadele lehine düzeni tesis ettikten sonra millî dava için daha mühim gelişmelerin yaşandığı Çaycuma mıntıkasında faaliyet göstermiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Erkan Aşçıoğlu, *İktisadi ve Sosyal Yönleriyle Bartın*, Bartın Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, İstanbul, 1970, s. 24; E. Aşçıoğlu, 2001, s. 6.

[277] Cevat Rıfat Atilhan, *Bartın ve Havalisi Komutanı Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey'in Millî Mücadele Hatıraları*, haz. Celil Bozkurt, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2015, s. 78-80.

[278] C. R. Atilhan, 2015, s. 81-84.

akab Bartın-Devrek, Ereğli ve Safranbolu kaymakamlarını durumdan haberdar ettim ve yardıma çağırdım. Biz de müftümüz Nusrat Efendi ve karargâh arkadaşlarımızla atlara binerek olanca süratle ileri mevzilere gittik. Bizim kıt'aların vaziyeti şöyle idi: Filyos tarafında geriden bir çevirme hareketine uğramayalım diye Bahriye Binbaşısı Murat Bey kuvvetlerini, sol kanadımıza Çaycuma-Devrek arasına, Ankara yolunu kapatmak üzere Binbaşı Ethem kuvvetlerini ve Çaycuma'da ihtiyatta kalmak üzere Rıfat Kaptan kumandasında Karadeniz Millî Taburu'nu yerleştirdim. Ben de nizamiye kıt'aları ve Bedri Bey süvari bölüğü ile karargâh muhafızlarıyla birlikte Sapça geçidi karşısındaki mevkie yerleştim. Hemen avuç açıp Allah'a dua ettim: 'Bize de Bedir gazileri gibi nusret ihsan et Yâ Rabbi! Şu genç kumandanı ve aciz kulunu düşman karşısında mahcup ve mağlup etme Allahım!' dedim. Nusrat Efendi Hazretleri, Hazret-i Ali gibi Hazret-i Halit bin Velid gibi başında beyaz sarığı ve heybetli haliyle ayakta duruyordu… Kıt'alara şu emri verdim: 'Karşımızda ilerlemekte olan Fransız kıt'alarının içinde birçok Cezayirli ve Tunuslu Müslüman vardır. Ben emir vermedikçe kat'iyyen ateş açılmayacaktır.' Fransız müfrezesi önde bayraklı ağır ağır ilerliyor. Bize iki yüz metre yaklaştıkları zaman mevzi aldılar. Ateş açmaya hazırlanıyorlardı. Askerlerimiz siperlerinde ben ve müftü efendi ayaktayız. Sağ yanımızda bulunan sancağı siperin üzerine diktik. Bu sancak Gerede'de sırma ile işlenmiş üzerinde Kelime-i Tevhid yazılı idi. Siperin üzerine dikildiği zaman sanki vaktiyle haber verilmiş ve öğretilmiş gibi her bir ağızdan: 'Allahü Ekber Allahü Ekber Lâ İlâhe İllâllahü Vallahü Ekber! Allahü Ekber ve Lillâhil Hamd!' Asker hep bir ağızdan tekbir getirmez mi? Tıpkı Şeria Ovası'nda olduğu gibi. Biri zaferden sonra biri zaferden evveldi… Azamet âleminin hükümdarı olan Allah! Sana sıdk u hulûs ile bağlı olan ve şân-ı ulûhiyyetin için cihât eden mü'min kullarını ne zaman hüsrana uğrattın. Ettiğimiz duâlar ve niyetlerimiz hâlis olduğu müddetçe zafer bizimdi, ehl-i İslam'ındı…

Asırlarca bu böyle olmuştu. Şimdiki küçük mikyâsta bir misali idi… Müslüman askerler 'Allahü Ekber, Allahü Ekber, Allahü Ekber' nidalarıyla bizim tarafa yaklaşıyorlardı. Onları takibe çıkan Fransızları yerinde mıhlamak için askerlere bir himaye ateşi açtırdım. Bir kısmı Arap, bir kısmı Türk iki Müslüman millet karşı karşıya gelince ağlayanlar, tekbir getirenler, birbirlerine sarılıp öpüşenler, görülecek göz yaşartıcı bir manzara idi. Bu manzara karşısında şaşırdım kaldım. Askerler başında beyaz sarığıyla olanca heybetiyle siperin üstünde duran müftümüzün ellerine sarılıp öpmeye başladılar. Geride kalanlarla harp bir müddet devam etti. Akşam karanlığında Fransızlar geldikleri gibi çekilip gittiler. Benim Erkân-ı Harbiye'ye verdiğim malumat gayet kısa idi. On kelimelik bir telgraf: 'Zonguldak işgal kuvvetinden bir müfreze mevzilerimize doğru bir yürüyüş yapmışlarsa da mukavemetimiz karşısında çekilip gitmişlerdir''[279]. Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey'e, Sapça geçidinde göstermiş olduğu bu başarısından dolayı 4. Tümen Komutanlığınca, 10 Ağustos 1920'de Milis Generalliği verilmiştir. Diğer taraftan bölgede ilk defa önemli bir mukavemetle karşılaşan Fransızlar, Zonguldak istikametinde geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Fransızlar bir taraftan geri çekilirken diğer taraftan da Türk yetkililerle temas kurmak istemişlerdir. Bununla birlikte Fransızlar oldukça stratejik bir mıntıka olarak gördükleri ve büyük bir önem atfettikleri Zonguldak ve Havalisi'ne asker, silah, cephane ve malzeme sevkiyatına ilerleyen zamanlarda da devam etmişlerdir. Nitekim 12 Eylül 1920 tarihinde *Palke Vapuru* ile Zonguldak'a getirilen 60 kadar tam teçhizatlı asker daha sonra Kozlu'ya sevk edilmiştir. Fransızların bu sevkiyatını farklı tarihlerde gruplar hâlinde gelen 1 binbaşı, 1

[279] Cevat Rıfat Atilhan, *İstiklal Harbinde Sarıklı Kahramanlar*, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1967, s. 67-70; C. R. Atilhan, 2015, s. 85-91.

yüzbaşı ve 370 kadar Fransız askerî de takip etmiştir. Kasım 1920'nin ilk günlerinde 1 yüzbaşı ve 161 er Zonguldak'a yönlendirilmiştir. Fransızlar bir taraftan Zonguldak'ı belirtildiği şekilde yeniden tahkim ederlerken diğer taraftan da işgal sahalarını yeniden genişletme planları yapıyorlardı. Fransızların bu faaliyetlerine karşılık Kuva-yı Milliye de bazı tedbirler almıştır. Örneğin Fransız birlikleri içerisindeki Müslüman askerlerin firarlarının sağlanması hususuna oldukça ehemmiyet verilmeye başlanmıştır. Nitekim bu tedbirlerde başarılı olunduğu gibi firar eden er ve çavuşlardan Fransız birlikleri hakkında malumat alma imkânı da doğmuştur. Bu sayede bölgede bulunan Fransız birlikleri arasında kargaşa yaratılmaya ve bu birliklerin düzenli bir şekilde Türk askerî mıntıkalarına doğru ilerlemeleri önlenmeye çalışılmıştır[280].

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonraki süreçte Batı Karadeniz'de, bölgenin stratejik önemi nedeniyle sahip olduğu çeşitli emperyalist emelleri gerçekleştirme azim ve gayreti içerisinde bulunan tek ülke Fransa değildi. İtalya, İngiltere ve Yunanistan'ın da bölgeyle ilgili birçok çıkarı söz konusuydu. Bu devletlerden biri olan İtalya, diğer İtilaf Devletleri gibi mütareke döneminde Anadolu'nun çeşitli yerlerini işgal altına almıştı. Buna rağmen özellikle İzmir ve çevresini Yunanistan'a kaptırmasının acısını bir türlü dindiremeyen bu devlet, Anadolu'nun başka mıntıkalarına da göz dikmişti. Bu devletin asıl amacı zaten Türkiye'den azami ölçüde toprak koparmaktı[281]. Diğer taraftan İtalya, o

[280] A. Sarıkoyuncu, 1992, s. 65-71.

[281] İtilaf Devletleri'nin müsaade ve yardımı ile Anadolu'nun istilasını hedef tutan Yunanlılar, 15 Mayıs 1919'da İzmir'e önce bir tümenle çıkmışlar ve 1921 yılı başlarına kadar bu kuvvetlerini arttırarak iki kolordu hâlinde yedi piyade tümeni ve bir süva-

dönemin en önemli enerji kaynaklarından biri olan kömüre şiddetle ihtiyaç duyan bir devletti. Çünkü bu ülkenin, İngiltere ve Fransa'ya nazaran kömür kaynakları son derece sınırlıydı. İşte bu büyük boşluğu Zonguldak ve Bartın bölgesinde bulunan kömür yataklarına sahip olmak suretiyle kapatmak arzusundaydı. Nitekim bu amacı gerçekleştirebilmek için donanmasını zaman zaman Zonguldak Limanı önlerine göndermekten geri durmamıştır. Bununla birlikte İtalyanların, Zonguldak ve havalisinde yöre halkını tedirgin edici bir harekette bulunmadıkları da burada ifade edilmelidir. Hatta ilerleyen dönemlerde İtalyanlar, müttefikleriyle daha derin görüş ayrılıkları yaşamaya başladıkları dönemde, Zonguldak ve havalisi sahillerinde Kuva-yı Milliye için yapılan ikmal çalışmalarına gemilerinden istifade ettirmek suretiyle iştirak dahi etmişlerdir. İtalyanların, Zonguldak ve havalisindeki faaliyetleri ekseriyetle kömür havzasından daha fazla pay almaya yönelik olarak gelişmiştir. Ancak ilerleyen dönemlerde özellikle Batı Cephesi'nde yaşanan gelişmelerle birlikte diğer İtilaf Devletleri'nin yaptığı gibi İtalya da bölgedeki emellerinden vazgeçmek zorunda kalmıştır[282].

19. yüzyılda Zonguldak kömür havzasıyla ilk ilgilenen devletlerden biri de İngiltere olmuştur. 1861'e kadar bölgeyle temasını kesmeyen İngiltere daha sonra buradan çekilmiştir. Ancak 1910'lardan itibaren İngiltere'nin bölgeye olan iştahı yeniden kabarmıştır. Nitekim İngilizler, I. Dünya Savaşı'nın sonunda bu önemli enerji kaynaklarına sahip olabilmek için harekete geçmiştir. Öyle ki ilerleyen zamanlarda Kilimli'deki kömür ocaklarını para karşı-

---

ri tugayına yükselmişlerdi. Ayrıntılı bilgi için bk. *Türk İstiklâl Harbi-Batı Cephesi*, Cilt II, Kısım III, Genel Kurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 1, 2.

[282] A. Sarıkoyuncu, 1992, s. 82-90.

lığında satın alıp bu bölgeyi İngiliz mıntıkası hâline getirmiştir. Bununla birlikte İngilizlerin, Zonguldak ve Bartın coğrafyalarına olan ilgilerinde daha başka amiller de etkili olmuştur. Bu amillerden biri bölgenin stratejik öneminden kaynaklanmaktaydı. Nitekim İngilizler, askerî müdahalede bulunmak suretiyle, Kuva-yı Milliye'nin, bu yörelerden geçen ikmal yollarını kontrol altına almak amacıyla çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Öyle ki Millî Mücadele yılları boyunca İngiliz donanmasına bağlı bazı savaş gemileri aralıklarla yöre sahillerinde görünmüşler, zaman zaman Amasra ve Bartın limanlarına gelip demirlemişlerdir[283]. Bunlara ilave olarak İngilizler bu bölgede müttefikleri Fransa'ya özellikle asker taşınması hususunda ve Yunanistan'a Türk gemilerinin koordinatlarının tespit edilip bildirilmesi konusunda yardımcı olmuşlardır. Yine yörede bulunan Rum ve diğer Hıristiyan kitlelerin savunulması ve Türklere karşı kışkırtılması hususunda İngilizlerin çeşitli faaliyetler gerçekleştirdiği görülmüştür[284].

Mütareke döneminde Anadolu'nun muhtelif noktalarında işgal faaliyetleri gerçekleştirip bu topraklar üzerinde, hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla muhtelif faaliyetlerde bulunan bir diğer ülke de Yunanistan'dı. Dönemin Yunanistan Başbakanı Venizelos bir hamlede bütün Anadolu'nun, Yunanistan'a verilemeyeceğini gayet iyi biliyordu. Bu açıdan, uluslararası münasebette nüfus çoğunluğu hususunu ileri sürmek suretiyle öncelikle Karadeniz bölgesinde bir Rum devleti kurulmasını

[283] ATASE Arşivi, İSH, K. 583, G. 143, Belge 143-1; ATASE Arşivi, İSH, K. 583, G. 143, Belge 143-2; ATASE Arşivi, İSH, K. 1064, G. 21, Belge 21-2; ATASE Arşivi, İSH, K. 1066, G. 68, Belge 68-1; ATASE Arşivi, İSH, K. 1066, G. 68, Belge 68-2; ATASE Arşivi, İSH, K. 1066, G. 68, Belge 68-3.

[284] A. Sarıkoyuncu, 1992, s. 90-95.

istemeye başladı. Çünkü kurulacak bu yapay devleti ilerleyen dönemlerde Yunanistan'la birleştirip Büyük Yunanistan'ı oluşturmak arzusundaydı. Bu yüzden Trabzon'dan Zonguldak'a kadar uzanan Karadeniz sahillerinde bir Rum-Pontus Devleti'nin kurulmasını istiyordu. Bu açıdan bakıldığında Bartın ve Zonguldak coğrafyalarının da Yunanistan için stratejik bir bölge olduğunu ifade edebiliriz. Bunlara ilave olarak Yunanistan, İtilaf Devletleri'nin işgal ettikleri bu yerlerde başarılı olabilmeleri için azimle onlara yardım etmeye çalışıyordu. Bu kapsamda; gemileriyle İtilaf Devletleri'nin asker, silah, cephane ve malzemesini taşıyordu. Örneğin 20 Şubat 1920 tarihinde *Venizelos Vapuru*, İstanbul'dan 5 Fransız zabitan ve yine 253 Fransız askerini Zonguldak'a getirmiştir[285]. Bunların dışında Yunanistan, İstanbul ve Trabzon'dan, Batı Cephesi'ne gelecek her türlü yardımı bölgede bulunan gemileriyle engellemeye çalışmıştır. Yunanistan aynı zamanda Pontus-Rum Devleti'nin ilk nüvesinin atılabilmesi amacıyla Zonguldak başta olmak üzere Karadeniz bölgesinde bulunan Rumların silahlandırılması için de çaba harcamıştır. Bunların dışında bu bölgede olabildiğince etkili olmak ve Türklerin manevralarını öğrenmek amacı güden Yunanistan, Zonguldak ve havalisi sahillerinden Anadolu'ya casus dahi sokmak istemiştir. Nitekim Papaz kıyafeti giymiş *Piyeyot* isminde bir Yunan yüzbaşısı Bartın'da suçüstü yakalanmıştır. Mezkûr şahıs yapılan yargılamadan sonra suçu sabit görülerek 14 Temmuz 1920 tarihinde Bolu'da idam edilmiştir. 3 Aralık 1920 tarihinde yine bir Yunan harp gemisi aynı amaçlara hizmet etmek için bazı şahısları, Bartın sahillerinden Anadolu'ya sokmak istemiştir[286]. Görüldüğü üzere Bartın ve Zonguldak

[285] ATASE Arşivi, İSH, K. 405, G. 74, Belge 74-2.

[286] ATASE Arşivi, İSH, K. 587, G. 36, Belge 36-1; ATASE Arşivi,

havalisinde Millî Mücadele yıllarında Yunanistan da birçok hedefini gerçekleştirme arzusuyla hareket etmiştir[287].

Bartın'da Yaşanan Askerî ve Siyasi Gelişmeler

Gerek zengin kömür yataklarına sahip olması gerek stratejik bir konumda bulunması hasebiyle İtilaf Devletleri'nden Fransa, 8 Mart 1919'da[288] bir tabur askerini Zonguldak'a çıkarmak suretiyle bölgeyi işgal etmeye başlamıştır. Bu işgal vakası yaşanmaya başladığı sıralarda Bartın ve Zonguldak havalisinde asayişi temin edecek ciddi ve düzenli bir askerî birlik bulunmuyordu. Bölgede mevcut olan 32. Alay bütün yöreyi savunacak güç ve kabiliyetten mahrumdu. Öyle ki 32. Alay, Nisan 1920'de Bolu'da cereyan eden ayaklanmaları bastırmak üzere bölgeye sevk edilmesine rağmen başarılı olamamıştı[289]. Nitekim bu başarısızlık ilerleyen süreçte bu askerî birliğin dağılmasına sebep olmuştur[290]. Batı Karadeniz, bölgesinin bu

---

İSH, K. 587, G. 36, Belge 36-2.

[287] A. Sarıkoyuncu, 1992, s. 95-102.

[288] U. Kocatürk, 1973, s. 18, 19.

[289] *Türk İstiklâl Harbi-İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, Cilt VI, Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Ankara, 1974, s. 102.

[290] Bölgelerde 1 Aralık 1919'dan 31 Ocak 1920'ye kadar bir süre için sıkıyönetim ilan edildi. Bu sıkıyönetim süresi içinde Düzce'de 3 kişi öldürüldü. Bolu'da 70, Ereğli'de 19, Zonguldak'ta 13, Hendek'te 4, Düzce'de 119, Bartın'da 19, Çaycuma'da 5, Gerede'de 20 suçlu yakalandı. Bk. U. Kocatürk, 1973, s. 112, 113. Zonguldak, Çaycuma, Devrek bölgesinden 18 Nisan 1920 tarihinde Bolu'ya sevk edilen 32. Kafkas Piyade Alayı, Bolu'ya yaklaştığında Alay Komutanı Binbaşı İsmail Hakkı Bey, asilere karşı kuvvet kullanmaktan çekinerek, "*ben de sizinle birlikteyim, ben de halifeci ve padişahçıyım*" demiştir. Bolu civarında eşkıyalık yapan bu asiler de İsmail Hakkı Bey'i ilerleyen tarihlerde çeşitli emellerin gerçekleştirilmesinde kullanmak maksadıyla muhafaza altına almışlardır. Nitekim Yarbay Arif Bey müfrezesi Bolu'ya geldiğinde "*haydi öyleyse çık dışarıya savunmaya ve çarpışmaya baş-*

vahim vaziyeti, bölgede çok daha kuvvetli bir askerî birlik kurulması lüzumunu ortaya çıkarmıştır. Ortaya çıkan lüzum üzerine Zonguldak ve havalisinde millî bir kuvvetin teşkiline karar verildi. Böyle bir kuvveti teşkil etmek üzere Mustafa Kemal Paşa ve Ali Fuat Paşa'nın emriyle Ali Fuat Paşa'nın yeğeni Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey görevlendirildi[291]. Zira adı geçen zat, 21 Nisan 1920 tarihinde İstanbul'dan, Kastamonu'ya gelerek Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa'dan Millî Hareket'e katkı sunabileceği bir görev verilmesini istemiştir[292]. Kendisi Millî Hareket'in önderleri

---

la" diyerek İsmail Hakkı'yı, millî kuvvetlerle çarpışmaya zorlamışlardır. Alayı'nı şehrin dışına çıkaran 32. Kafkas Piyade Alayı Komutanı İsmail Hakkı Bey, eratını millî kuvvetlere ateş açmamaları hususunda uyarmış ancak daha sonra birliğini bırakarak Düzce'ye kaçmıştır. Bu defa Düzce'deki asiler onu tutuklayarak İstanbul'a göndermişler ve burada askerî mahkemeye verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. *Türk İstiklâl Harbi-İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, Cilt VI, s. 102.

[291] Cevat Rıfat Atilhan, 1892 tarihinde İstanbul'da doğdu. Babası Hasan Rıfat Paşa, Şam mutasarrıfıdır. Dedesi Hurşit Paşa Bosna-Hersek beyidir. Kuleli Askerî Lisesi'ndeki eğitiminden sonra 1912 yılında Harbiye'den mezun olup ilk olarak Arnavutluk Harekâtı'na katıldı. Daha sonra teğmen rütbesiyle göreve başladı. I. Dünya Savaşı'nda Mersinli Cemal Paşa'nın emrinde Sina ve Filistin cephelerinde çarpıştı. I. Dünya Savaşı sonunda Mersinli Cemal Paşa ile önce Konya'ya gelerek millî cepheyi kurdu. Mersinli Cemal Paşa'nın Harbiye Nazırı olmasıyla, onun bir müddet yaverliğini yaptı. Mustafa Kemal Paşa'nın, Samsun'a çıkmasından sonra, Sadıkzâde Arslan Bey'in gemisine gizlice binerek Zonguldak'a gitti. Nisan 1920'de Bartın ve Havalisi Komutanlığı'na atandı. Millî Mücadele'nin en hareketli günlerinde Zonguldak'ta, Fransız kuvvetlerine karşı birlikleriyle mukavemet etti. Fransızların ileri harekât gerçekleştirmelerine engel oldu. Zaferden sonra askerlik görevinden ayrılarak yazı hayatına başladı. 4 Şubat 1967'de İstanbul'da vefat etti. Daha ayrıntılı bilgiye ulaşmak için bk. Cevat Rıfat Atilhan, *Bütün Açıklığıyla İnönü Savaşları ve Hakiki Kahramanlar*, Aykurt Neşriyatı, İstanbul, 1968, s. 7, 8; C. R. Atilhan, 2015, s. 19-21.

[292] E. Aşçıoğlu, 1970, s. 24; E. Aşçıoğlu, 2001, s. 5.

tarafından yakından tanınan bir simaydı[293]. Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'nın yeğeni olan Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey, bu özelliğinden dolayı kısa sürede Millî Harekât önderlerinin güvenini kazandığı gibi mühim bir göreve de malik olmayı başarmıştır[294].

Nitekim bölgeye atanması ve sonrasında yapmış olduğu askerî faaliyetler hakkında Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey, daha sonradan şu bilgileri vermiştir: *"Vazifeye Bartın ve Havalisi Kuva-yı Millî Kumandanı unvanıyla başladım. Bu kuvvetlerin çekirdeğini, Kastamonu'da bulunan piyade taburlarından seçilmiş efrat ile hapishanelerden aldığımız erler teşkil etti. Geniş salahiyet istedim. Verdiler. Vilayet PTT Başmüdürlüğü deposunda bulunan müvezzilere elbise olarak gönderilen kumaşlara el koydum. Şehrin terzilerini bir araya getirerek bu kumaşları diktirdik. Ve 100 küsur mevcutlu bir müfreze ile mayıs ayının son haftalarında yola çıktık. Yanıma mülkiye hizmetlerinde kullanmak üzere Tavşanlı Eski Nahiye Müdürü Hüsnü Bey'i aldım. Yollarda bu müfrezenin mevcudu gönüllülerle birlikte mütemadiyen arttı. Zenginlerden aldığımız atlarla bu kıt'a kâmilen atlı oldu. Hayvan bedellerini sonradan fazlasıyla sahiplerine ödedik. 1 Haziran 1920'de bir gece yürüyüşü ve dörtnal süratle Bartın'a girdik. Bu sürat, her türlü melhûz mukavemeti kırdı. Kaza Kaymakamı Afyon Eski Valisi Ahmet Durmuş Bey, Bartın Şube Reisi Binbaşı Memduh Bey ve bazı mülkiye memurları her ihtimale karşı Amasra'ya çekilmişlerdi. Hüsnü Bey'i Bartın Kaymakamı olarak ilan ettik. Şehrin Müftüsü Rıfat Efendi ve ileri gelenleri millî davaya yardım ettiler. Askerin mevcudunu arttırarak talim ve terbi-*

---

[293] Abidin Nesimi, *Yılların İçinden*, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1977, s. 126, 127; Nurettin Peker, *1918-1923 İstiklâl Savaşı'nın Vesika ve Resimleri, İnönü, Sakarya ve Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi*, [yay.y.], İstanbul, 1955, s. 194; C. R. Atilhan, 1968, s. 42.

[294] ATASE Arşivi, İSH, K. 623, G. 87, Belge 87-1; ATASE Arşivi, İSH, K. 623, G. 87, Belge 87-2.

yelerini tamamladık. Sürmene'den on bir taka ile Bartın Boğazı'na gelmiş olan yüz küsur Karadeniz çocuğunu da askerimize kattım. Bunların hepsi mükemmel surette teçhiz ve teslih edildi. Mızraklı olmak üzere mühim bir süvari kuvveti, bir alay piyade mevcudu ile harp karargâhı olan Çaycuma'ya gittik ve mühim geçitleri tutarak işgal kuvvetlerine karşı cephe tuttuk. Başarılan işler şunlardır: 1- Asayiş meselesi bir anda kökünden halledildi. Mıntıka emsalsiz bir sükûna kavuştu. 2- Müstereddit ve menfi unsurlar her türlü hareket ve faaliyet imkânından mahrum edildi. 3- Kuvvetlerimiz her an mevcudunu arttırdı ve eğitimli bir birlik hâline geldi. 4- İkinci Bolu isyanının feci ihtilatlar meydana getirmesine mani olundu. 5- Birkaç defa ilerlemek teşebbüsünde bulunan Fransız müfrezesi silah kuvveti ile deniz kıyısına kadar sürüldü. 6- Alemdar Vapuru hadisesinde bir ecnebi müdahale ve yardımına imkân verilmedi. Netice: Bidâyette Bartın ve Havalisi Kuvayı Milliye Kumandanlığı ve sonra Zonguldak Müfrezesi Kumandanı namını alan vazifemiz bütün Kastamonu bölgesinin ve Karadeniz'in batı kıyılarının işini sağlamış, dâhili isyanların tenkiline fiilen ve kuvvetle iştirak etmiştir. Maraş ve Gaziantep'te hezimete uğrayan Fransızların, Zonguldak ve Bolu üzerinden Ankara'ya tazyik yapmasına imkân verilmemiştir"[295].

Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey'in bölgede görevlendirilmesinden kısa bir süre sonra Bartın ve Havalisi Kuva-yı Milliyesi son derece düzenli bir askerî kuvvet hâline gelmiştir[296]. Nitekim 9 Temmuz 1920 tarihinde dönemin Kastamonu Valisi Cemal Bey tarafından Zonguldak Millî Eğitim Müdürü olarak görevlendirilen Ahmet Talat Onay Bey[297], 10 Temmuz'da

[295] N. Peker, 1955, s. 194, 195.

[296] E. Aşçıoğlu, 2001, s. 5.

[297] Ahmet Talat Onay, 1888 yılında Çankırı'da doğdu. Yüksek Muallim Mektebi'ni bitirdi. Arapça ve Fransızca öğrendi. Kastamonu Lisesi'nde öğretmenlik yaparken eski öğrencilerinin *Açıksöz* gazetesini yayımlamaları üzerine ilk günden gazeteyi be-

yola çıkarak İnebolu, Amasra ve Bartın'dan geçerek Ağustos 1920'de Çaycuma'ya vasıl olmuştur. Onay, Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey ve birliği hakkında şu bilgileri vermiştir: "*Kumandan Cevat Rıfat Bey terbiyeli, faal ve sevimli bir gençtir. Nahiyeden şekâvet-i izâle, asayişi iâdeye muvaffak olduğu ve nâmûskârâne hareketi şiâr ettiği için bütün halkın şükran ve hürmetini celbe muvaffak olmuştur. Arkadaşları hep terbiyeli ve gayûr gençlerdir*"[298]. Yine Onay, bu bölgede Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey'in gayretleri sonucu tesis edilen askerî birlik ve bu birliğin nizamına ilişkin olarak da şu yorumları yapmıştır: "*…efradın elbise ve teçhizatı mükemmel, terbiye-yi askeriyeleri şayan-ı takdir bir hâldedir. Denilebilir ki karargâhta zabitan ve efrad arasında millî nâ-meşhud bir meveddet-i mütekabile hükümrandır. Askerlerin çarşılarda, kahvelerde oturmamaları için salaştan bir gazino vücuda getirilmiş, inzibatın sıkılığı hiçbir uygunsuzluğa meydan vermiyor. Hatta kasabanın bir tabur askerden sanki haberi yok gibi…*"[299]. Görünen gerçek o ki Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey'in uyguladığı sıkı disiplin çalışmaları ve geliştirdiği akılcı askerî manevralar sayesinde Bartın ve Çaycuma bölgesinde asayiş ve

---

nimseyerek çeşitli konularda makale yazmaya başladı. Hem siyasi hem de edebi yazılar yazan Ahmet Talat, İzmir'in işgali sırasında orada bulunduğundan "*İzmir Nasıl İşgal Edildi*" başlıklı bir seri yazsını da yine *Açıksöz*'de yayımladı ve işgalin fecaatini halka anlatmaya çalıştı. Bolu Millî Eğitim Müdürlüğü ve çeşitli dönemlerde milletvekilliği yaptı. 22 Eylül 1955'te vefat etti. Ayrıntılı bilgi için bk. Aziz Demircioğlu, *100 Yıllık Kastamonu Basınında Kim Kimdir 1872-1972*, Doğru Söz Matbaası, Kastamonu, 1980, s. 7, 8; Arslan Tekin, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, 5. Bs., Boğaziçi Yayınları, Ankara, 2012, s. 505.

[298] Ahmet Talat Onay (Süha Zahir imzasıyla), "Çaycuma Karargâhında", *Açıksöz*, Numara 75, 2 Eylül 1336, s. 4; Ahmet Talat Onay, *Millî Mücadele Yazıları*, haz. Cemal Kurnaz, Şefika Kurnaz, 2. bs., Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 122.

[299] Ahmet Talat Onay (Süha Zahir imzasıyla), "Çaycuma Karargâhında", *Açıksöz*, Numara 75, 2 Eylül 1336, s. 4; A. T. Onay, 2004, s. 122.

denetim sağlandığı gibi düşman kuvvetlerinin olası saldırı hareketlerine karşı elde düzenli bir birlik de hazır hâle getirilmiş oldu. Diğer taraftan Bolu Ahz-ı Asker Kalem Reisi ve Mevki Komutanı Binbaşı Nihal Bey, 6 Kasım 1920 tarihinde Kastamonu ve Havalisi Komutanı Muhittin Paşa'ya gönderdiği telgrafta, yapmış olduğu teftiş çalışmaları neticesinde "*Bartın ve Havalisi Kuva-yı Milliye Müfrezesi'nin, komutan, subay ve eratının mükemmel ve muntazam*" olduğunu belirtmiştir[300].

Bolu'daki Mürettep Fırka Komutanı Nazım Bey de Muhittin Paşa'ya gönderdiği 7 Kasım 1920 tarihli telgrafta, Yüzbaşı Cevat Rıfat Komutasındaki bu kuvvetlerin "*iyi bir surette milis, mücehhez, müsellâh ve diğer Kuva-yı Milliye'ye nispeten muntazam olduğunu*" bildirmiştir. Ayrıca yine Nazım Bey, bu birlik hakkında "*…bulundukları mahalde kendilerinden istifade mümkündür. Piyadelerinden oldukça dolgun mevcutlu bir piyade taburu, atlılarından da bir süvari takımı teşkili mümkün ve münasiptir*" demiştir[301]. 14 Kasım 1920 tarihinde bu kuvvetler Nazım Bey'in teklifine uygun olarak 1 piyade taburu ile 1 süvari bölüğü şeklinde örgütlenerek Zonguldak Bölge Müfrezesi adını al-

---

[300] A. Sarıkoyuncu, 1992, s. 60-61, 137-138.

[301] Konumuzla ilgili olarak Genel Kurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı'nda yaptığımız araştırmalar sırasında üzerinde durulması gereken ilginç bir durumla karşı karşıya geldiğimizi belirtmek durumundayız. Şöyle ki "*Millî Mücadele'de Zonguldak ve Havalisi*" kitabının yazarı Prof. Dr. Ali Sarıkoyunucu'nun kullanmış olduğu birçok arşiv belgesini yeniden bulmaya çalıştığımızda, bu belgelerin küçümsenemeyecek bir kısmının kurum kataloglarında yer almadığını gördük. Konuyla ilgili olarak birim sorumlularına bu vaziyeti bildirdiğimizde "*kurumun kendi inisiyatifiyle zaman zaman taramalar yaparak bazı önemli arşiv belgelerini gizli hâle getirebildiğini*" belirtmişlerdir. Bu durumda Sarıkoyuncu'nun 1990'lı yılların hemen başında ulaştığı bazı önemli arşiv belgelerini göremediğimizi burada belirtmeliyiz.

mıştır. Muhittin Paşa'nın emriyle süvari bölüğü 100'ü muharip ve 25'i de hizmetli olmak üzere toplam 125 mevcutlu olarak tanzim edilmiştir[302]. Bu şekilde örgütlenen Bartın ve Havalisi Komutanlığı Kuvvetleri, Muhittin Paşa'nın da belirttiği üzere "*kendilerine emniyetle bir vazife-yi harbiye verilebilecek*" bir güce ulaşmıştır. Cevat Rıfat Bey, askere girişim gücünün en son inceliklerini göstererek güçlerini büyük bir hızla arttırdı[303]. Yüzbaşı Cevat Rıfat Komutasındaki bu kuvvetler, birkaç defa Zonguldak'tan daha güney mıntıkalara ilerleme teşebbüsünde bulunan Fransız askerlerinin bu hareketlerine mani olmuştur. Böylece Fransızların Zonguldak ve Bolu üzerinden Ankara'ya tazyik yapmalarının önüne geçilmiştir[304]. Düzce ayaklanmasının bastırılmasında da görev alan bu müfreze, Millî Hareket'e zarar verebilecek "*her türlü yerli kımıltının tepesine de şahin gibi iniyordu*." Bu kuvvetler sayesinde bölgede asayiş tam anlamıyla sağlanabilmiştir[305]. Ayrıca bu Kuva-yı Milliye bölüğü "*Alemdar Gemisi Olayı*"nda[306] da bir ecnebi müdaha-

---

[302] ATASE Arşivi, İSH, K. 1065, G. 183, Belge 183-1.

[303] A. Sarıkoyuncu, 1992, s. 138.

[304] N. Peker, 1955, s. 194, 195.

[305] Bartın ve Havalisi Komutanlığı'nın ve özellikle bu kuvvetlerin komutanı Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey'in eşkıya hareketlerine karşı aldığı önlemler için bk. A. Sarıkoyuncu, 1992, s. 239.

[306] "*Alemdar Gemisi Olayı*" hakkında Millî Mücadele yıllarında milis yüzbaşısı olarak görev yapan İlyas Sami Kalkavanoğu, "*Millî Mücadele Hatıralarım*" adlı eserinde şu bilgileri vermiştir: "*Millî Mücadele tarihimizin denizcilik faslında Alemdar Vapuru'nun başlı başına dillere destan olmuş önemli bir menkıbesi ve mevkii vardır. Cüssesinden beklenmeyecek derecede Anadolu'ya yararlı olacağı düşmanlarca hissedilince, müsaderesi yoluna gidilmek istenen bu tahliye gemisi, İstanbul'da Kuruçeşme önünde demirli bulunduğu sırada içindeki birbirinden yiğit ve vatansever denizcilerden Çarkçı Osman, Lostromo Üsküdarlı Ali, Yağcı Trabzonlu Hikmet, Ateşçi Göreleli Yusuf, Kamarot Erzincanlı Salih ve Serdümen Tirebolulu Recep tarafından aralarında bir tek süvari hatta çarkçıbaşı bulunmamasına rağmen 23 Ocak 1921 gününün gecesi büyük bir cesaretle ka-*

çırılıp ertesi günün sabahı Ereğli Limanı'na ulaştırılmıştı. Bu sırada Kuruçeşme'ye müsadereye gelen Fransızlar, Alemdar'ın yerinde yeller estiğini görünce hayretler içinde ateş püskürerek küplere binmişti. Kuş uçmayacak derecede sıkı bir kontrol altında bulundurdukları İstanbul Limanı'ndan Alemdar'ın bir anda sır olup gidişini bir türlü onurlarına yediremeyen düşmanlar, gazap ve telaş içinde ne yapacaklarını düşünürlerken, Ereğli Limanı Reisi Nazım Bey de alelacele keyfiyeti bildirdiği Millî Müdafaa Vekâleti'nden aldığı talimatla Alemdar'ın Ereğli'den Trabzon'a gönderilmesi hazırlığına koyulmuş bulunuyordu. Bu hazırlık pek kısa bir zaman içinde tamamlanarak geminin süvariliğine Ereğli'den İsmail Kaptan, ikinci kaptanlığına Bahriye Mülazımı Ali, Çarkçıbaşılığına Beykozlu Yüzbaşı Adil ile on iki cesur ve fedakâr denizci getirilmek suretiyle mürettebat kadrosu ikmal edilen Alemdar, 26/27 Ocak gecesi ışıkları sönmüş bir hâlde Trabzon'a doğru yola çıkarılmıştı. Fakat bu hadiseyi bir izzet-i nefs meselesi telakki ederek behemehâl intikam almak hırsıyla kudurmuş bir vaziyete düşen Fransızların tahrik ettikleri C-27 torpidosu, sahip olduğu süratinden istifade ederek peşine düştüğü Alemdar'ı, Uluca ile Çamlı arasında yakalayıp, Zonguldak Limanı'na götürmeye muvaffak olmuşsa da, yiğit Türk denizcileri düşmanın bu başarısını da burnundan getirmekte gecikmemişlerdir. Şöyle ki Fransızlar pek kıymetli bir ganimet sayarak ele geçirdikleri Alemdar'ı asıl sahiplerine bir daha kaptırmamak kaygısıyla içine yerleştirdikleri Tilly isminde bir yüzbaşı komutasındaki beş kişilik müfreze ile 28 Ocak'ta aynı torpidonun muhafazasında Zonguldak'tan İstanbul'a sevk ederken Ereğli önlerine varışlarında torpidonun geride kalışından istifade eden Çarkçıbaşı Adil Bey'in emriyle harekete geçen bütün Türk denizcilerinin bir anda Tilly ve müfrezesinin silahlarını alıp cümlesini kıskıvrak bağlayıp hapsedişleri karşısında, bunlar neye uğradıklarını bilememişlerdir. Bu suretle tekrar hâkimiyeti ele alan Türk denizcileri Alemdar'ı olanca süratiyle Ereğli Limanı'na götürmeye başlamışlardır. Alemdar'ın rotasını değiştirerek Ereğli'ye doğru seyre başladığını uzaktan gören torpido da içerde olup biteni tahmin etmiş olmalı ki hemen olanca süratiyle Alemdar'ın üstüne gelmiştir. İşte bu esnada Karadeniz'in, Türk'ün nice şehâmetlerine şahit olmuş bu kıyısı, hadd-i zâtında ötekilerle mukayese edilemeyecek derecede küçük olmakla beraber, o günlerin durumuna göre manası büyük olan yeni bir şecaat ve şehâmete sahne olmuştur. Ellerini kollarını bağlayıp kamaraya tıktıkları Fransızların mavzer ve tabancalarını kapan Türk denizciler, saldıran torpidodakilerle çarpışa çarpışa mükemmel müdafaa ile Alemdar'ı düşmana kaptırmayarak Ereğli Limanı'na sokmaya muvaffak olmuşlardır. Bu kadar emek ve bunca kuvvete rağmen, bir avuç Türk'le başa çıkamayışın verdiği hınç ve azapla tekrar neye uğradıklarını bilemeyen Fransızlar, son bir gayretle saldırırlarken vak'a

lesine ve yardımına fırsat tanımamıştır[307].

Zonguldak ve havalisinde başarılı hizmetler veren bu millî kuvvetin, 173 kişilik bir bölüğü 2 Nisan 1921 tarihinde Kastamonu'ya nakledilmiştir[308]. Geride kalan diğer kısmı da Fransızların, 21 Haziran 1921 tarihinde Zonguldak ve civarını tahliye etmesi üzerine Batı Cephesi emrine verilmiştir. Bu gelişme-

---

mahalline yakın olan Baba Burnu'ndaki müfrezesiyle bekleyen İpsiz Recep Reis'in ani bir yaylım ateşine maruz kalınca bütünüyle şaşkına dönmüşlerdir. Hele durumu görerek hemen yirmi silahlısı ile İpsiz Recep Reisi takviyeye koşan Ereğli Limanı Çavuşu İhsan Akman da olanca kuvvetiyle ateşe iştirak edince Fransızlar kudurmuş bir hâlde tam üç saat, şiddetle savaşmak zorunda kalmalarına rağmen hiçbir netice alamayarak Alemdar'ı terk edip kaçmaktan başka çare bulamamışlardır. Bu çarpışmada Fransız torpidosu üç ölü ve üç yaralı vermiş, Alemdar'da da iki yaralı ile Serdümen Recep Dayı şehit olmuştur. Alemdar'daki Fransız esirleri, hâdiseyi müteakip taraflar arasında yapılan mütareke gereğince, Fransızların Zonguldak havalisinden çekilmeleri şartıyla silahsız olarak serbest bırakılmışlardır. Bu şanlı gazânın hedefi olan Alemdar ise Bahriye Dairemizin teşebbüsüyle hemen harekete geçirilince, Karadeniz Bahriye Müfrezesi'nin en faal bir unsuru hâlinde, Millî Mücadele'nin sonuna kadar durup dinlenmeden Anadolu'ya silah ve mühimmat taşıyarak cepheleri besleme vazifesini başarı ile yapıp, harp tarihimizdeki müstesna yerini bihakkın ihrâz etmiştir." İlyas Sami Kalkavanoğlu, *Millî Mücadele Hatıralarım*, Ekicigil Yayınevi Matbaası, İstanbul, 1957, s. 77-79. Yine konuyla ilgili olarak daha farklı bir kaynak için bk. M. Celaleddin Orhan, *Askerlik Hatıralarım*, Deniz Basımevi, İstanbul, 1982, s. 59-66. İpsiz Recep adlı zatın "*Alemdar Gemisi Olayı"*nda oynadığı rol ve Millî Mücadele yıllarında gerçekleştirdiği diğer faaliyetler hakkında daha ayrıntılı bilgiyi ulaşmak için bk. R. Apak, 1990, s. 174-176. İpsiz Recep'in hayatı ve Millî Mücadele'deki faaliyetleri için bk. Süleyman Kazmaz, *Millî Mücadele'de İpsiz Recep ve Rizeli Gönüllüler*, Türk Halk Kültürü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Ankara, 1996.

[307] Kastamonu Mıntıka Komutanlığı, Erkân-ı Hârbiye Umûmiye Reisliği'ne gönderdiği 2/3 Ağustos 1920 tarihli telgrafta "*Çaycuma'daki Cevat Rıfat'ın Millî Müfrezesi'nin Düzce'ye hareket ettiği*" bildirilmektedir. Bk. ATASE Arşivi, İSH, K. 591, G. 202, Belge 202-2.

[308] C. R. Atilhan, 2015, s. 92-105.

lerin akabinde bu birliğin komutanı Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey de Ankara'ya hareket etmiştir[309].

Bartın'da bu çeşit askerî ve siyasi faaliyetler gerçekleşirken sahilde bulunması hasebiyle Amasra'da da Millî Mücadele döneminde birçok önemli hadise cereyan etmiştir. Bartın'ı, boğaz mıntıkası dışında denize bağlayan ikinci önemli kapı olan Amasra'da, Millî Mücadele yıllarında Karadeniz'de yaşanan gelişmelerin gereklerine göre bahriye bataryası, deniz tayyare istasyonu ve bahriye komutanlığı teşkil edilmiştir. Çünkü Amasra çok önemli bir ikmal noktası olduğu gibi aynı zamanda yabancı ülkelerin sık sık denetime tabi tutmak istedikleri bir coğrafyaydı. Bu coğrafyada kontrolün kaybedilmesi demek hem İnebolu-İstanbul yolu güzergâhının tehlikeye girmesi hem de ikmal noktası bağlamında bu limandan gerektiği gibi faydalanamamak demekti. Millî Mücadele yıllarında Trabzon ve Akçakoca arasında gerçekleştirilen nakliyat faaliyetlerinin sağlıklı bir şekilde devam ettirilebilmesi için gemilerin gerektiğinde sığınabilecekleri ve korunabilecekleri güvenli bir limana ihtiyaç duyulmuştur. Bu iş için uygun görülen Amasra, Mayıs 1921'den itibaren savunma açısında güçlendirilmeye çalışılmıştır. İlk adımda Amasra Kalesi'ne 2 adet 120 mm'lik top yerleştirilmiştir. Aralık 1921'de 2 adet 47 mm'lik gemi topu getirilmiştir. Kaledeki tahkimat Temmuz 1922'de Rusya'dan getirilen 2 adet 150/45 mm'lik gemi topu ve İstanbul'dan gönderilen 2 adet 350 mm'lik ışıldaklarla daha da kuvvetlendirilmiştir. Başlangıçta Kastamonu ve Havalisi Komutanlığı'na bağlı olarak hizmetlerini sürdüren bu batarya, Ocak 1922'de Amasra Bahriye Komutanlığı'na bağlanmıştır. Amasra'nın 150 mm'lik gemi toplarından biri, o sırada Samsun'a gelmiş olan aynı çapta bir gemi topunun eşi olması hase-

[309] A. Sarıkoyuncu, 1992, s. 139, 176.

biyle bu limana sevk edilmiştir. Bu nedenle Amasra bir müddet tek 150 mm'lik topla yetinmiştir. İzmir'in geri alınmasını müteakiben bu top da 47 mm'liklerle birlikte oraya gönderilince, Amasra'nın savunmasında kullanılmak üzere iki adet 75 mm'lik top bölgeye tahsis edilmiştir[310]. Bu şekilde 4 adet kara ve 4 adet gemi topuyla kuvvetlendirilen Amasra, bir müstahkem mevkii hâline getirilmiştir. 2 Ocak 1922'de Ukrayna Yüksek Heyeti ile Ankara Hükümeti arasında yapılan görüşmeler neticesinde Sivastopol ve Amasra arasında nakliyat faaliyetleri gerçekleştirilmesi karara bağlanmıştır. Hiç şüphe yok ki bu kararın alınmasında Amasra'nın lüzum hâsıl olduğunda bir sığınma limanı hâline gelebilmesi, Rusya'dan o tarihe kadar gelmiş olan ve ilerleyen günlerde gelmesi planlanan mayınların burada depolanması ve bölgede bir Tayyare İstasyonu'nun kurulması gibi hususların etkili olduğu belirtilmelidir[311]. Bu nedenledir ki Bahriye Dairesi, 1922 başında Amasra'da bir Bahriye Komutanlığı kurulması için Millî Müdafaa Vekâlet'ine resmî başvuruda bulunmuştur. Söz konusu teklifin Erkân-ı Hârbiye-yi Umûmîye Reisliği tarafından uygun görülmesiyle Ocak 1922'de komutanlık faaliyet geçirilmiştir. Bu komutanlık, Ereğli Nakliyat Komutanlığı'nın, Amasra'ya taşınması ve Amasra Bahriye Bataryası'nın bu komutanlığa bağlanmasıyla kısa zamanda teşekkülünü gerçekleştirdi. Amasra'ya gelecek gemilerin sevk ve idaresini gerçekleştirecek olan bu komutanlığın başına Ereğli Nakliyat Komutanı Binbaşı Hulusi Bey getirilmiştir. Bir komutanlık karargâhı binası, bir mayın deposu, bir yakıt deposu, bir batarya, bir uçak istasyonu bir

[310] *Türk İstiklâl Harbi-Deniz Cephesi ve Hava Harekâtı*, Cilt V, Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, Ankara, 1964, s. 31, 32.

[311] Şahin Vapuru Novrosiski'den 200 adet rakkaslı mayın ve iki adet 150/45 mm'lik gemi topu getirmişti. Bk. *Türk İstiklâl Harbi-Deniz Cephesi ve Hava Harekâtı*, Cilt V, s. 65.

atölye ve kurulmakta olan bir telsiz istasyonunu ihtiva eden bu komutanlığın emrinde ayrıca 1 ve 2 numaralı motor gambotlar ile Alemdar gemisi, Keşşaf motoru, Sinop motoru ve İnönü motoru yer almıştır[312]. Millî Mücadele yıllarında Amasra'da teşkil edilen kuruluşlardan bir diğeri de Amasra Deniz Tayyare İstasyonu'dur. Bu istasyonun, I. Dünya Savaşı'nın deniz havacılarından Güverte Binbaşı Savmi Bey'in, Kasım 1921 tarihli müracaatı üzerine, faaliyete geçmesi uygun görülmüştür. Savmi Bey havacılığa istekli iki güverte ve iki makine teğmeni ile birlikte Muavenet-i Bahriye Heyeti tarafından İnebolu'ya gönderilen üç deniz tayyaresini yükleyerek Aralık 1921'de Amasra'ya getirmiştir[313]. Bundan sonra bu beş kişilik ekip hemen çalışmalara başlamıştır. I. Dünya Savaşı'ndan geriye kalan bu eski tayyareler beş aylık bir çalışma sonucunda çalışır hâle getirilmiştir. Böylece Batı Karadeniz'de gerçekleşen nakliyat faaliyetlerini korumak, keşif yapmak ve gerekli görülmesi durumunda saldırı görevini yerine getirmek üzere teşkil edilen bu istasyon, tam anlamıyla Haziran 1922'de faaliyete geçmiştir[314]. Söz konusu

---

[312] *Türk İstiklâl Harbi-Deniz Cephesi ve Hava Harekâtı*, Cilt V, s. 65, 66.

[313] *Türk İstiklâl Harbi-Deniz Cephesi ve Hava Harekâtı*, Cilt V, s. 32.

[314] İlk aktif tecrübe olarak, 3 Temmuz 1922'de doğu yönünde seyretmekte olan panter sınıfı bir Yunan muhribine taarruz maksadıyla havalanan tayyare, hedefine görüş mesafesinin kısıtlı olması hasebiyle sonucu takip edilemeyen 6 adet bomba attıktan sonra arıza yaparak zorunlu bir iniş gerçekleştirmiştir. 16 Temmuz 1922'de bir diğer tayyare Cide'ye kadar bir deneme uçuşu gerçekleştirmiş ve 8 Ağustos 1922'de de Kefken'e kadar bir keşif uçuşu yapmıştır. 26 Eylül 1922'de batı yönünde seyreden bir başka tayyare Sakarya ağzına mecburi iniş yapmıştır. Bu tayyare 13 Ekim 1922'de Akçakoca'ya 20 mayın götürmüş olan Şahin Vapuru tarafından Amasra'ya getirilmiştir. I. Dünya Savaşı yıllarında çok fazla kullanılmış olan bu tayyarelerin onarılmaya çalışılmasına rağmen faydalı olamayacakları edinilen tecrübelerden sonra ortaya çıkmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. *Türk İstiklâl Harbi-Deniz Cephesi ve Hava Harekâtı*, Cilt V, s. 68.

tayyareler eski olması hasebiyle beklenen sonuçları verememiştir. Bununla birlikte sınırlı kapasitelerine rağmen düşman askeri üzerinde psikolojik tesir yaratmış olmaları muhtemeldir[315].

Bartın Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti

Mondros Mütarekesi'nden sonraki süreçte bütün Anadolu sahasında olduğu gibi Bartın ve Zonguldak yörelerinde de I. Dünya Savaşı'nın getirdiği yorgunluk hâkimdi. Halkın düşmana karşı mukavemet edecek gücü kalmamıştı. Bununla birlikte I. Dünya Savaşı sonrasında artık savaşın bir an önce bitirilip derhal sulh dönemine geçilmesi arzusunda bulunan Türk milleti ilerleyen dönemlerde, hakiki manada bir sulh döneminin memlekete gelebilmesi için topyekûn bütün ulusun yeniden bir harp sürecinden geçmesi gerektiğini anlayacaktı. Nitekim özellikle Mondros Mütarekesi'nden sonra özellikle Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey'in Bartın ve Havalisi Kuvayı Milliye Kumandanı unvanıyla göreve başlaması ve kısa sürede bu birliği Batı Karadeniz bölgesinin en seçkin birliklerinden biri hâline getirerek düşmana karşı çok büyük başarılar kazanmaya başlamasıyla birlikte, yöre halkının da özellikle bölgenin ileri gelenlerinin gayretleri sayesinde, var gücüyle Millî Hareket'e destek olmaya başladığı müşahede edilmiştir[316]. Bölgede özellikle halkın örgütlenmesi, bilinçlendirilmesi, her çeşit yeni gelişmeden haberdar edilmesi ve Mustafa Kemal Paşa önderliğinde gelişen Millî Hareket'le bağlantısının sağlanabilmesi gibi hususlar göz önüne alınarak Bartınlı bütün yurtseverleri,[317] bir millî mukavemet çatısı altında

[315] *Türk İstiklâl Harbi-Deniz Cephesi ve Hava Harekâtı*, Cilt V, s. 32, 68.

[316] C. R. Atilhan, 2015, s. 10-17.

[317] Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşundan önceki ve sonraki yıllarda birçok Bartınlı, gönüllü olarak silahlanarak çeteler teşekkül ettirmiş ve yaptıkları çalışmalarla Türk insanının

birleştirmek maksadıyla Bartın Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti[318] teşkil edilmiştir[319].

Mondros Mütarekesi'nin akabinde Zonguldak'a, Fransızlar tarafından 8 Mart 1919 asker çıkarılmasının ardından, Bartın sahillerinin de İtilaf Devletleri gemilerinin tehdidi altına girmesi, bölge halkını derin bir teessüre ve kedere sevk etmiştir[320]. Bununla birlikte dönemin karanlık iklimi içerisinde bölgeyi idare eden mülki erkânın da memleketin dâhilinde yaşanan gelişmeler çerçevesinde bazı ciddi kararlar aldığı görülmüştür. Öyle ki Bolu Mutasarrıflığı, 22 Eylül 1919 tarihinde İstanbul Hükümeti ile olan bütün münasebetlerini kesmiştir. Yörenin en büyük idari mekanizması olan Kastamonu Valiliği ise daha ilk filizlenme aşamalarından itibaren Millî Mücadele saflarında yer almıştır. Diğer taraftan Bartın'da bulunan vatanseverler, Samancıoğlu Galip Bey başkanlığında Temmuz

---

Millî Mücadele hareketine katkı sağlamıştır. Bk. E. Aşçıoğlu, 1970, s. 24.

[318] Bartın merkezde ulusal dava için faaliyet gösteren yurtseverlerin yanı sıra yine Bartın'a bağlı nahiye ve köylerde Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti şubelerinin açılabilmesi için çalışan vatanseverler de bulunmaktaydı. Nitekim Temmuz 1919'da Ulus Nahiye Müdürü sıfatıyla Bartın sınırları içinde memuriyet yapmaya başlayan Tahir Karaoğuz, Ulus ve köylerinde Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin şubeleri açarak Millî Mücadele'ye gerekli olan yardımın temin edilebilmesi için halkı örgütlemiştir. Bk. D. Karaoğuz, 2011, s. 56. Tahir Karaoğuz 1898 yılında Safranbolu'da doğdu. Kastamonu Lisesi'ni bitirdi. Lise öğrencisi iken 1913 yılında Kastamonu'da yayımlanan *Köroğlu* gazetesinde şiirler yayımladı. İlerleyen yıllarda *Açıksöz* gazetesinde makaleler kaleme aldı. Nahiye müdürlüğü yaptı. Zonguldak'ta bir matbaa kurarak *Doğu* gazetesini neşretti. Daha sonra İstanbul'a yerleşti. A. Tekin, 2012, s. 378, 379; A. Demircioğlu, 1980, s. 59.

[319] Talip Yel ve bşk., 1999, s. 26.

[320] ATASE Arşivi, İSH, K. 583, G. 143, Belge 143-1; ATASE Arşivi, İSH, K. 583, G. 143, Belge 143-2; ATASE Arşivi, İSH, K. 1064, G. 21, Belge 21-2.

1918'de kurdukları *İlim ve İrfan Derneği* etrafında yoğun bir örgütlenme çabası içine girmişlerdir[321]. 1918 yılında kurulan bu mühim derneğin diğer yönetim kurulu üyeleri şu isimlerden oluşmaktaydı: II. Başkan Avukat Hasan Bey, Aza Doktor Cevdet Bey, Aza Komisyoncu Şükrü Efendi ve Veznedar Tüccardan Ünyelizade Kazım Efendi[322]. 1920 Temmuz'unda *Bartın İlim ve İrfan Derneği*'nin ikinci yıla başlaması nedeniyle bir tören düzenlenmiştir. Nitekim bu dönemde Kuzey Batı Anadolu'nun en önemli basın-yayın organı olarak ön plana çıkan ve Kastamonu gibi o devrede İstanbul Hükümeti'nin tesiri altında bulunan bir şehirde, Erzurum Kongresi'nin toplanmasından 37 gün önce Millî Mücadele'nin sesini duyurmaya çalışan[323] *Açıksöz*[324] gazetesinde imzasız olarak

---

[321] E. Aşçıoğlu, 2014, s. 68, 69.

[322] A. Sarıkoyuncu, 1992, s. 119.

[323] Ali Sarıkoyuncu, "Zonguldak ve Çevresinde Müdafaa-yı Hukuk Çalışmaları", *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 3, Sayı 9, Ankara, 1992, s. 38-41.

[324] *Açıksöz* gazetesi, 15 Haziran 1919'da Kastamonu'da, Ahmet Hamdi, Hüsnü Açıksöz, Tahir Karaoğuz tarafından günlük olarak çıkarılmıştır. Yazı kadrosunda İsmail Hakkı (Uzunçarşılı), Mehmet Akif (Ersoy), Hasan Fehmi (Turgal), İsmail Habib (Sevük) yer almıştır. Kastamonu Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin yayın organı olan bu gazete aynı zamanda Kuzey Batı Anadolu'nun en etkili yayın organı konumundaydı. İnönü Zaferleri ve Sakarya Meydan Muharebesi hakkında günlük bilgi veren gazete, Yunan taarruzunu kınamış ve halkın maneviyatını yükseltecek yazılara, sütunlarında yer vermiştir. Yayın hayatı 1932 yılına kadar süren gazete, 1937 yılından itibaren *Doğru Söz* adı altında yayımlanmıştır. *Açıksöz* gazetesinin 1920, 1921 ve 1922 yıllarında dağıtım sahası çok genişlemiş olup tirajı da 1500'ü geçmiştir. *Açıksöz* gazetesinin Zonguldak ve İnebolu muhabirleri İstanbul haberlerini; Ankara muhabiri de Ankara haberlerini vermiştir. Türkiye ile ilgili dış haberleri de aynı yolla elde etmekte olan gazete bu konuda, fazla olmamakla birlikte yabancı gazetelerden de yararlanmaktaydı. Dış haberlere karşı gösterilen tepki bakımından son derece önemli olan bir gazeteydi. *Açıksöz* gazetesinin yayın hayatına başlaması ve gelişimi hakkında çok daha ayrıntı-

neşredilen ve 23-24 Temmuz 1920 tarihleri arasında yaşanan olayları konu alan "*Bartın'da Gördüklerim-I*"[325] başlıklı yazıda *Bartın İlim ve İrfan Derneği*'nin

---

lı bilgi için bk. İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını (Mayıs 1919-Temmuz 1921)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1981, s. 10, 11; E. Semih Yalçın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I Kaynaklar*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2004, s. 179, 180; D. Karaoğuz, 2011, s. 39-43.

[325] "*Bartın'da Gördüklerim-I*" adıyla *Açıksöz* gazetesinde neşredilen, 1920 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında Bartın'da cereyan eden olaylar hakkında son derece önemli bilgiler veren bu makalenin kim tarafından kaleme alındığının tespiti hususu, bu makale çalışmasının haricinde ayrıca bir araştırma konusudur. Şöyle ki Prof. Dr. Ali Sarıkoyuncu, "*Bartın'da Gördüklerim-I*" başlıklı yazının Tahir Karaoğuz'a ait olduğunu belirtmiştir. Bk. A. Sarıkoyuncu, 1992, s. 314. Bununla birlikte bu makalenin sonunda yer alan "24 Temmuz", "Bartın" ve "…" ibareleri haricinde başka hiçbir ifadeyle karşılaşılmamıştır. Bk. *Açıksöz*, "*Bartın'da Gördüklerim-1*", Numara 71, 16 Ağustos 1336, s. 4. Yine yazının içeriği irdelendiğinde yazının muharririnin, kendisiyle ilgili herhangi bir bilgi vermediği de görülmektedir. Bu makalenin muharririnin tespiti hususunda ileri sürülen bir diğer görüş de, Ahmet Talat Onay'a ait olduğu iddiası noktasında toplanmaktadır. Çünkü Onay, 9 Temmuz 1920 tarihinde dönemin Kastamonu Valisi Cemal Bey tarafından terfi ettirilmek suretiyle Zonguldak Millî Eğitim Müdürü olarak atanmıştır. Ahmet Talat Onay Bey, 10 Temmuz 1920'de Kastamonu'dan yola çıkarak önce İnebolu'ya oradan 20 Temmuz 1920'de Amasra'ya ve Bartın'a daha sonradan Ağustos 1920'de Çaycuma'ya ulaşmıştır. Bk. Ahmet Talat Onay (Süha Zahir imzasıyla), "Çaycuma Karargâhında", *Açıksöz*, Numara 75, 2 Eylül 1336, s. 4; A. T. Onay, 2004, s. 109-123. Buradan hareketle bir görüşe göre yazı imzasız olarak neşredilmekle birlikte, Ahmet Talat Onay'ın Kastamonu'dan, Zonguldak'a gidişi esnasında Amasra'dan sonra Bartın'a da uğraması hasebiyle onun tarafından yazılmıştır. Kronolojik olarak ele alındığında ve ilk tahlilde bu görüş hakikaten yabana atılabilecek bir değerlendirme değildir. Bununla birlikte; 20 Temmuz 1920'de İnebolu'dan Amasra'ya gelen Onay, buradan Bartın yönüne ayrılışı hususunda şu bilgileri vermiştir: "*…Yatsıya doğru otuz senedir tamir görmediği hâlde mükemmelliğini muhafaza eden şose üzerinde kıvılcımlar bırakarak ilerliyorduk. Arkada kalan ben, Doktor Talat Bey'le İsmail Hakkı Efendi ve birkaç süvari idik…*" Bk. A. T. Onay, 2004, s. 120. Görüldüğü üzere Onay ve arkadaşla-

faaliyetlerinden şu şekilde bahsedilmektedir: "*… Sonra Bartın İlim ve İrfan Derneği'nin ikinci sene-yi devriyesi merasimi yapıldı. Bartın gençlerinden teşekkül eden cemiyet namına Doktor Cevdet Bey, cemiyetin maksat ve gaye-yi teşekkülünü izâh ve memleketin hayat-ı irfanı namına birçok şeyler vaat etti. Azası meyanında bir ahenk ve iktiran vücuda getirerek ictimaî bir hayat tesisine çalışmayı ve bunun için de bir kütüphanede toplanarak*

---

rı şose vasıtasıyla Bartın istikametinde ilerlemişlerdir. Bir diğer ifadeyle Bartın'a kara yoluyla gitmişlerdir. Öte yandan tartışma konumuz olan "*Bartın'da Gördüklerim-I*" başlıklı yazının, gazetenin 3. sayfasının 1. sütununun ortalarında yer alan bölümünde şu bilgilere yer verilmiştir: "*22 Temmuz… Güneş nokta-yı zevalden bir nâr müzâb döküyor. Dünden beri çılgınca kükreyen deniz teskin-i gayza çalışıyordu. Her türlü rüzgâra açık bulunan ve bilhassa poyraz, batı ve karayel rüzgârlarının şiddetli zamanlarında her sene bir hayli merâkib-i bahriyeyi ka'r- bî-pâyânına çeken Zonguldak Limanı'nda bugün bir fevkaladelik vardı. Küçük merâkib-i bahriye sahile çekiliyor, gemilerdeki keresteler denize atılıyor ve limanın soğuk su cihetinde büyük bir Yunan şilebinin büyük ber-tarafa ile kumlar üzerine düştüğü görülüyordu. Bartın'dan beni almak için gelmiş olan gemi, motorlu küçük bir yelken gemisiydi…*" Bk. "*Bartın'da Gördüklerim-1*", Numara 71, 16 Ağustos 1336, s. 3. Makalenin içerisinde geçen bu bilgilere göre makalenin yazarı Amasra yönünden gelen biri değil, Zonguldak'tan küçük motorlu bir yelkenliyle Bartın'a hareket etmek üzere olan bir başka şahıstır. Yine aynı yazının 4. sayfasında şu bilgiler verilmektedir: "*Berây teftiş Bartın'a gelmiş olan Zonguldak Maarif Müdürü Talat Bey'e bu millî kuvvetin kumandanı, Kastamonu İdadisi'nin yetiştirdiği güzide gençlerden Bartınlı Galip Bey'i takdim ve efradın teçhîzât ve teslîhâtı, adet ve hidemâtı hakkında malumat ita buyurdular.*" "*Bartın'da Gördüklerim-1*", Numara 71, 16 Ağustos 1336, s. 4. Dolayısıyla bu ifadelerde yer alan bilgilere göre makale yazarının Ahmet Talat Onay olmadığı kesin olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak Prof. Dr. Ali Sarıkoyuncu'nun ifade ettiği gibi bu makalenin yazarının Tahir Karaoğuz'un olduğuna dair kesin bir tespitte bulunmak da mümkün görünmemektedir. Yazının tespit edilebilmesi için dil ve üslup özellikleri başta olmak üzere bu dönemde bölgeyle ilgili olarak yayın yapan bütün basın-yayın organlarının titizlikle incelenmesi ve buralarda geçen bilgilerin karşılaştırmalı olarak analizlerinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ancak yukarıda da belirttiğimiz üzere bu inceleme bir başka araştırmanın konusudur.

ilmi, fenni, içtimai, münakaşalar, musâhabeler tertip ve terbiye-yi milliyenin inkişafına hizmet etmeyi ve köylünün bütün dertlerini teşrih, ruhen ve cismen tedavisine çalışmayı gaye edinen dernek ikinci sene-yi hayatı için daha ziyade faaliyet göstermek azmini besliyor. Hepsi de faal ve güzide gençlerden mürekkep olan derneğin azası Kaymakam Hüsnü Bey'den gördükleri müzâheret-i şükür ile karşıladılar ve gençliğin hâmi-yi muazzam feyyâzı olan Kastamonu Valisi Cemal Bey Efendi Hazretleri'nin riyâset-i fahriyeyi lâtifen kabul buyurması hususuna tavassut etmesini rica ettiler. Kaymakam Bey, gençliğin bu samimi tezâhürâtından memnun kalarak her türlü muâveneti âtiyen de ifaya amade olduğunu ve bunu bir reis-i hükümet haysiyetiyle değil, gençliğe ruhen merbut olduğu için vaat ettiğini beyan ve Zât-ı Sâmî-yi Vilâyetpenâhı nezdinde istirhamda bulunacağını vaat ettiler. Yeşil ve kırmızı kurdelelerden ihzâr edilmiş olan rozetler bütün hâzırûnun sinesine iliştirildi. Bu iki rengin ifhâm ettiği mânâ ne kadar derindir!..."[326]. Nitekim Kaymakam Hüsnü Bey'in müracaatı sonucunda dönemin Kastamonu Valisi Cemal Bey bu derneğin fahri reisliğini kabul etmiştir. *Bartın İlim ve İrfan Derneği*, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinin yanı sıra Müdafaa-yı Hukuk gayeleri istikametinde de çalışmaktan geri durmamıştır[327]. Nitekim bu çalışmaların da etkisiyle Bartın halkı ve özellikle de Bartınlı yurtsever gençler Millî Mücadele lehinde daha derinden bilinçlenmeye başlamış, maddi ve manevi imkânlar çerçevesinde bu hareketi desteklemiştir[328].

İlerleyen günlerde Bartın ve civar memleketlerde İstanbul Hükümeti'nin tesir ve nüfuzu orta-

[326] *Açıksöz*, "Bartın'da Gördüklerim-1", Numara 71, 16 Ağustos 1336, s. 3, 4.

[327] Hüsnü Açıksözcü, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, Kastamonu Vilâyet Matbaası, Kastamonu, 1933, s. 80, 81.

[328] *Açıksöz*, "Bartın'da Gördüklerim-1", Numara 71, 16 Ağustos 1336, s. 4.

dan kalkmaya başlamıştır. Nitekim ülke dâhilinde yaşanan gelişmelerin ve Mustafa Kemal Paşa liderliğinde her geçen gün güçlenen Millî Hareket'in bütün yurdu tesiri almaya başlamasını müteakip 26 Eylül 1919 tarihinde Bartın halkının önde gelen zevatından Belediye Başkanı Ziya Efendi, Müftü Rıfat Efendi ve Rum Reisi Gavril Efendi, Heyet-i Temsiliye Başkanlığı'na çektikleri bir telgrafla Millî Mücadele tarafında yer aldıklarını resmen beyan etmişlerdir. Heyet-i Temsiliye başkanı Mustafa Kemal Paşa da bu telgrafa Bartın Belediye Başkanlığı'na gönderdiği 30 Eylül 1919 tarihli telgrafıyla cevap vermiştir. Paşa, bu telgrafında Ferit Paşa Hükümeti aleyhinde gösterilen tepkiden dolayı teşekkür ettikten sonra, Teşkilat-ı Milliye'nin Bartın'da da kurulmasını istemiştir[329]. Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın bu direktifi üzerine Bartın halkının çoğunluğunun desteğiyle birlikte Bartın Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti, 16 Ekim 1919 tarihinde faaliyete geçti. Cemiyet, teşkil edilen geçici idare heyeti yönetiminde çalışmalara başladı. Yine 16 Ekim 1919 tarihinde Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya, Teşkilat-ı Milliye'nin, direktifleri doğrultusunda kurulduğu ve çalışmalara başladığı bildirildi. Heyet Reisi Muvakkatesi Tahsin imzasını taşıyan, Sivas Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Riyaseti'ne hitabı ile başlayan bu telgrafta "*Kazamızda Cemiyetin Heyet-i İdare-yi Muvakkatesi'ni teşkil ediyoruz*" denilmekteydi[330]. Mustafa Kemal Paşa da aynı tarihte Bartın Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti İdaresi Riyaseti'ne hitaben çekmiş olduğu telgrafında "*Kazanızca teşkil-i iş'ar buyurulan Heyet-i İdareye muvaffakiyetler temenni etmekteyiz efenim*" diyerek cemiyetin yönetim kuruluna başarılar dilemişti[331].

---

[329] A. Sarıkoyuncu, 1992, s. 120.

[330] ATASE Atatürk Arşivi, KL:2, D:1335/3-2, Belge 75.

[331] ATASE Atatürk Arşivi, KL:2, D:1335/3-2, Belge 75-1.

Bu şekilde başlangıçta geçici idare heyeti yönetiminde çalışmalara başlayan Bartın Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin daha sonraki idari teşkilatı şu isimlerden oluşmuştur: Başkan Yusuf Ziya (Özençi) Bey, Karakaşoğlu Rahmi Bey, Yirmibeşoğlu Hasan Bey, Müftü Hacı Rıfat Efendi,[332] Hacı Arif Kaptan, Samancıoğlu Hüseyin Efendi, Paşa Mehmetoğlu Mustafa Bey, Fırıncıoğlu İbrahim Fuat Bey, İnce Alemdarzâde Halil Bey, Paşa Mehmetoğlu Mustafa Bey, Aşçıoğlu Hasan Kaptan ve Hacı Balıkzâde Hacı Mehmet Efendi. Bu kuruculardan sonra cemiyete daha birçok iltihaklar olmuş, bütün eşrafı ve halkıyla Bartın, Millî Mücadele'yi gönülden desteklemiştir. Cemiyet, resmî olarak Bartın Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti adını 18 Ocak 1920 tarihinde almıştır[333]. Nitekim bu cemiyetin tam anlamıyla teşkil edilmesini müteakip cemiyet ileri gelenleri Amasra ve Kurucaşile'ye de talimat göndererek bundan böyle heyetin buyruklarına göre hareket edilmesini talep etmişlerdir. Bu talimat doğrultusunda Amasra Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Alemdarzâde Nuri Efendi'nin başkanlığında kurulmuştur. Nuri Efendi Ankara'dan gelen ayrı bir emir uyarınca kendi imzasıyla İstanbul Hükümeti'ne, İstanbul'daki büyük devletlerin elçiliklerine ve *İkdam* gazetesine "*Amasra'nın Anadolu'nun ayrılmaz bir parçası*" olduğunu beyan

---

[332] Millî Mücadele yıllarında Mustafa Kemal Paşa önderliğinde gelişen millî harekete karşı İstanbul Hükümetleri'nin yönlendirmeleri çerçevesinde muhalif davranışlarda bulunup bu hareketin gelişmemesi için çaba gösteren din adamları olduğu gibi daha ilk günlerden itibaren ulusal davaya inanıp millî kurtuluşun sağlanabilmesi için büyük çabalar içerisine girmiş olan çok sayıda din adamı da vardır. Bu hususta teferruatlı malumata müracaat etmek için bk. Ali Sarıkoyuncu, *Millî Mücadele'de Din Adamları*, Cilt 1, 5. bs., Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2007, s. 26; Ali Sarıkoyuncu, *Millî Mücadele'de Din Adamları*, Cilt 2, 4. bs., Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2007, s. 1-443.

[333] E. Aşçıoğlu, 1970, s. 24; T. Yel ve bşk., 1999, s. 26; N. Sakaoğlu, 1987, s. 165, 166.

eden bir telgraf çekmiştir. Yine Kurucaşile'de 1920 yılında Ali Efendi ve Nuri Efendi'nin önderliğinde Kurucaşile Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti de vücuda getirilmiştir[334].

Bartın şehrinde Millî Mücadele lehinde bu gibi çok önemli gelişmeler olmasına rağmen halkın bir kısmı İstanbul Hükümeti ile hâlâ ilişki içerisinde bulunmaya devam ediyordu. Bartın halkını tekrar İstanbul'a bağlamaya çalışan, Millî Hareket'le bağlantısını kesmeye uğraşan hiç olmazsa halk arasında kargaşa yaratmaya kalkışan kimseler ve gruplar da mevcuttu. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın bölge sorumluları ve Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey'in bölgeye gelip yönetime hâkim olmasından önce kazada kaymakamlık görevini yürüten Durmuş Bey'in menfi hareket ve davranışları, tamamen Millî Hareket'in önünü kesmek için yapılan çalışmalardandı[335]. Bu açıdan bakıldığında kuruluş günlerinde Bartın Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti muhtelif müşkülatla karşı karşıya gelmiştir. Fakat cemiyetin bu sıkıntılı günleri çok fazla uzun sürmemiştir. Yukarıdaki bölümlerde de değinildiği üzere Kastamonu ve Havalisi Komutanı Muhittin Paşa'nın emriyle Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey, Bartın ve Havalisi Komutanı sıfatıyla 1 Haziran 1920 tarihinde kuvvetleri ile birlikte Bartın'a gelerek Kuvayı Milliye taraftarı Hüsnü Bey'i, şehre kaymakam olarak atamıştır. Eski Kaymakam Durmuş Bey, Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey'in kuvvetleri Bartın'a gelmeden önce ihtiyaten Amasra'ya çekilmiştir. Doğruca hükümet konağına giden, askerlik şubesi ile postaneyi emri altına alan Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey, kazada idareyi ele almasından sonra halktan silah toplamaya başlamış ve bu silahları çeşitli cephelere göndermiştir[336]. Yeni Kaymakam Hüsnü Bey, kısa zamanda büyük küçük

---

[334] T. Yel ve bşk., 1999, s. 26; N. Sakaoğlu, 1987, s. 166.

[335] A. Sarıkoyuncu, 1992, s. 121; E. Aşçıoğlu, 2001, s. 5.

[336] C. R. Atilhan, 2015, s. 10-17; E. Aşçıoğlu, 2001, s. 5.

bütün Bartın halkının saygı ve sevgisini kazanarak halkta Kuva-yı Milliye'ye karşı bir ilgi, alaka, sevgi, saygı ve hürmet hissinin uyanmasını sağlamıştır. Ayrıca kısa sürede şehir halkı arasında birlik ve beraberliğin temini noktasında da etkili çalışmalara imza atmıştır. *Açıksöz* gazetesinde yukarıda da temas ettiğimiz üzere imzasız olarak neşredilen ve 23-24 Temmuz 1920 tarihleri arasında Bartın'da yaşanan bazı olayları konu alan "*Bartın'da Gördüklerim-I*" başlıklı yazının devamında Kaymakam Hüsnü Bey'le ilgili olarak şu bilgiler verilmiştir: "*Kaymakam Bey vatandaşlar arasında ittihat ve uhuvvetin tesisine çalışarak düne kadar yekdiğeriyle teşrik-i mesaiden çekinen zevâtı birleştirmiş ve bu sayede cidden hayret-i efzâ teşebbüslerde muvaffak olmuştur. Bartınlılar'da umumiyetle bir his-i fedâkârî mevcut ve meşhurdur. Bu hissin tebarüzüne Kaymakam Bey'in faaliyet ve himmeti en büyük âmildir. Buraya geleli henüz iki ay olmadığı hâlde büyük küçük herkesin hürmet ve muhabbetini celb etmiş olan Kaymakam Bey'in seher-i müfitini teşrihe kalkışmak zait olur. Etrafında memurin ve eşraftan mürekkeb bir hâle-yi faaliyet ve hamiyyet-i teşkile muvaffak olan mümâileyhin azim ve irşadı, tedbir ve kiyâseti iledir ki, efradın istirâhatı temin, teçhizat-ı ikmal edilmiş ve herkeste Kuva-yı Milliye'ye karşı bir his-i hürmet uyanmasına muvaffakiyet hâsıl olmuştur. Şurası şayan-ı dikkattir ki bütün levazım ve teçhizat gayr-ı mahsus bir surette tedarik edilmektedir. Bartın eşraf ve muteberânî beylerle lira taahhüdadında bulundukları hâlde henüz bu paranın tahsili cihetine gidilmemiştir. Acaba bu kadar masraf hangi para ile temin olunuyor? Buradan İstanbul'a her gün kayıtlı hayvan ihraç edilmektedir. İstanbul'da, Yunan ve İngiliz askerlerinin boğazlarından geçmesi melhûz olan bu hayvanlardan bir ihraç resmî alınmaktadır. İşte vâridâtın en mühim menbaî budur. Gerek burada gerek Çaycuma Karargâhında bulunan Bartın mürettebatının elbise ve iaşeleri yolunda olduğu gibi maaşları da mütemadiyen verilmekte ve her gün hammalî bir faaliyetle son sistem silahlarla teçhiz olun-*

maktadır."[337]. Buna ilave olarak ifade edilmelidir ki Hüsnü Bey'in, Millî Mücadele açısından son derece önemli olan bu hizmetlerinin ifa edilmesinde sırasında Bartın Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti ve özellikle de bu cemiyetin Başkanı Yusuf Ziya (Özençi)'den[338] önemli ölçüde destek ve muavenet görmüştür. Bu cemiyet aynı zamanda Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey'in, bölgeye gönderilmesine kadar Millî Hareket'in, Bartın ve çevresindeki yegâne temsilcisi olarak da hizmet vermiştir[339].

Bartın Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti, bölgede millî bilincin arttırılması, düşmana karşı çeşitli tedbirlerin alınması, Kuva-yı Milliye'nin her açıdan

---

[337] *Açıksöz*, "Bartın'da Gördüklerim-1", Numara 71, 16 Ağustos 1336, s. 4.

[338] Yusuf Ziya (Özençi) Bey, 1875 tarihinde Dobriç'te dünyaya gelmiştir. İlk ve orta öğrenimini Bartın'da yapmıştır. Daha sonra İstanbul'da Bahriye mektebinde öğrenim görmüştür. Bu okuldan makine mühendisi olarak mezun olan Yusuf Ziya, daha sonradan politikayla iştigal etmiştir. Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda II. ve III. dönemlerde Bolu Mebusu, TBMM'de II. VI. ve VII. dönemlerde Zonguldak Milletvekili olarak hizmet vermiştir. 10.01.1951 tarihinde vefat etmiştir. Prof. Dr. Ali Sarıkoyuncu, Yusuf Ziya (Özençi)'nin yeğeni 1915 yılı doğumlu Orhan Göncüoğlu ile 24 Mayıs 1990 tarihinde Ankara'da yapmış olduğu görüşmede Yusuf Ziya hakkında şu bilgileri almıştır: "*Dayım Yusuf Ziya (Özençi), Bartın'dan yükseköğrenim için İstanbul'a giden ilk kişidir. 16 Mart 1920'de Meclis-i Mebusan'ın kapatılması üzerine Mustafa Kemal Paşa tarafından Bartın'da görevlendirilmiş, Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti ve Millî Mücadele için önemli hizmetlerde bulunmuştur. Dayım Yusuf Ziya (Özençi) Bey'in başkanı bulunduğu Ticaret-i Bahriye Türk Anonim Şirketi'nin Bartın iskelesinde yaptırdığı motor ve tekneler Kuva-yı Milliye'nin ikmalinde hizmet vermiştir. Bu hizmetlerine mükâfat olmak üzere Yusuf Ziya (Özençi) Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın talimatıyla II. dönem Zonguldak Milletvekili seçilmiştir.*" Bk. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü 1920-2010*, ed. Sema Yıldırım, Behcet Kemal Zeynel, Cilt 1, 2. Bs., TBMM Basın Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s. 122, 363, 434; A. Sarıkoyuncu, 1992, s. 122.

[339] C. R. Atilhan, 2015, s. 10-17.

desteklenmesi, ikmal ihtiyaçlarının karşılanması ve Mustafa Kemal Paşa liderliğinde her geçen gün güçlenen millî davaya bölgeden imkânlar çerçevesinde destek olunması gibi hususlarda etkin rol oynamıştır[340]. Nitekim cemiyet Millî Mücadele'ye birebir bağış yardımında bulunabilmek için de gayret göstermiştir. Bu hususla alakalı olarak *Açıksöz* gazetesinde yukarıda da temas ettiğimiz ve imzasız olarak neşredilen "*Bartın'da Gördüklerim-I*" başlıklı yazıda şu bilgilere yer verilmiştir: "*…Kaymakam Hüsnü Bey Efendi efradı selamladı. Berây teftiş Bartın'a gelmiş olan Zonguldak Maarif Müdürü Talat Bey'e bu millî kuvvetin kumandanı, Kastamonu İdadisi'nin yetiştirdiği güzide gençlerden Bartınlı Galip Bey'i takdim ve efradın teçhîzât ve teslîhâtı, adet ve hidemâtı hakkında malumat ita buyurdular. Bartın her hususta olduğu gibi Kuva-yı Milliye ve muâvenet-i milliye hususunda da büyük bir faaliyet-i meşhurdur… Muâvenet-i milliye hususunda isimlerini tahkik edemediğim Müdafaa-yı Hukuk Heyeti azalarıyla bilhassa Müftü Hacı Rıfat Efendi Hazretleri'nin himmet-i fazılanesini tezkâr etmek lazımdır…*"[341]. Nitekim Millî Mücadele yıllarında Zonguldak ve havalisinden, küçümsenemeyecek miktarda bir para toplanmıştır. Zonguldak'tan 109.500 kuruş, Bartın, Devrek ve Ereğli'den de 236.000 kuruş olmak üzere toplam 345.000 kuruş bir araya getirilmek suretiyle Ankara'ya gönderilmiştir. O devrin müşkül koşulları düşünüldüğünde bu miktardaki paranın maliye bütçesine önemli bir katkı sağladığı ifade edilebilir[342].

Havali halkı, Hilal-ı Ahmer tarafından organize edilen bağış kampanyalarına da iştirak etmiştir. Öyle ki 27 Ocak 1921 tarihinde Bartın'da, Hilal-i

[340] A. Sarıkoyuncu, 1992, s. 123, 314-316.

[341] *Açıksöz*, "Bartın'da Gördüklerim-1", Numara 71, 16 Ağustos 1336, s. 4.

[342] A. Sarıkoyuncu, 1992, s. 315.

Ahmer yararına düzenlenen müsamerede 1500 lira toplanmıştır. Bu haberi veren *Açıksöz* gazetesi ayrıca Bartınlıların bu bağış kampanyasını sürdürmekte olduklarını da bildirmektedir. Adı geçen gazetede "*Bartınlıların Hamiyeti*" başlığı altında verilen haberde şu bilgiler yer almıştır: "*Hilal-i Ahmer menfaatine icra edilen müsamerede 1500 lira teberru olunduğu ve teberruata devam edilmekte olduğuna dair Bartın Müftüsü ile eşraftan bazı zevatın imzalarıyla gazetemize verilen telgrafı aynen yazıyoruz. Bartınlıların bu hamiyetlerini şayan-ı tezkâr görür ve son muharebelerde ifa ettiği hizmetlerle bütün milletin şükran ve minnetini celbeden 'Hilal-i Ahmer'in ihyası uğrunda vuku bulacak bütün teşebbüsleri kemal-i minnetle derc-i sütun edeceğimizi beyan ederiz*"[343]. Adı geçen telgraf Torakzâde Sait, Belediye Reisi Ziya, Bartın Müftüsü Refik, Eşraftan İnce Alemdarzâde Halil, Eşraftan Mehmet Hocazade Mehmet imzalarıyla gönderilmiştir. *Açıksöz*'e gönderilen ve bu gazete tarafından yayımlanan telgrafta özetle şu hususlar belirtilmiştir: "*Kânunusani'nin yirmi üçüncü Cumartesi günü İnönü Muzaffariyeti'ni ibdâ eden kahramanlarımızın ve Hilal-i Ahmerimizin menfaatine Zonguldak Müfrezesi Komutanı Cevat Rıfat ve Bartın Kaymakamı Hüsnü Bey Efendilerin himmetleriyle Bartın Hastanesi salonunda bir müsamere yapıldığı, Sürûr Ziya Bey tarafından inşâd edilen Hilal-i Ahmer manzumesiyle başlayan müsamere Bartın zükûr ve inâs mektepleri muallimîn ve talebesinin ağniyesiyle ve millî oyunlar ile canlanmış ve Hilal-i Ahmer'in büyük ve millî vazâifini gösteren iki perdelik bir temsilden sonra, Kaymakam Hüsnü Bey Efendi tarafından bir nutuk irad ve müsamere İzmirli İnceoğlu Hamit Şevket Bey Efendi'nin hâzırûnu ağlatan müheyyic hitabeleriyle ikmal ve sinema tarafından temâşâgerâna eğlenceli birkaç*

[343] *Açıksöz*, "Bartınlıların Hamiyeti", Numara 116, 27 Kânunusani 1337, s. 2.

saat temin edilmiştir. Müsamere ümit edildiğinden fazla bir tesir husule getirmiş Hilal-i Ahmer için 1500 lira teberru olunmuş ve teberruata şiddetle devam edilmekte bulunmuştur"[344]. Görüldüğü üzere özellikle bölgede Yüzbaşı Cevat Rıfat'ın askerî ve siyasi manevraları ve Bartınlı önder yurtseverlerin, Bartın Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti etrafında, bütün halkı birleştirmeye çalışması ve Millî Mücadele ruhunu onlara aşılama gayreti neticesinde Bartınlı vatanseverler millî davanın gerçekleştirilmesi için ellerinden gelen çabayı sarf etmişlerdir[345].

Bununla birlikte Bartın Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti başta olmak üzere Millî Mücadele döneminde vatanın dört bir parçasında teşekkül etmiş olan ulusal varlığa yararlı cemiyetlerin faaliyetleri, aynı zamanda gerek geçmiş adına gerek günümüz adına geçerli olabilecek nitelikte bir önemli dersi de ortaya koymuştur. Bu ders şudur: Bir ülkede, bir şehirde, bir kazada ya da herhangi bir yerleşim biriminde tarihin herhangi bir sürecinde büyük bir müşkülat, büyük bir isyan ya da topyekûn emperyalist bir istila ortaya çıktığında, bu sıkıntılarla mücadele etmekteki en önemli yöntem aklı selim insanların liderliğinde bir teşkilat kurmak, o ülkenin, o şehrin, o kazanın ya da ilgili yerleşim biriminin gerçek sahiplerinin menfaatine olacak şekilde nesnel hedefler tespit etmek, herkesin uyacağı belirli ilkeler ortaya koymak, iletişimin her şey olduğunu insanlara sürekli hatırlatmak ve işin en az % 99'nun da yurtseverlikten ve fedakârlıktan geçtiğini anlatmak gerekmektedir.

---

[344] *Açıksöz*, "Bartınlıların Hamiyeti", Numara 116, 27 Kânunusani 1337, s. 2.

[345] C. R. Atilhan, 2015, s. 10-17; Birinci Dünya Savaşı, İstiklâl Savaşı, Kore Savaşı ve Kıbrıs Savaşı'nda Bartın ve çevresinden şehit düşen vatanperverlerin isimlerinin tam listesi için bk. A. Sarıkoyuncu, 2009, s. 186-2014.

Sonuç ve Değerlendirme

Bartın, tarih boyunca yakın komşuları olan Kastamonu, Bolu ve Zonguldak gibi şehirlerle iç içe olmuştur. 1991 yılında il olmasından önce Zonguldak'ın bir ilçesi konumunda bulunan şehir Cumhuriyet öncesi dönemde zaman zaman bazı değişiklikler olmakla birlikte Ereğli, Virahşehir, Zonguldak, Bolu ve Kastamonu'ya bağlı olarak yönetilmiştir. İdari mekanizma açısından şehrin bu yerleşim birimlerine bağlı olmasında tabii şartlar kadar idari gereksinimler de etkili olmuştur. Bartın yöresi bol kömür yataklarının, gemi ve kayık yapımında kullanılan kereste ham maddesinin bolluğunun yanı sıra oldukça zengin bir kültürel yapıya da sahiptir. Türkiye'nin küçük denilebilecek illerinden biri olmasına rağmen okuma, araştırma ve yayıncılık faaliyetleri irdelendiğinde ülkenin en önde gelen illerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihin ilk dönemlerinden bu yana birçok kültüre ve uygarlığa ev sahipliği yapan bu yerleşim alanı yine bu kültür ve uygarlıkların tecrübelerinden olabildiğince beslenmesini bilmiştir. Bartın, aynı zamanda Osmanlı Devleti döneminde yenileşme çabalarının Anadolu coğrafyasında ilk görüldüğü yerleşim alanlarından biridir. Şehrin bu yeniliğe açık yapısında hiç kuşkusuz ticari hayatın gelişmişliğinin ve stratejik bir noktada bulunmasının önemi vardır. Kent yerleşkesi açısından son derece elverişli bir alanda kurulmuş olan Bartın'da deniz yolu taşımacılığı imkânı bulunmaktadır. Kente adını veren Bartın Irmağı'nın Karadeniz'e ulaştığı kesimin 11 km kadar güneydoğusunda kurulan Bartın, coğrafi şartların kendisine bahşettiği birçok imkândan faydalanmaktadır. Bunların başında Bartın Irmağı gelmektedir. Çünkü ırmağın, şehrin bulunduğu yerden Karadeniz'e kadar olan kesimde çeşitli büyüklükte deniz taşıtlarının buraya kadar

sokulmasına imkân vermesi, Bartın'ı bir nehir limanı durumuna getirmiştir. Şehrin bu özelliği tarihin en eski devirlerden, Cumhuriyet döneminde Boğaz olarak tabir edilen alanda büyük bir liman inşasının gerçekleştirilmesine kadar ön planda olmuştur. Bunun dışında şehrin Karadeniz sahil kesiminde çoğunluğu Cumhuriyet döneminde yapılmış irili ufaklı bazı limanlar bulunmakla birlikte Amasra'da büyük ve küçük diye tabir edilen iki adet liman daha bulunmaktadır ki bu limanlar tarihin en eski devirlerinden beri kullanıla gelmiştir. Günümüzde de bu limanlardan geliştirilme, suretiyle istifade edilmeye çalışılmaktadır.

Bartın coğrafyasının işte bu stratejik önemi, 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması'yla daha da önemli hâle gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması neticesinde akdedilen bu ateşkes antlaşmasıyla, Batılı büyük emperyalist devletler onlarca yıldır üzerinde durdukları "*doğu sorununu*" kendi belirledikleri usul ve yöntemlerle çözme fırsatı yakalamışlardı. Toplam 25 maddeden oluşan bu antlaşmayla birlikte Türkiye'nin üzerini kara bulutlar kaplamıştı. Mütareke, şartları bahane edilerek vatanın dört bucağı işgal edilmeye başlanmıştı. Ülke âdeta bir ahtapotun kolları arasında sarmala çevrilmişti. İşte yukarıda belirtilmeye çalışılan stratejik öneminden ve o dönem adına en önemli enerji kaynaklarından biri olan zengin kömür yataklarına sahip olmasından dolayı işgal altına alınmaya çalışan coğrafyalardan biri de Bartın ve Zonguldak havalisi olmuştur. Nitekim İtilaf Devletleri'nden, Fransa'nın 8 Mart 1919 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ilgili maddelerini bahane göstererek Zonguldak'a asker çıkarmasıyla bölgede düşman askerleri kol gezmeye başlamışlardır. İlerleyen tarihlerde bölgeye Fransızların yanı sıra İtalya, İngiltere ve Yunanistan

gibi ülkeler de çeşitli emellerini gerçekleştirebilmek amacıyla ilgi duymaya başlamışlardır. Hiç şüphe yok ki emperyalistlerin bölgeye olan ilgilerinde başat unsur zengin kömür yataklarıdır. Bununla birlikte bölgeyi önemli kılan tek etken enerji kaynaklarına sahip olabilme istek ve arzusundan ibaret değildir. Çünkü bölgenin, İstanbul'dan başlayıp İnebolu'ya kadar uzanan ve Millî Hareket için büyük bir önemi bulunan deniz yolu güzergâhının güvenliğinin sağlanması açısından da kıymeti bulunuyordu. Bu yol sayesinde İstanbul'dan Anadolu'ya karadan gerçekleştirilmesi mümkün olmayan asker, subay, münevver, silah, mühimmat ve cephane aktarımı gerçekleştiriliyordu. İtilaf Devletleri cephesinden konu irdelendiğinde bölgenin kontrol altına alınmasıyla zengin kömür yataklarına sahip olunacağı gibi Zonguldak, Karabük, Bartın Bolu ve Kastamonu gibi bölgeler de dolaylı yönden denetim altına alınabilecekti. Bu sayede Güney ve Batı Anadolu istikametlerinden zaten sarılan Millî Hareket bir de Kuzey Anadolu'dan sıkıştırılmış olacaktı. Yine aynı şekilde bölgede denetimi sağlamak, aynı zamanda Millî Hareket'in en önemli lojistik kaynaklarından birini elinden almak demekti. Bu sayede Millî Hareket'in önderleri dize getirilebilirdi. Bununla birlikte İtilaf Devletleri'nin masa başında yaptıkları hesaplar cephelerde tutmamıştı. Çünkü bölgede asayişi ve denetimi sağlayarak Kuva-yı Milliye'yi örgütlemek amacıyla bölgeye 1 Haziran 1920 tarihinde kuvvetleri ile birlikte gönderilen Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey'in yaptığı faaliyetler ve bölgede yaşayan halkın Millî Mücadele fikri etrafında örgütlenmesini isteyen Bartın Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin çalışmaları neticesinde emperyalistlerin oyunları tam anlamıyla bozulmuştur. Bir taraftan Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey'in kısa sürede bölgede güvenliği sağlayıp eski Kaymakam Durmuş Bey yerine, beraberinde getirdiği Hüsnü Bey'i kaymakam olarak

atamasını müteakip Çaycuma ve Zonguldak mıntıkasında gerçekleştirdiği askerî çalışmalar; diğer taraftan özellikle Yusuf Ziya (Özençi)'nin başkanlığı döneminde Bartın Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin, Bartın halkını örgütlemesi, maddi ve manevi anlamda halktan yardım toplaması, Millî Mücadele duygusu etrafında insanları birleştirmesi, toplum içinde ikilik çıkarmak isteyen İstanbul Hükümeti taraftarlarına göz açtırmamasıyla birlikte düşman, diğer Anadolu coğrafyalarında olduğu gibi Bartın bölgesinde de başarı yakalayamamıştır. Nitekim kazanılan başarı ve disiplin sayesinde Zonguldak ve havalisinde başarılı hizmetler veren Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey'in kuvvetlerinin bir bölümü 2 Nisan 1921 tarihinde Kastamonu'ya nakledildiği gibi diğer kısmı da özellikle Fransızların, 21 Haziran 1921 tarihinde Zonguldak ve havalisini boşaltmasının ardından Garp Cephesi Komutanlığı emrine sevk edilmiştir. Bütün bu gelişmelerin neticesinde bölgede fevkalade önemli hizmetlerde bulunan Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey Ankara'ya vasıl olmuştur. Böylece bölgede muhtemel ve kalıcı bir emperyalist yayılmanın önüne geçildiği gibi bu toprakların Türklere ait olduğu bir kez daha ispat edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

I. Arşiv Kaynakları

a. ATASE Arşivi:

ATASE Atatürk Arşivi, KL:2, D:1335/3-2, Belge 75.
ATASE Atatürk Arşivi, KL:2, D:1335/3-2, Belge 75-1.
ATASE Arşivi, İSH, K. 405, G. 68, Belge 68-1.
ATASE Arşivi, İSH, K. 405, G. 68, Belge 68-2.
ATASE Arşivi, İSH, K. 405, G. 74, Belge 74-2.
ATASE Arşivi, İSH, K. 579, G. 140, Belge 140-1.
ATASE Arşivi, İSH, K. 583, G. 143, Belge 143-1.
ATASE Arşivi, İSH, K. 583, G. 143, Belge 143-2.
ATASE Arşivi, İSH, K. 587, G. 36, Belge 36-1.
ATASE Arşivi, İSH, K. 587, G. 36, Belge 36-2.
ATASE Arşivi, İSH, K. 591, G. 202, Belge 202-2.
ATASE Arşivi, İSH, K. 623, G. 87, Belge 87-1.
ATASE Arşivi, İSH, K. 623, G. 87, Belge 87-2.
ATASE Arşivi, İSH, K. 1064, G. 21, Belge 21-2.
ATASE Arşivi, İSH, K. 1065, G. 183, Belge 183-1.
ATASE Arşivi, İSH, K. 1066, G. 68, Belge 68-1.
ATASE Arşivi, İSH, K. 1066, G. 68, Belge 68-2.
ATASE Arşivi, İSH, K. 1066, G. 68, Belge 68-3.

II. Resmî Yayınlar

TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt 1, 3 Temmuz 1336 (1920), s. 69, 70.

Bolu Livası 1921-1925 Salnamesi, haz. Nermin Kılıç ve bşk. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Bolu, 2008.

Kastamonu Vilayet Salnamesi, "Bartın Kazası", Kastamonu Vilayet Matbaası, Hicri 1317 (Miladi 1899-1900).

III. Ansiklopediler

Şemsettin Sami, *Kamusü'l-Âlam*, Cilt 2, Mihran Matbaası, İstanbul, (M. 1890-1891), R. 1306.

IV. Gazeteler

Açıksöz, "Bartın'da Gördüklerim-1", Numara 71, 16 Ağustos 1336.

Açıksöz, "Bartınlıların Hamiyeti", Numara 116, 27 Kânunusani 1337.

V. Kitaplar

AÇIKSÖZCÜ, Hüsnü, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, Kastamonu Vilâyet Matbaası, Kastamonu, 1933.

APAK, Rahmi, *İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.

ARMAOĞLU, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, 14. Bs., Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, 19. Bs., Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.

AŞÇIOĞLU, Erkan, *İktisadi ve Sosyal Yönleriyle Bartın*, Bartın Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, İstanbul, 1970.

AŞÇIOĞLU, Erkan, *Bartın*, Bartın Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, Bartın, 2001.

AŞÇIOĞLU, Erkan, *Kurtuluş Savaşında Bartın*, 2. Bs., Bartın Belediyesi Kültür Yayınları, Bartın, 2014.

ATİLHAN, Cevat Rıfat, *İstiklal Harbinde Sarıklı Kahramanlar*, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1967.

ATİLHAN, Cevat Rıfat, *Bütün Açıklığıyla İnönü Savaşları ve Hakiki Kahramanlar*, Aykurt Neşriyatı, İstanbul, 1968.

ATİLHAN, Cevat Rıfat, *Bartın ve Havalisi Komutanı Yüzbaşı Cevat Rifat Bey'in Millî Mücadele Hatıraları*, haz. Celil Bozkurt, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2015.

BARTIN, Bartın Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Ankara, 2007.

BARTIN 2023 STRATEJİK AMAÇLAR VE İL GELİŞİM PLANI, haz. İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü, Bartın Valiliği Yayınları, Bartın, 2008.

BAYKARA, Tuncer, *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş I-Anadolu'nun İdari Taksimatı*, 3. bs., Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2015.

BAYRAKTAR, Dursun, *Tanzimat'ın İlk Yıllarında Bolu (Şer'iye Sicilleri 1838-1850)*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Bolu, 2009.

CANSEVER, Nurettin, *Bütün Yönleriyle Bartın*, Ersa Kolektif Şirketi Matbaası, İstanbul, 1965.

ÇİLSÜLEYMANOĞLU, Selâhattin, *Bartın Halk Kültürü*, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996.

ÇÖTÜR, Mehmet, *Bartın Limanı İnşaat Sonu Raporu*, Bayındırlık Bakanlığı Demiryollar ve Limanlar İnşaat Reisliği Devlet Su İşleri Matbaası, Ankara, 1970.

DEMİRCİOĞLU, Aziz, *100 Yıllık Kastamonu Basınında Kim Kimdir 1872-1972*, Doğru Söz Matbaası, Kastamonu, 1980.

DİNAMO, Hasan İzzettin, *Kutsal İsyan Millî Kurtuluş Savaşı'nın Gerçek Hikâyesi*, Cilt 2, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2010.

EMECEN, Feridun M., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015.

EYİCE, Semavi, *Küçük Amasra Tarihi ve Eski Eserleri Kılavuzu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1965.

HİMMETOĞLU, Hüsnü, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, Cilt 2, [yay.y.], İstanbul, 1975.

İNALCIK, Halil, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul, 2010.

KALKAVANOĞLU, İlyas Sami, *Millî Mücadele Hatıralarım*, Ekicigil Yayınevi Matbaası, İstanbul, 1957.

KARAOĞUZ, Doğu, *Kuva-yı Milliye Ruhuyla Bir Ömür-Zonguldak'ın İlk Gazetecisi Tahir Karauğuz'un Yaşam Öyküsü*, Truva Yayınları, İstanbul, 2011.

KAZMAZ, Süleyman, *Millî Mücadele'de İpsiz Recep ve Rizeli Gönüllüler*, Türk Halk Kültürü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Ankara, 1996.

KOCATÜRK, Utkan, *Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi 1918-1938*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1973.

KORKMAZ, Zeynep, *Bartın ve Yöresi Ağızları*, 2. bs. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

KUTAY, Cemal, *Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Acar Bilgi Merkezi Yayınları, İstanbul, 2013.

NESİMİ, Abidin, *Yılların İçinden*, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1977.

ODYAKMAZ, Cevad, *Mondros-Sevr ve Mudanya-Lozan*, Togan Yayınları, İstanbul, 2013.

ONAY, Ahmet Talat, *Millî Mücadele Yazıları*, haz. Cemal Kurnaz, Şefika Kurnaz, 2. bs., Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2004.

ORHAN, M. Celalettin, *Askerlik Hatıralarım*, Deniz Basımevi, İstanbul, 1982.

ÖZTOPRAK, İzzet, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını (Mayıs 1919-Temmuz 1921)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1981.

ÖZTÜRK, Özhan, *Pontus* (Antikçağ'dan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasi Tarihi), 2. bs. Genesis Kitap Yayınları, Ankara, 2012.

PEKER, Nurettin, *1918-1923 İstiklâl Savaşı'nın Vesika ve Resimleri, İnönü, Sakarya ve Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi*, [yay.y.], İstanbul, 1955.

SAKAOĞLU, Necdet, *Amasra'nın Üçbin Yılı*, Zonguldak Valiliği Yayınları, İstanbul, 1987.

SAMANCIOĞLU, Kemal, *İktisat ve Ticaret Bakımından Bartın*, Bartın Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Ankara, 1941.

SAMANCIOĞLU, Kemal, *Bartın Belediyesi ve Tarihçesi*, 2. bs. Bartın Valiliği-Bartın Belediyesi Yayınları, Bartın, 1999.

SANDER, Oral, *Siyasi Tarih 1918-1994*, 11. Bs., İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

SARIKOYUNCU, Ali, *Millî Mücadele'de Zonguldak ve Havalisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

SARIKOYUNCU, Ali, *Millî Mücadele'de Din Adamları*, Cilt 1, 5. bs., Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2007.

SARIKOYUNCU, Ali, *Millî Mücadele'de Din Adamları*, Cilt 2, 4. bs., Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2007.

SARIKOYUNCU, Ali, *Millî Mücadele'de Zonguldak Sancağı-Zonguldak, Bartın, Karabük*, 2. Bs., Zonguldak Valiliği Yayınları, Ankara, 2009.

SELEK, Sebahattin, *Millî Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı*, Cilt 1, Milliyet Yayınları, İstanbul, [t.y.].

TEKİN, Arslan, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, 5. Bs., Boğaziçi Yayınları, Ankara, 2012.

TOKSOY, Levent, *Amasra Tarihine Denizden Bakış*, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü 1920-2010, ed. Sema Yıldırım, Behcet Kemal Zeynel, Cilt 1, 2. Bs., TBMM Basın Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010.

Türk İstiklâl Harbi-Batı Cephesi, Cilt II, Kısım III, Genel Kurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

Türk İstiklâl Harbi-Deniz Cephesi ve Hava Harekâtı, Cilt V, Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, Ankara, 1964.

Türk İstiklâl Harbi-İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921), Cilt VI, Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Ankara, 1974.

TURAN, Refik ve bşk. *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, 18. bs. Okutman Yayıncılık, Ankara, 2011.

UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih 1789-2014*, 10. Bs., Der Yayınları, İstanbul, 2015.

YAKUPOĞLU, Cevdet, *Bartın Vakıfları (1214-1514*, Bartın Valiliği İl Özel İdaresi Başkanlığı Yayınları, Bartın, 2010.

YALÇIN, E. Semih, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I Kaynaklar*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2004.

YEL, Talip ve bşk., *Geçmişten Bugüne Kurucaşile*, Önder Matbaası, Ankara, 1999.

YILMAZTÜRK, Ali Rıza, Mehmet Demircioğlu, *Bartın'da Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim*, Bartın Millî Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1998.

ÜNAL, Yenal, *Kuruluşunun 50. Yıldönümünde Bartın Limanı Tarihi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2015.

VI. Makaleler

ONAY, Ahmet Talat (Süha Zahir imzasıyla), "Çaycuma Karargâhında", *Açıksöz*, Numara 75, 2 Eylül 1336.

ÖZDEMİR, Ünal, "Ulaşım Coğrafyası Açısından Önemli Bir Güzergâh: Karabük-Bartın Karayolu", *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt 13, Sayı 19, 2008, s. 213-230.

SARIKOYUNCU, Ali, "Zonguldak ve Çevresinde Müdafaa-yı Hukuk Çalışmaları", *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 3, Sayı 9, Ankara, 1992.

TUNCEL, Metin, "Bartın", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam*

Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 5, İstanbul, 1992, s. 87-90.

YAYLI, Ayşegül, "Tarihte Bartın", *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat Bülteni*, Sayı 1, Ekim 1999, s. 3.

ÜNAL, Yenal, "Bilgi Toplumunun Tarihçesi", *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı 5. İzmir, 2009, s. 123-144.

_____, "Bartın Adının Anlamı Üzerine Bir İnceleme", *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı XIX, 2014, s. 647-661.

VII. Tezler

YAVUZ, Resul, *Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan Sevr Barış Antlaşması'na Giden Süreçte Türk Diplomasisi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2016.

VIII. Diğer Kaynaklar

http://www.turkiye-rehberi.net/bartin-haritasi.asp (16.03.2016 tarihinde erişildi.)

7) BARTIN MATBUAT TARİHİNİN İZİNİ SÜRMEK: PARTHENİOS BARTIN'DA KÜLTÜR VE SANAT BÜLTENİ ÖRNEĞİ[346]

Giriş

Bartın, Türkiye'nin Batı Karadeniz bölümünde yer alan, yüzölçümü ve nüfus unsurları göz önüne alındığında ülkenin en küçük çaplı illerinden biridir. Zonguldak iline bağlı[347] bir ilçe konumundayken 7 Eylül 1991'de vilayet olmuştur.[348] Kente adını veren Bartın Irmağı'nın Karadeniz'e döküldüğü kesimin yaklaşık 11 km kadar güneydoğusunda kurulmuştur.[349] İlin kuzeyinde Karadeniz, doğusunda Kastamonu, Cide ve Pınarbaşı, güneydoğusunda Eflani ve Safranbolu, güneyinde Karabük ve Yenice, batısında Zonguldak, Çaycuma ve Devrek bulun-

---

[346] İlk defa *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*'nin, 15. cildinin 31. sayısında yayımlanmıştır.

[347] Nurettin Cansever, *Bütün Yönleriyle Bartın*, Ersa Kolektif Şirketi Matbaası, İstanbul, 1965, s. 7.

[348] Selâhattin Çilsüleymanoğlu, *Bartın Halk Kültürü*, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996, s. 21.

[349] Metin Tuncel, "Bartın", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 5, İstanbul, 1992, s. 87.

maktadır.[350] İstanbul'un 164 mil, Zonguldak'ın 24 mil doğusunda denizden ilçe merkezine doğru uzanan, çeşitli tonlarda gemilerin geliş ve gidişine elverişli Bartın Irmağı üzerinde[351] kurulmuş durumdadır.[352] Amasra-Ulus-Kurucaşile ilçeleriyle birlikte 2143 km²'lik bir yüzölçümüne sahiptir. İlin kuzeyinde 59 km'lik sahil şeridi bulunmaktadır.[353] Şehir yerleşmesi için son derece uygun bir coğrafyada yerleşmiş bulunan Bartın, yakın çevresine ve ülkenin başka yerlerine bağlanabilme açısından da coğrafi şartların kendisine bahşettiği birçok imkândan faydalanmaktadır.[354] Yöre, kültürel ve sosyal manada oldukça zengin bir yapıya sahiptir.[355] Okuma oranın yüksek olduğu Bartın'da, Cumhuriyet döneminde birçok önemli neşriyat faaliyeti gerçekleştirilmiştir. Özellikle süreli yayın yayımcılığında oldukça ileri giden ilde bugü-

---

[350] *Bartın*, Bartın Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Ankara, 2007, s. 17; Çilsüleymanoğlu, *a.g.e.*, s. 21.

[351] Kemal Samancıoğlu, *Bartın Belediyesi ve Tarihçesi*, 2. bs. Bartın Valiliği-Bartın Belediyesi Yayınları, Bartın, 1999, s. 202.

[352] Mehmet Çötür, *Bartın Limanı İnşaat Sonu Raporu*, Bayındırlık Bakanlığı Demiryollar ve Limanlar İnşaat Reisliği, Devlet Su İşleri Matbaası, Ankara, 1970, s. 1.

[353] *Bartın 2023 Stratejik Amaçlar ve İl Gelişme Planı*, haz. İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü, Bartın Valiliği Yayınları, Bartın, 2008, s. 5; Çilsüleymanoğlu, *a.g.e.*, s. 21.

[354] Kemal Samancıoğlu, *İktisat ve Ticaret Bakımından Bartın*, Bartın Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Ankara, 1941, s. 11; Erkan Aşçıoğlu, *Bartın*, Bartın Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Bartın, 2001, s. 74; Ünal Özdemir, "Ulaşım Coğrafyası Açısından Önemli Bir Güzergâh: Karabük-Bartın Karayolu", *Doğu Coğrafya Dergisi*, C. 13, S. 19, 2008, s. 214-215; *Bartın 2023 Stratejik Amaçlar ve İl Gelişme Planı*, s. 5; Tuncel, *a.g.m.*, s. 87.

[355] Bartın tarihi ve kültürü hakkında yapılan bilimsel çalışmaların sayısı son derece azdır. Yörenin genel bir tarihçesi ve kültürel geçmişi hakkında ayrıntılı bilgiye erişmek için şu iki kaynağa Cevdet Yakupoğlu, *Bartın Vakıfları (1214-1514)*, Bartın Valiliği İl Özel İdaresi Başkanlığı Yayınları, Bartın, 2010; Zeynep Korkmaz, *Bartın ve Yöresi Ağızları*, 2. bs. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

ne kadar çok sayıda gazete ve derginin yayım faaliyetinde bulunduğu gözlemlenmektedir. Bu süreli yayınların büyük bir kısmı, neşredilmeye başladığı tarihten günümüze kadar yayınlarını sürdüremese de bir ihtiyaca binaen ortaya çıkmaları, yöre halkının kültür yapısı hakkında bize önemli bilgiler vermektedir.[356] Bartın kültür hayatının çok önemli bir parçası olan süreli yayınlar ve bu süreli yayınlara bir örnek teşkil eden *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat* bülteni[357] üzerine yaptığımız bu araştırma, günümüzde Türkiye'nin hemen her alanında gelişim kaydeden önemli coğrafyalarından biri olarak tespit ettiğimiz Bartın'ın, entelektüel bünyesine katkı sağlamak amacıyla yayımlanmıştır. Yöre, süreli yayın neşriyatında fevkalade zengin bir yapıya sahiptir. Ne var ki bu yayınları bilimsel yöntem ve eleştirel bir teknikle ele alan akademik çalışma hemen hemen yok denecek düzeydedir. Dolayısıyla incelememiz bu gerçeklerden hareketle kentin düşünsel yapısına katkı sağlamak ve bir örneklemden hareketle yörede gerçekleştirilen süreli yayın faaliyetlerini bilimsel amaçlarla müşahede altına almak maksadıyla ortaya çıkmıştır.

İncelememizde öncelikle konunun tam anlamıyla idrak edilebilmesi için Bartın coğrafyası hak-

---

[356] Bartın'da basın-yayın faaliyetlerinin oldukça gelişmiş bir yapıya sahip olduğunun en önemli göstergelerinden biri de şehirde gazeteciler tarafından kurulan derneklerdir. Bugün kentte farklı tarihlerde kurulmuş üç adet gazeteci derneği mevcuttur. Bu dernekleri *Bartın Gazeteciler Derneği*, *Bartın Gerçek Gazeteciler Derneği* ve *Bartın Çağdaş Gazeteciler Derneği* oluşturmaktadır.

[357] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat* bülteni, kendini bir bülten olarak tanıtmakla birlikte rahatlıkla dergi olarak sıfatlandırılabilecek özelliklere de sahiptir. Yapmış olduğu haberler ve barındırdığı makaleler ele alındığında, halkı bilgilendirmek için faaliyet gösteren basit bir bültenden ziyade Bartın coğrafyasında vuku bulan kültür-sanat faaliyetlerini bilimsel üsluba yakın bir ifadeyle okuyucuya aktaran bu yayın organı ciddi bir dergi hüviyeti de taşımaktadır.

kında genel bilgiler verilmiştir. Akabinde araştırma konumuzla ilgili daha önce kaleme alınmış araştırma eserleriyle bilimsel çalışmalar irdelenmiş ve toplanan eski bilgiler titizlikle incelenerek yeni yorumlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Daha sonra Bartın yöresindeki süreli yayın faaliyetleri ve bunlara bir örnek teşkil eden *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat* bülteni detaylı bir şekilde analiz edilmiş ve sonuç bölümünde elde edilen bulgulardan ortaya çıkan neticeler değerlendirmeye tabi tutulmuştur. *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat* bülteni örneğinden hareketle Bartın matbuatının dünü ve bugünü üzerine muhtelif değerlendirmeler yapılmıştır. Diğer bir ifadeyle bir bülten örneğinden hareketle Bartın basın tarihinin izi sürülmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte burada derhal ifade etmeliyiz ki makale çalışmamız kapsamında *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat* bültenini örneklem olarak almakla birlikte, Bartın matbuatı üzerine yaptığımız bu çalışma, sadece gazetelerin tetkikiyle sınırlıdır. Bu haliyle bile yaklaşık 60 sayfalık bir makale boyutuna ulaşan çalışmamızda sadece yörede yayımlanan gazeteler incelenmiştir. Bölgede yayımlanan dergi ve diğer süreli yayınların incelenmesi için başka bir araştırmanın vücuda getirilmesi gerekmektedir.[358]

[358] Hacimce Bartın matbuatının büyük bir bölümünü yörede yayımlanan gazeteler teşkil etmektedir. Bununla birlikte yörede, fikir ve sanat dallarında muhtelif dergiler de yayımlanmıştır. Daha çok haber özellikleriyle ön plana çıkan Bartın gazeteleri, fikir ve sanat konuları temelinde yörede neşredilmiş dergilerle karşılaştırıldıklarında daha az derinliğe sahiptir. Fikir ve sanat temelli dergiler insanlar üzerinde daha tesirli olmuştur. Ancak Bartın'da uzun süre neşredilmiş köklü bir dergi mevcut değildir. Kentte neşredilen dergilerin hemen hepsi kısa ömürlü olmuştur. Bu dergilerin adlarını şu şekilde sıralayabiliriz: *Yeni Mefkûre* dergisi, *Kıvılcım* dergisi, *Kaynarca* dergisi, *Gençliğin Sesi* dergisi, *Kavşak* dergisi, *Ortam* dergisi, *Bartın Ticaret ve Sanayi Odası* dergisi, *Bartın'da Tarım* dergisi, *Kardelen* dergisi, *Bartın Millî Eğitim*

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi sadece matbuat tarihi değil; diğer bütün konular da göz önüne alındığında Bartın coğrafyası üzerine yapılmış bilimsel çalışmaların sayısı bir elin parmağını geçememekte-

---

Müdürlüğü Eğitim-Kültür ve Sanat dergisi, *Cemre* dergisi, *Sesamos* dergisi, *Şimal Yıldızı Çakraz* dergisi, *Bartın Kumluca Aylık Haber ve Tanıtım* dergisi, *Bartın Tel Kırması* dergisi. Bu neşriyatların haricinde, bölgede özellikle eğitim kurumları tarafından yayımlanmış ya da yayımlanmakta olan birçok dergi bulunmaktadır. Bu dergilerin isimlerini de şu şekilde sıralayabiliriz: *Bartın Üniversitesi Orman Fakültesi* dergisi, *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler* dergisi, *Bartın Üniversitesi Mühendislik ve Teknoloji Bilimleri* dergisi, *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi* dergisi, *Çeşm-i Cihan: Tarih-Kültür ve Sanat* dergisi, *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi* dergisi, *Haberci 74 Aylık Siyasi, Haber, Aktüalite, Magazin* dergisi, *Eğitimde Bartın* dergisi, *Yazı-Yorum* dergisi, *Bilim, Kültür ve Sanat Öğrenci* dergisi, *Altın Sarmal Teknoloji* dergisi, *Nazar Boncuğu* dergisi, *Yürek Ağacı* dergisi, *Pamuk Helva* dergisi, *Emelim* dergisi ve *Kuyrukluyıldız* dergisi. Bu dergilere ilave olarak da gerek resmi kurumların gerek özel kuruluşların basmış olduğu çeşitli tanıtım dergileri de bulunmakla birlikte bunların hemen hemen tamamı tanıtım broşürü niteliğindedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Erkan Aşçıoğlu, *İktisadi ve Sosyal Yönleriyle Bartın*, Bartın Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, İstanbul, 1970, s. 64-65; *Kaynarca*, S. 1, Kasım 1948; *Kaynarca*, S. 2, Aralık 1948; *Kaynarca*, S. 3, Ocak 1949; *Kaynarca*, S. 4, Şubat 1949; *Kaynarca*, S. 5, Mart 1949; *Kaynarca*, S. 6, Mayıs 1949; Çetin Asma, "Bartın Dergileri 1", *Bartın Halk*, S. 588, 26.05.2008, s. 2; "Bartın Dergileri 2", *Bartın Halk*, S. 593, 02.06.2008, s. 2; "Bir Öğretmen, Bir Dergi", *Bartın Halk*, S. 599, 09.06.2008, s. 2; "Bartın Dergileri 4", *Bartın Halk*, S. 605, 16.06.2008, s. 2; "Bartın Dergileri 5", *Bartın Halk*, S. 611, 24.06.2008, s. 2; "Bartın Dergileri 6", *Bartın Halk*, S. 616, 30.06.2008, s. 2; "Bartın Dergileri 7", *Bartın Halk*, S. 622, 07.07.2008, s. 2; "Bartın Dergileri 8", *Bartın Halk*, S. 628, 14.07.2008, s. 2; "Bartın Dergileri 9", *Bartın Halk*, S. 634, 21.07.2008, s. 2; "Bartın Dergileri 10", *Bartın Halk*, S. 640, 28.07.2008, s. 2; "Bartın Dergileri 11", *Bartın Halk*, S. 646, 04.08.2008, s. 2; "Bartın Dergileri 12", *Bartın Halk*, S. 652, 11.08.2008, s. 2; "Bartın Dergileri 13", *Bartın Halk*, S. 658, 18.08.2008, s. 2; "Bartın Dergileri 14", *Bartın Halk*, S. 664, 25.08.2008, s. 2; "Bartın Dergileri 15", *Bartın Halk*, S. 670, 01.09.2008, s. 2; "Bartın Dergileri 16", *Bartın Halk*, S. 676, 08.09.2008, s. 2.

dir. Dolayısıyla inceleme konumuzla alakalı zengin bir gazete ve dergi koleksiyonu bulunmakla birlikte bu yayınlar üzerine yapılmış araştırma sayısı oldukça azdır. Bu kapsamda en temel kaynaklarımızı toplam 7 sayı basılmış olan *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat* bülteni ile Çetin Asma'nın *Bartın'da Yerel Basın 1924-2012*, Bartın Belediyesi Kültür Yayınları, Bartın, 2012 künyeli eseri oluşturmaktadır. Söz konusu her iki kaynaktan da azami ölçüde istifade edilmeye çalışılmıştır. Bunun dışında Bartın İl Halk Kütüphanesi süreli yayın bölümünde yer alan gazete ve dergiler ciddi bir taramaya tabi tutulmak suretiyle makale çalışmamızın içinde gerekli yerlerde kullanılmış ve araştırmamızın ana kaynak gövdesini oluşturmuştur. Makale incelememiz, Bartın basın tarihi konusunda bilimsel anlamda ortaya çıkan ilk çalışmalardan biri olarak tabiatıyla bazı noksanlıklar içerebilir. Ancak orijinal bir bilimsel araştırma teşebbüsü olarak sadece Bartın basın tarihine değil Türk basın tarihine de katkı sağlamak amacıyla teşekkül etmiştir.

Bilindiği üzere süreli yayınlar bir yörenin ya da bir ülkenin en önemli kültür unsularındandır. Çünkü bu yayınlar kendi devirleri göz önüne alındığında içerdikleri güncel haberlerle hemen her çeşit bilginin nabzının attığı kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. İster akademik amaçlara hizmet etsin ister popüler maksatlarla neşredilsin her süreli yayın yayımlandığı dönem ve önceki-sonraki süreçlerle ilgili aydınlatıcı bilgileri ihtiva etmesi hasebiyle fevkalade öneme sahiptir. Bu açıdan bakıldığında süreli yayınların ciddi araştırmacılar için ne kadar büyük bir öneme sahip olduğu daha iyi anlaşılır. Bir kültür coğrafyası hakkında kısa, özet ve net bilgilere ulaşılabilmesi için her şeyden önce o coğrafyanın süreli yayın yapısı tetkik edilmelidir. Kısacası süreli yayın faaliyetleri bir şehrin, bir ülkenin ya da bir kültür

coğrafyasının sahip olduğu her türlü değerin aksettiği bir ayna görevi görmektedir. Araştırma konumuz olan Bartın şehrindeki süreli yayın faaliyetlerine genel itibarıyla baktığımızda oldukça geniş bir mozaik ve zengin bir yapıyla karşılaşmaktayız. Yörede, özellikle Cumhuriyet döneminde birçok süreli yayın faaliyetinin gerçekleştirildiğini görmekteyiz.

Bartın basın tarihi, Türk basın tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Bunun nedenlerini birçok cepheden değerlendirebiliriz. Örneğin 6 Eylül 1924 tarihinde yayın hayatına başlayıp günümüzde de neşredilmeye devam eden *Bartın* gazetesi Türkiye'nin en eski taşra gazetelerinden biridir. Söz konusu gazetenin arşivi sadece Bartın yöresi için değil; Türkiye Cumhuriyeti tarihi alanında yapılan araştırmalarda ve bilimsel çalışmalarda da temel kaynaklardan biri olarak hizmet görevi görebilir. Gazete aynı zamanda Bartın şehri tarihi ve kültürü incelemeleri açısından fevkalade mühim bir bilgi membaıdır.[359]

Bartın'da gerçekleştirilen süreli yayın faaliyetlerine genel anlamda bakıldığında *Bartın* gazetesi örneğinde olduğu gibi uzun ömürlü gazete ve dergi-

[359] Araştırmacı Erkan Aşçıoğlu, Bartın matbuat hayatı hakkında şu değerlendirmeleri yapmaktadır: "*Bartın'da, basın hayatı bir il hüviyetinden kurtularak renkli ve hareketli bir şekilde inkişaf etmiştir. Eski yıllardan beri Bartın basını il sınırlarını aşarak sesini duyurmuş, zaman zaman yurt çapında söz sahibi olmuştur. Basının gelişimi halkın eğitimi bakımından faydalı olmaktadır. Mahalli gazetelerin daha ziyade öğretici ve ciddi neşriyatlarda bulunarak bir takım belde problemlerini ve halk isteklerini idarecilerin gözünün önüne sürmesi gerekmektedir. Mahalli gazeteler kendilerine düşen vazifeleri tam manasıyla yerine getirdikleri takdirde daha ciddi bir hizmet anlayışı ile beldenin pek çok meselesinde söz sahibi olacak durumdadırlar. Mahalli idarecilere yol göstermek, belde ile ilgili bir meselenin hallinde yardımcı olmak kısacası doğru gidenin yanında olup eğri gideni ikaz etmek hep mahalli basının vazifesidir. Bu vazifeler yerine getirildiği takdirde beldeye yapılmakta olan hizmetin sınırları daha da genişleyecektir.*" Ayrıntılı bilgi için bk. Aşçıoğlu, *a.g.e.*, s. 63-64.

lere rastlandığı gibi oldukça kısa süreli yayınların yapıldığı da görülmektedir. Kısa süreli olarak yapılan yayınların birçoğunun, faaliyetlerini sürdürememesinin temel nedeni ekonomik sıkıntılardır. Ne var ki her biri bünyesinde barındırdığı belge niteliğindeki metinlerden dolayı oldukça mühim birer vesika niteliğinde olan bu yayınlar araştırmacılar için de temel bilgi kaynakları arasındandır.[360]

Bu kısa izahattan sonra Bartın matbuat tarihine adını yazdırarak Bartın tarihi ve kültürü açısından fevkalade bir ehemmiyete sahip olma niteliği kazanan süreli yayınlar hakkında, incelememiz kapsamında özellikle kronoloji ve yayınlar arası ilişki hususları göz önüne alınmak suretiyle değerlendirmelerde bulunulacaktır. Ancak konunun daha sağlıklı bir biçimde idrak edilebilmesi maksadıyla bu yayınları üç alt başlık altında değerlendirmenin okuyucu ve araştırmacılar için daha faydalı olacağı kanaatindeyiz. Bu kapsamda öncelikle il merkezinde ortaya çıkan yazılı basın, akabinde resmî kurumlar tarafından yayımlanan gazeteler ve nihayetinde Bartın'a bağlı ilçe, belde ve köylerde yayımlanan süreli yayımlar tetkik edilecektir.

1. Bartın'da Yayımlanan Gazeteler

Bartın matbuat tarihinde yer edinmiş en önemli ve en eski süreli yayın *Bartın* gazetesidir.[361] Gazete yayın faaliyetine 6 Eylül 1924 tarihinde başlamıştır.[362] İlk sayılarından itibaren "*İktisadi, İçtimai, Edebî*

[360] Aşçıoğlu, *a.g.e.*, s. 63-65; Çetin Asma, *Bartın'da Yerel Basın 1924-2012*, Bartın Belediyesi Kültür Yayınları, Bartın, 2012, s. 4.

[361] *Bartın* gazetesinin kuruluşu ve gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Çetin Asma, Güngör Yavuzaslan, *Kalemin Aydınlığınd a Bir Ömür İbrahim Cemal Aliş ve Bartın Gazetesi 1906-1977*, Bartın Belediyesi Kültür Yayınları, Bartın, 2014, s. 20-28; Aşçıoğlu, *a.g.e.*, s. 63-64.

[362] Aşçıoğlu, *a.g.e.*, s. 63.

Haftalık Memleket Gazetesi"[363] alt başlığıyla haftada bir neşredilmiştir.[364] Kurucusu ve başyazarı, İbrahim Cemal Aliş kabul edilmekle birlikte, gazete aslında Cemal Aliş'le birlikte toplam altı kişiden oluşan "*Müttehit Arkadaşlar*" adlı bir gençlik grubu tarafından yayın hayatına kazandırılmıştır.[365] Bu altı kişilik grup Şükrü Göksu, Agâh Orhon, Nuri Yüksel, Hüseyin Cevdet Çakıroğlu, İbrahim Cemal Aliş ve Niyazi Yüksel'den oluşmaktadır.[366] Cemal Aliş aynı zamanda Bartın yöresinde, Cumhuriyet Halk Partisi'nin yerel teşkilat yapısında görev almıştır. Aliş, uzun yıllar CHP ilçe başkanlığı görevini yürütmüş, belediye meclisi üyeliği vazifesinde bulunmuş, 1935 yılında kurulan Bartın Halkevi'nin, Kemal Samancıoğlu'ndan sonra ikinci başkanlığını yapmış, 1938 yılında Bartın'ın 19. Belediye Başkanı seçilmiş ve nitekim 1939 yılında CHP Sinop milletvekili sıfatıyla meclise girmiştir. Gerek kültür gerek siyasi hayatın içinde fevkalade etkili bir şahsiyet olarak iz bırakmıştır. Aliş, gerek milletvekili olduğu zamanlarda gerek Bartın'da ifa ettiği siyasi vazifeler esnasında *Bartın* gazetesini çıkarmayı ihmal etmemiştir.[367] II. Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin gelmeye başladığı

---

[363] Bartın matbuat tarihinde kendine yer edinmiş irili ufaklı bütün neşriyatlarda bir slogan ifadesine rastlamak mümkündür. Gazetelerin en umumi ifadelerle halka kendi felsefelerini yansıtmak amacıyla kullandıkları bu tabirler yine bu gazetelerin dünya görüşlerinin tespit edilmesi, yaymak istedikleri fikir evreninin keşfedilmesi ve hedeflerinin saptanmasında ilk başvurulacak alanlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Dolayısıyla müşahede altına alınan bütün süreli yayınlarda geçen bu slogan sözler ya da alt başlıklar okuyucuya aktarılmaya çalışılmıştır.

[364] *Bartın*, S. 3, 20.09.1924.

[365] Ümit Sarıaslan, *Çerçevesinden Taşan Tarih-Yaşım ve Başımla Ben/ Kemal Samancıoğlu*, Erek Ofset, Ankara, 2011, s. 93-95.

[366] Sarıaslan, *a.g.e.*, s. 95; Aşçıoğlu, *a.g.e.*, s. 63-64; Asma ve Yavuzaslan, *a.g.e.*, s. 20-21.

[367] Sarıaslan, *a.g.e.*, s. 94.

bir dönemde İtalya'nın, Habeşistan'a saldırdığı sıralarda 15 Nisan 1935 tarihinden itibaren *Bartın* gazetesini haftada iki gün yayımlamaya başladığı gibi 16 Ağustos 1935 tarihinde de Bartın'ın ilk günlük gazetesi *Devrim*'i yayın hayatına kazandırmıştır. Yine 1951 yılında *Bartın Akşam Postası* adıyla ikinci bir günlük gazete neşriyatına başlamışsa da bu son iki gazete uzun ömürlü olamamıştır.[368] Cemal Aliş'in, 22 Haziran 1977 tarihinde[369] vefat etmesini müteakip *Bartın* gazetesini oğlu Esen Aliş yayımlamaya başlamıştır. Günümüzde "*Cumhuriyetçi Memleket Gazetesi*" alt başlığıyla on günde bir yayımlanan gazete yayın faaliyetlerine devam etmektedir.[370]

Bir taşra gazetesi olarak yayın hayatına başlayan ve günümüze kadar aralıksız olarak neşriyat faaliyetlerini sürdüren *Bartın* gazetesinin ilk sayılarından itibaren CHP çizgisinde bir fikirsel eğilim sergilediğini belirtmek yanlış olmaz.[371] Daha çok Atatürk ilke ve inkılaplarını halka duyurma, ülkede gelişen inkılap hareketlerinden Bartın yöresi ahalisini haberdar etme gibi temel amaçları olduğu anlaşılan gazetede ayrıca Bartın'ın kültürel,[372] sanatsal, siyasi[373] ve sosyal yapısına[374] dair birçok konunun işlendiği görülmektedir.[375] Bu konuların dışında

---

[368] Sarıaslan, *a.g.e.*, s. 94.

[369] *Bartın*, S. 2580, 15.07.1977, s. 1.

[370] Aşçıoğlu, *a.g.e.*, s. 63-64; Asma, *a.g.e.*, s. 7-17.

[371] Aşçıoğlu, *a.g.e.*, s. 63-64; Asma ve Yavuzaslan, *a.g.e.*, s. 20-28.

[372] *Bartın*, S. 3755, 25.09.2014, s. 4; *Bartın*, S. 3762, 30.11.2014, s. 4; *Bartın*, S. 3763, 11.12.2014, s. 1; *Bartın*, S. 3770, 19.02.2015, s. 3-4.

[373] *Bartın*, S. 2791, 22.02.1985, s. 1; *Bartın*, S. 3755, 25.09.2014, s. 1-3; *Bartın*, S. 3769, 10.02.2015, s. 1; *Bartın*, S. 3770, 19.02.2015, s. 1; *Bartın*, S. 3771, 25.02.2015, s. 1; *Bartın*, S. 3775, 08.04.2015, s. 1; *Bartın*, S. 3776, 20.04.2015, s. 1-4.

[374] *Bartın*, S. 3755, 25.09.2014, s. 1-3.

[375] *Bartın*, S. 3727, 22.11.2013, s. 1-4.

sağlık,[376] eğitim,[377] tarih,[378] turizm,[379] madencilik,[380] inşaat,[381] enerji,[382] çevre,[383] yatırım projeleri,[384] ithalat-ihracat,[385] fuarcılık,[386] ormancılık,[387] sosyal suistimal,[388] belediyecilik[389] ve spor[390] alanlarında da gazetede haber yapılmaktadır. Gazetede son dönemlerde ülke genelini ilgilendiren konularda da haber yapıldığı müşahede edilmiştir.[391] Atatürk ve siyasi faaliyetleri, inkılap hareketleri, Ankara, Cumhuriyetin kazanımları, Cumhuriyet bayramlarının önemi[392] ve Halk Fırkası'nın faaliyetleri gibi onlarca konu[393] gazetede irdelenen ana konular arasında yer almaktadır. Gazetede Erkan Aşçıoğlu, Muzaffer Cellek, Servet Çınçın, Sunar Birsöz, Keramettin Çetin, Metin Ulukavak, İbrahim Pekbay, Şefika Kantarcı, Ahmet Arıtürk, İsa Küçük, Canip Sevinç ve Tarık Çıtak köşe yazarlığı yapmaktadır.[394] *Bartın* gazetesinde geçmiş

---

[376] *Bartın*, S. 3769, 10.02.2015, s. 1.

[377] *Bartın*, S. 3762, 30.11.2014, s. 3; *Bartın*, S. 3770, 19.02.2015, s. 4.

[378] *Bartın*, S. 3762, 30.11.2014, s. 3.

[379] *Bartın*, S. 3771, 28.02.2015, s. 1.

[380] *Bartın*, S. 3755, 25.09.2014, s. 1; *Bartın*, S. 3769, 10.02.2015, s. 1.

[381] *Bartın*, S. 3771, 28.02.2015, s. 1; *Bartın*, S. 3775, 08.04.2015, s. 1.

[382] *Bartın*, S. 3762, 30.11.2014, s. 1; *Bartın*, S. 3770, 19.02.2015, s. 1; *Bartın*, S. 3775, 08.04.2015, s. 1.

[383] *Bartın*, S. 3776, 20.04.2015, s. 1.

[384] *Bartın*, S. 3762, 30.11.2014, s. 1.

[385] *Bartın*, S. 3769, 10.02.2015, s. 1.

[386] *Bartın*, S. 3769, 10.02.2015, s. 1.

[387] *Bartın*, S. 3755, 25.09.2014, s. 3.

[388] *Bartın*, S. 3762, 30.11.2014, s. 1.

[389] *Bartın*, S. 338, 29.03.1932, s. 1; *Bartın*, S. 372, 29.11.1932, s. 1; *Bartın*, S. 379, 17.01.1933, s. 1; *Bartın*, S. 387, 14.03.1933, s. 1.

[390] *Bartın*, S. 3776, 20.04.2015, s. 4.

[391] *Bartın*, S. 3728, 03.12.2013, s. 1-4.

[392] *Bartın*, S. 419, 31.10.1933.

[393] *Bartın*, S. 157, 21.05.1928.

[394] *Bartın*, S. 3755, 25.09.2014, s. 1-4; *Bartın*, S. 3762, 30.11.2014, s. 1-4; *Bartın*, S. 3763, 11.12.2014, s. 1; *Bartın*, S. 3769, 10.02.2015, s.

yıllarda da pek çok mühim kalem erbabı makale yayımlamıştır. Bir önemli gazete külliyatı olarak *Bartın* gazetesi, başta Cumhuriyet dönemi olmak üzere Türk kültür tarihini ilgilendiren bütün meselelerde her zaman müracaat edilebilecek bir kaynak niteliği taşımaktadır.[395]

Bartın matbuat hayatına kazandırılan bir diğer süreli yayın olan *Devrim* gazetesi 16 Ağustos 1935 tarihinde İbrahim Cemal Aliş tarafından kurulmuştur. Toplam 89 sayı neşredilen bu gazetenin son sayısı 4 Mayıs 1936 tarihini taşımaktadır.[396] "*Bartın'da Günlük Siyasal Gazete*" alt başlığıyla yayımlanan bu gazetenin ilk sayısında "*İlk Söz*" başlığı altında böyle bir neşriyata niçin ihtiyaç duyulduğu ve gazetenin amaçlarının neler olduğu okuyucuya aktarılmıştır.[397] 1935 ve 1936 yıllarında radyodan alınarak not edilen bilgiler gazetenin önemli haber kaynaklarından biri olarak vazife görmüştür.[398] Aynı anda *Bartın* gazetesini çıkaran Cemal Aliş, bu yeni gazeteyle en başta Türk devriminin başarılarını okuyucuya duyurmak istediğini belirtmiştir. Aliş, bu gazeteyle aynı zamanda hem Türkiye hem dünya genelinde cereyan eden mühim hadiseleri haber yaparak Bartın halkını aydınlatma amacını gütmüştür.[399] Nitekim gazetede

---

1-4; *Bartın*, S. 3770, 19.02.2015, s. 1-4; *Bartın*, S. 3771, 28.02.2015, s. 1-4; *Bartın*, S. 3776, 20.04.2015, s. 1-4; Aşçıoğlu, *a.g.e.*, s. 63-64; Asma, *a.g.e.*, s. 7-17.

[395] Sarıaslan, *a.g.e.*, s. 94.

[396] Aşçıoğlu, *a.g.e.*, s. 64; Asma ve Yavuzaslan, *a.g.e.*, s. 55.

[397] *Devrim*, S. 1, 16.08.1935, s. 1.

[398] Aşçıoğlu, *a.g.e.*, s. 64; Asma ve Yavuzaslan, *a.g.e.*, s. 55.

[399] *Devrim* gazetesinin, son sayısında dünyada cereyan eden ahvale dair yaptığı bazı haberler şunlardır. "Habeş İmparatoru Memleketini Bırakıp Kaçtı-Habeşlerin Daha Fazla Dayanabilecekleri Sanılmıyor", "Dış Bakanımız Tevfik Rüştü Aras Atina'da", "Balkan Antantı'nda Yunanistan'ın Mevki Sağlamdır", "Avusturya Hadiseleri Dünya Sulhunu Tehlikeye

Türk devrimi, Türkiye'nin siyasi, sosyal ve kültürel meseleleri ile dünya kamuoyunu yakından ilgilendiren konulara yer verilmiştir. Matbaa hizmetlerinin o devrin Bartın'ında çok gelişmiş bir yapıya sahip olamaması nedeniyle yayın hayatına fazla devam edememiştir.[400] İlk sayısında "*Pazardan başka her gün çıkar*" ibaresi bulunan gazetenin 16 Ağustos 1935 tarihinden 4 Mayıs 1936 tarihine kadar yaklaşık 10 ay boyunca toplam 89 sayı neşredilmesi gazetenin tam anlamıyla haftanın 6 günü yayımlanamadığını göstermektedir. Bu yayın organı 4 Mayıs 1936 tarihli 89. sayısında "*Okuyucularımıza*" başlığıyla yayımlanan bir duyuruyla yayın hayatına son vermiştir. Söz konusu duyuruda şu ifadelere yer verilmiştir:[401] "*Basımevimizin geciktirilmesi imkânı olmayan işlerinden dolayı Devrim uzun müddet çıkmamak ıztırarındadır. Bu karar, bir tatili neşriyat olmamakla beraber, fazla uzaması ihtimaline binaen abonelerimizin hesapları tasfiye edilecek ve dünya haberlerini hülasa hâlinde vermek ödevini Bartın gazetesi üzerine alacaktır.*"[402] Böylece *Bartın* gazetesinden sonra yine Cemal Aliş tarafından günlük olarak yayımlanmaya başlanan *Devrim* gazetesi yayın hayatına son vermiştir.[403]

İbrahim Cemal Aliş, bir taraftan *Bartın* gazetesini, kurduğu tarihten itibaren aralıksız olarak yayımlamaya devam ederken diğer taraftan *Devrim* gazetesinden sonra *Bartın Akşam Postası* gazetesi adıyla 1946 yılında yeni bir günlük gazete neşriyatına başlamıştır.[404] Ancak gazete bir süre sonra yayın hayatına ara vermiş ve 11 Haziran 1951 tarihinden itibaren

---

Düşürebilir Mi?" Bk. *Devrim*, S. 89, 04.05.1936, s. 1.

[400] Aşçıoğlu, *a.g.e.*, s. 64; Asma, *a.g.e.*, s. 19-21.

[401] Asma ve Yavuzaslan, *a.g.e.*, s. 54.

[402] *Devrim*, S. 89, 04.05.1936, s. 1.

[403] Aşçıoğlu, *a.g.e.*, s. 64; Asma ve Yavuzaslan, *a.g.e.*, s. 54.

[404] Aşçıoğlu, *a.g.e.*, s. 64.

yeniden yayımlanmıştır.[405] Günlük yayımlanmakla birlikte bir akşam gazetesi hüviyetine sahip olan bu yayın organı yaklaşık 1 yıl boyunca neşriyat faaliyeti göstermiştir. Gazetede dünyada meydana gelen önemli siyasi gelişmelere, ülkeler arası siyasi ilişkilere,[406] Türkiye'de yaşanan politik gelişmelere, mühim olaylara ve Bartın'da meydana gelen önemli hadiselere yer verilmiştir. Bu gazete de *Devrim* gazetesi gibi uzun süreli bir yayın organı olmayı başaramamıştır.[407]

Hür Bartın gazetesi, Zekai Altınay tarafından 11 Mart 1951 tarihinde kurulmuş bir süreli yayındır. "*Siyasi Müstakil Gazete*" alt başlığıyla çıkan gazetenin yazı işleri müdürlüğünü Nurettin Ok yapmıştır.[408] Köşe yazarları arasında Zekai Altınay, Pertev Aşçıoğlu ve Nurettin Ok yer almıştır. Bu gazetenin yayın hayatı üç ana devrede gerçekleşmiştir. Gazete, ilk yayın devresinde uzun süre yayın faaliyetine devam edememiştir.[409] Ancak 27 Eylül 1963 tarihinde yayın hayatına geri dönmüştür.[410] İkinci yayın devresinde gazetenin sloganı değişmiş ve "*Günlük Tarafsız Gazete*" olmuştur. Yine bu yayın devresinde gazetenin imtiyaz sahipliğini Nazım Çelik, yazı işleri müdürlüğünü Zekai Altınay üstlenmiştir. Bu devrede gazetede yazar olarak görev alan kişiler Nurettin Ok, Hasan Bayrı, İlker Anadol, Aydın Kop, İhsan Kop, Mehmet Atay, Ali Nejat Ölçen, Ersin Özdemir, Mete Fırıncıoğlu, Özdemir Tuncel, Ahmet Bican Bayrak, Piyale Gönültaş, Turan Işık, Nurettin Bayrak, Feridun Ergin ve Hıfzı Tümer'dir. Gazete bu yayın devresi-

---

[405] Asma ve Yavuzaslan, *a.g.e.*, s. 86.

[406] Gazetenin, dünya siyaseti ve ülkeler arası ilişkiler konusunda yaptığı bir haber için bk. "Kızıllar Taarruza Hazırlanıyorlar", *Bartın Akşam Postası*, S. 35, 27.08.1951, s. 1.

[407] Aşçıoğlu, *a.g.e.*, s. 64; Asma, *a.g.e.*, s. 23-24.

[408] Aşçıoğlu, *a.g.e.*, s. 64.

[409] Aşçıoğlu, *a.g.e.*, s. 64; Asma, *a.g.e.*, s. 27-28.

[410] Aşçıoğlu, *a.g.e.*, s. 64.

nin ilk sayısında "*Sevgili Hemşerilerimiz*" başlığıyla bir yazı yayımlamıştır. Bu yazıda gazetenin yayımlanma amacı hakkında okuyucuya bilgi verme amacı taşındığı görülmektedir. Söz konusu yazıda özetle şu ifadelere yer verilmiştir: "*İçimizde kaynayan millet ve memleket sevgisini, hak ve hakikati pervasızca haykırabilmek arzusunu memleket efkârına duyurabilmek için bu gazeteyi çıkarma lüzumunu duyduk. Gaye ne maddi ne manevi menfaat temini değildir. Hür Bartın ismini vermekle de ifade ettiğimiz gibi ne bir partinin beslemesi, kuklası ne bir şahsın oyuncağı maşası ve ne de bir sermayenin hizmetkârı kölesi olmak değildir.*"[411] 1963-1973 yıllarında Zekai Altınay'ın yönetiminde olan gazete, adı geçen kişinin 1973 yılında CHP milletvekili seçilmesinin akabinde el değiştirmiştir. Gazete, 1973 yılından kapandığı 1998 yılına kadar Kurtuluş Kaptan tarafından neşredilmiştir. Düzensiz bir biçimde yayımlanan bu gazetede özellikle Bartın'da yaşanan olaylar, önemli anma günleri, kaza, doğal afet haberleri, kırsal kesimde gerçekleşen mühim hadiseler, seçim çalışmaları, siyasi partilerin Bartın genelinde gerçekleştirdiği etkinlikler, Türkiye ve dünya genelinde yaşanan siyasi gelişmeler okuyucu ile buluşturulmaya çalışılmıştır.[412]

Ekspres Bartın gazetesi, "*Günlük Siyasi Gazete*" alt başlığıyla Kadri Çınçın tarafından 8 Ağustos 1960 tarihinden itibaren Bartın basın hayatına kazandırılmış olan bir yayın organıdır.[413] Gazetenin ilk sayısında "*Çıkarken*" başlığı altında gazetenin yayımlanma amaçları hakkında okuyuculara bilgi verilmiştir.[414] Gazete, 1989 yılında Kadri Çınçın'ın vefat etmesini müteakip oğlu Sadi Çınçın marife-

[411] *Hür Bartın*, S. 1, 27.09.1963, s. 1.

[412] Aşçıoğlu, *a.g.e.*, s. 64; Asma, *a.g.e.*, s. 41-42.

[413] Aşçıoğlu, *a.g.e.*, s. 64.

[414] *Eskpres Bartın*, S. 1, 08.08.1960, s. 1.

tiyle 15 Eylül 2009 tarihine kadar yayımlanmaya devam etmiştir. Gazete toplamda 15408 sayı neşredilmiştir. Bu açıdan bakıldığında bu yayın, Bartın matbuatının temel taşlarından biri olarak tarihe geçmiştir. Gazetenin yayın hayatına başladığı 1960 yılından 1966 yılına kadar Erkan Aşçıoğlu da köşe yazarlığı ve genel yayın yönetmenliği yapmıştır ki kendisi de *Bartın Postası* adıyla 9 Ocak 1967 tarihinden itibaren yeni bir gazete yayımlamıştır.[415] *Ekspres Bartın* gazetesinde Bartın şehrinde yaşanan mühim siyasi ve sosyal olaylara yer verilmiştir. Buna ilave olarak Türkiye genelini ilgilendiren siyasi, sosyal ve kültürel meseleler de haber olarak bu gazetede kendine yer bulmuştur.[416] *Ekspres Bartın* gazetesinde kültür-sanat sayfaları yapılmış, romanlar tefrika edilmiş, mahalli resimler yayımlanmış, ilk yayın yıllarının 27 Mayıs 1960 darbesine rast gelmesi hasebiyle Adnan Menderes ve Celal Bayar başta olmak üzere Demokrat Parti eski mensuplarının duruşmaları hakkında okuyuculara bilgi verilmiştir. Yaklaşık 49 yıl boyunca neşredilen bu gazete Bartın tarihi ve kültürü açısından her bakımdan mühim bir laboratuvar hüviyetine sahiptir.[417] Bununla birlikte gazete 2015 yılından itibaren "*Haftalık Siyasi Gazete*" alt başlığı Levent Çınçın tarafından *Yeni Ekspres Bartın* adıyla yeniden yayımlanmaya başlanmıştır. *Ekspres Bartın* gazetesini Bartın yayın hayatına kazandıran Kadri Çınçın'ın iki oğlundan biri olan Levent Çınçın, 2015 yılı içerisinde sahip olduğu *Bartın Halk* gazetesini devrettikten sonra özellikle babasının hatıratını yaşatmak maksadıyla bu gazeteyi çıkarmaya başlamıştır. Toplam 8 sayfadan müteşekkil olarak yayımlanan gazetede ağırlıklı olarak siyasi haberlere yer verilmektedir. Özellikle 7 Haziran 2015 seçimleri ön-

[415] Asma, *a.g.e.*, s. 36-38.

[416] *Eskpres Bartın*, S. 1, 08.08.1960, s. 1.

[417] Asma, *a.g.e.*, s. 35-39.

cesinde Bartın'a gelen siyasi parti liderlerinin yapmış olduğu konuşmalar, yerel teşkilatların faaliyetleri ve siyasilerin Bartın'a ilişkin en temel vaatleri gazetede işlenen ana haber temasını oluşturmaktadır. Valilik, belediye ve üniversitenin gerçekleştirdiği etkinlikler ve projeler yine gazetede üzerinde durulan konulardandır. Gazetede, Bartınspor bağlamında spor haberlerine de yer verilmektedir. Gazete, 14 Mayıs 2015 tarihi itibariyle 5. sayısını yayımlamıştır. Ancak kapak sayfasının sayı bölümünün hemen yanına "*Seri No: 15413*" ibaresi de eklenmiştir ki yukarıda vurguladığımız üzere Levent Çınçın'ın kardeşi Sadi Çınçın tarafından 15 Eylül 2009 tarihine kadar yayımlanan *Ekspres Bartın* gazetesinin son nüshası 15408 sayısını taşımaktaydı. Yeni yayın döneminde 5. sayısını neşreden *Yeni Ekspres Bartın* gazetesi bu vesileyle bir önceki yayın döneminin halefi olduğunu da belirtmek istemiştir.[418]

Bartın Postası gazetesi "*Hakikatlerle Beraber Günlük Siyasi Gazete*" alt başlığı altında 9 Ocak 1967 tarihinden[419] 31 Ekim 1997 tarihine kadar 30 yıl boyunca Erkan Aşçıoğlu tarafından yayımlanmış günlük bir gazetedir. Aslında *Bartın Postası*, adıyla yayımlanan ilk gazete İbrahim Somaklı tarafından 1951 yılında neşredilmeye başlanmıştır. Söz konusu gazete 1960 yılına kadar neşriyatlarına devam etmiştir. Bu gazete, 1967 yılında Aşçıoğlu tarafından yeniden yayımlanmaya başlanmıştır.[420] Gazetenin yazı işleri müdürlüğünü Pertev Aşçıoğlu yapmıştır. Köşe yazarları Erkan Aşçıoğlu, Pertev Aşçıoğlu, İbrahim Somaklı, Güneri Ayhan, Nevzat Yüce, Feridun Abancı ve Sefai Ak'tan oluşmuştur. Bartın haberlerinin yanı sıra memleket meseleleri-

[418] *Yeni Eskpres Bartın*, S. 5, Seri No: 15413, 14.05.2015, s. 1-8.

[419] Aşçıoğlu, *a.g.e.*, s. 64.

[420] Aşçıoğlu, *a.g.e.*, s. 64; Asma, *a.g.e.*, s. 37.

ne de yer verilen bu gazete, şehrin yine en önemli yayın organlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.[421] Bartın yöresi hakkında birçok araştırma yapan Erkan Aşçıoğlu'nun imzasını taşıyan bu yayın 1967-1997 yılları arası Bartın'ında ve Türkiye'de cereyan eden olayları haber olarak bünyesinde barındırması hasebiyle önemlidir. Gazetede özellikle siyasi haberler başı çekmiştir. Dolayısıyla bu yayın organı, ilgili tarihler göz önünde bulundurulduğunda araştırmacılar için büyük değer taşımaktadır.[422]

Bartın Devrim gazetesi, "*Günlük Bağımsız Politik Gazete*" alt başlığıyla yayın hayatına başlamış bir süreli yayındır. 23 Şubat 1970'den 1998 yılına kadar aktif olan bu gazete Melahat Altınay tarafından kurulmuştur.[423] Gazetenin yazı işleri müdürlüğünü Teoman Şahin Yamaner ve Zekai Altınay yapmıştır. Melahat Altınay, 1973 yılında eşi Zekai Altınay'ın CHP Zonguldak milletvekili seçilmesi ve Ankara'ya taşınmasından sonra gazeteyi Kurtuluş Kaptan devretmiştir. 1998 yılına kadar çıkan zaten sağlıklı bir yayın hayatına kavuşamamıştır. Bartın şehri ile çevre şehir, kasaba ve köylerde meydana gelen olayları okuyucusuna aktaran bu gazete Türkiye ve dünya gündemini meşgul eden önemli haberlere de sayfalarında yer vermiştir. Bunların dışında gemicilik sektöründen haberler, önemli yıl dönümleri, kültür ve sanat haberleri de gazetede yer almıştır.[424]

Bartın Olay gazetesi, 5 Eylül 1994 tarihinde Kemal Mert tarafından yayımlanmaya başlanan ve toplam 10 sayı neşredildiği görülen bir gazetedir. Bu gazetenin tamamen siyasi içerikli bir yayın politikası

---

[421] Asma, *a.g.e.*, s. 45-47.

[422] Örneğin bu siyasi içerikli haber ve yazılardan bazısı için bk. *Bartın Postası*, S. 3894, 25.04.1977.

[423] Asma, *a.g.e.*, s. 54.

[424] Asma, *a.g.e.*, s. 53-55.

güttüğünü söylersek yanlış bir tespitte bulunmuş olmayız. Gazetede Bartın'da gelişen siyasi faaliyetlere, dönemin siyasileriyle yapılan röportajlara, Bartın'ın önde gelen siyasilerinin fikirlerine, kültür ve eğitim haberlerine, şehirde gelişen ticari faaliyetlere yer verildiği görülmektedir. Bu konular dışında gazetenin spor sayfasında Bartınspor'la alakalı haberler de yapılmıştır. Gazete uzun ömürlü bir neşriyat olmayı başaramamıştır.[425] Bununla birlikte bu gazetenin son sayısının yayımlandığı 1995 tarihinden 13 yıl sonra yine aynı adla yeni bir gazete yayın hayatına başlamıştır. Her iki gazete arasında bir bağın olup olmadığı tarafımızca araştırılmış olup bu gazetelerin farklı kişiler tarafından farklı amaçlar doğrultusunda yayımladığı tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle isim benzerliği dışında her iki gazete arasında bir benzerlik söz konusu değildir.

14.02.2008 tarihinde kurulup 11.03.2008 tarihinde ilk sayısını yayımlayarak Bartın matbuatında yerini alan *Bartın Olay* gazetesi Hilmi Karaman tarafından yayımlanmaktadır.[426] "*Haberi Bizden Alın*" sloganıyla basın hayatına giren bu gazetenin genel yayın yönetmeni ve yazı işleri müdürü Süleyman Karaman, halkla ilişkiler müdürü Bilal Çam, Hasankadı sorumlusu Yalçın Çelen, Kumluca sorumlusu Celal Şerbetçi ve Ulus sorumlusu Arif Özdemir'dir. Adı geçen kişiler aynı zamanda gazetede köşe yazarlığı da yapmaktadır. Gazete, Kozcağız Yüksek Öğrenim Derneği'nin yayın organı olarak faaliyette bulunmaktadır. Dolayısıyla gazetede Bartın'ın yanı sıra Kozcağız Beldesi'yle ilgili de pek çok haber yapıldığı görülmektedir.[427] Siyaset, ticaret, sağlık, ekonomi, tarım, hayvancılık, magazin, asayiş,

[425] Asma, *a.g.e.*, s. 77-79.

[426] *Bartın Olay*, S. 1, 11.03.2008.

[427] Asma, *a.g.e.*, s. 185-187.

kültür, turizm, spor ve eğitim gibi birçok konuya temas eden bu yayın organı aktif olarak neşriyatlarına devam etmekte ve Bartın'ın en faal gazetelerinden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Gazetenin elektronik ortamda da yayımı yapılmaktadır.

"*Haftalık Bağımsız Siyasi Gazete*" alt başlığıyla Avni Çelebi tarafından Bartın yayın hayatına kazandırılan *Bölge* gazetesi toplam 40 sayı neşredilmiş bir süreli yayındır. İlk sayısı 4 Ocak 1995 tarihinde yayımlanan gazetenin bu ilk sayısında "*Başlarken*" başlığı altında Avni Çelebi böyle bir yayın faaliyetine başlamasının temel hedefinin Bartın ilinin sesini bütün Türkiye'ye ve dünyaya duyurmak ve ilin gelişimine katkı sağlamak olduğunu belirtilmiştir.[428] Gazetede daha çok yerel siyasi etkinliklere, yerel politikacıların görüşlerine, eğitim, ticaret ve sanayi sektörlerinden çeşitli haberlere ve Bartın'la alakalı önemli gelişmelere yer verildiği görülmüştür. Bu yayın organının son sayısı 3 Ocak 1996 tarihini[429] taşımaktadır.[430] *Bölge* gazetesi Bartın'da faaliyet göstermiş diğer birçok gazete gibi uzun müddetli bir yayın organı olmayı başaramamıştır.

Bartın matbuat tarihinde önemli yere sahip gazetelerden biri de "*Haftalık Siyasi Gazete*" alt başlığıyla yayın hayatına başlayan *Bartın Halk* gazetesidir. 25 Mart 1998 tarihinde kurulan gazete bugün itibariyle neşredilmeye devam etmektedir.[431] Yıllara göre değişmekle birlikte gazetenin yazar kadrosunda Levent Çınçın, Yenal Ünal, Mustafa Artar, Çetin Asma, Ahmet Oktay, Çetin Selçuk Arslan, Şevket Balcı, Nurhayat Sütlü, İlknur Yüksel, Mustafa Ermiş, Hakan Çınar, Şükran Şahin, Savaş Ünlü, Tolga Akıner,

[428] *Bölge*, S. 1, 04.01.1995, s. 1.

[429] *Bölge*, S. 40, 03.01.1996, s. 1.

[430] Asma, *a.g.e.*, s. 81-83.

[431] *Bartın Halk*, S. 1, 25.03.1998.

Tuğçe Kalaycıoğlu, Keramettin Çetin, Metin Sarıbaş, Selda Çelikyay, Mustafa Kademoğlu, Nihat Yasa, Mehmet Darçın, Murat İzler, Emin Özkan, Songül Yaşar, Şefika Boz, Kader Tüzel, Abdullah Satoğlu, Gül Şen, Çiğdem Çömlek Yılmazer, Ömer Koyuncu, Nilay Meryem Çömlek, Münir Fazıl Seyhan ve Büşra Erbaş isimleri yer almıştır.[432] 29 Mayıs 2015 tarihi itibariyle gazetenin 2735. sayısı yayımlanmıştır.[433]

Bartın Halk gazetesi, Bartın'da bugün faal olarak yayınlarını sürmekte olan en önemli süreli yayınlardan biridir. Bartın'la alakalı hemen her konuda haber bulunabilen gazetede başta siyasilerin[434] faaliyetleri olmak üzere Bartın Belediyesi'nin etkinlikleri ve projeleri,[435] ekonomi,[436] politika,[437] emniyet,[438] tarım,[439] ticaret,[440] ziraat, sanayi,[441] sosyal faaliyetler,[442] sendikacılık çalışmaları[443] ve gösteri haberleri,[444] ge-

---

[432] Asma, *a.g.e.*, s. 85-87.

[433] *Bartın Halk*, S. 2735, 29.05.2015.

[434] *Bartın Halk*, S. 2709, 29.04.2015, s. 1-7; *Bartın Halk*, S. 2725, 18.05.2015, s. 1-5; *Bartın Halk*, S. 2856, 23.10.2015, s. 1-4.

[435] *Bartın Halk*, S. 2643, 11.02.2015, s. 1-2.

[436] *Bartın Halk*, S. 2735, 29.05.2015, s. 11.

[437] *Bartın Halk*, S. 2560, 06.11.2014; *Bartın Halk*, S. 2715, 06.05.2015, s. 1-7; *Bartın Halk*, S. 2735, 29.05.2015, s. 1-8; *Bartın Halk*, S. 2869, 09.11.2015, s. 3; *Bartın Halk*, S. 2872, 12.11.2015, s. 2; *Bartın Halk*, S. 2876, 17.11.2015, s. 5; *Bartın Halk*, S. 2879, 20.11.2015, s. 4; *Bartın Halk*, S. 2885, 27.11.2015, s. 2.

[438] *Bartın Halk*, S. 2869, 09.11.2015, s. 1, 4; *Bartın Halk*, S. 2869, 09.11.2015, s. 9, 10.

[439] *Bartın Halk*, S. 2725, 18.05.2015, s. 12.

[440] *Bartın Halk*, S. 2715, 06.05.2015, s. 4; *Bartın Halk*, S. 2866, 05.11.2015, s. 7; *Bartın Halk*, S. 2869, 09.11.2015, s. 7; *Bartın Halk*, S. 2872, 12.11.2015, s. 8.

[441] *Bartın Halk*, S. 2556, 01.11.2014, s. 3.

[442] *Bartın Halk*, S. 2735, 29.05.2015, s. 10.

[443] *Bartın Halk*, S. 2869, 09.11.2015, s. 9.

[444] *Bartın Halk*, S. 2643, 11.02.2015, s. 4; *Bartın Halk*, S. 2872, 12.11.2015, s. 9.

lenek-görenek ve örf-âdet, kadın ve kadına şiddet,[445] turizm, psikoloji,[446] edebiyat,[447] kültür,[448] kitap,[449] spor,[450] sağlık,[451] çevre,[452] dini bilgiler[453] ve eğitim-öğretim[454] gibi birçok genel konunun işlendiği görülmektedir.[455] 2015 yılının hemen başında gazete el değiştirmiştir. Gazetenin yeni imtiyaz sahibi Gülseren Oktay olmuştur. Bu yeni dönemde gazetenin genel

---

[445] *Bartın Halk*, S. 2737, 01.06.2015; *Bartın Halk*, S. 2885, 27.11.2015, s. 9. Türkiye genelinde neşredilen kadın gazete ve dergileri için şu kaynağa bk. Hatice Özen, *Tarihsel Süreç İçinde Türk Kadın Gazete ve Dergileri (1868-1990)*, Graphis Limited Şirketi Yayınları, İstanbul, 1994.

[446] *Bartın Halk*, S. 2725, 18.05.2015, s. 6.

[447] *Bartın Halk*, S. 2725, 18.05.2015, s. 7.

[448] *Bartın Halk*, S. 566, 30.04.2008, s. 1; *Bartın Halk*, S. 2555, 31.10.2014, s. 2; *Bartın Halk*, S. 2856, 23.10.2015, s. 7; *Bartın Halk*, S. 2866, 05.11.2015, s. 5, 9; *Bartın Halk*, S. 2869, 09.11.2015, s. 2, 5; *Bartın Halk*, S. 2872, 12.11.2015, s. 5; *Bartın Halk*, S. 2872, 12.11.2015, s. 9, 10; *Bartın Halk*, S. 2876, 17.11.2015, s. 5; *Bartın Halk*, S. 2879, 20.11.2015, s. 3, 5, 9; *Bartın Halk*, S. 2885, 27.11.2015, s. 7, 8.

[449] *Bartın Halk*, S. 2715, 06.05.2015, s. 9.

[450] *Bartın Halk*, S. 2715, 06.05.2015, s. 15; *Bartın Halk*, S. 2725, 18.05.2015, s. 14-15; *Bartın Halk*, S. 2735, 29.05.2015, s. 14-15; *Bartın Halk*, S. 2856, 23.10.2015, s. 11; *Bartın Halk*, S. 2866, 05.11.2015, s. 11; *Bartın Halk*, S. 2869, 09.11.2015, s. 11; *Bartın Halk*, S. 2872, 12.11.2015, s. 11; *Bartın Halk*, S. 2876, 17.11.2015, s. 11; *Bartın Halk*, S. 2879, 20.11.2015, s. 11; *Bartın Halk*, S. 2885, 27.11.2015, s. 11.

[451] *Bartın Halk*, S. 2725, 18.05.2015, s. 11; *Bartın Halk*, S. 2735, 29.05.2015, s. 12; *Bartın Halk*, S. 2856, 23.10.2015, s. 9; *Bartın Halk*, S. 2866, 05.11.2015, s. 9; *Bartın Halk*, S. 2869, 09.11.2015, s. 9; *Bartın Halk*, S. 2872, 12.11.2015, s. 4; *Bartın Halk*, S. 2885, 27.11.2015, s. 1, 4.

[452] *Bartın Halk*, S. 2866, 05.11.2015, s. 1, 2, 10; *Bartın Halk*, S. 2876, 17.11.2015, s. 1, 2.

[453] *Bartın Halk*, S. 2735, 29.05.2015, s. 8; *Bartın Halk*, S. 2866, 05.11.2015, s. 7.

[454] *Bartın Halk*, S. 2643, 11.02.2015, s. 3; *Bartın Halk*, S. 2735, 29.05.2015, s. 10-16; *Bartın Halk*, S. 2872, 12.11.2015, s. 3; *Bartın Halk*, S. 2879, 20.11.2015, s. 1, 2.

[455] *Bartın Halk*, S. 2590, 11.12.2014, s. 1-8; *Bartın Halk*, S. 2599, 22.12.2014, s. 1-8; *Bartın Halk*, S. 2614, 08.01.2015, s. 1-8; *Bartın Halk*, S. 2690, 07.04.2015, s. 1-8.

yayın yönetmenliğini birkaç ay Eren Sarıkaya yapmıştır. Nisan 2015 tarihinden itibaren bir önceki yayın döneminde de genel yayın yönetmenlik görevinde bulunan Sadık Tolga Akıner tekrar bu pozisyona getirilmiştir. Gazetenin yazı işleri müdürü Songül Yaşar, sayfa editörü Nilüfer Şahin Pişkin, haber koordinatörü Nilay Meryem Çömlek, ınternet sayfası editörü Eren Sarıkaya'dır. Yazı kadrosunda Ahmet Karadeniz, Samet Duran, Şakir Sayın, Halil Karakaş ve Nurdan Eroğlu bulunmaktadır. Gazete internet ortamında da yayınlarını sürdürmektedir. Diğer gazetelere oranla oldukça geniş bir yazar kadrosu bulunan *Bartın Halk* gazetesi, kentin matbuat alanında en önde gelen yayın organlarından biridir. Bartın hakkında araştırma yapan herkes için fevkalade önemli bir bilgi kaynağı konumundadır.[456] Uzun yıllar 8 sayfa olarak neşredilen bu gazete Nisan 2015 tarihinden itibaren 16 sayfa olarak yayımlanmaya başlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında şu anda Bartın'da yayımlanan en geniş hacimli gazete olma özelliğini de taşımaktadır.[457]

Bartın'da faaliyet göstermiş bir diğer gazete de *Bartın Değişim* gazetesidir. "*Siyasi Bağımsız Mahalli Haber Gazetesi*" alt başlığıyla 2 Şubat 2001 tarihinde yayın faaliyetlerine başlayan bu gazete Hulusi Elmas, Şafak Güngör ve Şükrü Ayaz tarafından haftalık olarak çıkarılmıştır. Köşe yazarları arasında Güngör Yavuzaslan, Kamil Yüksel, Mustafa Küçüktabak, Nurhayat Aslan, Yalçın Bulut, Rıfat Açıcı, Fatma Kuş,

---

[456] *Bartın Halk*, S. 2660, 03.03.2015, s. 1-8; *Bartın Halk*, S. 2666, 10.03.2015, s. 1-8; *Bartın Halk*, S. 2671, 16.03.2015, s. 1-8; *Bartın Halk*, S. 2678, 24.03.2015, s. 1-8; *Bartın Halk*, S. 2684, 31.03.2015, s. 1-8; *Bartın Halk*, S. 2715, 06.05.2015, s. 1-16; *Bartın Halk*, S. 2735, 29.05.2015, s. 1-16.

[457] *Bartın Halk*, S. 2696, 14.04.2015, s. 1-16; *Bartın Halk*, S. 2709, 29.04.2015, s. 1-16; *Bartın Halk*, S. 2725, 18.05.2015, s. 1-16; *Bartın Halk*, S. 2885, 27.11.2015, s. 9.

Arif Üçler, Rasih Karakaş ve Halil Tekin yer almıştır. Gazetenin ilk sayısında bu gazetenin Bartın matbuatında önemli bir boşluğu dolduracağı, tarafsız, ilkeli, gerçek habercilik yapacağı bilgisine yer verilmiştir.[458] Gazetede ağırlıklı olarak siyasi, sosyal ve ekonomik cephelerden Bartın'la ilgili haberlerin yapıldığını görüyoruz. Bartın'da gerçekleştirilen eğitim faaliyetleri, sağlık haberleri, belediyenin gerçekleştirdiği etkinlikler ve projeler, kültür ve edebiyat etkinlikleriyle Bartın matbuatından haberler gazetede kendine yer bulmuştur. Uzun vadeli bir neşriyat faaliyeti olarak planlanan gazete; toplam 133 sayı neşredilmiştir.[459] Son sayı 24 Ekim 2003 tarihini taşımaktadır.[460] Bununla birlikte aynı adla yedi yıl sonra yeni bir gazete yayın hayatına başlamıştır. *Bartın Değişim* gazetesi adını taşıyan bu yeni yayın organı "*Bağımsız Siyasi Gazete*" alt başlığıyla 27 Ekim 2010 tarihinden itibaren Halil Tekin tarafından yayımlanmaya başlanmıştır.[461] Her iki gazete de aynı adla yayımlanmakla birlikte aralarında herhangi bir ilişkinin mevcut olmadığı gözlemlenmiştir. Neşriyatını bugün de sürdüren gazetenin yazı işleri müdürlüğünü Güngör Yavuzaslan üstlenmektedir. Gazetede siyasi haberler ön planda yer almaktadır. Bartın halkı arasında oldukça önemsenen haberlerin başında gelen Bartın'a termik santral kurulması hususu, belediye başkanı tarafından yapılan açıklamalar ve yine belediyenin gerçekleştirdiği önemli projeler, çeşitli yatırım faaliyetleri, turizm alanında ortaya çıkan yenilikler ve il sınırları içinde cereyan eden diğer önemli gelişmeler haber olarak gazetede kendine yer bulmaktadır.[462]

---

[458] *Bartın Değişim*, S. 1, 02.02.2001.

[459] Asma, *a.g.e.*, s. 101-103.

[460] *Bartın Değişim*, S. 133, 24.10.2003.

[461] *Bartın Değişim*, S. 1, 27.10.2010.

[462] Asma, *a.g.e.*, s. 229-231.

Son Baskı gazetesi, 5 Temmuz 2001 tarihinden başlayarak 24 Şubat 2004 tarihine kadar toplam 122 sayı yayımlanmış bir gazetedir. "*Haftalık Bağımsız Siyasi Gazete*" alt başlığıyla neşredilen bu gazete Yaman Yamaner ve Enis Özaydın tarafından haftalık olarak yayımlanmıştır.[463] Gazetede ağırlıklı olarak Bartın tarihi, Bartın şehrinin ekonomik, sağlık, sosyal ve siyasi yapısı hakkında haber yapıldığı görülmüştür. Gazetenin ilk sayısında "*Son Baskı-Başlarken*" başlığı altında böyle bir yayın organına neden ihtiyaç duyulduğu sorusuna yanıt aranmaya çalışılmıştır.[464] Nitekim Türkiye'nin büyük bir ekonomik krizle boğuştuğu 2000'li yılların hemen başında Bartın'da matbuat hayatının sönmeye başladığı gerekçesiyle böyle bir neşriyat gerçekleştirildiği adı geçen yazıda belirtilmiştir. Gazetede köşe yazarlığı yapmış isimler arasında Erkan Aşçıoğlu, Sıtkı Gevrek, Şevket Salcı, Ahmet Oktay ve Buse Başar yer almıştır. *Son Baskı* gazetesi uzun süre yayın faaliyetini sürdürememiştir.[465]

Bartın matbuat tarihinde yerini alan bir diğer gazete de *Bartın Pusula* gazetesidir. Ancak burada hemen belirtilmelidir ki Bartın ilinde *Bartın Pusula* gazetesi adıyla bir birinden farklı tarihlerde ve farklı kişilerce neşredilmiş iki gazete mevcuttur. Bunlardan biri günümüzde de neşriyat faaliyetlerine devam etmektedir. 24 Mayıs 2002 tarihinden[466] başlayarak 2 Kasım 2005 tarihine[467] kadar toplam 84 sayı yayımlanan *Bartın Pusula* gazetesi, "*Yön Veren Gazete*" sloganıyla Hasan Önder ve Hayrettin Alpdoğan tarafından yayımlanmıştır. Oldukça deneyimli bir gazeteci olan Hasan Önder'in bu gazetede

[463] Asma, *a.g.e.*, s. 105-107.

[464] *Son Baskı*, S. 1, 05.07.2001.

[465] Asma, *a.g.e.*, s. 105-107.

[466] *Bartın Pusula*, S. 1, 24.05.2002.

[467] *Bartın Pusula*, S. 84, 02.11.2005.

yazı işleri müdürlüğü, haber müdürlüğü ve köşe yazarlığı görevlerini aynı anda yürüttüğü görülmektedir. Hasan Önder'in dışında gazetede Metin Murat Arslan, Feyzullah Hasan Karaarslan gibi isimler de bulunmaktadır. Bartın'da eğitim, bilim, sanat, gelenek, siyasi ve ekonomik yapı, mühim tabiat olayları ve kültürel değerler gibi birbirinden ilginç konularda yayım yapan bu gazete de diğer pek çok Bartın gazetesi gibi uzun ömürlü bir neşriyat faaliyetine dönüşememiştir. Yayın hayatına başladıktan üç yıl sonra kapanmıştır.[468] Ancak 24 Mayıs 2002-2 Kasım 2005 tarihleri arasında yayımlanan *Bartın Pusula* gazetesinin devamı olmamakla birlikte 5 Ekim 2009 tarihinden itibaren yayın hayatına başlayarak, günümüzde de faal olarak neşriyatlarına devam eden bir *Bartın Pusula* gazetesi daha bulunmaktadır. Söz konusu gazete "*Günlük Siyasi Gazete*" alt başlığıyla Ali Rıza Tığ tarafından neşredilmeye başlanmıştır.[469] Gazetenin genel yayın yönetmenliğini Arif Üçler, yazı işleri müdürlüğünü Akif Yaman ve sayfa editörlüğünü Akın Çay yapmaktadır. Köşe yazarları arasında Ali Rıza Tığ, Arif Üçler, Şevket Balcı, Güneş Rüstem ve Akif Yaman bulunmaktadır. Gazetede muhabirlik görevini Fatma Bulut ve Çetin Asma yürütmektedir.[470] İlerleyen tarihlerde gazetenin imtiyaz sahibi değişmiş ve künyesine "*Bartın Haber Yayıncılık Adına Sahibi Mehtap Tuna Kabil*" ibaresi eklenmiştir. Bu gazete günümüzde Bartın matbuatının en aktif yayın organlarından biri olarak ön plana çıkmaktadır. Toplam sekiz sayfadan oluşacak şekilde yayımlanan gazetede Bartın'ın iktisadi,[471] siyasi,[472] sosyal,

[468] Asma, *a.g.e.*, s. 109-111.

[469] *Bartın Pusula*, S. 1, 05.10.2009.

[470] Asma, *a.g.e.*, s. 214.

[471] *Bartın Pusula*, S. 1733, 27.05.2015, s. 7.

[472] *Bartın Pusula*, S. 1733, 27.05.2015, s. 1-6; *Bartın Pusula*, S. 1745,

kültürel yapısı[473] ve Bartınspor[474] başta olmak üzere Bartın'la alakalı diğer birçok konuda haber yapıldığı görülmektedir.[475] Bartın milletvekillerinin mecliste ya da ilde yaptıkları önemli politik faaliyetler, ilde gelişim gösteren kitapçılık sektörü, yerel politikacıların gerçekleştirdiği siyasi faaliyetler, şehrin iskân sorunu, alt yapı çalışmaları, spor haberleri[476] ve gerçekleştirilen kültürel etkinlikler[477] başta olmak üzere geniş bir yelpazede gazetenin okuyucularını bilgilendirmeye[478] çalıştığı görülmektedir.[479]

Bartın Barış gazetesi, 7 Haziran 2002'den itibaren Hikmet Sönmez tarafından yayın hayatına kazandırılan bir süreli yayındır.[480] Gazetenin imtiyaz sahibi Hikmet Sönmez ve yazı işleri müdürü Ömer Ak'tır. Yazar kadrosunda Hikmet Sönmez, Ömer Ak, Cumhur Ak, Ümmü Ak, Sefai Ak ve Serhat Aksu yer almaktadır. Haftalık olarak neşredilen bu gazete yayın faaliyetlerini günümüzde de sürdürmektedir. Gazetede daha çok Bartın'da ve Zonguldak'ta meydana gelen önemli siyasi gelişmeler, yatırım faaliyetleri, iktisadi meseleler ve alt yapı konuları irdelenmektedir. Bunları dışında hemen her konuda okuyucusunu bilgilendiren bu gazetenin sayfalarının bir bölümünü de çeşitli ilanlara ayırdığını görmekte-

---

10.06.2015, s. 1-5.

[473] *Bartın Pusula*, S. 1745, 10.06.2015, s. 1-3.

[474] *Bartın Pusula*, S. 1745, 10.06.2015, s. 8.

[475] *Bartın Pusula*, S. 1560, 06.11.2014, s. 1-8; *Bartın Pusula*, S. 1733, 27.05.2015, s. 1-8; *Bartın Pusula*, S. 1745, 10.06.2015, s. 1-8.

[476] *Bartın Pusula*, S. 1559, 05.11.2014, s. 8.

[477] *Bartın Pusula*, S. 1557, 03.11.2014, s. 1-4.

[478] *Bartın Pusula*, S. 1558, 04.11.2014, s. 1-8; *Bartın Pusula*, S. 1733, 27.05.2015, s. 1-8; *Bartın Pusula*, S. 1745, 10.06.2015, s. 1-8.

[479] Asma, *a.g.e.*, s. 213-215.

[480] *Bartın Barış*, S. 1, 07.06.2002, s. 1.

yiz.[481] Gazetenin ilk sayısında Hikmet Sönmez tarafından kaleme alınan "*Artık Birlikteyiz*" başlıklı başyazıda gazetenin piyasaya çıkış amaçları hakkında şu bilgilere yer verilmiştir: "*Bartın'ın ihtiyacı olan bir gazeteyi gerçek anlamda çıkarmak, habercilik kavramının zaman ve zemin açısından doğru haber ile paralelliğini sağlamak Bartın'da bize nasip oldu. Bartın Barış'la. Artık birlikteyiz. Bartın merkez ve ilçelerinin, beldelerinin ve tüm köylerinin seslerini duyması gerekenlere, bunlardan gelebilecek çözüm ve önerilerin de gazetemizde yankılanmasını sağlayarak karşılıklı bir etkileşimi kamu yararına sergileyebilmek için Bartın Barış'ı haftalık olarak yayınlamaya karar vermiş bulunuyoruz.*"[482]

Bartın Gerçek gazetesi, 6 Ocak 2003 tarihinden 14 Ocak 2004 tarihine kadar toplam 51 sayı çıkmış bir süreli yayındır. "*Haftalık Bağımsız Siyasi Gazete*" alt başlığıyla yayın faaliyetinde bulunan bu gazete de büyük bir heyecanla neşriyat faaliyetine girmekle birlikte uzun süreli bir yayın politikası takip edememiştir.[483] Tamamen bir siyasi gazete hüviyetine sahip olan bu yayın organında çoğunlukla siyasi haberlere yer verildiğini müşahede etmekteyiz. Bu yıllarda ülkede ağırlığı bulunan siyasi partilerin Bartın'daki yerel teşkilatlarının faaliyetlerini haber olarak sayfalarına taşıyan bu gazetede, ekonomi, kültür ve sosyal konuların yanı sıra spor haberlerine de yer verildiği görülmüştür. Gazetenin imtiyaz sahipliğini Şaban Doğan, yazı işleri müdürlüğünü Atilla Kete yapmıştır. Yazar kadrosunda Şevket Salcı, Ahmet Oktay, Altan Işık, Ayşe Sevtap Uzun, Şaban Esen, Abdullah Karakuş, Eda Sucu, Kayhan Şeker ve Yalçın Bulut yer almıştır.[484]

---

[481] Asma, *a.g.e.*, s. 113-115.

[482] *Bartın Barış*, S. 1, 07.06.2002, s. 1.

[483] *Bartın Gerçek*, S. 1, 06.01.2003.

[484] Asma, *a.g.e.*, s. 117-119.

Bartın Manşet gazetesi, 3 Eylül 2003 tarihinden[485] itibaren "*Haftalık Siyasi Bağımsız Gazete*" alt başlığıyla yayın faaliyetine girmiş bir gazetedir. İlk yayın devresine 3 Eylül 2003 tarihinde başlayan *Bartın Manşet* gazetesi, 6 Ocak 2004 tarihinde[486] son sayısını yayımlayarak bu yayın devresini tamamlamıştır. Bu devrede gazete toplam 52 sayı neşredilmiştir. Bu yayın organı Ayhan Acar tarafından Bartın matbuatına kazandırılmıştır. İlk yayın devresinde gazetenin yazı işleri müdürlüğünü yine Ayhan Acar yapmıştır. Bu devrede gazetede, Hacı Bulut, Selda Çelikyay, Zeynep Oral, Selim Bostancı, Ümit Bostancı, Derya Dinç ve Nuray Öztaş köşe yazarlığı yapmıştır. Gazetede ağırlıklı olarak siyasi haberlere yer verildiğini görmekteyiz. Bartın'da meydana gelen hemen her olay yine haber olarak gazetede kendine yer bulmaktadır.[487] Gazete, 19.11.2009 tarihinden[488] itibaren yeniden yayımlanmaya başlamıştır. Bu yayın döneminde gazetenin imtiyaz sahibi değişerek Ali Arıpek olmuştur. Gazetenin yazı işleri müdürlüğünü önce Fatma Bulut yürütmüş ve ilerleyen zamanlarda yerini Hacı Bulut'a bırakmıştır. Gazetenin sayfa editörü Haluk Türkoğlu, muhabirler Ayhan Acar, Aykan Sağ ve Semih Altıntaş'tır.[489] Bu yayının ikinci yayın devresi, ilk yayın devresinin son sayısı olan 52'yi devam ederek neşredilmemiş; 1. sayıdan başlatılarak yayımlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında her iki yayın arasında aynı ismin kullanılması dışında bir bağın olmadığı düşünülmekle birlikte gazeteyi ilk yayın devresinde neşreden Ayhan Acar'ın, bu ikinci yayın devresinde muhabirlik gö-

[485] *Bartın Manşet*, S. 1, 03.09.2003, s. 1.

[486] *Bartın Manşet*, S. 52, 06.01.2004, s. 1.

[487] Asma, *a.g.e.*, s. 133-135.

[488] *Bartın Manşet*, S. 1, 19.11.2009, s. 1.

[489] *Bartın Manşet*, S. 1519, 06.11.2014, s. 1-8.

revini yürüttüğünü de belirtilmeliyiz. Bugün Bartın matbuatının önde gelen yayın organlarından biri olan *Bartın Manşet* gazetesi yöreyle ilgili hemen her konuda haber yapmaktadır.[490] Bartın'la alakalı siyasi ve ticari konular başta olmak üzere sağlık, turizm, kültür, çevre ve şehircilik gibi birçok konuda Bartın halkına hizmet sunmaktadır. Bunlara ilave olarak bu yayın organının diğer gazetelere oranla kültür ve kitap konularına daha fazla meraklı olduğunu ve sütunlarının azımsanamayacak bir kısmını bu çeşit haberlere ayırdığını belirtmeliyiz.[491]

Bartın Hür Kalem gazetesi, daha önce temas ettiğimiz *Bartın Değişim* gazetesinin devamı niteliğinde bir yayın organıdır.[492] Gazete yine Hulusi Elmas tarafından yayımlanmıştır. Hulusi elmas dışında Sefai Ak ve Ebru Sucu da gazetede çeşitli görevler almıştır. İlk sayısı 17 Ekim 2003 tarihini taşıyan ve "*Gözü Yurtta Kulağı Haberde Olanların Gazetesi*" sloganıyla ortaya çıkan bu yayın organı toplam 21 sayı neşredilmiştir.[493] Ağırlıklı olarak Bartın ve çevre illerde meydana gelen önemli hadiseler hakkında haber yapılan gazetede siyasi içerikli haberlere de yer verilmiştir. Gazetenin ilk sayısında "*Başlarken*" adıyla kısa bir yazı kaleme alınmış ve niçin böyle bir yayın faaliyetine başlandığı hususunda halk bilgilendirilmeye çalışılmıştır. Söz konusu yazıda şu ifadelere yer verilmiştir: "*Bartın'da bir dönemin kapanıp yeni bir dönemin açılmasına neden olan gazetecilik felsefemizle, 3 yıl önce yayın hayatına başlatmış olduğumuz Bartın Değişim gazetesinden sonra art arda açılan gazetelerin sayısı dokuzu bulmuştur. Biz, bizden öncekileri örnek aldık bizden*

---

[490] Asma, *a.g.e.*, s. 217-219.

[491] *Bartın Manşet*, S. 1514, 31.10.2014, s. 2-3; *Bartın Manşet*, S. 1519, 06.11.2014, s. 2-7.

[492] Asma, *a.g.e.*, s. 102.

[493] *Bartın Hür Kalem*, S. 1, 17.10.2003.

sonrakilere de örnek olduk. Bugün imtiyaz hakkını devrettiğimiz Bartın Değişim gazetesinden sonra yine Bartın'ın 10. gazetesi olarak Bartın Hür Kalem isimli gazetemizle siz değerli okuyucularımıza hizmet edeceğiz. Gazetemiz Bartın halkının gözü, kulağı ve sesi olacaktır."[494] Uzun ömürlü bir yayın politikasına sahip olamayan *Bartın Hür Kalem* gazetesi Bartın'da yayın faaliyeti gerçekleştirmiş diğer pek çok yayın organı gibi kısa sürede yayın hayatını sonlandırmıştır.[495]

Bartın Genç Havadis gazetesi, "*Haftalık Siyasi Bağımsız Haber Gazetesi*" alt başlığıyla 7 Kasım 2003 tarihinden itibaren yayımlanmaya başlanmıştır. Gazete, *Bartın Hür Kalem* ve *Bartın Değişim* gazetelerini yayımlayan Hulusi Elmas tarafından neşredilmiştir.[496] 17 Ekim 2003 tarihinden itibaren *Bartın Hür Kalem* gazetesini yayımlamaya başlayan Hulusi Elmas'ın aradan bir aylık süre geçmeden yeni bir gazeteyi Bartın matbuat hayatına kazandırmaya çalıştığını görmekteyiz. Gazetenin ilk sayısında "*Bu İlk Sayı*" başlığı altında oldukça iddialı cümlelerle yeni bir gazeteye neden ihtiyaç duyulduğu sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır. Söz konusu yazının ilk bölümünde şu ifadelere yer verilmiştir: "*Bartın yerel basınında yazılması gerekip de yazılamayanları, yapılması gerekip de yapılmayanları ortaya çıkartacak araştırmacı, olayların üstüne korkusuzca gidebilecek gazeteniz genç havadis yayın hayatına başladı. Geniş kapsamlı bir ön araştırma yaparak içeriği farklı, okurların aradıkları her şeyi bulabileceği, bire bir okurlarla görüşerek, yine okurlarımızın beklentileri ve istekleri doğrultusunda yayın yapacak olan Genç Havadis'in basın camiasına renk ve kalite getireceğine, hissedilen boşluğu dolduracağına inanıyo-*

[494] *Bartın Hür Kalem*, S. 1, 17.10.2003, s. 1.

[495] Asma, *a.g.e.*, s. 137-138.

[496] Asma, *a.g.e.*, s. 102.

ruz."[497] Görüldüğü üzere gazete oldukça iddialı bir biçimde ortaya çıkmıştır. Ne var ki bu gazete, toplam sekiz yayımlanmıştır. Gazetede, Hulusi Elmas dışında Güngör Yavuzaslan, Davut Erbaydar ve Seher Parlak da görev almıştır. Bu gazete ağırlıklı olarak siyasi konular üzerine yoğunlaşmıştır. Bartın ve ilçelerinde siyasi partilerin yapmış oldukları her türlü siyasi faaliyetler gazetenin ana haber temasını teşkil etmiştir. Yine Bartın'da meydana gelen mühim hadiseler, sosyal, ekonomik ve ticari gelişmeler gazetede haber olarak kendine yer bulmuştur.[498]

Bartın Onur gazetesi, Bartın Kan Gönüllüleri Derneği'nin yayın organı olarak Şükrü Ayaz tarafından 28 sayı çıkarılmış bir süreli yayındır. Bu gazete bir anlamda Bartın Kan Gönüllüleri Derneği'nin aylık yayın organı olan *Kan Gön-Der* gazetesinin devamı niteliğindedir. Gazetenin ilk sayısı 1 Mart 2004 tarihinde neşredilmiştir.[499] Ağırlıklı olarak sağlık haberlerine yer verilen gazetede kan bağışının önemi ve toplumsal dayanışmadaki yeri, yine üzerinde hassasiyetle durulan konuların başında gelmektedir. Bunların dışında ülke gündemini meşgul eden mühim haberlerin yanında Bartın'la ilgili muhtelif haberlere de gazetede yer verildiği görülmüştür. Bartın'da faaliyet göstermiş birçok süreli yayın gibi bu gazete de uzun müddetli bir neşriyat politikası ortaya koyamamıştır.[500]

Bartın Siyaset Ekseni gazetesi, "*Bağımsız Siyasi Haber Gazetesi*" alt başlığıyla 5 Mart 2004 tarihinden itibaren Güngör Yavuzaslan tarafından neşredilmiş

[497] *Bartın Genç Havadis*, S. 1, 07.11.2003, s. 1.

[498] Asma, *a.g.e.*, s. 141-143.

[499] *Bartın Onur*, S. 1, 01.03.2004.

[500] Asma, *a.g.e.*, s. 145-147.

bir yayın organıdır.[501] 28 Mart 2004 yerel seçimleri öncesinde haftalık olarak yayımlanmaya başlayan bu gazete sadece 4 sayı çıkarılmıştır. Bu gazetede ağırlıklı olarak yerel seçimlere ilişkin haberler yapılmıştır. Yine gazetede Milliyetçi Hareket Partisi'yle ilgili haberlerin ön planda olduğu görülmüştür. Dolayısıyla bu gazetenin bir anlamda MHP'nin, Bartın'da yerel seçimleri kazanabilmek için ortaya koyacağı plan ve projeleri halka tanıtmak amacıyla yayın yaptığını belirtebiliriz. Gazete uzun ömürlü bir yayın hayatına sahip olamamış ve kapanmıştır.[502]

Bartın Adalet gazetesi, "*Haftalık Siyasi Bağımsız Gazete*" alt başlığıyla 16 Eylül 2004 tarihinde yayın hayatına başlamış bir gazetedir.[503] Haftalık olarak yayımlanması planlanmakla birlikte, gazete uzun süreli bir neşriyat politikası ortaya koyamamıştır. Gazetenin imtiyaz sahibi Bahadır Güney, yazı işleri müdürü Özkan Köktürk'tür. Gazetede, Batın'da yaşanan her türlü hadise ile ilgili haber yapıldığı görülmektedir.[504] Örneğin gazetenin ikinci sayısında Bartın kitap fuarı hakkında oldukça önemli bir haber yapılmıştır. 2004 yılında sekizincisi gerçekleştirilen bu kitap fuarı başta olmak üzere diğer kültür konularının da gazetede haber olarak kendine yer bulduğu görülmektedir. Bunların dışında Bartın'da meydana gelen önemli olaylar, duyurular, belediyenin gerçekleştirdiği projeler ve mühim etkinlikler hakkında okuyucuya bilgi verilmiştir.[505] Bununla birlikte aynı adla altı yıl sonra yeni bir gazete yayın hayatına başlamıştır. *Bartın Adalet* gazetesi adını taşıyan bu yeni yayın organı "*Bağımsız Siyasi Gazete*" alt

[501] *Bartın Siyaset Ekseni*, S. 1, 05.03.2004.

[502] Asma, *a.g.e.*, s. 149-151.

[503] *Bartın Adalet*, S. 1, 16.09.2004.

[504] Asma, *a.g.e.*, s. 153-155.

[505] *Bartın Adalet*, S. 2, 16.10.2004.

başlığıyla 26 Ocak 2010 tarihinden itibaren İbrahim Oruç tarafından yayımlanmaya başlanmıştır.[506] Her iki gazete de aynı adla yayımlanmakla birlikte aralarında herhangi bir ilişki olup olmadığına dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Toplam 30 sayı yayımlanan gazetenin yazı işleri müdürlüğünü Turgay Karatoprak yapmıştır.[507] Gazetede siyasi haberlerin başı çektiği gözlemlenmiştir. Siyasi haberler dışında Bartın'da cereyan eden önemli hadiseler, eğitim, sağlık, ekonomi, ticaret, sanayi ve kültür alanlarında yaşanan önemli gelişmeler hakkında gazetede haber yapıldığı görülmüştür.[508]

Bartın Gündem gazetesi, 18 Ekim 2004 tarihinden itibaren "*Günlük Müstakil Siyasi Gazete*" alt başlığıyla Nihal Çınçın tarafından yayımlanmaya başlanan bir süreli yayındır. Gazetenin ilk sayısında, imtiyaz sahibi Nihal Çınçın "*Başlarken*" başlıklı bir yazı kaleme alarak bu gazetenin ortaya çıkış amacı hakkında okuyucuya bilgi vermiştir. Söz konusu yazıda şu ifadelere yer verilmiştir: "*Bartın'da Gündem gazetesi yayın hayatına başladı. Bartın Gündem gazetesi tarafsız, ilkeli, dürüst ve herkese aynı mesafede duran bir yayın politikası izleyecek.*"[509] Klasik olarak adlandırılabilecek bu ifadeler diğer pek çok gazete tarafından da kullanılmıştır. 2004 yılından 2009 yılına kadar günlük olarak yayımlanmıştır. Gazetenin son sayısı 11 Eylül 2009 tarihini taşımaktadır. Beş yıl boyunca yayınlarını sürdüren bu gazete de Bartın'da faaliyet göstermiş birçok süreli yayın gibi uzun soluklu bir neşriyat politikası ortaya koyamamıştır. Bu da Bartın matbuat hayatında bir büyük istikrarsızlığın olduğunu göstermektedir. *Bartın Gündem* gazetesinde

[506] *Bartın Adalet*, S. 1, 26.01.2010.

[507] *Bartın Adalet*, S. 30, 19.10.2010.

[508] Asma, *a.g.e.*, s. 225-227.

[509] *Bartın Gündem*, S. 1, 18.10.2004, s. 1.

ağırlıklı olarak siyasi konular üzerinde durulmuştur. Bunun dışında Bartın Belediyesi'nin faaliyetleri, adli konular, vatandaşların çeşitli konularda yaşadığı sıkıntılar, eğitim-öğretim kurumlarından haberler, tarım, sanayi, ticaret, ekonomi ve sağlıkla ilgili pek çok husus haber olarak gazetede kendine yer bulmuştur.[510]

Yeşil Bartın gazetesi, 14 Ocak 2005 tarihinden itibaren "*Haftalık Aktüel, Siyasi, Bağımsız Haber Gazetesi*" alt başlığıyla yayın hayatına başlamış bir gazetedir. Ancak bu gazete daha önce temas ettiğimiz *Bartın Değişim*, *Bartın Hür Kalem* ve *Bartın Genç Havadis* gazetesinin devamı niteliğindedir. Nitekim ilk sayısında sağ üst köşede "*Gazeteniz Yeşil Bartın, Bartın Genç Havadis ve Bartın Hür Kalem gazetelerinin devamıdır*" şeklinde bir ibareye yer verilmiştir.[511] Gazetenin imtiyaz sahibi Neriman Elmas'tır. Adı geçen şahıs gazetede aynı zamanda yazı işleri müdürü olarak da görev yapmıştır. Köşe yazarları arasında Hulusi Elmas, Güngör Yavuzaslan ve Serkan Çetin bulunmaktadır. Bartın matbuat hayatına 2005 yılında yeni bir heyecan getirmek amacıyla teşekkül ettiği anlaşılan bu gazetenin ilk sayısında "*Müjdeler Olsun! Gazeteniz Yeşil Bartın Okuyucusuyla Buluştu*" başlıklı bir yazı kaleme alınmış ve gazetenin ortaya çıkış amaçları değerlendirilmiştir. Söz konusu yazıda şu ifadelere yer verilmiştir: "*Gazeteniz Yeşil Bartın yayınına başladı. İlkeli, tarafsız, dürüst, nitelikli ve doğru habercilik anlayışı ile yayın hayatımızı sürdürmek temel felsefemiz olacaktır. Bölgemizde siyasetin nabzını tutabilmek, siyasetçilerimizi halkımız adına denetlemek ve hiç kimseden korkmadan yapıcı muhalefet yapmak temel ilkemiz olacaktır. Hoş geldin Yeşil Bartın.*"[512] Bu yazıda belirtildiği gibi *Yeşil Bartın* gazetesinde ağırlıklı ola-

[510] Asma, *a.g.e.*, s. 157-159.

[511] *Yeşil Bartın*, S. 1, 14.01.2005, s. 1.

[512] *Yeşil Bartın*, S. 1, 14.01.2005, s. 1.

rak siyasi haberlere yer verilmiştir. Siyasi haberlerin dışında Bartın'da meydana gelen önemli olaylar da gazetede haber olarak kendine yer bulmuştur. *Yeşil Bartın* gazetesi toplam 59 sayı neşredilmiştir. Son yayımlanma tarihi 23 Kasım 2006'dır.[513] Gazetenin, yayın faaliyetlerine son vermesinin temel nedeni ekonomik sıkıntılardır.[514]

Bartın Bahar gazetesi, 30 Ocak 2005 tarihinden itibaren "*On günde bir çıkar*" ibaresiyle Bahadır Güney tarafından Bartın basın hayatına kazandırılan bir yayın organıdır.[515] "*Siyasi Bağımsız Gazete*" sloganıyla yayın hayatına başlayan bu gazete de uzun vadeli bir yayın organı olmayı başaramamıştır. Gazetenin yazı işleri müdürlüğünü Özkan Köktürk yapmıştır. Bu yayının üçüncü sayısı 12 Aralık 2005 tarihinde çıkmıştır. İlk sayısı 30 Ocak 2005'te çıkan ve on günde bir çıkar ibaresi taşıyan gazetenin 12 Aralık 2005 tarihinde üçüncü sayısının değil yaklaşık otuz birinci sayısının neşredilmesi gerekirdi.[516] Görünen gerçek o ki gazete ciddi manada bir istikrarsızlıkla yüz yüze kalmıştır. *Bartın Bahar* gazetesi, siyasi içerikli bir gazetedir. Siyasi partilerin Bartın il ve ilçe başkanlıklarının gerçekleştirdiği faaliyetler gazetenin ana haber temasını oluşturmuştur. Bunun dışında spor başta olmak üzere Bartın'la ilgili hemen her konuda gazetede haber yapılmıştır.[517]

Bartın Güncel gazetesi 24 Haziran 2005 tarihinden itibaren yayın faaliyetine başlamış bir siyasi gazetedir. Gazete "*Siyasi Haber Gazetesi*" sloganıyla basın hayatına adım atmıştır.[518] Ertuğrul Karakayış

---

[513] *Yeşil Bartın*, S. 59, 23.11.2006.

[514] Asma, *a.g.e.*, s. 161-163.

[515] *Bartın Bahar*, S. 1, 30.01.2005.

[516] *Bartın Bahar*, S. 3, 12.12.2005.

[517] Asma, *a.g.e.*, s. 165-167.

[518] *Bartın Güncel*, S. 1, 24.06.2005.

tarafından yayımlanan gazete 180 sayı neşredilmiştir. Gazetenin yazı işleri müdürlüğünü yine Ertuğrul Karakayış yapmıştır. *Bartın Güncel* gazetesi diğer pek çok Bartın yerel gazetesi gibi uzun süreli bir neşriyat politikası ortaya koyamamıştır. Gazetede Bartın'da cereyan eden önemli siyasi olaylara ağırlıklı olarak yer verilmekle birlikte Bartın'da gelişen diğer mühim olaylar, spor haberleri, köylerde cereyan eden gelişmeler, ticari ve ekonomik yenilikler de haber olarak kendine yer bulmuştur.[519] Örneğin gazetenin daha ilk sayısında Bartın'ın ekonomik hayatı için fevkalade büyük bir öneme haiz olan Bartın Limanı[520] hakkında ayrıntılı bir haber yapılmıştır. Söz konusu haberde limanın belediyeden alınıp il özel idaresine bağlanması konusunun gündeme gelmesi ve belediyenin bu gelişmeye gösterdiği sert tepki ele alınmıştır.[521]

Bartın Hür Ses gazetesi, 22 Mayıs 2006 tarihinden itibaren "*Haftalık Aktüel, Siyasi, Bağımsız Haber Gazetesi*" alt başlığıyla Erol Uğur tarafından yayımlanmış bir gazetedir.[522] Gazetenin yazı işleri müdürlüğünü Ferda Başol yapmıştır. Bu yayın, diğer pek çok Bartın gazetesi gibi uzun ömürlü bir yayın organı olamamıştır. Gazetede Bartın'la ilgili birçok konuda haber yapıldığı görülmektedir. Ancak siyasi konuların ağırlıklı olduğunun altı çizilmelidir. Örneğin 22 Temmuz 2007 genel seçimlerinin Bartın'a yansımaları gazetede büyük oranda haber olarak kendine yer bulmuştur. Bu seçimden önceki dönemde partilerin gerçekleştirdiği etkinlikler özellikle mübalağalı başlıklarla okuyucuya aktarılmıştır. *Bartın Hür Ses* gazetesi toplam 122 sayı çıktıktan sonra yayın faaliyetle-

---

[519] Asma, *a.g.e.*, s. 169-171.

[520] Bartın Limanı müessesesinin ayrıntılı bir tarihçesi hakkında bk. Yenal Ünal, *Kuruluşunun 50. Yıldönümünde Bartın Limanı Tarihi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2015.

[521] *Bartın Güncel*, S. 1, 24.06.2005, s. 1.

[522] *Bartın Hürses*, S. 1, 22.05.2006.

rini durdurmuştur.[523]

Çınar gazetesi, 28 Kasım 2006 ve 7 Ağustos 2007 tarihleri arasında toplam 36 sayı yayımlanmış bir gazetedir.[524] Sefai Yolcu tarafından neşredilen bu gazetenin yazı işleri müdürlüğünü Güneş Bulut yapmıştır. Köse yazarları arasında Sefai Yolcu, Ahmet Oktay, İsmail Ekmekçi, Onur Acar ve Burak İşeri bulunmuştur. Siyasi haberlerin ağırlıklı olduğu gazetede kültürel ve sanatsal haberler de kendine yer bulmuştur. Bu gazetede Bartın'ın yanı sıra bağlı ilçe ve beldelerde yaşanan siyasi gelişmelere, düzenlenen kültürel etkinliklere, yapılan sanatsal faaliyetlere ve gerçekleştirilen festivallere diğer gazetelere nazaran daha fazla yer verildiği görülmüştür.[525]

Kerkük'ün Sesi gazetesi 23 Şubat 2009 tarihinden itibaren "*Aylık Siyasi Haber-Kültür Tarih-Araştırma Gazetesi*" alt başlığıyla Güngör Yavuzaslan tarafından yayımlanmaya başlamış bir süreli yayındır.[526] Gazetenin köşe yazarlığını Güngör Yavuzaslan ve Sadun Köprülü yapmaktadır. Bartın Gazeteciler Derneği Yönetim Kurulu Başkanlığı, Irak Türkmen Basın Konseyi Delegeliği, Türkiye Gazeteciler Federasyonu Başkanlar Konseyi Üyeliği ve Yüksek İstişare Kurulu Üyeliği görevlerini yürüten Güngör Yavuzaslan,[527] *Kerkük'ün Sesi* gazetesini çıkarmasının amaçlarını şu şekilde özetlemiştir: "*Neden Kerkük'ün Sesi? Bu gazetenin hazırlık aşamasında bana en çok sorulan soru buydu. Neden Kerkük? Bartın ve Kerkük arasında nasıl bir bağ var sorularıyla karşılaştım. Proje gelişmeye başladığında başta gazeteciler derneğindeki üyelerimiz ve basın mensupları olmak üzere birçok değ-*

[523] Asma, *a.g.e.*, s. 177-179.

[524] *Çınar*, S. 1, 28.11.2006; *Çınar*, S. 36, 07.08.2007.

[525] Asma, *a.g.e.*, s. 181-183.

[526] *Kerkük'ün Sesi*, S. 1, 23.02.2009.

[527] Asma, *a.g.e.*, s. 193-195.

şik kesimden destek aldık. Ve Kerkük'ün yüreğimiz kadar kendimize yakın olduğunu anladık. Bizler anavatanda huzur içinde yaşarken aynı kandan, aynı candan, aynı dinden özümüz olan Türkmenler Irak'ta birçok sıkıntı yaşıyorlar. Türkmen annelerimizin gözü yaşlı, her tarafı Anadolu kokan şehirlerimizde Peşmerge baskısı var. Bizler onlar için daha fazlasını yapmak isteriz. Kerkük'ün Sesi gazetesi, haklı Türkmen davasını dünyaya duyurmak ve ülkemizde oluşan kamuoyuna destek amaçlı yayınına başlamıştır."[528] Görüldüğü üzere gazete başta Kerkük olmak üzere Iraklı Türkmenlerin siyasi hak ve özgürlüklerini dünya kamuoyuna duyurmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Nitekim gazetede yapılan haberlere bakıldığında siyasi parti liderlerinin, politikacıların, akademisyenlerin ve sivil toplum kuruluşlarının Irak Türkmenleriyle ilgili olarak yaptıkları faaliyetlere yer verildiği görülmektedir. Bugün de neşriyatını sürdürmekte olan bu yayın organının Bartın'da faaliyet gösteren diğer yerel gazeteler arasında ayrı bir yeri olduğu açıktır. Çünkü Bartın'da yayımlanıp da yapmış olduğu haberlerin ağırlık noktasını başka bir kentin teşkil ettiği başka bir Bartın gazetesi bulunmamaktadır.[529]

Batı Karadeniz Star gazetesi, 24 Haziran 2009 tarihinden itibaren "*Haftalık Bağımsız Aktüel Siyasi Gazete*" alt başlığıyla Ali Ceylan tarafından yayımlanmaya başlamış bir yerel gazetedir.[530] Gazete, toplam 27 sayı neşredilmiştir. Nisan 2010 tarihinden itibaren kısa bir süre daha *Bartın Star* adıyla yayımlanmış ve birkaç ay sonra neşriyatına son vermiştir. *Batı Karadeniz Star* da diğer pek çok yerel gazete gibi uzun süre yayınlarını sürdürememiştir. Gazetenin köşe yazarlığını Hasan Aydın ve Tunç Türkoğlu yapmıştır. Gazetede ağırlıklı olarak siyasi haberlere

[528] *Kerkük'ün Sesi*, S. 1, 23.02.2009, s. 1.

[529] Asma, *a.g.e.*, s. 193-195.

[530] *Batı Karadeniz Star*, S. 1, 24.06.2009.

yer verildiğini görülmüştür. Siyasi partilerin Bartın il başkanlıklarının gerçekleştirdiği önemli etkinlikler, siyasilerin verdiği demeçler, Bartın'a yapılan üst düzey atamalar, sağlık alanında yaşanan gelişmeler, ticari etkinlikler ve sosyal faaliyetler gazetede haber olarak kendine yer bulmuştur.[531]

Bartın İletişim gazetesi "*Günlük Siyasi Gazete*" alt başlığıyla 8 Temmuz 2009 tarihinden itibaren Yasemin Çınçın tarafından yayımlanmaya başlamıştır.[532] Gazetecilik hayatına *Bartın Halk* gazetesinde başlayan Yasemin Çınçın, 8 Temmuz 2009 tarihinde *Bartın İletişim* gazetesinin imtiyaz sahipliğini üstlenmiştir. Yazı işleri müdürlüğünü Rıdvan Göçmen'in yaptığı gazete yayınlarını günümüzde de sürdürmektedir. *Bartın İletişim* gazetesinde Bartın ve çevresiyle ilgili hemen her konuda haber yapıldığı görülmektedir. Madencilik, sağlık, ulaşım, ticaret, spor, fuar ve eğitim konuları başta olmak üzere siyasi ve sosyal hususlarda da pek çok değerlendirmenin yapıldığı gazete Bartın'ın önemli yayın organlarından biri olarak ön plana çıkmaktadır.[533]

Bartın 74 Haber gazetesi, Emrah Yılmaz tarafından 19 Ağustos 2009 tarihinden itibaren önce haftalık daha sonra günlük olarak neşredilmeye başlanmış bir süreli yayındır.[534] İlk dönemlerde gazetenin yazı işleri müdürlüğünü Nurdan Eroğlu yapmıştır. Köşe yazarları arasında Emrah Yılmaz, Nurdan Eroğlu ve Ahmet Oktay yer almıştır. Gazete bugün "*Günlük Siyasi Gazete*" alt başlığıyla neşredilmektedir. *Bartın 74 Haber* gazetesi daha sonraki tarihlerde el değiştirmiştir.[535] Günümüzde gazetenin imtiyaz

[531] Asma, *a.g.e.*, s. 197-199.

[532] *Bartın İletişim*, S. 1, 08.07.2009.

[533] Asma, *a.g.e.*, s. 201-203.

[534] *Bartın 74 Haber*, S. 1, 19.08.2009.

[535] Asma, *a.g.e.*, s. 205-207.

sahibi Hüseyin Aydın, sorumlu müdürü Bülent Bostancı, sayfa editörü Birkan Ural, haber müdürü Erdem Tabakoğlu, muhabirleri Öznur Kuloğlu, Seda Camcı ve Erkan Hızoğlu'dur.[536] Gazete günümüzde yayın faaliyetlerine devam etmektedir. Diğer pek çok yayın organında olduğu gibi bu gazetenin de ana haber temasını öncelikle Bartın'da akabinde çevre illerde ve Türkiye'de yaşanan siyasi gelişmeler oluşturmaktadır.[537] Bartın'da yaşanan önemli gelişmeler, anma günlerinde cereyan eden olaylar, dış politika,[538] kültürel aktiveler,[539] Bartın Üniversitesi'nde gerçekleştirilen etkinlikler, tiyatro faaliyetleri, madencilik sektöründe yaşanan mühim gelişmeler, trafik kazaları,[540] alt yapı çalışmaları, ormancılık, tarım, genel ve yerel seçimler,[541] sağlık,[542] dini hayat,[543] ticaret[544] ve başta Bartınspor olmak üzere çeşitli spor[545] dallarında yaşanan gelişmelere gazetede haber olarak yer verilmektedir. Bunun dışında gazetede halka dini bilgiler aktaran bir sayfa da bulunmaktadır. Bu kısımda çeşitli dini konularda okuyuculara rehberlik yapılmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir.[546]

---

[536] *Bartın 74 Haber*, S. 1521, 31.10.2014, s. 3; *Bartın 74 Haber*, S. 1713, 12.06.2015, s. 2.

[537] *Bartın 74 Haber*, S. 1696, 23.05.2015, s. 1-5; *Bartın 74 Haber*, S. 1713, 12.06.2015, s. 3.

[538] *Bartın 74 Haber*, S. 1713, 12.06.2015, s. 5.

[539] *Bartın 74 Haber*, S. 1713, 12.06.2015, s. 1-5.

[540] *Bartın 74 Haber*, S. 1644, 24.03.2015, s. 2.

[541] *Bartın 74 Haber*, S. 1644, 24.03.2015, s. 3. *Bartın 74 Haber*, S. 1713, 12.06.2015, s. 3-4.

[542] *Bartın 74 Haber*, S. 1713, 12.06.2015, s. 2.

[543] *Bartın 74 Haber*, S. 1713, 12.06.2015, s. 6.

[544] *Bartın 74 Haber*, S. 1713, 12.06.2015, s. 1-2.

[545] *Bartın 74 Haber*, S. 1644, 24.03.2015, s. 7-8; *Bartın 74 Haber*, S. 1713, 12.06.2015, s. 7-8.

[546] *Bartın 74 Haber*, S. 1539, 21.11.2014, s. 1-8; *Bartın 74 Haber*, S. 1521, 31.10.2014, s. 1-8; *Bartın 74 Haber*, S. 1696, 23.05.2015, s. 1-8; *Bartın 74 Haber*, S. 1713, 12.06.2015, s. 1-8; *Bartın 74 Haber*, S. 1644,

Bartın Hergün gazetesi 7 Ekim 2009 tarihinden itibaren günlük olarak "*Gündemi Takip Eder*" alt başlığıyla Burak İşeri tarafından yayımlanmaya başlamış bir süreli yayındır.[547] Daha sonradan el değiştiren gazetenin ilk döneminde yazı işleri müdürlüğünü Seray Karakurt yapmıştır. Köşe yazarları Aykan Sağ, Mehmet Coşan, Muzaffer Cellek ve Burak İşeri'den oluşmuştur.[548] Gazetenin ilk sayısında "*Başlarken*" başlığıyla gazetenin çıkış amacı ve hedefleri hakkında okuyucuya malumat verilmiştir. Söz konusu yazıda şu ifadeler yer almıştır. "*Yayın hayatımıza bugünden itibaren başladık. Gazetemizin isminden de anlaşılacağı üzere her gün sizinle birlikte olacağız. Basın yayın meslek ilkelerine bağlı olarak tarafsız, doğru habercilik anlayışıyla Bartınlıların gözü kulağı olmaya karar verdik. Bürokratıyla, siyasetçisiyle, sivil toplum örgütleriyle, işçisi, esnafı, memuru, sendikacısıyla, vatandaşıyla çizdiğimiz yolda birlik içinde yürüyeceğiz. Her kesime açık, olaylara duyarlı yaklaşarak kamuoyunu bilgilendireceğiz.*"[549] Görüldüğü üzere birçok yayın organının da beyan ettiği gibi bu gazete de tarafsız kalarak Bartın halkını çeşitli konularda bilgilendireceğini beyan etmiştir. *Bartın Hergün* gazetesi 2011 yılında el değiştirmiştir. Gazetenin yeni sahibi Ayşe Özgündoğdu olurken yazı işleri müdürlüğüne Nihal Çınçın getirilmiştir. Bu yeni dönemde gazetenin sayfa editörlüğünü Gülşen Yılmaz yaparken muhabirler de Sercan Engin, Muhammet Civan ve Nevin Özbakan'dan oluşmuştur. Gazetenin yeni yayın döneminde önceleri "*Herşey Bartın İçin*" sloganı; daha sonra "*Günlük Siyasi Gazete*" alt başlığı kullanılmıştır. Gazetede

---

24.03.2015, s. 1-8.

[547] *Bartın Hergün*, S. 1, 07.10.2009.

[548] Asma, *a.g.e.*, s. 209-211.

[549] *Bartın Hergün*, S. 1, 07.10.2009, s. 1.

yapılan haberlerin büyük kısmının siyasi haberlerden oluştuğunu söyleyebiliriz.[550] Bunun dışında Bartın'da gerçekleştirilen ticari faaliyetler, sendikacılık işleri, spor haberleri, her türlü eğitim faaliyetleri[551] ve kültür etkinlikler, sağlık alanında yaşanan yeni gelişmeler,[552] Bartın Irmağı hakkında yapılması planlanan projeler, resmî kurumların faaliyetleri,[553] Bartın'da yaşanan doğal afetler ve kazalar gazetenin ana haber temasın teşkil etmektedir. Bugün de faal olarak yayımlarını sürdürmektedir.[554]

Bartın Posta 74 gazetesi, "*Haftalık Siyasi Gazete*" alt başlığıyla 2 Ağustos 2011 tarihinden itibaren Fatma Yiğit tarafından yayımlanmaya başlanmış bir süreli yayındır.[555] Gazetenin yazı işleri müdürlüğü görevini Erkan Bayar üstlenmektedir. Haftalık olarak yayımlanan bu gazete, esnaf ve sanatkârları hedef okuyucu kitle olarak tespit ederek ağırlıklı olarak bu konularda haber yapmak için gayret göstermektedir. Gazetede siyasi haberlerin yanı sıra Bartın'da yaşanan önemli gelişmelerin de haber olarak kendine yer bulduğu gözlemlenmektedir. Bununla birlikte bu süreli yayının esnafın ve sanatkârların sesi olmak gibi bir görev üstlenmeye çalıştığını rahatlıkla ifade edebiliriz. Çünkü yapılan haberlerin ağırlık noktasını ticaret, sanayi ve yatırım mevzuları teşkil etmektedir. Gazete, Bartınlı esnaf ve sanayicilerin sesini duyurmaya çalışan bir politika izlemektedir.[556]

---

[550] *Bartın Hergün*, S. 1675, 24.03.2015, s. 1-4.

[551] *Bartın Hergün*, S. 1675, 24.03.2015, s. 1-7.

[552] *Bartın Hergün*, S. 1675, 24.03.2015, s. 1-7.

[553] *Bartın Hergün*, S. 1675, 24.03.2015, s. 6.

[554] *Bartın Hergün*, S. 1623, 22.01.2015, s. 1-8; *Bartın Hergün*, S. 1634, 04.02.2015, s. 1-8; *Bartın Hergün*, S. 1675, 24.03.2015, s. 1-8.

[555] *Bartın Posta 74*, S. 1, 02.08.2011.

[556] Asma, *a.g.e.*, s. 233-235.

2. Bartın'da Resmî Kurumların Yayımladığı Gazeteler

Bartın'da birçok resmî kurum, çeşitli basın-yayın faaliyetlerinde bulunmaktadır. Bu yayın organlarında daha çok yayın yapan resmî kurumun gerçekleştirmiş olduğu faaliyetler, gerçekleştirmeyi planladığı projeler ve çeşitli değerlendirmeler hakkında topluma bilgi verme amacı güdüldüğü görülmektedir.

Bu yayımlardan biri olan *Bartın Ticaret ve Sanayi Odası* gazetesinin temeli 1973 yılında atılmıştır. 1985 yılının Ağustos ayından itibaren aylık olarak neşredilmeye başlanan bu gazete 1991 yılının Temmuz ayına kadar yayın faaliyetlerine devam etmiştir.[557] Bu tarihten itibaren yayın faaliyetlerine ara veren gazete ortaya çıkan ihtiyaçtan dolayı 2003 yılının Şubat ayından itibaren yeniden neşredilmeye başlanmıştır. Günümüzde 2 ayda bir yayımlanan gazetenin imtiyaz sahibinin Ticaret Odası Başkanı olması hasebiyle her yeni başkan değişiminde gazetenin imtiyaz sahibi de değişmektedir.[558] Bununla birlikte gazetenin 2. yayın devresinde sayı kısmının 1'den başlatılması oldukça ilginçtir.[559] Bu yeni yayın döneminde, Temmuz 1991 tarih ve 42 sayılı nüshadan itibaren devam edilmesi teknik açıdan çok daha uygun bir yöntem olabilirdi. Yani gazetenin yeni yayın devresinde 43. sayıdan itibaren yayımlanması, geleneğin devam ettirilmesi adına bir kazanım olabilirdi. Gazetede çoğunlukla Bartın Ticaret ve Sanayi Odası'nın gerçekleştirmiş olduğu ulusal ve uluslararası ölçekli faaliyetlerin, Bartın ekonomisi ile ilgili önemli gelişmelerin ve esnafın bilgilenmesi için önemli duyuruların haber yapıldığı görülmüştür. Yine gazetede Bartın'da madencilik faaliyetleri, ener-

[557] *Bartın Ticaret ve Sanayi Odası*, S. 21, 08.1985.

[558] *Bartın Ticaret ve Sanayi Odası*, S. 220, 18.04.2011.

[559] *Bartın Ticaret ve Sanayi Odası*, S. 1, 02.2003.

ji kaynakları, alt yapı çalışmaları, yabancı ülkelerle ticaretin geliştirilebilmesi yapılan çeşitli anlaşmalara da yer verildiği görülmüştür.[560]

Bartın ilinde faaliyet göstermiş bir diğer resmî yayın da "*Bartın Valiliği Yayın Organıdır*" alt başlığıyla neşredilmiş olan *Bartın Vilayet* bültenidir. Bülten, "*Ayda bir yayımlanır*" ibaresiyle Kasım 1992'den itibaren yayımlanmaya başlamıştır.[561] Toplam 14 sayı neşredilen bu bültenin son sayısı Ocak-Şubat 1996 tarihini taşımaktadır.[562] Bu yayının neşredilmesinde dönemin Bartın Valisi Yavuz Erkmen'in sürükleyici bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Bültende daha çok, ilin en yetkili idare organı olan valilik kurumunun gerçekleştirmiş olduğu önemli etkinliklere yer verilmiştir. Yine Bartın'da cereyan eden önemli gelişmeler, haber olarak bültende değerlendirilmiştir.[563] Bültenin ilk sayısında Vali Yavuz Erkmen tarafından kaleme alınan "*Başlarken*" adlı yazıda bu yayın faaliyetine girişilmesinin amaçları hakkında okuyucuya bilgi sunulmuştur. Söz konusu yazıda bültenin yayımlanmasının en önemli amacının valilik bünyesinde yapılan faaliyetlerin Bartın halkına sağlıklı bir biçimde duyurulması olduğu belirtilmiştir.[564]

Kentte, süreli yayın faaliyeti gerçekleştiren kurumlardan biri de Bartın Belediyesi'dir. Belediye tarafından yayımlanmış olan *Bartın Belediyesi Haber ve Tanıtım* gazetesi, dönemin belediye başkanı M. Oğuz Pir'in gayretleriyle yayın hayatına başlamış ve oldukça kısa ömürlü bir neşriyat faaliyeti olarak Bartın matbuat tarihinde ki yerini almış bir süreli yayındır. Aralık 1992'ten, Aralık 1993 tarihine kadar

---

[560] Asma, *a.g.e.*, s. 65-67, 121-123.

[561] *Bartın Vilayet*, S. 1, Kasım 1992, s. 1.

[562] *Bartın Vilayet*, S. 14, Ocak-Şubat 1996, s. 1.

[563] Asma, *a.g.e.*, s. 69-71.

[564] *Bartın Vilayet*, S. 1, Kasım 1992, s. 1.

toplam 4 sayı yayımlanabilen bu gazetede daha çok Bartın Belediyesi'nin gerçekleştirmiş olduğu faaliyetler haber yapılarak vatandaşlarla paylaşılmıştır. Belediyenin kurmuş olduğu yeni tesisler, kurumun geleceğe yönelik yeni proje çalışmaları, yeni yapılan park ve bahçe alanları, önemli duyuru ve anma etkinlikleri gazetede haber olarak kendine yer bulmuştur. Bu yayın organının önde gelen köşe yazarı dönemin Belediye Başkanı Oğuz Pir'dir.[565]

Bartın Belediyesi Haber ve Tanıtım gazetesinin Aralık 1993 tarihli son sayısının yayımlanmasından sonra belediye 12 yıl boyunca herhangi resmî bir gazete yayını gerçekleştirmemiştir. Ancak 18 Temmuz 2005 tarihinde dönemin belediye başkanı Rıza Yalçınkaya tarafından *Bartın'da Belediye* adıyla yeni bir gazetenin yayımı başlatılmıştır.[566] Bir anlamda *Bartın Belediyesi Haber ve Tanıtım* gazetesinin devamı niteliğinde olan bu yeni gazete Bartın Belediyesi tarafından her ayın 15. ve 30. günlerinde vatandaşları bilgilendirmek maksadıyla yayımlanmaktadır.[567] Bu gazetede ağırlıklı olarak belediyenin gerçekleştirmiş olduğu önemli projelere,[568] cereyan eden kültürel faaliyetlere,[569] yapımı tamamlanarak hizmete sunulan yeni yapılara, eğitim ve sanat etkinliklerine, gerçekleştirilmesi planlanan önemli yeni projelere ve Bartın'da yaşanan önemli spor faaliyetlerine yer verilmektedir. Örneğin gazetenin 31 Ekim 2014 ta-

---

[565] Asma, *a.g.e.*, s. 73-75.

[566] *Bartın'da Belediye*, S. 1, 18.07.2005, s. 1.

[567] Bartın Belediyesi, *Bartın'da Belediye* adlı bu gazete dışında "*Bartın Belediyesi Kültür Yayınları*" adı altında bir dizi hâlinde yöre tarihi ve kültürü üzerine hazırlanmış kitaplar da yayımlamaya başlamıştır. Bk. *Bartın Değişiyor*, Bartın Belediyesi Yayınları, Bartın, 2012, s. 84.

[568] *Bartın'da Belediye*, S. 16, 09.05.2008, s. 1; *Bartın'da Belediye*, S. 155, 28.02.2015, s. 1-4; *Bartın'da Belediye*, S. 158, 15.04.2015, s. 1-5.

[569] *Bartın'da Belediye*, S. 155, 28.02.2015, s. 1-6.

rihli nüshasının kapak sayfasında ayrıntılı bir biçimde Yalı mevkinde yapımı tamamlanan Yalı Yaşam Merkezi hakkında çeşitli bilgiler verildiği gibi belediye tarafından 1997 yılından bu yana gerçekleştirilen ve 2014 yılında 18.'si yapılan kitap fuarına dair bilgiler okuyucuyla paylaşılmıştır.[570] Yine 15 Ocak 2012 tarihli nüshasında Bartın Limanı'nın konteyner taşımacılığına açıldığı bilgisi okuyucuya aktarılmıştır.[571] 18 Temmuz 2005 tarihinde yayın hayatına başlayan bu gazete bugün faal bir biçimde neşriyatını sürdürmektedir.[572] Kurucusu dönemin Belediye Başkanı Rıza Yalçınkaya'dır. Sonraki dönemlerde de yine başkanların imtiyaz sahipliğinde yayın hayatına devam etmiştir.[573] Günümüzde, Belediye Başkanı Cemal Akın, belediye adına gazetenin imtiyaz sahipliği görevini sürdürmektedir. Gazetenin yazı işleri müdürlüğünü Erol Demirkoparanoğlu, sayfa düzenlemesi görevini Muhammed Karakök yapmaktadır.[574] Halkı bilgilendirme aracı olarak hizmet gören bu yayın organı vatandaşlara ücretsiz olarak dağıtılmaktadır. Gazete, Ankara'da matbaaların yoğun olarak bulunduğu Kazım Karabekir Caddesi üzerinde bir matbaada basılmaktadır.[575]

Yaşadıkça gazetesi, Bartın Ticaret Meslek Lisesi ve Anadolu Ticaret Meslek Lisesi'nin aylık yayın organı olarak 1998'in Mart ve Nisan aylarında iki sayı olarak neşredilmiştir.[576] Bu gazete okulun öğretmenleri ve öğrencileri tarafından hazırlanmıştır. Gazetenin içeriğinde okulun tarihçesi, sağlık haber-

---

[570] *Bartın'da Belediye*, S. 147, 31.10.2014, s. 1.

[571] *Bartın'da Belediye*, S. 81, 15.01.2012, s. 1.

[572] *Bartın'da Belediye*, S. 152, 15.01.2015, s. 1-6.

[573] Asma, *a.g.e.*, s. 173-175.

[574] *Bartın'da Belediye*, S. 129, 15.01.2014, s. 5.

[575] *Bartın'da Belediye*, S. 154, 15.02.2015, s. 1-6; *Bartın'da Belediye*, S. 155, 28.02.2015, s. 1-6; Bartın'da Belediye, S. 158, 15.04.2015, s. 1-6.

[576] *Yaşadıkça*, S. 1, Mart 1998; *Yaşadıkça*, S. 2, Nisan 1998.

leri, talebelerin şiirleri, mektep temsilleri, Bartın'da tiyatro faaliyetleri, turizmin önemi ve Bartın tarihi gibi konulara yer verilmiştir. Yayın hayatını yalnızca 2 sayı sürdürebilmiştir. Gazetenin köşe yazarları arasında Alev Kaya, Emine Genç, Fehmi Kocakaplan, Funda Sağ, Sevda Sarıköse, Rafet Özdağ, Fidan Maden ve Seda Akyol yer almıştır.[577]

Yeşil ve Mavi Bir Cennet Bartın'da Tarım adlı bir diğer gazete Bartın Tarım ve Köyişleri İl Müdürlüğü tarafından iki ayda bir neşredilmek üzere Mart-Nisan 2000 tarihinden itibaren yayımlanmaya başlanmıştır.[578] Bu gazete bir anlamda Ocak-Şubat-Mart 1995'te başlayıp, Ekim-Kasım-Aralık 1997'de 10. sayıda biten *Bartın'da Tarım* dergisinin devamı niteliğindedir. Bu nedenle Mart-Nisan 2000 tarihli nüshası 11. sayıdan başlatılmak üzere yayımlanmıştır. Gazete, o dönemin Tarım İl Müdürü Yusuf Alagöz'ün gayretleriyle neşredilmiştir. Yayında, tarım, hayvancılık, sağlık, bahçecilik, meyvecilik konularının yanı sıra il müdürlüğünün çeşitli faaliyetleri ve projeleri okuyucularla paylaşılmıştır. Yazar kadrosunu yine İl Tarım Müdürlüğü personeli oluşturmuştur. Söz konusu yazarlar arasında Yusuf Alagöz, Necati Yılmaz, Şerafettin Duyan, Mehmet Ali Gök, Uygar Oturaktaş, Kadir Çankaya, Kamil Artar, Ramazan Çağlayan, Gültekin Veren, Metin Çakır, Zafer Şenel, Cevdet Akyüz, Mustafa Demirci, Sinan Karayel, Aytekin Yıldırım, Fatih Eryılmaz ve Gökhan Doğanel yer almıştır.[579]

3. Bağlı İlçe, Belde ve Köylerde Yayımlanan Gazeteler

Bartın'a bağlı ilçe ve kasabalarda da göz ardı edilemeyecek sayıda gazete ve dergi yayımlandığı

---

[577] Asma, *a.g.e.*, s. 89-91.

[578] *Yeşil ve Mavi Bir Cennet Bartın'da Tarım*, S. 11, Mart-Nisan 2000.

[579] Asma, *a.g.e.*, s. 93-95.

görülmektedir. Ağırlıklı olarak kendi bölgelerinde cereyan eden olayları haber yaparak topluma sunmak amacıyla ortaya çıkan bu neşriyatlarda geçmişe dair çok önemli bilgi ve belgeye ulaşmak mümkündür. Bu yayınlardan biri olan *Amasra* gazetesinin temeli 27 Eylül 1952 tarihinde Tahir Karauğuz tarafından atılmıştır. Bu gazete Amasra şehrinin ilk gazetesi olarak tarihteki yerini almıştır. Bu yayın organının yine Karauğuz'un kurmuş olduğu "*Amasra'yı Sevenler Derneği*"nin amaç ve faaliyetlerini ahaliye duyurmak amacıyla ortaya çıktığı görülmektedir. 1950'lerde böyle bir gazete yayımlaması, Amasra kültür ve basın tarihi açısından önemli bir olaydır. Bu gazetenin diğer önemli amaçları arasında Amasra'nın sahip olduğu kültürel değerleri, tabiat güzelliklerini, tarihi zenginliklerini kitlelere ulaştırarak Amasra'nın tanıtımına katkı sağlamak olduğu söylenebilir. Nitekim gazetenin ilk sayısında yer alan "*Amasra'yı Kurarken*" başlıklı yazıda gazetenin çıkış amaçları hakkında okuyucuya bilgi verilmiştir.[580] Gazeteden ziyade bir tanıtım dergisi olarak da kabul edilebilecek bu yayın faaliyeti uzun süre yaşayamamıştır.[581]

Ulus Postası gazetesi Galip Arslan tarafından kurulan ve "*Kalem Kılıçtan Keskindir-Günlük Siyasi Müstakil Gazete*" alt başlığıyla 20.05.1968 tarihinden 04.04.1969 tarihine kadar toplam 137 sayı olarak yayımlanmış bir yerel gazetedir.[582] Bu yayın organının temeli 19 Mayıs 1963 tarihinde atılmıştır. İlk sayısı 20.05.1968 tarihinde yayımlanan gazete günlük olarak çıkarılmaya çalışılmıştır. Ancak 04.04.1969 tarihine kadar toplam 137 sayı çıkarılmış olması kimi zaman yayımlarda aksamalar yaşandığını ortaya

[580] *Amasra*, S. 1, 10.02.1953.

[581] Asma, *a.g.e.*, s. 31-33.

[582] *Ulus Postası*, S. 1, 20.05.1968, s. 1; *Ulus Postası*, S. 137, 04.04.1969, s. 1.

koymaktadır.[583] İlk sayısında "*Çıkarken*" başlığı altında gazetenin yayımlanma amacı olarak şu bilgilere yer verilmiştir: "*Basını olmayan bir belde sağır ve dilsiz insana benzer. Sağır ve dilsiz bir insan nasıl dertlerini anlatmakta zorluk çekerse, basını olmayan bir belde de dert ve dileklerini dile getirmekte zorluk çeker. Ulus ve Uluslu olarak dert ve dileklerimizi çoktur. Ulus Postası, Ulus halkının dert ve dileklerini, objektif kişisel çekişmelerden uzak olarak dile getirmek için yayın hayatına başlamış bulunmaktadır.*"[584] Bu açıklamada da belirtildiği üzere gazetede ağırlıklı olarak Ulus ilçesi hakkında çeşitli konularda haber yapılmıştır. Ulus'ta yaşanan siyasi gelişmeler, cereyan eden önemli olaylar, kutlama ve etkinlik faaliyetleri gazete haber olarak kendine yer bulmuştur.

Galip Arslan, *Ulus Postası*'ndan sonra *Tam Bağımsız Ulus* adıyla yeni bir gazeteyi yayın hayatına kazandırmıştır. "*Siyasi Halk Gazetesi*" başlığıyla yayın hayatına başlayan bu gazete haftalık olarak 12 Haziran 1970 tarihinden 23 Nisan 1971'e kadar toplam 45 sayı yayımlanmıştır.[585] Gazetenin yazı işleri müdürlüğünü İsmet Dinçtürk yapmıştır. Köşe yazarları arasında Galip Arslan ve Ömer Tunç yer almıştır. İlk sayısında "*Gazete Çıkarken*" başlığı altında *Tam Bağımsız Ulus* gazetesinin ortaya çıkış amaçları hakkında bilgi verilmiştir. Söz konusu yazıda şu ifadeler yer almıştır: "*Bölgesel bir gazeteye niçin ihtiyaç duyduk? Çevremizde görüyoruz işçiden, köylüden yana tek gazete bile yok. Hiçbir yayın organı onların haklarını savunup dertlerini yazmıyor. Onlara dost kim düşman kim göstermiyor. Hele hele orman köylüleri bütünüyle unutulmuş, kendi kaderlerine terkedilmiş. Gelen sömürüyor, giden*

[583] Asma, *a.g.e.*, s. 49-51.

[584] *Ulus Postası*, S. 1, 20.05.1968, s. 1.

[585] *Tam Bağımsız Ulus*, S. 1, 12.06.1970, s. 1; *Tam Bağımsız Ulus*, S. 45, 23.04.1971, s. 1.

vuruyor. Egemen güçler de bu sömürünün daha uzun ve daha kârlı olabilmesi için ellerinden geleni arkalarına koymuyorlar. İşte Tam Bağımsız Ulus gazetesi kendi bölgesinde, bu boşluğu doldurmak için çıkacak. Yiğit ve devrimci bir sesle, kitlelere gerçeği anlatıp, doğruları öğretecek."[586] Görüldüğü üzere *Tam Bağımsız Ulus* gazetesi devrimci bir yapıya sahiptir. Amacı işçi ve köylüleri bilinçlendirerek emeklerinin sömürülmesinin önüne geçmektir. Nitekim gazete özellikle orman köylülerine yönelik birçok haberin yapıldığı müşahede edilmiştir.[587]

Çeşm-i Cihan Amasra gazetesi *Ekspres Bartın* gazetesini de çıkaran Kadri Çınçın tarafından 16 Ağustos 1988 tarihinden itibaren haftalık olarak yayımlanmış bir süreli yayındır.[588] "*Haftalık Memleket Gazetesi*" alt başlığıyla toplam 11 sayı neşredilen gazetenin yazı işleri müdürlüğünü Hatice Aksoy, genel yayın yönetmenliğini Sadi Çınçın yapmıştır. Gazetenin ilk sayında "*Başlarken*" başlığı altında, amaçları hakkında okuyucuya bilgi verilmiştir. Kadri Çınçın, bu yayın organıyla Amasra'da da basın faaliyetlerine bir canlılık kazandırmak amacı gütmüştür. Gazetede Amasra'yla ilgili hemen her konuda haber yapılmıştır. Turizm, ticaret, madencilik, sağlık ve kültür başta olmak üzere birçok konu haber olarak gazetede kendine yer bulmuştur.[589]

Bartın'ın önemli beldelerinden biri olan Arıt'ta yayımlanan *Bartın Arıt* gazetesi 1 Mayıs 2000 tarihinden 1 Ağustos 2002 tarihine kadar toplam 20 sayı yayımlanmış bir yayın organıdır. Gazetenin ilk sayısında "*Başlarken*" başlığı altında Hülya Köseoğlu

[586] *Tam Bağımsız Ulus*, S. 1, 12.06.1970, s. 1.

[587] Asma, *a.g.e.*, s. 57-59.

[588] *Çeşm-i Cihan Amasra*, S. 1, 16.08.1988.

[589] Asma, *a.g.e.*, s. 61-63.

imzalı bir yazıyla böyle bir neşriyata ihtiyaç duyulmasının nedenleri ile gazetenin amaçları hakkında okuyucuya bilgi sunulmuştur.[590] Gazetenin imtiyaz sahibi Necdet Çoban, yazı işleri müdürü Hülya Köseoğlu'dur. Uzun ömürlü bir yayın dönemine sahip olamayan *Bartın Arıt* gazetesi, Arıt beldesinde meydana gelen önemli olayları haber yaparak okuyucusuna duyurduğu gibi Bartın'la alakalı haberlere de sayfalarında yer ayırmıştır. Gazetenin sosyal ve kültürel konulara da bünyesinde yer vermesi Arıt beldesi adına önemi daha da arttırmıştır. Arıt'ta yaşanan sel felaketleri ve doğal afetler, yerel siyasi haberler, gerçekleştirilen bayram etkinlikleri, tiyatro-sanat faaliyetleri ve sağlık dünyasında gelişmeler gazetede haber olarak kendine yer bulmuştur.[591]

Kozcağız'ın Sesi gazetesi, 4 Temmuz 2003 tarihinden itibaren yayın hayatına başlayarak toplam 18 sayı neşredilmiş bir süreli yayındır.[592] 19. sayıdan itibaren *Bartın'ın Sesi* olarak yayımlanmaya başlamıştır. "*Bağımsız, Siyasi, Bölge Haber Gazetesi*" alt başlığıyla yayın faaliyetinde bulunan bu süreli yayın Bartın'ın renkli ve mühim yerleşim birimlerinden biri olan Kozcağız'la ilgili çok çeşitli konularda haber yapmıştır. Gazetenin imtiyaz sahibi İbrahim Balıkçı, yazı işleri müdürü Turgay Kızılay'dır. Yazar kadrosunda Turgay Kızılay, Sami Kılıç, Ümit Akdoğan, Hüseyin Pehlivan, Serkan Çalışkan, Mustafa Keskin ve Hasan Saraç yer almaktadır. Gazetede ele alınan en temel konular Kozcağız beldesi ve köylerinin yaşadığı sıkıntılar, bu sıkıntıların çözümü noktasında siyasilerin faaliyetleri ve daha gelişmiş bir Kozcağız'ın nasıl inşa edileceği hususlarıdır. Bu gazete, 19. sayıdan itibaren *Bartın'ın Sesi* adıyla yayımlanmaya başla-

---

[590] *Bartın Arıt*, S. 1, 01.05.2000; *Bartın Arıt*, S. 20, 01.08.2002.

[591] Asma, *a.g.e.*, s. 97-99.

[592] *Kozcağız'ın Sesi*, S. 1, 04.07.2003.

mıştır. Bu yeni gazetenin de imtiyaz sahibi İbrahim Balıkçı'dır. Yazı işleri müdürü Şafak Güngör'dür. Yazar kadrosunda İbrahim Balıkçı, Nuray Öztürk ve Güngör Yavuzaslan yer almaktadır. *Bartın'ın Sesi* gazetesinde ağırlıklı olarak Kozcağız ve Bartın'ın yanı sıra çevre il ve ilçelerde meydana gelen olayların değerlendirildiği görülmektedir.[593] Sağlık, ticaret, ekonomi, ulaşım, enerji, turizm, tarım ve hayvancılık alanlarında[594] özellikle Kozcağız beldesinde yaşanan yeni gelişmeler gazetede haber olarak kendine yer bulmuştur.[595]

Amasra gazetesi, "*Haftalık Bağımsız Siyasi Gazete*" sloganıyla 31 Ekim 2008'de neşriyat hayatına başlamış bir yayın organıdır.[596] Gazetenin sahibi ve yazı işleri müdürü Recep Atak'tır. Gazetenin köşe yazarları arasında Recep Atak, Hasan Aydın, Abdullah Uysal, Güngör Yavuzaslan, Sadi Baydar ve Muzaffer Salih bulunmuştur. Toplam 24 sayı neşredilmiş olan bu gazetenin son sayısı 14 Nisan 2009 tarihini taşımaktadır.[597] Gazetede, Amasra'da cereyan eden siyasi gelişmeler, sosyal hadiseler, ticari faaliyetler ve sağlık alanında ortaya çıkan yeni gelişmeler üzerine çeşitli haberler yapıldığı görülmüştür. Yine ülke gündemini meşgul eden önemli gelişmeler de gazetede haber olarak değerlendirilmiştir.[598]

Belediye'den Haberler Kozcağız gazetesi, 1 Haziran 2010 tarihinden itibaren Kozcağız Belediyesi tarafından neşredilmeye başlanmış bir süreli yayın-

[593] *Bartın'ın Sesi*, S. 20, 18.01.2006, s. 1.
[594] *Bartın'ın Sesi*, S. 44, 23.08.2006, s. 1.
[595] Asma, *a.g.e.*, s. 125-131.
[596] *Amasra*, S. 1, 31.10.2008, s. 1.
[597] *Amasra*, S. 24, 14.04.2009, s. 1.
[598] Asma, *a.g.e.*, s. 189-191.

dır.[599] Gazetenin yayımlanmasında Belediye Başkanı Mustafa Karaman'ın aktif bir rol oynadığı görülmektedir. Yazı işleri müdürü Muhammet Özyapı'dır. Bu yayın organında özellikle Kozcağız Belediyesi'nin gerçekleştirmiş olduğu projelere ve etkinliklere yer verilmektedir. Yine Kozcağız Beldesi'nde meydana gelen önemli olaylar gazetede haber olarak kendine yer bulmaktadır. Gazete bugün için yayınlarını sürdürmekle birlikte düzenli bir yayın politikasına sahip değildir.[600]

4. Parthenios Bartın'da Kültür Sanat Bülteni

İncelememizin bu kısmında *Parthenios*[601] *Bar-*

---

[599] *Belediyeden Haberler Kozcağız*, S. 1, 01.06.2010, s. 1.

[600] Asma, *a.g.e.*, s. 221-223.

[601] Parthenios kelimesinin Bartın kelimesinin arkaik şekli olduğu kabul edilmektedir. Bugüne kadar bu kelimenin anlamı ve Bartın kelimesi ile ilişkisi hakkında birçok görüş ileri sürülmüştür. Kelimenin anlamıyla ilgili olarak araştırma eserleri ve bilimsel çalışmalarda "*Sular İlahesi Güzel Kız*", "*Güzel ve Muhteşem Akan Su*", "*Sular İlahı*", "*Bakire Genç Kız*", "*Bakireler*", "*Genç Kızlar için Koro Türküleri*", "*Irmak*" gibi manalara yer verilmiştir. Parthenios (Kimi kaynaklarda Parthenius olarak da yazılmaktadır.) kelimesi zamanla Bartın kelimesine dönüşmüştür. Parthenios kelimesinin tarihin ilk dönemlerinden günümüze olan süreçte yüklendiği anlamlar, geçirdiği evreler, hangi coğrafyalarda neyi ifadelendirdiği ve Bartın adıyla alakası hakkında doyurucu bilgiye ulaşmak için bk. Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, 9. bs. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 91; *Bartın Ticaret ve Sanayi Odası'nın Yüzüncü Yılı (1906-2006)*, Bartın Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Bartın, 2006, s. 15; Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 641; Bülent Öztürk, *Roma İmparatorluğu Çağı Küçükasyası'nda Dionysos Kültü*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2010, s. 40, 77, 139, 185, 186; Güngör Karauğuz, Ali Özcan, *Eskiçağda Zonguldak Bölgesi ve Çevresi* (*En Eski Devirlerden İ.S. 395'e Kadar*), Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2010, s. 50; Herodotos, Tarih, II 104; Homeros, İlyada, II 854; Ksenophon, Anabasis, 5 VI 9; Murat Karatağ, *Klasik Arkeoloji Sözlüğü*, Genesis Kitap, Ankara, 2011, s. 310; Lynn E. Roller, *Ana Tanrıça'nın İzinde Anadolu Kybele Kültü*, çev. Betül

tın'da Kültür ve Sanat bülteni hakkında çeşitli değerlendirmelerde bulunulacaktır. Söz konusu bülten toplam 7 sayı neşredilmiş olup yayımlandığı dönemde oldukça etkili bir yayın organı olarak ön plana çıkmıştır. 7. sayısından itibaren yayın faaliyetlerini durduran bu süreli yayın örneğinden hareketle Bartın yerel basını hakkında çeşitli neticelere ulaşılmaya çalışılacaktır. Çünkü oldukça önemli bir yayın olan bu bülten ile Bartın'da geçmiş yıllarda faaliyet göstermiş ya da hâlâ göstermekte olan süreli yayınlar arasında oldukça önemli benzerlikler mevcuttur. Dolayısıyla bu benzerlikleri ön planda tutarak Bartın matbuatı hakkında olabildiğince genel ve sağlıklı değerlendirmelerde bulunma imkânı bulunmaktadır. *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat* bülteni, Bartın İl Kültür Müdürlüğü'nün aylık yayın organı olarak Ekim 1999 tarihinden[602] 16 Nisan 2003 tarihine[603] ka-

---

Avunç, Homer Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 165, 168, 208, 242, 317, 348, 356, 358, 359, 360, 366, 380, 394, 396; Oktay Ekinci, "Parthenios'tan Bartın Irmağı'na", *Cumhuriyet*, 29.05.2003; Özhan Öztürk, *Pontus* (Antikçağ'dan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasi Tarihi), 2. bs. Genesis Kitap Yayınları, Ankara, 2012, s. 262; Ramazan Arslan, Abdullah Takım, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bartın'ın Ekonomik Yapısı", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 39, 2013, s. 138; Robert Graves, *Yunan Mitleri*, çev. Uğur Akpur, 2. bs. Say Yayınları, İstanbul, 2010, s. 50, 51, 117, 118, 119, 120, 121, 122; Strabon, Geographika, 12 III 8-14 I 15; Şefik Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, 11. bs. Ötüken Yayınları, İstanbul, 2012, s. 491; Şemsettin Sami, *Kamusu'l-Âlam*, Cilt 2, Mihran Matbaası, İstanbul, (M. 1890-1891), R. 1306, s. 1190-1191; Vedat Karadeniz, "Mansap Limanlarına Bir Örnek: Bartın Limanı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 3, Sayı 12, 2010, s. 294; Yasemin Er, *Klasik Arkeoloji Sözlüğü*, 2. bs. Phoenix Yayınevi, Ankara, 2006, s. 301; Yenal Ünal, "Bartın Adının Anlamı Üzerine Bir İnceleme", *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı XIX, 2014, s. 647-661.

602 *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 1, Ekim 1999, 4 s.

603 *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 7, 16.04.2003, 40 s. Bültenin ilk 6 sayısının kapak sayfasında kaçıncı sayısının yayımlandığı belirtilmekle birlikte 16 Nisan 2004 tarihli ve 40 sayfadan oluşan en geniş kapsamlı sayısında, bültenin kaçıncı

dar toplam 7 sayı neşredilmiş bir süreli yayındır.[604] Bültenin ilk 5 sayısı 4 sayfa, 6. sayı 12 sayfa ve 7. sayısı 40 sayfa olarak yayımlanmıştır. Bu bülten yayın hayatı boyunca toplam 72 sayfa olarak basılmış olup baskı ebadı 19,5x27,5 cm'dir. Bültenin ilk 6 sayısı Ekim 1999-Mart 2000 tarihleri arasında neşredilmiştir. 7. sayı 3 yıl sonra 16 Nisan 2003 tarihinde yayımlanmıştır.[605]

Bültende ağırlıklı olarak tiyatro, tarih, röportaj, kültürel etkinlikler, sanat haberleri, belediyenin faaliyetleri, müzik çalışmaları ve konser havadisleri, sergi açılışlarından haberler, geleneksel mesleklerin önemi, seminer etkinlileri, tarihi yapıların önemi ve bugünkü durumları, kitap ve kütüphane haberleri, kitap ve hediyelik eşya fuarları, sanat günleri ve festivaller, yerel el sanatları, Bartın yöresine özgü tel kırma işi, tarihi önemi ve sanatsal değeri bulunan binaların restorasyonu, sanat şenlikleri, turneler, okuyucu mektupları, Bartın'ın önemli tarihi değerleri ve

---

sayısının yayımladığı konusunda herhangi bir bilgi yoktur. Bu sayıdan sonra bültenin yayın faaliyetlerini sonlandırması nedeniyle biz bu son sayıyı 7. sayı olarak değerlendirmenin uygun olacağını düşündük. Nitekim bültenin yayımlanmasında büyük emekleri geçen ve yayın kurulunda görev alan Cengiz Keskiner de bu konu hakkındaki görüşümüzü destekler nitelikte şu bilgileri vermiştir: "*Bu yayının ilk 6 sayısı bülten kabul edilebilir. 7. sayı renkli baskı ve dergi tanımına daha uygun nitelikte yayımlanmıştır. Bununla birlikte bu yayın organının toplam 7 sayı neşredildiği kabul edilmelidir.*" Bk. *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat Bülteni Hakkında Sayın Cengiz Keskiner'le Yapılan Mülakat*, Mülakat Tarihi: 26.11.2014.

[604] Çetin Asma, "Bartın Dergileri 8", *Bartın Halk*, S. 628, 14.07.2008, s. 2.

[605] Bartın bölgesinin tanınmış yerel araştırmacılarından Çetin Asma, bültenin ilk altı sayısının 4 yaprak olarak son sayısı ise renkli kapak içerisinde 40 sayfa olarak basılıp dağıtıldığını belirtmektedir. Ancak bültenin 6. sayısı 4 sayfa değil 12 sayfa olarak neşredilmiştir. Bk. Çetin Asma, "Bartın Dergileri 8", *Bartın Halk*, S. 628, 14.07.2008, s. 2.

yapıları, ahşap gemi yapımcılığı ve son ustaların hayat hikâyeleri, Bartın halk kültürü, halk oyunları ve türküleri, turizm projeleri, edebiyat ve şiir etkinlikleri, sanat eğitimi, Kültür Bakanlığı'nın Bartın'daki yatırımları, Bartın tarihi, Amasra tarihi ve bütün bu konular üzerine yapılmış her türlü duyuru haberi gibi konular üzerinde durulmuştur.[606] Bu genel konular hakkında bültende kimi zaman sadece haberler yapıldığı gibi kimi zaman da 8 sayfayı bulan bilimsel makalelere yer verildiği görülmüştür. *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat* bülteninde yer almış bilhassa tiyatro etkinlik haberleri Bartın tiyatro tarihi için kıymetli bir vesika değerindedir. Bülten işlemiş olduğu konular itibariyle Bartın'da yayımlanan diğer süreli yayınlarla oldukça büyük benzerlikler göstermektedir.[607]

Bültenin imtiyaz sahipliğini Bartın İl Kültür Müdürlüğü adına dönemin İl Kültür Müdürü Mehmet Altaş yapmıştır. Sorumlu yazı işleri müdürlüğünü bugün de aynı kurumda İl Kültür ve Turizm Müdür Yardımcısı olarak görev yapmakta olan Ayşegül Yaylı ifa etmiştir. Bültenin yayın kurulunda Mehmet Altaş, Ayşegül Yaylı ve Cengiz Keskiner bulunmuştur.[608] Bültenin grafik düzenleme görevini Cengiz Keskiner, Şafak Anıl ve Hüseyin Boran, kapak illüstrasyon görevini Cengiz Keskiner, arka, iç

---

[606] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat Bülteni Hakkında Sayın Cengiz Keskiner'le Yapılan Mülakat*, Mülakat Tarihi: 26.11.2014.

[607] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 1, Ekim 1999, s. 1-4; *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 2, Kasım 1999, s. 1-4; *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 3, Aralık 1999, s. 1-4; *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 4, Ocak 2000, s. 1-4; *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 5, Şubat 2000, s. 1-4; *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 6, Mart 2000, s. 1-12; *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 7, 16.04.2003, s. 1-40.

[608] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat Bülteni Hakkında Sayın Cengiz Keskiner'le Yapılan Mülakat*, Mülakat Tarihi: 26.11.2014.

ve dış kapak fotoğraflarını hazırlama görevini de Aykut İnce ve Hüseyin Boran yürütmüştür.[609] Bu isimler dışında başta İl Kültür Müdürlüğü'nün diğer çalışanları olmak üzere Zafer Gecegörür, Levent Çınçın, Sayın Ersöz ve Çetin Asma gibi kentte kültür ve sanat konularıyla ciddi manada ilgilenen pek çok araştırmacı bültenin yayımlanmasına katkı sağlamıştır. Finansmanı, İl Kültür Müdürlüğü bünyesinde kurulan Kültür ve Sanat Vakfı'nın gelirleriyle sağlanmıştır. Bültenin son sayısının basımına Bartın Valiliği İl Özel İdare Müdürlüğü de katkı sağlamıştır.[610]

Bültenin ilk sayısında İl Kültür Müdürü Mehmet Altaş "*Başlarken*" isimli bir yazı kaleme alarak bültenin yayımlanmasının amaçları hakkında okuyucuya doyurucu bir bilgi vermeye çalışmıştır.[611] Söz konusu yazının küçük bir bölümünde "*Parthenios*" adlı bir başlık açılarak Parthenios kelimesinin Bartın kelimesine nasıl dönüştüğü ve bu kelimenin yüklendiği manalar hakkında okuyucuya malumat verilmiştir. Diğer taraftan Altaş, yazısının büyük bir bölümünde 7 Eylül 1991'de il statüsü kazanan Bartın'da o tarihten 1999 yılına kadar geçen 8 yıllık süreçte İl Kültür Müdürlüğünce gerçekleştirilen yatırımları, kültür ve sanat etkinliklerini maddeler halinde sıralamıştır. Altaş, *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat* bülteninin yayınlanmasıyla ilgili olarak yazısında şu ifadelere yer vermiştir: "*Bartın'ın 7 Eylül 1991 tarihinde il olması ile yeni oluşan kamu kurumlarından biri olan müdürlüğümüz, ilimizde sekiz yıllık bir hizmet dönemini geride bıraktı. Geride bıraktığımız hizmet döneminde; Bakanlığımızın ilde olması gereken kurumlarını oluşturduk. Müdürlüğümüz bünye-*

[609] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 7, 16.04.2003, s. 1.

[610] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat Bülteni Hakkında Sayın Cengiz Keskiner'le Yapılan Mülakat*, Mülakat Tarihi: 26.11.2014.

[611] Çetin Asma, "Bartın Dergileri 8", *Bartın Halk*, S. 628, 14.07.2008, s. 2.

sinde önemsenecek boyutta kültür ve sanat etkinliklerini gerçekleştirdik. Dışımızda gerçekleşen etkinliklere destek verdik. Müdürlüğümüzün kuruluşundan bu güne yapmış olduğu çalışmaların, Bakanlığımızın ilimizde sürdürülen yatırımlarının bir dökümünü sunduk. Bir ihtiyaçtan doğan bültenimizi aylık olarak çıkarmayı bir görev bildik. Etkinliklerimizi, Bakanlığımızın ilde sürdürülen yatırımlarını, Bakanlığımızca çıkarılan ve vatandaşlarımızı ilgilendiren yasa, yönetmelik ve önemli duyuruları bültenimizde bulmak mümkün olacaktır."[612] Görüldüğü üzere *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat* bülteni İl Kültür Müdürlüğü'nün yapmış olduğu her türlü etkinliği duyurmak, Kültür Bakanlığı'nın, Bartın'da gerçekleştirdiği yatırımlar hakkında bilgi vermek ve yine aynı Bakanlığın vatandaşları mevzuat açısından ilgilendiren konularda çıkardığı yasa, yönetmelik ve duyurular hususunda bilgilendirme amacıyla ortaya çıkmıştır. Ancak ilerleyen sayılarla birlikte, bir bülten olarak çeşitli konularda duyuru yapmak maksadıyla neşredilmeye başlanan bu yayın organı, ortaya çıkış amaçlarını aşarak daha bilimsel ve daha kültürel derinlikli çalışmalara imza atmıştır. Bültenin yine ilk sayısında İl Kültür Müdür Yardımcısı Ayşegül Yaylı tarafından "*Tarihte Bartın*" adlı bir yazı kaleme alınmıştır. Bu makalede Yaylı, tarihin en eski dönemlerinden cumhuriyet dönemine kadar olan süreçte Bartın'ın kısa bir tarihçesini yayımlamıştır. Makalenin üst bölümünde "*Bartın Çarşı Manzarası*" adlı 1910 yılı Bartın'ını gösteren bir fotoğrafa da yer verilmiştir. Bültenin ilk sayısında okuyucuya Bartın'ın genel bir tarihçesinin sunulması oldukça yerinde bir çalışma olarak ön plana çıkmıştır.[613]

Bunların dışında bültenin ilk sayısında üç önemli habere de yer verilmiştir. "*Bartın Bölge*

[612] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 1, Ekim 1999, s. 1-2.

[613] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 1, Ekim 1999, s. 3.

Tiyatrosu Perdelerini Açtı" başlıklı haberde İl Kültür Müdürlüğü bünyesinde faaliyet gösteren tiyatro topluluğunun, Ekim ayından itibaren oyun sergileyeceği belirtilmiştir. "*Belediye Kitap Fuarı*" isimli haberde Bartın Belediyesi 3. Kitap Fuarı'nın 15-21 Ekim 1999 tarihinde yapılacağı bildirilmiştir. "*Kültür Evinde Sanat Eğitimi Kursları Açılıyor*" başlıklı haberde 9-15 yaş grubu çocuklar için yine İl Kültür Müdürlüğü'ne bağlı olarak hizmetlerini sürdürmekte olan Bartın Kültür Evi'nde sanat eğitimi kurslarının çeşitli dallarda 15 Ekim 1999 tarihinde başlayacağı haberi okuyucuyla paylaşılmıştır. Bültenin ilk sayısında yapılan son haber ise yine tiyatro konusuyla ilgili olup "*Kuvayı Milliye Oyunu Yeniden Sahneleniyor*" başlığını taşımaktadır. Bu haberde Cumhuriyetin ilanının 76. yılı münasebetiyle Nazım Hikmet'in, "*Kuvayı Milliye*" adlı oyununun ekim ayı içerisinde yeniden sahneleneceği vatandaşların bilgisine sunulmuştur.[614]

Bültenin 2. sayısı Kasım 1999 tarihinde yayımlanmıştır. Bu sayının kapak sayfasında "*Bakış*" adlı bir başlığa yer verilmiş, bu başlık altında bültenin ilk sayısının oldukça ilgi gördüğü belirtilmiş ve ilerleyen dönemlerde alanında mühim bir boşluğu dolduracağı bildirilmiştir. Yine aynı yazıda Ekim ayında Bartın'da, İl Kültür Müdürlüğü bünyesinde gerçekleştirilen tiyatro faaliyetleri, Cumhuriyetin 76. Yılı kutlama etkinlikleri, belediyenin geleneksel olarak düzenlediği kitap fuarı, kentte gerçekleşen konser etkinlikleri, açılan sergilerden haberler ve halk müziği korosunun çalışmaları hakkında birer paragraf hâlinde okuyucuya malumat verilmiştir. Yine kapak sayfasında dünyaca ünlü İspanyol gitarist Javier Garcia Moreno'nun, 17 Ağustos 1999 tarihli Marmara depreminde hayatını kaybedenlerin anısına düzenlediği gitar resitalinin büyük ilgi gördüğü belirtilerek aynı

[614] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 1, Ekim 1999, s. 2-4.

yazıda Moreno'nun kısa bir biyografisi okuyucuyla paylaşılmıştır.[615]

Bültenin bu sayısında ön plana çıkan en önemli husus dönemin İl Kültür Şube Müdürü Cengiz Keskiner'in, kaybolmaya yüz tutmuş tenekecilik mesleğinin son ustalarından Necati Altıparmak'tan derlediği bilgileri makale formatında okuyucu ile buluşturmasıdır. Keskiner'in, "*Bartın'da Geleneksel Meslekler ve Ahilik Geleneği*" başlığıyla kaleme aldığı bu yazı, konuyla ilgilenen araştırmacılar için mühim bir vesika niteliği taşımaktadır.[616] Bunların dışında bültenin ikinci sayısında kimisi duyuru niteliği taşıyan bazı haberlere de yer verilmiştir. Ağırlıklı olarak açılan sergiler ve tiyatro etkinlikleri hakkında okuyucuyu bilgilendirmek maksadıyla ortaya çıkan bu haberlerin başlıklarını şu şekilde sıralamak mümkündür: "*Cengiz Keskiner 5. Kişisel Sergisini Safranbolu Cumhuriyet Haftası Kültür Etkinlikleri Çerçevesinde Açtı*", "*Türk Süsleme Sanatları Sergisi*", "*Tel Kırma Kursumuz Açıldı*", "*İl Kültür Müdürlüğü İnternette*", "*Sadık Aslankara Bartın Bölge Tiyatrosu Hakkında Araştırmalar Yapmıştır*", "*Bartın Bölge Tiyatrosu*", "*Bölge Tiyatromuz Ankara Festivalinde*", "*Kitap Fuarı*" ve "*Eser Sahiplerine Güvence Güvenlik Hologramı Uygulaması Yaygınlaştı*"[617]

Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat bülteninin 3. sayısı Aralık 1999 tarihinde neşredilmiştir. 2. sayıda olduğu gibi bu sayıda da kapak sayfasında "*Bakış*" başlıklı bir bölüme yer verilmiştir ki bu kısım 1. ve 7. sayı hariç tüm sayılarda aynı alanda yerini muhafaza etmiştir. Söz konusu başlık altında Atatürk ve kültür devrimi konusunda bazı bilgiler

[615] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 2, Kasım 1999, s. 1.

[616] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 2, Kasım 1999, s. 3.

[617] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 2, Kasım 1999, s. 2-4.

verilerek 2000'li yıllarla birlikte de Atatürk İlke ve İnkılapları ışığında ve Atatürk'ün kültür konusunda belirlediği hedefler doğrultusunda yürüneceği ifade edilmiştir.[618] Bültenin bu sayısında dikkati çeken bir diğer husus yerel araştırmacı Çetin Asma tarafından kaleme alınan "*Bartın Su Terazisi*" başlıklı makaledir. Adı geçen makalede Asma, Bartın şehrinin tarihi değer taşıyan yapılarından biri olan ve bugün de ayakta duran Su Terazisi'nin tarihçesi hakkında okuyucuya bilgi vermiştir. Makalenin altında Asma, kendi hayat hikâyesinden de oldukça küçük bir kesiti okuyucuya sunmuştur.[619] Bunların haricinde bültenin üçüncü sayısında ilk iki sayısında olduğu gibi çoğu duyuru niteliği taşıyan birçok kısa habere de yer verilmiştir. Ağırlıklı olarak açılan sergiler, düzenlenen toplantılar, kitap dünyasından haberler ve tiyatro etkinlikleri hakkında vatandaşlara bilgi vermek amacıyla yapılan bu haberlerin başlıklarını şu şekilde sıralayabiliriz: "*İl Kültür Müdürleri Semineri Yapıldı*", "*Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığında El Sanatları Toplantısı*", "*Resim-Fotoğraf ve El Sanatları Sergisi*", "*Drama Liderleri Semineri*", "*Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilcisi Büyükelçi Karen Fogg'un Teşekkür ve İyi Niyet Mektubu*", "*Zengin Mutfağı Adlı Oyun*", "*Pırtlatan Bal Adlı Çocuk Oyunu Kültür Evinde Sahnelendi*", "*Hayvanat Bahçesi Ankara Uluslararası Amatör Tiyatrolar Festivalinde Sahnelendi*" ve "*Dünya Çocuk Kitapları Haftası Kutlandı*"[620]

Bültenin 4. sayısı Ocak 2000 tarihini taşımaktadır. Diğer sayılardan farklı olarak bu sayının hacimce büyük bir kısmı el sanatları, hediyelik eşya fuarları ve Bartın'da yazma-basma sanatının gelişimi hususuna ayrılmıştır. Bu sayı renkli kuşe kâğıda ba-

[618] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 3, Aralık 1999, s. 1.

[619] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 3, Aralık 1999, s. 3.

[620] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 3, Aralık 1999, s. 1-4.

sılmıştır.[621] "*Bakış*" başlıklı bölümün tamamı el sanatları ve Bartın'da bu konuda geçmişten günümüze taşınan gelenek ile el sanatlarının gelişimi hususunda İl Kültür Müdürlüğü'nün gerçekleştirdiği projelere ayrılmıştır. Söz konusu yazıda el sanatları konusunda şu ifadelere yer verilmiştir: "*Halk kültürümüzün en can alıcı ve en zengin kaynağı el sanatlarımızdır. El sanatları, insanımızın elini, gözünü, gönlünü sevgiyle birleştirerek meydana getirdiği değerlerdir. Üretilen her şeyde el emeği, göz nuru, alın teri vardır. O nedenle emek kutsaldır. El sanatları, insan emeğinin, becerisinin en değerli ürünleridir. Yöremiz, el sanatları ile uğraşan sanatçıların harmanı gibidir. Tel kırma işlemeciliği, ağaç oymacılığı, müzik aletleri yapımı, hasır işlemeciliği, gemi maketçiliği ahşap tekne yapımcılığı bunun en önemli örneklerini oluşturur. İl Kültür Müdürlüğü olarak kurulduğumuz 1992 tarihinden itibaren yöremiz el sanatlarının geliştirilmesi, sanatçıların teşvik edilmesi, üretilen ürünlerin gün ışığına çıkartılıp değerlenmesi, tanıtılıp pazarlanması hususunda önemli çabalarımız olmuştur. İstanbul Yıldız Sarayı El Sanatları Sergisi, Ankara Uluslararası El Sanatları Fuarı, Ankara Kalkınma Bankası Sergilerimiz bunun önemli adımlarıdır. Ayrıca müdürlüğümüz bünyesinde Bakanlığımız Eğitim Dairesi işbirliği ile açmış olduğumuz tel kırma kursları ve Bartın maket evine olan desteklerimiz de el sanatlarımızı besleyip yaygınlaştıracak boyuta ulaşmak için işin eğitimine verdiğimiz önemin bir boyutudur.*"[622]

Bu sayıda yer alan en önemli makale çalışması Sayın Ersöz tarafından kaleme alınmıştır. "*Bartın'da Yazma-Basma Sanatının Tarihsel Gelişimi*" başlıklı bu makalesinde Ersöz, yazma ve basma kavramlarının bilimsel manada açıklamasını yaptıktan sonra

[621] Çetin Asma, "Bartın Dergileri 8", *Bartın Halk*, S. 628, 14.07.2008, s. 2.

[622] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 4, Ocak 2000, s. 1.

Bartın'da bu sanat dallarının gelişimi konusunda önemli bilgiler vermiştir. Adı geçen yazıda yazmanın tanımı, yazma baskı sanatında kullanılan teknik özellikler, kalem işi yazma, silkme usulü, kalıp-kalem yazma, kalıp yazma ve yazma baskı sanatında kullanılan araç ve gereçler hakkında bilgi verilmiştir. Yazının sonuna Ersöz'ün oldukça kısa bir biyografisi de eklenmiştir.[623]

Bültende, "*Bartın Belediyesi El Emeği Göz Nuru El Sanatları ve Hediyelik Eşya Fuarı*" başlıklı haberde Bartın Belediyesi tarafından 24-27 Aralık 1999 tarihinde düzenlenen "*El Emeği Göz Nuru El Sanatları ve Hediyelik Eşya Fuarı*"na, İl Kültür Müdürlüğü bünyesinde açılan el sanatları kursu ürünlerinden bir seçkiyle iştirak edildiği, hazırlanan bir stantta bu ürünlerin sergilendiği bildirilerek tel kırma ve gemi maketlerinden oluşan bu standın oldukça rağbet gördüğü haberi okuyucuyla paylaşılmıştır.[624] Bunların dışında bültenin dördüncü sayısında da duyuru niteliği taşıyan birkaç habere yer verilmiştir. Bu sayıda yer alan haber başlıklarını şu şekilde sıralayabiliriz: "*Ankara'da Bartın-Amasra Esintileri Sergisi*", "*Nikâh Kâğıdı Safranbolu'da*" ve "*Kısa Kısa*".[625]

Bültenin 5. sayısı Şubat 2000 tarihini taşımaktadır. Bu sayının bütün sayfaları tek bir konu üzerinde yoğunlaşmıştır. Tarihî değeri olan eski Bartın evlerinin yavaş yavaş tarihten silinmesinin önüne geçebilmek maksadıyla 2000'li yıllarla birlikte uygulamaya konulan eski Bartın evlerinin restorasyonu projesi ve bu kapsamda Bartın Belediyesi ile Kültür Bakanlığı'nın vatandaşlara çeşitli konularda sağladığı destekler bültenin, bu sayıda üzerinde ısrarla

[623] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 4, Ocak 2000, s. 2-3.

[624] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 4, Ocak 2000, s. 1.

[625] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 4, Ocak 2000, s. 4.

durduğu konulardır. Bültenin bu sayısı da 4. sayıda olduğu gibi renkli kuşe kâğıda basılmıştır.[626] Kapak sayfasında yer alan "*Bakış*" isimli başlık altında geçmişten günümüze uzanan süreçte eski Bartın evlerinin, bir diğer tabirle eski ahşap Bartın evlerinin önemi vurgulanmıştır. Adı geçen yazıda eski ahşap evlerin Bartın'ın en önemli kültür varlıklarının başında geldiği bildirilerek bu evlerin ayakta kalmasının sağlanarak gelecek nesillere bir önemli miras olarak aktarılması gerektiği belirtilmiştir. Bu kapsamda Bartın Belediyesi'nin gerçekleştirdiği projeler, Kültür Bakanlığı'nın vatandaşlara sağladığı katkılar, krediler ve Bartın ahşap evlerinin restorasyonu konusunda şu bilgilere yer verilmiştir: "*İlimizde kültür varlıklarını koruma bilinci gelişiyor. Bartın Belediyesi yeni bir uygulama başlattı. Kültür mirasımız olan tarihî ahşap evlerin, örneklerini Devlet Hastanesi'nin bahçesinde bulunan trafo ve duvarlarına, giydirme tabir edilen bir yöntemle uyguladı. Daha önce çöp bidonlarının bulunduğu köşe çirkin bir görüntüye sahip trafonun yerinde tarihsel kültür dokumuz olan evlerimizin maketlerinden güzel bir köşe oluştu. Makine Mühendisleri Odası Bartın Temsilciliği, Asma Mahallesi'nde eski bir Rum evi olan Nazilliler ailesine ait evi satın alarak restore etmektedir. Kültür Bakanlığı bu restorasyon için sekiz milyar kredi desteği vermiştir.*"[627] Yazının tamamı şehrin çeşitli noktalarında gerçekleştirilen bu gibi restorasyon faaliyetlerinden örneklere ayrılmıştır.

Bu sayıda yer alan en önemli makale çalışması İl Kültür Müdür Yardımcısı Ayşegül Yaylı ve İl Kültür Şube Müdürü Cengiz Keskiner tarafından hazırlanan "*Bartın Evleri*" başlıklı çalışmadır. Adı geçen yazıda bol görsel malzeme kullanılmak suretiy-

---

[626] Çetin Asma, "Bartın Dergileri 8", *Bartın Halk*, S. 628, 14.07.2008, s. 2.

[627] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 5, Şubat 2000, s. 1.

le tipik Bartın evlerini oluşturan en temel öğelerden pencereler, kapılar, yük dolapları, hamam dolapları, hergil dolapları, ocaklar, tavanlar, strüktürler, çatılar ve yapı malzemeleri hususunda okuyucuya aydınlatıcı malumat verilmiştir. Makalenin ilerleyen sayfalarında Bartın'ın eski evlerinin genel bir durumu ortaya koyularak bu mühim kültürel mirasın korunması için alınacak tedbirler tartışılmıştır.[628] Bu sayının ilk sayfasında yine ana konuyla ilişkili olarak "*Bartın'da Koruma Bilinci Gelişiyor*" başlığı altında Kültür Bakanlığı'nın, evini restore etmek isteyen vatandaşlara sağladığı karşılıklı ve karşılıksız krediler hakkında aydınlatıcı bilgiler verilmiştir.[629]

Bültenin 6. sayısı Mart 2000 tarihini taşımaktadır. Bültenin bu sayısı da 5. sayıda olduğu gibi tek bir konu üzerine yoğunlaşmıştır. Geçmişten 2000'li yıllara kadar olan dönemde Bartın'da tiyatro geleneğinin serüveni, Bartın bölge tiyatrosunun etkinlikleri, tiyatro alanında kentte yapılması planlanan yeni çalışmalar ve şehrin mülki amirlerinin tiyatro konusundaki açıklamaları bu sayıda üzerinde durulan konulardır. *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat* bülteninin 6. sayısının "*Bakış*" başlıklı bölümü de doğal olarak tiyatro konusu üzerine bir tartışma bahsi olarak hazırlanmıştır. Bartın'da tiyatro geleneği hakkında bazı değerlendirmeleri de ihtiva eden makalede şu bilgilere yer verilmiştir: "*Kültürel gelişmeyi sağlayan gizli güçlerden birisi de tiyatrodur. Öyle ki sanatsal iletişimi en etkin biçimde topluma aktaran bir araç durumundadır. Tiyatro uyarı görevi yaptığı kadar, toplumu ortak komplekslerden arındırır. Onlara gerçek düşünce erkini sağlar. Özetle yaşamın iz düşümüdür tiyatro! Amatör tiyatrocu yaşam birikimini ve deneyimini ortaya koyarken, topluluğu oluşturan tüm elemanların gerçeğini, içinde yaşadığı*

[628] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 5, Şubat 2000, s. 2-4.

[629] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 5, Şubat 2000, s. 1.

toplumun, seyircinin gerçeğini de en dolaysız bir biçimde ortaya koyma olanağı bulabilir. İşte bu gerçekten hareket ederek Bartın Bölge Tiyatrosu'nu oluşturma aşamasında, bölgemiz tiyatro geçmişini inceledik. Bölgemizde tiyatro geleneğinin Cumhuriyet öncesi yıllara kadar uzandığına dair bilgiler elde ettik. 27 Ocak 1921 tarihinde Bartın'da Hilal-i Ahmer tarafından Millî Mücadele yararına organize edilen bağış kampanyalarına katkı sağlamak için Bartın Kaymakamı Hüsnü Beyefendi ve Zonguldak Müfreze komutanı Cevat Rıfat'ın girişimleriyle Bartın Hastanesi salonunda Hilal-i Ahmer'in vazifelerini gösteren iki perdelik temsil sahnelenir. 1920 yılında da Safranbolu'da Müdaafa-i Hukuk Cemiyeti yararına ortaokul öğrencileri tarafından bir temsil verilmiştir. Çağımızda sanatın her dalında uğraş veren sanatçılar, dönemin düşünsel ve toplumsal gelişmelerine koşut olarak biçimlenir. Sanatın evrensel boyutu da bu değil midir? İşte bunun en somut örneği de bölgemizde Millî Mücadele dönemi tiyatro uğraşlarında görüyoruz. Cumhuriyetimizin ilk yıllarında liseli gençlerin, daha sonraki yıllarda halkevlerinin bünyesinde tiyatro faaliyetlerinin gerçekleştirildiğini görüyoruz. Gezginci tiyatroların turne temsillerini de aynı yıllarda verdiği görülür. Ünlü tiyatro sanatçısı Nihat Serezli'nin de 1930'lu yıllarda ilk kez Bartın'da sahneye çıktığı söylenir. 1991 yılında Bartın'ın il olması ile Kültür Müdürlüğü'nün kuruluşu gerçekleşti. Bölgemiz kültür dokusunu araştırırken Cumhuriyet öncesi yıllardan başlayarak günümüze değin yoğunlaşarak gelen tiyatro olgusu karşımıza çıkmıştır. Böylesi yoğunlaşarak gelen tiyatro geleneğini devamlı kılmak, kurumsallaştırmak amacıyla Bartın Bölge Tiyatrosu'nu, Kültür Müdürlüğü çatısı altında oluşturduk. Bartın Bölge Tiyatrosu 8. yılında 13 oyun sahnelemiştir. 4 tiyatro şenliği gerçekleştirmiştir. Yurt içinde düzenlenen tiyatro şenlikleri ve uluslararası Ankara festivalinde Bartın'ı temsil etmiştir. Çevre il ve ilçelere düzenli turneler düzenlenmiştir. 7-15 yaş çocuklar için yaratıcı drama-özgün eğitim tiyatro kurslarımız

4 yıldır devam etmektedir. Ortalama 70 civarında öğrencimiz bu kurslarımızda tiyatro eğitimi görmektedir. Amacımız tiyatro sanatının düşünselliğini, eğlendiriciliğini, insan sıcaklığını, onları kent kültürü içine alabilecek seviyeye ulaştırmak olacaktır."[630] Bu uzun makale çalışması dışında bu sayıda yer alan bir diğer makale de "*Bartın'da Drama*" adını taşımaktadır. Söz konusu yazı Bartın tiyatro tarihinde oldukça mühim bir sima olarak ön plana çıkan Zafer Gecegörür tarafından kaleme alınmıştır. Yazıda drama sanatının Bartın şehrindeki durumu, gerçekleştirilen eğitim faaliyetleri ve geleceği üzerine tartışılmıştır.[631]

Bunların haricinde bültende bazı başka haberlere de yer verilmiştir. "*Bartın Bölge Tiyatrosu Sekizinci Yılında*" haberi altında 1992 yılında kurulan bölge tiyatrosu hakkında okuyucu bilgilendirilmiştir.[632] "*Dünden Bugüne Oyunlarımız*" başlıklı haberde Bartın Bölge Tiyatrosu tarafından 1992 yılından 2000 yılına kadar sahnelenen 13 tiyatro oyunu hakkında görsel destekli kısa bilgiler verilmiştir.[633] Ayrıca yönetmen Zafer Gecegörür'ün bazı oyunlar üzerine kaleme aldığı makale biçimindeki kısa değerlendirmeleri ve sahnelenen oyunlar hakkında seyircilerin, izleyici defterine yazdıkları yorumlardan oluşan bir seçki bültenin son sayfalarında yer almıştır.[634] Ülkü Ayvaz, tarafından kaleme alınan "*Bartın Sanat Şenliği*" başlıklı yazıda kentte gerçekleştirilen sanat etkinlikleri hakkında kısa bir değerlendirme yapılmış, yerel ve ulusal gazetelerde bu faaliyetlere dair çıkan haberlerden bir seçki okuyucuyla paylaşılmıştır.[635]

---

[630] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 6, Mart 2000, s. 1.

[631] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 6, Mart 2000, s. 2.

[632] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 6, Mart 2000, s. 1.

[633] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 6, Mart 2000, s. 4-6.

[634] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 6, Mart 2000, s. 7-12.

[635] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 6, Mart 2000, s. 9.

Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat bülteninin 7. ve son sayısı tam anlamıyla bir dergi biçiminde neşredilmiştir. Bültenin kapağında o dönemin Kültür Müdürlüğü Şube Müdürü ressam Cengiz Keskiner'in Bartın ve Amasra'yı tanıtan suluboya resmi yer almıştır. Kapağın arkasında Metin Turan'ın "*Diyar-ı Amasra*" adlı şiiri Amasra'ya ait bir fotoğrafın üzerinde okuyucu ile paylaşılmıştır. Toplam 40 sayfadan oluşan bu en geniş kapsamlı sayıda ayrıntılı bir künye sayfasına ve aynı sayfada dönemin Kültür Bakanı Erkan Mumcu'nun fotoğrafıyla birlikte kısa bir özgeçmişine yer verilmiştir.[636] Bu sayıda dönemin Valisi Ali Güngör, "*Ön Söz*" başlıklı bir yazı kaleme alarak Kültür Müdürlüğü'nün yapmış olduğu bu yayının önemi üzerinde durmuştur. Benzer şekilde dönemin İl Kültür Müdürü Mehmet Altaş "*Bakış*" başlıklı yazısında kısa bir Bartın tarihçesi verdikten sonra Kültür Müdürlüğü'nün yaptığı çalışmalar hakkında okuyucuya bilgi aktarmıştır.[637] "*Mitolojiden Gezginlere*" başlıklı yazıda tarihin en eski devirlerinden 2000'li yıllara kadar olan dönemde Bartın'a uğramış ya da bir vesile ile Bartın hakkında değerlendirme yapmış tarihçiler, bilginler ve gezginlerin verdiği bilgilerden birer alıntı okuyucuya aktarılmıştır.[638]

Bu sayının en önemli makalesi tarihçi-yazar Necdet Sakaoğlu tarafından kaleme alınmıştır. "*Tarihte Bartın ve Amasra*" başlıklı bu makale çalışması Bartın tarihini merak eden okuyucular ve araştırmacılar için birinci el kaynak hüviyeti taşımaktadır. Uzun yıllar Amasra ve Bartın coğrafyasında bulunan Sakaoğlu, bu yöreyle ilgili birçok kıymetli çalışmaya imza atmıştır. Bartın tarihi hakkında oldukça mühim tetkikler yapan Sakaoğlu, yöre tarihi hakkında pek

[636] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 7, 16.04.2003, s. 1.

[637] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 7, 16.04.2003, s. 2.

[638] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 7, 16.04.2003, s. 3.

çok meselenin açığa kavuşturulmasını sağlayarak da bu coğrafyaya hizmet etmiştir. Bahis konusu olan makalesinde tarihin en eski devirlerinden 20. yüzyıla uzanan süreçte bölgenin tarihçesini çıkarmıştır. Yazar, Bartın ve Amasra'nın siyasi tarihi, sosyal, iktisadi ve kültürel özellikleri hakkında görsel unsurlarla desteklenmiş bilgileri okuyucuya sunmuştur.[639]

İrem Baskın, "*Tarihte Bir Mekân*" başlıklı makalesinde Bartın'ın kültürel anatomisini birebir yansıtan, şehrin en önemli ve en eski yapılarından biri olan Orta Mektep binasının tarihçesini birçok kaynaktan istifade etmek suretiyle gün yüzüne çıkarmaya çalışmıştır. Baskın, konunun daha sağlıklı anlaşılabilmesi amacıyla makalesinde 6 adet fotoğrafa da yer vermiştir.[640]

Bu sayıda yer alan bir diğer yazı da söyleşi tarzında hazırlanmıştır. İl Kültür Müdürlüğü Şube Müdürü Cengiz Keskiner, Bartın yöresinin son önemli çatı ve merdiven ustalarından Yaşar Yoğurtçu'yla namı diğer Ordu Yerli Yaşar Usta ile bir söyleşi gerçekleştirmiştir. Söyleşi de geçmişten 2000'li yıllara kadar uzanan süreçte ahşap ustalığının Bartın'da gelişimi, yetişmiş ve maziye karışmış önemli ahşap ustaları ile ahşap sanatına ilişkin bazı teknikler üzerinde durulmuştur.[641]

Bültenin 7. sayısında okuyuculara, Bartın yöresinin en meşhur türkülerinden biri olan "*Elma Aldım Bartın'dan*" türküsünün sözleri, hikâyesi, notası ve kaynak kişisi Selahattin Çilsüleymanoğlu, "*Bartın Halk Kültürü*" ve "*Bartın Halk Türküleri*" başlığı altında tanıtılmıştır.[642]

---

[639] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 7, 16.04.2003, s. 4-11.

[640] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 7, 16.04.2003, s. 12-15.

[641] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 7, 16.04.2003, s. 16-17.

[642] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 7, 16.04.2003, s. 18-19.

"*8 Nisan Bartın Gazi Günü*" başlıklı haberde, 8 Nisan 1932 tarihinden itibaren kutlanmaya başlanan ve uzun yıllar devam ettirilen bir gelenek hakkında okuyucuya bilgi verilmiştir. 7 Nisan 1931 tarihinde Bartın'a gelerek bir konuşma yapan Cevat Abbas Bey'in yarattığı etkinin tesiriyle Bartınlılar bir sonraki yılın 8 Nisan'ını Gazi günü ilan etmek istediklerini Gazi Mustafa Kemal'e bildirmişlerdir. Gazi'den olumlu yanıt alındıktan sonra 2000'li yıllara kadar Bartın'da, her yılın 8 Nisan'ı "*Gazi Günü*" olarak kutlanmıştır. Bununla birlikte son yıllarda bu gelenek etkisini yitirme eğilimindedir.[643]

Yrd. Doç. Dr. Ayhan Gökdeniz'in "*Batı Karadeniz Bölgesi'nde Alternatif Turizm Çeşitleri*" başlıklı yazısı bültenin bu sayısında yer alan bir diğer makale çalışmasıdır. Batı Karadeniz bölgesinde mevcut turizm olanaklarının dışında, üzerinde çalışılması ve araştırılması gereken başka turizm sahaları hakkında çok çeşitli bilgileri ihtiva eden bu çalışma, dipnotlu bir akademik araştırma görünümündedir. Makalede üzerinde durulan hususları genel itibariyle şu şekilde sıralayabiliriz: Yeşil turizmin tanımı ve özellikleri, yeşil turizmin Batı Karadeniz Bölgesi'ndeki potansiyeli, sahil turizminin Batı Karadeniz Bölgesi'ndeki potansiyeli, alternatif turizm çeşitlerini Bartın ölçeğinde geliştirmek için stratejiler ve öneriler. Bu alt başlıklar altında Gökdeniz, bilimsel yöntem ışığında ve metinde 8 adet fotoğraf kullanarak turizm konusuna yeni bir bakış açısı kazandırmaya çalışmıştır.[644]

"*Bartın'da Düzenlenen Sanat Günleri ve Festivaller*" başlıklı haberde, ilde gerçekleştirilen geniş kapsamlı festival etkinlikleri hakkında vatandaşlara malumat verilmiştir. Buna göre il genelinde şu

---

[643] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 7, 16.04.2003, s. 20.

[644] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 7, 16.04.2003, s. 21-26.

festival etkinlikleri yapılmaktadır: Çilek Festivali, Ulus Doğa Festivali, Abdipaşa Festivali, Kurucaşile Ahşap Tekne ve Yat Festivali, Bartın Geleneksel Tiyatro Festivali ve Belgesel Film Günleri. Aynı başlık altında ayrıca "*Bartın'da Kültür Varlıklarını Koruma Bilinci Gelişiyor*" alt başlığıyla kentte resmî kurumların, sivil toplum kuruluşlarının ve konuya duyarlı vatandaşların gerçekleştirdiği eski Bartın evlerinin restorasyonu projesi anlatılmıştır.[645]

Gemi inşa mühendisi Hüseyin Çoban tarafından kaleme alınan "*Bir Geleneksel Meslek ve Bir Umut Batı Karadeniz Ahşap Tekne Yapımcılığı*" adlı makale, yine bültenin bu sayısında yer alan irdeleyici ve aydınlatıcı bir çalışmadır. Batı Karadeniz havzasının en önemli geçim vasıtalarından biri olan ahşap gemi yapımcılığının oldukça eski bir mazisi vardır. Gemicilik sektöründe kullanılabilecek oldukça elverişli bir orman yapısını bağrında barındırması, denize oldukça yakın bir mevkide konuşlanmış bulunması ve içinden akan ırmağın da taşımacılık hususunda elverişli bir yapıya sahip olması Bartın'da ahşap gemi yapımcılığını olağanüstü ölçülerde geliştirmiştir. Tarihin eski devirlerinden bu yana bölgeye yerleşen bütün uygarlıklar Bartın'ın bu özelliğini emekle ve güçle birleştirerek geçim kaynağına dönüştürmüşlerdir. Çoban, makalesinde işte bu hususları derinlemesine irdeleyerek meraklı okuyuculara bölgeye özgü ahşap gemi yapımcılığı konusunu tanıtmaya çalışmıştır.[646]

"*Bir Eğlence Anlayışı Ötesinde Köçek Oyunları Geleneği*" başlıklı makale çalışması Araştırmacı Hasan Bayri Öngel'in çalışmalarından yararlanılarak hazırlanmış bir derleme niteliği taşımaktadır. Anadolu'nun birbirinden farklı birçok muhitinde

[645] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 7, 16.04.2003, s. 27.

[646] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 7, 16.04.2003, s. 28-29.

olduğu gibi Bartın ilinde de köçeklik geleneği varlığını bugün de sürdürmektedir. Türk folklorunun en önemli parçalarından biri olan köçeklik geleneği hakkında hazırlanan bu derleme bilgilerle, Orta Asya'dan, Anadolu'ya kadar olan geniş Türk dünyası coğrafyasında bu geleneğin orta çıkışı, gelişimi ve bugünkü durumu hakkında bilgi verilmiştir. Makale, "*Köçeklik nedir? Nasıl yapılır? Ne gibi özelliklere sahiptir? Türk folkloru için neyi ifade etmektedir?*" sorularına cevap arayan okuyucular için hazırlanmış bir metin görünümündedir.[647]

Bültenin önceki sayılarında olduğu gibi bu sayısında birçok habere ve duyuruya yer verildiği gözlemlenmektedir. Bültenin 7. ve son sayısında vatandaşları bilgilendirmek gayesiyle vücuda getirilen haberleri şu şekilde sıralayabiliriz: "*Neden Sanat Eğitimi*", "*Özgün Eğitimin Tiyatro ve Drama Atölyeleri*", "*Klasik Türk Müziği Araştırma ve Geliştirme Topluluğu*", "*Bartın Bölge Tiyatrosu*", "*Şiir ve Şair-Kamil Yüksel Şiir Akşamı*", "*9. Bartın Tiyatro Festivali Onur Ödülü Müşfik Kenter'e Verildi*" ve "*Kültür Bakanlığı'nın İlimizdeki Yatırımları.*"[648]

Bültenin son sayfasında "*Bartın Tel Kırma İşi*" başlığı altında Bartın iline özgü tel kırma sanatı hakkında çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Bu kısımda tel kırma sanatı anlatıldıktan sonra İl Kültür Müdürlüğü bünyesinde faaliyet gösteren Geleneksel El Sanatları İşletme Merkezi'nin katıldığı ulusal ve uluslararası fuarlarda, bu sanatın tanıtımı için yaptığı çalışmalar hakkında okuyucuya bilgi verilmiştir.[649] Bültenin bu son sayısı özel bir sayı niteliği taşımaktadır ki 2003 yılı Mayıs ayında gerçekleştirilen Tarihi

---

[647] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 7, 16.04.2003, s. 30-34.

[648] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 7, 16.04.2003, s. 34-40.

[649] *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*, S. 7, 16.04.2003, s. 40.

Kentler Birliği Toplantısı'na gelen katılımcılara ve mülki amirlere dağıtılmıştır.[650]

Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat, Ekim 1999'dan Mart 2000 tarihine kadar aralıksız 6 sayı ve bu 6 sayıya ilave olarak 16 Nisan 2003 tarihinde yayımlanan 7. sayı ile birlikte toplam 7 sayı olarak neşredilmiş bir süreli yayındır. 7 sayılık bir yayın hayatına sahip olmakla birlikte Bartın'ın tarihi, kültürel, edebî, sanatsal, ekonomik, çevresel özelliklerini en iyi yansıtan yayınlardan biri olma özelliğini bugün de korumaya devam etmektedir. İhtiva ettiği bilgiler bakımından belgesel bir nitelik taşımaktadır. Karakteristik özellikler bakımından Bartın yöresinde geçmişten günümüze neşredilen ve neşredilmekte olan yayınların bir numunesi hüviyetini taşımaktadır. Özelde yöre, genelde ülke kültürüne büyük katkılar sağlamak amacıyla sınırlı ekonomik koşullar temelinde piyasaya çıkmak, kısa sürede oldukça önemli başarılar kazanmak, kitleler tarafından büyük bir beğeni ile karşılanmak, herkesin aradığı bir yayın organına dönüşmek ancak uzun vadeli yayın yapamamak özellikle ekonomik nedenlerle yayınlarının durdurmak. Bartın'da faaliyet göstermiş ya da göstermekte olan diğer pek çok yayın organının karşılaştığı bu durumlarla, *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat* bülteni de yüz yüze gelmiştir.[651]

İl Kültür Müdürlüğü tarafından gerçekleştiri-

---

[650] Çetin Asma, "Bartın Dergileri 8", *Bartın Halk*, S. 628, 14.07.2008, s. 2.

[651] Bültenin yayımlanmasında çok önemli görevler üstlenen Cengiz Keskiner, bu yayın organının Bartın toplumu üzerinde yarattığı etkiler hakkında şu bilgileri vermiştir: "*Bir yayın organının kabul görmesi hayli zaman alan bir durumdur. Bültenimizi ilgili olabilecek insanlara ulaştırmaya çalışıyorduk, konuların belirlenmesinde halktan öneriler alıyorduk. Çok sayıda basımını yapabilseydik geniş kitlelere ulaştırabilirdik ve ilgi çok daha fazla olabilirdi*". Bk. *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat Bülteni Hakkında Sayın Cengiz Keskiner'le Yapılan Mülakat*, Mülakat Tarihi: 26.11.2014.

len ya da organize edilen her türlü etkinliği kitlelere iletmek, özellikle Kültür Bakanlığı'nın yörede yaptığı yatırım faaliyetlerini vatandaşlara duyurmak, Bartın tarihi ve kültüründe yer alan değerleri ortaya çıkarmak, irdelemek, insanlara tanıtmak, belgelemek, anlatmak, eğitim, bilim, sanat ve tiyatro faaliyetleri hakkında yapılan her türlü çalışmayı duyurmak gibi çok çeşitli amaçlarla ortaya çıkan bu yayın organının, gayelerini büyük ölçüde gerçekleştirdiğini belirtebiliriz. Bununla birlikte sadece Bartın matbuat âleminin değil; bütün ulusal basın dünyasının en büyük sorunlarından olan istikrarsızlık, uzun vadeli bir yayın politikasına sahip olamama ve ekonomik zorluklar nedeniyle yayınlarını durdurma *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat* bülteninin de kaderi hâline gelmiştir. Bunlara ilave olarak bültenin baskı ve dağıtım masraflarının karşılandığı Kültür ve Sanat Derneği'nin, dernekler yasasından[652] sonra kapanması, Kültür Bakanlığı ile Turizm Bakanlığı'nın tek çatı altında birleşmesi sürecindeki yeni yapılanmalar, atamalar, görevden almalar, yayın kurulu üyelerinin değişmesi, farklı bakış açılarının ve görüşlerin ortaya çıkması *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat* bülteninin devamını imkânsız hâle getirmiştir.[653]

---

[652] Dernekler Kanunu'nun 3. maddesinde şu ibare yer almaktadır: "*Fiil ehliyetine sahip gerçek veya tüzel kişiler, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir. Ancak, Türk Silahlı Kuvvetleri ve kolluk kuvvetleri mensupları ile kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri hakkında özel kanunlarında getirilen kısıtlamalar saklıdır.*" Bk. *Resmî Gazete*, "5253 Kanun Numaralı Dernekler Kanunu", S. 25649, 23.11.2004.

[653] Keskiner, bültende ilerleyen dönemlerde halk kültürünün yaşayan temsilcileri ile çok daha geniş söyleşiler ve belgelemeler gerçekleştirmek istediğini, buna ilave olarak kurumsal misyon ve vizyonlarını topluma daha fazla tanıtmak amacında olduğunu belirterek bültenin kapanması nedeniyle bu amaçların, gerçekleşemediğini beyan etmiştir. Bk. *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat Bülteni Hakkında Sayın Cengiz Keskiner'le Yapılan Mülakat*,

Sonuç ve Değerlendirme

Bartın yöresi sahip olduğu doğal birikimlerin yanı sıra kültürel anlamda da oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Nüfus temelli olarak bakıldığında ülkenin en küçük illerinden biri olmasına rağmen okuma oranı bakımından ülkenin en önde gelen illerinden biri konumundadır. Tarihin eski devirlerinden itibaren pek çok kültüre ev sahipliği yapan bölge, bu kültürlerin tamamından olabildiğince faydalanmıştır. Bartın, aynı zamanda kültürel anlamda halk kültürünün tüm öğelerini içinde yaşatan, Tanzimat sonrası yenileşme ve batılılaşma hareketlerinin Anadolu' da ilk görüldüğü kıyı kentlerinden biridir. Bu yenilikçi yapısının oluşumunda büyük oranda gemi ticaretinin gelişmişliği ve üretim kültürünün etkisi vardır. Bölgede kültürel yaşam Cumhuriyet dönemi ile öncesinde hep canlı ve dinamik olmuştur.

Yine nüfus temelinde kişi başına düşen süreli yayınlara baktığımızda kentte yayımlanan süreli yayın sayısının, pek çok diğer yöreyle kıyaslandığında sayıca fazla olduğu görülmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren gazete yayımı gerçekleştirilen kentte ilerleyen yıllarda yayımlanan gazete sayısında ciddi artışlar yaşanmıştır. Oldukça zor koşullar altında yayımlanan bu gazetelerin sayılarının ciddi oranda artışında halktan gelen talebin oldukça etkili olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Yöre insanı okumaya, araştırmaya ve yazmaya oldukça meraklı bir yapıya sahiptir. Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze yaklaşık 50'den fazla gazetenin yayımının gerçekleştirilmesi toplumda bu alanda ciddi bir talebin olduğunun göstergesidir. Basının, bütün dünyada çok büyük bir ağırlığı vardır. Özellikle kitle iletişim araçlarının azami ölçüde geliştiği günümüzde ulus-

Mülakat Tarihi: 26.11.2014.

lararası ve ulusal alanda etkileşim son derece hız kazanmıştır. Yazılı ve görsel basın, kitlelerin hayatında en etkili güç hâline gelmiştir. Benzer şekilde insanların kendilerini ifade etmeleri, sahip oldukları bilgi ve becerileri başka insanlara aktarmaları, başkalarından yeni şeyler öğrenmeleri, insanları belirli bir amaç etrafında toplamaları, kitleleri istedikleri gibi yönlendirmeleri en kolay ve en hızlı bir biçimde basın yoluyla gerçekleşmektedir. Aynı şekilde yerel temelde de toplumu bilgilendirme ve etkilemede ana unsur basındır. Matbuatı, doğru bir biçimde çalışmayan bir ülke bir şehir ya da bir belde bilgisiz, dertsiz, dilsiz ve sağırdır. Sağlığı yerinde olmayan, görmeyen, duymayan, konuşamayan ve bilgisine yeni bilgiler katamayan bir insan nasıl sıkıntılarını, dertlerini ve ihtiyaçlarını anlatmakta zorlanırsa matbuatı sağlıklı bir şekilde işlemeyen bir ülke, bir şehir ya da bir belde kendini ifade etmede, istek ve arzularını belirtmede bir hayli güçlük yaşar. Dolayısıyla basının toplumsal hayatın ciddi bir parçası olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Basının bu büyük gücünü çok eski yıllarda fark eden Bartınlı aydınlar, gazete yayıncılığına çok büyük bir önem vererek bu alanda çeşitli yatırımları hayata geçirmişlerdir. 6 Eylül 1924 tarihinde yayımlanmaya başlanıp günümüzde de neşredilmeye devam eden *Bartın* gazetesi Türkiye'nin en köklü yerel basın unsurlarından biridir. Adı geçen gazetenin külliyatı hem Bartın ili adına hem de Türkiye adına yapılacak araştırmalar ve bilimsel çalışmalar için en önemli bilgi membalarındandır. Kentte 1920'li yıllarda matbuat hayatının temelinin atılması, günümüzde yayımlanan gazete sayıları ve bu gazetelerin nitelikleri incelendiğinde şehrin oldukça köklü bir basın kültürüne sahip olduğu sonucuna varılmaktadır. Bartın, matbuatının anatomisine bakıldığında 1924

tarihinde kurulan *Bartın* gazetesi örneğinde olduğu gibi uzun ömürlü gazete, dergi ve bültenlere rastlandığı gibi 1999 tarihinde yayımlanmaya başlanan *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat* bülteni örneğinde olduğu gibi oldukça etkili olmalarına rağmen kısa sürede neşriyatlarını bitirmiş yayınlara da rastlamak mümkündür.

Oldukça zengin bir bünyeye sahip olduğunu belirttiğimiz Bartın matbuatında 1920'li yıllardan günümüze pek çok gazete yayımlanmıştır. Bunların küçümsenemeyecek bir bölümü uzun müddetli bir yayın hayatına sahip olamamıştır. İstikrarlı bir biçimde yayınlarını sürdüren gazete sayısı çok fazla olmamakla birlikte hepsi yayınlandığı dönem adına mühim bir arşiv vesikası hükmü kazanmıştır. Bartın yöresinde, bir ihtiyaç temelinde ortaya çıkmış hemen hemen bütün gazeteler kendilerine belirli hedefler koymuşlardır. Nitekim bu gazetelerin büyük bir bölümü ilkeli, dürüst, topluma hizmet eden, hiçbir siyasi partinin tarafını tutmayan, kimsenin maşası olmayan, hiçbir sermayeye kendini pazarlamayan ve objektif yayıncılık yapma hedefleriyle piyasaya çıkmıştır. Ancak çok azı ilk sayılarında ifade ettikleri bu değerlere sadık kalabilmişlerdir. Çünkü özellikle yerel seçimlerden önce bazı partileri desteklemek, belirli siyasi fikirleri topluma anlatmak ve açıkça propaganda yapmak maksadıyla da piyasaya çıkmış ve birkaç sayı yayımlandıktan sonra neşir faaliyetlerini sonlandırmış gazeteler mevcuttur. Bu gazeteler tarafını tuttukları partinin yayın kuruluşu olarak hizmet vermişlerdir. Bu tür yayınlarda yapılan seçim haberleri araştırmacılar için önemli olmakla birlikte söz konusu haberlerin doğruluğu üzerinde ciddiyetle durmak gerekmektedir. Makale çalışmamızda örneklem olarak aldığımız *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat* bülteni de belirli ilkeler doğrultusunda yayın

hayatına başlamıştır. Üstelik ortaya koymuş olduğu ilkelere yayın hayatı boyunca sadık kalabilen nadir yayınlardan biri olmuştur.

Yayın hayatına başlarken belirli ilkeler ortaya koyan bu süreli yayınlarının hemen hepsinin gerçekleştirmek istediği gayeler de bulunmaktadır. Büyük çoğunluğu siyasi haberler yapmak suretiyle halkı aydınlatma peşinde koşan bu gazetelerde hemen her konuyla ilgili haber yapıldığı görülmüştür. Politika, ekonomi, sağlık, bilim, eğitim, spor, turizm, kültür, ticaret, tarım, hayvancılık, sosyal hayat, aile, adalet, sosyal güvenlik, çalışma hayatı, sendikalar, şehir, çevre, dış siyaset, enerji kaynakları, madencilik, gıda, ormancılık, ulaşım, denizcilik, güvenlik, su politikaları, haberleşme, teknoloji ve sanayi ana başlıkları başta olmak üzere pek çok konu üzerine haber hazırlanmış, fikir üretilmiş ve araştırma yapılmıştır. Dolayısıyla bu konular üzerine yapılan bütün haberler arşiv belgesi niteliğindedir. Ancak haberlerin doğruluğunun tam tespiti için aynı haberde yer alan bilgilerin farklı gazetelerle ciddi bir biçimde karşılaştırmalı analizi yapılmalıdır. Bu bilgilere ilave olarak ifade edilmelidir ki Bartın matbuatı, bu şehirde faaliyet gösterip de bir başka kenti ana haber teması olarak değerlendiren yayınlara da sahiptir. Bu yönüyle, diğer yerel gazete coğrafyalarına nazaran önemli bir zenginliğe ve tecrübeye sahiptir. Örneklemimiz *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat* bülteni de ağırlıklı olarak kültür konusu üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak Bartın matbuatında faaliyet göstermiş ya da göstermekte olan diğer yayınlara nazaran, üzerinde çalıştığı ana konunun hakkını bütünüyle vermiştir. İl Kültür Müdürlüğü'nün yayın organı olarak piyasaya çıkan bu bülten, müdürlüğün gerçekleştirdiği etkinlikleri, Kültür Bakanlığı'nın, Bartın'da sürdürdüğü yatırımları, söz konusu Bakanlıkça çıkarılan ve

vatandaşları ilgilendiren yasa, yönetmelik ve önemli duyuruları halka iletmeyi temel gaye olarak belirlemiştir. Hatta ilerleyen sayılarla birlikte, bir bülten olarak çeşitli konularda duyuru yapmak maksadıyla neşredilmeye başlanan bu yayın, ortaya çıkış amaçlarının dışına taşarak daha önemli konuları daha bilimsel yöntemlerle incelemiştir.

Büyük bir kültürel birikimi ve mirası bünyesinde barındırdığını belirttiğimiz Bartın matbuat dünyasının en önemli sorunlarından biri yukarıda da kısaca ifade ettiğimiz gibi güvenirliği sorgulanabilecek haberler ve bu temelde propaganda amacıyla yazılan yazılardır. Ancak ifade edilen bu eksikliklerden çok daha büyük bir problem vardır ki bu da istikrarsızlık sorunudur. Sadece Bartın'ın değil bütün Türk matbuatının en önemli meselelerinden biri olan istikrarsızlık bölgede basın yayıncılığının gelişiminin önünde en büyük engel konumundadır. Özellikle yerel seçimlerden önce belirli siyasi partilerin propagandasını yapmak gayesiyle ortaya çıkıp birkaç sayı yayımlandıktan sonra kapanan gazeteler hariç tutulursa; büyük umutlarla, önemli ilkelerle ve ulvi amaçlarla ortaya çıkan gazetelerin büyük bir bölümü belirli bir süre yayımlandıktan sonra kapanmaktadır. Gazetelerin büyük bir bölümünün faaliyetlerini sürdürememesinin temel nedeni ekonomik sıkıntılardır. Kimi birkaç yıl kimi 5 ya da 6 yıl boyunca yayınlarını sürdürmüş olan bu gazeteler uzun süreli birer neşriyata dönüşememişlerdir ki bu da yöredeki matbuat hayatının bir büyük istikrarsızlık içinde olduğunu göstermektedir. Nitekim uzun vadeli bir yayın politikasına sahip olamama ve ekonomik zorluklar nedeniyle yayınlarını durdurma hususları *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat* bülteninin de kaderi hâline gelmiştir ve bültenin kapanmasında birinci önemli neden olarak karşımıza çıkmıştır.

Bugün, Bartın şehrinde 10'dan fazla gazete faaliyet göstermeye devam etmektedir. Şehrin matbuat kültürü ve tarihçesi oldukça zengin ve eskidir. Bütün ülke genelinde basın dünyasında yaşanan sıkıntılar bu coğrafyada da yaşanmakta olsa bile zengin kültürel mirasıyla Bartın matbuatı hem yerel hem de ülke genelinde faaliyet gösteren araştırmacılar için büyük bir laboratuvar konumundadır. Bartın basın tarihine adını yazdırmayı başaran *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat* bülteni de bir döneme damgasını vurmuş, fevkalade mühim vesikalar yayımlamış, toplumun kültürel gelişimine katkı sağlamış ve insanları olabildiğince bilinçlendirmiş ancak ekonomik sıkıntılara mağlup olmuştur.

Bartın kentinde, kültürel hayat gerek Osmanlı döneminde gerek Cumhuriyet devrinde aktif, canlı ve dinamik olmuştur. Geçmişte yayımlanmış ve bugün yayımlanmakta olan bütün yayın organları işte bu aktif, canlı ve dinamik yapının daha fazla gelişmesine katkı sağlamakta ve kültürel ilerleme bilincini arttırmaktadır. Dolayısıyla gerek *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat* bülteninin gerek yayımlamış diğer bütün süreli yayınların katkılarını bu kapsamda değerlendirmek gerekmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

I. Resmî Yayınlar

Resmî Gazete, "5253 Kanun Numaralı Dernekler Kanunu", Sayı 25649, 23.11.2004.

II. Ansiklopediler

Şemsettin Sami, *Kamusü'l-Âlam*, Cilt 2, Mihran Matbaası, İstanbul, (M. 1890-1891), R. 1306.

Metin Tuncel, "Bartın", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 5, İstanbul, 1992.

III. Gazeteler-Dergiler-Bültenler

*Amasra*1953-2008-2009.
Bartın 1924-1928-1932-1933-1935-1977-1985-2013-2014-2015.
*Bartın Adalet*2004-2010.
*Bartın Akşam Postası*1951.
*Bartın Arıt*2000-2002.
*Bartın Bahar*2005.
*Bartın Barış*2002.
*Bartın'da Belediye*2005-2008-2012-2014-2015.
*Bartın Değişim*2001-2003-2010.
*Bartın Genç Havadis*2003.
*Bartın Gerçek*2003.
*Bartın Güncel*2005.
*Bartın Gündem*2004.
*Bartın Halk*1998-2008-2014-2015.
*Bartın Hergün*2009-2015.
*Bartın Hür Kalem*2003.
*Bartın Hürses*2006.
*Bartın İletişim*2009.
*Bartın Manşet*2003-2004-2009-2014.
*Bartın Olay*2008.
*Bartın Onur*2004.
*Bartın Postası*1977.
*Bartın Posta 74*2011.
*Bartın Pusula*2002-2005-2014-2015.
*Bartın'ın Sesi*2006.
*Bartın Siyaset Ekseni*2004.
*Bartın Ticaret ve Sanayi Odası*1985-2003-2011.

*Bartın Vilayet*1992-1996.
*Bartın 74 Haber*2009-2014-2015.
*Batı Karadeniz Star*2009.
Belediyeden Haberler Kozcağız 2010.
*Bölge*1995-1996.
*Çeşm-i Cihan Amasra*1988.
*Çınar*2006-2007.
*Devrim*1935-1936.
*Eskpres Bartın*1960-1977.
*Hür Bartın*1963.
*Kaynarca*1948-1949.
*Kerkük'ün Sesi*2009.
*Kozcağız'ın Sesi*2003.
*Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat*1999-2000-2003.
*Son Baskı*2001.
*Tam Bağımsız Ulus*1970-1971.
*Ulus Postası*1968-1969.
*Yaşadıkça*1998.
*Yeşil Bartın*2005-2006.
Yeşil ve Mavi Bir Cennet Bartın'da Tarım 2000.

IV. Kitaplar

ASMA, Çetin, *Bartın'da Yerel Basın 1924-2012*, Bartın Belediyesi Kültür Yayınları, Bartın, 2012.

ASMA, Çetin, Güngör Yavuzaslan, *Kalemin Aydınlığında Bir Ömür İbrahim Cemal Aliş ve Bartın Gazetesi 1906-1977*, Bartın Belediyesi Kültür Yayınları, Bartın, 2014.

AŞÇIOĞLU, Erkan, *İktisadi ve Sosyal Yönleriyle Bartın*, Bartın Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, İstanbul, 1970.

AŞÇIOĞLU, Erkan, *Bartın*, Bartın Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Bartın, 2001.

BARTIN TİCARET VE SANAYİ ODASI'NIN YÜZÜNCÜ YILI (1906-2006), Bartın Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Bartın, 2006.

BARTIN, Bartın Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Ankara, 2007.

BARTIN DEĞİŞİYOR, Bartın Belediyesi Yayınları, Bartın, 2012.

BARTIN 2023 STRATEJİK AMAÇLAR VE İL GELİŞİM PLANI, haz. İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü, Bartın Valiliği Yayınları, Bartın, 2008.

CAN, Şefik, *Klasik Yunan Mitolojisi*, 11. bs. Ötüken Yayınları, İstanbul, 2012.

CANSEVER, Nurettin, *Bütün Yönleriyle Bartın*, Ersa Kolektif Şirketi Matbaası, İstanbul, 1965.

ÇİLSÜLEYMANOĞLU, Selâhattin, *Bartın Halk Kültürü*, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996.

ÇÖTÜR, Mehmet, *Bartın Limanı İnşaat Sonu Raporu*, Bayındırlık Bakanlığı Demiryollar ve Limanlar İnşaat Reisliği Devlet Su İşleri Matbaası, Ankara, 1970.

ER, Yasemin, *Klasik Arkeoloji Sözlüğü*, 2. bs. Phoenix Yayınevi, Ankara, 2006.

GRAVES, Roberts, *Yunan Mitleri*, çev. Uğur Akpur, 2. bs. Say Yayınları, İstanbul, 2010.

HEROTODOS, *Herodotos Tarih*, çev. Müntekim Ökmen, 8. bs. Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012.

HOMEROS, *İlyada*, çev. Azra Erhat-A.Kadir, 28. bs. Can Yayınları, İstanbul, 2011.

KARATAĞ, Murat, *Klasik Arkeoloji Sözlüğü*, Genesis Kitap, Ankara, 2011.

KARAUĞUZ, Güngör, Ali Özcan, *Eskiçağda Zonguldak Bölgesi ve Çevresi* (En Eski Devirlerden İ.S. 395'e Kadar), Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2010.

KORKMAZ, Zeynep, *Bartın ve Yöresi Ağızları*, 2. bs. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

KSENOPHON, *Anabasis (Onbinlerin Dönüşü)*, çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1939.

MANSEL, Arif Müfid, *Ege ve Yunan Tarihi*, 9. bs. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

ÖZEN, Hatice, *Tarihsel Süreç İçinde Türk Kadın Gazete ve Dergileri (1868-1990)*, Graphis Limited Şirketi Yayınları, İstanbul, 1994.

ÖZTÜRK, Bülent, *Roma İmparatorluğu Çağı Küçükasyası'nda Dionysos Kültü*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2010.

ÖZTÜRK, Özhan, *Pontus* (Antikçağ'dan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasi Tarihi), 2. bs. Genesis

Kitap Yayınları, Ankara, 2012.
ROLLER, Lynn E., *Ana Tanrıça'nın İzinde Anadolu Kybele Kültü*, çev. Betül Avunç, Homer Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2004.
SAMANCIOĞLU, Kemal, *İktisat ve Ticaret Bakımından Bartın*, Bartın Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Ankara, 1941.
SAMANCIOĞLU, Kemal, *Bartın Belediyesi ve Tarihçesi*, 2. bs. Bartın Valiliği-Bartın Belediyesi Yayınları, Bartın, 1999.
SARIASLAN, Ümit, *Çerçevesinden Taşan Tarih-Yaşım ve Başımla Ben/Kemal Samancıoğlu*, Erek Ofset, Ankara, 2011.
STRABON, *Geographika-Antik Anadolu Coğrafyası*, (Kitap XII, XIII, XIV), çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2012.
YAKUPOĞLU, Cevdet, *Bartın Vakıfları (1214-1514*, Bartın Valiliği İl Özel İdaresi Başkanlığı Yayınları, Bartın, 2010.
UMAR, Bilge, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1993.
ÜNAL, Yenal, *Kuruluşunun 50. Yıldönümünde Bartın Limanı Tarihi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2015.

V. Makaleler

ARSLAN, Ramazan, Abdullah Takım, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bartın'ın Ekonomik Yapısı", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 39, 2013.
ASMA, Çetin, "Bartın Dergileri 1", *Bartın Halk*, Sayı 588, 26.05.2008.
___, "Bartın Dergileri 2", *Bartın Halk*, Sayı 593, 02.06.2008.
___, "Bir Öğretmen, Bir Dergi", *Bartın Halk*, Sayı 599, 09.06.2008.
___, "Bartın Dergileri 4", *Bartın Halk*, Sayı 605, 16.06.2008.
___, "Bartın Dergileri 5", *Bartın Halk*, Sayı 611, 24.06.2008.
___, "Bartın Dergileri 6", *Bartın Halk*, Sayı 616, 30.06.2008.
___, "Bartın Dergileri 7", *Bartın Halk*, Sayı 622, 07.07.2008.
___, "Bartın Dergileri 8", *Bartın Halk*, Sayı 628, 14.07.2008.
___, "Bartın Dergileri 9", *Bartın Halk*, Sayı 634, 21.07.2008.
___, "Bartın Dergileri 10", *Bartın Halk*, Sayı 640, 28.07.2008.
___, "Bartın Dergileri 11", *Bartın Halk*, Sayı 646, 04.08.2008.

___, "Bartın Dergileri 12", *Bartın Halk*, Sayı 652, 11.08.2008.
___, "Bartın Dergileri 13", *Bartın Halk*, Sayı 658, 18.08.2008.
___, "Bartın Dergileri 14", *Bartın Halk*, Sayı 664, 25.08.2008.
___, "Bartın Dergileri 15", *Bartın Halk*, Sayı 670, 01.09.2008.
___, "Bartın Dergileri 16", *Bartın Halk*, Sayı 676, 08.09.2008.
EKİNCİ, Oktay, "Parthenios'tan Bartın Irmağı'na", *Cumhuriyet*, 29.05.2003.
KARADENİZ, Vedat, "Mansap Limanlarına Bir Örnek: Bartın Limanı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 3, Sayı 12, 2010.
ÖZDEMİR, Ünal, "Ulaşım Coğrafyası Açısından Önemli Bir Güzergâh: Karabük-Bartın Karayolu", *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt 13, Sayı 19, 2008.
ÜNAL, Yenal, "Bartın Adının Anlamı Üzerine Bir İnceleme", *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı XIX, 2014, s. 647-661.

VI. Mülakatlar

KESKİNER, Cengiz, *Parthenios Bartın'da Kültür ve Sanat Bülteni Hakkında Sayın Cengiz Keskiner'le Yapılan Mülakat*, Mülakat Tarihi: 26.11.2014.

8) A SELECTED BIBLIOGRAPHIC STUDY ABOUT HISTORY OF THE CAUCASIA[654]

Introduction

The complicated geography of Caucasia that extends from Central Asia to Black Sea, hosts different nations with a variety of cultures as well as rich energy sources. This geography that has been a center of trade and cultural interaction throughout history still maintains its significance due to the energy indexed global policies.

The Caucasian geography and its culture play an important role through the human history. This difficult geography has been witnessing a lot of historical events. Naturally these events have affected its neighboring areas throughout history. The region has been an historical arena for political, military, religious, cultural conflicts and expansionism for centuries. At the beginning of the nineteenth century, the Russian Empire captured the territory from the Qajar Iran. From this century onwards, this area has been under the Russian influence. After the collapse

[654] İlk defa *History Studies* dergisinin 5. cildinin 4. sayısında yayımlanmıştır.

of the Soviet Union, the Caucasus again became an area of interest of many nations.

Politically, the Caucasus region is separated into northern and southern parts. In the north, there are Russian Federation (partially), Chechnya, Dagestan, Ingushetia, Adyghea, Kabardino-Balkaria, Karachay-Cherkessia, North Ossetia, Krasnodar Krai, and Stavropol Krai while in the south, Abkhazia, Armenia, Azerbaijan, Nakhchivan, Georgia, Adjara, Nagorno-Karabakh, South Ossetia, Iran (partially), and Turkey (partially) consist the lands of the Caucasia.

This bibliographical study aims to gather historical and cultural accounts on the Caucasia that was written in Turkey and mainly in Turkish. This compilation will help scholars who have an interest in the region. This study will also demonstrate the Turkish contribution to the current scholarship on the Caucasia.

There are some bibliographical books published on the history and cultures of the Caucasus in Turkey. *Türkiye'de Kuzey Kafkasya ile ilgili Yayınlar Bibliyografyası 1928-1986* (*Bibliography of Publications about the North Caucasus in the Turkey 1928-1986*) by Vedat Berzeg was the first study to compile the works on the region.[655]

Çerkes Tarihi Kronolojisi (*Chronology of Circassian History*) and *Çerkesya Bibliyografyası* (*Bibliography of Circassia*) by Batıray Özbek focus on history, cultures, and folklores of Circassia.[656] As one of the leading na-

[655] Vedat Berzeg, *Türkiye'de Kuzey Kafkasya ile İlgili Yayınlar Bibliyografyası (1928-1986)*, (Samsun: Culture Association of the Caucasus Publications, 1986).

[656] Batıray Özbek, *Çerkes Tarihi Kronolojisi*, (Ankara: 1991); *Çerkesya Bibliyografyası*, (Ankara: 1997).

tions of the Caucasus, the Circassians are important actors in this geography. Exploring the works on this nation, Özbek's study is a significant contribution to the scholarship.

In 2005, Sefer Ersin Berzeg published his *Kafkasya Bibliyografyası (Bibliography of the Caucasus)*, a work that consists of periodicals, books, articles, and dissertations that were written up until 2005.[657]

Another bibliographical work, *Türkistan and Kafkasya Bibliyografyası, Tezler, Kitaplar, Makaleler (Bibliography of Turkestan and Caucasus-Dissertations, Books, Articles)* was written by Fahri Solak. A great part of this book consists of books, articles, symposium papers, undergraduate dissertations, postgraduate thesis and PhD dissertations which were prepared on the history of the Caucasia-Turkestan and published in Turkey until 2007. This book's extent is wider than the previous one. The focus of this work, however, is on Turkestan rather than the Caucasia.[658]

When we evaluated generally about the bibliographies about history, culture, folklore and many other subjects about the Caucasus, we can easily say that there is not too many works on this area. Several bibliographic books were published on this subject in Turkey. And most of them are not update. We believe that our study will offer to reader recently issued books, articles, periodicals, papers, dissertations by not ignoring old ones.

---

[657] Sefer Ersin Berzeg, *Kafkasya Bibliyografyası*, (Istanbul: Çivi Yazıları Publications, 2005), 224 p.

[658] Fahri Solak, *Türkistan ve Kafkasya Bibliyografyası, Tezler, Kitaplar, Makaleler*, (Istanbul: Union of Turkish World Municipalities Publications, 2007), 758 p.

A Note on Reading

Modern Turkish uses the Latin alphabet, modified to ensure that there is a separate letter for each main sound. The spelling thus aims at phonetic consistency. For Turkish artists, place names, publications and special terms this book employ modern Turkish spelling. Proper names have been kept in modern Turkish with one exception – İstanbul has been rendered with normal English spelling using I rather than İ unless it is part of a title. Consonants have more or less the same sound as in English, except for:

clike j in English.

çlike ch in English.

ğthe "soft g". Depending on the adjoining letters, this is

dropped, pronounced like y in English, or treated a

lengthening the preceding vowel.

ıis a back, close, unrounded vowel which does not exist in

English, the nearest equivalent being the phantom vowel

in the Second syllable of rhythm.

ölike ö in German or eu in French peur.

şlike sh in English.

ülike ü in German or u in French.

Periodicals

According to our study, there are one hundred and twenty periodicals on the history of the Caucasia published in Turkey and abroad. Some of these periodicals had an identical title but were published in different places as in the example of Abrek that was published in both Nalçik and Şarkışla. The articles that were published in these periodicals were mainly on the struggle for independence and on the cultural activities of Caucasian origin people in Turkey. We can express that these sources are one of the leading sources for a researcher of the Caucasus.

1-21. Yüzyılda Pınarbaşı (2000-In Progress)

2-Abrek (1995-1996, Published in Şarkışla)

3-Abrek (1996, Published in Nalçik)

4-Abrek'in Sesi (1975)

5-Abreklerin Günlüğü (1998-2001),

6-Ahali (1918-1944)

7-Alaşara (1995-1996)

8-Aleyfa (1996)

9-Argun (1991-1992)

10-Balkan (1924-1941)

11-Bedir (1872)

12-Bilim ve Kültür Dergisi (1971-1972)

13-Birleşik Demokratik Kuzey Kafkasya Platformu (1995-1996)

14-Birleşik Kafkasya (1964-1967, Published in Istanbul)

15-Birleşik Kafkasya (1994-2000, Published in Eskişehir)

16-Birleşik Kafkasya Konseyi (1995- In Progress)

17-Birlik (2004)

18-Bjemate (1991)

19-Çağrı (1992)

20-Çeçenistan (1996)

21-Çerkesya (2003)

22-Dağarcık (1872-1873)

23-Dağıstan (1996-2000)

24-Derderu (1990-1992)

25-Devir (1872)

26-Di Xabse (1999)

27-Diyane (1920)

28-Doğuş (1987)

29-Düzce Kafkas Kültür Derneği Bülteni (1990-1991)

30-Elbrus (1999)

31-Eskişehir Kuzey Kafkasya Kültür ve Dayanışma Derneği Bülteni (1991-2002)

32-Gazete (1908)

33-Genç Kafkas (2001)

34-Gupse (1994, Published in Tokat)

35-Gupse (1996, Published in Balıkesir)

36-Bilim ve Kültür Dergisi (1971-1972)

37-Gupşıse (1989)

38-Ğuaze (1911-1914, Published in Istanbul)

39-Ğuaze (2004-In Progress, Publishing in Ankara)

40-Hakayık-ı Tarihiye ve Siyasiye (1911)

41-Halarpa (1991-1993)

42-Hukuki Beşer (1910)

43-Kafkas Dergisi (1953)

44-İttihad Newspaper (1899)

45-Kadı Emmi (1965)

46-Kafdağı (1987-1992)

47-Kafe (1991-1992)

48-Kafkas (1919)

49-Hür Adam (1928-1931)

50-Kamer (1886)

51-Kafkas-Abhazya Dayanışma Komitesi Bülteni (1992- In Progress)

52-Kafkas-Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı Bülteni (1998)

53-Kafkasya (1964-1975, Published in Ankara)

54-Kafkasya (1976-1977, Published in Antalya)

55-Kafkasya Birlik Mecmuası (1970-1972)

56-Kafkasya Gerçeği (1990-1993)

57-Kafkasya Yazıları (1997-2000)

58-Kama (1994)

59-Kamçı (1970)

60-Kafkas Mecmuası (1954-1956)

61-Karaçay-Malkar (1993)

62-Özgür İnsan (1972-1978)

63-Ketenciler Köyü Kafkas Kültür ve Güzelleştirme Derneği Kültür Sanat Haber Bülteni (1996)

64-Kırkanbar (1873-1876)

65-Köylü (1952-1955)

66-Kuzey Kafkasya (1970-1993)

67-La Pensee Turque (1916-1917)

68-Liwa-El İslam (1921-1922)

69-Mafenef (1992)

70-Marje (1992-1993)

71-Marşo (1996-1997)

72-Mefkure

73-Merhaba Körkadı (1947-1948)

74-Millet (1954)

75-Mizan (1886-1909)

76-Nart (1991-1992, Published in Adapazarı)

77-Nart (1997-In Progress, Publishing in Ankara)

78-Nart Bülteni (1992)

79-Nartların Sesi (1972-1976, Published in Ankara)

80-Nartların Sesi (1978-1980, Published in Ankara)

81-Nasreddin Hoca (1940)

82-Nefin (1992)

83-Nefine (1994-1995)

84-Neps (1992-1994, Published in Kayseri)

85-Neps (2003, Published in Kahramanmaraş)

86-Nıbceğu (1980)

87-Kartal (1929)

88-Tercüman-ı Hakikat (1878-1921)

89-Renk (1954)

90-Ridade (1990)

91-Samsun Kafkas Kültür Derneği Bülteni (1972-1988)

92-Sancak (1899-1909)

93-Savsuruko (1988-1989)

94-Seteney (1988, Published in Ankara)

95-Seteney (1990-1992, Published in Konya)

96-Stambulskiye Novosti (1910)

97-Şehrah (1911-1913)

98-Tavuk (1929)

99-Terakki (1906-1908)

100-Özgür Kafkasya (1995-1996)

101-Zı Zauko (1992)

102-Tızeğus (1992)

103-Tızeşış (1991)

104-Timaf (1999-2002)

105-Türk Yurtları (1990-1993)

106-Uzuntarla Kafkas Kültür ve Dayanışma Derneği Bülteni (1990-1992)

107-Uzunyayla Haber (1991-1993)

108-Uzunyayla Kafkas (2000- In Progress)

109-Ümid (1919-1921)

110-Vatan (1901)

111-Yalova Kuzey Kafkasya Dergisi (1992-1994)

112-Yamçı (1975-1977)

113-Yedi Yıldız (1994-1995)

114-Yeni Gazete (1908-1919)

115-Yeni Kafkas (1957-1962)

116-Yeni Kafkasya (1923-1928, Published in Istanbul)

117-Yeni Kafkasya (1992-1995, Published in Istanbul)

118-Zefes (1991)

119-Zeybek (1934)

120-Tıjın Kam (1997)

Undergraduate, Postgraduate and PhD Dissertations

The scholarly interest on the Caucasian region can be easily detached at the number of academic thesis that was completed in various universities and departments in Turkey. According to our research, 218 dissertations on the history and cultures of the Caucasia were prepared in different departments such as economics, sociology, history, geography, and civil engineering at Turkish universities. We believe that every dissertation contains very significant information and bibliography. To reach many other sources and updated information researchers must scan these kinds of knowledge-sources.

1- Acar, Demet Şefka, *Kafkasya'nın Güvenliği ve Türkiye'nin*

Rolü, Postgraduate Thesis, Selçuk University, Graduate School of Social Sciences, Konya, 2004.

2- Ağan, Şenay, *Sovyet Rusya Halkları ve Problemleri*, Undergraduate Dissertation, Istanbul University, Faculty of Letters, Department of History, Istanbul, 1972.

3- Akay, Tolga, *Kafkasya'dan Uzunyayla Havalisine Göçler ve İskân (1859-1876)*, Postgraduate Thesis, Erciyes University, Graduate School of Social Sciences, Kayseri, 2009.

4- Akdağ, Leyla, *Türkiye'de Yaşayan Dağıstanlıların Halk Edebiyatı ve Folkloru*, Postgraduate Thesis, Dicle University, Graduate School of Social Sciences, Diyarbakır, 1997.

5- Akmaz, Ahmet, *Rus Yayılmacılığı Karşısında Kafkasya Müridizm Hareketinin Doğuşu*, Postgraduate Thesis, Erciyes University, Graduate School of Social Sciences, Kayseri, 1994.

6- Aksu, Hilmi, *Kırım ve Kafkasya Ahvaline Dair E. Spenser ve Kefeli İbrahim Efendi'nin Fikirleri*, Undergraduate Dissertation, Istanbul University, Faculty of Letters, Department of History, Istanbul, 1967.

7- Akşar, Kerem, *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Büyük Güçlerin Kafkasya'da Nüfuz Kazanma Mücadeleri-Kırgızistan Lale Devrimi*, Postgraduate Thesis, Graduate School of Social Sciences, Edirne, 2009.

8- Aktepe, Halil, *Klaproth'un Kafkas Dağlarına Sehayati*, Undergraduate Dissertation, Istanbul University, Faculty of Letters, Department of History, Istanbul, 1968.

9- Akyıldız, Fulya, *SSCB Sonrası Dönemde Orta Asya ve Kafkasya Türk Cumhuriyetler'inde Devletin Yeniden Yapılandırılması: Neoliberal Politikalara Eleştirel Bir Yaklaşım*, PhD Dissertation, İnönü University, Graduate School of Social Sciences, Malatya, 2008.

10- Aliyev, Ilgar, *United States Strategic Engagement in the South Caucasus (1991-2002)*, Postgraduate Thesis, Bilkent University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2002.

11- Alsırt, Figen Tavil, *Bağımsızlık Sonrası Gürcistan'ın*

Yeniden Yapılanması ve Bu Süreçte Türkiye ile İlişkileri, Postgraduate Thesis, Atılım University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2009.

12- Altuntaş, Ece, *Rus-Gürcü Savaşı ve Türk Kamuoyu*, Postgraduate Thesis, Ege University, Graduate School of Social Sciences, İzmir, 2011.

13- Askarova, Ayna, *Rus Belgelerine Göre Güney Kafkasya'da Sınır Meselesi*, Postgraduate Thesis, Istanbul University, Graduate School of Social Sciences, Istanbul, 2003.

14- Asmaz, Ali, *Vezir Ferah Ali Paşa'nın Hayatı, Şahsiyeti ve Çerkezlerin Osmanlı Devleti Hizmetine Kazandırılmasındaki Faaliyetleri*, Postgraduate Thesis, Hacettepe University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 1991.

15- Aşurov, Asif, *Güney Kafkasya'daki Etnik, Dilsel ve Dinsel Grupların Bölge Politikalarında Yeri*, Postgraduate Thesis, Gazi University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2007.

16- Ata, Ramazan, *Türkistan'da Basmacılar Hareketi*, Postgraduate Thesis, Erciyes University, Graduate School of Social Sciences, Kayseri, 1995.

17- Ataş, Ayşe, *Rusya Federasyonu ve ABD'nin Güney Kafkasya Politikaları (1990 Sonrası)*, Postgraduate Thesis, Gazi University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2007.

18- Aydemir, Hasan Ali, *Şeyh Şamil, Zamanı ve Günümüze Olan Tesirleri*, Undergraduate Dissertation, Istanbul University, Faculty of Letters, Department of History, Istanbul, 1976.

19- Aydın, Mahir, *Kafkasya'da Osmanlı Tahkimatı ve Faş Kalesi*, Undergraduate Dissertation, Istanbul University, Faculty of Letters, Department of History, Istanbul, 1981.

20- Aydın, Mehmet, *E. Swardnadze Dönemi ve Sonrası Türkiye Gürcistan İlişkileri*, Beykent University, Graduate School of Social Sciences, Istanbul, 2010.

21- Aydın, Mustafa, *Struggles of Power in Caucasia in the 19th Century (1800-1830)*, PhD Dissertation, Istanbul University, Graduate School of Social Sciences,

Istanbul, 2001.

22- Ayhan, Halil Sıddık, *Dynamics of Alliance Between Turkey and USA: The South Caucasus Case*, Postgraduate Thesis, Bilkent University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2003.

23- Balkan, Vedat, *Karaçay-Malkar Türk Edebiyatında Kazım Meçi'nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserlerinden Örnekler*, Postgraduate Thesis, Afyon Kocatepe University, Graduate School of Social Sciences, Afyon, 1997.

24- Barut, Ali, Kuzey *Kafkaslara Rus İlerleyişi Karşısında Anapa Muhafızı Ferah Ali Paşa'nın Askerî ve Siyasi Faaliyetler (1781-1784)*, Postgraduate Thesis, Kırıkkale University, Graduate School of Social Sciences, Kırıkkale, 1997.

25- Baycan, Kemal, *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD ve Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikası ve Gürcistan Krizi*, Beykent University, Graduate School of Social Sciences, Istanbul, 2009.

26- Baytugan, Barasbi, *Kuzey Kafkasya*, Yediyıldız Publications, Samsun, 1998.

27- Bekar, Olgan, *Kuzey Kafkasya Dağlıları Birliği Cumhuriyeti ve Türkiye (1918-1921)*, Postgraduate Thesis, Ankara University, Institute of Turkish Revolution History, Ankara, 1997.

28- Bıyık, Uğur, *Amerika Birleşik Devletleri'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki Enerji Politikaları*, Postgraduate Thesis, Ufuk University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2009.

29- Birankur, Oya, *The Political and Economic Significance of Oil and Natural Gas in the Transcaucasian and Central Asian Turkish Republics*, Postgraduate Thesis, Boğaziçi University, Graduate School of Social Sciences, Istanbul, 1996.

30- Borombaeve, Elvira, *21. Yüzyılda Türkiye Üzerinden Dünya Pazalarına Ulaştırılacak Hazar Petrol Boru Hatları Seçenekleri ve Türkiye*, Postgraduate Thesis, Ankara University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2002.

31- Bozbıyık, İbrahim, *İbrahim Edhem Efendi'nin Rusya Notları Transkiripsiyonu ve Değerlendirilmesi*,

Postgraduate Thesis, Erciyes University, Graduate School of Social Sciences, İzmir, 2008.
32- Bölükbaşı, Ahmet Arkın, *Kuzey Kafkasya Özerk Cumhuriyeti Bağlamında Rus Dış Politikası*, Postgraduate Thesis, Gazi University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2007.
33- Brody, David, *Ajarian Identity and the Regime of Aslan Abashidze*, Postgraduate Thesis, Bilkent University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 1999.
34- Budak, Mustafa, *1853-1854 Kırım Savaşı'nda Kafkas Cephesi*, PhD Dissertation, Istanbul University, Graduate School of Social Sciences, Istanbul, 1993.
35- Bülbül, İsmail, *Başlangıcından Rus Hâkimiyetine Kadar Kumuk Türkleri ve Tarku Şamhallığı*, PhD Dissertation, Sakarya University, Graduate School of Social Sciences, Sakarya, 2011.
36- Cabbarlı, Hatem, *Ermenistan Dış Politikası (1991-2005)*, PhD Dissertation, Gazi University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2008.
37- Canar, Burçin, *Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikaları (1991-2005)*, Postgraduate Thesis, Ankara University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2006.
38- Chotaev, Zakir, *Eski Sovyet Topraklarında Şiddet ve Şiddete Karşı Kuvvet Kullanma Politikalarının Hukuk Açısından Değerlendirilmesi (Orta Asya ve Kafkaslar Örneği)*, PhD Dissertation, Ankara University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2006.
39- Chykhaliyev, Emin, *Ermeniler, Yakınçağda Azeri-Ermeni İlişkileri*, Postgraduate Thesis, Ankara University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2000.
40- Çelikpala, Mithat, *Search for A Common North Caucasian Identity: The Mountaineers' Attemps for Survival and Unity in Response to The Russian Rule*, PhD Dissertation, Bilkent University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2002.
41- Çetgin, Betül, *Kuzey Kafkasya'da Sovyetler Birliği'nin Dağılması Sonrası Etnik Problemler ve Bağımsızlık Hareketleri*, Undergraduate Dissertation, Karadeniz

Technical University, Department of International Relations, Trabzon, 1999.

42- Dağı, Zeynep, *Russia and Turkey in the Emerging New World Order: Areas of Competition*, Postgraduate Thesis, Middle East Technical University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 1995.

43- Demirci, Levent, *Turkey's Political Objectives in the Caucasus*, Postgraduate Thesis, Bilkent University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2002.

44- Demirci, Onur, *Güney Kafkasya Ülkelerinin Dönüşüm Süreci İktisat Politikaları ve Türkiye'nin Bölgesel İktisadi ve Politik Çıkarları*, Postgraduate Thesis, Kafkas University, Graduate School of Social Sciences, Kars, 2011.

45- Dilek, Mehmet Sait, *Ali Rıza Ataman Bey (Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti Dahiliye Nazırı)*, Postgraduate Thesis, Atatürk University, Institute of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution, Erzurum, 2001.

46- Dinç, Hüseyin, *Soğuk Savaş Sonrasında Rusya'nın Kafkasya Politikası ve Azerbaycan*, Postgraduate Thesis, Sakarya University, Graduate School of Social Sciences, Sakarya, 2011.

47- Dirik, Cevdet, *Tarih-i Müluk-i Çerakise Metni*, Undergraduate Dissertation, Istanbul University, Faculty of Letters, Department of History, Istanbul, 1969.

48- Doğancı, Yasemin Esra, *Rusya ve ABD'nin Güney Kafkasya Politikaları*, Postgraduate Thesis, Turkish War Colleges, Institute of Strategic Researh, Istanbul, 2008.

49- Dönmez, Hilmi, *19. Yüzyılda Osmanlı-Rus Münasebetleri (1801-1881)*, Postgraduate Thesis, Fırat University, Graduate School of Social Sciences, Elazığ, 1997.

50- Duran, Tülay, *Şeyh Şamil ve Müridizm Hareketi*, Undergraduate Dissertation, Istanbul University, Faculty of Letters, Department of History, Istanbul, 1966.

51- Dündar, Nuray, *Azerbaycan Millî Cumhuriyeti*, Undergraduate Dissertation, Istanbul University,

Faculty of Letters, Department of History, Istanbul, 1973.
52- Eğilmez, Savaş, *Selçuklu-Gürcü İlişkileri (1060-1157)*, Postgraduate Thesis, Atatürk University, Graduate School of Social Sciences, Erzurum, 2001.
53- Eker, Mehmet Metin, *Turc-Soviet Relations within a Changing Global Context 1985-1990*, Postgraduate Thesis, Middle East Technical University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 1991.
54- Ekici, Yunus, *İki Dünya Savaşı Arasında Gürcistan: 1918-1939*, Postgraduate Thesis, Fırat University, Graduate School of Social Sciences, Elazığ, 2012.
55- Elaydın, Mustafa, *Rusya-Gürcistan Savaşı ve Türkiye'ye Etkileri*, Postgraduate Thesis, Gebze Institute of Technology, Graduate School of Social Sciences, Kocaeli, 2010.
56- Ellialtıoğlu, Kemal, *Dağıstan Özerk Cumhuriyeti*, Postgraduate Thesis, Karadeniz Technical University, Graduate School of Social Sciences, Trabzon, 2000.
57- Emrahov, Mahal, *Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Global Politikadaki Yeri ve Türkiye*, Postgraduate Thesis, Çukurova University, Graduate School of Social Sciences, Adana, 2000.
58- Ercan, Deniz, *SSCB'nin Yıkılmasından Sonra Kafkasya'nın Yükselen Önemi ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri*, Postgraduate Thesis, Gazi University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2005.
59- Erdaş, Nilgün, *Millî Mücadele Döneminde Kafkas Cumhuriyetleri ile İlişkiler*, Postgraduate Thesis, Hacettepe University, Institute of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution, Ankara, 1993.
60- Erdem, Adem, *Kafkasya-Orta Asya ve Türkistan Vilayetleri, Buhara ve Hive Hanlıkları*, Undergraduate Dissertation, Istanbul University, Faculty of Letters, Department of History, Istanbul, 1979.
61- Ergun, Ayça, *Process of Democratization and Political Elites in Azerbaijan*, Postgraduate Thesis, Middle East Technical University, Graduate School of Social

Sciences, Ankara, 1998.
62- Erkan, Süleyman, Kırım, *Kafkasya ve Doğu Anadolu Göçleri (1878-1908)*, Ondokuz Mayıs University, PhD Dissertation, Samsun, 1993.
63- Erşan, Mesut, *Birinci Dünya Harbi'nde Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya Siyaseti (1914-1918)*, PhD Dissertation, Atatürk University, Institute of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution, Erzurum, 1995.
64- Erşen, Emre, *The Policies of The Russian Federation for Domination over Azerbaijan (1991-1999)*, Postgraduate Thesis, Marmara University, Graduate School of Social Sciences, Istanbul, 2002.
65- Esen, Emre, *Türkistan'da Basmacılık Hareketi*, Postgraduate Thesis, Gazi University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 1994.
66- Esen, Şenay, *Multinational Oil Companies and Caucasia*, Postgraduate Thesis, Ankara University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2002.
67- Fedakâr, Cengiz, *Anapa Kalesi: Karadeniz'in Kuzeyindeki Son Osmanlı İstihkâmı (1781-1801)*, PhD Dissertation, Mimar Sinan Fine Arts University, Graduate School of Social Sciences, Istanbul, 2010.
68- _____, *Kafkasya'nın Sosyo-Kültürel ve Siyasi Yapısı*, Postgraduate Thesis, Trakya University, Graduate School of Social Sciences, Edirne, 1998.
69- _____, *Kafkaslar'ın Sosyo-Kültürel ve Siyasi Yapısı*, Trakya University, Graduate School of Social Sciences, Edirne, 1998.
70- Garmatarova, Viktoriya, *Soğuk Savaş Sonrası Kafkaslarda Terörizm ve Rusya Federasyonu'nun Görüşleri*, Postgraduate Thesis, Ankara University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2010.
71- Genç, Duygu, *ABD ve Rusya'nın Güney Kafkasya'ya İlişkin Enerji Rekabetinin Türkiye'nin Enerji Güvenirliğine Etkileri*, Postgraduate Thesis, Turkish War Colleges, Institute of Strategic Researh, Istanbul, 2011.
72- Gide, Fatih, *1911-1914 Yılları Arasında Istanbul'da Yayınlanan Quaze (Rehber) Gazetesi Işığında Osmanlı Devleti'nde Yaşayan Çerkeslerin Siyasi ve Sosyo-*

Kültürel Faaliyetleri, Postgraduate Thesis, Nevşehir University, Graduate School of Social Sciences, Nevşehir, 2011.

73- Gök, Fatma Yelda, *1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu*, Postgraduate Thesis, Dumlupınar University, Graduate School of Social Sciences, Kütahya, 2008.

74- Gökırmak, Mehmet Ali Mert, *Etnik Caydırıcılık ve Kafkaslarda Rus Dış Politikası*, PhD Dissertation, Uludağ University, Graduate School of Social Sciences, Bursa, 2000.

75- Göktepe, Ramazan, *Kırım Savaşı Sonrası Osmanlı Basınında Kafkasya ve Kırım Göçleri*, Postgraduate Thesis, Niğde University, Graduate School of Social Sciences, Niğde, 2007.

76- Gölen, H. Berşan, *Ahıska'nın Elden Çıkışı*, Postgraduate Thesis, Graduate School of Social Sciences, Ondokuz Mayıs University, Samsun, 1996.

77- Görüryılmaz, Mustafa, *Türk Kafkas İslam Ordusu ve Ermeniler 1918*, Korza Publications, Ankara, 2009.

78- Gülçür, Musa Kazım, *1917'den Günümüze Dağıstan'da Din Eğitimi ve Öğretimi*, PhD Dissertation, Selçuk University, Graduate School of Social Sciences, Konya, 1996.

79- Gümüş, Nebi, *Osmanlı Devleti'nin Gürcistan Siyaseti (1808-1839)*, Postgraduate Thesis, Marmara University, Graduate School of Social Sciences, Istanbul, 1993.

80- _____, *XVI. Asır Osmanlı-Gürcistan İlişkileri*, PhD Dissertation, Marmara University, Graduate School of Social Sciences, Istanbul, 2000.

81- Günay, Ali Cem, *Gürcistan Sorunları Bağlamında Türkiye ve Rusya Federasyonu'nun Politikaları*, Postgraduate Thesis, Uludağ University, Graduate School of Social Sciences, Bursa, 2009.

82- Güneş, Uğur, *Türk Dış Politikasında Güney Kafkasya Bölgesindeki Güç Mücadeleleri ve Büyük Kafkasya Kalkınma Girişimi*, Ufuk University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2009.

83- Güneş, Zübeyde, *Ferah Ali Pasha's Sogucak Guardianship*

(1781-1785), PhD Dissertation, Ondokuz Mayıs University, Graduate School of Social Sciences, Samsun, 1998.

84- Gündoğdu, Abullah, *Hive Hanlığı Tarihi (Yadigâr Şibanileri Devri:1512-1740)*, PhD Dissertation, Ankara University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 1995.

85- Güngör, Fethi, *SSCB Sonrası Dönemde Batı Kafkasya'da Sosyal Yapı ve Değişme-Adıge Toplumu Örneği*, PhD Dissertation, Istanbul University, Graduate School of Social Sciences, Istanbul, 2004.

86- Güngör, Fethi, *Sovyet Sonrası Dönemde Batı Kafkasya'da Bazı Sosyal Yapı Değişmeleri Bir Saha Çalışması*, PhD Dissertation, Istanbul University, Graduate School of Social Sciences, Istanbul, 1999.

87- Gür, Fuat, *Kırım Harbi'nden Sonra Kırım ve Kafkasya'dan Türkiye'ye Muhaceretler*, Undergraduate Dissertation, Istanbul University, Faculty of Letters, Department of History, Istanbul, 1956.

88- Gürtunca, Üstün, *Kafkasya ve Türkistan (Batı Sibirya Kısmı)*, Undergraduate Dissertation, Istanbul University, Faculty of Letters, Department of History, Istanbul, 1979.

89- Hacıfazlıoğlu, Gonca, *Avrupa Birliği'nin Kafkasya Politikası (1993-2008)*, Postgraduate Thesis, Sakarya University, Graduate School of Social Sciences, Sakarya, 2010.

90- Hoşkan, Hülya, *20. Yüzyılda Türkiye'de Kuzey Kafkasya Toplulukları ile İlgili Yayınlar Tarihi, Etnik, Kültürel Kimlik*, Postgraduate Thesis, Marmara University, Graduate School of Social Sciences, Istanbul, 1994.

91- Işıktan, Sema, *1783-1829 Osmanlı-Dağıstan Münasebetleri*, Postgraduate Thesis, Istanbul University, Graduate School of Social Sciences, Istanbul, 1987.

92- İbrahimov, Rovshan, *Avrupa Birliği Güney Kafkasya Devletleri İlişkileri*, PhD Dissertation, Ankara University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2008.

93- İlgürel, Mücteba, *Abaza Hasan Paşa'nın İsyanı*, Undergraduate Dissertation, Istanbul University,

Faculty of Letters, Department of History, Istanbul, 1976.
94- İlhan, Sedef, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Karaçay-Malkar Türkleri*, Postgraduate Thesis, Dicle University, Graduate School of Social Sciences, Diyarbakır, 2002.
95- İskenderova, Anar, *Europe Policy towards the South Caucasus*, Postgraduate Thesis, Marmara University, European Union Institute, Istanbul, 2009.
96- İslamova, Vusale, *VII. ve X. Yüzyıllarda Azerbaycan ve Kafkasya'da İslamiyet*, Postgraduate Thesis, Dokuz Eylül University, Graduate School of Social Sciences, İzmir, 2000.
97- İsmaylov, Zaur, *Bakü I. Doğu Halkları Kurultayı ve Kafkasya'da Sovyet Etki Alanının İnşası*, Postgraduate Thesis, Istanbul University, Graduate School of Social Sciences, Istanbul, 2010.
98- Jamilli, Elnur, *ABD'nin Güney Kafkasya Politikası (1991-2001)*, Postgraduate Thesis, Ankara University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2004.
99- Kablan, Ali, *Osmanlı İmpratorluğu'nun Kafkas Kabileleri ile Münasebetleri*, Postgraduate Thesis, Ondokuz Mayıs University, Graduate School of Social Sciences, Samsun, 1994.
100- Kavurmacı, Salih Servet, *Kafkasya'nın Durumu (Kırım Harbi'nden Sonra)*, Undergraduate Dissertation, Istanbul University, Faculty of Letters, Department of History, Istanbul, 1972.
101- Kalaycı, Cemalettin, *Türkiye'nin Kafkasya ile Ekonomik ve Ticari İşbirliği İmkanları*, Postgraduate Thesis, Karadeniz Technical University, Graduate School of Social Sciences, Trabzon, 1998.
102- Kalkan, Duhan, *Güney Kafkasya Bölgesi'ndeki Etnik Çatışma Alanları*, Postgraduate Thesis, Selçuk University, Graduate School of Social Sciences, Konya, 2010.
103- Kafkasyalı, Emine Gülselcen, *ABD-Rusya Hegemonya Mücadelesinde Gürcistan ve Gül Devrimi*, Postgraduate Thesis, Gazi University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2007.

104- Kanat, Sedat, *Osmanlı Devleti'ne Yapılan 1864 Kafkas Göçü*, Postgraduate Thesis, Atatürk University, Graduate School of Social Sciences, Erzurum, 2011.
105- Kantarcı, Hakan, *Soğuk Savaş Sonrasında Kafkasya'da ve ABD ve Rusya Federasyonu'nun Güç Mücadeleleri ve Mücadelelerin Türkiye'ye Etkileri*, Postgraduate Thesis, Süleyman Demirel University, Graduate School of Social Sciences, Isparta, 2006.
106- Karaca, Halit Dündar, *The Russian Administration of the Occupied Ottoman Territories during the First World War: 1915-1917*, Postgraduate Thesis, Bilkent University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2002.
107- Karagöz, Rıza, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, Postgraduate Thesis, Ondokuz Mayıs University, Graduate School of Social Sciences, Samsun, 1993.
108- Karakılıç, Cem, *Yeni Kafkasya Mecmuasına Göre Rusya'nın Azerbaycan Politikası*, Postgraduate Thesis, Gazi University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2005.
109- Karatepe, Mustafa, *I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesinde Tifüsle Mücadele*, PhD Dissertation, Istanbul University, The Institute of Health Sciences, Istanbul, 1999.
110- Kartal Çetin, *Gürcistan Türkiye İlişkileri*, Postgraduate Thesis, Trakya University, Graduate School of Social Sciences, Edirne, 2007.
111- Katman, Filiz, *NATO Policies in the South Caucasus*, Marmara University, Graduate School of Social Sciences, Istanbul, 2006.
112- Karavit, Faik, *Canbirdi Gazali İsyanı*, Undergraduate Dissertation, Istanbul University, Faculty of Letters, Department of History, Istanbul, 1962.
113- Kardaş, Tuğba, *XIX. Yüzyılda Kafkasya'da Salgın Hastalıklar ve Karantina Önlemleri (1800-1900)*, Postgraduate Thesis, Ege University, Graduate School of Social Sciences, İzmir, 2010.
114- Kavurmacı, Salih Servet, *Kafkasya'nın Durumu (Kırım Harbinden Sonra)*, Undergraduate Dissertation,

Istanbul University, Faculty of Letters, Department of History, Istanbul, 1972.

115- Kaya, Özge Seçil, *Mikro-Milliyetçiliğin Uluslararası Güvenlik Boyutu Kapsamında Kafkasya'da Etnik Çatışmalar*, Postgraduate Thesis, Ege University, Graduate School of Social Sciences, İzmir, 2009.

116- Kılıçoğlu, Gökmen, *Halkların Kendi Kaderini Tayini İlkesinin Bir Hak Olarak İleri Sürülmesi: Azerbaycan Açısından Dağlık Karabağ Örneği*, PhD Dissertation, Istanbul University, Graduate School of Social Sciences, Istanbul, 2012.

117- Kılıçoğlu, Gökmen, *Kafkasya'da Dağıstan'ın Stratejik Önemi*, Postgraduate Thesis, Gebze Institute of Technology, Graduate School of Social Sciences, Kocaeli, 2004.

118- Koçak, Mevlüt, *Türkçe Yayınlarda (1917-1920) Kuzey Kafkasya'daki Siyasi Faaliyetler ve Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti*, Postgraduate Thesis, Marmara University, Institute of Turkish Studies, Istanbul, 1995.

119- Koç, Nurgün, *1917-1930 Yılları Arasında Kuzey Kafkasya Toplulukları ile Türkiye Arasındaki İlişkiler*, Undergraduate Dissertation, Ege University, Faculty of Letters, Deparment of History, İzmir, 1994.

120- Kolunsağ, Hande, *A Comparison of Europe Foreign Policy and Turkish Foreign Policy towards the South Caucasus: The Case of Energy*, Postgraduate Thesis, Sakarya University, Graduate School of Social Sciences, Sakarya, 2008.

121- Konukçu, Yasemin, *Avrupa Birliği'nin Kafkasya Siyaseti*, Postgraduate Thesis, Yıldız Technical University, Graduate School of Social Sciences, Istanbul, 2011.

122- Köse, Ensar, *18. Yüzyıl Başlarında Kafkaslar'da Nüfuz Mücadelesi*, Postgraduate Thesis, Istanbul University, Graduate School of Social Sciences, Istanbul, 1996.

123- Köstem, Seçkin, *Transnationalism and the State: Turkish Foreign Policy towards the Turkic World*, Postgraduate Thesis, Bilkent University, Graduate School of

Social Sciences, Ankara, 2010.

124- Kuloğlu, Rüştü Mürşit, *Çeçenistan'da Sosyo Kültürel ve Siyasi Gelişmeler*, Postgraduate Thesis, Trakya University, Graduate School of Social Sciences, Edirne, 1997.

125- Kumbaraoğlu, Aykut, *Nationalism and Russia*, Postgraduate Thesis, Middle East Technical University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 1995.

126- Kundakçı, Emel, *1945-1950 Yılları Arası Türk-Sovyet İlişkileri*, Postgraduate Thesis, Ege University, Graduate School of Social Sciences, İzmir, 1997.

127- Kunduh, Yaşar, *After Finishing of Union Soviet and Socialist Republics (USSR) Last Developments in Transcaucasus and Ethnic Structure of The Region,* Postgraduate Thesis, Gazi University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 1999.

128- Kuyumcu, M. İhsan, *Güney Kafkasya Ülkelerinin Demokratikleşme Süreçlerinin Karşılaştırmalı Analizi*, Postgraduate Thesis, Turkish War Colleges, Institute of Strategic Researh, Istanbul, 2010.

129- Küçükkayhan, Çetin, *The Caucasia, from Brest Litovsk Peace to Mondros Ceasefire, from the Point of View Ottoman Pres*, Postgraduate Thesis, Istanbul, Graduate School of Social Sciences, Istanbul, 2001.

130- Leylak, Mehmet Halil, *Orta Asya ve Kafkaslar'da Türklerin Demografik Yapısı (20. Yüzyıl)*, PhD Dissertation, Ankara University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 1997.

131- Mammadov, Rovshan, *ABD'nin Güney Kafkasya Politikası*, Postgraduate Thesis, Ankara University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2008.

132- Mangıtlı, Ulaş, *Russia, Turkey and Eurasia: Intersection of Turkish and Russian Foreign Policy Spheres in Eurasia*, Postgraduate Thesis, Bilkent University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2001.

133- Mardanov, Samir, *Avrupa Birliği'nin Kafkasya Politikası*, Postgraduate Thesis, Ankara University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2006.

134- Memmedov, Asım, *Güney Kafkasya'da Etnik Çeşitlilik*

ve Çatışma: Abhazya ve Dağlık Karabağ Sorunları, Postgraduate Thesis, Ankara University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2002.

135- Memmedov, Ramil, *Güney Kafkasya'nın Dış Güvenlik Seçenekleri ve NATO*, Postgraduate Thesis, Istanbul University, Graduate School of Social Sciences, Istanbul, 2003.

136- Memmedov, Zaur, *Inogate Projesi Çerçevesinde AB-Güney Kafkasya Ülkeleri İlişkileri*, Postgraduate Thesis, Ankara University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2004.

137- Mikaylov, Muhabbet, *Kafkaslarda Atlı-Bozkır Kavimleri (M.Ö. 1 Bin)*, Postgraduate Thesis, Gazi University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2000.

138- Murgul, Yalçın, *Baku Expedition of 1917-1918: A Study of Ottoman Policy towards the Caucasus*, Bilkent University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2007.

139- Mustafayev, Beşir, *Ermenilerin Kuzey Azerbaycan'daki Faaliyetleri (1905-1920)*, PhD Dissertation, Ege University, Graduate School of Social Sciences, İzmir, 2009.

140- Nazır, Bayram, *Osmanlı-Rus Savaşlarında Acaralılar (1774-1829)*, Postgraduate Thesis, Atatürk University, Graduate School of Social Sciences, Erzurum, 1993.

141- Oduncu, Fulya, *SSCB'nin Dağılmasından Günümüze Türkiye'nin Ermenistan ve Azerbaycan ile Olan İlişkilerinin Türk Dış Politikasındaki Kafkasya Yaklaşımlarına Etkileri*, Postgraduate Thesis, Beykent University, Graduate School of Social Sciences, Istanbul, 2011.

142- Oğuz, Celal Cem, *Relations Between The Ottoman Empire and Bolshevik Russia (1917-1918)*, Postgraduate Thesis, Bilkent University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 1998.

143- Oral, Tolga, *Sovyetler Birliği Yönetimi Altında Gürcistan*, Postgraduate Thesis, Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Graduate School of Social Sciences, Kahramanmaraş, 2011.

144- Ölçer, Selma, *Mihrali Bey*, Postgraduate Thesis, Çanakkale Onsekiz Mart University, Graduate School of Social Sciences, Çanakkale, 1998.
145- Övsev, Elibol, *Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Güney Kafkasya-Karadeniz Politikaları*, Postgraduate Thesis, Ankara University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2010.
146- Özer, Abdurrahim, *The Ottoman-Russian Relations Between the Years 1774-1787*, Postgraduate Thesis, Bilkent University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2008.
147- Özer, Sanem, *A Common Foreign and Security Policy towards the Caucasus: With Special Reference to Some Europe Member States*, PhD Dissertation, Marmara University, European Union Institute, Istanbul, 2006.
148- Özsaray, Mustafa, *Kafkas Halklarından Adığelerin Eski Dinleri ve İslamiyet'in Kuzey Kafkasya'ya Girişi*, Postgraduate Thesis, Marmara University, Graduate School of Social Sciences, Istanbul, 1998.
149- Öztürk, Mustafa, *Atatürk Döneminde Türkiye'nin Kafkasya Politikası*, Postgraduate Thesis, Hacettepe University, Institute of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution, Ankara, 2005.
150- Ramazanov, Namık, *Avrupa Birliği Güney Kafkasya İlişkilerinin Hukuki-Siyasi Boyutu*, Istanbul University, Graduate School of Social Sciences, Istanbul, 2009.
151- Sadıgbeyli, Rövşen, *Stability in the South Caucasus: The Role of Russia and Turkey*, Bilkent University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2002.
152- Sakal, Fahri, *Ağaoğlu Ahmed Bey*, PhD Dissertation, Ondokuz Mayıs University, Graduate School of Social Sciences, Samsun, 1995.
153- Salmanlı, Zeynep, *1991 Sonrası Türkiye-Azerbaycan İlişkileri*, Postgraduate Thesis, Gazi University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2007.
154- Salur, Şammas, *The Importance of Caspian Oil for Azerbaijan to Integrate into the Democratic World Community: Implications of Oil Revenues, Oil Pipelines*

and Nogorno Karabakh Dilemma, Postgraduate Thesis, Fatih University, Graduate School of Social Sciences, Istanbul, 1999.

155- Sancak, Kadir, *Gürcistan'nın Kafkasya'daki Yeri*, Marmara University, Institute of Middle East and Islamic Countries Studies, Istanbul, 2000.

156- Sarıahmetoğlu, Nesrin, *Azeri-Ermeni Münasebetleri ve Dağlık Karabağ Olayları*, Postgraduate Thesis, Marmara University, Graduate School of Social Sciences, Istanbul, 1989.

157- Sarı, Mustafa, *Türkiye-Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921)*, PhD Dissertation, Sakarya University, Graduate School of Social Sciences, Sakarya, 2010.

158- Saylan, Gürkan Fırat, *Piroğlu Fahrettin Erdoğan Bey-Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti Hariciye Nazırı*, Postgraduate Thesis, Ataütrk University, Institute of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution, Erzurum, 2003.

159- Selimoğlu, Ömer, *Türkiye-Kafkasya Sınırı Tarihi Üzerine Bir Not*, Undergraduate Dissertation, Istanbul University, Faculty of Letters, Department of History, Istanbul, 1972.

160- Sertiç, Şakir, *Kumuk ve Diğer Dağıstan Türkleri Tarihi*, Undergraduate Dissertation, Istanbul University, Faculty of Letters, Department of History, Istanbul, 1966.

161- Sili, Timur, *Kafkas Seferi*, Postgraduate Thesis, Gazi University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 1999.

162- Solmaz, Sefer, *Karaçay Türkleri ve Karaçay Türkçesi*, Undergraduate Dissertation, Ankara University, Faculty of Languages History and Geography, Department of History, Ankara, 1990.

163- Soltayev, Zelimhan, *Kuzey Kafkasya'da Sufi Hareketleri (1775-1859)*, Postgraduate Thesis, Ankara University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2003.

164- Sönmez, Sait, *Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikasının Bölgenin Etnik Çatışma Potansiyeli Açsısından İncelenmesi*, Postgraduate Thesis, Uludağ

University, Graduate School of Social Sciences, Bursa, 2004.

165- Söylemez, Turgay, *Azerbaycan'ın Bağımsızlık Mücadelesi*, Postgraduate Thesis, Fırat University, Graduate School of Social Sciences, Elazığ, 1996.

166- Sürmeli, Serpil, *Türkiye-Gürcistan İlişkileri*, Atatürk University, Institute of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution, Erzurum, 1997.

167- Sünbül, Tahir, *Azerbaycan'daki Siyasi Partiler (1905'den Günümüze)*, PhD Dissertation, Ankara University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 1996.

168- Şahbazov, Rövşen, *Avrupa Birliği'nde Genişmele Stratejisi Çerçevesinde Yeni Komşuluk Politikası (Güney Kafkasya Ülkeleri Yönünden Bir Değerlendirme)*, PhD Dissertation, Dokuz Eylül University, Graduate School of Social Sciences, İzmir, 2009.

169- Şal, Birol, *Soğuk Savaş Sonrası Süreçte Türkiye'nin Güney Kafkasya'ya Yönelik Dış Politika Açılımları*, PhD Dissertation, Marmara University, Graduate School of Social Sciences, Istanbul, 2009.

170- Şekerkıran, Selami, *Türk-Rus Sınırı (1919-1946)*, PhD Dissertation, Ankara University, Institute of Turkish Revolution History, Ankara, 2008.

171- Tanboğa, İhsan Murat, *Analysis of Relations between the Southern Caucasus States, Turkey, Europe*, Postgraduate Thesis, Marmara University, European Union Institute, Istanbul, 2010.

172- Tanrıverdi, Mustafa, *Karapapakların Anadolu'ya Göçü*, Postgraduate Thesis, Gazi University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2009.

173- Taşkın, Ahmet, *The Caspian Oil and After Native Pipelines*, Postgraduate Thesis, Fatih University, Graduate School of Social Sciences, Istanbul, 1999.

174- Taşkıran, Cemalettin, *Tarihi Akış İçinde Karabağ Meselesi ve Türkiye'nin Karabağ Politikası*, PhD Dissertation, Hacettepe University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 1994.

175- Tavkul, Ufuk, *Karaçay-Malkar Toplumunda Sosyal Yapı ve Değişme*, Postgraduate Thesis, Hacettepe University, Graduate School of Social Sciences,

Ankara, 1991.
176- _____, *The Ethnic Origins of Karachay-Balkar Socio-Cultural Structure and Acculturation*, PhD Dissertation, Hacettepe University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 1996.
177- Temizkan, Abdullah, *At the Time of Soviet Union Karachai and Balkans*, Postgraduate Thesis, Gazi University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 1997.
178- _____, *Kuzey Kafkasya'da Osmanlı Rus Mücadelesi (1780-1812)*, PhD University, Ankara University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2005.
179- Tercan, Serkan, *TBMM Hükümetlerinin Kafkas Politikası (1920-1923)*, Postgraduate Thesis, Süleyman University, Graduate School of Social Sciences, Isparta, 2011.
180- Tezcan, Mehmet, *Kuşanlar Tarihi (Yüeh-Chih'lerden Kuşan'lara)*, PhD Dissertation, Atatürk University, Graduate School of Social Sciences, Erzurum, 1996.
181- Tokses, Süeda, *Kafkasya'da Kafkas-Rus Mücadelesi, Kabartay-Balkar Cumhuriyeti (XIX. Asırda)*, Undergraduate Dissertation, Istanbul University, Faculty of Letters, Department of History, Istanbul, 1966.
182- Tombuloğlu, Tuba, *Kafkasya'nın Etnik ve Kültürel Yapısının Oluşumunda Türklerin Rolü*, Postgraduate Thesis, Ankara University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2003.
183- Tokses, Süeda, *Kafkasya'da Kafkas-Rus Mücadelesi, Kabartay-Balkar Cumhuriyeti (XIX. Asır)*, Undergraduate Dissertation, Istanbul University, Faculty of Letters, Department of History, Istanbul, 1966.
184- Tunç, Zekiye, *Malazgirt Öncesi Kafkasya'da Türk Varlığı*, PhD Dissertation, Fırat University, Graduate School of Social Sciences, Elazığ, 2012.
185- Turali, Banu, *Challenges to the South Caucasus Policy of the Europe: The Case of the Nagorno Karabakh Conflict*, Postgraduate Thesis, Marmara University, European Union Institute, Istanbul, 2010.

186- Tuysuz, Cem, *Selçuklular Döneminde Azerbaycan*, Postgraduate Thesis, Atatürk University, Graduate School of Social Sciences, Erzurum, 1997.
187- Türkmen, H. İlhan, *Ahmet Anzavur Ayaklanması ve Tenkidi*, Postgraduate Thesis, Ankara University, Institute of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution, Ankara, 1987.
188- Türksavaş, Günnur Tuba, *Avrupa Birliği'nin Güncel Kafkasya Politikası ve Türkiye*, Gazi University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2006.
189- Tütüncü, Gözde, *The Role of the European Union in the South Caucasus Peace Process and Contribution of Turkey*, Postgraduate Thesis, Bahçeşehir University, Graduate School of Social Sciences, Istanbul, 2010.
190- Uca, Alaattin, *Türkçülük Fikrinin Ünlü Mütefekkiri Ali Bey Hüseyinzâde (Turan)'nın Hayatı, Fikirleri ve Eserleri*, Postgraduate Thesis, Atatürk University, Graduate School of Social Sciences, Erzurum, 1997.
191- Uludağ, Mehmet Bülent, *Rusya ve Sovyetler Birliği'nde Gürcüler ve Gürcüstan*, Postgraduate Thesis, Ankara University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 1993.
192- Uludağ, Mehmet Bülent, *The Nationalist and Secessionist Movements in Caucasia in the Soviet and Post-Soviet Period with the Effects on the Opening Process of Eurasia Region to International System*, PhD Dissertation, Ankara University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 1999.
193- Uzdaş, Esin, *Anadolu'da Yaşayan Kuzey Kafkasya Kültürünü Simgeleyen Folklorik Değerler*, Postgraduate Thesis, Ankara University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 1994.
194- Ünal, Hasan, *Azerbaycan Türkleri*, Undergraduate Dissertation, Istanbul University, Faculty of Letters, Department of History, Istanbul, 1981.
195- Üner, Merve, *Kafkas Cephesi'nde Rusların Eline Geçen Düşen Türkler*, Postgraduate Thesis, Balıkesir University, Graduate School of Social Sciences, Balıkesir, 2012.
196- Ünsaldı, Murat, *Batı Cephesinde Kuvayı Milliye ve*

Düzenli Orduya Geçiş, Postgraduate Thesis, Ankara University, Institute of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution, Ankara, 1987.

197- Üren, Umut, *Kuzey Kafkasya'daki Eski Türk Kavimlerinden Burcanlar*, Postgraduate Thesis, Ege University, Graduate School of Social Sciences, İzmir, 2010.

198- Valeriy, Morkva, *The Georgian of the South Western Caucasus in Ottoman-Russian Relations 1783-1806*, Postgraduate Thesis, Bilkent University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2004.

199- Varoğlu, Aytekin, *Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya Politikası*, Undergraduate Dissertation, Cumhuriyet University, Faculty of Letters, Department of History, Sivas, 2001.

200- Yağcı, Zübeyde Güneş, *Ferah Ali Paşa'nın Soğucak Muhafızlığı (1781-1785)*, Ondokuz Mayıs University, Graduate School of Social Sciences, Samsun, 1998.

201- Yalçın, Yavuz Mustafa, *Georgian-Abkhaz Ethnic Conflict: A Case in Moscow's Nationality Policy*, Postgraduate Thesis, Bilkent University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2001.

202- Yapa, Ercan, *1991 Sonrası Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki Rolü*, Postgraduate Thesis, Kocaeli University, Graduate School of Social Sciences, Kocaeli, 2008.

203- Yapıcı, Hakkı, *Osmanlı-Rus Harbi'nde Kafkas Cephesi (1877-1878)*, PhD Dissertation, Atatürk University, Graduate School of Social Sciences, Erzurum, 2011.

204- Yasak, M. Salih; Sedat Savaş; Cüneyt Kaya; Cengiz Sarnıç; Durmuş Köse, *Tevarih-i Tatar Han ve Dağıstan*, Undergraduate Dissertation-Translation, Istanbul University, Faculty of Letters, Department of History, Istanbul, 1979.

205- Yassa, Çağla Gül, *Geopolitical Importance and Impacts of Baku-Ceyhan Oil Pipeline and Factors Influencing its Construction*, Postgraduate Thesis, Marmara University, Graduate School of Social Sciences, Istanbul, 1999.

206- Yeroğuz, Selim, *Dağıstan ve Kabardiya'da Osmanlı*

Nüfuzu, Undergraduate Dissertation, Istanbul University, Faculty of Letters, Department of History, Istanbul, 1941.

207- Yeşilot, Okan, *Kars-Ahılkelek-Tiflis-Bakü Demiryolu Projesinin Türkiye ve Dünya İçin Önemi*, Postgraduate Thesis, Gebze Institute of Technology, Graduate School of Social Sciences, Kocaeli, 2011.

208- Yıldırım, Fuat, *The Struggle Between Germany and the Ottoman Empire in Caucasus during the World War I*, Postgraduate Thesis, Istanbul University, Graduate School of Social Sciences, Istanbul, 2001.

209- Yıldırım, Habib, *Kafkasya'da Etnik Çatışmalar ve Türkiye Açısından Bölgenin Önemi*, Postgraduate Thesis, Sakarya University, Graduate School of Social Sciences, Sakarya, 2007.

210- Yıldırım, Hüsamettin, *Kafkaslar'da Türk-Rus-Ermeni Münasebetleri (1914-1918)*, Postgraduate Thesis, Ankara University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 1990.

211- Yıldız, Muharrem, *Kafkasya'da Yaşayan Türklerin Dini Hakkında Sosyo-Kültürel Bir Araştırma*, PhD Dissertation, Selçuk University, Graduate School of Social Sciences, Konya, 2000.

212- Yılmaz, Bekir, *Kuzey Kafkasya'da İslam ve Hıristiyanlık Öncesi Dini Yaşam (Abhazlar, Adıgeler ve Karaçay-Malkar Türkleri)*, Undergraduate Dissertation, Ankara University, Faculty of Teology, Ankara, 2001.

213- Yılmazel, Ali Fuat, *Migration and Settlement Movements from Caucasia to Ottoman Lands*, Postgraduate Thesis, Anadolu University Graduate School of Social Sciences, Eskişehir, 2000.

214- Yılmaz, Seda, *Türkiye'nin Güney Kafkasya Politikasında Ermenistan*, Postgraduate Thesis, Kadir Has University, Graduate School of Social Sciences, Istanbul, 2012.

215- Yoldaş, Fatih, *Soğuk Savaş Sonrası Rusya'nın Kafkasya Politikası*, Postgraduate Thesis, Gebze Institute of Technology, Graduate School of Social Sciences, Kocaeli, 2010.

216- Yücesoy, Zülfükar, *Rusya'nın Kafkasya Politikası (1900-1930)*, Postgraduate Thesis, Fırat University, Graduate School of Social Sciences, Elazığ, 2002.
217- Yükselen, Hasan, *Actors in the South Caucasus: Stability Providers or Instability Exploiters*, Middle East Technical University, Graduate School of Social Sciences, Ankara, 2004.
218- Zeynalov, Emin, *Les Facteurs Determinant la Politique des Etats-Unis Enevers le Caucase du SUD*, Postgraduate Thesis, Galatasaray University, Graduate School of Social Sciences, Istanbul, 2009.

Books and Articles

We collected 340 books and articles from different sources. So we can easily say that this section is a comprehensive work. This chapter of our study is a regularly-updated bibliography of the works regarding wider Caucasus region, its history, its peoples, and many other issues such as language, national identity, folklore, tradition, religious beliefs, etc.

This part also was compiled using online bibliographical sources such as bibliographic books, articles, many different websites, databases of the Ministry of Culture and Tourism of Turkey and the Council of Higher Education of Turkey. We must express honestly that we were not able to read most of these books. And the years of publication of these books may not be update, and a great number of these books have been published in Turkey.

1- Abdullah Cevdet, *Kafkasya'daki Müslümanlara Beyanname*, Cenevre, 1905.
2- *Abhazya'nın Bağımsızlığı ve Kafkasya'nın Geleceği*, CSA Global Publishing, Istanbul, 2009.
3- Adıgüzel, Hüseyin, *Kafkasya'da Türk Soykırımı*, İleri Publications, Istanbul, 2012.
4- Agrba, Bela S.; Sami H. Khotko, *Çerkesya Ada Uygarlığı*, Translated by Orhan Uravelli Caucasian Scientific Research Center Publications, Ankara, 2008.
5- Ahmet Cevdet Paşa, *Kırım ve Kafkas Tarihçesi*, Turan Publications, Istanbul, 1995.

6- Akçora, Ergünöz, *Geçmişten Günümüze Çeçenler*, Turan Publishing, Istanbul, 1996.
7- Altınay, Ahmet Refik, *Kafkas Yollarında İki Komite, İki Kıtal*, Prepared by Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Publications, Istanbul, 1998.
8- Akmaz, Ahmet, *Rus Yayılmacılığı Karşısında Kafkasya Müridizm Hareketi*, Our Youth Publications, Kayseri, 1994.
9- Aksamaz, Ali İhsan, *Kafkasya Kökenli Bir Topluluk Lazlar*, Çivi Yazıları Publications, Istanbul, 1996.
10- _____, *Kafkasya'dan Karadeniz'e Lazların Tarihsel Yolculuğu*, Çivi Yazıları Publications, Istanbul, 1997.
11- _____, *Dil-Tarih-Kültür-Gelenekleriyle Lazlar*, Sorun Publications, Istanbul, 2000.
12- Aksamaz, Nuray Gök, *Kuzey Kafkasya Mitolojisi*, Sorun Publications, Istanbul, 2001.
13- Akyıldız, Hakkı, *Güney Kafkasya Cumhuriyetleri*, Istanbul, 1946.
14- Ali Ahmetbeyoğlu, Recep Ahıshalı, *Kafkas Dosyası*, Tatav Publications, Istanbul, 2006.
15- Aliyev, Haydar, *Dünya Siyasetinde Azerbaycan Petrolü*, Translated by Abdullah Çiftçi, Ergun Kocabıyık, Sabah Books, Istanbul, 1998.
16- Allen, W.; Paul Muratof, *Kafkas Harekatı: 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi*, Presidency of General Staff Printing House, Ankara, 1966.
17- Altınay, Nuh, *Tarihten Günümüze Çeçenistan Cihadı*, Ravza Publications, Istanbul, 1996.
18- Anadol, Cemal, *Kuzey Kafkasya'nın Şanlı Tarihinden Altın Sayfalar: Çağımızın Gerçek Kahramanları Çeçenler*, Kamer Publications, Istanbul, 1996.
19- Argun, Yura G., *Abhazya'da Yaşam ve Kültür*, Translated by Hayri Ersoy-Yalçın Karadaş, Nart Publications, Istanbul, 1990.
20- Arı, Tayyar, *Orta Asya ve Kafkasya-Rekabetten İşbirliğine*, Marmara Books Center Publications, Istanbul, 2010.
21- Arslan, Ozan, *Osmanlı'nın Son Zaferleri 1918 Kafkas Harekatı*, Doğan Books, Istanbul, 2010.
22- Arslangereyev, Zelimhan, *Çeçenistan Gerçeği*, Istanbul, 2000.

23- Arzumyan, Makiç Vahani, *Kafkasların Lenin'i Stepan Şahıumyan*, Translated by Armenak Çaparitze, Umut Printing House, Istanbul, 2009.
24- Askerbi, Şortan, *Büyük Çerkes Düşünürü Kazanokue Jabağı: Hayatı, Görüşleri*, Translated by Afeşij Emin, Marj Publications, Ankara.
25- Aslan, Yasin, *Hazar Petrolleri, Kafkas Kördüğümü ve Türkiye*, Ankara, 1997.
26- Aslan, Betül, *I. Dünya Savaşı Esnasında Azerbaycan Türkleri'nin Anadolu Türkleri'ne "Kardaş Kömeği (Yardımı)" ve Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi*, Higher Institution of Atatürk Culture, Language and History, Ankara, 2000.
27- Aslan, Kıyas, *Ahıska Türkleri*, Culture and Cooperation Association of Ahıska Publications, Ankara, 1995.
28- Aslan, Yasin, *Azerbaycan'ın Bağımsızlık Mücadelesi*, Yağmur Publications, Ankara, 1992.
29- _____, *Bugünkü Azerbaycan'da Pantürkizm ve Panislamizm*, Istanbul, 1990.
30- _____, *Can Azerbaycan-Karabağ'da Talan Var*, Kök Publications, Ankara, 1990.
31- _____, *Hazar Petrolleri, Kafkas Kördüğümü ve Türkiye*, Ankara, 1997.
32- _____, *Yeni Demokrat Rus Çarları ve Türk Gerçeği*, Ankara, 1994.
33- Aslan, Yavuz, *Mustafa Kemal-M. Frunze Görüşmeleri-Türk-Sovyet İlişkilerinde Zirve*, Kaynak Publications, Istanbul, 2002.
34- Aslanbek, Mahmut, *Karaçay ve Malkar Türklerinin Faciası*, Çankaya Printing House, Ankara, 1952.
35- Atan, Fatih, *Kafkas-Abhazya Dayanışma Komitesi ve Bir Dönemin Anatomisi (1922-1993)*, Dönence Publications, 2010.
36- Atnur, İbrahim Ethem, *Osmanlı Yönetiminden Sovyet Yönetimine Kadar Nahçıvan (1918-1921)*, Turkish Historical Society, Ankara, 2001.
37- Aydemir, İzzet, *Kuzey Kafkasyalıların Göç Tarihi*, Gelişim Printing House, Ankara, 1988.
38- Ayyıldız, Hakkı Arif, *Güney Kafkasya Cumhuriyetleri: Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan*, Istanbul, 1948.

39- Azer, Candan, *Babadan Oğula Güney Kafkasya Türkiye-Güney Kafkasya İlişkileri*, Truva Publications, Istanbul, 2011.
40- Aziz, Semih, *Büyük Harpte Kafkas Cephesi Hatıraları*, Presidency of General Staff Printing House, Ankara, 1934.
41- Baddeley, John F., *Rusların Kafkasya'yı İstilası ve Şeyh Şamil*, Kayıhan Publications, Istanbul, 1996.
42- Bağ, Yaşar, *Türklerde ve Çerkeslerde İslam Öncesi Kültür-Din-Tanrı*, Çivi Yazıları Publications, Istanbul, 1997.
43- _____, *Çerkesler'in Dünü Bugünü*, Caucasus Association Publications, Ankara, 2004.
44- Bahçinyan, Feliks, *Çeçen Güncesi*, Translated by Sarkis Seropyan, Istanbul, 1998.
45- Baj, Jabağı, *Çerkesya'da Sosyal Yaşayış-Âdetler*, Cultural Journal of the Caucasus Publications, Ankara, 1969.
46- _____, *Çerkesler*, Akyıldız Publications, Ankara, 1995.
47- Bala, Mirza Mehmetzâde, *Millî Azerbaycan Hareketi*, Prepared by Ahmet Karaca, Culture Association of Azerbeijan Publications, Ankara, 1991.
48- Bal, Halil, *Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kuruluş Mücadelesi ve Kafkas İslam Orduları*, İdil Publications, 2010.
49- Barlas, Cafer, *Dünü ve Bugünü ile Kafkasya Özgürlük Mücadelesi*, İnsan Publications, Istanbul, 1999.
50- Barlas, Cafer, *Kafkasya'nın Özgürlük Mücadelesi*, İnsan Publications, Istanbul, 1999.
51- Başer, Alev Erkilet, *Ele Geçirilemeyen Toprak: Kuzey Kafkasya Şeyh Şamil'den Şamil Basayev'e Çeçenistan-Dağıstan Direniş Hareketleri*, Fecr Publications, Ankara, 2002.
52- Baykara, Hüseyin, *Azerbaycan İstiklal Mücadelesi Tarihi*, Azerbaijan Folk Publications, Istanbul, 1975.
53- _____, *Azerbaycan'da Yenileşme Hareketleri (XIX. Yüzyıl)*, Research Institute of Turkish Culture Publications, Ankara, 1966.
54- Bayraktar, Hilmi, "Kırım ve Kafkasya'dan Adana Vilayeti'ne Yapılan Göç ve İskânlar (1865-1907)", *Selçuk University Review of the Institute of Turkology*,

Issue 22, Konya, 2007.
55- Baytugan, Barasbi, *Kuzey Kafkasya*, Culture Association of the Caucasus Publications, Samsun, 1973.
56- Bayraktar, Rasim, *Ahıska: 21. Yüzyılda İnsanlık Dramı*, Istanbul.
57- _____, *Ahıska-Çıldır Beylerbeyliği*, Yaşayan Kitaplar Publications, Istanbul, 2000.
58- Bedirhan, Yaşar, *Selçuklular ve Kafkasya*, Çizgi Bookshop, Konya, 2008.
59- Bekmirza, Negumuko Şora, *Adıge-Hatikhe-Çerkes Tarihi*, Transleted by Vasfi Güsar, Istanbul, 1976.
60- Bell, J. S., *Çerkesya'dan Savaş Mektupları*, Translated by Sedat Özden, Caucasus Foundation Publications, Istanbul, 1998.
61- Benet, Sula, *Abhazlar: Kafkasların Uzun Ömürlü İnsanları*, Translated by Nuran Kılıçarslan, Kaf-der Publications, Ankara, 1994.
62- Bennigsen, Alexandre, *Kafkaslarda Müslüman Gerilla Savaşı (1918-1928)*, Translated by Akın Kösetorun, Middle East Technical University, Ankara, 1984.
63- Berdzenişvili, Nikoloz; Simon Canaşia, *Gürcistan Tarihi*, 2nd edition, Translated by Hayri Harioğlu, Sorun Publications, Istanbul, 1997.
64- Berje, Adolf, *Kafkasya-Dağlı Halkların Göçü ve Kısa Tarihi*, Translated by Murat Papşu, Çivi Yazıları Bookshop, Istanbul, 2010.
65- Berkok, İsmail, *Tarihte Kafkasya*, Istanbul, 1958.
66- Berkuk, İsmail Hakkı, *Büyük Harpte (1334) Şimali Kafkasya'daki Faaliyetlerimiz ve 15. Fırkanın Harekâtı ve Muharebeleri*, Military Printing House, Istanbul, 1934.
67- Berzeg, Sefer Ersin, *Kafkasya Bibliyografyası*, Çivi Yazıları Bookshop, Istanbul, 2005.
68- _____, *Kafkasya ve Çerkesler Bibliyografyası*, Kafkas Gerçeği Publications, Samsun, 1996.
69- _____, *Kafkasya ve Diaspora Üzerine Söyleşiler*, Kuban Printing House, Ankara, 2011.
70- _____, *Kafkasya ve Diaspora Yayın Hayatından*, Kuban Printing House, Ankara, 2008.
71- _____, *Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti 1917-*

1922, Volume 1, United Caucasus Association Publications, 2003.

72- _____, *Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti 1917-1922 Bağımsızlık Mücadelesi*, Volume 2, United Caucasus Association Publications, 2004.

73- _____, *Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti 1917-1922 Sovyet Karanlığına Girerken*, Volume 3, United Caucasus Association Publications, 2006.

74- _____, *Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Devlet Başkanı Pşimaho Kotse (Kosok) Yaşamı ve Gurbet Yazıları*, Kuban Printing House, Ankara, 2011.

75- _____, *Sürgünde Doğmuş Bir Kafkas Şairi Seyn Tıme (Hüseyin Şem'ı Tümer)*, Caucasian Scientific Research Center Publications, Ankara, 2010.

76- _____, *Gurbetteki Kafkasya'dan Belgeler*, Ankara, 1985.

77- _____, *Gurbetteki Kafkasya II*, Ankara, 1987.

78- _____, *Gurbetteki Kafkasya III*, Ankara, 1989.

79- _____, *Muhacerette Kuzey Kafkasyalı Yazarlar*, Ankara, 1968.

80- Berzeg, Vedat, *Türkiye'de Kuzey Kafkasya ile İlgili Yayınlar Bibliyografyası (1928-1986)*, Culture Association of the Caucasus Publications, Samsun, 1986.

81- Beygua Ömer Büyüka, *Abhaz Tarihinin İskeleti*, Abhazoloji Publications, Istanbul, 1993.

82- Beygua, Valeri, *Abhazya Tarihi*, Translated by Papapha Mahinur Tuna, As Publications, Istanbul, 2000.

83- Bice, Hayati, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, Turkish Religious Foundation Publications, Ankara, 1991.

84- Bilatti, Balo; M. Aydın Turan, *Kafkasya Üzerine Düşünceler Seçme Yazılar*, United Caucasus Association Publications, 2004.

85- Bilici, Mahmut, *Kafkas Tarihi I-II*, Berikan Bookshop, 2011.

86- Bilge, Sadık Müfit, *Osmanlı Devleti ve Kafkasya*, Eren Publications, Istanbul, 2005.

87- _____, *Osmanlı Çağında Kafkasya (1454-1829)*, 2nd edition, Kitabevi Publications, Istanbul, 2012.

88- *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkasya Cephesi 3. Ordu Harekâtı*, Presidency of General Staff Publications, Ankara, 1993.

89- Blanch, Lesley, *The Sabres of Paradise: Conquest and Vengeance in the Caucasus*, Taurus Parke Paperbacks Publications, Newyork, 2004.
90- Bradley, Michael, *Chosen People from the Caucasus: Jewish Origins, Delusions, Deceptions and Historical Role in the Slave Trade, Genocide and Cultural Colonization*, Third World Press, Chicago, 1992.
91- Brosset, Marie Felicite, *Gürcistan Tarihi*, Turkish Historical Society, Ankara, 2003.
92- Bryan, Fanny E., *Sovyetler Birliği'nin Çeçen-İnguş Cumhuriyeti'nde Din Aleyhtarı Faaliyetleri ve İslamiyet'in Varolma Mücadelesi*, Translated by Yasin Ceylan, Middle East Technical University Publications, Ankara, 1985.
93- Bullough, Oliver, *Let Our Fame Be Great: Journeys Among the Defieant People of the Caucasus*, Basic Books, Newyork, 2010.
94- Butbay, Mustafa, *Kafkasya Hatıraları*, Prepared by Ahmet Cevdet Canbulat, Turkish Historical Society Publications, Ankara, 2007.
95- Cabağı, Wassan-Giray, *Kafkas-Rus Mücadelesi*, Baha Printing House, Istanbul, 1967.
96- Canak, Ahmet Fahri, *Kafkaslardan Uzunyayla'ya*, Ankara, 1989.
97- Canbek, Ahmet, Kuzey Kafkasya Trajedisi, Prepared by Nurcan Aydemir Turan, Istanbul, Caucasus Publications, Istanbul, 1994.
98- Candan, Azer, *Babadan Oğla Güney Kafkasya*, Edited by Hüseyin Movit, Truva Publications, Istanbul, 2010.
99- Cemilli, Elnur, *ABD'nin Güney Kafkasya Politikası*, IQ Culture Art Publications, Istanbul, 2007.
100- Coene, Frederik, *The Caucasus: An Introduction*, Routledge Taylor&Francis Group, Newyork, 2010.
101- Çapraz, Hayri, *Rusya Dış Ticaret Politikasında Güney Kafkasya (19th Century)*, Faculty Bookshop, 2012.
102- Çeçen, Anıl, *Çeçenistan Dosyası*, New Eurasia Publications, Ankara, 2002.
103- *Çeçenistan Bir Kafkasya Öyküsü*, Caucasus-Chechen Culture Association Publications, Istanbul, 2000.
104- *Çeçenistan Yok Sayılan Ülke*, Compiled by Özcan Özen,

Osman Akınyah, Everest Publications, Istanbul, 2002.
105- *Çeçenistan Dosyası*, The Solidarity Committee of the Caucasus-Chechen Publications, Istanbul, 1994.
106- *Çeçenistan Gerçeği: Çeçenistan'da Gelişen Olayların Tarihsel Arka Planı*, The Solidarity Committee of the Caucasus-Chechen Publications, Ankara, 1995.
107- Çelik, Kenan; Cemalettin Kala, *Kafkasya'nın Soysa-Ekonomik Yapısı*, Karadeniz Technical University Publications, Trabzon, 2002.
108- Çelik, Osman, *Düşüncenin Bıraktığı İzler*, Gelişim Printing House, Ankara, 1988.
109- _____, *Kuzey Kafkasya Gezi Notları*, Gelişim Printing House, Ankara, 1991.
110- *Çerkesleri Anlamak Türkiye Rusya ve Kafkasya*, Edited by Yalçın Karadaş, İmleç Book Publications, Istanbul, 2010.
111- Çiloğlu, Fahrettin, *Gürcülerin Tarihi*, Ant Publications, Istanbul, 1993.
112- Çoğ, Mehmet, *VII-X. Yüzyıllarda Güney Kafkasya'da İslam Hâkimiyeti*, Serander Publications, Trabzon, 2009.
113- Çolak, Mustafa, *Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkas Politikası 1914-1918*, Turkish Historical Society, Istanbul, 2006.
114- Çurey, Ali, *Hatti-Hititler ve Çerkesler*, Çivi Yazıları Publications, Istanbul, 2012.
115- Dağı, Zeynep, *Rusya'nın Dönüşümü-Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika*, Boyut Books, Istanbul, 2002.
116- Dağıstanlı, Hadduç Fazıl, *Bir Kahramanın Hayatı, Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa*, Doğan Brother Printing House, Istanbul, 1969.
117- Daryal, F., *Kafkas Almanağı*, Istanbul, 1936.
118- Deliorman, Orhan, *Büyük İslam Mücahidi İmam Şamil*, Mihrab Publications, Istanbul, 1969.
119- Demirağ, Yelda; Cem Karadeli, *Geçmişten Günümüze Dönüşen Orta Asya ve Kafkasya*, Palme Publications, Ankara, 2006.
120- Demirkaya, Gevher Aktaş, *Dinmeyen Acı Kafkasya*, Karma Books, Istanbul, 2008.

121- Demir, Ali Faik, *Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya*, Bağlam Publications, Istanbul, 2003.
122- Denizci, Özge Ç., *Gürcüler-Müzik, Tarih, Dil, Kültür*, Çivi Yazıları Publications, Istanbul, 2010.
123- Dikkaya, Mehmet, *Orta Asya ve Kafkasya*, Beta Bookshop, Istanbul, 2009.
124- *Dili Edebiyatı ve Tarihi ile Çerkesler*, Prepared by Hayri Ersoy, Nart Publishing, Istanbul, 1993.
125- Doğan, İsmail, *Kafkasya'daki Göktürk (Runik) İşaretli Yazıtlar*, The Turkish Language Association Publications, Ankara, 2000.
126- Dolay, Nur, *Kafkasya Çemberi Sözün Anlamını Yitirdiği Yer*, Çivi Yazıları Bookshop, Istanbul, 2001.
127- Dönmez, Ömer Mustafa, *Bir Kafkas Gazisi*, Yeni Zamanlar Dağıtım, 2008.
128- Dudayev, Cahar, *Çeçen Devletinin Siyasal Devlet Yapısı Sorunu Üzerine*, Translated by Aydın Süer, Culture and Solidarity Association of Caucasian, Ankara, 1996.
129- Dumas, Alexandre, *Kafkasya Maceraları*, Caucasus Foundation Publications, 2000.
130- Dumazil, Georges, *Kafkas Halkları Mitolojisi*, Translated by Musa Yaşar Sağlam, Ayraç Publications, Ankara, 2000.
131- Emsen, Ö. Selçuk; Ş. Mustafa Ersungur; Dilek Özdemir, *Orta Asya ve Kafkasya Ekonomilerine Bir Bakış*, Political Bookshop, Ankara, 2011.
132- Erbs, Georg, *Kafkasus*, Selenge Publications, Istanbul, 2009.
133- Erel, Şerafettin, *Dağıstan ve Dağıstanlılar*, Istanbul Printing House, Istanbul, 1961.
134- Erkan, Aydın Osman, *Başımı Kafkasya'ya Çevir Osman Ferit Paşa'nın Hayatı*, Çitlembik Publications, Istanbul, 2009.
135- Erkan, Aydın Osman, *Tarih Boyunca Kafkasya*, Çivi Yazıları Bookshop, Istanbul, 1999.
136- Erkin, Celal, *1828-1829 Türk-Rus Harbi Kafkas Cephesi*, Istanbul, 1940.
137- Ersoy, Hayri; Aysun Kamacı, *Çerkes Tarihi*, Tümzamanlar Publishing, Istanbul, 1992.

138- Esadze, Semen, *Çerkesya'nın Ruslar Tarafından İşgali*, Translated by Murat Papşu, Caucasus Association Publications, Ankara, 1999.
139- *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Prepared by Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Publications, Istanbul, 2011.
140- Fouskas, Vassilis K., *Balkanlar, Ortadoğu Kafkasya Soğuk Savaş Sonrası ABD Politikaları*, Aykırı Publications, Istanbul, 2004.
141- *Geçmişten Günümüze Kafkasların Trajedisi*, Caucasian Scientific Research Center Publications, Ankara, 2006.
142- Gierycz, Dorota, *The Mysteries of The Caucasus*, Xlibris Corporation, United States of America, 2010.
143- Gökçe, Cemal, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğunun Kafkasya Siyaseti*, Education and Culture Foundation of Şamil Publications, Istanbul, 1979.
144- Gökdemir, Ahmet Ender, *Cenubi Garbi Kafkas Hükümeti*, Atatürk Research Center Publications, Ankara, 1998.
145- Göztepe, Tarık Mümtaz, *İmam Şamil, Kafkasya'nın Büyük Harp ve İhtilal Kahramanı*, İnkılap Bookshop, Istanbul, 1961.
146- Griffin, Nicholas, *Caucasus, A Journey to the Land Between Christianity and Islam*, The University of Chicago Press, United States of America, 2004.
147- Grigoriantz, Alexandre, *Kafkasya Halkları Tarihi ve Etnografik Bir Sentez*, Sabah Kitapları, Istanbul, 1999.
148- *Güney Kafkasya Halkları Dil-Tarih-Kültür İlişkileri Uluslararası Bilgi Şöleni Bildiriler Kitabı*, Edited by İsmail Doğan, Salih Okumuş, Muhammed Özdemir, Ordu University Publications, Ordu, 2011.
149- Gürbüz, M. Vedat, *Kafkasya'da Siyaset*, Kadim Publications, Ankara, 2012.
150- Habiçoğlu, Bedri, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, Nart Publication, Istanbul, 1993.
151- Hacı Mustafa Mahir, *Kafkasya Kabilelerinin Alamat ve Ümeralarının Hikayat ve Vakıaları*, Bulak Printing House, Kahire, 1893 (R. 1309).
152- Haleddin İbrahimli, *Değişen Avrasya'da Kafkasya*,

Institute of Eurasian Strategic Research, Ankara, 2001.
153- Hamzatov, Resul, *Benim Dağıstanım*, Translated by Mazlum Beyhan, Düşün Publications, Istanbul, 1984.
154- Henze, Marry L., *XIX. Yüzyıl Seyyahlarına Göre Orta Kafkaslarda Din*, Translated by A. Edip Uysal, Middle East Technical University, Ankara, 1984.
155- Hızal, Ahmet Hazer, *Kuzey Kafkasya Hürriyet ve İstiklal Davası*, Orkun Publication, Ankara, 1961.
156- Ildız, Hasan, *Sürgün Hikâyeleri Kafkasya 1943*, Devir Publications, Istanbul, 2009.
157- Ilgar, İhsan, *Rusya'da Birinci Müslüman Kongresi Tutunakları*, Ministry of Culture and Tourism Publications, Istanbul, 1988.
158- Işıklı, Mehmet, *Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürü*, Archeology and Art Publications, 2011
159- İbrahimli, Haleddin, *Değişen Avrasya'da Kafkasya*, Eurasian Strategic Research Center Publications, 2000.
160- İbrahimov, Aydın, *Azerbaycan Coğrafyası*, Ege University, Faculty of Letters Publications, İzmir, 1994.
161- İlhan, Suat, *Kafkasya'nın Gelişen Jeopolitiği*, Research Institute of Turkish Culture Publications, Ankara, 1999.
162- İrge, Filiz, *Sovyetlerden Rusya Federasyonu'na Kapitalist Kuşatma-Balkanlar, Orta Asya, Kafkaslar*, IQ Culture Art Publications, Istanbul, 2006.
163- İsa Nuri Ançok, *Kafkasya'da Adıgeler*, Araks Printing House, Halep, 1937.
164- İskender, Fazıl, *Kafkas Destanı*, Da Printing Publication, Istanbul, 2004.
165- İzzet, Süleyman, *Büyük Harpte (1334-1918) 15. Piyade Tümeninin Azerbaycan ve Şimali Kafkasya'daki Harekat ve Muharebeleri*, Military Printing House, Istanbul, 1936.
166- *Kafkasya Dolmenleri ile Mısır Piramitleri*, Translated by Kayhan Yükseler, Caucasian Scientific Research Center Publications, Ankara, 2009.

167- *Kafkasya ve Orta Asya: Bağımsızlıktan Sonra Geçmiş ve Gelecek Konferansı (25-27 Mayıs 1995)*, Turkish Collaboration and Development Agency Publicaitons, Ankara, 1996.

168- *Kafkasya'da İslam Medeniyeti; Islamic Civilisation in Caucasia*, Proceeding of The International Symposium Baku, Edited by Rafig Aliyev, Research Centre for Islamic History, Art and Culture Publications (IRCICA), Istanbul, 1998.

169- Kafkasyalı, Ali, *Kafkaslardan Gelen Ezan Sesi*, Erzurum, 1995.

170- *Kafkas İslam Ordusu ve Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin Oluşumu*, Edited by Mehmet Rıhtım, Mehman Süleymanov, Atatürk University Publications, Erzurum, 2008.

171- Kaflı, Kadircan, *Kuzey Kafkasya*, Culture Foundations of Turan Publications, Istanbul, 2004.

172- _____, *Türkiye'ye Göçler*, Çeltüt Printing House, Istanbul, 1966.

173- Kalafat, Yaşar, *Güney Kafkasya Sosyal Antropolojisi Araştırmaları*, Eurasian Strategic Research Center, Istanbul, 2000.

174- _____, *Kırım-Kuzey Kafkasya*, Eurasian Strategic Research Center Publications, Istanbul, 2000.

175- Kalmık, Betal, *Adıge Devrim Hareketi, Kabartay-Balkar'da Devrim Mücadelesi*, Translated by Hapi Cevdet, Nıbceğu Publications, Istanbul, 1980.

176- Kamalov, İlyas, *Moğolların Kafkasya Politikası*, Kaknüs Publications, Istanbul, 2003.

177- Kanbolat, Yahya, *1864'e Kadar Kuzey Kafkasya Kabilelerinde Din ve Toplumsal Düzen*, Bayır Publications, Ankara, 1989.

178- Kantarcı, Hakan, *Kıskaçtaki Bölge Kafkasya*, IQ Culture Art Publications, Istanbul, 2006.

179- Karabayram, Fırat, *Güney Kafkasya Jeopolitiğinde Rusya Gerçeği*, IQ Culture Art Publications, Istanbul, 2011.

180- Karabayram, Fırat, *Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikası*, Lalezar Bookshop, Ankara, 2007.

181- Karaçay-Balkarlar, *Tarih, Toplum ve Kültür*, Compiled by Ufuk Tavkul, Yaşar Kalafat, Karam Publlications,

Ankara, 2003.
182- Karagöz, Erkan, *Güneybatı Kafkasya Siyasal ve Sosyal Mücadeleler Tarihi*, Park Book Publications, Adana, 2011.
183- Karakhi, Muhammed Tahir, *Kafkasya Mücahidi Şeyh Şamil'in Gazavatı*, Translated by Mehmet Tahir El-Mevlevi, Amedi Printing House, Istanbul, 1917 (R. 1333).
184- _____, *Kafkas Mücahidi İmam-ı Şamil'in Hatıraları*, Prepared by Ahmet Özdemir, Ministry of Culture Publications, Ankara, 2000.
185- Karny, Yo'av, *Highlanders: A Journey to the Cauasus in Quest of Memory*, Farrar, Straus and Giroux Publishing, Newyork, 2001.
186- Kasumov, Ali; Hasan Kasumov, *Çerkes Soykırımı: Çerkeslerin XIX. Yüzyıl Kurtuluş Savaşı Tarihi*, Translated by Orhan Uravelli, Kaf-Der Publication, Ankara, 1995.
187- Kasım, Kamer, *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya-Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Türkiye, Rusya, İran ve ABD'nin Kafkasya Politikaları*, The International Strategic Research Organisation Publications, Ankara, 2009.
188- Kayabaşı, Selman, *Kafkas Ruleti*, 5th edition, Truva Publications, Istanbul, 2011.
189- Kayabaşı, Selman, *Türkiye'nin Gözyaşları*, Truva Publications, Istanbul, 2006.
190- Kazbek, Aleksandr, *Bir Kafkas Romanı*, Translated by Niyazi Ahmet Banoğlu, Vakit Basımevi, Istanbul, 1941.
191- Kırpık, Güray; Bahattin Demirtaş, *Kafkasya'dan Avrupa'ya Seyahat ve Avrupa Hanedanlarının Akrabalıkları (375-1740)*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2008.
192- Kırzıoğlu, Fahrettin, *Osmanlılar'ın Kafkas Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, Turkish Historical Society, Ankara, 1998.
193- Kızıldağ, Selçuk, *Sarıkamış'tan Kafkasya'ya Nargin*, Gerekli Kitap Yayın Dağıtım, Istanbul, 2008.
194- King, Charles, *The Ghost of Freedom, A History of the*

Caucasus, Oxford University Press, Nerwyork, 2008.

195- Kollautz, A., *Abhazya Tarihinin Bizans Dönemine Ait Belgeleri*, Translated by Bahriye Çelebi, As Publications, Istanbul, 2000.

196- Kosok, Pşımaho, *Kuzey Kafkasya Hürriyet ve İstiklal Savaşı Tairihinden Yapraklar*, Culture and Cooperation Association of North Caucasus Publications, Istanbul, 1960.

197- Köseoğlu, Nevzat, *Türk Kimliği ve Türk Dünyası*, Istanbul, Ötüken Publications, Istanbul, 1998.

198- Kubat, Temirbolat, *Muhacirin Hicrandır Ömrümün Yarısı*, Caucasian Scientific Research Center Publications, Ankara, 2005.

199- Kubat, Temirbolat, *1917 Rus İhtilalinden Kafkasya Anıları*, Compiled by Aytek Kubat, Caucasian Scientific Research Center Publications, Ankara, 2007.

200- Kukul, M. Halistin, *Şeyh Şamil, Çeçenistan*, Ministry of Culture Publications, Ankara, 2002.

201- Kumuk, Cem, *Neredesin Prometheus Kafkasya Aydınlık Günlerini Arıyor*, Alfa Basım Yayın Dağıtım, Istanbul, 2004.

202- Kumuk, Cem, *Kafkasya*, Çivi Yazıları Publications, Istanbul, 2002.

203- Kundukh, Aytek, *Kafkasya Müridizmi (Gazavat Tarihi)*, Prepared by Tarık Cemal Kutlu, Gözde Books Publications, Istanbul, 1987.

204- Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Turkish Historical Society, 5th edition, Ankara, 2010.

205- _____, *Türkiye ve İdil Boyu (1519 Astarhan Seferi, Ten-İdil Kanalı ve XVI-XVII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri)*, Ankara University, Faculty of Languages, History and Geography Publications, Ankara, 1966.

206- _____, *Türkiye ve Rusya (XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Türk-Rus İlişkileri, (1798-1918)*, Ankara University, Faculty of Languages, History and Geography Publications, Ankara, 1970.

207- Kurter, Ziya, *Karakalpak Türkleri*, Ankara, 1974.

208- Kutay, Cemal, *Birinci Dünya HarbindeTeşkilat-ı Mahsusa ve Hayber'de Türk Cengi*, Ercan Printing, Istanbul, 1962.
209- Kutsenko, I. Y., *Doğru ile Eğri*, Caucasian Scientific Research Center Publications, Ankara, 2009.
210- *Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Birleşik Dağlılar Birliği*, Compiled by L. G. Kaymarazova, Eurasian Strategic Research Center, Istanbul, 2001.
211- *Kuzey Kafkasya Tarihinden Belgeler I*, Prepared by Mehmet Fatih Can, Erol Karayel, Meydan Publications, Istanbul, 2010.
212- Kuznetsov, Vladimir; Yoroslav Lebedinski, *Alanlar, Step Atlıları, Kafkas Beyleri*, Translated by, Demir Alp Serezli, Culture and Cooperation Foundation of Alan Publications, Istanbul, 2000.
213- Kürenov, Sapar, *Kafkasya Oğuzları veya Türkmenleri*, Ötüken Publications, Istanbul, 1997.
214- Lagutt, Jean K., *Kafkasya Mücadelesi*, Translated by Fazıl Güneş, Istanbul, 1945.
215- Larcher, Maurice; Zafer Toprak; Bingür Sönmez, *Kafkas Harekâtı-Birinci Dünya Savaşı'nda Türk Cepheleri*, Translated by Can Kapyalı, Omnia Publications, Istanbul, 2010.
216- Longworth, John, *A Year Among The Circassians*, in Two Volumes, Henry Colburn Publisher, London, 1840.
217- Longworth, John, *Kafkas Halklarının Özgürlük Savaşı (1837-1838)*, Translated by Sedat Özden, Rey Publishing, Kayseri, 1996.
218- Lovpaçe, Nurbiy, *Eski Hatıpsa Kentinden Mesaj*, Translated by Kayhan Yükseler, Caucasian Scientific Research Center Publications, Ankara, 2009.
219- Luxembourg, N., *Rusların Kafkasya'yı İşgalinde İngiliz Politikası ve İmam Şamil*, Kayıhan Publications, Istanbul, 1998.
220- Mankoff, Jeffrey, *Russian Foreign Policy, The Return of Great Power Politics*, Rowman&Littlefield Publishers, Inc., Maryland, 2009.
221- Mansur, Şamil, *Çeçenler*, Sam Publications, Ankara, 1993.

222- Markovin, Viladimir İvanoviç, *Kuzey Batı Kafkasya Dolmenleri*, Translated by Orhan Uravelli, Caucasian Scientific Research Center Publications, Ankara, 2008.
223- Masof, Wilhelm, *Kırım ve Kafkasya Seyahyatnamesi*, Istanbul University, Istanbul.
224- Mazıcı, Nurşen, *ABD'nin Güney Kafkasya Politikası Olarak Ermenistan Sorunu 1919-1921*, Pozitif Publications, 2005.
225- Mehmet Ayaz İshaki, *Kafkas Tarihi*, National Way Printing House, Berlin, 1938.
226- Mehmet Emin Resulzâde, *Kafkasya Türkleri*, Prepared by Yavuz Akpınar, İrfan Murat Yıldırım, Selahattin Çağın, Turkish World Researches Foundation Publications, Istanbul, 1993.
227- Mehmetov, İsmail, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik, Yapı: Eski Çağlardan Günümüze Azerbaycan Tarihi*, Prepared by Ekber Necef, Şamil Necefov, Ötüken Publications, Istanbul, 2009.
228- Mert, Okan, *Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan*, IQ Culture Art Publications, Istanbul, 2004.
229- Miminoşvili, Otar, *Gürcistan'da Etnoğrafik Yolculuk*, Çivi Yazıları Publications, Istanbul, 2008.
230- Musayusul, Halil Bek, *Kafkas Dağlarında Bir Öykü-Son Bahadırların Ülkesi*, Translated by Süreyya Ülker, Istanbul, 1988.
231- Mustafa, Münim, *Cepheden Cepheye*, Arma Publications, Istanbul, 1998.
232- Natho, Kadir, *Çerkesler-Kafkasya'da ve Kafkasya Dışındaki Çerkesler*, Caucasian Scientific Research Center Publications, Ankara, 2009.
233- Najjar, Alexandre, *Kafkas Sürgünleri*, Translated by İraid Samyel, Telos Publications, Istanbul, 1999.
234- Neef, Christian, *Kafkasya Rusya'nın Kanayan Yarası*, Yenihayat Kütüphanesi, Istanbul, 2004.
235- Niyazi, M., *Kafkasya ve İran*, Istanbul, 1933.
236- Numanzade, Ömer Faik, *Kafkasya'dan Istanbul'a Hatıralar*, Translated by İrfan Murat Yıldırım, Akademi Bookshop, İzmir, 1996.
237- Okur, Mehmet, *Geçiş Sürecinde Orta Asya ve Kafkasya*

Bölgesi: Reformlar ve Sonuçları, Gazi Bookshop, Ankara, 2009.
238- Orat, Julide Akyüz; Nebahat Oran Arslan; Mustafa Tanrıverdi, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Kafkas Göçleri (1828-1943)*, Kafkas University Publications, Kars, 2011.
239- *Orta Asya-Kafkasya Güç Politikası*, Compiled by Turgut Demirtepe, The International Strategic Research Organisation Publications, 2008.
240- *Orta Asya ve Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler 1991-2010*, Edited by Necati İyikan, Hiperlink Publications, Istanbul, 2011.
241- *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kafkas Göçleri I-II*, Republic of Turkey General Directorate of State Archives, Ankara, 2012.
242- *Osmanlı Belgelerinde Kafkasya I (Savaş ve Sürgün 1781-1919)*, Prepared by Özsaray, Mustafa, Culture, Education and Social Cooperation Foundation of the Caucasus Publications, Istanbul, 2011.
243- *Osmanlı Devleti ile Kafkasya, Türkistan ve Kırım Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri (1867-1908)*, Republic of Turkey General Directorate of State Archives, Ankara, 1992.
244- Öğün, Tuncay, *Kafkas Cephesinin I. Dünya Savaşındaki Lojistik Desteği*, Atatürk Research Center Puclications, Ankara, 1999.
245- Özbay, Özdemir, *Dünden Bugüne Kuzey Kafkasya*, Caucasian Scientific Research Center Publications, Ankara, 1999.
246- Özbek, Batıray, *Çerkes Tarihi Kronolojisi*, Ankara, 1991.
247- _____, *Çerkesya Bibliyografyası*, Ankara, 1997.
248- Özdemir, Fehmi, *Dağıstan*, Ankara, 1998.
249- Özdeş, Oğuz, *Şeyh Şamil*, Istanbul, 1977.
250- Özertem, Hasan Selim; Mehmet Özcan; Sedat Laçiner, *Gürcistan Krizi Değerlendirme Raporu*, The International Strategic Research Organisation Publications, Ankara, 2008.
251- Özkan, Güner, "Kuzey Kafkasya'da Terör ve Güvenlik Çıkmazı", *Analist*, Number 15, May 2012.
252- Özsoy, İsmail, *Dağıstan'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi*,

Kaynak Publications, İzmir, 1997.
253- Ramazan, Musa, *Bir Kafkas Göçmeninin Anıları*, Tranlated by Gökhan Menteş, S. Civitovskogo, Caucasus Association Publications, Ankara, 2001.
254- _____, *Dağıstan ve Laklar*, Prepared by Gökhan M. Menteş, Education and Culture Foundation of Şamil Publications, Istanbul, 2002.
255- Resulzade, Mehmet Emin, *Kafkasya Türkleri*, Turkish World Researches Foundation Publications, Istanbul, 1993.
256- *Rus Gözüyle Kafkasya ve Kafkasyalılar*, Translated by Hasan Aykan, Prepared by Hayri Ersoy, Nart Publication, Istanbul, 1994.
257- Rüşdü, E., *Büyük Harpte Bakü Yollarında 5. Kafkas Piyade Fırkası*, Military Printing House, Istanbul, 1934.
258- Quandour, M. I., *Kafkas Destanı*, Translated by Özge Öztürk, Turkuvaz Books, 2012.
259- Reşat, Sevim, *Rüzgâr Kokulu Atlılar Kafkasya'dan Göçen Bir Çerkez Ailesinin Anıları*, Altın Books, Istanbul, 2006.
260- Rottenberg, Hella, "Abhazya'nın Küçük Savaşı", *Kafkasya Gerçeği*, Translated by Osman Bleda, Samsun, 1993.
261- *Rusya Federasyonu'nda ve Transkafkasya'da Etnik Çatışmalar*, Prepared by Fahrettin Çiloğlu, Sinatle Publishing, Istanbul, 1998.
262- Saltık, Turabi, *Kuzey Kafkasyalılar veya Bilinen Adıyla Çerkesler*, Etki Publications, İzmir, 1995.
263- _____, *Tarihsel Mücadele Sürecinde Adığeler, Abhazlar, Alanlar (Osetinler), Çeçenler*, Berfin Publications, Istanbul, 2000.
264- Sancaktar, Kıyamoğlu, *Moskof Mezarlığı Kafkaslarda Kıyamın Kalp Atışları*, Dila Publications, Istanbul, 2011.
265- Sanlı, Niyazi, *Kırılma Noktasu Kafkasya*, Kaynak Publications, Istanbul, 2006.
266- Sapmaz, Ahmet, *Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri*, Ötüken Publications, Istanbul, 2007.
267- Saray, Mehmet, *Kafkas Araştırmalarının Türkiye için*

Önemi, Acar Publications, Istanbul, 1988.
268- Saydam, Abdullah, *Kafkasya'da Bağımsızlık Mücadeleleri ve Türkiye*, Karadeniz Technical University Publications, Trabzon, 1993.
269- Saydam, Abdullah, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1856-1876)*, Turkish Historical Society, Ankara, 2010.
270- Schaefer, Robert W., *The Insurgency in Chechnya and the North Caucasus: From Gazavat to Jihad*, An Imprint of ABC-CLIO, LLC, United States of America, 2011.
271- Schaenu, M. Feth Geray, *Çerkesler-Çerkeslerin Menşei ve Tarihi Hakkında Bazı Tedkikat*, Istanbul, 1922.
272- Solak, Fahri, *Türkistan ve Kafkasya Bibliyografyası (Tezler, Kitaplar, Makaleler)*, Okutan Publications, Istanbul, 2007.
273- Şahin, Enis, *Türkiye ve Mavera-yı Kafkasya İlişkileri İçerisinde Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları*, Higher Institution of Atatürk Culture, Language and History, Ankara, 2002.
274- Shapli, Zübeyde, *Kafkasya Aşkı*, Akıl Fikir Publications, Istanbul, 2012.
275- Smith, Sebastian, *Allah'ın Dağları, Çeçenistan'da Savaş*, Translated by Hadiye Mugay, Sabancı University Publications, Istanbul, 2002.
276- Sönmez, Ali, *Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleri Ülke Profilleri ve Türkiye ile Ekonomik İlişkiler*, State Planning Organization Publications, Ankara, 1996.
277- Sunçkale, Cevher, *Çeçen Savaşı (Çeçen Cumhuriyeti Bağımsızlık Savaşı 1994-1995)*, Sam Publications, Ankara, 1995.
278- Şıhaliyev, Emin Arif, *Kafkasya Jeopolitiğinde Rusya, İran, Türkiye Rekabetleri ve Ermeni Faktörü*, Natürel Kitap, Ankara, 2004.
279- Şen, Levent, *Türkiye ve Kafkasya Gerçeği*, Ürün Publications, Ankara, 2009.
280- Şenibe, Musa Yuri, *Kafkasya'da Birliğin Zaferi*, Translated by Nartan Elbruz, Nart Publications Istanbul, 1997.
281- Şentürk, Ahmet, *Dağıstan Aslanı Şeyh Şamil Destanı*, Tunç Publications, Istanbul, 1997.
282- Şhaplı, Hüseyin Tosun, *Bibliographie de la Caucasie I,*

Comite de Bienfaisance des Emigres de la Ciscaucasie en Turquie, Istanbul, 1919.
283- Şimşir, Sebahattin, *Hatıralar ve Kafkasya*, Doğu Kütüphanesi, Istanbul, 2011.
284- Tansu, Samih Nafiz, *Çarlara Boyun Eğmeyen Dağlı Şeyh Şamil*, İnkılap ve Aka Bookshop, Istanbul, 1963.
285- *Tarih Boyunca Rusların Çeçen Katliamı*, Prepared by Sinan Yıldız, Sinan Publications, Istanbul, 1995.
286- *Tarihçe-i Gazavat-ı Dağıstan*, Prepared by M. Fahrettin Kırzıoğlu, Turkish World Researches Foundation, Istanbul, 2000.
287- Taşdemir, Tekin, *Türkiye'nin Kafkasya Politikasında Ahıska ve Sürgün Halk Ahıskalılar*, IQ Culture Art Publications, Istanbul, 2005.
288- Taştekin, Fehim; Mustafa Özkaya, *Endless Genocide at Caucasus and Chechen Tragedy*, Caucasus Foundation Report, London, 2002.
289- Taştekin, Fehim, "Thousands of Obstacle in the front of the Humanitarian Aid: Fire Dance of Non-Govermental Organizzations in Caucasus", *Paris Conference for Humanitarian Non-Govermental Organizations*, Caucasus Foundation Report, 2003.
290- Taymaz, Erol, *Kafkasya'da Ekonomik Dönüşüm ve Kalkınma*, Economic Policy Research Foundation of Turkey Publications, Ankara, 2011.
291- Tavkul, Ufuk, *Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya*, Ötüken Publications, Istanbul, 2002.
292- Tavkul, Ufuk, *Kafkasya Dağlarında Hayat ve Kültür*, Ötüken Publications.
293- Tavkul, Ufuk, *Kafkasya Gerçeği*, Selenge Publications, Istanbul, 2007.
294- Tavkul, Ufuk, *Kafkasya'da Kültürel Etkileşim*, The Turkish Language Association Publications, Ankara, 2009.
295- Tavkul, Ufuk, *Kafkasların Kalbine Yolculuk Karaçay-Malkar*, Bengü Publications, Ankara, 2011.
296- Tekin, Mehmet Ali, *Çeçen Direnişi*, Istanbul, 2001.
297- Terek, Argun, *Çeçen Sorunu*, Sam Publications, Ankara, 1995.
298- Terim, Şerafettin, *Kafkas Tarihinde Abhazlar ve Çerkeslik*

Mefhumu, Minnetoğlu Bookshop, Istanbul, 1976.
299- Tezcan, Mehmet, *Klasik ve Erken Ortaçağ Dönemlerinde Karadeniz ve Kafkasya*, Serander Publications, Trabzon, 2012.
300- Tişkov, V. A; E. İ. Filippova, *Eski Sovyet Ülkelerinde Etnik İlişkiler ve Sorunlar-Kuzey Kafkasya*, Publications of Eurasian Strategic Research Center, 2001.
301- Tokcan, Muhammed Emin, *Kafkasyalı Kayıp Ülkenin, Kayıp İnsanları*, An Publishing, Istanbul, 2002.
302- Tolstoy, Lev. N., *Kafkas Tutsağı*, Türkiye İş Bankası Publications, 2010.
303- Tornau, Feodor Feodoroviç, *Bir Rus Subayının Kafkasya Anıları*, Caucasian Scientific Research Center Publications, Ankara, 1999.
304- Toygar, Nimet Berkok; Kamil Toygar, *Kafkasya'dan Sürgün Edilen Adige Şapsığ Boyu Jade Sülalesi Özdemir Ailesinin Türkiye'deki Soy Ağacı (1864-2008)*, Birlik Printing House, Ankara, 2008.
305- Tuğul, Seyit, *Kafkasya Halkları Volga-Ural-Sibirya*, Nas Publications, Istanbul, 2011.
306- Tuna, Rahmi, *Abhazya Devlet midir?*, Culture Association of Abkhazia-Caucasus Publications, Istanbul, 1998.
307- _____, *Adıge Xabze "Adıge Etiği ve Etiketi"*, As Publication, Istanbul, 2009.
308- Turan, M. Aydın, *Kafkasya Dağlıları Halk Partisi Periyodikleri*, United Caucasus Association Publications, Istanbul, 2000.
309- Turçaninov, Georgi Feodoroviç, *Kafkasya'da Bulunan Antik Eserlerin Keşfi ve Yazılarının Çözümlenmesi*, Translated by Kayhan Yükseler, Caucasian Scientific Research Center Publications, Ankara, 2009.
310- Türkiye, Kafkasya, *Baltık Ülkeleri ve Doğu Avrupa*, Electronic Book, Boyut Publication Group, Istanbul, 2012.
311- Ubilava, Elizbar, *Şamil: Elveda Kafkas Dağları*, Translated by Hacer İrem, Document Publications, Istanbul, 2001.
312- Uğurlu, Özel, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Çerkes Göçü*, Kavim Publications, Istanbul, 2007.

313- Uludağ, Süleyman, *İran'a ve Turan'a Seyahat (İran, Kafkasya, Türk Cumhuriyetleri, Balkanlar)*, Dergâh Publications, Istanbul, 2002.
314- *Uluslararası Kafkasya Kongresi Bildirileri Kitabı*, Edited by Hasret Çomak, Bilge Ercan, Arda Ercan, Kocaeli University Publications, Kocaeli, 2012.
315- *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi 23-28 Ekim 2001*, Culture, Art and Education Foundation of Turkey, Ankara, 2001.
316- Ünlü, Medet, *Çeçenistan Gerçeği*, Ankara, 1993.
317- Üstünyer, İlyas, *Kaf Dağı'nın Güney Yüzü Kültür, Gelenek, Mekân, Kimlik*, Kaknüs Publications, Istanbul, 2010.
318- Vediş, Bahattin; Naif Arslan, *Kahraman Çeçen-İnguş Milletinin Faciası*, Istanbul, 1965.
319- Veliev, Cavid; *Araz Aslanlı, Güney Kafkasya (Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji)*, Berikan Publications, Ankara, 2011.
320- Waal, Thomas De, *The Caucasus: An Introduction*, Oxford University Press, Newyork, 2010.
321- Wagner, Moritz, *Kafkas-Rus Savaşı'nda Çerkesler, Çeçenler, Kazaklar, Gürcüler*, Translated by Sedat Özden, 2nd edition, Kayıhan Publications, Istanbul, 2004.
322- Yalçınkaya, Alaeddin, *Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler-Etnik Düğümden Küresel Kördüğüme*, Lalezar Bookshop, Ankara, 2006.
323- Yalçınkaya, Alaeddin; Cemil Hasanlı, *Orta Asya ve Kafkaslarda Siyaset*, Anadolu University Publications, Eskişehir, 2012.
324- Yanar, Savaş, *Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya*, IQ Culture Art Publications, Istanbul, 2002.
325- Yandarbi, Zelimhan, *Çeçen Cihadı ve Çağdaş Dünyanın Sorunları*, Translated by A. Ekber Aliyev, Ekmel Publishing, Istanbul, 2001.
326- Yapıcı, Utku, *Küresel Süreçte Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya*, Otopsi Publications, Istanbul, 2004.
327- Yaşar, Bedirhan, *Selçuklular ve Kafkasya*, Çizgi Bookshop, Konya, 2000.

328- Yavus Ahmedov, *Çeçen-İnguşya Halkıyla Rusya Arasındaki İlişkiler*, Transleted by Tarık Cemal Kutlu, Sorun Publications, Istanbul, 2000.
329- Yerasimos, Stefanos, *Milliyetler ve Sınırlar-Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu*, İletişim Publications, Istanbul, 2010.
330- Yeşil, Murat, *Kafkas Kartalı İmam Şamil Destanı*, Babıâli Culture Publications, Istanbul, 2000.
331- _____, *Kafkas Şahini Hacı Murad*, Babıâli Culture Publications, Istanbul, 2009.
332- Yeşilot, Okan, *Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya*, Kitabevi Publications, Istanbul, 2005.
333- Yıldız, Cevdet, *Kafkasya'nın Kültürel Açıdan Dünya İçindeki Yeri*, Culture Association of the Caucasus Publications, Istanbul, 1987.
334- Yılmaz, Hasan; Nihat Kaşıkçı, *Kafkasya Seyahatnamesi-Aras'tan Volga'ya Adım Adım Kafkasya*, Çankaya Foundation Publications, 2000.
335- Yılmaz, Hasan; Nihat Kaşıkçı, *Tarihin Sıkıştığı Coğrafya Kafkasya*, Elips Books Publications, Ankara, 2006.
336- Yılmaz, Salih, *Karakalpak Türkleri ve Karakalpakistan Tarihi*, Turkish Historical Society, Ankara, 2008.
337- Yüce, Çağrı Kürşat, *Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele*, Ötüken Publications, Istanbul, 2006.
338- Yüksel, Sinan, "Kuzey Savaşları Sırasında Rusya'nın Karadeniz'e Yönelik Faaliyetleri", *Journal of History Studies*, Volume 31, Issue 52, Ankara, 2012.
339- Zeyrek, Yunus, *Acaristan ve Acarlar*, Positive Printing, Ankara, 2001.
340- Zürcher, Christopher, The Post-Soviet Wars, Rebellion, Ethnic Conflict and Nationhood in the Caucasus, Newyork University Press, Newyork, 2007.

Conclusion

Turkish historiography nowadays shows a tendency towards surveying not only Turkish history, that limited itself within the borders of modern Turkey but also neighboring geographies. This can clearly be seen in different periodicals, books, articles, papers, proceedings etc. We believe that this trend will contribute very important knowledges to Turkish and World historiography. This is a fortunate occasion for the Turkish academia to integrate with the world history and historiograhy. Within this framework, we can say that one of the most important areas interested in by Turkish historian is culture and history of the Caucasus. Because, there are very strong relations between the geography of the Caucasus and Turkish history.

Caucasia is a sphere and an important settlement where many different nations, many different civilizations live. When we look at the past, we can say that the Turks have always been in an interrelation with this area throughout history. Georgia, Armenia and Azerbaijan are still important countries from the point of Turkey. Turkey, as an increasingly growing power in its area, turns her direction to this region again. Ethnic, religious, political-ideological, and socio-economic factors affect the relations between Turkey and Caucasus.

To contribute Caucasian researches and illuminate the path of researchers, we prepared this selected bibliographic study. Bibliography consists of mostly books, articles, symposiums, papers, undergraduate dissertations, postgraduate thesis and PhD dissertations which were prepared about the history of the Caucasia, especially in Turkey. On the other hand, we gave place to some basic works which have vital importance for this research area from other sources. Additionally, the year of 2014 is an import-

ant date. We guess that there will be many activities about the allegations of Armenian genocide in the world. Many historians will turn their direction to Caucasus again in this context. So this study will be very useful for the researcher in order to reach main sources on the Caucasus. In parallel, showing the foreign researchers that what kind of information produced about the Caucasus in Turkey is one of the most important aims of this study.

II. BÖLÜM
KİTAP
İNCELEMELERİ

1) 1938'DEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE VE TÜRKLER[659]

Türkiye Cumhuriyeti tarihi alanında bugüne kadar kitap, makale, çeviri, transkripsiyon türlerinde çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların sayısı gün geçtikçe de hızlı bir şekilde artmaktadır. Ortaya çıkan yeni bilimsel çalışmalar sayesinde Türkiye Cumhuriyeti tarihini bir bütün halinde inceleme düşüncesi bu alanda çalışan tarihçiler arasında hızla yayılmaktadır.

Son yıllara kadar *bazı istisnalar* dışında başta orta öğretim kurumlarında olmak üzere üniversitelerde okutulan ya da bağımsız olarak kaleme alınan "Türk İnkılâp Tarihi" veya "Türk Devrim Tarihi" adlı kitaplar Türkiye Cumhuriyeti tarihini bir bütün olarak inceleyebilecek seviyeye erişememişlerdir. Bu tür kitapların çoğu III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinden başlayarak 19. yüzyıl Osmanlı tarihini özetleyip, ardından II. Meşrutiyet dönemi, Trablusgarp

---

[659] İlk defa *Tarih Okulu Dergisi*'nin 4. sayısında yayımlanmıştır. Andrew Mango, *1938'den Günümüze Türkiye ve Türkler, (The Turks Today)*, Çeviren Füsun Doruker, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005, 295 sayfa, ISBN 975-14-1018-5.

ve Balkan Savaşları hakkında kısaca bilgi vermektedirler. Hacimlerinin önemli bir bölümü 1914–1938 yılları arasında gelişen askeri, siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmelere ve olaylara ayrılan bu eserlerde Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1938 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatıyla bitiyormuş gibi bir izlenim uyandırılmaktadır. Bu anlamda yazımızın başında değindiğimiz üzere Türkiye Cumhuriyeti tarihini bir bütün olarak kabul eden ve 1938'den günümüze tarihi olayları aktaran eserler de yayınlanmaya başlamıştır.

Türkiye'nin 1938 ve 2003 yılları arasındaki siyasi ve kültürel tarihini konu alan ve ünlü İngiliz araştırmacı Andrew Mango[660] tarafından kaleme alınan "*1938'den Günümüze Türkiye ve Türkler*" adlı eser bu vadide çok büyük bir boşluğu doldurmaktadır.

Bu mühim eser genel olarak iki ana bölüm ve bu bölümlere bağlı alt başlıklardan oluşmaktadır. Andrew Mango, eserinin ilk bölümünde 1938–2003 yılları arasında Türkiye'nin siyasi tarihini akıcı bir üslupla ve çok ilginç bir tarih anlayışıyla ele almıştır. Eserin birinci bölümü "Atatürk'ten Sonra Türkiye" ana başlığı ve bu başlığa bağlı "Önce Devlet Sonra Ulus (1938–1945)", "Serbest Seçimin Bedeli (1945–

[660] Andrew Mango İstanbul'da doğdu. Dil öğrenimini Londra'daki School of Oriental Studies'de Farsça ve Arapça öğrenerek geliştirdi. Büyük İskender olayının İslamiyet içinde yer alan biçimleri üzerine yaptığı araştırmayla Doktorasını aldı. 1947'de öğrenciyken katıldığı BBC'de on dört yıl boyunca Türkçe Yayınlar bölümünün yöneticiliğinde bulundu. Burada Güney Avrupa ve Fransızca Yayınlar Müdürüyken 1986'da emekliye ayrıldı. O günden beri çalışmalarını Türkiye üzerine yoğunlaştırmıştır. Mango'nun Türkiye ile ilgili ilk yazısı 1957 yılında Political Quarterly adlı dergide yayınlandı. *Turkey* ve *Discovering Turkey* adlı tanıtıcı çalışmalarını Turkey: The Challenge of a New Role (1994) adlı kitabı izledi. Türkçe'de *Atatürk* (Modern Türkiye'nin Kurucusu) 2000 yılında yayımlandı.

1960)", "Çekişme Yılları (1960–1980)" ve "Çatışmalar Bastırılıyor (1980–2003)" alt başlıklarından oluşmuştur.

Kitabın önsöz ve giriş bölümlerinde (sayfa 11–34) Atatürk vefat ettiği sırada Türkiye'nin çeşitli alanlardaki durumu değerlendirilmiştir. Yazara göre "10 Kasım 1938 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk öldüğünde İstanbul, Ankara ve Ege'deki liman kenti İzmir dışında, ülke son derece yoksul ve ilkel bir durumdaydı. Hatta bazı yöreler I. Dünya Savaşı'nın başlangıcı öncesindeki Osmanlı döneminden daha kötü bir vaziyetteydi. Yeni yapılan demiryollarının uzağında kalan köylere ve kasabalara ancak toprak yollarda gidebilen, hayvan gücüyle çekilen arabalarla ulaşmak olasıydı. Bu dönemde erkeklerin büyük çoğunluğu ile kadınların hemen hemen tamamı okuma yazma bilmiyordu. Atatürk devri içerisinde bu kısır döngü ve fakirlikle mücadele etmek için uğraşılmıştır. Atatürk fakir ülkesinin uzun vadede zenginleşebilmesi için gerekli köklü bütün reformları yapmıştır. Ülkenin üzerini örten kara cehalet bulutları Onun döneminde dağıtılmıştır."

Kitabın giriş bölümünde Atatürk dönemiyle ilgili bu genel değerlendirmeler yapıldıktan sonra "Önce Devlet Sonra Ulus (1938–1945)" bölümünde (sayfa 35–49) 1938–1945 dönemi Türkiyesi hakkında bilgi verilmiştir. Atatürk'ün vefatından sonra İsmet İnönü'nün Türkiye Cumhuriyeti'nin 2. Cumhurbaşkanı seçilmesi, II. Dünya Savaşı ve Türkiye'nin bu savaştan nasıl etkilendiği, Hatay'ın 23 Haziran 1939 tarihinde anavatana katılması, Stalin, 17 Aralık 1925 tarihinde imzalanan dostluk antlaşmasının süresini uzatmaması, 1944 yılında Turancılığı yaymakla suçlanan 47 kişi yargılanması, Türkiye'nin Şubat 1945'te Japonya ve Almanya'ya savaş ilan etmesi ve savaş sonunda ABD'nin savaş-

tan sonra Türkiye ve Yunanistan'ın Rus etkisi altına girmesini engellemek amacıyla Mart 1947 tarihinde Truman Doktrin'i ortaya atması genel itibariyle bu bölümde ele alınan temel konulardır.

"Serbest Seçimin Bedeli (1945–1960)" bölümünde (sayfa 50–66) çok partili hayata geçiş ve ağırlıklı olarak Demokrat Parti dönemi hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümde yazar 11 Haziran 1945 tarihinde gerçekleştirilen Toprak reformu ve buna tepki olarak ortaya çıkan Cumhuriyet Halk Partisi'nin içerisindeki toprak sahiplerinin itirazı ve bunu sonucunda Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuad Köprülü ve Refik Koraltan'ın, 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti'yi kurmaları incelenmektedir. Bölümün ağırlıklı kısmını ise 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimle iktidara gelen Demokrat Parti oluşturmaktadır. "1950 yılı seçimlerinde Demokratlar 408; CHP 69 milletvekili çıkardı ve DP, CHP'ye ilk büyük darbeyi indirdi. 1952 Şubatı'nda Türkiye, Kore'ye asker göndermesinin sonucu olarak NATO'ya üye oldu. 10 yıllık Demokrat Parti döneminde Türkiye büyük değişmeler yaşadı. Ekili alanlar 14 milyon hektardan 23 milyon hektara, traktör sayısı 2 binden 42 bine ve kullanılan gübre miktarı 42 bin tondan 107 bin tona yükseldi. Yolların uzunluğu 2 binden 7 bin kilometreye çıktı. 14 baraj, 15 elektrik santrali ve 20 liman inşa edildi. Bunların sonucu olarak 1954 seçimlerinde DP 490; CHP ise 30 sandalye kazandı. Bu arada uzun süredir Kıbrıs adasını Yunanistan ile birleştirmeyi amaçlayan Yunan milliyetçileri 1955 yılında adada bir terör kampanyası başlattılar. Sorunun çözümü için Bakanlar 6 Eylül'de Londra'da görüşürlerken Selanik'te Atatürk'ün doğduğu evin bombalandığı haberi gelince İstanbul'daki Rumlara karşı bir saldırı başladı. Rum dükkânları ve malları yağmalandı. Rumların, 1955 yılında Türkiye'de nüfusları 55.000

iken daha sonra bu sayı 5000'e düştü ve bu gelişmeler tarihe "6–7 Eylül Olayları" olarak geçti. Bu olaydan sonra liberaller Demokrat Parti'den ayrılarak Hür Partiyi kurdular. Ülkede çeşitli nedenlerle siyasi tansiyon son haddine varmış, parlamento raporlarının yasaklanması, siyasi etkinliklerin durdurulması ve basına sansür getirilmesi nedeniyle İstanbul ve Ankara'da öğrenci olayları başlamıştı. 27 Mayıs 1960 günü ordu darbe yaptı. Cemal Gürsel'in bulunduğu Millî Birlik Komitesı ülkeyi yönetmeye başlamıştı. Tutuklular uzun süre Yassıada'da kaldılar. Birçoğu sonra afla kurtulduysa da Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan çeşitli gerekçelerle asıldılar."

"Çekişme Yılları (1960–1980)" bölümünde (sayfa 67–91) Türkiye'de ve dünyada yaşanan kargaşa ve çatışma yılların hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümde değinilen konular genel itibariyle: Millî Birlik Komitesi tarafından hazırlanan yeni bir Anayasanın 1961 Temmuzu'nda yapılan bir referanduma sunulması, Kıbrıs'ta 1955 yılında başlayan krizin devam etmesi, 1953 yılında Stalin'in ölümünden sonra Türk-Rus ilişkilerinde düzelmesi ve buna bağlı olarak Sovyetler Birliği 1970–1975 İskenderun Demir-Çelik ve 1969–1971 Seydişehir Alüminyum tesislerinin kuruluşunda Türkiye'ye yardımı, General Ragıp Gümüşpala'nın ölümü üzerine Süleyman Demirel'in siyasete girişi ve 12 Mart 1971 muhtırası etraflıca değerlendirilmiştir. Bunlara ek olarak Bülent Ecevit'in 1967 yılında Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği'ne getirilmesi, siyaset arenasında Nakşibendî tarikatı kökenli Necmettin Erbakan'ın da görülmesi ve 1971'de Millî Nizam, 1972 yılında Millî Selamet Partisi'ni kurarak, 1974 yılında Ecevit'le koalisyon hükümetini oluşturması, 1955 yılından bu yana Kıbrıs'ta devam eden ve iyi-

ce yoğunlaşan saldırılardan dolayı 25 Temmuz 1974 tarihinde Türkiye adaya çıkarma yapması, bu yıllarda tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yoğun bir şekilde sosyalist faaliyetlerin devam etmesi ve 12 Eylül 1980 tarihinde ordunun yönetime el koyması değerlendirilmiştir.

"Çatışmalar Bastırılıyor (1980–2003)" bölümünde (sayfa 92–115) 1980 yılından başlamak üzere 2003 yılına kadarki tarihi süreç incelenmiştir. Yazarın bu dönem için genel değerlendirmeleri şu şekildedir: "12 Eylül 1980 darbesinden sonra 3 yıl boyunca Generaller iktidarda kaldılar. Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren Cumhurbaşkanı, Bülent Ulusu ise Başbakan olmuştu. 180 bin kişi gözaltına alındı, 42 bin kişi mahkûm edildi. 25 kişi idam edildi. 3 yıl sonra 3 parti kurulmasına izin verildi. Bunlar Milliyetçi Demokrasi Partisi, Halkçı Parti ve Anavatan Partisiydi. Türkiye'de önce Devlet Planlama Teşkilatı'nın başında görev yapan Özal darbeden sonraki siyasi ortamdan faydalanarak Kasım 1983 seçimlerinde 211 milletvekilliği kazandı. Daha sonradan Doğru Yol Partisi, Adalet Partisi yerine; Refah Partisi ise Millî Selamet Partisi yerine kuruldu. CHP'nin içerisinde de Demokratik Sol Parti çıkmıştır. Özal tam bir liberal ekonomi sistemi uygulamıştır. 1989 yılında Kenan Evren'in yerine Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Kısa süreliğine Yıldırım Akbulut Başbakan olduktan sonra onun hemen akabinde Mesut Yılmaz Başbakan olmuştur. Özal döneminde ayrıca Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü kurulmuştur. 1990'lı yıllara girilirken ülkenin karşılaştığı en büyük tehlike Irak-Kuveyt Savaşıydı. 1990 Ağustosu'nda, Irak'ın, Kuveyt'i işgal etmesi, Türkiye'yi oldukça zor bir durumda bırakmıştır. Bu arada, gerçekleşen 1991 seçimlerinde Süleyman Demirel'in DYP'si 178, ANAP 115, SHP ise 80 san-

dalye aldı ve Süleyman Demirel ile Erdal İnönü koalisyon Hükümeti kurdu. 1993 yılında Özal kalp krizinden öldü. Demirel Hükümeti içinde ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı Tansu Çillerdi. Demirel 1993 yılında Cumhurbaşkanı olunca Tansu Çiller, Türkiye'nin ilk kadın Başbakanı oldu. Türkiye 28 Şubat 1997'de bir post-modern darbeyle karşılaştı. 1999 Nisan ayında yapılan seçimlerde DSP 136, MHP 129 sandalye kazandı. Ülke Şubat 2001 tarihinde çok ciddi bir ekonomik krizle karşılaştı ve bu tüm ülkeye pahalıya mal oldu. Hükümet kısa sürede yıprandı ve 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan seçimleri Recep Tayip Erdoğan'ın kurduğu Adalet ve Kalkınma Partisi kazandı. Bu parti 550 sandalyeli parlamentoda 362 sandalye elde etti. İlk Hükümeti Abdullah Gül kurdu. 2003 Şubatı'nda gerçekleşen ara seçimlerde Recep Tayip Erdoğan da seçilerek Başbakanlık koltuğuna oturdu. Şu anda da ülke Adalet ve Kalkınma Partisi tarafından yönetilmektedir."

Yazar 1938'den 2003 yılına kadarki Türkiye siyasi tarihini bu şekilde değerlendirmiştir. Kitabın diğer ana bölümü "Günümüzde Türkler" (sayfa 119–226), "Yakalamak", "Ekonominin Sürprizleri", "Eğitim ve Kültür", "Ankara Yönetiyor", "İstanbul Yaşıyor", "Doğu Yaklaşımları", "Kızıl Elma ya da Ulaşılmayan Hedef", "İlerleme ve Tuzaklar" alt başlıklarıyla birinci bölümde anlatılan siyasi tarih temelinde Türkiye'nin 1938–2003 yılları aralığında tarihi, kültürel ve sosyal gelişimini anlatmaktadır. İlginç ve çarpıcı örneklerle birinci bölüme nazaran okuyucuyu daha fazla düşünmeye iten ve siyasi gelişmelerin sosyal bünyeden nasıl etkilendiği ve yine bu bünyeyi nasıl etkilediği mükemmel bir şekilde incelenmiştir.

Büyük araştırmacı Andrew Mango'nun bu eserinin Türkçeye kazandırılması ile Türkiye Cumhuriyeti tarihçiliğinde çok büyük bir boşluk

doldurulmuştur. Bu çalışma Cumhuriyet dönemi alanında yeni çalışmalar yapacak genç tarihçilere her haliyle örnek bir kitaptır.

2) ATA YADİGÂRI AHLÂT[661]

Tarihin her döneminin, kendi iç dinamikleri göz önüne alındığında devletlerin hâkimiyetleri altına aldıkları milletleri yerleştirmek ve barındırmak için birçok yerleşim yerini kullandıkları görülür. Ancak bazı yerleşim alanlarının veya şehirlerin o devletlerin tarihinde daha büyük bir önemi bulunmaktadır. Türk tarihine de baktığımızda bu sembol şehirlerle karşılaşırız. Ötüken, Kaşgar, Balasagun, Semerkant, Buhara, Rey, Nişabur, Konya, Söğüt, İznik, Bursa, Afyon, Çanakkale, İstanbul ve Ankara bu şehirlerdendir.

Şu anda Doğu Anadolu bölgesinde Bitlis iline bağlı küçük bir ilçe konumunda olan Ahlât da, Türk tarihini etkileyen olaylar zinciri açısından bu sembol şehirlerdendir. Çünkü Anadolu, Bizans hâkimiyetindeyken Orta Asya ve Horasan'dan, ekonomik, sosyal ve özellikle siyasi nedenlerle göç etmek durumunda kalan Türklerin, kendilerine yeni bir vatan arayışı içindeyken Anadolu yerleşim için seçtikleri en

---

[661] İlk defa *Tarih Okulu Dergisi*'nin, 10. sayısında yayımlanmıştır. *Ata Yadigarı Ahlât*, Koordinatör: Bilal Şentürk, Ahlât Kaymakamlığı Yayınları, Ankara, 2010, 98 sayfa, ISBN 9786053636908.

önemli coğrafyadır. Anadolu'daki diğer bütün şehirler Ahlât'taki "*Türk Üssü*"nden hareket eden birlikler tarafından fethedilmiştir. Anadolu'daki Türk yerleşiminin dönüm noktası olan Malazgirt Zaferi'nin kazanılmasında Ahlât'taki bu "*Türk Üssü*"nün son derece önemli bir rol oynadığı inkâr edilemez bir gerçektir.

Anadolu'nun Türkler tarafından mamur hale getirilmesinde Ahlâtlı mimarların ve ustaların rol ne kadar önemli ise; Anadolu'da kurulan medreselerde, müderrislik yapan Ahlâtlı ilim adamlarının rolü de o denli önemlidir.

Ahlât, Anadolu'da son bin yılda oluşturulan Türk-İslam medeniyetinin tüm unsurlarının temelinin oluşturulduğu Türklerden önce bu topraklarda bulunmuş onlarca medeniyetin birikimi ile Türk milletine ait değerlerin harmanlanarak kaynaştırıldığı bir şehirdir. Ahlât'ı geçmişten günümüze taşıdığı tarihi kültürel mirasıyla tarihin yaşadığı yer olarak tanımlamak mümkündür.

Onlarca zenginliğine rağmen, tarih boyunca bölgedeki tüm güçlerin egemen olmak istediği, bu nedenle mücadelelerle ve büyük depremlerle defalarca tahribata uğrayan bu mühim şehir sahip olduğu zenginliklerle ve Selçuklu devri Türk tarihi açısından taşıdığı önem göz önüne alındığında onlarca yüksek lisans ve doktora tezine, üniversitelerde ortaçağ kürsülerinde görev yapan akademisyenlere büyük bir tarihi hazine arz etmesine rağmen; hak ettiği değeri bugüne kadar kazanamamıştır. Bu açıdan bakıldığında da Türkiye'de Selçuklu devri Türk tarihçiliği araştırmalarının Mehmet Altay Köymen ve Osman Turan'dan çok öteye gidemediği gerçeği ile karşılaşmaktayız.

Bünyesinde Urartular, Ahlatşahlar, Selçuklular, Eyyubiler ve Osmanlılar dönemine ait ve önemi maddi manada tarif edilemez, Türk-İslam medeniyetinin

hemen hemen en önemli tarihi eserlerini barındıran Ahlat'la ilgili akademisyenlerin hemen hemen hiçbir çalışma yapmaması nedeniyle bu alanda oldukça büyük bir boşluğu doldurucu nitelikte ve üç farklı cilt halinde bir eser vücuda getirmek amacıyla çalışma yapan Ahlat Kaymakamlığı, İlçe Kaymakamı Sayın Bilal ŞENTÜRK'ün koordinatörlüğünde: "Ata Yadigarı Ahlat; Ahlat:Anadolu'nun Orhun Abideleri Selçuklu Mezar Taşları; Ahlat:Kümbetler" adlarıyla içerik ve muhteva bakımından aynı fakat farklı başlıklar altında Ahlat'ın tarihi anlam ve önemini irdeleyen, içerisine birbirinden kıymetli fotoğrafların eklendiği ve bugünün tarihçilerine görsel açıdan vazgeçilmez nitelikte bir eser kazandırmışlardır.

Selçuklu ve Ahlatşahlar tarihinin adeta şifrelerinin saklı olduğu ve bakir bir alan olarak tarihçilerin ilgi ve merakını bekleyen bu mühim şehirde bulunan özellikle Selçuklu mezar taşları ile o devrin birçok önemli tarihi kişiliğinin bulunduğu kümbetler üzerinde ısrarla durulması gereken bir konudur.

Bu nedenle üç ayrı cilt halinde hazırlanan bu eserde bu iki konu üzerinde ağırlıklı olarak durulmuştur. Ata Yadigarı Ahlat isimli ve metin ağırlıklı ilk kitabın birinci bölümünde Ahlat'ın coğrafi özellikleri genel itibariyle anlatılmıştır. Eserin ikinci bölümünde Ahlât isminin anlamı ve Ahlât'ın siyasi tarihi hakkında malumat verilmiştir. Çalışmanın üçüncü ve en önemli bölümünde Ahlât'ta yer alan kümbetler, camiler, kaleler, hamamlar, zaviyeler, köprüler, mezarlıklar ve tümülüsler ayrıntılı olarak tetkik edilmiştir. Yine bu bölümde Ahlât'ta yetişen büyük ilim adamları, mutasavvıflar, sanatkârlar ve Türk-İslam büyükleri hakkında özet bilgiler verilmiştir. Eserde konularla ilintili olarak birçok fotoğraf kullanılmış ve görsel açıdan okuyucu tatmin edilmeye çalışılmıştır.

Ahlât: Kümbetler,[662] isimli toplam 76 sayfadan oluşan ciltte, ortaçağlarda oluşturulan kümbetler açısından Anadolu'daki en zengin şehir olan Ahlât'ta yer alan kümbetler tek tek müşahede edilmiştir. Çalışmada birinci bölümde olduğu gibi kümbetlere ait çok sayıda fotoğraflar ve kümbetlerin tarihçeleri birlikte verilmiştir. Fakat bu eser diğerine nazaran fotoğraf bakımından daha zengin ve daha ayrıntılıdır.

Türk kültürünün kendine has bir yansıması olan kümbetler, önemli devlet adamları için yapılan anıt-mezarlardır. Yansıttıkları mimari açıdan Türk çadırı ile mukayese edilirler. Ahlât'taki kümbetler bu açıdan bakıldığında, Orta Asya'daki kümbetlerle, Anadolu'nun çeşitli noktalarında (Sivas, Kayseri, Konya) bulunan kümbetler arasında geçiş özelliği taşımaktadır. Çoğunluğu iki kattan oluşan Ahlat kümbetlerinin alt katları mezar odası, ikinci katları ise ibadethane ve ziyaretgah görevi yapmaktadır. Anadolu'da farklı şehirlerde aynı döneme ait kümbetler olmakla beraber Ahlat kümbetleri sayı, estetik, sanatsal zenginlik ve dönemin ihtişamını yansıtması bakımından ayrı bir yere sahiptir. Bu denli önemli bir tarih mirası hakkında yapılmış ilk çalışma olması bu eserin önemini bir kat daha arttırmaktadır.

Ahlat:Anadolu'nun Orhun Abideleri Selçuklu Mezar Taşları,[663] adlı ciltte sayfa numarası verilmediği gibi, Ata Yadigarı Ahlat isimli ciltte Ahlat'ta yer alan mezarlıklar hakkında ayrıntılı malumat verildiği için bu bölüme metin eklenmemiş olup, eser tamamen fotoğraflardan vücuda gelmiştir. Ancak ha-

[662] Ahlât: Kümbetler, 76 sayfa, Koordinatör: Bilal Şentürk, Ahlât Kaymakamlığı Yayınları, Ankara, 2010, 1. Baskı, ISBN 9786053636922.

[663] Ahlat: Anadolu'nun Orhun Abideleri Selçuklu Mezar Taşları, Koordinatör: Bilal Şentürk, Ahlât Kaymakamlığı Yayınları, Ankara, 2010, 1. Baskı, ISBN 9786053636915.

cimce en büyük cilt olan bu eserde sadece Selçuklu mezar taşları genel itibariyle tanıtılmamış; taşların sahip oldukları fiziki ve manevi özellikler de göz önüne alınarak bu mezar taşları çeşitli kataloglara ayrılarak ayrıntılı bir şekilde fotoğraflanmıştır.

Bilindiği üzere mezarlıklar bir yerin geçmiş nüfusu, sosyo-kültürel ve sanatsal yapısı ile kent kimliği hakkında ipucu veren yerlerdir. Ahlât'ta toplam 46 farklı mezarlık bulunmaktadır. İçerisinde kümbetler, tümülüsler, en yaygın olarak şahideli-şahidesiz, sanduka ve çatma lahit tipiyle karşımıza çıkan bu mezarlıkların birçoğu Selçuklu ve Ahlatşahlar dönemine aittir. Mezar taşları üzerinde bulunan dualar ve isimler günümüzde bu alanda araştırma yapan tarihçiler için birer nefis bilgi membalarıdır. Keza Ahlât'ın ve dünyanın en büyük Türk-İslam Mezarlığı Selçuklu meydan mezarlığıdır. Tarih boyunca tahribata uğrasa da büyük ölçüde ayakta kalmış, Anadolu'nun tapu taşları bu eserler Rus işgalinde ahali tarafından düşmana korku salmak amacıyla üstlerine sarıklar geçirilmiş ve düşman tarafından asker zannedilerek top ve tüfek ateşlerine maruz kalmış olup, halen bu atış izlerini taşımaktadır.

Ahlat Kaymakamlığı'nın oluşturduğu bu eser ile Türk kültüründe oldukça önemli bir yere sahip Ahlat şehrinin tarihi ve manevi yapısı tanıtılmış ve bu alanda çok büyük bir boşluk doldurulmuştur. Bu çalışma Selçuklu devri Türk tarihçiliği ve Türk kültür tarihi alanlarında yeni çalışmalar yapacak genç tarihçilere her haliyle örnek ve nefis birer kaynaktır.

Ancak bütün tarih çalışmalarında da olduğu gibi bu üç farklı cilt halinde yayımlanan eserde de bazı eksiklikler mevcuttur. Eserde yer alan metinlerin büyük bölümü Van 100. Yıl Üniversitesi öğretim üyesi Rahmi Tekin'in eserlerinden derlenmiştir. Derleme görevini ise Muzaffer İncesu İlköğretim

Müdürü Sayın Mahmut Akbaş ile Sadullah Gencer Anadolu Lisesi Müdürü Sayın Bülent Bildirici gerçekleştirmiştir. Tasarım ve dizayn Ergezen İlköğretim Okul Müdürü Sayın Mahmut Uysal, fotoğraflar ise Üzeyir Akçelik tarafından oluşturulmuştur. Çalışma Ahlât Kaymakamı Sayın Bilal Şentürk'ün koordinatörlüğünde yürütülmüştür.

Elbette ki Türk kültür tarihçiliğine ve Ahlât kültürüne çok büyük katkıları olmuş bu değerli şahsiyetlerin, bu denli bir eser vücuda getirmeleri başta Ahlât insanı olmak üzere Türk kültürüne çok büyük bir katkıdır.

Ancak hemen şunu ifade edelim ki eserde yer alan fotoğraflar çalışmaya muhteşem bir görsel zenginlik kazandırmış olmakla birlikte; metin kısmında okuyucu ve araştırmacılara doyurucu bilgi verilmemiştir. Ahlât'ta yer alan bu mühim eserlerin yeni bilgiler, yeni araştırmalarla daha ayrıntılı bir şekilde, daha akademik çalışmalara konu olması gerekmektedir.

Elbette ki bu görev de yukarıda isimleri verilen çok değerli eğitim ve kültür adamlarından daha çok sayıları hiç de azımsanamayacak miktarda olan üniversitelerdeki *Tarih, Sanat Tarihi, Türk Dili ve Edebiyatı, İlahiyat Fakülteleri Türk-İslam Tarihi ve Medeniyeti* kürsülerinde bulunan her kademeden akademisyenlere düşmektedir.

Ancak bugüne kadar yukarıda en genel hatlarıyla tanıtılmaya çalışılan bu eserler dışında ve bazı bölük pörçük bilgiler hariç tutulursa Ahlat ve sahip olduğu kültürel miras üzerine "*bi-hakkın tetebbu mahsülü*" bir çalışma yapılmamıştır ki bu da Türkiye'de akademik tarihçiliğin bugün için hiçbir surette arzulanan seviyeye gelemediği gerçeğini bir kez daha göstermektedir.

3) MİLLİ MÜCADELE TARİHİNDE ESKİMEYEN HATIRAT: MİNELBAB İLELMİHRAB[664]

Türk edebiyatının en önde gelen şahsiyetlerinden, 20. yüzyıl Türkiye Türkçesini büyük bir zevk ve ustalıkla kullanıp güzelleştirerek; Türk nesir ve hikâye lisanında 15. asır şairi Ali Şir Nevaî gibi kendi ile anılmaya değer bir yazı ve sanat dili yaratmaya muvaffak olan Refik Halit Karay Karay, Millî Mücadele yıllarında iki defa Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğü görevinde bulunarak Millî Mücadeleye muhalif bir tavır takınmış ve yüzden yüzellilikler listesine 100 numaradan girerek 1938 yılında çıkan umumi affa kadar yurt dışında sürgünde bulunmuş önemli bir edebiyatçı ve oldukça ilginç bir politik kişiliktir.

Millî mücadele yıllarında yaşanan bazı önemli olayların unutulmaması için kaleme almayı planladığını bildirdiği "*Minelbab İlelmihrab*"ın başlangıç bölümünde bu eseri nasıl bir ruh halinde niçin ve nerede kaleme almaya başladığını şu şekilde anlatmaktadır:

---

[664] İlk defa *Tarih Okulu Dergisi*'nin, 12. sayısında yayımlanmıştır. Refik Halid Karay, *Minelbab İlelmihrab*, 2. Bs. İnkılâp Yayınları, İstanbul, 1992, 312 sayfa.

"Yıllardan 1923 ve aylardan galiba Nisan… 35 yaşına yeni basmıştım. Lübnan'da, Beyrut'a yakın Cünye kasabasında denize yakın bir kır evindeyim… Birlikte oturduğum arkadaşım Sabih Şevket henüz kalkmamış, kalkmış olsa da tiryakinin birisidir. Kendi kendime hatıralarımı yazsam sabahları oyalanır, eğlenirim. Benim hatıratım nedir ki? Ne olabilir? Eski Başvekil miyim? Hepsini bir araya getirsem bir incir çekirdeğini doldurmaz…

Ama öyle değil. Bu hatıralar, ne tarihi aydınlatmak, ne de bir fikri müdafaa etmek, ne de ortaya bir iddia atmak için çok ciddi şekilde ve tamamı ile siyasi mahiyette yazılmaz da sohbeti andırırsa, hafif tutulursa bir şey olur. Öyle olunca da her zaman okunur, azıcık da geçmişi canlandırmaya ve zamanla unutacaklarımı tespit eder. Hele bir deneyeyim! Bahçeden içeriye girdim. Bir çırpıda beş altı sahifeyi dolduruvermiştim."[665]

Karay, o yıllar maddi bakımdan sıkıntı içinde bulunması nedeniyle hatıratını elime beş on kuruş geçer diyerek neşretmek istediğini *"Akşam"* gazetesi sahibi ve eski dostu Necmettin Sadak'a bildirmiş ve oradan da olumlu cevap almıştır. Bunun üzerine eserin ilk kısmını teşkil eden sahifeleri İstanbul'a göndermiştir.[666] Ancak bu gazetede yazarın hatıratının yayımlanacağı ilan edilir edilmez basında münakaşalar başlamış, büyük gürültüler kopmuş o dönemdeki Türk matbuatı adeta sallanmıştır.

Dâhiliye Vekili Ahmet Ferit'in verdiği bir emirle de neşir men edilmiştir. Ancak Türk matbuatında bu konu hakkında tartışmalar başlamış, İsmail Müştak ve Falih Rıfkı başta olmak üzere Refik Halit'e arka çıkan ve hatıratın yayımlanmasını isteyen yazarlar da tartışmaya katılmışlardı.

---

[665] Refik Halit Karay, *Minelbab İlelmihrab*, 2. bs. İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1992, s. 7-8.

[666] Karay, 1992, s. 9.

Neticede bu tartışmaların sonunda hatıratın yayımlanması mümkün olamadı. Aradan bir müddet geçtikten sonra "*Akşam*" gazetesi hatıratı tefrikaya başlamışsa da; Şeyh Sait isyanıyla sebebiyle Takrir-i Sükûn Kanunu tekrar tatbikata konduğundan adı geçen gazete, "*Minelbab İlelmihrab"*ın neşrini tamamlayamamıştır.

Bu eser, 1948 yılında, Refik Halit'in ikinci defa neşrettiği "*Aydede"* mecmuasında tefrika edilerek bitirilmiştir.[667] Kitap olarak yayımlanması ise ancak 1964 yılında mümkün olabilmiştir.

*"Minelbab İlelmihrab"*ta, Refik Halit, mütareke devrinden İstanbul'un düşman istilasından kurtulmasına kadar, devleti idare eden kabinelerde görev alan insanlar ve siyasi teşekküller çevresinde meydana gelen siyasi ve sosyal olayları bildiklerine, gördüklerine ve duyduklarına sadık kalarak anlatmaktadır.

Bu bakımdan eser Millî Mücadele döneminin hususi bir tarihçesi olduğu gibi Millî Mücadele'ye muhalif kişi ve grupların bu harekete bakış açılarını tebarüz ettirmesi açısından mühim bir vazife görmektedir.

Şöyle ki Türk tarihinin en önemli kırılma noktalarından biri olan 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Türkiye'de siyasal, sosyal ve ekonomik oldukça önemli gelişmeler yaşanmıştı. İttihat ve Terakki Hukûmeti'nin yapmış olduğu yanlış siyaset neticesinde Osmanlı Devleti parçalanmış ve Türk insanı bin bir çeşit acıya boğulmuştu. 1912'den 1922'ye kadar on yıl savaşan Türk milleti, Trablusgarp, Balkan özellikle Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele'de üç milyondan fazla insan yitirmişti.

---

[667] Aydede dergisinde adı geçen hatıralar 91-7 numaradan ve 29 Mayıs 1948 tarihinden başlamak üzere 91-70 numara ve 5 Ocak 1949 tarihli sayıya kadar yayımlanarak bitirilmiştir.

On bir milyon olduğu tahmin edilen nüfusun bu savaşlarda eğitimli bireylerinin büyük bir kısmı kaybedilmişti. Çünkü Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'nda Rusya, İngiltere, Fransa gibi büyük devletlerin, ordu, donanma ve tükenmez insan ve ekonomik kaynaklarına karşı dört yıl süreyle Kafkasya, Çanakkale, Irak, Suriye, Galiçya, Sina gibi büyük cephelerde ve ulaşım olanaksızlıkları, yokluklar içinde savaşmıştır.

Savaşta Türk ordusu hem düşmanla hem de bağımsızlığını isteyen azınlıklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Kolera, tifüs, verem, zatürre, açlık ve daha birçok hastalıktan yüz binlerce insan ölmüştür. Silahsız, cephanesiz, ilaçsız, yiyeceksiz ve bin türlü ulaşım eksiklikleri nedeniyle devlet artık çökme noktasına gelmişti.

Almanya ve müttefiklerinin savaştan çekilmesi sonucu artık Osmanlı Devleti'nin de ateşkes antlaşması imzalamaktan başka herhangi bir çaresi kalmamıştı. Nitekim 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes antlaşması imzalandı ve savaşa son verildi.

17 Ekim 1918'de Sadrazamlıktan istifa etmek zorunda kalan Talat Paşa, İttihat ve Terakki Fırkası Genel Başkanlığı'ndan ve Genel Merkez üyeliğinden istifa ettiği gibi siyasi hayattan da çekildiğini ilân ederek, on seneden beri sadık bir silah gibi avucunun içinde tuttuğu partisini de bıraktı. Bunun üzerine, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından bir gün sonra (31 Ekim 1918) İttihat ve Terakki Fırkası erkânı, kırmızı konaktaki genel merkezlerinde olağanüstü bir kongre hâlinde toplanmıştı.

Yapılan sert tartışmalar neticesinde kongre üyeleri bir anda ikiye ayrılmışlar, bir kısım üyeler bu partinin hemen kapatılmasını bir kısmı ise ıslah edilmesini istemişlerdir. Fakat bu kongrenin sonun-

da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin adı, programı ve liderleri değiştirilmek üzere yeni bir partinin kurulması kararlaştırılmıştır.

Parti, Teceddüt Fırkası adı altında bir müddet daha faaliyet göstermiştir. Kongreden sonra İttihat ve Terakki Fırkası'nın ileri gelenleri Enver Paşa'nın eşi Naciye Sultan'ın yalısında toplanmış ve orada durumu hep birlikte gözden geçirdikten sonra memleketten hemen uzaklaşmaya karar vermişlerdir.

Ardından Osmanlı Devleti'ni Birinci Dünya Harbi'ne sokmaktan sorumlu tutulan Talat, Enver ve Cemal Paşalar, İstanbul'u terk etmeden önce İttihat ve Terakki Genel Merkezi üyelerinden bazılarıyla, Sadrazam ve Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'ya elden bir de mektup göndermişlerdi. Aynı gün tanınmamak için hepsi de kıyafet değiştirerek gecenin karanlığı içinde yalıdan çıkıp, ayrı ayrı yollardan deniz kenarına inerek, Odesa'ya hareket etmek üzere bekleyen bir Rus vapuruna binerek İstanbul'dan uzaklaşmışlardır.

Refik Halit, bozgun haberini bizzat Küçük Talat Bey'den şu şekilde nakletmektedir: "*Olağan toplantılarımızdan birini yapıyor siyaset dışında şundan bundan konuşuyorduk. Ziya Gökalp Bey'in gelişine muntazırdık. Bekliyorduk, o gelmedi; içeriye küçük Talat Bey girdi. Girdi ama ben bir başkası zannettim, yüzü o kadar değişik idi; her vakit ki gibi gülerek: Maşallah Beyler! demeyi unutmadı, fakat ne sesi onun sesine benziyordu, ne de tebessümü tebessümüne... Hatta bu bir gülümseme sayılmazdı, ıstırap denilen hissin, röntgen ile şekli alınabilse meydana işte buna benzer bir çizgi, bir mahuf tekallüs resmolunurdu. Yahya Kemal ya anlayışının kuvvetinden yahut da bir gece evvel kulak dolgunluğu olmasından Yeni Mecmua'da ilk defa bir siyasi sual sordu: Neler oluyor Talat Bey? dedi. Demek bir şeyler oluyordu... Benim dünyadan haberim yoktu. Zaman gazetesine İstanbul'un*

İç Yüzünü yetiştirmekle, kolejde ders okutmakla, Yeni Mecmua'ya makale yazmakla öyle meşguldüm ki, sonu felaketle biteceğine katiyen emin olduğum harbi, artık düşünemez olmuştum. Kulaklarımı dört açıp dinledim Talat Bey'i: Kahpe Bulgarlar cepheyi yarıp kaçtılar! Almanlarla bağlantı hattımız kesildi. Sulh yapmakta başka çare kalmadı!"

Bozgundan sonra, 1918 ve 1922 yılları arasında "*Sabah*", *"Peyam-ı Sabah"*, *"Alemdar"* ve "*Aydede"* gibi muhtelif gazete ve dergilerde makale ve fıkraları yayımlanan Refik Halit, Damat Ferit Paşa Hukûmetleri zamanda iki defa altışar ay müddetle Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğü vazifesini ifa etmiştir.

Böylece, II. Meşrutiyet devrinden sonra politik mizahi yazılarıyla devrin en ateşli yazılarını kaleme alan Karay, mütareke devrinde gazete muharrirliğinin yanında siyasetin de içerisine girmiştir.

Ankara merkezli yürütülen Millî Mücadele hareketine başından sonuna kadar karşı olan yazar, gerek siyasi gerek edebi kudretini bu hareketin karşısında kullanıp, bizzat Mustafa Kemal Paşa'yla karşı karşıya gelmiş ve hakkında yakalanarak divanı harbe verilmesi hususunda emirler yayımlanmıştır.

Refik Halit Karay, Posta-Telgraf Umum Müdürlüğü görevi sırasında birçok önemli olaya yakından tanıklık etmiştir. Hatta hukûmetteki nazırların çoğuna göre, olayların daha çok içinde bulunmuştur. Bu dönemde yaşanan gelişmeleri sıcağı sıcağına izlemiş ve hukûmete bildirmiştir. Örneğin İzmir'in işgal edileceğini ilk öğrenen kişilerden biri odur.

Ancak onun Anadolu'daki Millî Mücadele hareketine ve Mustafa Kemal'e karşı olan tavırlarının daha sonradan ciddi bir muhalefet haline geldiğini görmekteyiz. Bunun nedenini ise İttihat ve Terakki

düşmanlığına ve Millî Mücadele hareketini de bir İttihatçı hareketi olarak görüp, başarılı olabileceğine inanmamasına bağlayabiliriz.

Anadolu'da başlamış olan Kuva-yı Millîye hareketinin lider kadrosunun İttihat ve Terakki içerisinden çıkması, hareketin tabanını taşradaki İttihat ve Terakki teşkilatlarıyla, kulüplerinin oluşturması Refik Halit'in Millî Mücadele'yi İttihatçı bir hareket olarak görmesine neden oldu. Ayrıca kendisi yeniden bir savaşa başlamak yerine bir an önce kalıcı bir barışın yapılmasından yanaydı.

Neticede siyasi ve askeri gelişmeler Refik Halit'in düşündüğü gibi gelişmedi ve Türk milleti 1918'den başlamak üzere 1922 yılına kadar olağanüstü başarılarla düşmanı yurttan kovmayı başardı.

Savaştan sonra da başından beri Millî Mücadele'ye karşı olanlarla hesaplaşma girişimine başlandı. Nitekim Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından hazırlanan ve yüzellilikler olarak adlandırılan bir listeyle yurt dışına çıkarılan sürgünler arasında Refik Halit de bulunmaktaydı.

1938 yılına kadar da Suriye ve Lübnan'da sürgünde kalan yazar, bu sürgün sırasında yukarıda değinildiği üzere hatıralarını kaleme almıştır. Refik Halit'in hiçbir baskı ve ideolojiye bağlı kalmadan yazdığını bildirdiği hatıraları hakikaten eskimeyen ve bir muhalif tarafından kaleme alınan önemli kayıtlardır.

Başlangıç dışında toplam üç bölümden oluşan eser 1922 yılı sonlarına kadar yaşanan özellikle siyasi gelişmelerin anlatıldığı bir çalışmadır. Türkiye Cumhuriyeti tarihi alanında araştırma ve inceleme yapan bilim adamlarının, devletin kuruluş aşamasında yaşanan önemli tarihi olayları belgeleriyle birlikte tam olarak anlayabilmeleri için mutlaka in-

celemek durumunda kaldığı bu eser, aynı zamanda tarihe meraklı bir edebiyatçının o günün şartlarını içinde yapmış olduğu önemli değerlendirmeleri ihtiva etmesi bakımından da ayrı bir öneme sahiptir.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin başlangıç dönemlerinde meydana gelen olayların içinde olan bir yazarın olabildiğince tarafsız olarak, yaşanan gelişmeleri ayrıntılı bir şekilde kaydetmesi ve bugünün araştırmacılarının istifadesine sunması oldukça önemli bir kazanımdır.

Keza Türkiye Cumhuriyeti tarihçiliği alanında oldukça sağlam bilgilere dayanan ve muhalif görüşteki insanların düşüncelerini yansıtan çok sayıda mühim çalışma olduğu söylenemez. İşte bu noktada *"Minelbab İlelmihrab"* çok büyük bir boşluğu doldurmaktadır.

Eser, yakın dönem Türkiye tarihi alanında inceleme yapan araştırmacılar tarafından her zaman müracaat edebilecek çapta tarihi bir kaynak olması hasebiyle dün olduğu gibi bugün de önemini korumaktadır.

4) TÜRK DÜŞÜNCE DÜNYASINDA YOL İZLERİ[668]

Kendi sahasında yaptığı değerli çalışmalarıyla tanınan Kurtuluş Kayalı, Türk düşünce tarihi üzerine bugün de çalışmalarını yoğun biçimde sürdüren bir bilim adamıdır. Kaleme almış olduğu *Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri* muhtelif tarihlerde yazdığı makalelerin bir araya getirilmesinden oluşmuş bir eserdir.

Bugün için fili olarak araştırma ve incelemeleriyle özelde Türk düşünce tarihine genelde ise Türk tarihçiliğine katkı sağlayan Kayalı'nın azımsanamayacak sayıda kitap ve makalesi bulunmaktadır. *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı*, *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart*, *Türk Düşünce Dünyasından Portreler*, *Yönetmenler Çerçevesinde Türk Sineması*, *Sinema Bir Kültürdür* ve *Keşke Herkes Papağan Olsa: Mizah Üzerine Yazılar 1* yazarın en önde gelen eserleridir.

Eserlerin başlıklarından anlaşılacağı üzere

---

[668] İlk defa *Karadeniz Araştırmaları -Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*'nin 37. sayısında yayımlanmıştır. Kurtuluş Kayalı, *Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri*, 4. Bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, 264 sayfa. ISBN 978-975-470-927-8.

Kayalı, doğrultusunu Türk düşünce tarihine çevirmiş ve yine bu kaynaktan beslenmiş bir araştırmacıdır.

Bu yönüyle yazar tarihçi kimliğiyle Türk düşünce tarihi alanına yönelmiş sayıları az araştırmacılardan biridir. Tarihî perspektiften düşünce tarihini irdeleyen ve Türk düşüncesinin gelecekte akacağı mecrayı merak eden Kayalı, genç araştırmacılar için de kendi alanında bir nevi bilgi kaynağıdır.

Gerçi onun gibi bu alanda çok kıymetli çalışmalar ortaya koymuş ya da araştırmalarını sürdüren -kimi felsefeci ya da sosyolog kökenli olmak üzere- Hilmi Ziya Ülken, Niyazi Berkes, Behice Boran, Şerif Mardin, Kemal Karpat, Pertev Naili Boratav, Süleyman Hayri Bolay, Mete Tunçay, İsmail Kara, Şükrü Hanioğlu, Hüseyin Gazi Topdemir, Doğan Ergun, Süleyman Seyfi Öğün, Mümtaz'er Türköne, Naci Bostancı, Mümtaz Turhan, Mübeccel Kıray, Cemil Meriç, Muzaffer Şerif gibi değerli şahsiyetlerin isimlerini de burada zikretmek gerekmektedir.

Her biri kendine göre mühim çalışmalarla Türkiye'de çağdaş düşünce tarihinin bir diplin hâline gelmesinde payı bulunan bu kıymetli araştırmacıların izinde bu disiplin her geçen gün kendi iç kalkınmasını daha fazla gerçekleştirmektedir.

Kayalı'nın birçok makalesini bir araya getirerek yayımladığı *Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri* oldukça irdeleyici bilgileri ihtiva eden bir yapıttır. Eserin tanıtım bülteninde şu çok önemli bilgiler verilmiştir: "*Elinizdeki kitap, sosyal bilimsel düşünüş ve özellikle sosyoloji düşüncesine yoğunlaşıyor. Bir derdi ve davası olan, yol açıcı düşünce insanlarının, Hilmi Ziya Ülken, Mümtaz Turhan, Mübeccel Kıray, Cemil Meriç, Niyazi Berkes, Muzaffer Şerif, Behice Boran, Pertev Naili Boratav'ın eserlerinin özünde saklı olana ilişkin tespitler-*

de bulunuyor. Cumhuriyet'in kuruluş evresi ile güncellik (yani arefesi ve sonrasıyla 1980!) arasında kalan dönemlerin, özellikle de 1940'ların kültür ve düşünce ortamıyla ilgili önemli yorumları var Kayalı'nın. Ünlü "Dil-Tarihli hocaları" ve onların tasfiyesini, zamanın ruhu hakkında fikir verici bir vaka olarak ele alıyor. 1940'lar ve 1960'ların düşünsel ortamıyla ilgili belirlemelerin fonunda, Tanzimat ve Meşrutiyet fikriyatını da görüyoruz. Türk düşünce hayatındaki süreklilikleri kavramak, dönemsel zihniyet farklılıklarını yerli yerine koymak, problemleri bağlamına oturtmak için vazgeçilmez bir yol, bu. Türk düşünce tarihinin yakın geçmişine, yakın geçmişinin de basit kavgasının taraflarına değil, sorunun vazediliş biçimini eleştiren düşün adamlarına yönelmek… Kurtuluş Kayalı, bu yönelişin verimli örneklerini veriyor."

Eserin bir nevi genel bir özeti olarak da kabul edilebilecek bu değerlendirmeler, çalışmanın hem çeşitli konular üzerine yoğunlaştığını hem de Kayalı'nın kendinden önce bu vadide eser vermiş düşün adamlarıyla ilgili araştırmalarının sonuçlarını paylaştığını göstermektedir.

Kurulduğu stratejik, tehlikeli coğrafya itibarıyla ve tarihsel gelişmelerin karmaşıklığı göz önüne alındığında bölgesinde ve dünyada mühim bir yeri bulunan Türkiye'nin düşünsel tarihî temellerinin araştırılması ve mümkün olduğunca objektif bir tarih anlayışıyla okuyucuya sunulması bir zaruret gibidir.

Günümüzde büyük bir kalkınma hamlesi içerisinde bulunduğu kanaatinde olduğumuz Türkiye'nin bu başarısını kültürel ve düşünsel anlamda desteklemesi bir ihtiyaçtır.

Öyle ki Orta Doğu, Kafkasya, İran, Balkanlar, Akdeniz ve Karadeniz havzalarının tam ortasında bulunan Türkiye'nin gelecekte yürürlüğe koyacağı kültürel, siyasi, ekonomik ve askerî politikalar bu

bölgelerin geleceğinin şekillenmesinde de etkin bir rol oynayacaktır.

Bu sebeptendir ki Türkiye'nin bugünü ve yarınını tam manasıyla anlayabilmek için Türk düşünce haritasını çıkartıp, ciddiyetle bu haritayı yorumlamak gerekmektedir.

Bir ülkenin ya da bir toplumun geleceğini şekillendiren en önemli unsurların başında o ülkenin ya da toplumun geçmişinde yaşanan olayları ya da bu olayların hem nedeni hem de bir sonucu olarak ortaya çıkan düşünce dünyasını göstermek mümkündür.

O hâlde düşünceyi gerektiği ölçüde inceleyip, yeni yorumlarda bulunmak geleceğin sağlam temeller altında inşa edilmesinde büyük bir rol oynayacaktır.

İşte bu amaç doğrultusunda oluşturulan *Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri* Türkiye'de alanına katkı sağlayan değerli bir eserdir.

Yapıt, toplam dört bölümden oluşmaktadır. I. bölüm "Tarih ve Toplum" (s. 21-49) başlığı altında dört alt başlıktan müteşekkildir. Bu başlıklar: Kültürel Süreklilik (s. 21-29), Said Halim Paşa (s. 31-39), Dinsel Muhalefete Dair (s. 41-47), İslam'ın Çağdaş İşlevi (s. 49-52) olarak sıralanmaktadır.

II. Bölüm "Tarih-Sosyoloji-Kültür" (s. 53-100) başlığı altında Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Sosyolojinin Gelişimi Üzerine Bazı Düşünceler (s. 55-68), 1930'lar Sonrasında Türkiye'nin Kültürel Görünümü (s. 69-86), Akademik ve Alternatif Tarihçiliğin Sınırlılıkları (s. 87-100) alt başlıklarından oluşmaktadır.

Çalışmanın üçüncü ve en kapsamlı bölümü "1940'lı Yıllar Türk Düşünce Dünyası" başlığını ta-

şımaktadır. Bu genel başlıklar altında şu alt başlıklar yer almıştır: Türkiye'de Sosyal Bilimlerdeki Gelişmelerin Dinamizmi ve Tıkanıklıkları (s. 103-107), 1940'lı Yıllar Düşünce Dünyası ve Tanzimat (s. 109-110), Niyazi Berkes'in Tarihsel ve Sosyolojik Çalışmalarının Türk Düşün Yaşamı Üzerindeki Etkileri (s. 111-130), Bir Yalnız Adam: Niyazi Berkes (s. 131-136), Niyazi Berkes'in Akademik Ahlakı (s. 137-145), Behice Boran'ın Sosyolojik Çalışmalarının Nitelikleri (s. 147-154), Sosyolog Behice Boran (s. 155-165), Muzaffer Şerif Başoğlu'nun İki Yapıtı (s. 167-174), Hilmi Ziya Ülken, Dil-Tarih Hocaları ve 1948 Tasfiyesi (s. 175-197), Köy Enstitüleri'nin Kültürel ve Siyasal Boyutları (s. 199-209).

Eserin dördüncü ve son bölümü de "1960'lı Yıllar Türk düşünce Dünyasının Bazı Özellikleri" genel başlığı altında Türkiye'de Toplumsal Bilimlerde Bunalım (s. 213-224), Cemil Meriç: Bir Münzevi Aydının Düşünsel Serüveni (s. 225-252), Cemil Meriç'in Hiciv Konusundaki Duyarlılığı (s. 253-258), Bir Vesilesiyle Türk Düşünce Dünyası (s. 259-264) alt başlıklarından oluşmuştur.

Bu başlıklar altında kendi dünya görüşüne de sadık kalarak tarihî ve sosyolojik irdeleyici düşünceler ortaya koyan Kayalı'nın 20. yüzyıl Türk düşünce tarihini merkez araştırma alanı olarak aldığı da gözden kaçmamaktadır.

Türk düşünce tarihine en büyük katkıyı sağlayan araştırmacılarda biri olan Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* (2005, s. 7) adlı eserinde düşüncenin Türkiye'de toplumsal ve siyasal sorunlara çare ararken bulunduğunu belirtmiştir. Kurtuluş Kayalı da incelemesini yaptığımız bu eserinde ağırlıklı olara siyasal gelişmeler gölgesinde şekillenen Türk düşüncesinin karşılaştığı sorunları ve tekâmülünü araştırma konusu yapmıştır.

Bilindiği üzere XIX. yüzyılda yaşanan 1839 tarihli Tanzimat Fermanı, 1853 tarihli Kırım Savaşı ve Osmanlı Devleti'nin borçlanması, 1856 tarihli Islahat Fermanı, 1876 tarihli I. Meşrutiyet, II. Abdülhamit dönemi siyasi hayat ve bu dönemde kaybedilen topraklar, Jön Türk hareketi ve bir Jön Türk hareketi olarak ortaya çıkarak çok önemli bir güç hâline gelen İttihat ve Terakki Fırkası, II. Meşrutiyet, Trablusgarp Savaşı'ndan başlamak üzere Millî Mücadele'nin sonuna kadar yapılan savaşlar, Cumhuriyet dönemi siyasi olayları ve girişilen inkılâp hareketleri, Atatürk devri, İsmet İnönü dönemi, Demokrat Parti iktidarı, 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül darbeleri, 1990'ların karanlık tarihi ve PKK sorunu, 2000'li yıllarda Ak Parti iktidarı ve faaliyetleri özellikle Türk siyasal yapısını hem şekillendiren hem de derinden de etkileyen dönemlerdir.

Türk siyasal yapısından soyutlanamayan Türk düşünü de doğal olarak bu çok büyük gelişmelerden etkilenmiştir. Türk siyasi düşüncesine yön veren bu dönemlerin ortaya çıkardığı düşünsel sorunlar ile bu sorunlarla daha önce ilgilenmiş aydınların düşüncelerinden de yola çıkarak kendi fikirlerini ortaya koyan Kayalı'nın, *Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri* adlı çalışması uzun yıllar önemini muhafaza edecek gibi görünmektedir.

Nasıl ki Kurtuluş Kayalı gibi meraklı araştırmacılar kendilerinden önce gelen nesillerin fikirlerinden istifade ederek kendi fikriyat evrenlerini kurmuşlarsa bugünün genç araştırmacılarının da artık olgunluk çağına çoktan varmış Kurtuluş Kayalı gibi üstatların eserlerinden yararlanmaları bir zorunluluk olarak telakki edilemez mi?

5) TÜRKİYE YAZARLAR BİRLİĞİ AKADEMİ DİL EDEBİYAT VE SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ: TÜRKİYE'NİN DÜŞÜNCESİ[669]

Dünya tarihinde oldukça mühim bir yeri bulunan Türk tarihi ve kültürü geçmişten günümüze gerek yerli gerek yabancı birçok araştırmacının ilgisini çekmiştir. Bugün de Türk tarihi ve onun alt araştırma alanları hem yabancı hem de yerli araştırmacıların ilgisini çekmeye devam etmektedir.

Bugün çeşitli kurumlarda ve akademik çevrelerde sayıları her geçen gün artan araştırmacılar ya da bilim adamları oldukça yoğun bir inceleme faaliyeti içerisindedir. Özellikle son 10 yılda yayım hayatına başlayarak birçok araştırmacının ürettiği bilgileri paylaşma imkânı sağlayan akademik dergiler bunun en önemli kanıtı değil midir?

Aslında tarih biliminin altında gelişen bir alt disiplin olarak, günümüzde arzulanan seviyede ol-

---

[669] İlk defa *Tarih Okulu Dergisi*'nin 14. sayısında yayımlanmıştır. *Türkiye Yazarlar Birliği Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi, Türkiye'nin Düşüncesi Sayısı*, Yıl 3, Sayı 7, Ankara, Ocak 2013, 199 sayfa. ISBN 2146-1759.

mamakla birlikte gelişim hâlinde bulunan düşünce tarihi her geçen gün tarihçilerin ilgisini daha çok çekmeye başlamıştır. Çünkü geçmişte ortaya atılmış ve belirli aşamalar kaydetmiş düşünceler gelecekte de hangi düşüncelerin ortaya konulacağı konusunda çok önemli ipuçları sunmaktadır.

Dolayısıyla düşünce tarihinin iyi kavranması, gelecekte insanlığın hangi düşünceler çerçevesinde şekilleneceğini gösterecektir. Bu açıklamalar da Türkiye'de giderek büyüyen ve daha fazla ilgi gören bu disiplinin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Türkiye'de tarih bilinci edinmiş, doğru ve temeli bulunan bilgilerle donanmış, düşünmeyi ve düşündüğünü ifade etmesini öğrenen bireylerin giderek arttığı bir toplumun oluşturulabilmesi için düşünce tarihi alanında yapılan ve yapılacak çalışmalardan azamî ölçüde yararlanılması gerekmektedir.

Oluşacak böyle bir toplumun da başta kendisi olmak üzere dünya barış, huzur ve güvenliğine sağlayacağı katkıyı tartışmaya gerek yoktur. Hiç kuşku yok ki diğer gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de bu manada büyük sancılar yaşanmaktadır. Ancak kendini yenileyen, araştıran ve her bakımdan aşama kaydeden bir toplumun muzdarip olduğu bazı kronik sorunlarının üstesinden geleceğine inanılmalıdır.

İşte tam da bu genel tespitler çerçevesinde Türkiye Yazarlar Birliği tarafından genelde Türkiye'de düşünce tarihinin gelişmesi ve özelde bu alanda inceleme yapan araştırmacıların ürettikleri bilgileri okuyucu ile paylaşabilmeleri amacıyla Ocak 2010'da 4 ayda bir yayınlanmaya başladığı hakemli dil, edebiyat ve sosyal bilimler dergisi "TYB Akademi" yeni bir yayın olarak bu vadide küçümsenemeyecek bir boşluğu doldurmaya başlamıştır.

Daha önce 1- Gazâli, 2- Evliya Çelebi, 3- Said Halim Paşa, 4- Çağdaş İslâm Düşüncesi, 5- Ahmed Hamdi Tanpınar, 6- Balkan Savaşlarının 100.Yılında Büyük Göç ve Muhaceret Edebiyatı sayıları yayınlayan "TYB Akademi Dergisi", Ocak 2013'te "Türkiye'nin Düşüncesi" sayısının yayımını gerçekleştirmiştir. Dergi, Mayıs 2013'te de "Türkiye'de Tarih Yazımı ve Yaşayan Tarihçiler" sayısını yayımlanmayı planlamaktadır.

Araştırma konumuz olan "Türkiye'nin Düşüncesi" adlı 7. sayı bugün hayatta olan ve Türk düşünce tarihinde oldukça önemli yerlere sahip kıymetli münevverler üzerine hazırlanmış bir sayıdır. Söz konusu sayıda yer alan makaleler şu şekilde sıralanmaktadır:

1- Sunuş: Üçüncü Yıla Başlangıç: Yaşayan Düşünce Adamları / Mehmet Doğan, s. 7;

2- Geleneğin "Diriliş"i: Bir Fikir Adamı Olarak Sezai Karakoç / Murat Erol, s. 9;

3- Müslüman ve İslamcı Bir Aydın: Ali Bulaç: / Seven Erdoğan, s. 31;

4- Düşünmek ve Bir Başka Yere Gitmek: İsmet Özel'in Dairesel Tekâmülü / Alper Gürkan, s. 43;

5- Ömer Faruk Akün'ün Edebiyat Tarihçiliği / Yakup Öztürk, s. 67;

6- Kurtuluş Kayalı'dan Türk İnsanını / Toplumunu, Sosyolojisini, Aydınını ve Siyasî Hayatını Yeniden Okumak… / Yıldız Akpolat, s. 103;

7- Pozitivizme Hasım, Pos-pozitivizme Hısım: Bir Mütercim Olarak Hüsamettin Arslan Hakkında Bazı Tespitler / Asım Öz, s. 123;

8- Kurtuluş Kayalı ile Türk Düşüncesi Üzerine / Mülakat, s. 156;

9- Tartışma / Yasin Aktay, s. 177.

Sezai Karakoç, Ali Bulaç, İsmet Özel, Ömer Faruk Akün, Kurtuluş Kayalı, gibi farklı disiplinlerde faaliyet göstermiş ancak çalışmalarında düşünceyi öne çıkarmış aydınların çeşitli konular bağlamında araştırma konusu yapıldığını gördüğümüz "Türkiye'nin Düşüncesi" adlı bu sayı, diğer akademik dergilere de artık bir düşünce tarihi sayısı hazırlamaları gerektiği yönünde adeta bir tebliğ sunar görünümündedir.

Bilindiği üzere Türkiye tarihinde, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde II. Meşrutiyet'in ilanı, 31 Mart Olayı, Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, Mütareke Dönemi, Millî Mücadele ve Cumhuriyetin ilanı gibi devasa siyasi gelişmeler yaşanmıştır. Bununla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu bu yüzyıl adına Türkiye'de yaşanan en önemli olaydır diyebiliriz.

Yaşanan büyük savaşlar ve Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyet dönemine geçiş süreci Türk düşünce dünyası ve toplumsal yapısında oldukça önemli değişimler yaşatan gelişmelerdir. Öyle ki bu hızlı dönüşümlerin düşünce ve halk düzeyinde aynı hızda olmadığı hatta bir kimlik bunalımı sorunun ortaya çıktığını, halkın bir karakter ve şahsiyet karmaşasıyla yüz yüze geldiğini rahatlıkla belirtebiliriz.

Bunlara ilave olarak Türk tarihinin hemen hemen bütün dönemlerinde Türk düşününü, yaşanan siyasi gelişmelerden soyutlamak mümkün değildir. Hatta Türk düşününün, kendini siyasi gelişmelerden soyutlayamama hastalığından muzdarip olduğunu belirtebiliriz.

Nitekim Osmanlı devrinden miras alınan büyük siyasi sorunlar, Cumhuriyet döneminde Atatürk

devri, İsmet İnönü dönemi, Demokrat Parti iktidarı, 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül darbeleri, 1990'ların karanlık tarihi ve PKK sorunu, 2000'li yıllarda Ak Parti iktidarı ve faaliyetleri özellikle Türk siyasal yapısını hem şekillendiren hem de derinden de etkileyen etkenlerdir.

İşte bu etkenleri ve bilimsel bir süzgeçte ve düşünce tarihi disiplini içerisinde objektifliğe yakın bir üslupla araştırma konusu yapmak Türkiye'de yeni gelişen bir kültürel faaliyettir. Bugün yavaş da olsa bu alanda bir uyanma evresi yaşanmaktadır. Çünkü düşünce tarihi çalışmalarının gelecek konusunda en somut bilgileri sunacağı, tarihçiler arasında her geçen gün daha çok kabul görür durumdadır.

Bu açıdan bakıldığında tartışma konusu yaptığımız "TYB Akademi Dergisi"nin "Türkiye'nin Düşüncesi" adlı 7. sayısı düşünsel manada Türk düşünce tarihine sağladığı katkılar vesilesiyle yeni bir nefestir.

Derginin bu sayısında Mehmet Doğan tarafından "Üçüncü Yıla Başlangıç: Yaşayan Düşünce Adamları" başlığıyla kısa bir tanıtım yazısı ve girişi niteliğinde bir başlangıç yapılmıştır. Burada bazı sorgulamalar temelinde derginin gelişim süreci hakkında bilgiler verilmiştir.

Murat Erol tarafından kaleme alınan "Geleneğin "Diriliş"i: Bir Fikir Adamı Olarak Sezai Karakoç" başlığıyla özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra gerek edebî faaliyetleri gerek fikir dünyasıyla öne çıkan ve birçok araştırmacının kendisine inceleme konusu yaptığı Sezai Karakoç'la ilgili düşünsel ağırlığı ön planda olan değerlendirmelerde bulunulmuştur. Makalede Osmanlı döneminden itibaren gelişmeye başlayan İslamî düşüncenin Mehmed Âkif ve Necip Fazıl ekseninde gelişimi ve

Sezai Karakoç'un İslamî düşünce coğrafyasındaki konumu saptanmaya çalışılmıştır.

Seven Erdoğan tarafından yazılan "Müslüman ve İslamcı Bir Aydın: Ali Bulaç" adlı yazıda özellikle son otuz yıldır muhafazakâr demokrat kesimin fikir ve düşünce evrenini genişletmeye çalışan, başta Türkler ve Kürtler olmak üzere İslam dünyasının sahip olduğu kronik sorunları ilginç bir düşünce tarzıyla yorumlayan Ali Bulaç'ın fikirsel evreni incelenmiştir.

Alper Gürkan'nın, "Düşünmek ve Bir Başka Yere Gitmek: İsmet Özel'in Dairesel Tekâmülü" adlı yazıda Türk edebiyatının son dönemde yetiştirdiği en önemli şairlerden biri olan ve ilginç saptamalarıyla tanınan İsmet Özel'in düşünce dünyası irdelenmiştir.

Yakup Öztürk, "Ömer Faruk Akün'ün Edebiyat Tarihçiliği" adlı yazısında bu mühim edebiyat araştırmacısının edebiyat tarihçiliği alanındaki çalışmalarını ve fikirlerini değerlendirmiştir. Yine bu yazıda Mehmed Fuad Köprülü ekolünün bir sürdürücüsü olarak Akün'ün, Türk edebiyatı araştırmalarındaki önemi de ortaya konulmuştur.

Sosyolog Yıldız Akpolat, "Kurtuluş Kayalı'dan Türk İnsanını / Toplumunu, Sosyolojisini, Aydınını ve Siyasi Hayatını Yeniden Okumak" adlı yazısında son dönem Türk düşünce tarihine tartışmasız ağırlığını koyan en büyük araştırmacılardan biri olan Kurtuluş Kayalı'nın eserlerinden yola çıkarak sosyolojik anlamda Türk toplumunu yeniden okumayı bir diğer ifadeyle Türk toplumunun düşünsel ve toplumbilimsel açıdan geçmişten günümüze konumunu ve bugünkü ulaştığı seviyeyi yeniden tespit etmeye çalışmıştır.

Akpolat'ın kaleme aldığı bu oldukça derin saptamalar içerikli makalenin derginin bu sayısında ya-

yımlanan en kıymetli metinlerden biri olduğunu burada açıkça ifade etmeliyiz. Yazarın, üzerinde araştırma yaptığı büyük düşünür ve düşünce tarihçisi Kurtuluş Kayalı'nın eserlerini âdeta elekten geçirdiğini görüyoruz. Söz konusu yazı, aslına bakılırsa tam da Türk düşünce tarihi disiplininde sıkça görmeyi arzuladığımız ve doyurucu bilgileri yeni görüşler temelinde öne süren bir çalışmadır.

Asım Öz tarafından kaleme alınan "Pozitivizme Hasım, Pos-pozitivizme Hısım: Bir Mütercim Olarak Hüsamettin Arslan Hakkında Bazı Tespitler" başlıklı yazıyla Hüsamettin Arslan'nın düşünce dünyasına sorgulayıcı bir yolculuk yapıldığını görmekteyiz.

Dergide ayrıca Kurtuluş Kayalı ile Türk düşüncesi üzerine bir mülakat yapıldığı gibi Yasin Aktay tarafından da "Entelektüel ve Cemaat" adıyla bir tartışma bölümü oluşturulmuştur.

Görünen gerçek o ki arzulanan seviyede ve genişlikte olmamakla birlikte "TYB Akademi Dergisi", Türk düşünce tarihine yüzeysel de olsa bir yolculuk yapmak istemiştir. Keza yukarıda üzerlerine araştırma yapılan çok değerli edip, düşünür, düşünce tarihçisi, mütercim ve siyaset bilimcilere ek olarak birçok disiplinden münevver bu alana ilgi duymakta ve neşriyatlar gerçekleştirmektedir. Bu açıdan bakıldığında derginin geniş kapsamlı ve sayıca daha çok makaleyi içermesi çok daha yararlı olabilirdi. Ancak bu hâliyle de oldukça nitelikli bir başlangıç yapıldığı izlenimindeyiz.

Nitekim bu incelememizin yayımlanmasına olanak sağlayan ve beş yıldır yayın hayatında bulunan "Tarih Okulu Dergisi"nin sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni Yrd. Doç. Dr. Mustafa Alican'dan öğrendiğimiz kadarıyla önümüzdeki dönemlerde "Tarih Okulu"nun da doğrultusunu düşünce tarihi alanına

daha çok yöneltmek ve fikri yönden Türk literatürüne daha çok katkı sağlamak hedefi içerisinde bulunulduğunu öğrenmiş bulunmaktayız.

Bütün bu izahatlardan sonra, Türk düşünce tarihi alanında yapılacak bu tür neşriyatların giderek daha çok artmasının ve bu vadide her biri yeni bir nefes olan güncel yayınların çoğalmasının, Türk düşünce tarihinin solunum yapar hâle gelmesinde mühim bir rol üstleneceğini belirtmemize gerek var mıdır?

6) OSMANLIDAN GÜNÜMÜZE DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİNDE TÜRK SİYASİ HAYATI VE KEMALİZM[670]

Kendini gerçekleştirmek için Batı tefekkürü içerisinde bir kişilik arama gayreti içerisinde bulunan Türk yenileşmesi ve düşüncesi ne yaparsa yapsın ufkunu Batı'nın çekici şafağından başka bir noktaya taşıyamamıştır. Son iki yüzyıllık dönemde bütün gayretiyle kendi geleceğini Batı'nın tekniğine endeksleyen Türk düşününün bir varlık olarak ortaya çıkması toplumsal sorunlara çare ararken ya da düşünmeden hiçbir fiiliyatın gerçekleştirilemeyeceği gerçeğinin Türk aydınlarınca kabul edilmesiyle gün yüzüne çıktığını belirtsek yanlış bir saptamada bulunmuş olur muyuz?

Aslına bakılacak olursa 16. yüzyılın son dönemlerinde belirgin bir şekilde ortaya çıkan ve gelecek yüzyıllarda Osmanlı Devleti açısından çok daha büyük sıkıntıların yaşanılacağı gösteren Reform ve

---

[670] İlk defa *Tarih İncelemeleri Dergisi*'nin 28. cildinin 1. sayısında yayımlanmıştır. Metin Eriş, *Osmanlıdan Günümüze Demokratikleşme Sürecinde Türk Siyasi Hayatı ve Kemalizm*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2012, 375 sayfa. ISBN 978-605-4599-34-9.

Rönesans hareketlerinin sonuçlarının şekillendirdiği Avrupa'nın yeni bir medeniyet kurmaya başladığı Amerika kıtasının da bulunmasıyla kesinleşmişti. Elbette ki her tarihi olay ya da süreç kendi devri içerisinde, kendi şartları temelinde yorumlanmalıdır. Ancak Osmanlı'nın, Amerika kıtasının keşfini çok iyi bildiği de göz ardı edilemeyecek bir realitedir. Esas mesele de Avrupa'da bazı gelişmelerin yaşanıldığının bilinmesine rağmen tedbir alınmaması hatta bir garip böbürlenmenin sınırlarını feci şekilde zorlaması değil midir? 1492 yılında Amerika'nın keşfi, Reform ve Rönesans hareketleriyle yüzyıllardır kilisenin kontrolünde karanlık dönemler yaşayan Avrupa'nın zincirlerin yavaş yavaş kırmaya başladığını ister o günün ister bugünün şartlarında değerlendirelim Osmanlı biliyor olmalıdır.

Ne var ki Yavuz Sultan Selim'in, Doğu'da giriştiği büyük fetihler ya da Muhteşem Süleyman'ın 46 yıllık dönemde halka yaşattığı sahte müreffeh devir Osmanlı aydınının gözünü boyamış olabilir mi? Sahte müreffeh devir oldukça ağır kaçan bir niteleme olarak değerlendirilebilir fakat çok ciddi ve hızlı bir şekilde Batı'da yeni bir medeniyetin hem de o döneme kadar vücuda gelmiş en büyük medeniyetin güçlü bir şekilde kurulduğu bellidir. Muhteşem Süleyman döneminde, Osmanlı aydınlarının bunu fark etmesi ve bu çerçevede ayakları yere basan politikalar geliştirmesi gereklidir. Ancak ortada uzun vadede değil tarih iklim koşulları göz önüne alındığında kısa dönemde bu müreffeh devrinin ciddi bir nitelik taşımadığı anlaşılmıştır. Nitekim büyük Osmanlı orduları 1699'u beklemeden 16. yüzyılın sonlarında bile girdiği savaşlarda artık düşmanı ezici bir şekilde mağlup edemez hâle gelmemiş midir? Hiç kuşku yok ki bu devirlerde devlet kurumları oldukça sağlam bir yapıya sahipti. Aksi takdirde bu

devlet bir 300 yıl daha varlığını nasıl sürdürmüştür sorusu ciddi bir araştırmacıyı çok zor durumda bırakmaya yetebilir.

Ancak 17. yüzyıl da Osmanlı Devlet adamlarına ve aydınlarına (âlim) tehlike çanlarının çaldığını ciddi bir şekilde anlatmaya yetmemiştir. Koçi Bey Risalesi bu noktada büyük bir boşluğun olduğunu ilgili herkese bildirmesine rağmen bizzat kendisi bu büyük boşluğu dolduramamıştır. Bu boşluk her gelecek on yıllarda Avrupalıların lehine, Osmanlıların aleyhine genişlemeye devam etmiştir.

Büyük Osmanlı Devleti'nin Batı'ya, tarihin gördüğü bu en büyük medeniyete yenilgisinin, ilk kesin ve keskin işareti 1699 yılında kendini göstermiştir. Bu kesin işaretin adı Karlofça Antlaşması'dır. Bu keskin viraj artık devlet içerisinde işlerin yolunda gitmediğini, hatta devletin Batı'nın onlarca adım gerisinde olduğunu göstermeye yetmiştir. Yetmeyen ise devlet adamlarının düşünce mekanizmasından yeterince istifade edememesidir.

18. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti açısından siyasi ve askerî gelişmelerden farklı olarak daha belalı bir durum ortaya çıkmıştı. Bu belanın adı da Sanayi devrimiydi. 16. yüzyılda Avrupa'da başlayan bilim rönesansından aşağı yukarı iki yüzyıl sonra, 18. yüzyılın ikinci yarısında hammadde kaynaklarına dayalı olarak ve münferit mucitlerin etkileriyle aslında büyük bir bilgi birikiminin sonucu olan birinci sanayi devrimi ortaya çıkmıştır. Öncelikle İngiltere'nin bol kömürü, İskoçya ve Galler'den sağlanan demir cevheri, James Watt'ın geliştirdiği çift tesirli buhar makinesi, Besgemet'in yeni çelik üretim sistemi, John Kayl ve Crompton'un dokuma tezgâhları gibi önemli teknolojik yenilikler birinci sanayi devrimini açmıştır. Diğer Batılı ülkeler de 1840'lardan itibaren hızla endüstrileşmeye başlamışlardır.

Batılı ülkelerin dünya üzerindeki hâkimiyetleri bu bilim, teknoloji ve endüstriyel güçleri ile gerçekleşmiştir.

Açıkça görüldüğü üzere Batı medeniyeti dünyanın diğer bütün coğrafyalarında olduğu gibi Osmanlı coğrafyası üzerindeki gölgesini de iyide iyiye hissettirmeye başlamıştır. İnsan gücünün yerini makine gücünün alması ve bitmez tükenmez üretim gücünün her geçen gün daha da artması Batı'nın iştahını olabildiğince kabartırken, dünyanın geri kalan coğrafyaları bu yeni medeniyetin pençesinde büyük sıkıntılar yaşayacağını ilerleyen tarihlerde görecekti. Gerçi günümüzde de bu sıkıntıların bitmediği hâlâ devam ettiğini belirtirsek yanlış bir saptamada olmayız. Bugün zengin petrol yataklarına sahip Arap coğrafyalarının -kimi zaman içlerinden çıktıkları ülkelerden bile daha kuvvetli yapılara sahip olan- dev enerji şirketlerinin kontrolünde olduğu bugün herkes tarafından kabul edilmektedir. Dünyanın pek çok coğrafyası için bu tür örnekleri arttırmak mümkündür.

Hâl böyleyken Osmanlı Devleti için süreç karmaşık bir hâle geliyordu. Bunlara ilave olarak sadece Osmanlı Devleti'ni değil içinde birçok ulusu barındıran büyük devletler için bir diğer tehlike de Fransız İhtilali'in bir sonucu olarak ortaya çıkan ve günümüzde dahi etkilerini sürdüren milliyetçilik ve ulusçuluk akımlarıydı. Ortaya çıkışında itibaren çok uluslu devletleri derinden etkisi altına almaya başlayan milliyetçilik akımları imparatorlukların parçalanmasına neden olan en önemli amillerden biri olarak belirginleşmişti. Tarihi süreç içerisinde 19. yüzyılın ilk çeyreğin meydana gelen Yunan ve Sırp isyanları, Batı ve Rus destekli olmakla birlikte işte bu milliyetçilik akımlarımdan beslenmişti.

Bu yüzyılda daha sonraki süreçte yaşanan 1839 tarihli Tanzimat Fermanı, 1853 tarihli Kırım Savaşı ve

Osmanlı Devleti'nin borçlanması, 1856 tarihli Islahat fermanı, 1876 tarihli I. Meşrutiyet, II. Abdülhamit dönemi siyasi hayat ve bu dönemde kaybedilen topraklar, Jön Türk hareketi ve bir Jön Türk hareketi olarak ortaya çıkarak çok önemli bir güç hâline gelen İttihat ve Terakki Fırkası, II. Meşrutiyet, Trablusgarp Savaşı'ndan başlamak üzere Millî Mücadele'nin sonuna kadar yapılan savaşlar, Cumhuriyet dönemi siyasi olayları ve girişilen inkılâp hareketlerinin tamamı… Bu gelişmelerin tamamında milliyetçilik ya da ulusçuluk akımlarının etkilerini göz ardı etmek mümkün müdür?

Milliyetçilik akımlarının sonucu olarak özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin çeşitli coğrafyalarında sürekli isyanlar çıkmış ve bu isyanları bahane eden İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya-Macaristan gibi ülkeler Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmışlardır. Örneğin bunlardan birinde 1876 yılında İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan ve Rusya bu dönemde Balkanlar'da çokça artmış tedhiş hareketlerinin ortadan kalkması için Osmanlı Devleti'ni bu coğrafyada ıslahat yapmaya zorlamak için 12 Aralık 1876'da kendi aralarında bir ön toplantı yapıp Osmanlı Devleti temsilcileriyle yapılmak üzere bir toplantı yapılmasına karar vermişlerdi. Görünen o ki ekonomik, askerî ve siyasal alanda dünyaya hâkim olan güçler Osmanlı Devleti'nin de iç işleri rahatlıkla karışmışlardır.

20. yüzyıla, temas edilen bu oldukça olumsuz şartlarda giren Osmanlı Devleti ve Türk milleti bu yüzyılın ilk çeyreğin II. Meşrutiyet'in ilanı, 31 Mart Olayı, Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, Mütareke Dönemi, Millî Mücadele ve Cumhuriyetin ilanı gibi devasa şoklarla karşılaşmaya devam etmiştir. Bir büyük devletin çöküşü ve yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu bu yüzyıl

adına ülkede meydana gelen en büyük gelişmelerden biridir.

Yaşanan çok büyük savaşlar ve Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyet dönemine geçiş Türk düşünce dünyası ve toplumsal yapısında oldukça önemli değişimler yaşatan gelişmelerdi. Keza bu hızlı dönüşümlerin düşünce ve halk düzeyinde aynı hızda olmadığı hatta bir kimlik bunalımı sorunun ortaya çıktığını rahatlıkla belirtebiliriz.

Nitekim Cumhuriyet döneminde Atatürk devri, İsmet İnönü dönemi, Demokrat Parti iktidarı, 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül darbeleri, 1990'ların karanlık tarihi ve PKK sorunu, 2000'li yıllarda Ak Parti iktidarı ve faaliyetleri özellikle Türk siyasal yapısını hem şekillendiren hem de derinden de etkileyen dönemlerdir.

Osmanlı Devleti'nin gerilemeye başlaması ve bu durumu tersine çevirebilmek adına girişilen reform hareketleri ile Türk düşünce dünyası ile Türk siyasal yapısının gelişimi bugün hâlâ zihinleri zorlamaktadır. Çünkü ne Türk siyasal yapısı ne de Türk düşünce dünyası incelememizin hemen başında temas ettiğimiz üzere ufkunu Batı'nın şafağında hâlâ başka bir noktaya taşıyamamıştır. Bu oldukça büyük bir sorun ve üzerinde tartışılması zaruri bir meseledir. Ne var ki bu alanda Türk literatürü kendini gerçekleştirebilmiş değildir. Sorun siyasal, ekonomik, sosyolojik, tarihî ve diğer alanlardaki düşüncenin bu kadar önemli ve güçlü bir enerjiye sahipken Türkiye'de bugüne kadar gerektiği kadar önemsenmemiş olmasında yatmaktadır.

Bununla birlikte Türkiye'de bugün düşünce tarihi alanında yavaş da olsa bir uyanma evresi yaşanmaktadır. Çünkü düşünce tarihi çalışmalarının gelecek konusunda en somut bilgileri sunacağı, tarihçiler

arasında her geçen gün daha çok kabul görmektedir. Bu nedenle hemen her yıl bu alanda yapılan çalışmaların adedi ve bilgi yoğunluğu artmaktadır. Bu bilgi büyük bir kalkınma hamlesi içerisinde bulunan Türkiye adına umut vericidir.

Nitekim yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız tarihsel süreç Metin Eriş tarafından yayımlanan *Osmanlıdan Günümüze Demokratikleşme Sürecinde Türk Siyasi Hayatı ve Kemalizm* adlı kitap çalışmasının da en genel bir özetidir. Eser yukarıda genel anlamda özetlemeye çalıştığımız son dört yüz yıllık yenileşme hareketleri kendine sorun edinmiş ve yaşanılan sıkıntıları tarihî gelişim süreci içersinde değerlendirmeyi başarabilmiş yen bir yayındır.

Yapıt bu yönüyle sadece Türk siyasal tarihi için değil; Türk düşünce tarihi için de yeni bir nefestir. Osmanlı Devleti'nden, Türkiye Cumhuriyeti'ne Türk siyasal hayatının yaşadığı süreci tatmin edici bir araştırmayla ortaya koyan Eriş, bir bütün hâlinde Cumhuriyet dönemin siyasal ve düşünsel yapısını da ayrıntılı bir şekilde irdelemiştir. Yazarın Cumhuriyet dönemi için üzerinde durduğu en önemli düşünce alanı kitabın başlığında da olduğu gibi Kemalizm'dir.

Türk düşünce tarihi ve siyasal yapısı için yeni bir ses olarak gördüğümüz bu ilginç eserin tanıtım bültenin de şu bilgiler verilmiştir: "*İdeolojik saplantı sendromlarını bir taraf bırakacak olursak görülen, Osmanlı'nın gerilemeğe başladığını fark ettiği zaman diliminden itibaren öne çıkan kendi içinde dışarıdan aktardığı gelişmeleri öne çekerek ama şekilcilikte karar kılan bir hareket tarzıdır. Özellikle, bize göre, adından başlayan yanlışlık, değişimin ve gelişimin müesseselerin alınmasıyla gerçekleşeceği görüşüne bağlandığından, saplantılı olarak kültürel ve toplum yapılarındaki inanç farklılıklarının göz ardı edilmesine yol açmıştır. Kaybedilen savaşların da verdiği baskı ile şekilci değişikliğin ilk hedefinde askerî*

kurumlar olmuştu. Sonrasında hukuk, genel eğitim ve nihayet siyaset sahasındaki arayışların temelinde, derinliğine tespitlerden çok, şekille bağlantılı çözümlerden medet umulacaktı. Esas itibariyle "Tepeden inmeci" bir arayıştır ortaya konulan. Böylece seçkin azınlık, görüşleri ve inançları istikâmetinde, otoriteyle halkını ehlileştirirken demokrasi söylemini de dilinden düşürmeyecektir. Sözde yaşatılan demokrasinin ilk adımlarını atmak bile neredeyse yarım yüzyıllık bir zamana vabeste olacaktır. Sonrasında, yani bugün, hâlâ yaşanılan demokrasinin şeklî müesseselerinden bir adım öte çıktığımızda partilerimizin bünyeleri ve tek adamlık sendromu dolaysıyla ne kadar demokrasi ile iç içe bulunduğumuzun tartışılabilir olması kaçınılmaz olacaktır."

Hiç kuşku yok ki sağlıklı bir düşünce tarihi ya da onun bir alt kolu olan siyasal düşünce tarihi yazımında eski devirlerden başlamak üzere Osmanlı tarihi ve Avrupa tarihi başta olmak üzere dünyanın çeşitli coğrafyalarında meydana gelen siyasi, sosyal, askerî ve ekonomik gelişmeleri akılcı bir biçimde değerlendirmek ve odaklanılan konuyla birleştirilerek sentezler elde edilmelidir. Bu yönüyle yazarın eserinin başarılı bir çalışma olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bütün olumlu yönlerinin yanı sıra kitapta bazı eksiklikler mevcuttur.

Yazar bu kitap çalışmasında gereğinden çok fazla başlık açmıştır. Bu durum okuyucunun dikkatini ciddi oranda dağıttığı gibi bilimsel bir çalışmanın formasyonuna da uygunluk arz etmemektedir. Bu nedenle düşüncelerin bu kadar ayrıntılı başlıklar altında anlatılması yerine daha sistemli bir yol izlenmesi gerekirdi kanaati oluşmaktadır. Eserin tenkit edilmesi gereken bir diğer önemli noktası da tashih işlemleri bağlamındadır. Yapıtın özellikle son bölümlerinde çok sayıda tashih ve kelime hatası bulunmaktadır. Bu da eserin yayımlanmadan önce ciddi

manada ikinci bir göz tarafından incelenmediğini göstermektedir.

Kitabın olası ikinci basımında yazarın bu noktalara nazar-ı dikkatini celb etmesi gerektiği aşikârdır. Eserin ilerleyen dönemlerde yeniden gözden geçirilip başlıkların daha düzenli dağıtılması ve yazım hatalarının düzeltilmesi durumunda çok daha disiplinli bir çalışma olacağı ortadır.

Düşünce tarihinin bütün dalları siyasal düşünce tarihi, ekonomik düşünce tarihi, sosyal düşünce tarihi, felsefi düşünce tarihi Türkiye'de birer bakir araştırma alanlarıdır. İnsanın geleceğini en yakından ilgilendiren bu disiplinlerin Türkiye'de çok köklü bir mazisinin olduğunu söylemek mümkün değildir. 20. yüzyıl başlarında büyük araştırmacı Hilmi Ziya Ülken'le temelleri atılan bu araştırma alanı her geçen gün mühim aşamalar kaydetmektedir. Ancak Türkiye'de bu araştırma alanı hâlâ çok yetersizdir. Bir diğer ifadeyle kendini gerçekleştirmekten çok uzaktır. Metin Eriş gibi yazarların kaleminden çıkan *Osmanlıdan Günümüze Demokratikleşme Sürecinde Türk Siyasi Hayatı ve Kemalizm* gibi eserler özelde siyasal düşünce tarihinin genelde ise Türk düşünce tarihinin kalkınması için atılan birer büyük adım olarak tasavvur edilemez mi?

7) ATATÜRK-İMPARATORLUKTAN MİLLÎ DEVLETE[671]

I. GİRİŞ

Türk tarihinin yaşayan ve var olan en önemli dönemlerinden birini Türkiye Cumhuriyeti tarihi teşkil etmektedir. Bugün üzerinde yaşadığımız topraklar üzerinde 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan kanlı mücadeleler sonunda büyük güçlüklerle kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi, birçok araştırmacı ve sosyal bilimcinin ilgi odağındaki bir inceleme alanıdır.

Kurulduğu coğrafya itibarıyla ve tarihsel gelişmelerin dayandığı temeller nedeniyle bölgesinde ve dünyada önemli bir yeri bulunan Türkiye'nin tarihî temellerinin araştırılması ve mümkün olduğunca objektif bir tarih anlayışıyla yerli ve yabancı okurların hizmetine sunulması gerekmektedir.

Keza Kafkasya, Balkan ve Orta Doğu coğrafyalarının bileşke noktasında bulunan Türkiye'nin

---

[671] İlk defa *Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi*'nin, 2. cildinin 5. sayısında yayımlanmıştır. Ünsal Yavuz, *Atatürk-İmparatorluktan Millî Devlete*, 2. Bs., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, 117 Sayfa. ISBN 975-16-0218-1.

gelecekte uygulayacağı siyasi, ekonomik ve askerî politikalar bu bölgelerin geleceğinin şekillenmesinde mühim bir vazife görecektir. Bu nedenle Türkiye'nin bugünü ve yarını konusunda akılcı saptamalar yapılabilmesi için doğru bilgiler temelinde bu ülkenin geçmişinin incelenmesi şarttır.

Öyle ki bir ülkenin ya da bir toplumun geleceğini şekillendiren en önemli unsurların başında o ülkenin ya da toplumun geçmişinde yaşanan olaylar gelmektedir. Nitekim günümüzde Cumhuriyet tarihi alanında gerek yerli gerek yabancı birçok araştırmacı çalışma yapmaktadır.

II. BİLİMSEL ÇALIŞMALAR

Bugüne kadar Türkiye Cumhuriyeti tarihi alanında kitap, makale, çeviri, transkripsiyon gibi türlerde çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların sayısı gün geçtikçe de hızlı bir şekilde artmaktadır. Ortaya çıkan yeni bilimsel çalışmalar sayesinde Türkiye Cumhuriyeti tarihini bir bütün hâlinde inceleme düşüncesi bu alanda çalışan tarihçiler arasında hızla yayılmaktadır.

Gerçekçi ve bütüncül bir Türkiye Cumhuriyeti tarihi yazımının, araştırmacılar arasında giderek artması aynı zamanda Türk kültürü adına da büyük bir kazanım olacaktır. Bununla birlikte; son yıllara kadar bazı istisnalar dışında başta orta öğretim kurumlarında olmak üzere üniversitelerde okutulan ya da bağımsız olarak kaleme alınan "Türk İnkılâp Tarihi" veya "Türk Devrim Tarihi" adlı kitaplar Türkiye Cumhuriyeti tarihini bir bütün olarak inceleyebilecek seviyeye erişememişlerdir. Bu tür kitapların çoğu III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinden başlayarak 19. yüzyıl Osmanlı tarihini özetleyip, ardından II. Meşrutiyet dönemi, Trablusgarp ve Balkan Savaşları hakkında kısaca bilgi vermektedirler. Hacimlerinin

önemli bir bölümü 1914–1938 yılları arasında gelişen askerî, siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmelere ve olaylara ayrılan bu eserlerde Türkiye Cumhuriyeti tarihi 1938 yılında Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatıyla bitiyormuş gibi bir izlenim uyandırılmaktadır.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 10 Kasım 1938 yılında ebediyete intikal etmesinden başlamak üzere içinde bulunduğumuz 2013 yılına kadar, birçok tarihî olaya sahne olan Türkiye'nin geleceği hakkında sağlıklı saptamalarda bulunabilmek için mutlaka 1938 yılı ve sonrası olayları da ciddi biçimde her açıdan incelemek ve bu inceleme sonuçlarını okurlarla paylaşmak gerekmektedir.

Bu sayede tarih bilinci edinmiş, doğru ve temeli bulunan bilgilerle donanmış bireylerin giderek arttığı nitelikli ve şahsiyetli bir toplum oluşturulabilir.

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş süreci ile bu süreçte hayati bir rol oynayan Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün faaliyetleri üzerine Prof. Dr. Ünsal Yavuz tarafından kaleme alınan *Atatürk-İmparatorluktan Millî Devlete* adlı mütevazı çalışma 117 sayfadan oluşan özet bir kitaptır.

Yukarıda da kısaca değinildiği üzere eserin bitiş noktası Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ölüm tarihidir. Ancak eserin I. bölümü XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Avrupa'da ve Osmanlı topraklarında yaşanan askerî ve siyasi gelişmelerle, bilim alanında yapılan çalışmaları içermektedir.

Hiç kuşku yok ki sağlıklı bir Cumhuriyet tarihi yazımında eski yüzyıllardan başlamak üzere Osmanlı tarihi ve Avrupa tarihi başta olmak üzere dünyanın çeşitli coğrafyalarında meydana gelen siyasi, sosyali askerî ve ekonomik gelişmeleri akılcı bir biçimde değerlendirmek gerekir.

Bu yönüyle yazarın esere başarılı bir giriş yaptığını belirtebiliriz. Diğer taraftan imparatorluktan millî devlete geçiş sürecinde yaşanan etkileşim sürecinin 1938 yılından sonra da devam ettiği kabul edilirse yazarın eserinde kullandığı özetleme anlatımlarını bir bütün hâlinde Cumhuriyet tarihinin tamamına yayması gerekirdi düşüncesi ortaya çıkmaktadır.

Bunlara ilave olarak yazarın bu kısa kitapta gereğinden fazla başlık açtığı kanaatindeyiz. Altı bölümden oluşan esere kronoloji, bibliyografya, dizin, resim ve harita da eklenmiştir. Bu altı ana bölüm içinde de birçok alt başlık verilmiştir.

Bu nedenle özet çapta bir eserde onlarca başlık kullanılması okuyucunun ilgisini dağıtmaktadır. Bu sebeplerden eserin şekil olarak bir sistem sorunu yaşadığı kanaatindeyiz.

Bununla birlikte; kitabın içeriği konusuna göz attığımızda bambaşka bir durumla karşı karşıya gelmekteyiz. Özellikle Cumhuriyet döneminde kapsadığı alan ve kurgu biçimi konusunda önemli eksiklikleri olduğunu düşündüğümüz bu eserin içeriği oldukça başarılıdır.

Şöyle ki XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Avrupa'da ve Osmanlı ülkesinde meydana gelen gelişmeleri oldukça akıcı bir üslupla ve senkronize olarak değerlendiren yazar kendine has bir tavırla bize şaşırtıcı yeni bilgiler sunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandıran ve Avrupa'da gelişen milliyetçilik akımlarının yanı sıra ekonomik manada imparatorluğun yüzyılın sonlarında iflasına neden olan bilim ve teknikteki gelişmelerin sanayiye uygulanması ve Osmanlı ülkesine yansımaları yazarın üzerinde durduğu önemli noktalardandır.

XIX. yüzyılda yaşanan 1839 Tanzimat Fermanı, 1853 Kırım Savaşı ve Osmanlı Devleti'nin borçlanması, 1856 Islahat fermanı, 1876 I. Meşrutiyet, II. Abdülhamit dönemi siyasi hayat ve bu dönemde kaybedilen topraklar, Jön Türk hareketi ve bir Jön Türk hareketi olarak ortaya çıkarak çok önemli bir güç hâline gelen İttihat ve Terakki Fırkası, II. Meşrutiyet, Trablusgarp Savaşı'ndan başlamak üzere Millî Mücadele'nin sonuna kadar yapılan savaşlar, Cumhuriyet dönemi siyasi olayları ve girişilen inkılâp hareketleri eserde müşahede altına alınan önemli konu başlıklarındandır.

III. SONUÇ

Sözü edilen konu başlıkları altında etkili bir anlatım tarzıyla okuyucuya genel itibarıyla XIX. yüzyılın bütünü ve XX. yüzyılın ilk çeyreğinde meydana gelen olayları aktaran yazarın önemsenmeyi hak edecek bir çalışma ortaya koyduğu düşüncesindeyiz.

Çünkü sadece tarihçiler için değil, bütün toplumun bilgilenmesi için oluşturulan tarih kitapları her yaştan ve her mevkiden insana hitap etmekle yükümlüdür. Bu yönüyle önemli bilgilerle donanmış bu eser, hem akademisyenlere hem de dönemin olaylarını genel itibarıyla öğrenmek isteyen okuyuculara tavsiye edilebilir.

8) KURTULUŞ SAVAŞI SÖZLÜĞÜ[672]

Türkiye Cumhuriyeti, 20. yüzyılın ilk çeyreğin çöken bir imparatorluğun içerisinden çıkan ve oldukça büyük savaşımlar sonucunda kurulmuş bir devlettir. Tıpkı diğer büyük imparatorluklar gibi 20. yüzyıl başlarında yıkılan Osmanlı İmparatorluğu yüzyılların mirasını taşıyan büyük bir siyasi teşekküldür. Devletin kurucu unsuru olan Türkler, kuruluş aşamasında olduğu gibi çöküş aşmasında da çekilen sıkıntıların büyük bir bölümünü omuzlarında hissetmiştir. Nitekim imparatorluğun tasfiyesi ile birlikte -I. Dünya Savaşı'ndan önce ve bu savaş sırasında yapılan gizli antlaşmalarla- varlığı ortadan kaldırılmaya çalışılan Türk milleti, büyük bir halk kahraman olarak ilerleyen dönemlerde ortaya çıkan Mustafa Kemal Paşa ve onun çevresinde bulunan yetenekli kişilerin etrafında sistemli bir şekilde örgütlenerek bütün dünyaya örnek teşkil edebilecek nitelikte büyük bir mücadeleye girişmiştir.

1911 yılında Trablusgarp Savaşı'yla başlayıp, 1922 yılında Büyük Taarruz'a kadar geçen sürede

---

[672] İlk defa *Journal of Academic Social Sciences Studies Dergisi*'nin, 6. cildinin 7. sayısında yayımlanmıştır. Fahrettin Çiloğlu, *Kurtuluş Savaşı Sözlüğü*, Doğan Kitap Yayınları, 1999, 240 sayfa.

yaklaşık 10 yıl aralıksız bir savaşın içinde bulunan Türk ulusu, yıkılan imparatorluk enkazından yeni ve modern bir devlet kurmaya çalışmıştır. Bunda da başarılı olduğunu söylersek yanlış bir saptamada bulunmuş olmayız.

Dünya tarihine damga vurmuş en önemli siyasi güçlerden biri olan Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesi 20. yüzyılda vuku bulmuştur. Ancak çöküşün gerçekleşmemesi için devlet adamlarınca olağanüstü gayretler 1699 tarihinden itibaren gösterilmiştir. 18. ve özellikle 19. yüzyıl boyunca bilim, teknik ve sanayide çok ileri giden Batı'yı yakalama adına yapılan çabalar kesin sonuç vermemekle birlikte çöküş sürecinin uzamasını sağlamıştır.

Özellikle III. Selim ve II. Mahmut başta olmak üzere Mustafa Reşit Paşa, Ali Paşa, Fuat Paşa, Ahmet Cevdet Paşa, Mithat Paşa ve II. Abdülhamit dönemlerinde yapılan reform hareketleri büyük bir başarıyla neticelenmemekle birlikte Türkiye'de çağdaşlaşma ve demokratikleşme aşamalarının gelişmesinde çok önemli katkılar sağlamıştır. Nitekim Millî Mücadele'de Türk milletini örgütleyerek -aslına bakılırsa bir var olma savaşı hüviyetindeki- bu büyük mücadeleyi kazanan liderlerin Osmanlı devrinde kurulan ve modernleştirilen okullarda çok iyi yetiştiğini görmekteyiz.

Meseleye bu yönden baktığımızda da İmparatorluktan Cumhuriyete geçiş sürecinde alınan tek mirasın yabancı ülkelere olan dış borçların değil; kültürel, siyasal ve askerî manada birçok önemli değerin de olduğunu belirtmek gerekir. Kimi tarihçilerin Osmanlı tarihi ile Türkiye Cumhuriyeti tarihini birbirinden çok farklı bir zeminde değerlendirmeye çalışmaları bu açıdan bakıldığında tarih biliminin tabiatına da aykırı bir görünümdedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöktüğü I. Dünya Savaşı'nın sonunda Türkiye Cumhuriyeti'nin var olmasını sağlayan Millî Mücadele dönemi kimi zaman Türk İstiklâl Harbi ya da Kurtuluş Savaşı olarak da adlandırılmaktadır. Bu dönem üzerine araştırmalarını yoğunlaştıran tarihçilerin çoğu zaman Millî Mücadele kavramını kullandığını görmekteyiz. Ancak toplumda Kurtuluş Savaşı nitelemesi de yaygın olarak kullanılmaktadır. Fakat bu nitelemelerin hepsi de 30 Ekim 1918'de imzalan Mondros Mütarekesi'nden başlayıp 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması'na kadar olan dönemin ifade etmektedir.

Türkiye tarihi hakkında inceleme yapan her araştırmacı, Türkiye Cumhuriyeti'nin doğup ortaya çıktığı Millî Mücadele dönemini çok iyi okumalı ve yorumlamalıdır. Bir zorunluluk gibidir.

Nitekim bugüne kadar Millî Mücadele üzerine kitap, makale, çeviri, transkripsiyon, sempozyum, kongre, panel gibi türlerde çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların sayısı gün geçtikçe de hızlı bir şekilde artmaktadır. Ortaya çıkan yeni bilimsel çalışmalar sayesinde Millî Mücadele dönemiyle ilgili olarak sürekli yeni bilgiler öğrenmekteyiz.

Fakat Fahrettin Çiloğlu tarafından hazırlanan (ya da oluşturulan) *Kurtuluş Savaşı Sözlüğü* bu alanda yapılmış yeni bir yayın türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu eser yeni bir tür olduğu gibi bugüne kadar düşünülmemiş ya da düşünülmüşse hayata geçirilememiş yeni bir bakış açısı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Meraklı araştırmacıların mutlaka haberdar olduğu Behcet Necatigil'in, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü* (Varlık Yayınları, 12. bs. İstanbul, 1985) ve *Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü*, (Varlık Yayınları, 9.

bs. İstanbul, 2005) ile İskender Pala'nın, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, (Akçağ Yayınları, 3. bs. Ankara, 1995) alanında çok kıymetli yapıtlardır.

Düşünsel ve felsefi olarak ufuk açıcı olan bu eserleri hazırlamak bir hayli güçtür. Bu açıdan bakıldığında sözlük tarzında hazırlanan ve çok önemli açıklayıcı bilgiler içeren bu çeşit eserleri oluşturmaya her bilim adamı cesaret edemeyebilir. Çünkü oldukça titiz ve sistemli bir şekilde yıllarca bilgi toplamak ve bu bilgileri sözlük üslubunda yazmak sabır gerektiren bir iştir. Yukarıda isimleri sayılan eserler Türkoloji araştırmacılarının başucu kitaplarıdır.

Peki, tarihçilik alanında bu çeşit başucu eserler mevcut mudur? Mevcut değilse oluşturulacak bu çeşit bir eser tarih bilimine nasıl bir katkı sağlayabilir? Hiç kuşkusuz Mehmet Zeki Pakalın'ın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, bu vadide büyük bir boşluğu doldurmakla birlikte tamamen özlemini çektiğimiz manada bir yapıt değildir. Türkiye'de tarihçilik alanında *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* ve *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü* gibi alanına çok büyük katkılar sağlayacak çapta bir eser bugün için vücut bulmuş değildir.

Hafızamızı yokladığımızda bu çeşit bir eserin gerekliliğini ve önemini ne zaman ve nerede duyduğumuzu hatırlamaya çalıştığımızda 2002 yılına dönmek durumunda kaldık.

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde 3. sınıf öğrencisi iken "Millî Mücadele Tarihi" adlı dersimizde büyük araştırmacı Prof. Dr. Tuncer Baykara Hocamız, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü* adlı eseri ve bu eserin önemini anlattıktan sonra "*İçinizden biri de tarih dalında ilerde böyle bir eser yazacak mı?*" diye müstehzi bir soru sormuştu. Tabiidir ki bu soruya olumlu yanıt vermek şimdi olduğu gibi o zaman da kolay bir iş değildi.

Fakat görünen gerçek o ki daha 1999 yılında Fahrettin Çiloğlu bu soru sorulmadan zaten birkaç yıl önce böyle bir eser ortaya koymuştur. Düşünce, yaklaşım ve felsefe olarak hem büyük bir cesaret gerektiren hem de büyük emek sarf edilmesi icap eden bu çeşit bir işe girişilmesi takdirle karşılanmalıdır. Nitekim çeşitli kaynaklardan yapmış olduğumuz araştırmalara göre Fahrettin Çiloğlu, şair, yazar, çevirmen, gazeteci ve ansiklopedici sıfatlarına haiz çalışmayı çok seven bir araştırmacıdır.

Özellikle ansiklopedicilik alanında yağmış olduğu kültürel yayınlar ve uzun yıllar edindiği tecrübelerden hareketle kaleme aldığını bildirdiği *Kurtuluş Savaşı Sözlüğü* alanında hiç şüphesiz bir ilk çalışmadır. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti tarihçilerinin üzerinde durup düşünmesi gereken bir kavşak noktasıdır.

Çeşitli web sitelerinde kitabın tanıtımıyla ilgili olarak şu bilgilere yer verilmiştir: "*Kurtuluş Savaşı, I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'ne ağır koşullar dayatan Mondros Mütarekesi'yle ortaya çıkan işgale ve İstanbul Hükümeti'ne karşı Anadolu'da yürütülmüş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sonuçlanmış ulusal bağımsızlık savaşıdır. Bu savaşın önderi olan Mustafa Kemal, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanıdır; öte yandan 20. yüzyılın en büyük devlet adamlarından biridir. Kurtuluş Savaşı Sözlüğü, bu dönemi alfabetik olarak ele alan bir çalışmadır. Eserde, Kurtuluş Savaşı'nda rol oynamış kişiler, bu dönemdeki olaylar, kurumlar, anlaşmalar, çatışmalar, gazete ve dergiler ele alınıyor; sancakların ve vilayetlerin tarihleri anlatılıyor.*" Bu bilgiler eserin önemini bir kez hatırlattığı gibi içerikle ilgili olarak da önemli ipuçları sunmaktadır.

Ne var ki düşünsel ve felsefî hedeflerinin oldukça başarılı olduğunu bildirdiğimiz ve bu alanda

araştırmalarını sürdürmekte olan bütün tarihçilere düşünsel zeminde örnek bir çalışma vücuda getirdiğini söylediğimiz Fahrettin Çiloğlu'nun *Kurtuluş Savaşı Sözlüğü* adlı eseri birtakım eksiklikleri ve bazı temel hatalı bilgileri ihtiva etmektedir.

Yukarıda eserin Türkiye Cumhuriyeti tarihçilerinin üzerinde durup düşünmesi gereken bir kavşak olduğunu belirtmiştik. Ancak bu kavşağın kontrolsüz bir kavşak olduğunu burada mutlaka bildirmeliyiz. Çünkü eserdeki bilgilerin güvenirliliği ciddi anlamda sorgulanmalıdır.

Eser alfabetik olarak sıralanmıştır. Sözlük çalışmasının büyük bir bölümü Millî Mücadele rol almış önemli simaların kısa biyografilerinden oluşturmaktadır. Kişi adları dışında Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti, Millî Kongre, Mondros Mütarekesi, Musul Sorunu, Paris Barış Konferansı, Pontus Cemiyeti, Saltanatın Kaldırılması, Türkiye Büyük Millet Meclisi gibi onlarca konu da ayrı birer madde hâlinde en genel ifadelerle tanıtılmaya çalışılmıştır.

Eserde yer alan maddeler titizlikle incelendiğinde elektronik ortamda milyonlarca insana hizmet sunan vikipedi özgür ansiklopedisinin kokusunu bu maddelerde duymak mümkündür. Ancak burada kastedilmeye çalışılan husus, bilgilerin her iki kaynakta da birebir aynı olduğu yolunda değil; adı geçen sözlük çalışması ile vikipedi özgür ansiklopedisinin arasındaki üslup benzerliği noktasındadır.

Bununla birlikte genel hatlarıyla birçok maddede benzerlikler bulunduğunu da belirmek durumundayız. Fakat sözlük çalışmasının kısmen daha ciddi bilgiler içerdiğini söyleyebiliriz.

Görünen gerçek odur ki Sayın Çiloğlu birçok ansiklopediyi karıştırmak suretiyle derleme bir or-

taya çıkarmıştır. Maddelerin içeriği incelendiğinde bilgilerin titiz ve uzun yıllar yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen bilimsel bilgiler olmaktan uzak olduğu görülür. Bilgiler birçok ansiklopedide de rahatlıkla bulunabilen genel bilgilerdir ve aynı zamanda birçok hatayı içermeye müsait bir yapıdadır.

Kimi zaman eserde teknik hatalar da yapılmıştır. Örneğin 111. sayfada bulunan "Karay, Refik Halid Bkz. Refik Halid" ve "Kargı, Yahya Galip Bkz. Yahya Galip Bey" yönlendirmelerinden hareketle ilgili harflere yöneldiğimizde bu maddelere rastlayamamamız, ilgili maddelerin unutulduğu kanaatini uyandırmaktadır. Eserde bu gibi eksiklikleri çoğaltmak mümkündür.

Bütün eksiklikleri ve içerdiği bazı hatalı bilgilere rağmen böyle bir eserin vücut bulması Prof. Dr. Tuncer Baykara'nın öğrencilerine sorduğu o müstehzi soruyu yeniden hatırlatmaya ve Türkiye Cumhuriyeti tarihçiliği alanında atılan bir büyük adım olarak gelecek adına bizi umutlandırmaya yetmemekte midir?

9) İSTİKLÂL HARBİ'NDE ETNİK İHANET[673]

I. Dünya Savaşı'nın sonunda İtilaf Devletleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasında 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi, bir mütarekeden ziyade, bir teslim oluş vesikası, bir idam fermanı olarak ortaya çıkmış ve Osmanlı İmparatorluğu için ilerleyen günlerde çok daha karanlık bir dönemin başlayacağının habercisi olarak yakın dönem Türk tarihinde yerini almıştı.

Yüzyılların mirası büyük Osmanlı İmparatorluğu, tarihinde hiç olmadığı kadar kötü bir döneme girmişti. Bir büyük karanlık tablo, Osmanlı toprakları üzerine yayılmış ve Osmanlı insanına hiç de zevkli olmayan zoraki bir seyir imkânı sunmaya başlamıştı.

Tarihin, 1914 yılına kadar gördüğü bu en büyük savaşta; devrin yöneticilerinin uyguladığı yanlış stratejiler ve politikalar nedeniyle bir anda savaşın ortasında kendini bulan devlet, savaşın sonunda bilinmez bir akıbete sürüklenmekteydi. Keza bu yeni savaşta

---

[673] İlk defa *Tarih Okulu Dergisi*'nin, 16. sayısında yayımlanmıştır. Necdet Sevinç, *İstiklâl Harbi'nde Etnik İhanet*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2011, 535 sayfa.

alınan yenilgi ve akabinde imzalanan ateşkes antlaşması ne 1699 tarihli Karlofça ne 1774 tarihli Küçük Kaynarca ve ne de 1878 tarihli Berlin Antlaşması'na benziyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun eski devirlerde canını yakan bu büyük antlaşmalar, Mondros Mütarekesi'nin yanına konulduğunda hemen hemen hiçbir ağırlığı olmayan vesikalar olarak Türk tarihinde yerini alıyordu.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ve içerdiği hükümlerin matbuat yoluyla ülke geneline duyurulması, memlekette büyük bir infiale yol açtı ve kısa süre sonra bu infial de yerini büyük bir endişe ve korkuya bıraktı. O günün siyasi, askerî ve toplumsal konjonktürü göz önüne alındığında uzun yıllardır büyük bir savaşımın içinde olan devlet ve halk artık açlık, sefalet, bulaşıcı hastalıklar ve insan kayıplarının ortaya çıkardığı bıkkınlıkla savaşımın bir an önce sona ermesini ve barış günlerine ulaşmanın hasretini yaşıyordu.

Ne var ki daha belalı bir kader Türk milletiyle yapacağı büyük buluşma için hazırlıklarını çoktan bitirmişti.

Bu belalı kader, milletin elinde kalan son toprak parçalarını, sahip olduğu maddi ve manevi değerleri zulüm, katliam ve istila yoluyla hem de hiçbir direniş göstermeden düşmana teslim etme tehlikesi noktasında gün yüzüne çıkmıştı.

30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi imzalandığında imparatorluk içinde bulunan çeşitli gruplar üzerinde farklı etkiler yarattı. Bir tarafta yıllardır süren savaşlar nedeniyle her bakımdan oldukça kötü bir duruma düşen Türk milleti, bir tarafta çaresizlik içinde kıvranan ve kendi yaşam alanının sürekliliği için ne yapılması gerektiği hususunda kafa karışıklığı yaşayan padişah ve İstanbul hükümetleri

diğer tarafta da yüzyıllardır Anadolu toprakları üzerinde Türklerle –kimi zaman ortaya çıkan bazı sıkıntılar dışında- dostluk ve hoşgörü iklimi çerçevesinde yaşayan gayrimüslimler… İşte bu gruplar I. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan süreci oldukça farklı perspektiflerden değerlendirdiler.

Asırlardır Anadolu toprakları üzerinde hoşgörüye mazhar olan bu etnik gruplar, Osmanlı İmparatorluğu'nun âdeta can çekişmesinden istifade ederek ve bir takım tarihi tezler öne sürerek Türkiye'nin çeşitli noktalarına hâkim olmak ve ilerleyen süreçte bu noktalarda kendi hâkimiyetlerini kurabilmek için harekete geçtiler. Amaçlarını gerçekleştirebilmeleri, bireysel teşebbüslerden ziyade organize olmuş örgütler temelinde projelerini uygulamalarına bağlıydı.

Nitekim Rumlar tarafından Mavri Mira, Pontus Rum ve Etnik-i Eterya; Yahudiler tarafından Alyans İsrail ve Makabi; Ermeniler tarafından Hınçak, Taşnak cemiyetleri kurularak siyasi ve askerî alanlarda, imparatorluğun içine düştüğü vahim durumdan istifade ederek önemli kazanımlar elde edilmeye çalışılmıştır.

Görünen gerçek o ki Osmanlı ülkesinde yüzyıllardır ticaret, zanaat ve diğer meslek kollarında rahatça hayatlarını kazanan ve dinî hususlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun sağladığı muazzam hoşgörü politikasıyla ibadetlerini istedikleri gibi sürdüren azınlıklar; aynı hoşgörüyü Türkler adına Mondros Mütarekesi'nden sonra ortaya çıkan karanlık dönemde göstermeyeceklerdi.

Nitekim 13 Kasım 1918'de İtilaf Devletleri donanmasının İstanbul'u fiilen işgal altına almasıyla özellikle Rumların âdeta kaplarından çıktığı görülmüştü. Öyle ki ev ve iş yerlerini Yunan bayraklarıyla

donatan Rumlar, İtilaf Devletleri donanmasındaki Yunan baş gemisi Averof adlı zırhlıyı âdeta kutsal bir ziyaretgâh hâline getirmişlerdi. Ayasofya'yı tekrar kilise hâline getirmek için teşebbüslerde bulunmaya başlamışlardı. Anadolu'nun çeşitli coğrafyalarında kurmuş oldukları çetelerle katliam faaliyetlerine girişmişlerdi.

Bu dönemde, Osmanlı Devleti'ne karşı dostça davranmamaya başlayan ve Türkler için belalı bir dönem olan mütareke döneminde "ne koparabilirsek kâr" mantığıyla hareket eden Yahudiler, fırsattan istifade ederek İtilaf Devletleri denetimine giren Filistin topraklarından nasıl bir pay alabiliriz mantığıyla zaman zaman da Rumlarla işbirliği yaparak İtilaf Devletleri nezdinde çeşitli teşebbüslerde bulunmuşlardır.

Yüzyıllar önce II. Bayezid döneminde İspanya'da büyük bir katliamdan kurtarılarak Batı Trakya civarlarına getirilip yerleştirilen Yahudiler yaklaşık dört yüz elli yıl sonra Osmanlı İmparatorluğu'na teşekkürlerini bu şekilde bildiriyorlardı.

Türkler için mütareke döneminin olumsuz koşullarını kendisi için avantaja çevirmeye çalışan bir diğer azınlık grubunu da Ermeniler teşkil ediyordu. Gerçi Ermenilerin özellikle 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında giriştikleri örgütlenme ve bu örgütlerin desteğiyle gerçekleştirdikleri kanlı eylemlerle istek ve arzularını Yahudi ve Rumlara nazaran çok daha açık bir biçimde belirtmişlerdir.

Özellikle I. Dünya Savaşı yıllarında Doğu Anadolu, Rus ordusunun arkasına sığınarak gerçekleştirdikleri kanlı faaliyetler mütareke sonrası dönem adına da Ermenilerin emellerine ulaşabilmeleri için gözlerini dahi kırpmadan bilerek, isteyerek ve

arzulayarak Türk kanı dökebilecekleri hususunda çok önemli ipuçları sunuyordu.

Bununla birlikte; Osmanlı İmparatorluğu'nun üzerini kaplayan karanlık tablonun içerisinde yer alan önemli temaları sadece Yahudiler, Ermeniler ve Rumlar gibi azınlıklar oluşturmuyordu.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Mondros Mütarekesi'nin ülke topraklarına üzerine yaydığı karanlık bulutlar bir taraftan İtilaf Devletlerini ve bu devletlerin desteğini alarak şımaran azınlıkların iştahını kabartırken; kimi devlet adamı, kimi edebiyatçı, kimi bilim adamı olmak üzere bazı Osmanlı ileri gelenlerini çaresizlik içinde büyük devletlerin merhametine müracaat etmeye itiyordu.

Nitekim İngiliz Muhipleri, Wilson Prensipleri adlarıyla kurulan ve millî varlığa zararlı faaliyetlerde bulunan cemiyetler bizzat Türkler ya da Osmanlı tebaası bireyler tarafından vücuda getirilmişti. Umutlarını yitiren aralarında Sait Molla, Refik Halit Karay, Halide Edip Adıvar, Celal Nuri İleri, Ahmet Emin Yalman, Yunus Nadi Abalıoğlu gibi aydınlar bu cemiyetlerin teşekkülü ve gelişiminde önemli roller oynadılar.

Kimisi daha sonradan yaptıkları yanlışın farkına vararak Ankara Hükümeti lehine faaliyette bulunmakla birlikte azımsanmayacak bir kısmı da Millî Mücadele yılları boyunca Anadolu'da Ankara merkezli gelişen harekete oldukça ağır eleştirilerde bulunarak yaptıkları çeşitli resmî faaliyetler ve matbuat yoluyla bu hareketin önünü kesmeye çalışacaktır.

İşte, Osmanlı topraklarını bir uçtan diğer uca kaplayan karanlık tablonun içinde yer alan diğer önemli temalardan bir kısmını da bizzat Türkler tarafından oluşturulan zararlı cemiyetler oluşturmaktaydı. Kısacası tablo Türkler için can yakıcı bir hâl

alırken aynı zamanda zengin bir kompozisyon olarak tarihteki yerini alıyordu.

Keskin kalemi ve tartışılmayacak enerjisiyle 1970'li yılların başından günümüze basın-yayın faaliyetlerinin içerisinde bulunan Necdet Sevinç,[674] akademik alanda faaliyet göstermese bile özellikle Millî Mücadele tarihi alanında kaleme almış olduğu eserleriyle adından söz ettirmiş usta bir kalemdir.

Türk milliyetçiliği temeli ve ekseninde oldukça sert ve irdeleyici üslubuyla, büyük araştırmalar sonucu husule getirdiği tarih eserleri genç ve yeni araştırmacılar için farklı bir yaklaşım açısı sunması açısından dikkate değer çalışmalardır. Meseleye bu açıdan bakıldığında yapmış olduğu araştırmaların bugün için Türkiye'de hızlı gelişim yaşayan tarih bilimi için bir büyük kazanım olduğu ifade edilebilir.

Yukarıda kısaca özetlenmeye çalışılan Mondros Mütarekesi sonrası memleketin genel ahvali, azınlıkların durumu ve umudunu kaybeden Osmanlı ay-

[674] **Necdet Sevinç,** 1944 yılında Gaziantep'te doğdu. Gaziantep'te başladığı gazetecilik mesleğini devam ettirmek için İstanbul'a gitti. Haber ve Durum gazetelerinde çalıştı. 1969'tan itibaren Bizim Anadolu, Hergün, Ortadoğu, Günaydın ve Kurultay gazetelerinde genel yayın müdürü ve köşe yazarı olarak görev yaptı. Yazılarından dolayı hakkında çok sayıda dava açıldı. Asliye Ceza, Ağır Ceza, Devlet Güvenlik ve Sıkıyönetim Mahkemelerinde yargılandı. 1974 affıyla Bayrampaşa Cezaevi'nden çıktı. 12 Eylül 1980 müdahalesinde tekrar tutuklandı. 1987 yılı sonuna kadar iki kez Bayrampaşa Cezaevi'nde, iki kez Paşakapısı Cezaevi'nde olmak üzere; Silivri, Kastamonu/Daday, Erzincan/Tercan cezaevlerinde yaklaşık 5 yıl yattı. Binlerce köşe yazısı yazdı. 2011 yılında vefat etti. **Eserlerinden bazıları şunlardır**: Yazarını Kurşunlatan Yazılar, Sanık Yazılar, Tutanak, Ferman, Ajan Okulları, Gaziantep'te Türk Boyları, Osmanlının Yükselişi ve Çöküşü, Osmanlı'dan Günümüze Misyoner Faaliyetleri, Eski Türkler'de Kadın ve Aile, Osmanlılar'da Sosyo-Ekonomik Yapı, Arşiv Belgeleriyle Tehcir, Ermeni İddiaları ve Gerçekler, Pontus'la Hesaplaşma, Duruşmalar, Acının Tadı, İstiklalin Bedeli.

dınlarının faaliyetleri, meseleye ırksal temelde bakan araştırmacı Necdet Sevinç'in ilgi duyduğu konuların başında gelmektedir.

Nitekim üzerinde tahlil çalışması gerçekleştirdiğimiz *İstiklâl Harbi'nde Etnik İhanet* eseri; özellikle İngiliz, Fransız ve İtalyan destekli Rumların, Ermenilerin ve Yahudilerin o dönemin Türkiye'sinde yapmış oldukları olumsuz faaliyetleri ve Osmanlı aydınlarının umutlarını yitirmiş bir vaziyette çareyi manda ve himayede arayarak büyük devletlere yamanmak için giriştikleri eylemleri içine almaktadır. Oldukça sert ve keskin bir üslupla kaleme alınan bu ilginç eserde cevabı aranan sorular ile ön plana çıkan konuları şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

"- Esat Toptanî ve İsmail Kemal hangi Paşa'ya Arnavut prensliğini teklif ettiler?

- Rauf Orbay'ın Amiral Calthorpe ile Agamemnon'da gizli görüşmesi

- Orbay'ın İngiliz himayesinde Çerkez devleti isteğine Amiral Calthorpe ne yanıt verdi?

- İstiklâl Harbi'nde Türk düşmanı Rum papazlar.

- İzmir işgal edilince Yunan'ın tahsis ettiği arabayla Kordon'da dolaşan Kuşçubaşı Eşref ve arkadaşları.

- Yunan subayları şerefine ziyafet tertipleyen Yahudiler.

- Türk'ü Türk'e kırdıran "mel'un enişte" Ferit'in akıbeti.

- Said-i Nursi, "Kürdistan" kurulması teklifini nasıl reddetti?

- Bizans İmparatoru Konstantin, 29 Mayıs 1453'te hiçbir şansı olmamasına rağmen bize karşı savaşarak öldü. Peki yüzyıllar sonra bizim padişahımız ne yaptı?

- Zat-ı Şahane'nin maaşa bağladığı İngiliz destekçisi dernekler.

- 15 Mayıs'ta "Memleketi kurtarabilirsin" diyen Sultan Vahidettin, 8 Haziran'da Mustafa Kemal'in arkasından nasıl çekildi?

- "Kürt Lavrens"ı Yüzbaşı Noel.

- İskilipli Atıf neden asıldı?

- Ermeni çetelerin kaçırdığı Türk çocukları.

- Nazım Hikmet'in annesi ve dedesi İstiklâl Harbi'nde İngilizleri nasıl destekledi?

- Yeşilordu'yu Mustafa Kemal'e tercih eden komünistler.

- Aziz Mahmud Hüdayi cemaatı, ecnebilere yaranmak için idam edilen Millî Şehit Boğazlıyan Kaymakamı Mehmet Kemal Bey'in cenazesine tam kadro katılınca ne oldu?

- Ünlü sunucumuz Orhan Boran'ın babası "Tıbbiyeli Hikmet"in hizmetleri.

- İngilizlerin yönetiminde ayaklanan Kürtler.

- Müslümanları katleden Antranik Paşa ve Barzani'nin bitmeyen dostluğu.

- İstiklâl Harbi'ni Kürtlerle birlikte mi verdik?

- 150'likler listesinde neden tek bir gayrımüslim yok?

- Türk Milleti'ne ihanet edenlerin hazin sonları… İntihar eden; kumar masasında neyi var neyi yok kaybeden; akli dengesini yitiren; din değiştiren; oradan oraya savrulan, "Memlekete dönecek yüzüm yok" diyenler…"

Necdet Sevinç'in kaleme almış olduğu *İstiklâl Harbi'nde Etnik İhanet* adlı bu ilginç eser, dizin ve

kaynakça dâhil 607 sayfadan müteşekkildir. Ancak eserin içinde yaklaşık 220'ye yakın başlık açılmıştır. Çalışmada, iddia edilen önemli tezlerin istinadı, dipnotlarda kaynak olarak doyurucu bir şekilde verilmiştir. Eser 21/13,5 cm boyutlarında ideal kitap ölçülerinde ve iri bir puntoyla basılmıştır. Dolayısıyla okuyucu için fiziksel olarak rahat bir okuma imkânı sunmaktadır. Eserin bibliyografyası incelendiğinde ise muharririn oldukça farklı kaynaklardan faydalandığını görmekteyiz.

Bununla birlikte rahatlıkla ifade edebiliriz ki eserin özellikle başlıklar temelinde kurgusu, olay ve olguların yorumlanışında kullanılan sert üslup, çalışmanın içinde 220'ye yakın başlığın açılması eserle ilgili olumsuz intibalar uyandırmaktadır. Bunlara ilave olarak çalışmada, "Türk" ve "Türklük" kavramları aleyhinde meydana gelmiş en küçük olaylar ve bu olaylara sebebiyet veren kişilerin oldukça sert bir şekilde tamamen sübjektif bir bakış açısıyla tenkit edilmesini göz önüne aldığımızda çalışmanın bilimsel bir eser olmadığını söyleyebiliriz. Zaten eserin yazarının kanaatimizce bilimsel nitelikte bir eser vücuda getirmek gibi bir endişesi yoktur.

Ne var ki, yazarın "Türklük" hususundaki ciddi hassasiyeti, eserin içinde çok sayıda başlık açması, kullandığı sert üslup ve meseleye tek taraflı olarak sadece Ankara Hükümeti penceresinden bakması gibi hususlar bu çalışmayı asla önemsiz kılmaz.

Nitekim büyük araştırmacı Prof. Dr. Tuncer Baykara, "*Tarih Araştırma ve Yazma Metodu*/2. Bs./2010" adlı eserinde tarihin hangi dönemiyle ilgilenirse ilgilensin bir tarihçinin kaynaklar konusunda ufkunun olabildiğince geniş olması gerektiğini ileri sürerek tarihçi için aslında bilgi kaynaklarının hemen hemen sınırsız olduğunu vurgulamaya çalışmaktadır.

Öyle ki metodoloji eserinde tarihi bilgi kaynakları olarak canlı şahitler, yaşayan tarihler; manzume ve şiirler; destanlar, efsaneler, hikâyeler, kıssa, fıkra, latife, anekdot, atasözü, darbımesel ve menkıbe gibi başlıkları da sıralamıştır.

Örneğin çoğunlukla asker ve dinî özelliği bulunan tarihî şahsiyetlerin hayat maceraları üzerine olağanüstü motiflerle örülmüş bir destan bir hikâye türü olarak karşımıza çıkan menkıbeler hakkında yazar şu bilgileri vermiştir: "*Menkıbelerde bir gerçek temel vardır. Bunun etrafında olağanüstü motifler eklenmiş ve menkıbe ortaya çıkmıştır. Menkıbelerdeki olağanüstü özellikler ayıklanırsa, geride gerçek tarihî bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgileri başka kaynaklarda bulmanın imkânı yoktur*/"*Tarih Araştırma ve Yazma Metodu*/2. Bs./2010/s.57"

Buradan hareketle Necdet Sevinç'in *İstiklâl Harbi'nde Etnik İhanet* adlı eseri Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile Yakınçağ Tarihi araştırmacılarınca mutlaka üzerinde durulması gereken bir çalışmadır. Çünkü eser, etnik temelde bu dönemi inceleyen ve hacimce oldukça geniş bir tetkiktir.

Mondros Mütarekesi'nden sonra ortaya çıkan karanlık tabloda önemli temalar olarak karşımıza çıktığını belirttiğimiz azınlıkların girişimlerine ve Osmanlı aydınlarının faaliyetlerine oldukça farklı bakış açıları getirerek, mütareke dönemini irdeleyen bu eseri incelemek, bir tarihçinin yeni yorumlara ulaşmasına ya da ufkunu genişletmesine azamî ölçüde yardımcı olabilir.

Kaldı ki sert üslubu ve keskin yorumlarıyla bilimsellikten uzaklaştığını belirttiğimiz bu eser döneme ilişkin olay ve olgularla ilgili olarak daha önce başka kitaplarda okuma şansı yakalayamadığımız çok ciddi ve temeli bulunan yorumlarla karşımıza çıkmaktadır.

Örneğin İstanbul'da bulunan ve kimi zaman hükümetlerde ya da önemli devlet kademelerinde görev alan simaların Osmanlı İmparatorluğu adına devrin kötü şartlarından istifade ederek bir anda kendi etnik kökenlerini (Arnavut, Çerkez, Rum ve Kürt) hatırlamaları ve kimi zaman da İtilaf Devletleri nezdinde kendi etnik kökenleri için bazı kazanımlar elde etme çabaları eserde oldukça üst düzeyde irdelenmiştir.

Yine bu eserde Vahidettin'in, Mustafa Kemal ilişkileri kaynak belirtmek suretiyle inceden inceye tetkik edilmiştir. Muhafazakâr ve Kemalist çevrelerde her dönem tartışma konusu olan "Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya bizzat Vahidettin tarafından gönderildiği" tartışması eserde kaynak belirtilmek suretiyle oldukça ilginç bir yorumla okuyucuya sunulmuştur.

Bu açılardan bakıldığında eser yakın dönem Türk tarihi alanında özellikle azınlıklar üzerine inceleme yapan araştırmacılara içerdiği ilginç yorumlarla ufuk açıcı bir şekilde katkı sağlayabilir.

Yönelttiğimiz birtakım tenkitlere ve içeriğinin kurgusunda yaşanan bazı sıkıntılara rağmen böyle bir eserin vücut bulması ve başka kaynaklarda bulamadığımız yorumları bize sunması yakın dönem Türk tarihçiliği adına bir önemli kazanım olarak telâkki edilemez mi?

10) TARİH ARAŞTIRMA VE YAZMA METODU[675]

Sadece Türkiye sahasında değil bütün Türk dünyası coğrafyası göz önüne alındığı 20. yüzyılın yetiştirmiş olduğu en önemli araştırmacılardan biri olan Tuncer Baykara, Türk tarihinin hemen hemen bütün dönemleriyle ciddi manada ilgilenmiş bir bilim adamıdır. İstanbul Üniversitesi'nden üstadı Zeki Velidi Togan'ın ortaya koymuş olduğu tarihçilik ekolünü ve geleneğini 21. yüzyıla taşımayı başarmış birkaç mühim araştırmacıdan da biridir. Bugüne kadar 30'a yakın kitap çalışmasının yanı sıra 300'e yakın makale incelemesi neşreden Baykara'nın oldukça üretken bir araştırmacı kimliğine sahip olduğunu söylemeliyiz.

Ağırlıklı olarak Türk kültür tarihi, Türk şehir tarihi, kültür, medeniyet ve millî mücadele gibi konular üzerinde duran yazarın ilgi duyduğu bir diğer araştırma alanı da tarih araştırmalarının en temelin-

---

675 İlk defa *Tarih İncelemeleri Dergisi*'nin, 29. cildinin 2. sayısında yayımlanmıştır. Tuncer Baykara, *Tarih Araştırma ve Yazma Metodu*, 2. Bs. IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2010, 176 sayfa. ISBN 978-975-25-5141-1.

de yatan ve yol, yöntem, usul bilgisi manasına gelen metodoloji konusudur. Yazarın, üzerinde çeşitli değerlendirmelerde bulunacağımız "Tarih Araştırma ve Yazma Metodu" adlı eseri, bu alana bir nevi katkı sağlamak ve yine bu sahaya emsalleriyle mukayese edildiğinde daha sade bir eseri kazandırmak maksadıyla ortaya çıktığı anlaşılıyor. Bu eser, yazarın akademik görev aldığı çeşitli üniversitelerde okuttuğu, tarih metodolojisi veya tarihe giriş adlı derslerde ortaya çıkan notlar üzerine inşa edilmiş bir çalışmadır.

Yazar kapak arkası tanıtım yazısında böyle bir eser kaleme almasının nedenleriyle ilgili olarak şu bilgilere yer vermiştir: "Tarih, doğrudan bizim insanımız ve bu ülkenin bilinenlerinden hareket edilerek ele alınmıştır. Yoksa Batının, kendilerine göre mükemmel metot kitapları, kendi şartlarının eseridir. Bizim ülkemizin şartları, bilimin gereklerini, ülkemiz şartlarına göre ele almayı zorunlu kılar. Nasıl aklın yolu birse, bilimde metot da birdir ve bu kimsenin inhisarında değildir. Gözlem, sağlam kanıt, sıkı bir eleştiri (tenkit) ve sebep-netice ilişkilerine dayalı hükümler hiçbir zaman eskimez. Burada, günün geçici telakkilerine değil, insanlık âleminin evrensel gerçeklerine dayanılmıştır. Çünkü Türkler de bu büyük insanlık âleminin bir parçasıdır. Çalışmanın, insanlığa, Türklüğe, insanımıza ve gençlerimize yararlı olmasını dilerken, beni metot yolunda bilgilendiren üç insanı rahmet ve minnetle anmak isterim: Zeki Velidi Togan (1890-1970), İbrahim Kafesoğlu (1914-1984) ve Muammer K. Özergin (1930-1986)."

Görünen gerçek o ki yazar Batı dünyasında kaleme alınmış olan üst düzey metodoloji eserlerinin hakkını teslim etmesine rağmen bu kitaplardaki bilgi kalıplarının Türk tarihinin gerçekleriyle tam anlamıyla uyuşmayacağını düşünmektedir. Yazara göre Türk tarihi ve kültürünü araştırırken bu coğrafyanın

doğurduğu şartlar etrafında bir sistem örmek gerekmektedir. Eserin yazılış amacı da Türk tarihini araştıracak bilim adamlarına ve öğrencilere bu yönden farklı bir bakış açısı kazandırmaktır.

Yazar bu eseri, giriş bölümü dışında toplam beş bölümden oluşacak şekilde kurgulamıştır. "Giriş" bölümünde (s. 7-13) her şeyden önce "tarih" kelimesinin tahlili yapılmaya çalışılmıştır. Tarih kelimesi ve yüklendiği manalar izah edilirken geçmiş devirlerde yaşamış ve Türk tarihinde her biri önemli birer yere sahip araştırmacıların ve çeşitli yayınların tarih tanımlarından faydalanılmıştır.

Bu kapsamda Ahmet Cevdet Paşa, Zeki Velidi Togan, Fuat Köprülü, Tayyip Gökbilgin, Bekir Sıtkı Baykal İbrahim Kafesoğlu ile Takvim-i Vekayi ve Türkçe Sözlük'te (s. 8-10) geçen tarih tanımlarına yer verilmiştir. Bu tanımlardan sonra yazar kendi tarih tanımını da ortaya koymuştur. Böylece yazar, yeni nesillere eski nesillerin tarih kelimesine yükledikleri manaları hatırlatarak işe başlamıştır. Eserin "Giriş" bölümünde değinilen bir diğer konu da "Tarihin Faydası" hususudur. (s. 11-13)

Daha önceki nesillerin bilgi birikiminden istifadeyle tarihi ifadelendirmeye çalışarak eserine bir giriş yapan yazar, eserin birinci bölümü olan "Tarihçi Olmaya Hazırlık" üst başlıklı kısmı (s. 15-47) kendi arasında üç ana alt başlığa ayırmıştır. Birinci başlık olan "Kronoloji" (s. 16-23) başlığı altında takvim kavramı hakkında tafsilatlı bilgi verilerek Türklerin tarihleri boyunca kullandıkları takvimlerden "Oniki Hayvanlı Türk Takvimi", "Hicri Takvim", "Rumi Takvim" ve "Miladi Takvim" hakkında özet ancak içeriği dolu bilgiler sunulmuştur.

İkinci başlık olan "Tarihle İlişkili Bilimler" (s. 23-25) başlığı altında tarih bilimiyle ilişki içerisinde

olan sosyoloji, psikoloji, felsefe, hukuk, coğrafya, iktisat, siyaset bilimi, kamu yönetimi ve antropoloji gibi bilimler hakkında gayet özet bilgiler verilmiştir. Yine bu bilimlerin tarih bilimine katkısı hususu değerlendirmeye tabi tutulan hususlardandır. Bununla birlikte bu bilimler tanıtılırken tarih araştırmacısına örnek olması hasebiyle söz konusu bilimlerle alakalı birer kaynak tanıtımı da yapıldığı görülmektedir. Örneğin felsefeyle ilgili bilgiler verildikten sonra bu sahayla ilgili olarak Prof. Dr. Nihat Keklik'in, "Felsefe" adlı eserinin künyesi verilmiştir. Yani okuyucuya söz konusu bilimler hakkında daha ayrıntılı bilgi elde edebilmeleri için yönlendirme çalışması yapılmıştır.

Aynı sistem birinci bölümün üçüncü ve son başlığı olan "Tarihe Yardımcı İlimler" (s. 26-47) için de uygulanmıştır. Ancak bu başlık altında tarihe yardımcı bilimler tanıtılırken bir önceki başlıkta verilen bilgilere nazaran çok daha ayrıntıya girildiği gözlemlenmiştir. Bu genel başlık altında filoloji, arkeoloji, paleografya, meskûkât, epigrafi, diplomatik, mühür tanıma bilimi, arma bilimi, şecere bilimi, metroloji, halk bilimi, sosyal antropoloji, tarihi coğrafya, kütüphanecilik, müzecilik, arşivcilik ve bilgisayar bilimi hakkında detaylı bilgiler okuyucuya aktarılmıştır. Yine bu bilimlerle uğraşan ya da önemli eserler veren kişiler hakkında da zaman zaman tanıtıcı bilgilere yer verilmiştir.

Bununla beraber eserin şu ana kadar irdelediğimiz kısmında eleştiriye tabi tutulması gereken bazı hususlar olduğunu burada belirtmek durumundayız. Türkiye'de bu alanda yazılmış birçok esere nazaran daha sade ve özet bilgiler içeren bu tetkikin oldukça faydalı olduğu kanaatindeyiz. Ancak çalışmada kullanılan dil ve üslup hususunda göz ardı edilemeyecek karışıklıklar mevcuttur. Eser sanki lisans programlarının genellikle birinci sınıflarında

okuyan öğrenciler ya da genel okuyucu kitlesi için yazılmamış da; tarih bilimi hakkında epey yol kat etmiş ancak yöntem konusunda sıkıntı yaşayan araştırmacılara hitap eder bir tarzda ifadelendirilmiştir. Bu hususun gelecek baskılarda mutlaka yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Bir diğer konu yine bu eleştiriye benzer niteliktedir. Yazar, çoğu zaman bazı araştırmacılar ya da eserleri hakkında bilgi verirken kısaltma yapma cihetine gitmiştir. Örneğin sayfa 33'te parantez işareti içinde Y. Kurt, R. Balata isimleri zikredilmiştir. Tarih talebesi bunların Yılmaz Kurt ya da Refet Balata olduğunu ilk adımda bilmek zorunda değildir. Ancak eser sahibinin bir isme atıfta bulunurken hiç olmazsa ilk atıfta bilim adamlarının ya da araştırmacıların adını kısaltma cihetine gitmeden olduğu gibi yazması gerekmektedir. Eser böylece çok daha bilimsel ve nitelikli bir yapıya kavuşabilir. Şu hâlde kitabın bütün bölümlerinde uygulanan bu kısaltma yönteminin faydalı olmadığı için terk edilmesi büyük bir gereksinim görünümündedir.

Eserinin birinci bölümünde tarihin temelini teşkil eden kavramlar hakkında okuyucuyu bilgilendiren yazar, "Tarihi Bilginin Kaynakları ve Onu Tespit Yolları" üst başlıklı ikinci bölümü (s. 49-81) beş ana alt başlık altında kurgulamıştır. Eserin en mühim kısımlarından biri olan bu bölümde araştırmacılara ve öğrencilere tarihi bilginin kaynağı olan bilgi membaları birçok başlık altında yine örnek eserler vermek suretiyle tanıtılmıştır. Bilgi bakımından oldukça faydalı ve başarılı bu ikinci bölümde dil, ifade ve üslup özelliklerinde yine bazı sıkıntılar mevcuttur. Tuncer Baykara'nın, özellikle sosyal ve ekonomik tarih alanında verdiği eserlerde gösterdiği dil ve üslup titizliğini bu eserinde göstermediğini söylemek zorundayız.

Toplam beş ana alt başlıktan oluşan bu bölümde ilk önce tarihi bilgi kaynaklarından "Kalıntılar" (s. 50-53) üzerinde durulmuştur. Yazara göre kalıntılar insanların doğal yaşantılarının sonucu olarak ortaya çıkmaları hasebiyle en saf, en temiz ve en duru tarihi bilgileri ihtiva eden kaynaklardır ve bu özelliklerinden dolayı da diğer kaynakların önünde gelmektedirler. Bizim kanaatimizde aynı istikamettedir. Fakat kalıntılardan elde edilecek bilgiler oldukça sınırlıdır.

Yazar, "Haberler" (s. 53-71) başlığı altında sözlü ve yazılı haberler hakkında mufassal bilgi vermiştir. Geçmiş dönemlerde tarihî vakaları yaşayan ya da gören kişilerin günümüze ulaştırdığı bilgiler olan haberlerin kimisi sözlü olarak kimisi de yazıya geçirilmek suretiyle günümüze ulaşmıştır. Orijinallik bakımından kalıntılardan sonra gelmekle birlikte bu bilgi kaynağı tarih biliminin en önemli bilgi membasıdır. Bu yönüyle de büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenledir ki yazar gerek sözlü gerek yazılı haberleri birçok küçük başlık altında ayrıntılı olarak irdelemiştir. "Sözlü Haberler" (s. 53-58) başlığı altında sözlü tarihi bilgi kaynakları olarak canlı şahitler, yaşayan tarihler, manzume ve şiirler, destanlar, efsaneler, hikâyeler, kıssalar, fıkralar, latifeler, anekdotlar ve menkıbeler üzerinde durulmuştur. "Yazılı Haberler" (s. 58-71) başlığı altında yazılı tarihi bilgi kaynaklarından kitabeler, yazıtlar, şecereler, biyografiler, otobiyografiler, hatıralar, seyahatnameler, takvimler, yıllıklar, analler, kronikler, vekayinameler, şahnameler, vakanüvistlerin eserleri, ansiklopediler, sözlükler, rehberler, resmî yayınlar, süreli yayınlar, ilanlar, mektuplar ve bildiriler hakkında okuyucuya doyurucu bilgi verilmiştir. "Görsel Haberler" (s. 71-75) başlığı altında tarihi bilgi kaynaklarından minyatürler, gravürler, mağara resimleri, sert kayalar üzerine çizilen kabartmalar, resimler, fotoğraflar, ha-

ritalar, krokiler, slaytlar, afişler, reklam panoları ile dizi ve sinema gibi daha çok görsel yönü ağır basan ve özellikle yakın dönem tarihçiliği için fevkalade öneme haiz bilgi kaynakları üzerinde durulmuştur.

Eserin ikinci bölümünde üzerinde durulan diğer konularsa "Bilgi İmkânları" (s. 75-77) ve "Bilgiyi Tespit ve Saklama Usulleri" (s. 77-81) başlığını taşımaktadır. Yazar, "Bilgi İmkânları" başlıklı kısımda özellikle çağlara göre hangi bilgi kaynaklarının ön plana çıktığını tespit ederek maddeler hâlinde dönemlere göre tarihçilerin daha çok üzerinde durmaları gereken kaynakları sıralamıştır. "Bilgiyi Tespit ve Saklama Usulleri" başlıklı kısımda ise daha çok teknik bilgiler okuyucuyla paylaşılmıştır. Şöyle ki araştırmacılarca dönemlere göre hangi kaynakların daha çok ön planda tutulması gerektiğinin bilinmesi önemlidir. Bununla birlikte bu bilgileri kaynaklardan çeşitli yöntemlerle toplayıp saklamak ya da belirli bir düzen içinde muhafaza etmek belki daha da önemlidir. Yazar işte bu başlık altında okuyucuya, tarihi bilgiyi tespit ve saklama usulleri hakkında teknik bilgiler vermiştir. İnsan hafızası, kırkanbar usulü, fotokopi usulü, fiş usulü ve bilgisayar usulü; bilgi toplama ve saklama işlemleri araştırmacılara tanıtılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde tarihi bilgi kaynaklarını olabildiğince derinlemesine inceleyen, çağlara göre hangi bilgi kaynaklarının nerede kullanılacağını tespit eden ve bu bilgi kaynaklarından bilginin nasıl toplanacağını okuyucuya anlatan yazar, eserinin "Kaynakların Edinilen Bilgilerin Tenkidi Eleştirisi" (s. 83-96) başlıklı üçüncü bölümünde araştırmacılara, toplanan bilgilerin kullanılmadan önce titiz bir eleştiriden geçirilebilmesi için sahip olmaları gereken temel bilgiler sunulmuştur. Bilindiği üzere tarihçi kendisine ulaşan her bilgiyi olduğu gibi doğru

kabul edip eserinde kullanmamalıdır. Bilakis bilgileri çok ciddi bir eleştiri süzgecinde geçirip yanlış bilgileri ayıklamalıdır. Çünkü tarihi bilgi kaynaklarının içerisinde azımsanamayacak ölçüde hatalı bilgi bulunabilmektedir. Tarihçinin uyanık davranıp hatalı bilgileri eserinde kullanmaması gerekmektedir. Aksi takdirde çalışmasında hatalı bilgileri esas alarak yapacağı yorumların hiçbir bilimsel vasfı kalmaz. İşte bu nedenledir ki Baykara, eserinin bu kısmını da tenkit bahsi için ayırmıştır. Eserin bu üçüncü bölümü de kendi arasında üç ana alt başlığa ayrılmıştır.

"Dış Tenkit" (s. 84-90) başlıklı kısımda her şeyden önce dış tenkitin ne olduğu hususu tartışılmıştır. Dış tenkidin yapılabilmesi için sahip olunması gereken bilgiler hakkında okuyucuya bilgi verilmiştir.

"İç Tenkit" (s. 90-93) başlıklı bölümde de yine iç tenkitin ne olduğu ve iç tenkitin nasıl yapılması gerektiği hususlarına değinilmiştir.

"Tenkitli Metin Neşri" (s. 93-96) başlıklı son kısımda da gerek tarih gerek edebiyat araştırmaları için oldukça zor ve karmaşık bir işlem olan tenkitli metin neşrinin ne olduğu ve nasıl yapılması gerektiği konusu üzerinde durulmuştur. En genel ifadeyle matbaacılığın olmadığı dönemlerde istinsah yoluyla çoğaltılan bir eserin günümüze ulaşan nüshalarının tamamının bir araya getirilerek içlerinden en eski nüshayı tespit etme ve yayımlama işlemi olarak tarif edilebilecek tenkitli metin neşri, özellikle tarihin günümüzden daha eski dönemlerini merak eden araştırmacılarca iyice bilinmesi gereken bir mevzudur. Genel itibariyle baktığımızda yazar bu bölümde tarihi eleştiri ve tarihi bilgi arasındaki ilişkiyi yansıtmaya çalışmıştır.

Baykara, eserinin "Sentez Terkip Kaleme Alma" (s. 97-114) başlıklı dördüncü bölümünde bir

tarih eserinin ne aşamalardan geçerek hangi usul ve kurallara göre kaleme alınması gerektiği hususunda bilgi vermiştir. Şöyle ki tarihe yardımcı bilimleri fonksiyonel olarak kullanarak tarih bilgi kaynaklarından çeşitli usullerle bilgileri toplayıp bir düzene koyan tarihçinin, yeni bir eser kaleme alabilmesi için gerekli tenkit işlemlerini de gerçekleştirmesi gerekmektedir. Kitabın işte bu bölümü, okuyucuları sentez aşamasında hangi usul ve kuralları göz önünde bulundurmaları gerektiği konusunda aydınlatmaktadır. Bu bölümde kendi arasında üç temel alt başlığa ayrılmıştır.

"Kaleme Almanın Yazmanın Esasları" (s. 98-106) başlıklı kısımda bir tarih çalışmasının yazımında temel alınması gereken noktalar maddeler hâlinde irdelenmiştir.

"Terkibin Safhaları" (s. 106-109) başlıklı kısımda eser yazılırken sıraya göre hangi işlemler yapılmalıdır sorusuna cevap aranmıştır.

"Terkip Çeşitleri" (s. 109-114) başlıklı kısımda da araştırma konusunun amacına ve kapsamına göre hangi türde bir eser oluşturulması gerektiğine dair açıklamalarda bulunulmuştur. Bu kapsamda tebliğ, makale, monografi, ders kitabı, giriş, el-kitabı, konferans, büyük araştırmalar, tenkit, reddiye ve popüler çeşitte hazırlanacak eserlerde dikkat edilmesi gereken unsurlara temas edilmiştir.

Kitabın son bölümü "Tarih Felsefesi ve Diğer Faydalı Bilgiler" (s. 115-145) adını taşımaktadır. Bölüm kendi arasında dört ana alt başlığa ayrılmıştır. "Tarih Felsefesi" (s. 115-127) başlıklı bölümde her tarih meraklısının belli ölçüde bilgi sahibi olması gereken tarih felsefesi konusu hakkında genel bilgiler verilmiştir. "Tarih nedir?", "tarihin amacı nedir", "tarihte etken amiller nelerdir?", "insanlar niçin ta-

rihçilik yapmaktadır?" tarzında onlarca soru ortaya atıp bunlara makul cevaplar arayan ve son yıllarda çok daha fazla önem kazanan tarih felsefesinin, doğu ve batı dünyasında hangi aşamalardan geçerek günümüze ulaştığı bu başlık altında değerlendirilmiştir.

"Ülkemizdeki Milletlerarası ve Millî Kongre ve Toplantılar" (s. 128-133) başlıklı kısımda çeşitli konular üzerine Türkiye'de ulusal ve uluslararası ölçekte toplanan ve bilim adamlarının meslektaşlarıyla bilgi paylaşmasına zemin hazırlayan toplantılar hakkında bilgi sunulmuştur. Kongre ve toplantılar çeşitli konular üzerine belirli aralıklarla tertiplenen ve o konuların uzmanlarınca ortaya koyulan en taze bilgileri ihtiva eden yapılardır. Bu nedenle araştırmacıların mutlaka ilgilendikleri konularla ilgili kongre ve toplantılardan haberdar olmaları gerekmektedir. Kitabın bu kısmında maddeler hâlinde söz konusu toplantılar hakkında genel bilgiler verilmiştir.

"Bilimsel Dergiler" (s. 133-140) başlıklı kısımda da bilim adamlarının yapmış oldukları araştırmaların sonuçlarını diğer bilim adamları ve okuyucularla paylaştıkları, tarih bilimi için olmazsa olmaz niteliği taşıyan bilimsel dergiler hakkında malumat verilmiştir. Yine bu kısımda Türkiye'de ve dünyada yayımlanan dergilerin bir kısmı liste hâlinde okuyucuya tanıtılmıştır.

"Müracaat Eserleri" (s. 141-145) başlıklı son kısımda da araştırmacılar ve okuyucular tarafından herhangi bir konu araştırılmaya başlandığında ilk başvurulacak bilgi membaları hakkında özet bilgiler verilmiştir. Bu kapsamda ansiklopediler, lügatler, klavuz eserler, haritalar, atlaslar, kişi veya coğrafi adlar sözlükleri ve bibliyografyalar hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın en sonunda "Ekler" (s. 147-176) adı altında bir başlık daha oluşturulmuştur. Bu kısımda kitabın çeşitli noktalarında anlatılan konularla bağlantılı olarak fazladan bilgiler verilmiş, kaynaklar hakkında daha somut bilgiler aktarılmış ve araştırmacılara faydası dokunabilecek çok önemli yönlendirici bilgiler sunulmuştur.

Bütün bu izahattan sonra rahatlıkla ifade edebiliriz ki yarının tarih çalışmalarının sağlam teknik, saf bilgi ve doğru bir zeminde inşa edilebilmesi için araştırmacıların her şeyden önce tarih metodolojisi alanında kendilerini yetiştirmeleri gerekmektedir. İç mimarisi sağlam bir metodolojik temelle yoğrulmuş bir tarihçi hangi yüzyılla, hangi coğrafyayla ve hangi konuyla ilgilenirse ilgilensin mutlaka başarılı çalışmalar üretecektir. Bugünün tarihçisinin temel tarih bilgilerinden yoksun bir biçimde yarının kuvvetli tarih çalışmalarını vücuda getirebilmesinin hemen hemen imkânı yoktur. Bu nedenle Türk tarihçilerinin daha kaliteli ve bilgi temelli eserler verebilmeleri için öncelikle metodolojik alt yapılarını oluşturmaları, yeri ve zamanı geldikçe de bu yapıları yeni bilgilerle beslemeleri gerekmektedir. Bu kapsamda günümüz Türk tarihçiliğinde mümtaz bir yer edinen, birçok önemli çalışmaya imza atan, elde ettiği bilgi birikimini öğrencileri ve okuyucularıyla paylaşan Tuncer Baykara'nın bu sade ve özet eseri önemli bir başlangıç noktası olarak hizmet görebilir. Eser, içerdiği bazı eksiklilere rağmen sadece üniversitelerce değil; geniş kitleler tarafından da rahatlıkla incelenebilecek bir yapı arz etmektedir.

11) TÜRK KÜLTÜR DÜNYASINDAN PORTRELER[676]

Kendi sahasında yapmış olduğu değerli araştırmalarıyla tanınan ve can alıcı konuların özüne yönelik yaptığı tespitleriyle dikkati çeken Kurtuluş Kayalı, 20. yüzyıl Türkiye'sinin sosyal tarihi, düşünce tarihi, sinema tarihi ve matbuat tarihi üzerine bugün de çalışmalarını yoğun biçimde sürdüren bir araştırmacıdır.

Tarih dışında sosyoloji başta olmak üzere sinema, basın ve mizah konularında da rahatlıkla söz söyleme yetisine sahip olan Kayalı, Türkiye'nin toplumsal yapısı, Cumhuriyet devrinde gelişen tarih anlayışı ve siyasal iletişim gibi konuları üzerine de düşünen bir entelektüeldir.

Kayalı'nın emek harcadığı bir diğer alan da biyografi çalışmalarıdır. Yazarın Metin Erksan, Kemal Tahir, İdris Küçükömer, Behice Boran, Hilmi Ziya Ülken, Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav, Orhan

---

[676] İlk defa *Tarih Araştırmaları Dergisi*'nin, 34. cildinin 57. sayısında yayımlanmıştır. Kurtuluş Kayalı, *Türk Kültür Dünyasından Portreler*, 2. Bs, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, 159 sayfa. ISBN 978-975-05-0064-0.

Şaik Gökyay, Mustafa Akdağ, Baykan Sezer, Cemil Meriç, Said Halim Paşa ve Sezai Karakoç başta olmak üzere Türk kültür ve ilim dünyasının farklı simaları üzerine yazılmış metinleri bulunmaktadır.

Kurtuluş Kayalı, bu genel konu başlıkları hakkında azımsanamayacak miktarda kitap ve makale kaleme almıştır. *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı*, *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart*, *Türk Düşünce Dünyasından Portreler*, *Yönetmenler Çerçevesinde Türk Sineması*, *Sinema Bir Kültürdür* ve *Keşke Herkes Papağan Olsa: Mizah Üzerine Yazılar* yazarın en önde gelen eserleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kayalı'nın, üzerine bazı değerlendirmeler yapacağımız *Türk Kültür Dünyasından Portreler* adlı eseri, çeşitli tarihlerde, muhtelif dergilerde yayımladığı kalem tecrübelerinin bir araya getirilmesinden oluşan ve oldukça irdeleyici bilgileri ihtiva eden bir yapıtıdır. Eserin kapak arkası tanıtım bülteninde şu önemli bilgilere yer verilmiştir: "Kurtuluş Kayalı'nın bu kitabının arka planında, birçok çalışmasının ardındaki aynı kaygı yatıyor: Türkiye'nin düşünce hayatının ve entelektüellerinin aktüaliteye esir oluşu ve 'yerli' duyarlılıktan uzaklığı... Önceki derlemelerde olduğu gibi ağırlıkla sosyal bilimcilerin portreleri üzerinden gözlemler yapıyor Kurtuluş Kayalı. Ancak sosyal bilimciler dışında da düşünce ve kültür insanlarının portreleri var: Şair Cemal Süreya... 'Aslına rücû etmek' ya da bir tür düşünsel süreklilik çizgisi ile 'Döneklik' ithamı arasındaki Çetin Altan... Siyasetçilikten ziyade düşünsel yanının önemini vurguladığı Bülent Ecevit... Yanlış konumlandırıldığını savladığı Hasan Âli Yücel... Karikatürist Ali Ulvi... Kadri bilinmemiş 'Mahçup' mizah öykücüsü Özdilek Erdem... Ve tabii sosyal bilimciler: 'Siyasal ve entelektüel iktidar odaklarından uzak bir düşünce adamı', Hilmi Ziya Ülken... 'Siyasal konjonktürün düşüncelerini biçimlendirdiği bilim adamı' Emre

Kongar... Kayalı'nın ısrarlılığını, iç tutarlılığını ve gözünü Türkiye'nin özgünlüğüne açık tutuşunu vurguladığı Niyazi Berkes... 1960'ların entelektüel ortamına damgasını vuran özellikleri ve akademisyen kimliğiyle Behice Boran... Hem döneminin etkilerine tâbi olmayışı hem de biyografisi itibarıyla 'Atipik' bir entelektüel olarak İdris Küçükömer... Türkiye'nin düşünce ve kültür dünyası hakkındaki bu yazılar, söz konusu ortamın 'kısırlığına' ilişkin nedenlerle birlikte, o nedenler hakkındaki önyargıları da sorguluyor."

Eserin bir manada umumi bir özeti olarak da kabul edilebilecek bu değerlendirmeler, çalışmanın hem muhtelif konular üzerine yoğunlaştığını hem de Kayalı'nın kendinden önce bu alanda eser vermiş düşün adamlarıyla ilgili oldukça ilginç fikirlerinin olduğunu göstermektedir.

Bir ülkenin ya da bir toplumun geleceğinin şekillenmesinde çok sayıda unsur etkilidir. Bu unsurların başında tarihi vakaları ve bu vakaların hem nedeni hem de bir sonucu olarak ortaya çıkan düşünce evrenini belirtmek gerekmektedir. O hâlde fikir dünyasını hak ettiği ölçüde tetkik edip, bu tetkikler sonucunda yeni yorumlara ulaşarak geleceği inşa etmek aklıselim bir yol olsa gerek.

Bu açıdan bakıldığında Kurtuluş Kayalı'nın, *Türk Kültür Dünyasından Portreler* adlı araştırması, Türkiye'nin zihin dünyasını eleştirel bir biçimde sorgulaması ve okuyucuyu yeni düşüncelerle tanıştırması hasebiyle değerli bir incelemedir. Başından sonuna kadar belirli bir amaç doğrultusunda oluşturulmayan bu incelemede, sosyal bilimler dışında kalmış, entelektüel karakterleri ağır basmış fakat bugüne kadar bihakkın araştırmaya layık görülmemiş simaların portrelerini de bulabilmek mümkündür.

Nitekim Kayalı, bir anlamda bu eseri vücuda getirmesinin nedenlerini açığa kavuşturduğu eseri-

nin önsöz bölümünde şu önemli hususlara değinmeden geçememiştir: "Sosyal bilimcilerin portrelerini yazma denemesi biraz garip gelebilir. Sosyal bilimcileri tanımaktan ziyade onların çalışmaları üzerine kitap yazmak yeğleniyor. Bu tür metinler de çok az. Sosyal bilimciler üzerine yazılan portreler de pek okunabilecek gibi değil. Sosyal bilimciler hakkında rahat okunan ve portresi çizilen kişinin insani özelliklerini yansıtan metinler de oldukça sınırlı. İnsani özellikleri neredeyse hiç ilgi görmüyor. Armağan kitaplarda bile renksiz hayat hikâyeleri arzı endam ediyor. Bireylerin yazdıkları metinleri okuyanlar zaman zaman onların haletiruhiyelerini onları yakından tanıyanlardan daha iyi yakalar. Onların psikolojilerine daha iyi nüfuz edebilir. Önemli olan da sosyal bilimcilerin, özellikle de kültür adamlarının yazdıkları metinlerin satır aralarını okumak. Yazdıklarının arkasında heyecan taşıyanların, ancak onların portre yazmaları mümkün. Ruhsuz metinlerle insanların soğukkanlı düşünceleri bile anlatılamaz. Portre yazmak kolay değil. Sosyal bilim alanının dışına çıkmayan kişi bunu hiç denemez, deneyemez. Bu kitapta karikatürden mizaha, edebiyata ve bir ölçüde siyasete kadar değişik alanlarda iştigal eden insanların portreleri var."

Görünen gerçek o ki Kayalı, Türkiye'de sosyal bilimler alanında emek sarf etmiş aydınlar üzerine yazılan metinlerin yeterli olmadığı kanaatindedir. Örneğin son yıllarda ciddi bir moda akımına dönüşen anma armağan kitaplarındaki yapay kalem tecrübeleri ve üzerine çalışma yapılan kişinin psikolojik hâlinin o kişinin eserleriyle yeterince kaynaştırmalı olarak irdelenmemesi Kayalı'ya göre ciddi kültür meselesidir.

Bu sıkıntı kalıplarının dışına çıkabilmek amacıyla 20. yüzyıl Türkiye'sinde sosyal bilimler sahasında ön plana çıkan bazı simalar üzerine muhtelif

tarihlerde yazdığı kalem tecrübelerinin bir bütüne dönüşmüş şekli olan *Türk Kültür Dünyasından Portreler* adlı kitap çalışması, bir anlamda yazarın bu kişiler üzerinden Türk düşünce tarihi alanında yaptığı bir fikirsel gezinti mahiyetindedir. Kayalı, bu çalışmasının başına bir önsöz eklenmiş ve daha sonra şu makalelere yer vermiştir:

Cemal Süreya, s. 13-16

Aslına Rücu Eden Çetin Altan, s.17-22

Dönekler, s. 23-28

Düşünsel Gelişmeyi Biraz Geç ve Güç Yaşayanlar, s. 29-34

Bir Siyaset Adamı Olarak Bülent Ecevit'i Anlamayı Denemek, s. 35-45

Siyasal ve Entelektüel İktidar Odaklarından Uzak Bir Düşünce Adamı Olarak Hilmi Ziya Ülken'in Portresi, s. 47-60

Bir Türk Aydınının Trajik Portresi, s. 61-73

Emre Kongar ya da Siyasal Konjonktürün Düşüncelerini Şekillendirdiği Tipik Bir Aydın Portresi, s. 75-88

Niyazi Berkes ya da İyimserlikten Kötümserliğe Sürüklenmesine Karşın Düşünsel Tercihinde Israrlı Bir Entelektüelin Portresi, s. 89-105

1960'lı Akademisyenlerin Üzerindeki Bir Entelektüel Silueti: Behice Boran, s. 107-118

Zürcher İdris Küçükömer Okudu mu? s. 119-133

1950 Kuşağının Özgün Bir Karikatüristi: Ali Ulvi, s. 135-144

Özdilek Erdem ya da Öyküleriyle Hayatı Örtüşen Bir Mahcup Adamın Portresi, s. 145-151;

Flu Aydın Fotoğrafları, s. 153-159.

Hatırlanacağı üzere Türkiye'de Tanzimat döneminden günümüze siyasal ve toplumsal yapıyı derinden etkileyen birçok önemli vaka yaşanmıştır. Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, I. Meşrutiyet,

Jön Türk hareketi, İttihat ve Terakki Fırkası, II. Meşrutiyet, Trablusgarp Savaşı, I. Dünya Savaşı, Millî Mücadele, Cumhuriyet dönemi siyasi olayları ve girişilen inkılâp hareketleri, Atatürk devri, İsmet İnönü dönemi, Demokrat Parti iktidarı, 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül darbeleri, 1990'ların karanlık tarihi ve PKK sorunu, 2000'li yıllarda Ak Parti dönemi siyasi ve sosyal olayları bu mühim gelişmelere örnek olarak gösterilebilir.

Türkiye'de siyasal yapıdan soyutlanamayan toplumsal ve düşünsel yapı tabiatıyla bu çok büyük gelişmelerin tesirinde kalmıştır. Dolayısıyla düşünceyle uzaktan yakından ilgisi olan bütün aydınların ister istemez siyasi meselelerle de birebir temasta bulunduğunu biliyoruz. Kayalı, işte bu gerçeklik ile bazı aydınların düşünce ve faaliyetlerinden yola çıkarak *Türk Kültür Dünyasından Portreler* adlı eserinde Türk düşüncesinin izlerini sürmeye çalışmıştır. Çünkü Türkiye'de, Tanzimat döneminden günümüze uzanan süreçte ortaya çıkan büyük siyasi ve toplumsal olayları hakiki manada anlayabilmenin bir diğer yolu da Türk aydınlarının zihin dünyasını irdelemekten geçmektedir.

Bununla birlikte dikkatli okuyucunun gözünden kaçmayacak şekilde Kayalı, üzerine tahlillerde bulunduğu simaların portrelerini çizerken aynı zamanda kendi fikriyatını da eserine nakşetmesini bilmiştir. Dolayısıyla eser aynı zamanda yazarının okuyucuya hissettirmeden fikirlerini ortaya koyduğu bir yapıya da sahiptir. Kurtuluş Kayalı gibi hakiki manada Türkiye'yi anlamak, idrak etmek ya da kavramak derdi olan araştırmacıların kendilerinden önce gelen nesillerin fikirlerinden istifade ederek yeni tahlillere ulaşmak istediklerini biliyoruz.

Bugünün gençliğinin de düşünsel yönden Türkiye'yi anlayabilmesi ve ülkede yaşanan sorunları tartışabilmeleri için mutlaka Kurtuluş Kayalı gibi

araştırmacılara yönelmeleri gerekmektedir. Hatta sözü biraz daha ileri taşıyıp bunun bir zorunluluk olarak dahi telakki edilebileceğini belirtebiliriz. Çünkü Türk düşünce tarihi alanında günümüzde de araştırmalarına hızlı bir biçimde devam eden en önemli akademisyenlerden biri Kurtuluş Kayalı'dır.

Kayalı, yukarıda ısrarla vurgulamaya çalıştığımız üzere Türkiye'yi anlayabilmek için kendinden önce gelen düşün adamlarını bihakkın irdelemiş, ülkeyi düşünsel açıdan daha yakından tanımış, yeni yorumlara ulaşmış, bu yorumları ve elde ettiği birikimleri daha sonraki nesillere aktarmasını bilmiş bir kültür adamıdır.

Roman ve öykü yazarın Sadık Yalsızuçanlar, Kurtuluş Kayalı'nın bu fevkalade önemli özelliği hakkında şu ilgi çekici yorumda bulunmuştur: "Memleketi tanımak diye bir derdi olanın yolu bir gün mutlaka Kayalı'dan geçer. Bununla kalmaz, hocanın bizatihi memleketi tanımanın bir yolu olduğunu anlar. Türk sinemasını, Erksan ve dışındakilerle, Kemal Tahir'i, Türk sosyologlarını, Türkiye'nin toplumsal değişiminin dinamiklerini, sonuçlarını içerden ve doğru kavrayabilmede Kurtuluş Kayalı başlı başına bir imkân, bir kapıdır. Bu kapıdan girildiğinde, 'bu toprakların gerçeklerine' çıkılır."

Bütün bu izahattan sonra rahatlıkla ifade edebiliriz ki yarınların, bilgi temelinde ve sağlam bir zeminde inşa edilebilmesi için Türkiye gerçeklerinin tarihi kökleri de göz ardı edilmeyerek bütüncül ve nesnel bir biçimde gün yüzüne çıkarılması gerekmektedir. Bugünün Türkiye'sinin düşünsel yapısının hakiki manada tahlili yapılmaksızın yarının Türkiye'sinin sağlıklı bir biçimde şekillendirilmesi mümkün değildir. Bu nedenle günümüz Türkiye'sini anlamak için sürekli çalışan, elde ettiği çok değerli kazanımlarını öğrencileri ve okuyucularıyla paylaşan Kayalı'nın eserlerini okumak, tartışmak ve

tanıtmak Türk toplumunun daha sağlıklı bir yapıya kavuşabilmesi adına atılan önemli bir adımdır. Dolayısıyla yazarın en önemli eserlerinden biri olan *Türk Kültür Dünyasından Portreler* adlı incelemesini de bu kapsamda değerlendirmek gerekmektedir.

12) BARTIN LİMANI İNŞAAT SONU RAPORU[677]

Günümüzde bilimsel amaçlar doğrultusunda yayın yapan dergilerde bilgi paylaşımının önem kazanmasına paralel olarak bilim adamları yeni çıkan yayınlar hakkında meslektaşlarını bilgilendirmek ya da haberdar etmek amacıyla kimi zaman 10 sayfayı dahi aşan yazılar kaleme almaktadırlar. Kitap tanıtımı, kitap tahlili, kitap eleştirisi ya da kitabiyat serlevhaları altında sunulan ve genellikle dergilerin yayımlanan sayılarının en alt kısmında bulunan bu bölümlerin hacmince hemen hemen bütün dergilerde giderek daha fazla yer kapladığını görmekteyiz. Nitekim bilimde meydana gelen yeni gelişmelerin nabzının attığı bilimsel dergilerde, bu alanın kendini geliştirmesi Türk tarihçiliği adına önemli bir gelişmedir. Çünkü bilimsel dergilerde bu alanda çoğunlukla yeni çıkmış yayınların tanıtılması ya da eleştiriye tabi tutulması sayesinde diğer araştırmacılar bibliyografya bilgilerini daha fazla genişletme imkâ-

---

[677] İlk defa *Karadeniz Araştırmaları -Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*'nin 49. sayısında yayımlanmıştır. Mehmet Çötür, *Bartın Limanı İnşaat Sonu Raporu*, Bayındırlık Bakanlığı, Demiryollar ve Limanlar İnşaat Reisliği Devlet Su İşleri Matbaası, Ankara, 1970, 71 sayfa.

nı yakalamaktadırlar. Hiç kuşkusuz ifade edilmelidir ki bir bilim adamı, ne kadar çalışkan ve girişimci bir kişiliğe sahip olursa olsun yeni yayımlanan her kitabı takip edemez ve buna paralel olarak bütün kitaplara hâkim olamaz. O nedenle bilimsel dergilerde yer alan bu alanların, gerek yeni yayınları tanıtması gerek bu yayınların ön plana çıkan yanlarıyla eksik tarafları üzerinde çeşitli mütalaalarda bulunması hasebiyle belirli bir değere sahip olduğu kanaatindeyiz.

Günümüzde dünyada olduğu gibi Türkiye'de de tarih biliminde hızlı bir tekâmül yaşanmakta ve doğal olarak yeni yayınlar, yeni bilgiler içerdiğinden bilim çevrelerince dikkatle takip edilmektedir. Çünkü her yeni yayın, üzerinde durduğu konu hakkında farklı yorumlar ya da bilim adamlarına ufuk açıcı başka perspektifler kazandırmak için vücut bulur. Bununla birlikte geçmiş dönemlerde kaleme alınmış ve özellikle yerel tarih alanında hâlâ önemini muhafaza eden, unutulmaya yüz tutmuş, Türkiye'nin belli başlı ancak birkaç kütüphanesinde bulunabilen ya da müzayedelerden temin edilebilen kitapların da unutulmaması için nasıl bir politika takip edilmelidir? Dergilerde kitap tanıtım bölümlerinde sadece yeni yayınlara mı yer verilmeli yoksa bu bölümlerde bugün için hâlâ önemini muhafaza eden, yeni baskısı olmayan ancak kimi zaman şiddetle ihtiyaç duyulan mühim eserler üzerine de kitap tahlili ya da kitap tanıtma yazıları kaleme alınabilir mi?

Kanaatimizce bu çeşit eserleri yeniden gün yüzüne çıkarmak, yeniden yayımlanması gerekiyorsa ilgili yayınevlerini ya da resmî kurumları harekete geçirmek, genç araştırmacıları bu yayınlardan haberdar etmek ve yavaş yavaş tozlu raflarda eriyen ancak erirken içindeki mühim birçok bilgiyi de beraberinde götüren bu eserleri yeniden gündeme taşımak için kitap tanıtım yazıları pekâlâ kaleme alınabilir.

Ancak bu çeşit yazılar için ayrı bir bölüm açmak yerine mevcut kitap tanıtım alanları kullanılmalıdır. Çünkü maksat, yeni çıkan yayınlar için olduğu gibi eskiden üretilmiş ancak değerini koruyan eserler hakkında da araştırmacılara bilgi vermektir ki bu maksat özellikle yerel tarih araştırmacılığında hayati bir öneme haizdir. Buradan hareketle; sadece Bartın ve yöresi için değil, sahip olduğu ekonomik potansiyelle çevre yöreler ile ülke ekonomisi için de büyük bir önem taşıyan ve yapılan yatırımlarla önemini her geçen gün arttıran Bartın Limanı'nın hafızasının yok olmaması için kaleme almış olduğumuz "Kuruluşunun 50. Yıl Dönümünde Bartın Limanı Tarihi" adlı eserimizle ilgili çeşitli araştırmalar yaptığımız sırada oldukça önemli bir eserle karşılaştık ve eseri irdeleyerek konu üzerinde kalem oynatmanın araştırmacılara faydalı olacağını düşündük.

Söz konusu eser Mehmet Çötür tarafından kaleme alınan "Bartın Limanı İnşaat Sonu Raporu" adlı çalışmadır. Cumhuriyet devri iktisadi yapılarına örnek bir kurum olan Bartın Limanı, 1960-1965 yılları arasında kurulmuş ve bugün de oldukça büyük öneme sahip bir kuruluştur. Bir NATO limanı olarak ortaya çıkan daha sonradan ticari bir kimlik kazanan bu limanın 50. yaşına varırken tarihçesiyle ilgili en temel kaynak eser Bayındırlık Bakanlığı, Demiryollar ve Limanlar İnşaat Reisliği, Bartın Liman İnşaatı Bölge Müdürü Mehmet Çötür tarafından kaleme alınmıştır. "Bartın Limanı İnşaat Sonu Raporu" adıyla yayımlanan bu eser 71 sayfadan müteşekkildir ve 1970 yılının Mayıs ayında Ankara'da Devlet Su İşleri matbaasında basılmıştır. Eserin kaç adet basıldığı konusunda malumatımız bulunmamakla birlikte; yapmış olduğumuz tetkikler neticesinde bu eserin bugün için Bartın İl Halk Kütüphanesi kayıtlarında bulunmasına rağmen kayıp olduğu, Bartın Belediyesi'nin, ne arşivinde ne de şu an koli kutularına hapsedildi-

ğini öğrendiğimiz kütüphanesinde olmadığı bilgisine ulaştık. Bununla birlikte eserin yerel araştırmacı Çetin Asma'nın koleksiyonunda bulunduğu bilgisine ulaşmamızı müteakip ilgili araştırmacıyla irtibata geçmemize rağmen söz konusu kitaba ulaşmamız mümkün olamadı. Bartın'da faaliyet gösteren bazı yerel araştırmacılar da esere ancak müzayedelerden erişebileceğimiz hususunda bizi bilgilendirdiler.

Türkiye genelinde kütüphane kataloglarını taradığımızda Bartın İl Halk Kütüphanesi dışında yalnızca Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi'nde eserin bulunduğunu öğrendik. İçinde Bartın ve bu ilin hayati öneme sahip müesseselerinden biri hakkında paha biçilemeyecek derece önemli bilgileri ihtiva eden, Bartın Limanı'yla ilgili yegâne orijinal kaynak olma özelliğine sahip olan bu esere bütün incelemelerimize rağmen Bartın'da tesadüf edemeyişimiz, Türkiye'de özellikle yerel tarih araştırmacılığında hâlâ çok önemli adımlar atılması gerektiği göstermektedir.

Bugün Bartın yerel tarihine ilgi duyan ancak bu kaynaktan haberdar olmayan araştırmacılar ne derece orijinal bilgi ve belgelerden mahrum kaldıklarını belki de bilmiyorlar. Hâlbuki eserde ağırlıklı olarak limanın geçmişi anlatılmakla birlikte Bartın adının kökeni ile hiç de küçümsenemeyecek orijinallikte bilgileri ihtiva eden bir Bartın tarihçesi kısmı bulunmaktadır. Bugün Bartın tarihi yazmaya çalışan ve hiçbir surette bu eseri tanımayan tarih meraklıları eserin yeni baskısının olmaması hasebiyle birçok mühim bilgiden habersiz durumdadırlar. Eserden haberdar olmama hususunda en büyük eksiklik araştırmacılarda olmakla birlikte, böyle bir eserin varlığından haberdar olup da diğer araştırmacıları bilgilendirmeyen tarihçilerin ve sosyal bilimcilerin de eksikliklerinin bulunduklarını belirtmek durumundayız. Özellikle ilde faaliyet gösteren resmi ve

özel kurumların konuya ilgisiz kalması ve bundan 45 yıl önce yayımlanmış bu mühim eserin yeni baskısını gerçekleştirmek hususunda herhangi bir adım atmamaları da eserin bilinirliğinin azalmasında etkin bir unsurdur.

Dolayısıyla sözümüzün başına dönersek, böyle bir eserin tesadüfi olarak ancak Ankara'da bulunabilmesi, fotokopiden kaçınılarak satın alma seçeneğine gidildiğinde esere ancak müzayedelerde erişilebilmesi Türkiye genelinde kültürel alanda yapılması gereken daha birçok işin bulunduğunu göstermektedir. Bir şehre kimlik kazandıran birçok etken vardır. İnsan en önemli etkendir. Plan bir etkendir. Karakteri yerli yerine oturmuş müesseselerin tesisi yine başka bir etkendir. Karakteri oturmuş bu kurumların da hakiki manada terakki gösterebilmeleri ve şehirlerin ruhunun oluşmasında ciddi bir fonksiyon üstlenebilmeleri için iyi bir idari yapıyla yönetilmeleri, sistemli bir arşive sahip olmaları ve geçmişlerinin iyi bilinmesi gerekmektedir.

Bartın şehrinin de yarına güvenle bakabilmesi için ekonomik hayatın nabzının attığı en önemli kurumlardan biri olan Bartın Limanı'nın geçmişinin unutulmaması mümkün mertebe bütün ayrıntılarıyla bilinmesi gerekmektedir. Bunun için de bu alanda yayımlanmış ve fakat unutulmaya yüz tutmuş "Bartın Limanı İnşaat Sonu Raporu" gibi eserlerin gün yüzüne çıkarılması, yeniden baskılarının yapılması ve tanıtılması faydalı olacaktır. Bu eserden mülhem olarak ülkenin bütün coğrafyalarında hangi konu ve başlık üzerine hazırlanmış olursa olsun bu çeşit bihakkın tetebbu mahsulü eserlerin yeniden keşfedilip bilim dünyasına kazandırılması ve halkın istifadesine sunulması kültürel hayata mühim katkılar sağlayacaktır.

13) MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN ANADOLU'YA GEÇİŞİ[678]

Osmanlı Devleti'nin çöküş dönemi ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş sürecinde yaşanan siyasi, askeri, sosyal ve düşünsel faaliyetler bugün hâlâ önemini ciddiyetle muhafaza etmeye devam etmektedir. 2016 yılı koşullarının yaşandığı günümüzde Türkiye'nin de aralarında bulunduğu geniş coğrafi bölgede yaşanan her türlü gelişmede, özellikle Fransız İhtilali ile ortaya çıkan fikirlerin hâlâ etkisini ve tesiri görmek mümkündür. Görünen gerçek o ki Türkiye'nin 21. yüzyılda oldukça sağlam temelli bir gelecek oluşturabilmesi için sık sık hafızasını yoklaması gerekecektir. Osmanlı Devleti'nin yüzyıllar önce Batılı devletler karşısında geri kaldığını özellikle Karlofça Antlaşması'yla sert bir biçimde anlamasından sonraki süreçte girişmeye çalıştığı reform hareketlerinden itibaren yaşanan her türlü gelişmenin bütün ayrıntılarıyla bilinmesi, tartışılması

---

[678] İlk defa *Tarih Araştırmaları Dergisi*'nin, 35 cildinin 59. sayısında yayımlanmıştır. E. Semih Yalçın-Salim Koca, *Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi*, 3. Bs., Berikan Yayınevi, Ankara, 2012, 344 sayfa. ISBN 978-975-267-653-4.

ve araştırılması bugünün şekillendirilmesinde artık vazgeçilmez bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde gerek Türkiye'de gerek Türkiye'nin toprak komşusu olduğu coğrafyalarda kan ve gözyaşı akmaya devam etmektedir. Özellikle Ortadoğu bölgesinde günlük 10-15 insanın katledilmesi, öldürülmesi veya işkenceye tabi tutulması artık bu coğrafyada yaşayan beşeriyetin hayatının bir parçası hâline gelmiştir.

19. yüzyıl boyunca Düvel-i Muazzama'nın, Osmanlı Devleti üzerinde oynadığı oyunlar günümüzde Türkiye de dâhil olmak üzere bütün Ortadoğu'da aynen sürdürülmektedir. Bu satırların yazıldığı günlerde ağırlıklı olarak Suriye'de faaliyet gösteren ve Türkiye'ye saldırma potansiyeline sahip bir örgüte, Türkiye'nin NATO'dan müttefiki olan Amerika Birleşik Devletleri'nin 50 tonluk bir askeri yardımda bulunduğu haberi basın âlemini inletmektedir.

Hatırlanacağı üzere, I. Dünya Savaşı yıllarında büyük güçlerce oluşturulan ve 3 Mart 1918 Brest-Litovsk Antlaşması'yla savaştan çekilen Rusya tarafından dünya kamuoyuyla paylaşılan gizli antlaşmalarla varılmak istenen amaçlar çeşitli nedenlerle tam anlamıyla başarıya ulaştırılamamıştı. Özellikle İngiltere ve Fransa, o dönem için Osmanlı topraklarının önemli bir bölümü olan Anadolu coğrafyası üzerinde gerçekleştirmeyi planladıkları tasarrufları Türk halkının olağanüstü azim ve gayreti sayesinde gerçekleştirilememişti. Gerçekleştirememişti ancak günümüzde dünyanın önde gelen büyük güçlerinin hâlâ o hedefleri bir çöpe atmadıklarını çıplak gözle görebiliyoruz. Bugün Türkiye'yi, Ortadoğu'yu, yakın başka coğrafyaları kısacası bu bölgede yaşayan insanları güzel günlerin beklediğini söylemek oldukça zordur. Tam tersine bu coğrafya beşeriyetini çok daha zorlu zamanların beklediğini belirtmek

hiç de zor değildir. Bu nedenle dünyayı son 300-400 yıldır yönlendiren büyük devletlerin yani Düvel-i Muazzama'nın özellikle Osmanlı Devleti'nin çöküşü ve yeni Türk Devleti'nin kuruluşu yıllarında uyguladığı askeri ve siyasi politikaların mükemmelce analiz edilmesi özellikle Türk milleti adına bir büyük zaruret hâline gelmiştir. Ancak bu sayede sağlıklı bir gelecek planlaması yapılabilir.

Belirtilen bu hususlar çerçevesinde bugünün anlaşılmasında günümüz adına en önemli tarihi dönemeçlerden biri Osmanlı Devleti'nin çöküş süreci ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş evresidir. 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'yle başlayıp Millî Mücadele'nin sonuna kadar devam eden olaylar üzerine eğilmek ve bu dönemi anlamaya çalışmak sadece tarihçilerin değil; Türk toplumunun bütün kesimleri için de bir büyük gereksinimdir. Çünkü bu dönem, üzerinde sürekli yeni keşifler yapılabilecek ve günümüz adına aydınlatıcı bilgiler ortaya konulabilecek bir laboratuvar hüviyeti taşımaktadır.

Bu önemli sürecin bilinmesi gereken en önemli adımlarından biri de Mustafa Kemal Paşa'nın yapmış olduğu faaliyetlerin izinin sürülmesidir. Çünkü yıkılmakta olan Osmanlı Devleti'nin çöküntülerinin içerisinden çağdaş ve modern bir devlet kurup, dönemin siyasi ve askeri gelişmelerini o dönem adına hiç kimsenin beklemediği bir istikâmete sevk edecek olan bu büyük şahsiyetin yapmış olduğu faaliyetler, inkılap hareketleri ve ortaya koyduğu düşünceler bugün de öneminden hiçbir şey kaybetmiş değildir. Tam tersine yukarıda üzerinde durduğumuz gelişmelerden dolayı Mustafa Kemal, belki de eskisinden çok daha önemlidir. Çünkü bugünün Türkiye'si ve Ortadoğu milletleri başta olmak üzere dünyanın neresinde olursa olsun işkence gören, ezilen, hırpalanan ve ekonomik sömürüye tabi tutulan bütün halk-

ların Mustafa Kemal'e dün olduğundan çok daha fazla ihtiyacı vardır.

Nitekim tartışma konusu olarak tespit ettiğimiz *Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi* adlı eser Mustafa Kemal Paşa'nın, 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelişinden 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışına kadar geçen süreçte yaşanan olayları irdelemesi hasebiyle çok önemli bir neşriyattır. Millî Mücadele'yi teşkilatlandıracak ve onun lideri konumuna geçecek olan Mustafa Kemal Paşa'nın gerçekleştirdiği her ter türlü faaliyet ve gerçekleştirmek istediği bütün düşünceler Cumhuriyet tarihi için büyük bir önem taşımaktadır.

Fakat bu büyük devlet adamının siyasi ve askeri faaliyetlerinin en az bilindiği dönemlerden biri olan Mütareke Devrinde İstanbul'da gerçekleştirdiği teşebbüsler tam anlamıyla gün yüzüne çıkarılmış değildir. Bu nedenle tartışma konumuz olan bu eser, Mustafa Kemal'in, İstanbul'daki her türlü teşebbüsünü, siyasi faaliyetlerini, düşüncelerini, birçok devlet adamı ve asker arkadaşlarıyla yapmış olduğu toplantıları belgelerle ortaya koyması açısından yakın dönem Türk tarihi yazınında büyük bir boşluğu doldurmaktadır.

Eserin hazırlanış gayesi Asım Us'un, 11 Ekim 1956 tarihinde *Vakit* gazetesinde Mustafa Kemal'e atfettiği "*İstiklal tarihinin başı ve başlangıcı olmak üzere benim İstanbul'daki faaliyet ve temaslarım henüz herkesçe malûm değildir*" cümlesinden hareketle Mustafa Kemal Paşa'nın, bu oldukça karmaşık ve karanlık süreçte gerçekleştirdiği faaliyetlerini ve temaslarını gün yüzüne çıkarmaktır. Bu cümleden hareket eden araştırmacılar E. Semih Yalçın ve Salim Koca, konuyla birebir alakalı olarak muhtelif tarihlerde kaleme almış oldukları makale çalışmalarını yeni bir yorumla güçlendirerek *Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi*, adlı eserde birleştirmeye çalışmışlardır.

Yazarların geçmiş yıllarda kaleme almış oldukları birçok makalenin yeni bir yöntem temelinde bir araya getirilmesiyle hazırlanmış olan bu eserde mütareke sürecinde Mustafa Kemal Paşa'nın, İstanbul'da nasıl bir yol takip ettiği her yönüyle incelenmeye ve Anadolu'ya geçişinde rol oynayan faktörler tek tek tespit edilmeye çalışılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, 30 Ekim 1918'den sonraki süreçte Osmanlı ülkesinin ve Türk milletinin üzerini kaplayan kara bulutların dağıtılması amacıyla can havliyle ülkesi ve milleti için çaba harcayan askeri ve siyasi bir kişiliktir. Mütareke Döneminde ülkenin kapalı ufkunun açılabilmesi ve aydınlık yarınların inşa edilebilmesi için hâlâ bir şeyler yapılabileceğine inanan nadir kimlerdendir. Bu nedenle 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelişinden, 16 Mayıs 1919'da yine bu şehirden ayrılışına kadar her kademeden asker, bürokrat, devlet adamı, yazar ve aydınla görüşmüş ve çeşitli istişarelerde bulunmuştur.

Suriye cephesinden İstanbul'a ilk geldiği dönemlerde bürokratik ve idari alanlarda doğru işler yapılırsa birçok şeyin değişebileceğine inanan Mustafa Kemal Paşa, Payitahttaki yöneticiler ve devlet adamları nezdinde yapmış olduğu çeşitli teşebbüslerden edindiği tecrübelerden yola çıkarak artık tek çıkış yolunun Anadolu'ya yönelmek olduğunu anlamış ve bütün gücünü Anadolu'ya geçmek, askeri ve idari mekanizmaları tek bir parçada birleştirmek ve vatanı düşman istilasından kurtarmak için harcamıştır.

İstanbul'a geldikten sonra birçok mühim teşebbüsünün akamete uğramasından sonra devleti yöneten kişilerden ve zümrelerden ümidini kesen Mustafa Kemal, Anadolu'ya geçip orada neler yapacağının planlarını çizmeye başlamıştır. Mustafa Kemal'in, Mütareke Döneminde İstanbul'da, istikba-

le dair düşüncelerini, planlarını, vatanseverliklerine güvendiği komutanlarla yaptığı toplantıları, matbuat yoluyla gerçekleştirmek istediği amaçları kısacası her türlü temasını ve faaliyetini içine alan 13 Kasım 1918-16 Mayıs 1919 dönemini irdeleyen *Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi*, başlıklı bu kitap Mustafa Kemal'i bugün daha iyi anlamamıza katkı sağlayan bir araştırmadır.

Mustafa Kemal Paşa'nın yani üzerinde yaşadığımız ülkenin kurucusunun hayatının en az bilinen ve en mühim faaliyetlerini içine alan bir dönemini aydınlatan bu eserin tanıtım yazısında şu ifadelere yer verilmiştir: "Bu eserin hazırlanış gayesi Asım Us'un 11 Ekim 1956 tarihli Mustafa Kemal'e atfettiği şu sözlerin cevabını bulmaktan ibarettir. 'İstiklal tarihinin başı ve başlangıcı olmak üzere benim İstanbul'daki faaliyet ve temaslarım henüz herkesçe malum değildir.' Bu hassas dönemi inceleyenler yapmış oldukları kıymetli araştırmalarda bazı noktaları eksik bırakmışlar bu durum ise Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesinin sebep ve sonuçları hususunda hâlâ tartışmaların devam etmesine neden olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın niçin ve hangi şartlarda Anadolu'ya çıktığı sorusunun cevabını o günlerin tarihi hadiseleri içinde aramak 'tarihi gerçeklik' adına takip edilmesi gereken 'resmi tarih' alternatif tarih veya öteki tarih gibi isimlendirmelerden kaçınarak tartışılan hadiselerin belgelerini ortaya koymak suretiyle okuyucuyu ve zamanı mutlak hakem tayin edebilmektir. Daha önce yazılan makaleleri bir araya getirerek yeni bir yöntemle ortaya koymaya çalıştığımız bu eserde mütareke sürecinde Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'da nasıl bir yol takip ettiğini her yönüyle incelemek ve onun Anadolu'ya geçişinde rol oynayan faktörleri tek tek tespit etmek amaçlanmıştır. Bunu yaparken 90 yıldır telif tetkik ve hatıra türü

eserlerde sürdürülen Sultan Vahdeddin-Mustafa Kemal Paşa kavgasına tarihi gerçeklik adına cevap verilmeye çalışılmıştır. Olaylara bakış açımız sebep sonuç ilişkisiyle ele alınmış böylece sadece hikâye olmaktan çıkaracağımız tarihi meseleler okuyucuya belgelenmiş bir şekilde ve inkârı mümkün olmayan delillerle sunulmuştur. Bütün bunları yaparken sadece eskiyi ihya etme gayreti içinde olmadığımız gibi yeni dönemin oluşumundaki sancılar ve sıkıntılar da gözlem altına alınmıştır. Tarihi olayların değerlendirilmesinde sadece kişilere bağlı kalınmamış ve böylece vakanüvislerin sıkça yaptıkları değer yanılgılarına düşülmemeye çalışılmıştır."

Bu izahattan sonra rahatlıkla ifade edebiliriz ki modern Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran, sadece 20. yüzyılın değil bütün insanlık tarihi göz önüne alındığında dünyanın en önde gelen liderlerinden biri olan Mustafa Kemal Atatürk'ü okumak, anlamak ve örnek almak bugünün bireyleri tarafından üzerinde ciddiyetle durulması gereken bir husustur. O, Millî Mücadele'yi başarıya ulaştırıp İngiliz destekli Yunan ordusunu Anadolu'dan attıktan sonraki dönemde, dünyanın mazlum milletleri biraz da şaşkın bir vaziyette ayağa kalkmış, İngilizlerin ve onların desteklediği orduların da bütün zorluklara rağmen yenilebileceğini görmüşlerdir. Hatırlanacağı üzere büyük zaferin kazanılmasını müteakip Mustafa Kemal Paşa'ya, dünyanın dört bucağından telgraf yağmaya başlamıştı. Hakir görülen Asya ve Afrika halkları birden bire heyecana kapılmışlardı. Fas'tan, Tunus'a, Cezayir'den, Mısır'a, Filistin'den, Hindistan'a, Seylan adasından, Afganistan'a, bütün Orta Asya Türklerinden, Sibirya'ya, Mançurya'dan, Japonya'ya ve Güney Afrika'ya kadar bütün memleketlerden tebrik, kutlama telgrafları ve mektupları Ankara'ya ulaşmıştır.

Bütün insanlığa büyük bir örnek teşkil eden ve Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Türk milleti tarafından başarılan Millî Mücadele harekâtı, belirli bir plan dâhilinde gelişen düşünce ve faaliyetlerin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. İşte bu büyük hareketin fikirsel temellerinin atıldığı, memleketin kaderinin tersine çevrilebilmesi için gerekli çarelerin arandığı, birçok askeri ve siyasi toplantının yapıldığı Mustafa Kemal Paşa'nın 13 Kasım 1918 ve 16 Mayıs 1919 tarihleri arasında İstanbul'da bulunduğu dönemde gerçekleşen faaliyetler, en az sonraki dönemde yaşanan gelişmeler kadar mühimdir. Bu nedenle hakkında çeşitli değerlendirmelerde bulunduğumuz *Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi* adlı eser, bu büyük devlet adamının İstanbul'daki faaliyetlerini aydınlatması ve gün yüzüne çıkartması bakımından üzerinde ciddiyetle durulması gereken bir yapıt olarak karşımıza çıkmaktadır.

III. BÖLÜM
KONFERANS VE SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ-DEĞERLENDİRMELERİ

1) 100. YIL DÖNÜMÜNDE ÇANAKKALE SAVAŞLARI'NIN ETKİLERİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK[679]

Giriş

Çanakkale Savaşı, I. Dünya Savaşı içinde ayrı bir özelliği olan bu dönem için tarihin kaderini değiştiren, yaşama hakkına onuruyla ulaşan bir milletin, en başta kahramanlık hikâyesidir. İngiliz ve Fransız ortak saldırılarına karşı gerçekleştirilen harekâtı içine alan bu cephede ki muharebeler, Türkler için savaşın en önemli olaylarından biri hâline gelmiştir.[680]

Osmanlı Devleti adına 18. yüzyıldan itibaren başlayan çöküş süreci ve Avrupa'dan geri çekilme harekâtı uzun yüzyıllar boyunca devam etmekle birlikte bu gerilemenin fetih sistemine dayanan bir ekonomik yapı üzerinde yarattığı tahribatı düşünmek hiç de zor değildir. Osmanlı Devleti'nin son yıl-

---

[679] İlk defa *Tarih Okulu Dergisi*'nin, 21. sayısında yayımlanmıştır. 25 Mart 2015 tarihinde Bartın Valiliği (İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü) bünyesinde Bartın Kültür Merkezinde saat 14:00'te verilen konferans metnidir.

[680] Refik Turan ve bşk. *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, 18. Bs. Ankara, 2011, s. 54.

larında Trablusgarp Savaşı ve Balkan Savaşları'nda alınan ağır darbeler ve uğranılan kayıplar hiç kuşku yok ki imparatorluk üzerinde bir hayal kırıklığı ve güvensizlik doğurmuştur.

Bu bakımdan Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'nın öncesinde savaşın olası ağır tahribatlarından kendisini koruyabilmek için bir ittifakın içerisinde yer alma ihtiyacı hissetmiştir. Ki bu da devlet adına zorunlu bir hareket olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü ayak sesleri duyulmaya başlayan genel savaşın Osmanlı Devleti'ni de tehdit etmesi kuvvetle muhtemeldir. Fakat bu dönem için önemli olan husus hangi blok tarafında savaşa girileceği konusudur. Özellikle devletin 1911-1913 yılları arasında yaşanılan sürecin yıkıcı etkilerinden henüz kurtulamamışken yeni bir savaşa üstelik çok cepheli bir savaşa sürüklenmiş olması siyaset adamlarını çok daha dikkatli olmaya zorlamıştır.[681]

Çanakkale Savaşları'nın Nedenleri

İtilaf Devletleri'nden İngiltere ve Fransa, I. Dünya Savaşı'nın seyrini kısa sürede değiştirmek ve kat'i netice almak maksadıyla 1914 yılında Osmanlı Devleti aleyhine Çanakkale Cephesi'ni açmışlardır.[682] Zaten Çanakkale Cephesi'nin açılması İngiliz bahriyesince Osmanlı Devleti savaşa girmeden önce dahi düşünülmüş bir husustur.[683] Dönemin İngiliz Büyükelçisi Sir Louis Mallett'ın, Ağustos 1914'te Çanakkale Boğazı'nın geçilmesi yönünde ülkesine bir rapor hazırladığı bilinmektedir. İtilaf Devletleri tarafından oldukça büyük bir önem atfedilen bu cep-

[681] Murat Karataş, "Türk Tarihinin Seyrine Bir İşaret Levhası: Çanakkale Savaşları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XXVI, Sayı 76, Ankara, 2010, s. 134.

[682] Murat Karataş, 2012, s. 43.

[683] Murat Karataş, 2010, s. 135.

henin açılmasında birçok etkenin önemli rol oynadığını belirtebiliriz. Bu cephenin açılmasındaki amaçları şu şekilde sıralayabiliriz:[684]

1) Çanakkale Boğazı'nı geçerek, İstanbul'u ele geçirmek ve Osmanlı Devleti'ni kısa sürede savaş dışı bırakmak.

2) Karışıklık içinde bulunan müttefikleri Rusya'ya silah ve cephane yardımında bulunarak, onun Almanya karşısında diri kalmasını sağlamak, aynı şekilde Rusya'dan başta tahıl olmak üzere gıda maddesi ve petrol temin edebilmek.

3) Yine 22 Aralık 1914'te Rusya'ya karşı Kafkas Cephesi'ni açan Osmanlı birlikleri karşısında Rusya'nın ayakta kalmasına katkı sağlamak. Çanakkale Cephesi'nde çarpışmaları başlatarak, Kafkas Cephesi'nde Rusları zorlayan Türk birliklerinin buraya kaydırılmasını temin etmek. Çünkü zaten iç karışıklıklar içinde bulunan Rusya'nın, Almanya karşısında başarısız olması demek Doğu Avrupa'da başarılı olan Alman kuvvetlerinin Batı Avrupa'ya kaydırılması demekti.

4) Özellikle İngiltere'nin İstanbul'u ele geçirip Osmanlı Devleti'ni çökerterek Süveyş Kanalı ve Hindistan yolu üzerindeki Osmanlı baskısını ortadan kaldırmak ihtiyacı duyması.

5) Balkanlar'da bulunan ülkelerin Almanya'nın safına geçmesini engellemek, mümkünse bu ülkeleri kendi saflarında savaşa sokmak dolayısıyla Balkanlar'da İttifak Devletleri'ne karşı yeni bir cephe açarak sahip oldukları ağır savaş yükünden kurtulmak.

---

[684] Temuçin Faik Ertan ve bşk. *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011, s. 64; Mustafa Balcıoğlu ve bşk. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, 3. Bs. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s. 87; Refik Turan ve bşk. 2011, s. 54-55; Murat Karataş, 2010, s. 140.

6) İstanbul'u ele geçirdikten sonra Osmanlı topraklarını paylaşmak, bu noktada İtalya ve Bulgaristan başta olmak üzere tarafsızlığını muhafaza eden devletlere bu paylaşımdan pay vermek, bu vasıta ile de ilgili devletlerin kendi yanlarında savaşa girmesini sağlamak.

Savaşın Başlaması ve Gelişimi

Osmanlı Devleti, Almanya ile 2 Ağustos 1914 tarihinde[685] Rusya karşısında savaşa girme esasına dayanan gizli bir ittifak antlaşması imzalayarak Eylül 1914'te boğazları savaş gemilerine kapatmıştır.[686] 1912-1913 yıllarında cereyan eden Balkan Savaşları'ndan perişan bir vaziyette çıkan Türk ordusunun mukavemet gösteremeyeceğini, boğazlardan kolayca geçecek donanmalarının Osmanlı Devleti'ni ilk hamlede saf dışı bırakacağını düşünen İngiltere'nin Denizcilik Bakanı Winston Churchill, Çanakkale'ye saldırarak İstanbul'u rahatlıkla elde edebileceğini düşünmüştür.

Teorik olarak da haksız bir konumda değildir. Silah ve cephane açısından çok zor durumda olan Türk ordusu bu tarihlerde henüz Almanlardan askerî malzeme yardımı alamamıştı. İtilaf Devletleri, İstanbul'un alınması ve Osmanlı'nın savaş dışı bırakılmasıyla Balkanlarda ve Doğu Avrupa'da iki ateş arasında bırakılacak Almanya'nın kolayca pes edeceğini ve savaşın kısa sürede bitirileceğini düşünmüşlerdir. Kısacası Çanakkale Cephesi, I. Dünya Savaşı içinde Osmanlı Devleti'nin ve I. Dünya Savaşı'nın mukadderatının tayini açısından en önemli cephelerden biri konumundadır.[687]

---

[685] Murat Karataş, "Çanakkale Savaşları'nda Mustafa Kemal", *Genç Akademisyenlerin Gözüyle Tek Adam: Mustafa Kemal Atatürk*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayın, Ankara, 2012, s. 41.

[686] Murat Karataş, 2010, s. 135.

[687] Mustafa Balcıoğlu ve bşk. 2004, s. 87-88.

Açılmasında birçok etkenin fevkalade önemli rol oynadığını gördüğümüz Çanakkale cephesinde 3 Kasım 1914 tarihinden itibaren silahlar konuşmaya başlamıştır. Çok yönlü bir plan çerçevesinde 3 Kasım 1914 tarihinden itibaren İngiltere ve Fransa sahip oldukları ve o devirde dünyanın en gelişmiş donanmaları konumunda bulunan silahlı birlikleriyle Çanakkale Boğazı'nı ve çevresini bombardıman altına almaya başlamışlardır.[688] Çanakkale Savaşı önce deniz savaşı daha sonra kara savaşı olarak gelişim kaydetmiştir.[689] İngiliz donanması Çanakkale'ye ilk saldırısını 3 Kasım 1914'te yapmıştır. Bu tarihten 18 Mart 1915'e kadar geçen süre zarfında İtilaf Devletleri kimi küçük kara operasyonları yapmış olsa da ağırlıklı olarak donanmaları ile faaliyette bulunmuşlardır. Nihayet 18 Mart 1915'te boğazı sadece donanma gücü ile geçmeye çalışarak tarihi bir hata yaptıklarını, ağır kayıplar verdikten sonra anlamışlardır. Bundan sonraki süreçte 25 Nisan 1915'te başlayan ve 8,5 ay sonra İtilaf Devletleri'nin yarımadayı tahliyesi ile sonuçlanan kara savaşları cereyan etmiştir.[690]

Deniz Savaşları

Dönemin İngiliz Savaş Bakanı Lord Kitchener, Çanakkale'yi geçmede kara kuvvetlerine ihtiyaç kalmayacağı hesabıyla, komutanlığını Amiral Sir Sackville Carden'ın yaptığı İngiliz-Fransız donanmasından karma bir filoyu Şubat 1915 tarihinde Limni adasının Mondros Limanı'nda toplamıştır. Fransız donanmasının başında Amiral Guepratte bulunmaktadır.

Aslında Birleşik Krallık Donanması Komutanı Lord Fisher'in başarısını şüpheli gördüğü bu ha-

[688] Refik Turan ve bşk. 2011, s. 54-55.

[689] Temuçin Faik Ertan ve bşk. 2011, s. 64.

[690] Murat Karataş, 2010, s. 135.

rekâtın sadece donanma ile yapılmasında ısrarcı olan tek kişi Winston Churchill'di. Zor durumda bulunan Rusya ancak temsili bir savaş gemisiyle İngiliz-Fransız donanmasına katılabilmiştir. Deniz savaşı 19 Şubat 1915'te İtilaf Devletleri'nin Kumkale ve Seddülbahir tabyalarını uzun menzilli toplarla dövmesiyle başlanmıştır. Bu saldırının en önemli nedenlerinden biri de boğazların savunma gücünü tespit etmektir.

İngiliz ve Fransız donanmasının en güçlü savaş gemilerine karşı Türkler tabyalardaki yetersiz sayıda ağır toplar ve obüs bataryaları ile mücadele vermişlerdir. Saldırgan donanmaya nispetle daha kısa menzilli ağır toplara sahip olan ve gerek uzun menzilli gerek kısa menzilli cephane üretimi yapamayan Osmanlı Devleti, Almanya'dan henüz Bulgaristan İttifak Devletleri yanında savaşa katılmadığı için yani kara bağlantısının sağlanamadığı için yeterli ölçüde silah ve cephane tedarik edememişti. Devletin sahip olduğu mayın sayısı yetersiz olup kâfi miktarda kullanılamamıştır. En kötüsü ise Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile ittifak etme umuduyla daha önce donanmasının ve limanların düzenlenmesinin İngilizlere verilmiş olmasıdır. Bu durumda İngilizler, Osmanlı Devleti'nin savunma ve savaş düzeni ile ortaya koyabileceği imkânları bilmektedirler.[691] Savaş öncesinde İngiltere'ye sipariş edilen "Sultan Osman" ve "Reşad" adlı savaş gemileri savaşın yaklaşması ve İngiltere'nin, Osmanlı Devleti aleyhine bazı planlar yapması hasebiyle Osmanlı Devleti'ne teslim edilmemiştir.

İlk saldırılarda başarı elde edemeyen İtilaf Devletleri donanmasında bir kafa karışıklığı ortaya çıkmakla birlikte 26 Şubat 1915'te Lord Kitchener, Çanakkale'yi zorlama işini yine sadece donanmaya

[691] Mustafa Balcıoğlu ve bşk. 2004, s. 88-91.

vermiştir. Bununla birlikte Lord Kitchener, askerî durumu incelemek için Çanakkale'ye gönderilen General Birdwood'un da etkisi ile saldırıdaki sonucun başarısız olma ihtimaline karşı 10 Mart 1915'te, Mısır'daki 29. Tümen'in ihtiyaç hâsıl olduğunda derhal harekete geçirilebilmesi için Limni adasına sevk edilmesi kararını almıştır. Bu arada İtilaf Devletleri Donanması Komutanı Amiral Sir Sackville Carden'ın sağlık sorunları yaşaması üzerine yerine Mart 1915 Amiral John de Robeck atanmıştır.

İtilaf Devletleri açısından bakıldığında şayet donanmaları boğazı geçerse kısa zamanda büyük bir iş başarılmış olacaktır. Fakat bu durumda bile boğazı geçen gemilerin ikmal yolunu açık tutmak için boğazın iki yakasında güvenliği sağlayacak kara kuvvetlerine ihtiyaç olacaktı. Bu nedenle bir yandan kara çıkarması hazırlıkları sürürken bir yandan da uygun koşullar yakalandığında boğaz donanma ile zorlanacaktı. Nitekim ilk denemelerine 3 Kasım 1914'te başlayan, Mart ayı başından beri neredeyse her gün harekât düzenleyen Birleşik Filo Kuvvetleri son denemesi olan 18 Mart 1915 günü boğazı geçemeyerek, bu teşebbüste bir daha bulunmayacak derecede hasarla geri dönmek zorunda kalmıştır.[692]

18 Mart deniz saldırısı ise şu şekilde gelişmiştir. 18 Mart sabahı Fransızlar Anadolu yakasını, İngilizler ise Gelibolu yarımadasını top atışıyla döverek, Çanakkale Boğazı'ndan geçmek için hareket etmişlerdir. İngiliz ve Fransız donanması 7 saat boyunca bombardımana devam etmiştir. İtilaf Devletleri donanmasına bağlı gemiler uzun menzilli toplarıyla Türk tabyalarını dağıttıklarını düşünerek Türk toplarının menziline girdikten sonra neye uğradıklarını şaşırmışlardır.

---

[692] Murat Karataş, 2010, s. 136; Mustafa Balcıoğlu ve bşk. 2004, s. 88-91.

Türk askerinin en zor şartlarda bile neler yapabileceğinin mucizevi bir örneğine şahit olmuşlardır. 18 Mart 1915 akşamına kadar devam eden çarpışmalar sırasında Nusret[693] mayın gemisinin bir gece önce döktüğü mayınlar ve topçu ateşi ile İtilaf Devletleri donanması 7 zırhlısını kaybetmiş diğer pek çok gemi de onarıma muhtaç hâle gelmiştir.[694]

Bu 7 gemi ve bu gemilerin bağlı bulunduğu donanmaları şu şekilde belirtebiliriz: İngiliz donanmasına ait Irresistible ve Ocean zırhlıları ile Fransız donanmasına ait Bouvet zırhlısı batmış yine İngiliz donanmasına ait Inflexible ve Agememnon zırhlıları ile Fransız donanmasına ait Gaulois ve Souffren zırhlıları oldukça ağır hasar görmüştür.[695]

Böylece Çanakkale Savaşları'nın deniz savaşları olarak adlandırılan kısmı 18 Mart 1915 tarihinde kapanmıştır. İngiltere'nin yetiştirdiği en büyük devlet adamlarından birisi olan Winston Churchill yıllar sonra verdiği bir demecinde "*Bize I. Dünya Savaşı boyunca Nusret'in yaptığını kimse yapmadı*" diyerek Türk tarihine adını yazdırmayı başaran bu geminin savaş yıllarındaki stratejik önemine atıfta bulunmuştur.[696] Dolayısıyla güçlü bir donanmaya sahip olan İtilaf Devletleri ummadıkları bir yenilgi almışlardır.[697]

18 Mart 1915'te Boğazı zorla geçmeye çalışan İngiliz-Fransız ortak donanması oldukça ağır kayıplar vererek geri çekilmiştir.[698] Bu tarihlerde

---

[693] Nusret mayın gemisi dışında Ağustos 1914'ten itibaren 18 Mart 1915'te kadar mayın dökme işine katılan diğer gemiler arasında *İntibah, Selanik ve Samsun* gemileri de yer almıştır.

[694] Mustafa Balcıoğlu ve bşk. 2004, s. 91-92.

[695] Murat Karataş, 2010, s. 136.

[696] Refik Turan ve bşk. 2011, s. 55.

[697] Temuçin Faik Ertan ve bşk. 2011, s. 64.

[698] Refik Turan ve bşk. 2011, s. 54-55; Temuçin Faik Ertan ve bşk. 2011, s. 64.

Çanakkale'de Müstahkem Mevki Komutanı olarak görev yapan Kurmay Albay Cevat Çobanlı ve Kurmay Başkanı Selahattin Adil komutasındaki Türk birlikleri İtilaf Devletleri donanmasının ilerleyişini başarıyla durdurmuşlardır.[699] 18 Mart'ta John de Robeck ağır bir mağlubiyet almıştır.

Osmanlı birlikleri için Çanakkale Boğazı'nda saldırıya karşı tedbir alma düşüncesi, 3 Kasım 1914 tarihindeki İtilaf Devletleri donanmasına ait 6 savaş gemisinin Çanakkale Boğazı girişini 10 dakika boyunca bombalaması ile başlamıştır. Neredeyse alarm niteliğindeki bu bombardımandan bir gün sonra 4 Kasım 1914'te Tekirdağ'da bulunan 3. Kolordu, Çanakkale Boğazı'nı denizden ve karadan yapılacak taarruza karşı savunma ile görevlendirilmiş, karargâhı Gelibolu'ya nakledilmiştir.

İlerleyen günlerde boğazın her iki yakasına özellikle topçu kuvvetini güçlendirmeye yönelik takviyeler yapılmıştır. Boğaza mayın hatları döşenmek sureti ile deniz yolu kapatılmıştır. Denizaltılar için mania ağları gerilmiş, takviye için Çanakkale Boğazı'nın her iki yakasına yeni askerî birlikler yerleştirilerek savunma tertibatı sağlamlaştırılmıştır. Boğazda mayın hatları ve mania ağları dışında denizde sabit top olarak kullanılmak amacıyla Sarısığlar mevkiinde demirleyen Mesudiye zırhlısının 13 Aralık 1914 tarihinde batırılmasının ardından hiçbir deniz kuvveti kalmamıştır.[700]

Kara Savaşları

İtilaf Devletleri'nin deniz saldırılarının başarısızlıkla neticelenmesi bütün dünyada geniş yankı

[699] Tuncer Baykara, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, 6. Bs. Akademi Kitabevi Yayınları, İzmir, 1999, s. 55.

[700] Murat Karataş, 2010, s. 137.

uyandırmıştı. Bu defa İtilaf Devletleri, Gelibolu yarımadasını işgal ederek boğazlara hâkim olmak için boğazın her iki yakasına çıkarma yapmayı tasarladılar. Daha önce Mısır'da konuşlandırdıkları ve topladıkları 29. Tümen'in bütün birliklerini Limni ve İmroz adalarına yığmaya başladılar. Nitekim Nisan ayı başında toplam 100.000 kişiden müteşekkil bir kara ordusu taarruza hazır hâle getirildi.

Bu düşünce doğrultusunda 25 Nisan 1915'te müttefikler sabahın oldukça erken saatlerinde, 4.30'dan itibaren Gelibolu yarımadasında üç ana noktaya Seddülbahir, Arıburnu ve Anadolu yakasında Kumkale kıyılarına çoğu Anzak (Avustralya ve Yeni Zelanda askerleri) birlikleri olmak üzere askerlerini çıkardılar.[701] Bu 3 ana alanda toplam 7 farklı bölgeye çıkarma harekâtı gerçekleştirdiler. Bu şekilde Çanakkale Savaşı'nın kara savaşları bölümü başlamış oldu.[702]

Yapılan şiddetli çarpışmalar neticesinde Anadolu yakasına Kumkale'ye yapılan saldırılar 27 Nisan 1915'te püskürtülmüştür. Bunun üzerine başta Seddülbahir olmak üzere Gelibolu yarımadasına daha güçlü birliklerle yüklenen İtilaf Devletleri kara savaşlarında Türk ordusunu var güçleriyle ezmeye çalışmışlardır.[703]

25 Nisan 1915'ten itibaren ilerleyişi durdurulan ancak denize de atılamayan İtilaf Devletleri kuvvetleri bölgenin en yüksek tepeleri olan Alçıtepe ve Conkbayırı'nı ele geçirememişlerdir. Çatışmalar birçok bölgede tıkanmıştır.[704]

---

[701] Temuçin Faik Ertan ve bşk. 2011, s. 64-65.

[702] Refik Turan ve bşk. 2011, s. 55.

[703] Murat Karataş, 2010, s. 138.

[704] Murat Karataş, 2010, s. 138.

28 Nisan 1915'te I. Kirte Savaşı (Alçıtepe) İngilizlere ağır can kayıplarına yol açmıştır. 6-8 Mayıs 1915'te II. Kirte Savaşı'nda (Alçıtepe) yaklaşık 50.000 kişilik İngiliz-Fransız ordusuna karşı savaşan Türk ordusu olağanüstü bir gayret örneği sergilemiştir. 4-6 Haziran 1915'te III. Kirte Savaşı'nda (Alçıtepe) General Sir Ian Hamilton, son derece stratejik bir öneme sahip olan Kirte köyünü ele geçirmek için taarruzda bulunmuş ancak çok sert bir Türk savunma direnişiyle karşılaşmıştır.

Takviye kuvveti de alarak 6 Ağustos 1915'te yaptıkları 3. büyük askerî harekât konumunda bulunan Suvla çıkarması da aynı akıbetten kurtulamamıştır. Çanakkale Cephesi'nin her bölgesinde kimi stratejik mevkiler ve mevziler kısa süreli olarak el değiştirip iki taraf için de genel duruma nüfuz edecek pozisyon sağlayamamıştır. Lağım açmak, aynalı tüfek kullanmak gibi keşfedilen savaş teknikleri bile sonucu değiştirecek önemli etkinliklere neden olamamıştır.

Bu savaşlarda Türkler büyük gayretler ve kahramanlıklar yaratarak başarılı olmuştur. İtilaf Devletleri bunun üzerine Gelibolu yarımadasına asker sevk etmeye devam etmişlerdir. Yaklaşık 8,5 ay süren kara savaşlarında Türk askerî, cesur, akıllı ve atak bir komutanın idaresinde neler yapabileceğini bütün dünyaya göstermiştir.

Bilhassa Anafartalar Muharebesi'nde Miralay/Albay Mustafa Kemal'in "askere taarruzu değil ölmeyi emretmemesi" ve bu felsefeyi savaşın geneline yayması Çanakkale Savaşı'nın mukadderatının tayin edilmesinde köşe taşı görevi görmüştür.[705]

Denizden başarılı olamayan düşman, kara harekâtı için hazırlık yaparken Türkiye'de de yeni birlikler kurularak savunma hattı takviye edilmek-

[705] Mustafa Balcıoğlu ve bşk. 2004, s. 92.

teydi. Yeni teşkil edilen birliklerden biri de 19. Fırka (Tümen) idi.

20 Ocak 1915 tarihinde 19. Tümen Komutanlığına Sofya'daki askerî ataşelik görevinden henüz dönen Kaymakam/Yarbay Mustafa Kemal tayin edilmişti.[706] Bu tümenin Kurmay Başkanlığını İzzettin Çalışlar yapmıştır. 19. Tümen, Esad Paşa komutasındaki III. Kolordu'ya bağlı olarak teşekkül etmiştir. Ancak bu tümen kara savaşlarının başladığı sıralarda boğazın ve Gelibolu yarımadasının savunmasından sorumlu olan, ordu komutanlığını Liman von Sanders Paşa'nın, ordu kurmay Başkanlığını Kazım İnanç'ın yaptığı V. Ordu'nun ihtiyat birliği olarak Bigalı'da bulunuyordu.[707] Liman von Sanders, 24 Mart 1915 tarihinde V. Ordu komutanlığına atanmıştı.[708]

25 Nisan 1915'ten itibaren General Sir Ian Hamilton Komutasındaki 100.000 kişilik İtilaf kuvvetleriyle gelişmeye başlayan düşman saldırılarına karşı Mustafa Kemal ve askerleri Arıburnu'nda, Anafartalar'da, Kocaçimen'de, Conkbayırı'nda ve Kireçtepe'de şiddetli bir mukavemet göstererek Anzak kolordusunun ilerleyişini durdurmuş hatta kimi zaman bu düşman birliklerini geri püskürtmüştür.[709]

Kazandığı bu başarıların da etkisiyle 1 Haziran 1915'te bir üst rütbe alan 19. Tümen Komutanı Miralay Mustafa Kemal, Arıburnu ve Anafartalar'da gerçekleşen muharebelerde, üstün askerlik yeteneklerini gösterme imkânı bulmuştur.[710]

Miralay/Albay Mustafa Kemal, 8/9 Ağustos 1915 tarihinde 19. Tümen Komutanlığı'ndan ayrı-

[706] Murat Karataş, 2012, s. 42.

[707] Tuncer Baykara, 1999, s. 55.

[708] Murat Karataş, 2012, s. 44.

[709] Refik Turan ve bşk. 2011, s. 55.

[710] Tuncer Baykara, 1999, s. 55; Temuçin Faik Ertan ve bşk. 2011, s. 65.

larak Anafartalar Cephesi Komutanlığına getirilmiştir. Burada yaptığı askerî harekâtlar Çanakkale Savaşı'nın kara savaşı bölümlerinin genel kaderini tayin etmiştir.[711] Savaştan sonraki yıllarda Winston Churchill'in kaleme aldığı anılarında "kaderin adamı" olarak tanımladığı Mustafa Kemal, 19. Tümen ve bu tümene bağlı askerî bir birlik olan 57. Alay askerî gruplarını merkezden emir beklemeden kendi inisiyatifi ile cepheye sürmüştür. Çanakkale Savaşı'nın kazanılmasında oldukça mühim bir yeri olan Mustafa Kemal'in, gayretleri neticesinde düşman bu cephede başarılı olamayacağını anlamıştır.[712] Mustafa Kemal, 10 Aralık 1915 tarihinde bu cepheden ayrılmıştır.[713]

Savaşın Sona Ermesi

Düşman özellikle Anafartalar'da uğradığı başarısızlık üzerine başarılı olamayacağını anladıktan sonra geri çekilmeye mecbur kalmıştır.[714] Nitekim Kasım ayı başında General Sir Ian Hamilton görevden alınmış ve yerine General Charles Monro atanmıştır. En son düşman kuvvetleri 19-20 Aralık 1915'te Arıburnu'ndan ve Anafartalar'dan olmak üzere Gelibolu yarımadasının kuzey bölümünü; 8-9 Ocak 1916'da da Seddülbahir'den çekilerek de Gelibolu yarımadasının güney bölümünü tahliye ederek Çanakkale'yi tamamen boşalmıştır.[715]

Böylece 8,5 ay süren kara savaşları bu tahliye ile son bulmuştur. İtilaf Devletleri'nin yegâne askerî başarısı, çıkarma yaptıkları karasal alanda, bu süre boyunca tutunabilmek olmuştur. Çanakkale

---

[711] Tuncer Baykara, 1999, s. 55-56.

[712] Mustafa Balcıoğlu ve bşk. 2004, s. 92.

[713] Murat Karataş, 2012, s. 45.

[714] Tuncer Baykara, 1999, s. 56.

[715] Mustafa Balcıoğlu ve bşk. 2004, s. 92-93; Refik Turan ve bşk. 2011, s. 55; Temuçin Faik Ertan ve bşk. 2011, s. 65.

Savaşları'nda İngilizler 205.000, Fransızlar 47.000 kişi olmak üzere toplam 252.000 zayiat vermişlerdir. Osmanlı askerî birliklerinin zayiatı ise 207.516'dır.

Bu sadece cephenin insani kayıplarıdır. Bu kayıplara yaklaşık 15 ay boyunca her iki tarafın askerî, sıhhi ve geri hizmet gibi birçok teçhizat giderleri eklendiğinde savaşın yarattığı tahribat daha iyi anlaşılabilir.[716]

Savaşın Sonucu ve Etkileri

I. Dünya Savaşı'nda Türk ordusunun kahraman mücadelesine sahne olan Çanakkale Savaşları şehit ve yaralı yaklaşık 207.000 civarında vatan evladının mücadelesiyle kazanılmıştır. İngiliz ve Fransızların mukabil kayıpları 252.000 civarındadır. Bununla birlikte İtilaf Devletleri, cepheye sürdüğü askerlerin çok büyük bir bölümünü sömürgelerinden getirdiği için özellikle asker kayıplarından pek fazla etkilenmemiştir.

Ancak Osmanlı Devleti açısından manzara aynı değildir. Osmanlı Devleti bu savaşta verdiği kayıpları telafi edememiştir. Bunun en büyük etkisi ise Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu aşamasında görülmüştür. Zira Çanakkale'deki kayıpların içinde çok sayıda yükseköğrenim görmüş insan bulunmaktaydı. Bu nedenle Cumhuriyetin ilk yıllarında yetişmiş eleman sıkıntısı had safhaya ulaşmıştır.[717] Etkileri ve tesirleri bakımdan I. Dünya Savaşı'nın en önemli cephelerinden biri olan Çanakkale Cephesi, savaşın seyrini kökten değişmiş bir muharebeler toplamıdır.

Bununla birlikte İtilaf Devletleri, Çanakkale harekâtını zafer olarak değerlendirmemekle birlikte bu harekâtın başarıya ulaştığını bildirerek savaşın sonuna doğru askerlerini geri çekerken yaptıkları

[716] Murat Karataş, 2010, s. 139.

[717] Mustafa Balcıoğlu ve bşk. 2004, s. 93-94.

askerî faaliyetleri de başarılı birer manevra olarak kabul etmişlerdir.

Onlara göre Çanakkale harekâtı, Osmanlı birliklerinin doğuya doğru yönelmesini engellemiş ve askerî birliklerini sekiz buçuk ay boyunca büyük oranda Gelibolu yarımadasında tutmuştur. Böylece Osmanlı askerî birlikleri, Rusya üzerine gidememiş, güneyde de Arap coğrafyasında etkili bir faaliyet gösterememiştir.[718] Genel itibariyle baktığımızda Çanakkale Savaşı'nın birçok önemli neticesi bulunmaktadır. Bunları şu şekilde analiz edebiliriz.

Birinci Dünya Savaşı'nın Genel Seyrine Olan Etkileri

1) Çanakkale Savaşı, insan kayıpları göz önünde alındığında dünya tarihinin en kanlı savaşlarından biridir. Yaklaşık olarak 207.000 Türk ve 252.000 yabancı olmak üzere yaklaşık 500.000 insan kaybıyla kanlı bir savaş olarak tarihe adını yazdırmıştır. Savaşın etkileri günümüzde dahi hissedilmektedir. Bütün Osmanlı ülkesinde her vilayetten her şehirden yurttaşlar Çanakkale'de hayatlarını, vatan uğruna feda etmişlerdir.[719]

2) Bu savaşta Türk ordusunun hesaba katılmayan savaş gücü, direnme azmi ve nihayet zaferi, I. Dünya Savaşı'nın 3 yıl uzanmasına sebep olmuştur. Nitekim bu husus İngiliz belgelerinde de yer almıştır. İtilaf Devletleri savaşın uzaması neticesinde genel harbin yıkıcı etkilerini, en az mağlup olan devletler kadar hissetmişlerdir.[720]

3) İtilaf Devletleri Rus tahılından istifade edememişlerdir. İngiltere bilhassa sömürgelerinde bü-

[718] Murat Karataş, 2010, s. 145.

[719] Refik Turan ve bşk. 2011, s. 55.

[720] Refik Turan ve bşk. 2011, s. 55; Murat Karataş, 2010, s. 150.

yük nüfuz kaybına uğrarken, uzayan savaşla birlikte 1.600.000'den fazla insan kaybına uğramıştır. Fransa'nın kaybı da az değildir. Çanakkale Savaşı, İtilaf Devletleri için çok pahalıya mal olmuştur. Kısa sürede savaşı bitirmek için açtıkları bu cephede maddi ve manevi anlamda oldukça büyük kayıplara uğramak zorunda kalmışlardır.[721]

4) Çanakkale Savaşı'nda Türklerin başarılı olması sayesinde Almanya ve Avusturya birlikleri Sırp birliklerini mağlup etmiştir.[722]

5) Çanakkale Savaşları, özellikle Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkeleri derinden tesiri altına almıştır. Bu savaştan önce Büyük Britanya İmparatorluğu'nun yenilmez üstünlüğüne inanan bu ülkeler, güçlü Britanya İmparatorluğu'nun da mağlup edilebileceğini kendi gözleriyle görmüşlerdir. Çanakkale Savaşı, onların Britanya İmparatorluğu'na olan büyük güvenini derinden sarsmıştır. 1 Ocak 1901'de Avustralya Federasyonu'nun kurulmasıyla Britanya İmparatorluğu'nun altında bir Avustralya Devleti doğmuştu. Günümüzde Avustralya'nın kuruluşu bu olayla başlatılmakla birlikte, bu ülkenin gerçek anlamda bütün psikolojik boyutlarıyla siyasi bir teşekkül hâline gelebilmesi Çanakkale Savaşları'yla mümkün olabilmiştir.

Türk Tarihinin Gelişimi Üzerine Etkileri

1) Çanakkale Savaşı, İstanbul'un ve Boğazları maruz kalacağı büyük bir istiladan korumuştur. Dolayısıyla bu zafer, bütün Türk vatanını karşılaşması muhtemel erken bir istiladan kurtarmıştır. Bu savaşın kaybedilmesi durumunda devletin karşılaşacağı akıbetin hiç de parlak olmayacağını rahat-

[721] Mustafa Balcıoğlu ve bşk. 2004, s. 94.

[722] Mustafa Balcıoğlu ve bşk. 2004, s. 94.

lıkla ifade edebiliriz.[723] Kaldı ki uzun yıllardan beri ekonomik nüfuz bölgesi ve hammadde sahası olarak görülen Osmanlı Devleti'nin, İtilaf Devletleri için sadece sınırları ve stratejik önemi dışında yer altı ve yer üstü kaynakları da çok önemliydi. Dolayısıyla İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'ni mağlup ettikten sonra bütün kaynaklarına da sahip olabileceklerini hesap etmişlerdir. Ancak hesapları bu savaşlarda boşa çıkmıştır.[724]

2) Çanakkale Savaşı, Türk milletine en büyük kuvvetler karşısında dahi zafer kazanabileceği noktasında direnme gücü, tarihî özgüven ve savaş kazanma azmi aşılamıştır. Bu noktada Çanakkale Savaşı, Millî Mücadele'nin hem maddi hem de manevi kaynağı olarak hizmet görmüştür. Bu savaş Millî Mücadele'nin en önemli moral kaynağı olmuştur.[725]

3) Çanakkale Savaşı'nda şuurlu bir biçimde yeni Türk devletinin temelleri atılmıştır. Millî Mücadele'nin Başkomutanı ve lideri Mustafa Kemal, bu savaşlar sırasında gösterdiği fevkalade yararlılıkları ile adından söz ettirmiştir. O, Türk milleti içindeki haklı saygınlığını ve nüfuzunu Çanakkale Savaşları'nda elde etmiştir. Çanakkale Savaşı, Mustafa Kemal adlı Türk subayının ilk fevkalade önemli askerî başarısı olup sonraki süreçte Anafartalar kahramanı olarak anılmasında etkilidir.[726]

4) Çanakkale Savaşı'nın bütün hararetiyle başlamadığı sıralarda 2 Şubat 1915'te Cemal Paşa Komutasındaki birliklerle düzenlenen Süveyş Kanalı

---

[723] Refik Turan ve bşk. 2011, s. 55; Murat Karataş, 2010, s. 141.

[724] Murat Karataş, 2010, s. 143.

[725] Refik Turan ve bşk. 2011, s. 56; Mustafa Balcıoğlu ve bşk. 2004, s. 94.

[726] Mustafa Balcıoğlu ve bşk. 2004, s. 94; Tuncer Baykara, 1999, s. 55; Refik Turan ve bşk. 2011, s. 56.

harekâtında ilk defa belirgin bir biçimde görülmekle birlikle yine Çanakkale Savaşları sırasında Padişah ve aynı zamanda olan Halife V. Mehmet Reşat tarafından 11 Kasım 1914 tarihinde ilan edilen "Cihad-ı Ekber"in Müslüman ülkelerinde tam anlamıyla bir karşılık bulmadığı da görülmüştür.[727]

5) Çanakkale Savaşları, İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u ele geçirmesine mani olduğu gibi bu devletlerin Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu her türlü ulaşım ve haberleşme araç gerecine, telefon, telgraf ve elektrik hatlarına yine her türlü ulaşım güzergâhına, demiryolu ve karayolu ağlarına sahip olmasını da engellemiştir.[728]

6) Osmanlı Devleti, yaklaşık 8,5 ay boyunca üstün İngiliz ve Fransız birliklerini deniz ve kara savaşlarında üstüne çekmiş bu sayede Almanya, Avrupa'da ciddi manada bir rahatlama içine girmiştir. Burada açıkça ifade edilmelidir ki bu savaşlarda Türk askerî, bir anlamda Alman askerinin rahatlatılması amacıyla kullanılmıştır.[729]

7) Osmanlı askerî erkânı açısından bakıldığında Çanakkale Savaşları, Balkan Savaşları'nın orduda yarattığı özgüven tahribatının yeniden kazanılmasında ve ordunun moralinin yüksek tutulmasında çok önemli bir görev üstlenmiştir.[730]

8) Çanakkale Savaşları'nın, I. Dünya Savaşı'nı 3 yıl uzatması ve uzayan savaşta mağlup olan devletler kadar zarara uğrayan İngiltere ve Fransa gibi ülkeler bunun bedelini 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi ve 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşması ile Türkiye'ye ödetmeye çalışmışlardır.[731]

---

[727] Murat Karataş, 2010, s. 142.

[728] Murat Karataş, 2010, s. 143.

[729] Murat Karataş, 2010, s. 145.

[730] Murat Karataş, 2010, s. 147.

[731] Murat Karataş, 2010, s. 150.

Rusya İçin Etkileri

1) Rusya'nın müttefiklerinden silah ve cephane yardımı alamaması Rusya'daki sefaleti, açlığı arttırmış ve ihtilalin zeminin hazırlamıştır. Nitekim 1917 yılında ortaya çıkan Bolşevik İhtilali başarıya ulaşmış dolayısıyla Rusya kendi iç işleriyle uğraşmak üzere savaştan çekilmek zorunda kalmıştır.[732] Savaştan önceki dönemde Rusya tahıl ihracatının % 90'ını, tüm ihracatının % 50'sini İstanbul ve Çanakkale Boğazları vasıtasıyla yapmaktaydı. Boğazların kapalı olması ve İtilaf Devletleri'nin bunları açamaması nedeniyle Rusya'nın ekonomisi çökmüştür.[733]

2) Rusya'nın, I. Dünya Savaş'ından çekilmesiyle Türkiye 1877-1878 tarihinde kaybettiği Kars, Ardahan ve Batum'u geri alma imkânı bulmuştur.

3) Yine Rusya'nın savaştan çekilmesiyle Almanya doğu cephesini başarıyla kapatmış ve birliklerini Batı Avrupa'ya kaydırma imkânı yakalamıştır.[734]

4) Rusya'da iktidara gelen Bolşevikler, bir iyi niyet gösterisi ve barışsever bir tutum sergileyerek savaş yıllarında İtilaf Devletleri'nin kendi aralarında yaptıkları gizli antlaşmaları dünya kamuoyuna açıklamıştır. Ki bu ilerleyen yıllarda Millî mücadele liderlerinin İtilaf Devletleri'nin gerçek niyetlerini bilerek askerî ve siyasi manevralarda bulunmasına katkı sağlamıştır.[735]

5) İlerleyen yıllarda iktidarı ele geçiren Bolşevikler, Türk Millî Mücadelesini desteklemişler, Türkiye'ye silah ve cephane yardımında bulunmuşlardır. Bolşevik Rusya böyle bir tutumda bulunma-

[732] Mustafa Balcıoğlu ve bşk. 2004, s. 94.

[733] Murat Karataş, 2010, s. 140.

[734] Murat Karataş, 2010, s. 140.

[735] Refik Turan ve bşk. 2011, s. 55; Murat Karataş, 2010, s. 150.

mış olsaydı bile Türkiye üzerinde emperyalist emelleri olan Çarlık Rusya'sının yıkılmasında Çanakkale Savaşları'nın etkisi asla yadsınamaz.[736]

Balkan Ülkeleri İçin Etkileri

1) Çanakkale Savaşı sayesinde Balkan ülkelerinin İtilaf Devletleri'nin nüfuzu altına girmesinin önüne geçilmiştir. Hatta İtilaf Devletleri'nin bu cephede başarılı olamaması nedeniyle Bulgaristan II. Balkan Savaşı'nda kaybettiği toprakları ele geçirerek Büyük Bulgaristan'ı kurabilmek maksadıyla 6 Eylül 1915 tarihinde Almanya, Avusturya ve Osmanlı Devleti'nin olduğu bloğa dâhil olmuştur. Bulgaristan 12 Ekim 1915 tarihinde Sırbistan'a savaşa ilan etmiştir.[737]

2) Bulgaristan'ın, İttifak Devletleri'nin yanında savaşa girmesiyle Osmanlı Devleti, kara ve demiryolu vasıtasıyla doğrudan doğruya Almanya'dan yardım alma imkânına kavuşmuştur.[738]

En genel ifadelerle belirtmeye çalışırsak Çanakkale Savaşları, hem I. Dünya Savaşı'nın gelişmeleri ve sonucu hem de harp sonrası devrin rengi ve gelişmeleri üstüne kader tayin edici mahiyette damgasını vurmuş bir tarihî hadisedir.

Tabi burada yapmış olduğumuz değerlendirmeler Çanakkale Savaşları'nı sadece ana hatlarıyla irdelemektedir. Öyle ki Çanakkale Savaşı anlattıklarımızdan çok daha fazla derin, çok daha fazla etkili ve çok daha mühim tesirleri bünyesinde barındıran bir insanlık hadisesidir.

---

[736] Murat Karataş, 2010, s. 149-150.

[737] Mustafa Balcıoğlu ve bşk. 2004, s. 94; Temuçin Faik Ertan ve bşk. 2011, s. 65.

[738] Temuçin Faik Ertan ve bşk. 2011, s. 65.

BİBLİYOGRAFYA

BALCIOĞLU 2004Mustafa Balcıoğlu ve bşk. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, 3. Bs. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004.

BAYKARA 1999Tuncer Baykara, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, 6. Bs. Akademi Kitabevi Yayınları, İzmir, 1999.

ERTAN 2011 Temuçin Faik Ertan ve bşk. *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011.

KARATAŞ 2010Murat Karataş, "Türk Tarihinin Seyrine Bir İşaret Levhası: Çanakkale Savaşları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XXVI, Sayı 76, Ankara, 2010, s. 133-153.

KARATAŞ 2012Murat Karataş, "Çanakkale Savaşları'nda Mustafa Kemal", *Genç Akademisyenlerin Gözüyle Tek Adam: Mustafa Kemal Atatürk*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayın, Ankara, 2012, s. 41-56.

TURAN 2011 Refik Turan ve bşk. *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, 18. Bs. Ankara, 2011.

2) REFİK HALİT KARAY'IN KALEMİNDEN I. DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA SURİYE'NİN SİYASİ VE SOSYAL VAZİYETİ[739]

GİRİŞ

"*Refik Halid Karay'ın Kaleminden I. Dünya Savaşı Sonrasında Suriye'nin Siyasi ve Sosyal Vaziyeti*"nin değerlendirilmesi amacıyla ortaya konulan bu çalışmada, 9 Kasım 1922 tarihinden, 1938 yılına kadar olan süreçte önce Lübnan ve daha sonra Suriye coğrafyasında sürgün hayatı yaşamış olan Refik Halid Karay'ın, bu ülkelerde gerçekleştirdiği siyasi ve kültürel faaliyetler incelenmiştir. Yine onun gözlemlerinden yola çıkarak Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını müteakip ortaya çıkan Arap Devletleri'nin Türkiye'ye bakış açıları, Suriye ve Lübnan'ın siyasal, sosyal, dini ve kültürel yapısıyla Arap yarımadasından Arjantin'e yapılan göç gibi hususlarda bir takım saptamalarda bulunulmaya çalışılmıştır.

Refik Halid Karay'ın edebi şahsiyetinin yanında bir de politik ve tarihi kişiliği mevcuttur. Başta II.

---

[739] İlk defa Türk Tarihi Kurumu tarafından 4 Kasım 2016 tarihinde Ankara'da düzenlenen *Uluslararası Suriye: Politik Süreç ve İnsani Krizler (1914-2016) Sempozyumu*'nda bildiri olarak sunulmuştur.

Meşrutiyet ve Mütareke dönemi siyasi hayatı olmak üzere dil, edebiyat, Türkiye'nin sosyo-ekonomik tarihi konuları üzerinde düşünmüş ve düşündüklerini okuyucuyla paylaşmış oldukça üretken bir yazardır. Mütareke döneminde politikayla uğraşmış, tarihle edebiyatı kaynaştırmak suretiyle birçok önemli eser kaleme almıştır. Nitekim bu çalışmayla, Refik Halid Karay'ın eserlerinde verdiği bilgilerden yola çıkarak 1922-1938 yılları arasında;

1) Karay'ın Suriye ve Lübnan'da Gerçekleştirdiği Siyasi ve Kültürel Faaliyetler,

2) Suriye ve Lübnan'ın, I. Dünya Savaşı'ndan Sonra Siyasi Durumu ve Türkiye'yle Olan İlişkilerini Etkileyen Önemli Konular,

3) Suriye ve Lübnan'da Yaşayan Halkın Sosyal Vaziyeti, Gelenekleri, Dini İnanışları, Osmanlı Devleti'nden Ayrıldıktan Sonraki Yaşantıları ve Arap Yarımadasından Arjantin'e Yapılan Göç gibi hususlar değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

15 Mart 1889 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelen Refik Halid, oldukça genç yaşlarda yazın hayatına girmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte süratli bir şekilde gazetecilik hayatına başlayan Refik Halid aynı zamanda edebiyat alanında da çalışmalarının ilk nüvesini oluşturmaya başlamıştır. Buna paralel olarak kısa sürede siyasetle de yakından ilgilenmiş, azılı bir İttihat ve Terakki muhalifi olmuş, bu nedenle 1913-1918 yılları arasında Anadolu'da birinci sürgün devrini yaşamıştır. Damat Ferit Paşa Hükümeti döneminde Posta-Telgraf Umum Müdürü sıfatıyla Millî Mücadele hareketi karşısında gerçekleştirdiği eylemlere ilave olarak *Alemdâr*, *Sabah*, *Peyam-ı Sabah*, *Aydede* gibi basın-yayın organlarında *Kirpi* ve *Aydede* müstear adlarıyla yazdığı muhalif makalelerinden dolayı ikinci sürgün devrini de yaşamak zorunda

kalmıştır. Yazar bunların yanında, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile Wilson Prensipleri Cemiyeti üyesidir. Bu örgütler de o dönemde Millî Mücadele karşıtı tutum sergileyen siyasal yapılar arasındadır. Nitekim *Peyam-ı Sabah*'ın, Millî Mücadele muhalifi yazarı Ali Kemal Bey'in İzmit'te 6 Kasım 1922 tarihinde linç edilmesi üzerine diğer muhalifler gibi Refik Halid de büyük bir dehşete kapılmış, "*Piyer Loti*" adlı vapurla 9 Kasım 1922 Perşembe günü eşi Nazıma Hanım ve oğlu Ender Bey'le birlikte İstanbul'dan ayrılarak Beyrut'a ulaşmıştır. Böylece Karay'ın 1938'e kadar sürecek olan ikinci ve daha uzun sürgün dönemi de başlamıştır. Refik Halid, Beyrut'a geldiği zaman cüzdanında yalnızca VI. Mehmet Vahdettin'in, *Aydede*'ye abone bedeli olarak gönderdiği iki yüz Türk lirası vardır ki İstanbul'u terk ederken vapur biletini dahi padişahın verdiği bu banknotla tedarik etmiştir. Bu nedenle Beyrut'ta ilk zamanlar büyük bir maddi sıkıntı çekmiştir.[740]

I. KARAY'IN SURİYE VE LÜBNAN'DA GERÇEKLEŞTİRDİĞİ SİYASİ VE KÜLTÜREL FAALİYETLER

Refik Halid Karay'ın, gelişini, Beyrut gazeteleri önemli bir haber olarak "*büyük ve meşhur Türk muharriri Beyrut'ta*" diye bildirmişlerdir.[741] Karay, Beyrut'a[742] geldiğinde şehrin mühim bir şahsiyeti kendisini otelde ziyarete gelmiştir. Bu kişi, Sultan Abdülhamit Han'ın sabık damadı Ahmet Nami Bey'dir. Ahmet Nami Bey bir müddet sonra iç savaş ve ihtilal ortamında karmakarışık bir dönem yaşa-

[740] Refik Halid Karay, *Minelbab İlelmihrab*, 2. bs. İstanbul, İnkılap Yayınevi, 1992, s. 260.

[741] Nihat Karaer, *Tam Bir Muhalif Refik Halid Karay*, Temel Yayınları, İstanbul, 1998, s. 98.

[742] Refik Halid Karay, *Sürgün*, 7. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 11, 12.

yan Suriye'ye Cumhurbaşkanı olmuştur.[743] Adı geçen kişi, Suriye Devlet Başkanı olduktan sonra Refik Halid'i Suriye'ye davet etmiş ve maiyetine almıştır. Bu sayede Karay, sürgünde daha müreffeh bir hayat yaşamaya başlamıştır.[744] Bununla birlikte; Beyrut'ta bir müddet pahalı otellerde kalan Refik Halid maddi bakımdan zor duruma düşünce bu şehrin kuzeyinde, deniz kıyısında küçük yerleşim birimi olan Cünye'de bir ev kiralayarak orada ailesiyle birlikte yaşamaya başlamış, 1927 yılına kadar da burada kalmıştır.[745]

Refik Halid'in yurt dışına çıktığında Ankara Hükümeti, Lozan Barış Konferansı'na hazırlanıyordu. Nitekim yeni Türk Devleti, 24 Temmuz 1923'te Lozan'da imzaladığı barış antlaşmasında ülkesinde 150 kişi[746] istisna tutulmak şartıyla genel bir af çıkarmayı kabul etmiştir.[747] 1 Haziran 1924 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in başkanlığında yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında bu liste bir kararname hâline getirilmiştir.[748] Millî Mücadele yıllarında yaptığı faaliyetlerden dolayı 150 kişilik listeye dahil olanlardan biri de Refik Halid'ti ki bunlar 1927 yılında vatandaşlıktan da çıkarılmışlardır.[749]

---

[743] Karay, Ahmet Nami Bey'in başarılı ve kültürlü birisi olduğunu ancak Suriye Devlet Başkanı olduktan sonra etrafına liyakatsiz insanları topladığını belirtmiştir. Bk. Refik Halid Karay, *Bir Ömür Boyunca*, 2. Bs. İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 252.

[744] R. H. Karay, *Bir Ömür Boyunca*, s. 49, 50, 249.

[745] Mehmet Nuri Yardım, *Refik Halid Karay Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Eserlerinden Seçmeler*, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2002, s. 18.

[746] Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı III*, 11. Bs. Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, s. 777.

[747] Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Bakanlar Kurulu Kararlar Kataloğu, 30.18.1.1/9.27.1.

[748] Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Bakanlar Kurulu Kararlar Kataloğu, 30.16.1.1/15.54.10; 30.18.1.1/11.43.16.

[749] Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt 2. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1984, s. 1206.

Karay, Cünye'de yaşantısına devam ederken yüzellilikler arasında yer alan Gaziantepli Celal Kadri, Halep'te *Doğru Yol* adında bir Türkçe gazete çıkarmak istediğini bildirerek Refik Halid'ten yardım istedi.[750] Refik Halid bunun üzerine gazeteye iki yazı gönderdi. Yazarın bu gazetede yayımladığı ilk yazılar Türkiye'deki yeni rejim aleyhindeydi. Yazar, Cünye'de iken gazete için *Doğru Yol*'da yazılarını yayımladığı için sık sık Halep'e gitmiştir. Bu gidiş gelişler esnasında Halep'teki Türklerle tanışmıştır.[751] Refik Halid, Halep'te iken bir aralık *Doğru Yol* gazetesine yazdığı yazıların Ankara Hükümet erkanını rahatsız edici mahiyetinden dolayı sınır dışı edilmek istenmiş fakat bu talep Fransız Yüksek Komiserliğince geçiştirilmiştir.[752] Bir süre sonra ikinci ve kesin bir talepte daha bulunulmuştur. Bu durumu yerli bir komiser gazete idarehanesine gelerek bizzat Refik Halid'e bildirmiş, birkaç saat içinde Suriye tabiiyetinden olduğunu bildiren bir belgeyi yüksek komiserliğin, Halep mümessilliğine göndermediği takdirde derhal sınır dışı edileceğini söylemiştir. İstediği takdirde muamelelerin çabuklaştıracağını da ilave etmiştir. Bunun üzerine Refik Halid hiç istemediği hâlde Suriye vatandaşlığına geçmiştir. Hâlbuki Lozan muahedesi gereğince mülteciler Suriye ve Lübnan vatandaşlıklarına geçebiliyor, hatta oralarda memuriyete bile girebiliyorlardı. Suriye vatandaşlığına geçen Refik Halid'e bir de soy isim verilmişti. Öyle ki bu tarihten itibaren yazarın resmi adı Refik Halid Âli Karakayış olmuştur.[753]

---

[750] Hikmet Münür Ebcioğlu, *Kendi Yazıları ile Refik Halid*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1943, s. 58; Osman Nuri Ekiz, *Refik Halid Karay Hayatı ve Eserleri*, Gökşin Yayınları, İstanbul, 1984, s. 17.

[751] R. H. Karay, *Bir Ömür Boyunca*, s. 51.

[752] N. Karaer, a.g.e., s. 105.

[753] R. H. Karay, *Bir Ömür Boyunca*, s. 209, 212.

Refik Halid, Nisan 1923'te, kendi ifadesiyle "*geçmişi yeniden canlandırmak*" maksadıyla *Minelbab İlelmihrab*'ı yazmaya girişmiştir. Yazarın hatıratı, *Akşam* gazetesinde 1924 yılında yayımlanmaya başlamıştır.[754] Ancak bu gazetede yazarın hatıratının yayımlanacağı ilan edilir edilmez basında ciddi münakaşalar başlamış, Dahiliye Vekili Ahmet Ferit'in verdiği bir emirle de neşir men edilmişti.[755] Refik Halid de geçim sıkıntısı nedeniyle ailesini İstanbul'a gönderdikten sonra Halep'te *Doğru Yol* gazetesini[756] çıkaran Celal Kadri ve Hasan Sadık'ın talebi doğrultusunda bu şehre gidip yerleşmiştir.[757] Yazar bu gazetede muntazam yazılar kaleme almıştır. Hatta İstanbul'da *Vakit* gazetesi "*Ayşegül*" adlı yazısını iktibas etmiştir. Sonradan İstanbul gazeteleri yazılarını adeta kapışmaya başlamışlardır.[758]

Refik Halid, 1926 senesine kadar yayın felsefesini beğenmemekle beraber geçimini temin için *Doğru Yol* gazetesine yazılar yazmıştır. Fakat bu yazılar daha çok edebî konuları ihtiva etmektedir.[759] Karay, Beyrut'ta yalnız kaldığı bu dönemde 1927

---

[754] R. H. Karay, *Minelbab İlelmihrab*, s. 7, 8; Şükran Kurdakul, *Çağdaş Türk Edebiyatı II, Meşrutiyet Dönemi*, 4. Bs. Bilgi Yayınları, Ankara, 1994, s. 55.

[755] H. M. Ebcioğlu, a.g.e., s. 59.

[756] Hüseyin Engin, *Refik Halid Karay*, Engin Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 42.

[757] R. H. Karay, *Minelbab İlelmihrab*, s. 28.

[758] N. Karaer, a.g.e., s. 99; M. N. Yardım, a.g.e., s. 18.

[759] H. M. Ebcioğlu, a.g.e., s. 59; Yazarın bu gazetede yayımladığı "*Bir İçim Su*", "*Ayşegül*", "*Türk Mezarı*", "*Caber Kalesi*", "*Amuk Ovası*", "*Kır Kahvesi*" adlı yazıları Türk Edebiyatının en nadide eserleri arasına giren ve Türkçenin zirveye ulaştığı "*Bir İçim Su*" adlı kitabında toplanmıştır. Bk. Refik Halid Karay, *Bir İçim Su*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2005.

yılında ikinci defa[760] evlenmiştir.[761] İkinci evliliğini Nihal Hanım'la yapan Refik Halid, Halep'e gitmekten vazgeçmiş yeni eşi ile birlikte Cünye'de oturmaya başlamıştır. Lakin bu inziva hayatı uzun sürmemiş, Halep'ten gelen bir mektupla sona ermiştir. Mektubu yazan Nuri Genç,[762] Halep'te milliyetçi bir gazete çıkaracağını ve bu gazetenin de Refik Halid tarafından idare edilmesini istemiştir. Karay, bu isteğe sıcak bakmıştır. 18 Mayıs 1928 tarihinde yayımlanmaya başlayan bu gazeteye *Vahdet* adını vermişlerdir.[763] Edebî müdürlüğünü Refik Halid'in[764] yaptığı gazetede Türk inkılabı lehine yazılar yazılmıştır. Bunu neticesinde gazete, Ankara'dan önemli sayılabilecek bir destek görmüştür. Refik Halid, artık eşi Nihal Hanımın da tesiriyle yeni rejime açıktan açığa taraftar yazılar yazmaya başlamıştır. Görünen gerçek oku ki, 1928 yılından itibaren yazarın, Türkiye'nin yeni rejimine ve liderlerine bakışında çok keskin bir değişim olmuştur. Karay, artık Cumhuriyet rejimini kabullenmiştir.[765] Hatta 1 Kasım 1928 tarihinde gerçekleşen harf inkilabını, Türkçeye ve Türk edebiyatına büyük yenilikler getireceği düşüncesiyle yürekten desteklemiştir.[766]

Refik Halid, Halep'te otururken, o dönemde buranın bir sayfiyesi durumunda bulunan

---

[760] O. N. Ekiz, a.g.e., s. 17; N. Karaer, a.g.e., s. 99, 100.

[761] M. N. Yardım, a.g.e., s. 18.

[762] Şerif Aktaş, *Refik Halid Karay*, Akçağ Yayınevi, Ankara, 2004, s. 52.

[763] Ali İmren, *Refik Halid Karay (Hayatı ve Eserleri)*, Yeryüzü Yayınevi, Ankara, 2002, s. 9.

[764] Bayram Arslantaş, *Refik Halid ve Millî Mücadele*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2003, s. 88.

[765] H. M. Ebcioğlu, a.g.e., s. 67, 68.

[766] Refik Halid Karay, *Deli-Ankara*, 4. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, [t.y.], s. 38, 39.

Antakya'ya[767]sık sık gidip gelmiştir. Orada görüştüğü Antakyalı gençlerden[768] bir grup da, memleketlerinin Türklük davasını gütmek ve fikirlerini yaymak için önce *Yeni Mecmua* daha sonra bu gazetenin yerine *Yeni Gün* adlı bir gazeteyi çıkarmaktaydılar. Refik Halid, Türkiye ile irtibatı olan bu Kemalist gençlerle samimi münasebetlerde[769] bulunmakta ve dava hakkında, onların heveslerini artırıcı bir yol izlemekteydi.[770] Karay, Hatay davası hakkında farkındalık yaratmaya çalışan yazılarını, Fransızları kuşkulandırmayacak bir şekilde *Vahdet gazetesin*de yayımlıyordu.[771] Yazara göre "*Atatürk'ün arzuladığı büyük Hatay, engel olanlar çıkmasaydı belki hakikat olabilirdi. Zira Halep'in şimali Türklerle meskûndu. Halep coğrafi ve iktisadi vaziyeti icabı Türkiye'ye bağlıydı. Halkın çoğunluğu bu şehirde gizlice Türk bayraklarını hazırlamış, hudutlardan Türk ordusunun girişini bekliyordu.*"[772] Ancak bu durum gerçekleşmedi. Bununla birlikte Karay'a göre şartlar elverişli olsaydı bugünkü Hatay'dan çok daha büyük bir kara parçası, Kuzey Suriye'nin tamamının Türkiye'ye bağlanması mümkün olabilirdi. Bu proje

---

[767] O. N. Ekiz, a.g.e., s. 17.

[768] Bu gençler, gizli bir toplantıda kendilerine katkılarından dolayı üstünde "*Antakya gençliğinden üstad Refik Halid'e. Tarih 1930*" yazılı altın stilo kalemi hediye etmişler ve onun yönlendirmelerini dikkate almışlardır. Ayrıntılı bilgi için bk. R. H. Karay, *Minelbab İlelmihrab*, s. 33.

[769] Ş. Aktaş, a.g.e., s. 53.

[770] N. Karaer, a.g.e., s. 101, 103.

[771] Yazarın bu gazetede Antakya ile ilgili olarak kaleme aldığı yazıların bir kısmı daha sonradan bazı eserlerine de eklenmiştir. Örneğin "*Hatay'ı Hulasa*", "*Hatay'ın Dört Kapısı*", "*Fransız Edebiyatında Antakya*", "*Tarihe Gömülü Antakya*", "*Hatay Yaylalarında*" adlı yazılar *Sakın Aldanma İnanma Kanma* isimli eseri oluşturan en önemli kalem tecrübelerindendir. Ayrıntılı bilgi için bk. Refik Halid Karay, *Sakın Aldanma, İnanma, Kanma*, 2. Bs. Semih Lütfi Yayınevi, İstanbul, [t.y.], s. 82, 142.

[772] R. H. Karay, *Bir Ömür Boyunca*, s. 298.

yazar tarafından "*Büyük Hatay*" olarak adlandırılmıştır. Karay'a göre Hatay hiçbir surette Türkiye'den ayrı düşünülemez. Hem coğrafya hem tarih hem de sosyal yapı bunu kabul etmez. Nitekim Refik Halid, Türkiye'den ayrı olduğu dönemde bile Hatay ahalisinin ülkede meydana gelen gelişmeleri yakından takip ettiğini bildirmektedir. *2000 Yılın Sevgilisi* adlı yapıtında "*…Anavatanda sadece inkılaba ayak uydurmaktan ibaret, yarı zoraki hareket Hatay'da bir vatanseverlik mahiyetini almıştı*"[773] şeklinde bir pasaj geçmektedir. Yazar Hataylıların, Türkiye'deki ahaliden daha ateşli bir şekilde Atatürk'ün yapmaya çalıştığı inkılap hareketlerini takip ettiğini bildirmektedir.

Karay'ın, Suriye'de iken vatan hasretine tercüman olan *Türk Mezarı*[774] adlı yazısı, millî his yönünden çok önemlidir. Muharrir, Hicri 626 senesinde Halep yakınlarında Fırat nehri sularında boğularak, o civara gömülen Süleyman Şah'ın mezarının harap vaziyetinden bahseden bir yazı yazmıştır. Büyük bir üzüntüyle yazdığı yazının *Vahdet*'te yayımlanması üzerine, Ankara Hükümeti, Halep Konsolosluğu'na tahsisat göndererek, derhal burayı tamir ettirmiştir. [775] Atatürk, Refik Halid'in *Vahdet* gazetesinde yayımladığı yazıları ve Hatay'ın Anavatan'a katılması için gösterdiği gayretleri yakından takip etmiştir. Halep Konsolosluğu'na, gazetenin bütün sayılarının Ankara'ya gönderilmesi için emir verilmiştir.[776] Nitekim Refik Halid, yazılarının Atatürk tarafından sevilerek ve beğenilerek okunduğunu belirtmektedir.[777] Öyle ki bir arkadaşı Refik Halid'e, Atatürk'ün

[773] Refik Halid Karay, *2000 Yılın Sevgilisi*, İnkılap ve Aka Yayınevi, İstanbul, 1972, s. 6.

[774] R. H. Karay, *Bir İçim Su*, s. 46, 50; *Vahdet*, 18 Mart 1929.

[775] N. Karaer, a.g.e., s. 102.

[776] H. M. Ebcioğlu, a.g.e., s. 77.

[777] R. H. Karay, *Bir Ömür Boyunca*, s. 50; Yakup Kadri

kendisi hakkında *"Refik Halid orada Türk kültürüne daima hizmet etti"*[778] şeklinde bir cümle kurduğunu bildirmiştir.

II. SURİYE VE LÜBNAN'IN I. DÜNYA SAVAŞI'NDAN SONRA SİYASİ DURUMU VE TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERİ

Refik Halid Karay, eserlerinde Türkiye'de ayrıldıktan sonra Arap ülkeleri ve Arap halklarının vaziyeti hakkında ısrarla durmuş bir yazardır. İkinci sürgün hayatının tamamını Lübnan ve Suriye'nin çeşitli şehirlerinde geçiren yazar, bu ülkelerde yaşanan gelişmelerle alakalı olarak birçok saptamada bulunmuştur. Evlatlarının belirttiği üzere Araplara karşı ciddi bir beğeni duygusu beslemeyen Karay, 16 yıl Araplarla birlikte yaşadığı hâlde Arapçayı tam manasıyla öğrenmek istememiş, bu dili konuşmamış ve yazmamıştır. Üstelik çocuklarının Arapça öğrenmelerini de arzulamamıştır.[779]

Karay, eserlerinde bu yörelerin siyasi vaziyeti hakkında bilgi verirken öncelikle önemli bir detayı ön plana çıkarmaktadır. Yazara göre Umumi Harp'ten sonra Suriye büyük bir karşılıklığa sürüklenmiş ve kabile savaşlarına sahne olmuştur. Ülkede adeta bir iç savaş ortamı yaşanmıştır. *Bir Ömür Boyunca* adlı eserinde konuyla ilgili olarak şu bilgileri vermiştir: *"Zaten Suriye'de bu sırada ihtilal olmuş, memleket iç harbe sürüklenmiş, Şam topa tutulmuş, tel örgülerle çevrilmiş fakat buna rağmen geceleri birçok çete şehre hücum etmeye devam etmiştir."*[780] Bu cümlelerden anlaşıldığına göre 9 Kasım 1922 tarihinde Beyrut'a giden yazar

---

Karaosmanoğlu, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, haz. Atilla Özkırımlı, 2. Bs. İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, s. 72.

[778] R. H. Karay, *Minelbab İlelmihrab*, s. 33.

[779] N. Karaer, a.g.e., s. 119.

[780] R. H. Karay, *Bir Ömür Boyunca*, s. 50.

Fransız mandası altındaki Suriye'nin 1920'li yıllarda oldukça karışık bir dönemdem geçtiği beyan etmektedir. Karay'a göre oturmamış bir devlet sisteminin, devlet otoritesini tanımayan çetelerin, bu manzara karşısında ne yapacağını bilmeyen büyük bir halk kitlesinin elinde Suriye'nin karanlık bir döneme girdiğini ifade etmektedir. Bölgede Dürziler, Aleviler, Sunniler, Hristiyan Araplar ve Tükler arasında çeşitli anlaşmazlıklar bulunmaktadır. Fransızlar, Suriye'yi muhtelif bölgelere ayırmak suretiyle yönetmenin daha kolay olduğunu anladıktan sonra bu grupların her birine yönelik ayrı birer yönetim sahası teşkil etmişlerdir. Kısacası Suriye'deki istikrarsızlık bir anlamda Fransa'yı memnun etmiştir.[781]

Yazarın siyasi bahis manasında üzerinde durduğu diğer bir önemli konu Suriye'yi mandası altına alan Fransa'nın, Türkiye'ye bakışı ve Türklere karşı geliştirdiği politikalardır. Fransızlar, 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması'yla Ankara Hükümeti'yle barış yapmasına rağmen, Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra bile Türkiye'ye kuşkuyla bakmışlardır. Türkiye'de yaşanan gelişmeler hakkında sürekli bilgi toplayan Fransızlar, sınır bölgelerinde istihbarat çalışmalarında da bulunmuşlardır. Nitekim eski dönemlerde Cezîretü'l-İbnü'l-Ömer olarak anılan bugünkü Cizre'nin hemen güney kesiminde, Türk topraklarına adeta bir burun gibi sokulan toprak parçası o dönemlerde "*Ördekgagası*" olarak nitelendirilmiştir. Bu tarihlerde Fransızlar, Türkiye hakkında istihbarat toplamak için bu alanı üs bölgesi olarak kullanmışlardır. Karay, *Yezidin Kızı* adlı eserinde bu hususla ilgili olarak şöyle bir pasaja yer vermiştir: "*…Ördekgagası haberalma şefidir dedi ve sonra anlamadığımı görünce ekledi, yukarı Cezire'nin*

[781] Özgür Sarı, *Suriye'de Liberalleşme Hareketleri ve Sivil Toplum Örgütleri*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2011, s. 25, 26.

Türkiye-Irak arasına sıkışmış bir parçası… Şeklinden, kinaye bu adı vermişlerdi; son anlaşmada bize… Pardon, Suriye'ye terkettiniz."[782]

Refik Halid'in, I. Dünya Savaşı sonrasında Suriye'deki siyasi yapı hakkında üzerinde durduğu bir başka mühim konu, Suriye ve Lübnan'ı bu dönemlerde yöneten şahıslardır. I. Dünya Savaşı'nın sonunda Türkiye'den ayrılan bu topraklarda her ne kadar Fransız ve İngiliz mandası kurulmuş olsa da yönetim kademesindeki kişilerin çoğunu, eski dönemlerde Osmanlı bürokrasinden yetişmiş ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra mensubu bulundukları ülkelere giderek buralarda çok önemli siyasi görevler üstlenen devlet adamları oluşturmaktaydı. Nitekim muharrir, bu hususlar hakkında eserlerinde bol miktarda bilgi vermektedir. *Bir Ömür Oyunca* adlı yapıtında bu hususa ilişkin olarak oldukça önemli bir örnek vermektedir. Sultan Abdülhamid'in eski damadı Ahmet Nami Bey daha sonradan Suriye Devlet Reisi olmuştu. Suriye'nin önde gelen ailelerinden birinin çocuğu olan Ahmed Nami Bey 1873'te Beyrut'ta doğmuş, Galatasaray Lisesi'ni bitirmiş ve 9 Ağustos 1911'de Bebek'te Sultan Abdülhamid'in kızlarından Ayşe Sultan ile evlenmişti. Bu evlilikten Ömer ve Osman isminde iki oğlu olan Ahmed Nami Bey, 1919'da Ayşe Sultan'dan boşanmıştır. Daha sonra Türkiye'den ayrılıp, Şam'a yerleşen Ahmet Nami Bey, 28 Nisan 1926 ile 15 Şubat 1928 tarihleri arasında Suriye'de Cumhurbaşkanlığı yapmıştır.[783] Karay'ın

---

[782] Refik Halid Karay, *Yezidin Kızı*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1992, s. 18.

[783] Osmanlı İmparatorluğu'nun son padişahı Sultan Vahdeddin, sürgünde yaşadığı İtalya'nın San Remo kasabasında 16 Mayıs 1926 tarihinde vefat etmiştir. Cenazeyi Suriye Cumhurbaşkanı Ahmed Nami Bey, Suriye'ye kabul etmiştir. Cenaze, Haziran ayının son günlerinde, Şam'daki Selimiye Camii'nin avlusuna defnedilmiştir. Abdülhamid'in kardeşi Sultan Vahdeddin'in ce-

ifadesine göre Ahmet Nami Bey, "*Osmanlı döneminde İstanbul'da Harbiye Mektebi'nde bulunmuş, matematiğe meraklı, kültürlü bir zattı. Tabiatıyla Türkçe'yi mükemmel konuşuyordu.*"[784] Görünek gerçek o ki Osmanlı Devleti döneminde Türkiye'de eğitim alan ve daha sonradan Abdülhamid'in kızıyla evlenen bu zat, Suriye'de 1926-1928 yılları arasında en yüksek yönetici pozisyonuna ulaşmıştır. Yine *Bir Ömür Boyunca* adlı eserinde Osmanlı bürokrasisinde en üst mertebelerden birine ulaşıp daha sonradan Arap ülkerinde faaliyet gösteren bir başka ünlü devlet adamı hakkında daha malumat verilmiştir. Yazar söz konusu eserinde Semih Mümtaz Bey hakkında yazdığı bir metinde Arap İzzet Paşa adında bir zattan bahsetmektedir: "*…Fakat hepsinden önemlisi, Abdülhamit'in meşhur Arap İzzet denilen en yakını, milyoner Şamlı'nın damadı olmasıydı.*"[785] Hakikaten söz konusu Arap İzzet Paşa, II. Abdülhamid'in iktidar yıllarında, padişahın sırdaşı ve önde gelen devlet adamlarından birisiydi. O dönemde İzzet Holo Paşa olarak da tanınmaktaydı. Paşa'nın büyük oğlu Mehmed Ali Bey, 1967'de Şam'da doğmuştu. Babasının İstanbul'a gelip Abdülhamid'in hizmetine girmesinden sonra Galatasaray Lisesi'ni bitirmiş, Paris'te hukuk fakültesinden mezun olmuş ve bir ara Osmanlı İmparatorluğu'nun Washington Büyükelçiliği'ni yapmıştı. Ailesinin Türkiye'den ayrılmasından sonra Suriye'ye gidip oranın vatandaşlığına geçmişti. Burada önce maliye bakanı oldu. 11 Haziran 1932'de de Cumhurbaşkanı seçildi. Mehmed Ali Bey, Şam'da o dönemde Muhammed Ali el-Âbid

---

nazesini merasimle kaldırmak, 1962'de Beyrut'ta vefat eden hanedanın eski damadı Ahmed Nami Bey'e düşmüştür. Bk. Murat Bardakçı, "Beşar'ın Koltuğunun İlk Sahipleri, Yıldız Sarayından Yetişmiş Bu İki Osmanlı İdi", *Habertürk*, 01.07.2012.

[784] R. H. Karay, *Bir Ömür Boyunca*, s. 252.

[785] R. H. Karay, *Bir Ömür Boyunca*, s. 324; R. H. Karay, *Sürgün*, s. 202.

ismiyle anılıyordu. 21 Aralık 1936 tarihine kadar Suriye'nin, Cumhurbaşkanlığını yaptı.[786] Osmanlı bürokrasisinde yetişen Ahmet Nami Bey ve Mehmet Ali Bey, ilerleyen yıllarda Suriye'ye, farklı tarihlerde Cumhurbaşkanı olmuşlardır. Zaten bu dönemde Fransız mandası altında Suriye, Osmanlı döneminden kalma siyasi elitler vasıtasıyla yönetiliyordu. Bu bir anlamda Suriye'de Türk yönetim geleneğinin devam etmesine vesile olmuştur. Çünkü bu şahıslar Türk eğitim sisteminden geçmişler ve Türk idare geleneği hamurunda yoğrulmuşlardır. Dolayısıyla Suriye'de, I. Dünya Savaşı'ndan sonra en az 15-20 yıl boyunca Türk idare geleneğinin yaşadığını ifade edebiliriz.[787] Refik Halid, *Dört Yapraklı Yonca* adlı eserinde yine bu konuyla ilgili olarak şu pasaja yer vermiştir: "*Böyle söyleyen zat Irak ayan azasından ve sabık vezirlerinden Faiz Taib Bey'dir; Osmanlı Devleti ayanından, evvelce Kassam-ı Askerî Hoca Erbilli Abdüllatif Taib Efendi'nin torunu.*"[788] Görüldüğü üzere Irak ayan üyelerinden ve eski vezirlerinden Faiz Taib Bey, eski devirlerde Osmanlı Devleti'nde çok önemli görevler almış bir zatın torunudur. Dolayısıyla bir anlamda Irak'ta, Osmanlı yönetim geleneğinin yaşamasına vesile olmuştur. Karay, bir başka eseri olan *Dişi Örümcek*'te savaştan önce Osmanlı Devleti'nin çeşitli kademelerinde görevler alıp I. Dünya Savaşı'ndan sonra yeni kurulan Arap ülkelerine giderek önemli görevler üstlenen şahıslardan şöyle bahsetmektedir: "*Ebu Ali henüz çıkmıştı ki odaya Zahir Bey Elabuci girdi. Memleketin eşrafından, vaktiyle Birinci Osmanlı Mebusan Meclisi'nde bulunmuş, oğullarını mülkiye mektebinde okutarak vilayet maiyet memurluklarına tayin ettirmiş bir*

[786] M. Bardakçı, a.g.m., 01.07.2012.

[787] Ö. Sarı, a.g.e., s. 26.

[788] Refik Halid Karay, *Dört Yapraklı Gonca*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 127.

zatın torunu idi; düzgün Türkçe konuşur, Türklerle düşer kalkar, bilhassa şehre gelen Türk artistlerinin peşinden ayrılmaz, ikide bir konsoloshaneye uğrayıp memurlarla gevezelik etmeyi de unutmazdı. Her yıl İstanbul'a gider aylarca kalırdı."[789] Bu eserinde de yazar yine kadim devirlerde Osmanlı yönetim sistemi içinde bulunup, devletin yıkılmasından sonra kendi memleketlerine dönüp oralarda önemli mevkiilere gelmiş şahıslar hakkında bilgi vermiştir. *Bir Ömür Boyunca* adlı yapıtında yine İstanbul'da bir dönem talebelik yapmış olan bir zatın savaştan sonra Beyrut'un bir sayfiyesi konumunda bulunan Cünye'ye, Kaymakam olduğu bilgisi verilmiştir. Söz konusu zat, Karay'ın bu topraklara geldiği ilk sıralarda bir pavyonda başına gelen hadise neticesinde karakola düşmesi üzerine ona ciddi bir yardımda bulunarak hapisten kurtarmıştır. İstanbul'da, Mülkiye Mektebi'nde okuyan ve o yıllarda Refik Halid'i büyük bir beğeniyle takip eden bu kişi öğrencilik yıllarında bir sabah vapurda Refik Halid, Falih Rıfkı, Necmettin Sadak ve Yakup Kadri ile karşılaşmış Refik Halid'in davetiyle onların sohbetine katılmıştır. İşte bu kişi, yıllar sonra Karay'ın karşısına Cünye'de çıkmış ve onu müşkül bir durumdan kurtarmıştır.[790] Görüldüğü üzere kozmopolitik bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti dağıldıktan sonra etnik köken temelinde birçok insan kendi memleketlerine dönmüş, buralarda yeni vazifeler almışlardır. Bununla birlikte almış oldukları bu görevleri uygularken imparatorluk kültüründen edindikleri gelenekleri aynı şekilde bu ülkelerde de uygulamaya çalışmışlardır. Bu da bir anlamda Türk idare kültürünün bu ülkelerde yaşatılmasına katkı sunmuştur.

---

[789] Refik Halid Karay, *Dişi Örümcek*, İnkılap ve Aka Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 43.

[790] R. H. Karay, *Bir Ömür Boyunca*, s. 17, 21.

Karay'ın büyük savaş sonrasında Suriye'deki siyasi yapı hakkında üzerinde durduğu mühim konulardan biri de Suriye'deki politik gruplardır. Karay, *Yezidin Kızı* adlı eserinde I. Dünya Savaşı'ndan sonra Suriye'de birbirinden farklı amaçlar doğrultusunda hareket eden birçok siyasi grubun olduğunu ve bu grupların büyük bir bölümünün de Türkiye'de kurulan yeni rejime karşı muhalif tutum sergileyerek Türkiye aleyhinde faaliyet gösterdiğini bildirmiştir. Söz konusu eserde yazar konuyla ilgili olarak şu bilgilere yer vermiştir: *"Suriye'de gene bilmiyorum ki, yeni Türk rejimine muhalif ve onun devrilmesini isteyen şekil şekil gruplar vardı. Bunlardan bir kısmı yabancıydı. Kilikya'dan çekilmelerini unutamayan bir kısım subaylar ve onların elemanları... Sonra kuvvetli bir Türkiye'yi Arap birliği için tehlikeli gören nasyonalistler... Daha sonra, ancak Cumhuriyet'in yıkılmasıyla vatanlarına dönebileceklerini sanan Osmanlı hanedanı üyeleri ve yüzellilikler... Ermeni ve Kürd bağımsızlığını tasarlayan komiteleri de bunlara eklersek Suriye, her türlü düşmanlık hareketine uygun bir geniş meydandı."*[791] Görünen gerçek o ki Türkiye'de kurulan Cumhuriyet rejimi Suriye'de ciddi bir rahatsızlık oluşturmuştur. Millî Mücadele yıllarında Anadolu'nun güneyini işgal eden ve 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması'yla geri çekilmek zorunda kalan Fransız subaylar, Arap birliği oluşturmak isteyen milliyetçiler, Halifeliğin kaldırılmasından sonra yurt dışına gönderilen Osmanlı hanedanı üyeleri, yüzellilikler, Ermeni ve Kürd komiteleri yeni Türk Devleti'ne karşı hasmane tavırlar takınmışlardır. Kimi zaman bu tavırlarını eyleme dökerek Türkiye aleyhinde bir takım eylemlere girişmişlerdir.[792] Nitekim bu politik gruplardan birkaçı

[791] R. H. Karay, *Yezidin Kızı*, s. 13, 14.

[792] Karay eserlerinde Suriye'deki Fransız askeri varlığına da sıkı sık temas etmektedir. Örneğin *Yezidin Kızı* adlı eserinde

İngilizler tarafından Türkiye aleyhine yönlendirilmişler ve Türkiye zararına eyleme geçirilmişlerdir. Öyle ki İngilizler bazı Kürd ve Ermeni şahısların iştirakıyla Hoybun adında bir cemiyet kurmuşlardır. Bu cemiyet Türkiye'ye karşı bazı silahlı faaliyetler gerçekleştirmiştir. Hoybun Cemiyeti'ni bir anlamda bugünkü PKK terör örgütüne benzetebiliriz. Karay, bu çok önemli hususla ilgili olarak *Yezidin Kızı* adlı yapıtında şu fevkalade önemli bilgileri vermektedir: "*Bu rolün memleketimle ilişkili olması kuşkusuyla birden kan başıma çıktı. İngiliz yüzbaşısı Mod-Fold'un yedi sene evvel Bağdat'ta Kürd ve Ermenilerden bazılarını toplayarak Hoybun isminde bir cemiyet kurduğunu, bu komitenin Şeyh Said ve Ağrı Dağı isyanlarıyla bizi yorduğunu, hâlâ da emniyet teşkilatımızı meşgul ettiğini mebusken öğrenmiştim.*"[793] Bu bilgilerden yola çıkarak Refik Halid'in, Türkiye aleyhine faaliyet gösteren İngiliz destekli Hoybun adlı siyasi ve askeri hareketi oldukça yakından takip ettiğini ifade edebiliriz.[794]

Karay'ın eserlerinde bu coğrafyada yaşayan Ermeniler hakkında da bilgi verdiği görülmektedir. Yazara göre Suriye'de ve özellikle Lübnan'da azımsanamayacak sayıda Ermeni göçmen yaşamaktadır. Bunların büyük bir bölümü I. Dünya Savaşı sırasındaki techir hareketiyle bu topraklara gelmişti.[795] Buna ilave olarak Fransızların, Ankara

---

"*Vapurda daha birçok Fransız subayı var, izinlerini bitirip yaz sonu gene Suriye'ye dönen subaylar…*" şekline bir bahis geçmektedir. Bk. R. H. Karay, *Yezidin Kızı*, s. 17.

[793] R. H. Karay, *Yezidin Kızı*, s. 12.

[794] Hoybun Cemiyeti hakkında daha fazla bilgi için bk. Oğuz Aytepe, "Yeni Belgelerin Işığında Hoybun Cemiyeti", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 58, Ekim 1998, s. 50-55.

[795] Refik Halid, Ermenilerin tehcir edilmesinin sebebi olarak şu düşünceleri ileri sürmüştür: "*…Halbuki bizde tehcire tabi tutulan cemaat, cinsdaşlarımızı imha hareketine girişmişler ve düşmana öncülük etmişlerdi*" Ayrıntılı bilgi için bk. R. H. Karay, *Bir Ömür*

Antlaşması'na binaen Türkiye'nin güney bölgelerini boşaltmasıyla birlikte bölgedeki Ermeniler de Suriye'ye ve Lübnan'a göç etmişlerdi.[796] Çünkü Millî Mücadele yılları boyunca özellikle Çukurova yöresinde Fransızlarla işbirliği yaparak, onlara yardım ettikleri gibi çok sayıda Türk'ü de katletmişlerdi. Bu nedenle 1921 sonlarında Anadolu'dan, Suriye'ye ve Lübnan'a kısmi bir Ermeni göçü yaşanmıştır.[797] Suriye'de ve Lübnan'da yaşayan bu Ermenilerin bir bölümü daha sonradan Güney Amerika ülkeleriyle Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleşmişlerdir.[798]

Refik Halid, Lübnan'ın yeni bir siyasi teşekkül olarak Suriye'nin içerisinden çıkıp bağımsız bir devlet konumuna geçmesine de eserlerinde yer vermiştir. Karay'a göre Lübnan, Fransızlar tarafından Suriye'nin aleyhine olacak şekilde büyütülmüştür. *Yezidin Kızı* adlı eserinde konuyla alakalı olarak şu önemli bilgiyi vermiştir: "*…Biliyorum Lübnan, Suriye'nin zararına büyütülmüştür. Aleviler ve Dürziler için ayrı birer hükümet kurulmuştur. Fakat bu hükümet cüceleri Beyrut'taki, Yüce Komiserin ve delegelerinin kayıtsız şartsız nüfuzu altında birer sömürge durumundadır."*[799] Görüldüğü üzere Suriye toprakları parçalanarak Lübnan adında yeni bir yönetim alanı teşkil edilmiş, buradaki Alevi ve Dürzi kitleleri için birer hükümet oluşturulmuştur. Fakat bu hükümetler bağımsız değil; Fransız yöneticilerinin kontrolü altındadır. Yani yeni yönetim de bir anlamda manda yönetimi altındadır. Nitekim Fransızlar, Suriyeliler'in

---

Boyunca, s. 219.

[796] R. H. Karay, *Sürgün*, s. 43, 44, 55, 59.

[797] Refik Halid Karay, *Çete*, 3. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, [t.y.], s. 17.

[798] Refik Halid Karay, *Bugünün Saraylısı*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 149.

[799] R. H. Karay, *Yezidin Kızı*, s. 9.

kendi toprakları olarak gördükleri Lübnan'ı, ayrı bir devlet yapmak için 23 Mayıs 1926 tarihinde bir anayasa hazırladılar. Lübnan, bu anayasaya göre Fransız idaresinden sonra artık bağımsız bir devlet olacaktı. Fakat alınan bu karar Suriye'yi karıştırdı. Bununla birlikte Fransa'nın, Lübnan Devleti'ni kurma hayalini eyleme döken kişi Arap İzzet Paşa'nın oğlu Mehmed Ali Bey olmuştur. Mehmet Ali Bey, 1934 yılında Fransızlarla hürriyet meselesini görüşmeye başladığında Suriye'nin bağımsızlığına karşılık Lübnan'ın Suriye'den ayrılmasını kabul etmiştir. Ortadoğu'da asırlar boyunca Lübnan diye bir ülke, Lübnanlı diye bir ulus olmamıştı. 1926 ve 1934 yıllarında çeşitli vesilelerle temeli atılan Lübnan, 1943 yılında Suriye'den ayrılarak resmen bağımsız bir ülke hâline gelmiştir.[800]

Karay'ın eserlerinde Suriye ve Lübnan coğrafyalarının siyasi vaziyeti hakkında verdiği bir diğer ilginç bilgi de Cemal Paşa'nın, Suriye'den ve Lübnan'dan Dürzileri, Anadolu içlerine göç ettirmesidir. Yazarın, *Deli-Ankara* adlı eserinde "*Cemal Paşa'nın Anadolu'ya, Suriye ve Lübnanlıları tehcir etmesi de aynı seneye rast gelir. Allah rahmet etsin, Paşa elimizdeki avucumuzdaki altınları Arap illerine çeker, yerine dili dilimize huyu huyumuza uymaz, burnuzlu maşlahlı sıcak iklim mahlûkatı yollardı*"[801] şeklinde bir pasaja yer verilmiştir. Yine *Çete* adlı yapıtında "*Cemal Paşa'nın, Suriye yer değiştiriminde Lüban'dan Anadolu içlerine sürülen bu Dürzi tuhaf rastlantılarla Rusya'ya geçmiş…*"[802] şeklinde bir cümle yer almıştır. Kuvvetle muhtemel Cemal Paşa bu bölgede karışıklık çıkarıp, düzeni bozan bazı yerel grupları Anadolu'ya göndermek suretiyle bölgede sukuneti sağlama gayreti içerisine

[800] M. Bardakçı, a.g.m., 01.07.2012.

[801] R. H. Karay, *Deli-Ankara*, s. 56.

[802] R. H. Karay, *Çete*, s. 76.

girmiştir. Çünkü bölgede etnik ve dini temelli birbirinden farklı birçok grup bulunmaktadır. Bunların büyük bir bölümü de birbirleriyle çatışma hâlindedir.

III. SURİYE VE LÜBNAN'DA YAŞAYAN HALKIN SOSYAL VAZİYETİ

Refik Halid Karay, eserlerinde 16 yıl sürgünde kaldığı Suriye ve Lübnan bölgeleri ağırlıklı olmak üzere bütün Arap memleketlerinde yaşayan halkların sosyal durumu hakkında oldukça önemli bilgiler vermiştir. 1922 yılında Beyrut'a geldiğinde, bu toprakların artık Türk hâkimiyetinden çıkmış olmasına rağmen Türk kültürünün hâlâ yaşadığına tanık olmuştur. Yazar, Suriye'nin, Türkiye'den siyasal manada ayrılmasına rağmen bu topraklarda her alanda Türk etkisinin devam ettiğini belirtmiştir. Örneğin *Deli-Ankara* adlı yapıtında 1937-1938'lere kadar Osmanlı paralarının bu topraklarda halen tedavülde olduğunu belirtmiştir. Yazar, Osmanlı paralarıyla bu topraklarda çok rahat bir şekilde alışveriş yapabildiklerini, günlük ihtiyaçlarını giderebildiklerini beyan etmiştir. Söz konusu eserde konuyla alakalı olarak şu bilgilere verilmiştir: "…*Son senelere kadar, biz Halep'te altın liralarımızla, gümüş mecidiye ve çeyreklerimizle alışveriş ederdik. Sonunda madeni Osmanlı sikkesi piyasadan çekildi; Fransız tabiiyetine girip Fransız Bankası'na yerleşti. Metropol Fransa onları da sömürüvermişti.*"[803] Dolayısıyla siyasi antlaşmalarla sınırların yeniden belirlenmesine ve eski Osmanlı topraklarında yeni devletler çıkmasına rağmen sosyal, kültürel ve ekonomik geleneklerin bir anda ortadan kaybolmadığını düşünmüştür.

[803] R. H. Karay, *Deli-Ankara*, s. 56; R. H. Karay, *Sürgün*, s. 134.

Arap halkının Türklere bakışını, bu milletin Türkler hakkında neler düşündüğünü merak eden Refik Halid, yapıtlarında bu hususlarla ilgili gözlemlerine de yer vermiştir. Karay'a göre Arapların Türklere bakışı kimi zaman eskiye dönük geleneklerin de verdiği tesirle bir hayranlık hâlini almış; ancak çoğu zaman yaşanan çeşitli siyasi, askeri olaylar nedeniyle düşmanlık ve kıskançlık raddesine varmıştır. Karay, özellikle Hatay meselesi sebebiyle Suriyeliler'in Türkiye'ye büyük bir husumet beslediğini düşünmüştür. Ona göre İngiliz politikaları sonucu Osmanlı Devleti'ne büyük bir ihanet girişimi içinde yer alan Arap liderleri, savaştan sonra da Türkiye ve Türklerin ilerde kurulacak bir Arap Birliği'ne düşman olacağını ön görmüşlerdir. Yazar Arapların Türklere karşı olan hayranlığı hakkında *Gurbet Hikâyeleri* adlı eserinde şu pasaja yer vermiştir: "*Paşa dediği benim... Daha o zaman teğmendim. Fakat bedevinin gözünde bir Türk subayı her zaman paşadır!*"[804] Bununla birlikte yine Türklere karşı olan hasmane tutumlarına ilişkin olarak şu bilgiyi vermiştir: "*Suriye'de gene bilmiyorum ki, yeni Türk rejimine muhalif ve onun devrilmesini isteyen şekil şekil gruplar vardı. Bunlardan bir kısmı yabancıydı.*"[805] Bu bilgilerden yola çıkarak şunu ifade edebiliriz ki Araplar yüzyıllardır idaresi altında bulundukları Türklere karşı büyük bir hayranlık içerisindedir. Fakat bu duyguya muhalif olarak Türklere karşı bir de kin ve nefret duygusunu beslemişlerdir. Öyle ki bu kin ve nefret duygusu başta İngilizler olmak üzere bazı Batılı güçlerin kışkırtmasıyla eyleme dönüşmüş, Türk idaresine karşı isyana kalkışılmış ve I. Dünya Savaşı'nda bu coğrafyada açılan cephelerde çoğunlukla İngilizler destek-

[804] Refik Halid Karay, "Yara", *Gurbet Hikâyeleri*, 15. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, [t.y.], s. 9.

[805] R. H. Karay, *Yezidin Kızı*, s. 13.

lenmiştir. Arap liderleri, İngiliz vaatleriyle Türkleri bu topraklardan çıkarmak istemişlerdir.

Refik Halid, iyi gözlemleyen, gördüğünü analiz eden ve bu analizleri mükemmele varan bir üslupla okuyucuya aktarmasını bilen bir yazardır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra gittiği Arap ülkelerinde gezdiği şehirler dışında gezintiler yapmıştır. Bu gezintilerde özellikle kırsal kesim hayatıyla ilgili birçok gözlemde bulunmuştur. *Gurbet Hikâyeleri* adlı yapıtında "*Beni Hamra aşiretinden Ebu Ali, o gün emrinde ilk defa olarak 47 yaşında bir kasaba yüzü görmüştü; Rakka'ya gelmişti. Çarşı ortasında şaşırıp kalmıştı*"[806] şeklinde bir pasaja yer vermiştir. Karay'a göre kırsal Arap yaşantısı şehir hayatından oldukça farklıdır. Daha zor yaşam koşullarına sahip olan kırsal kesim halkı çok daha sert ve saldırgan bir mizaca sahiptir. Dolayısıyla Arap memleketlerinde özellikle kırsal kesimde yaşayıp ve şehirle hiçbir bağlantısı olmayan insanlar bulunabilmektedir.

Refik Halid'in Suriye ve Lübnan başta olmak üzere Kuzey Irak ve Ürdün bölgelerinde yaşayan etnik ve dini grupları da yakınen gözlemlediği eserlerinden anlaşılmaktadır. Çünkü başta Yezidiler, Dürziler, Nesturiler, Maruniler, Asurlular, Museviler, Hristiyanlar ve Müslümanlar olmak üzere birçok etnik ve dini yapıyla bunların dini inançları, gelenekleri ve sosyal yaşantıları üzerinde hassasiyetle durmuştur. Arap topraklarında yaşadığı dönemde elde ettiği bilgi ve gözlemlerden yola çıkarak, örneğin bu coğrafyada varlığını sürdüren ve uğradıkları baskılardan dolayı Güney Amerika'ya göç eden Yezidilerin tarihi hakkında *Yezidin Kızı* adlı eserinde şu değerlendirmelerde bulunmuştur: "*…Biz Hazar denizinin kıyılarında yaşamış bir ırktanız; belki bu ırkı şimdilik İranlı, Türk veya Kürt diye belirtemeyiz muhak-*

[806] R. H. Karay, "Fener", *Gurbet Hikâyeleri*, s. 25.

kak olan taraf petrol kaynaklarının çocuklarıydık, onun için de ateşe tapardık. İstila sarsıntılarıyla yerimizden koparak güneye kaydık, fakat öyle bir yere geldik ki, geçtiğimiz toprakların altından gene ateşin kılavuzluk ettiğine hükmedilebilir. Yerleştiğimiz yer gene bir petrol sahası oldu."[807] Yine Yezidilerin inanç sistemleri hakkında aynı eserde şu bilgileri vermiştir: *"Yezidi de bir tanrıya inanır; fakat altında bir ikinci tanrı daha vardır; bu bir üçlemedir… Bu üçlemeyi Tavus, Şeyh Âadî ve Yezid teşkil ederler. Yezid, Tavus'un oğludur, bildiğimiz şekilde bir insandı, İsa gibi insanlar içinde yaşadı, Rabbin kanunlarını tanıttı, nihayet Allah'ın yanına erişti ve üçlemenin iki organı arasında yerini aldı."*[808] Yezidilerin birçok küçük Ortadoğu milleti gibi 19. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar Güney Amerika'ya yaptıkları göçler hakkında da şu bilgiyi vermiştir: *"… Lübnan ve Suriye'den binlerce göçmen Güney Amerika'ya, özellikle Arjantin'e yerleşmişler, zengin olmuşlardı; Arapça gazeteler ve kitaplar çıkarıyorlardı."*[809] Nitekim Osmanlı Devleti'nin, özellikle Kuzey Irak, Suriye ve Lübnan bölgelerinden Arjantin ve Brezilya'ya 1850'lerden itibaren yoğun bir göç yaşanmıştır. Brezilya ve Arjantin'in iş gücü açığını kapatmak için çıkardıkları yasalardan yararlanmak isteyen Osmanlı tebaası bu ülkelere yoğun bir göç hareketi başlatmıştır. Osmanlı topraklarından göçün en fazla yaşandığı bölgeler Cebel-i Lübnan ve Suriye bölgeleridir. Bu bölgede yaşayan gayr-ı müslim halk göç etmeye özellikle meyilliydi. Bunda siyasi, dini, ekonomik ve sosyal etkenler ön plandaydı. İşte bu dönemlerde Arjantin'e, Suriye, Lübnan ve Irak bölgesinden göç eden halklardan biri de Yezidilerdir.[810]

---

[807] R. H. Karay, *Yezidin Kızı*, s. 51.

[808] R. H. Karay, *Yezidin Kızı*, s. 51, 52

[809] R. H. Karay, *Yezidin Kızı*, s. 8.

[810] Hamdi Genç, İ. Murat Bozkurt, "Osmanlı'dan Brezilya ve Arjantin'e Emek Göçü ve Göçmenlerin Sosyo-Ekonomik

Karay, Dürziler hakkında da önemli değerlendirmelerde bulunmuş ve bunları okuyucusuyla paylaşmıştır. *Yer Altında Dünya Var* adlı yapıtında İslam ve Hristiyanlık dışı bir inanışa sahip olan Dürzi halkı hakkında şu tasvirlerde bulunmuştur: "*Dürzîler hakkında bilgimiz, o kadar zaman idaremiz altında yaşadıkları ve bize çoğa mal oldukları hâlde, ne kadar yetersizdir. Onlara Müslümanlar, hatır için Müslüman imişler gibi davranırlar ama aslında Müslüman sayılmazlar. Hristiyanlar da çok az benimsemişlerdir. Kendileri ise her iki tarafa da görünüşte uysal davranarak gizli dinlerinden kimseye sır vermezler.*"[811] Karay'a göre ağırlıklı olarak Lübnan ve Suriye'nin batı kesimlerinde yaşayan, diğer unsurlara göre daha küçük bir etnik ve dini grup olan Dürziler, sosyal hayatta ayakta kalabilmek için Müslümanlar ve Hristiyanlarla iyi geçinmeye, onlarla sürtüşmemeye çalışmışlardır.

Karay'ın, Suriye topraklarında en çok gezdiği ve sosyal hayatı hakkında en fazla malumat verdiği şehirlerin başında hiç şüphe yok ki Halep şehri gelmektedir. Cünye'deki yaşantısından sonra ikinci sürgün döneminde ağırlıklı olarak kaldığı bu kentin sosyal hayatı Karay'ın ilgisini çekmiştir. Aslında Refik Halid, eserlerinde kısmen sürgün psikolojisinin de etkisiyle Suriye ve Lübnan coğrafyası hakkında olumlu düşünen bir yazar değildir.[812] Ancak bunun istisnai durumları da vardır. Örneğin Halep şehri ve bu şehrin sosyal hayatıyla alakalı olumlu düşüncelere sahiptir. *Sürgün* adlı yapıtında yazar Halep'i şu şekilde tasvir etmiştir: "*Hanlar, kervanlar, kervansaraylar ülkesi olan çarşı ve pazarlarından alış veriş, geliş*

Durumu (1850-1915)", *Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1, İstanbul, 2010, s. 71, 76.

[811] Refik Halid Karay, *Yer Altında Dünya Var*, 15. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, [t.y.], s. 163.

[812] R. H. Karay, "Eskici", *Gurbet Hikâyeleri*, s. 13.

gidiş, kalabalık ve yaygara bir büyük şehir sanılan ticaret ve eğlence memleketi koca Halep, meşhur Halep, saz şairi Türk'e 'İşte geldim, gidiyorum/Şen olasın Halep şehri dedirtmiştir'… Burada sabahlara kadar gezen, eğlenen bol paralı, safa düşkünü bir Halep, daha doğrusu Halep geceleri var. Başka doğu memleketlerindeki genel savaş ve ateşkes devirlerinin kan akıtan veya kan kurutan acılarından kurtulup Halep'e canını atabilenler, birdenbire şehrin şen burgacında şaşkınlığa uğruyorlar. Havada sürekli zil ve saz sesi çalkalanıyor, her ışık kümesi altında bir eğlenti meclisi kurulmuş, ziller titriyor, teller inliyor."[813] Halep şehri eskiden beri eğlencenin, sazın, sözün kendine mekân bulduğu bir şehir olmuştur. Karay da bu yerleşim biriminin sosyal yapısının insanlara pozitif yansımalarının olduğunu düşünmüştür. Ona göre Halep'te sosyal hayat son derece gelişmiştir.[814]

SONUÇ

Yüzyılların mirası büyük Osmanlı İmparatorluğu gerek iç gerek dış etkenlerin tesiri sonucunda 18. yüzyıldan itibaren uzun bir gerileme dönemi yaşamıştır. Başta kapitülasyonlar olmak üzere birçok sebebin bir araya gelmesi sonucunda devlet 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde son derece zayıflamıştır. İmparatorluğun çöküş sürecine girdiğini gören padişahlar bu durumun önüne geçilebilmesi için çeşitli dönemlerde ıslahat hareketlerine girişmişlerdir. Ancak özellikle III. Selim ve II. Mahmud zamanlarında oldukça geniş kapsamlı bir hâle getirilen bu ıslahat hareketleri devletin gerileyişini önleyememiş; sadece çöküş sürecini uzatmıştır. 19. yüzyılda bir taraftan büyük bir gerileme yaşanırken diğer taraftan Fransız İhtilali'nin getirdiği ulusal bağımsızlık ve hürriyet fikirleri Osmanlı İmparatorluğu'nun

[813] R. H. Karay, *Sürgün*, s. 115, 134.

[814] R. H. Karay, *Bir Ömür Boyunca*, s. 100.

önce Balkan topraklarını daha sonra Arap coğrafyasını derinden etkiledi ve bağımsızlık isteklerini kamçıladı. Sırp, Yunan, Karadağ, Bulgar ve Arap isyanları devletin iç bünyesini oldukça sarstı. Nitekim 20. yüzyılın başlarında İttihat ve Terakki'nin üç güçlü adamı Enver, Talat ve Cemal Paşaların yönetiminde 1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı'na, Osmanlı Devleti de iştirak etti. Bu büyük savaştan çok ağır kayıplarla çıkarak 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'ni imzalamak suretiyle İtilaf Devletleri'ne kayıtsız şartsız teslim oldu. Zaten savaş yıllarında Rusya, İngiltere, Fransa ve İtalya, Osmanlı Devleti topraklarını kendi aralarında pay etmişlerdi. İtilaf Devletleri, yapmış oldukları bu plan çerçevesinde 1918'den sonraki süreçte Arap toprakları olarak adlandırılan Anadolu'nun güney kesimindeki coğrafyayı kendi denetimleri altına almışlardı. 1517 tarihinden bu yana Osmanlı toprakları içerisinde yer alan bu bölgeler artık Batılı güçlerin denetimine girmiş bulunuyordu.

Mütareke döneminde yapmış olduğu siyasi ve kültürel faaliyetleri sonucu 9 Kasım 1922 tarihinde Türkiye'yi terk etmek zorunda kalan Refik Halid Karay, ikinci sürgünlük devrini işte bu Arap topraklarında yaşamıştır. Bununla birlikte basın-yayın ve kültür faaliyetlerine Suriye ve Lübnan'da da devam eden Refik Halid, Türkiye'den ayrıldıktan sonra bu topraklarda cereyan eden siyasi, askeri, sosyal ve kültürel gelişmeleri titizlikle gözlemlemiştir. Söz konusu gözlemlerini kitaplarında ve makalelerinde oldukça etkili bir üslupla okuyucusuyla paylaşmıştır. *Doğru Yol* ve *Vahdet* adlı iki gazetenin neşrinde önemli görevler alan Karay aynı zamanda bu gazetelerde günümüz tarih ve edebiyat araştırmacıları için son derece önemli olan makalelerini kaleme almıştır. Örneğin *Vahdet* gazetesinde yayımladığı yazılarında Hatay'ın, Anavatan'a katılabilmesi için olağanüstü

bir çaba harcamıştır. Refik Halid, ikinci sürgünlüğü döneminde bir taraftan Arap milletinin sosyolojisini anlamaya gayret sarf ederken diğer taraftan bölgede meydana siyasi gelişmeleri yakından takip etmiştir. Bunlara ilave olarak o dönemde memleket dışında bulunan Türklerin hayat tarzları, ruhsal yapıları yine onun edebi eserlerine ve hatıralarına malzeme olarak girmiştir. Karay'ın, burada edindiği gözlem ve tecrübelerden istifade ederek kaleme aldığı metinler bu dönem adına, Arap ülkelerindeki sosyolojik yapı üzerine neşredilmiş en mütekamil eserler arasında yer almaktadır. Bir sürgün olarak 1922 yılı sonlarında Beyrut'a giden Refik Halid, ilk dönemlerde, mütareke devrinde karşısına aldığı Anadolu Hareketi'ne karşı olan muhalif tutumunu sürdürmüştür. Mustafa Kemal önderliğindeki Türk milletinin kurduğu Cumhuriyet rejimini ilk dönemlerde kabullenmeyen entelektüellerden biri olan Karay, daha sonradan kendi ifadesiyle "*hatadan dönerek*" bu rejimin önemini kavramıştır. Hatta Şapka inkılabı başta olmak üzere Latin alfabesinin kabulünü yürekten desteklemiş, bunları eski Türkiye'yi medeni dünyaya taşıyacak birer unsur olarak telakki etmiştir. Yazar özellikle 1928'lerden sonra modernleşen Türkiye'nin büyük gelişmeler kaydederek dünyada saygı gören bir ülke hâline geldiğini gördükten sonra fikrini değiştirmiştir. Bundan sonra ateşli bir Atatürkçü kesilen muharrir ölümüne kadar da bu fikrini değiştirmemiştir. Osmanlı Devleti'nden ayrıldıktan sonra Suriye ve Lübnan'ın siyasi ve sosyal vaziyeti hakkında tarihi kaynaklarda bulamadığımız birçok önemli bilgiyi eserlerinde okuyucusuyla buluşturan Refik Halid'in vermiş olduğu bilgilerden ve yaptığımız araştırmalardan yola çıkarak hazırladığımız "*Refik Halid Karay'ın Kaleminden I. Dünya Savaşı Sonrasında Suriye'nin Siyasi ve Sosyal Vaziyeti*" başlıklı bu metinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1) Başta Refik Halid Karay, Rıza Tevfik Bölükbaşı, Celal Kadri olmak üzere birçok Cumhuriyet rejimi muhalifinin ve 150'liklerin Türkiye'den ayrıldıktan sonra gittikleri ülkelerden birisi de Suriye olmuştur. Suriye ve Lübnan, 1920'li ve 1930'lu yıllarda Cumhuriyet rejimi ve Mustafa Kemal karşıtı birçok muhalife ev sahipliği yapmıştır. Refik Halid'e göre büyük savaştan sonra Anadolu'nun güney topraklarını işgal eden ve 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması'yla geri çekilmek zorunda kalan Fransız subaylar, Arap Birliği'ni kurmak isteyen Arap milliyetçileri, Osmanlı hanedanı üyeleri, Ermeni ve Kürd komiteleri bir anlamda Suriye'yi üs olarak kullanmışlardır. Öyle ki bu gruplardan Ermeni ve Kürd komiteler, İngilizler tarafından Türkiye aleyhine kullanılmıştır. İngilizler kimi Kürd ve Ermeni etnik kökenli kişileri bir araya getirerek Hoybun adında bir cemiyet kurdurmuşlardır. Bu cemiyet Türkiye'ye karşı silahlı eylemlere girişmiştir.

2) Suriye'deki bu muhaliflerin bazıları siyasetle uğraşmak suretiyle Türkiye'ye karşı tavır takınırken bazıları da kültürel faaliyetlere girişerek Türkiye'deki yeni rejimi tenkit etmeye çalışmışlardır. *Doğru Yol* gazetesi buna en güzel örneklerden biridir. Bu gazeteyi çıkaran Celal Kadri, Millî Mücadele'ye muhalif tutum takınıp daha sonradan Suriye'ye kaçanlardan biridir. Söz konusu gazetede Refik Halid de makaleler yazarak 1928'lere kadar yeni rejimi eleştirmiştir.

3) Refik Halid, 1920'li yıllarda her geçen gün çağdaşlaşan Türkiye'nin mühim gelişmeler kaydederek dünyada saygınlığını arttırmasını müteakip Cumhuriyet rejimini kabullenmiş, başta şapka ve harf inkılabı olmak üzere bir bütün hâlinde Türk inkılabını destekleyen yazılar kaleme almıştır. Yine 1930'lu yıllarda büyük bir siyasi sorun hâline gelen

Hatay sorununun Türkiye lehine çözülebilmesi için gerek gazete makaleleriyle gerek Hataylı gençleri teşvik etmek suretiyle çaba sarf etmiştir.

4) I. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransız mandası altında Suriye, büyük bir karışıklığa sürüklenmiş, ülkede adeta kabile savaşları yaşanmıştır. Bu dönemde büyük bir istikrarsızlık bu topraklara hâkim olmuştur.

5) Suriye'yi mandası altında bulunduran Fransa, Ankara ve Lozan Antlaşması'na rağmen 1920'li yıllarda Türkiye'de tesis edilmeye çalışılan yeni yönetime kuşkuyla bakmış ve Türkiye hakkında istihbarat toplamaya çalışmıştır.

6) I. Dünya Savaşı'ndan sonra Arap topraklarının Türk denetiminden çıkmasına rağmen Türk yönetim kültürü bu topraklarda yaşatılmaya devam etmiştir. Çünkü Fransa denetimindeki ülkede 1926-1928 yılları arasında Ahmet Nami Bey, 1932-1936 tarihleri arasında Mehmet Ali Bey, Cumhurbaşkanlığı vazifesini yürütmüşlerdir. Her iki zat da kadim dönemlerde Osmanlı eğitim sisteminden geçmişler ve Türk gelenekleriyle yetişmişlerdir. Dolayısıyla Cumhurbaşkanlıkları devrinde Suriye'de, Türk idare geleneğini yaşatmışlardır. Yine eski devirlerde İstanbul'da önemli vazifeler almış bazı şahısların Osmanlı Devleti'nin dağılmasından sonra diğer Arap topraklarına giderek yöneticilik yaptığı ve bir anlamda eski gelenekleri yaşattıkları bilinmektedir.

7) Başlangıçta yapay bir devlet olarak Lübnan'ın temeli Fransızlar tarafından Suriye aleyhine atılmıştır. Öyle ki Lübnan Devleti'ni kurma fikri daha sonradan gelişim kaydetmiştir. Fransızlar, Suriye'nin bağımsızlığına karşılık, kurulması planlanan Lübnan Devleti'ni bir şantaj malzemesi olarak kullanmıştır. Suriye'den bağımsızlığına karşılık Lübnan'ı tanıması istenmiştir. Nitekim 1926 ve 1934

yılında temeli atılan Lübnan, 1943 yılında resmen kurulmuştur.

8) Osmanlı Devleti'nin çökmesine ve Suriye'nin Türkiye'den ayrılmasına rağmen Türk kültürünün Suriye'deki etkinliği 1920'li ve 1930'lu yıllarda hâlâ devam etmiştir. Osmanlı altın paraları 1938'lere kadar bu topraklarda ticari faaliyetlerde itibar edilen paralardan biri olmuştur. Özellikle Halep şehri ve civarında Türk örf, adet ve eğlence gelenekleri ciddi bir şekilde yaşatılmıştır.

9) Arapların, Türkler hakkındaki kanaatleri eskiye dönük geleneklerin verdiği tesirle kimi zaman bir hayranlık hâlini almış fakat çoğunlukla düşmanlık ve kıskançlık hüviyetine bürünmüştür. Bunda Hatay meselesi başta olmak üzere İngiliz ve Fransızların Arap memleketlerinde Türkiye ve Türkler aleyhinde yaptıkları propagandanın tesirini aramak gerekmektedir.

10) Suriye ve Lübnan toprakları etnik ve dini temelli kimlik taşıyan birçok kavimden oluşan kozmopolitik bir cennettir. Çünkü başta Yezidiler, Dürziler, Nesturiler, Asurlular, Maruniler, Museviler, Hristiyanlar ve Müslümanlar olmak üzere bölgede birçok etnik grup bulunmaktadır. Bunların çoğunluğu birbiriyle problem yaşamaktadır. Nitekim bu gruplardan bazıları ortaya çıkan siyasi, askeri ve ekonomik sıkıntıların da etkisiyle Osmanlı devrinden itibaren göçmen kabul eden Güney Amerika ülkelerine gidip yerleşmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA

1) Arşiv Kaynakları:

a) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Bakanlar Kurulu Kararlar Kataloğu (BKKK).

BKKK/30.18.1.1/9.27.1.

BKKK/30.16.1.1/15.54.10.

BKKK/30.18.1.1/11.43.16.

2) Taranan Gazeteler:

Vahdet, 18 Mart 1929.

3) Ansiklopediler:

Banarlı, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt 2. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1984, s. 1206.

4) Kitaplar

Aktaş, Şerif, *Refik Halid Karay*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.

Ebcioğlu, Hikmet Münür, *Kendi Yazılarıyla Refik Halid*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1943.

Ekiz, Osman Nuri, *Refik Halid Karay (Hayatı ve Eserleri)*, Gökşin Yayınları, İstanbul, 1984.

Engin, H. Hüseyin, *Refik Halid Karay*, Engin Yayıncılık, İstanbul, 1997.

Genç, Hamdi; İ. Murat Bozkurt, "Osmanlı'dan Brezilya ve Arjantin'e Emek Göçü ve Göçmenlerin Sosyo-Ekonomik Durumu (1850-1915)", *Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1, İstanbul, 2010.

İmren, Ali, *Refik Halid Karay (Hayatı ve Eserleri)*, Yeryüzü Yayınevi, Ankara, 2002.

Kabaklı, Ahmet, Türk Edebiyatı III, 11. Bs. Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002.

Karaer, Nihat, *Tam Bir Muhalif Refik Halid Karay*, Temel Yayınları, İstanbul, 1998.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, haz. Atilla Özkırımlı, 2. Bs. İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.

Karay, Refik Halid, *2000 Yılın Sevgilisi*, İstanbul, İnkılap ve Aka Yayınevi, 1972.

_____, *Bir İçim Su*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2005.

_____, *Bir Ömür Boyunca*, 2. Bs. İletişim Yayınevi, İstanbul, 1996.
_____, *Bugünün Saraylısı*, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 2002.
_____, *Çete*, 3. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, [t.y.].
_____, *Deli*, 4. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, [t.y.].
_____, *Dişi Örümcek*, İnkılap ve Aka Yayınevi, İstanbul, 1974.
_____, *Dört Yapraklı Gonca*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2005.
_____, *Gurbet Hikâyeleri*, 15. Bs, İnkılap Yayınevi, İstanbul, [t.y.].
_____, *Minelbab İlelmihrab (Mütareke Devri Anıları)*, 2. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1992.
_____, *Sakın Aldanma, İnanma, Kanma*, 2. Bs. Semih Lütfi Yayınevi, İstanbul, [t.y.].
_____, *Sürgün*, 7. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1998.
_____, *Yer Altında Dünya Var*, 15. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, [t.y.].
_____, *Yezidin Kızı*, 2. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1992.
Kurdakul, Şükran, *Çağdaş Türk Edebiyatı II*, 4. Bs. Bilgi Yayınları, Ankara, 1994.
Sarı, Özgür, *Suriye'de Liberalleşme Hareketleri ve Sivil Toplum Örgütleri*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2011.
Yardım, Mehmet Nuri, *Refik Halid Karay (Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Eserlerinden Seçmeler)*, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2002.

5) Makaleler

Aytepe, Oğuz, "Yeni Belgelerin Işığında Hoybun Cemiyeti", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 58, Ekim 1998.
Bardakçı, Murat, "Beşşar'ın Koltuğunun İlk Sahipleri, Yıldız Sarayından Yetişmiş Bu İki Osmanlı İdi", *Habertürk*, 01.07.2012.

6) Tezler

Arslantaş, Bayram, *Refik Halid ve Millî Mücadele*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2003.

3) I. ULUSLARARASI AVRASYA TÜRK DÜNYASI ÇOCUK EDEBİYATI SEMPOZYUMU[815]

"Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı" (TÜRKSOY) 12 Temmuz 1993 tarihinde Kazakistan'ın Almatı şehrinde yapılan Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi'nde teşekkül etmiş bir kurumdur. Kurumun oluşumunda Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye ve Türkmenistan'ın Kültür Bakanlarının 1992 yılında İstanbul ve Bakü'de bir araya gelerek kültürel alanda işbirliği yapmayı kararlaştırmalarının oldukça önemli bir payı vardır. Bu ülkelerin Kültür Bakanları 12 Temmuz 1993 tarihinde Almatı'da yaptıkları toplantıda da TÜRKSOY'un Kuruluşu ve Faaliyet İlkeleri Hakkında Anlaşma'yı imzalamak suretiyle Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi'ni kurmuşlardır.

Bu anlaşmayla oluşturulan TÜRKSOY teşkilatına daha sonra gözlemci üye ülke statüsüyle Rusya Federasyonu'na bağlı Altay Cumhuriyeti, Başkurdistan Cumhuriyeti, Hakas Cumhuriyeti,

---

[815] İlk defa *Tarih Okulu Dergisi*'nin 18. sayısında yayımlanmıştır.

Saha (Yakut) Cumhuriyeti, Tataristan Cumhuriyeti, Tuva Cumhuriyeti ile Moldova Cumhuriyeti'ne bağlı Gagavuz Yeri Özerk Bölgesi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti de katıldı.

TÜRKSOY, Türk dili konuşan ülkelerin kültür ve sanat alanlarında işbirliğini sağlayan üye ülkelerin yönetimine, iç ve dış politikalarına karışmayan uluslararası bir teşkilattır. Teşkilatın ev sahibi ülkesi Türkiye, resmî dili Türkçe ve yönetim merkezi Ankara'dır.

Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de 16-17 Ekim 2009 tarihlerinde düzenlenen 26. Dönem Toplantısında TÜRKSOY'un açılımı "Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı" olarak değiştirilmiştir.

Teşkilatta üye ve gözlemci üyeler çalışmalarda eşit haklara sahiptir. Teşkilatın uluslararası ilişkileri sadece Türk dilinin konuşulduğu coğrafya ile sınırlı değildir. TÜRKSOY faaliyetlerinde ve uluslararası ilişkilerinde temel insan hak ve özgürlüklerinin korunmasını esas alan bütün resmî ve gayri resmî kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmaktadır. Amaçları, görevleri ve çalışma alanları itibarıyla Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu (UNESCO) ile örtüşen TÜRKSOY, kendi coğrafî alanında UNESCO işlevini yürütmektedir. Bu durum Türk dili konuşan ülkelerin millî dirilişine, devlet yapılanmasına ve demokratikleşme sürecine olanak vermektedir.

3 Ekim 2009 tarihinde, Nahçıvan'da Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'nin imzaladığı çok taraflı uluslararası anlaşma ile Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi kurulmuştur.

"Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı"nın teklifi üzerine 16 Eylül 2010 tarihinde yapılan 10. Devlet Başkanları Zirvesi ile "Türk Dünyası Kültür

Başkenti" uygulaması başlatılarak kültürel alanda Türk dünyasının daha sıcak ilişkiler kurması, çeşitli etkinlikler düzenlenerek kültürel diyaloğun olabildiğince pekiştirilmesi, bilim, sanat ve kültür alanlarında işbirliğine gidilmesi hedeflenmiştir.

Bu kapsamda 2012 yılında Kazakistan'ın Başkenti Astana şehri Türk Dünyası Kültür Başkenti olarak kabul edilmiş ve bu çerçevede Astana'da Türk dünyasını kapsayan bilim, kültür ve sanat faaliyetleri gerçekleştirilmiştir.

21 Ekim 2011 tarihinde, Almatı'da yapılan Türk Konseyi Birinci Zirvesi'nde, TÜRKSOY'un teklifi üzerine Türkiye'nin Eskişehir kenti, 2013 yılında Türk Dünyası Kültür Başkenti olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede Eskişehir'de bir dizi bilim, kültür ve sanat faaliyeti gerçekleştirilmiştir. Söz konusu faaliyetler 2014 yılında da sürdürülmektedir.

2014 yılında Eskişehir Kültür Başkenti etkinlikleri kapsamında Avrasya Kütüphaneciler Birliği Derneği ile Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansının ortak organizasyonu olarak düzenlenen "I. Uluslararası Avrasya Türk Dünyası Çocuk Edebiyatı Yayıncılığı Sempozyumu", 14-17 Nisan 2014 tarihleri arasında Eskişehir'de gerçekleştirilmiştir.

Anadolu Üniversitesi yerleşkesindeki kongre ana salonunda yapılan etkinliğe Türkiye başta olmak üzere 21 ülkeden 34'ü yurt dışından olmak üzere toplam 160 katılımcı iştirak etmiştir.

Ana teması çocuk edebiyatı, çocuk edebiyatı yayıncılığı olan sempozyumda Türk Dünyasında çocuk edebiyatı ve çocuk edebiyatı yayıncılığı alanında faaliyet gösteren yazar ve yayıncıların karşılıklı görüş alışverişinde bulunmaları ile yaşadıkları sorunları paylaşmaları mümkün olabilmiştir. Bununla be-

raber sempozyumun ana teması olarak çocuk edebiyatının tespit edilmesi oldukça yerinde bir karardır.

Birincisi düzenlenen ve Türk dünyasında çocuk edebiyatı alanında faaliyet gösteren birçok yazar ve yayıncıyı Eskişehir'de bir araya getiren bu sempozyum etkinliğine Türkiye'den de yoğun bir katılım sağlanmıştır. Sempozyuma, aralarında Türkiye, Özbekistan, Azerbaycan, Romanya, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Kosova, Irak, Kazakistan, Kırgızistan, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Türkmenistan gibi ülkelerin yanı sıra Rusya'ya bağlı Türk bölgelerinden Çuvaş, Kırım, Şor, Altay, Tataristan, Başkurdistan, Kabartay-Balkar ve Tuva'dan da katılımcı iştirak etmiştir.

Eskişehir'de 14–17 Nisan 2014 tarihleri arasında, Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı ve Avrasya Kütüphaneciler Birliği Derneği'nin ortak organizasyonu ile 4 günde 8 oturum olarak gerçekleştirilen "I. Uluslararası Avrasya Türk Dünyası Çocuk Edebiyatı Yayıncılığı Sempozyumu"nda toplanan oturumların ana başlıkları şu şekilde oluşmuştur:

1. Oturum: Türk Dünyasında Yayımlanan Çocuk Kitapları Üzerine Bir Değerlendirme I-II.

2. Oturum: Çocuk Edebiyatı I-II.

3. Oturum: Türk Dünyası Çocuk Edebiyatı: Kitap Dışı Materyaller.

4. Oturum: Türk Dünyasında Çocuk Kütüphaneleri ve Koleksiyonları.

5. Oturum: Türk Dünyası Çocuk Edebiyatında Süreli Yayınların Gelişim Süreci.

6. Oturum: Türk Dünyası Çocuk Edebiyatı Yayınlarında Mizanpaj, Grafik ve Tasarım.

7. Oturum: Türk Dünyası Çocuk Edebiyatı Yayıncılığı Sorunları I-II.

8. Oturum: Türk Dünyası Çocuk Edebiyatı Yayıncılığına Genel Bakış.

Sempozyum 14 Nisan 2014 Pazartesi günü ilgililere kapılarını açmıştır. Çeşitli protokol konuşmalarının akabinde kongre binasının girişinde açılan Osmanlı Çocuk Süreli Yayınları Sergisi ile Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Sergisi katılımcılar tarafından gezilmiştir. Daha sonra Ankara Üniversitesi Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Uygulama ve Araştırma Merkezi (ÇOGEM) Müdürü Prof. Dr. Sedat Sever tarafından bir açılış konferansı verilmiştir.

Ana konusu çocuk edebiyatı ve çocuk edebiyatı yayıncılığı olan sempozyumun birinci oturumunda hem sempozyuma hem de Türk dünyasında yayımlanan çocuk kitapları üzerine yapılan genel değerlendirmelere giriş niteliği taşıyan tebliğler sunulmuştur. İkinci oturumda çocuk edebiyatı olgusu masaya yatırılmış ve her geçen gün gelişim kaydeden çocuk edebiyatçılığının önemi üzerinde durulmuştur. Üçüncü oturumda çocuk edebiyatçılığında kitaplar dışında ehemmiyeti bulunan araç gereçler üzerine yorumlar yapılmıştır. Dördüncü oturumda çocuk kütüphaneleri ve bu kütüphanelerde toplanan koleksiyonlar üzerine değişik bakış açılarıyla değerlendirmelerde bulunulmuştur. Beşinci oturumda çocuk edebiyatı yayıncılığında süreli yayınların önemi tartışılmıştır. Altıncı oturumda çocuk edebiyatı yayınlarında kullanılan mizanpaj, grafik ve tasarım kavramları üzerinde durulmuştur. Yedinci oturumda bütün Türk dünyasında çocuk edebiyatı alanında yaşanan sıkıntılar, Batılı ülkelerin oldukça gerisinde takip edilen yayıncılık politikaları eleştirel gözle müşahede altına alınmıştır. Sekizinci oturumda daha

önceki oturumlarda ele alınan konular üzerine neticeye varıcı nitelikte genel değerlendirmeler yapılmak suretiyle gelecek yıllarda Türk dünyasında hangi konularda ne gibi projeler üretilebilir hususunda görüş alışverişinde bulunulmuştur.

Bu ana başlıklar altında sempozyuma katılan tebliğciler ortalama 10'ar dakika süreyle hazırladıkları bildirileri izleyicilere sunmuşlar; tebliğlerin bitirilmesinden sonra her oturum sonunda on beşer dakikalık sürelerle tartışma bölümleri oluşturulmuş ve sunulan tebliğler tenkide tabi tutulmuştur.

Sempozyum boyunca bu sistem takip edilmekle birlikte oturumlarda ortalama 8 tebliğciye yer verilmesi sistemsel birtakım sıkıntılara yol açmıştır. Her bir oturumda ortalama 8 katılımcının söz alması, onlara tebliğlerini sunmaları için zoraki olarak azamî 10 dakikalık bir süre verilmesi usulünü beraberinde getirmiştir.

Yukarıdaki satırlarda ifade etmeye çalıştığımız üzere sahip olduğu bilgi birikimini diğer Türk dünyası katılımcıları ile paylaşmak için Rusya'nın en ücra köşelerinden, binlerce kilometre yolu kat ederek Eskişehir'e gelen bir tebliğcinin kendini ifade edebilmesi için sadece 10 dakikalık süreye sahip olması etkinlik adına yapılacak en yerinde ve en önemli eleştiri olarak gün yüzüne çıkmaktadır.

Birincisi düzenlenen bu sempozyumda ortaya çıkan bu büyük sıkıntı daha sonraki sempozyumlarda kesinlikle tekrar edilmemelidir. Bu kapsamda bu sempozyumun ikincisinde her bir oturum için en fazla 4 tebliğciye yer verilmesi ve her bir tebliğci için de en az 15 dakika süre tanınması hem bildiriyi sunan kişiyi hem de dinleyici kitlesini tatmin edebilecek ve bu vesile ile daha doyurucu ve yoğun bir entelektüel ortam yaratılabilir.

Mevcut durumda bir bildiriciye 10 dakikalık süre tanınması, bu sürenin çoğu zaman aşılması, oturumun zamanında bitirilemeyerek bir sonraki oturumda sarkmalara neden olması, dinleyicinin 7-8 tebliğciyi bir oturumda dinlemek zorunda kalıp dikkatini kaybetmesi bazı sıkıntılara yol açmaktadır.

Ancak birinci sempozyumdan ders alınarak daha sonraki süreçte bu sorunların yaşanmayacağı kanaatindeyiz. Bunlara ilave olarak söz konusu sempozyum etkinliğinde oturum başkanı olarak görev yapan kişilerin genel itibariyle sevk ve idareyi yerinde sağladığını söyleyebilmekle birlikte bu alanda ilerleyen dönemlerde daha otoriter ve akademik kimliği daha fazla ön plana çıkmış kişilerin tercih edilmesi yine atılacak olumlu bir adım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu sempozyum etkinliği kapsamında Eskişehir'in çeşitli okullarında 21 çocuk kitabı yazarına imza günü düzenlenerek 13.000 çocuk kitabının dağıtımı yapılmıştır. Ayrıca, gölge oyunu Hacivat-Karagöz gösterisi ile birlikte 9.000 Hacivat-Karagöz oyun seti dağıtılmıştır.

Sempozyum etkinlikleri çerçevesinde Ankara Radyosu Çocuk Korosu ve Türk Dünyası Kültür Başkenti Türk Halk Müziği Çocuk Korosu, 15 Nisan 2014 tarihinde bir konser vermiştir.

Sempozyum içerisinde 180 çocukla gerçekleştirilen beyin fırtınası etkinliği (Çocuk gözüyle kitap-çocuk gözüyle kütüphanede) katılımcılardan olumlu not almıştır.

Sempozyum sırasında kongre binası girişinde düzenlenen Eski Harfli Çocuk Süreli Yayınları Sergisi, sempozyumun ilgi odağı olurken Sarıcakaya İlçesi'nde 11 yazarla düzenlenen imza günü ilçe tarihinde gerçekleştirilen önemli kültürel faaliyetler arasındaki yerini almıştır.

Sempozyumun ilk oturumu iki farklı grup hâlinde gerçekleştirilmiştir. "Türk Dünyasında Yayımlanan Çocuk Kitapları Üzerine Bir Değerlendirme I-II" genel başlığını taşıyan bu oturumda sunulan tebliğlerde genel olarak çocuk edebiyatının ne olduğu, bu alanda Türk dünyası coğrafyasında yapılan yayınlar ve çocuk edebiyatının Türk dünyasının kültürel etkileşimi üzerinde oynayacağı roller üzerinde değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Bu oturumda tartışılan diğer önemli konuları şu şekilde sıralamak mümkündür: Türk dünyasının ortak değerlerinin Türkiye'de yayımlanan çocuk edebiyatı ürünlerine yansıması, Özbekistan'daki çocuk edebiyatı yayınları, Türkiyat coğrafyasında yayımlanan çocuk kitaplarının özellikleri, çocuk kitaplarındaki dil sorunları, Çuvaşlar'da çocuk öykü yayıncılığının özellikleri, Orta Asya Türk dünyasında ilim, sanat ve devlet idaresinde isim yapmış önemli şahıslar üzerine yorumlar, Kıbrıs'ta çocuk edebiyatı ve yayıncılığı üzerine değerlendirmeler, Romanya'da yayınlanan çocuk kitapları, çocuk-kültür-kitap ilişkisi, çeviri çocuk klasiklerinde eğitici iletiler…

Bu konu başlıkları altında tebliğciler alana katkı sağlayıcı yeni bilgiler sunmuşlardır. Sempozyumun ilk oturumu olması dolayısıyla bu ilk oturumda ele alınan temalar diğer oturumlarda ele alınacak konulara kaynaklık teşkil etmiştir.

Sempozyumun ikinci oturumu da ilk oturumda olduğu gibi iki farklı grup hâlinde gerçekleştirilmiştir. Bu oturumda tartışılan önemli konular şunlardır: Tatar dilini öğrenmede çocuk edebiyatının önemi ve Tatar çocuk edebiyatının bugünkü durumu, Şor çocuk edebiyatı, Altay çocuk edebiyatının gelişimi, okuma alışkanlığının ediniminde çocuk edebiyatının rolü, Necati Zekeriya ve Samet Behrengi'nin eserlerinde vatandaş olarak çocuk, Kosova'da Türk

çocuk edebiyatının tenkitli bibliyografyası, Türkmen çocuk edebiyatı, Tatar edebiyatında masal ve hikâye, Başkurdistan'ın çocuklar ve gençler için çalışan Tamır Kanalı'nın millî edebiyatı geliştirme ve halka tanıtmadaki vazifesi, Başkurt çocuk edebiyatı ve onun gelişim sürecinin kaynakları, Azerbaycan çocuk edebiyatı… Bu genel konu başlıkları altında oldukça ilginç bilgiler dinleyici kitlesi ile paylaşılmıştır.

"Çocuk Edebiyatı I-II" genel başlığını taşıyan bu oturumda daha çok Türki Cumhuriyetler ile Rusya'ya bağlı Türk bölgelerinde çocuk edebiyatı alanında gerçekleştirilen kültür faaliyetleri ve bu faaliyetler sırasında karşılaşılan sıkıntılar müşahede altına alınmıştır. Oldukça verimli geçen bu oturum sırasında özellikle Türk yazar ve yayıncıların Orta Asya ve Rusya bölgelerinde çocuk edebiyatı alanında faaliyet gösteren yazar ve yayıncılarla kültürel diyaloğa girme imkânı yakaladığı gözlemlenmiştir.

Sempozyumun üçüncü oturumu "Türk Dünyası Çocuk Edebiyatı: Kitap Dışı Materyaller" genel başlığını taşımaktadır. Bu oturumda tartışılan önemli konu başlıklarını şu şekilde sıralandırabiliriz: Kitap dışı materyaller üzerine değerlendirmeler, çocuk edebiyatında filatelik materyaller, çocukların kütüphane kullanma alışkanlığı kazanmasında oyuncak kütüphanelerin rolü, Türk zekâ oyunları, çocuk yaşamında yeni okuma alanları, Kazak çocuk edebiyatında kitap dışı materyaller…

Bu oturumda çocuk edebiyatı olgusunu oluşturan yan etmenlerden yani kitap dışı materyallerden söz edilmiştir. Hiç kuşku yoktur ki çocuk edebiyatı etkinliğinin ana unsurunu kitap ve dergiler oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra kitap dışındaki araç gereçler de çocuk edebiyatına yardımcı niteliğinde katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla yerinde bir kararla sem-

pozyumun bir oturumu da bu konunun tartışılması için ayrılmıştır.

Sempozyumun dördüncü oturumu "Türk Dünyasında Çocuk Kütüphaneleri ve Koleksiyonları" genel başlığını taşımaktadır. Bu oturumda tartışılan önemli konu başlıklarını şu şekilde sıralandırabiliriz: Türk dünyasında çocuk kütüphaneleri ve koleksiyonları, Azerbaycan çocuk ve gençlik kütüphanesi üzerine değerlendirmeler, Türk dünyası çocuk kütüphaneleri arasında işbirliği imkânları…

Bu oturumda çocuk kütüphaneleri, kütüphane koleksiyonları, Türkiyat coğrafyasında çocuk kütüphaneciliği alanında işbirliği imkânları ve çocuklara yönelik kütüphane hizmetlerinin geliştirilmesi konuları ele alınmıştır.

Sempozyumun beşinci oturumu "Türk Dünyası Çocuk Edebiyatında Süreli Yayınların Gelişim Süreci" genel başlığını taşımaktadır. Adından da anlaşılacağı üzere sempozyumun bu oturumu süreli yayınlar ile çocuk edebiyatı yayıncılığı arasındaki ilişkiye ayrılmıştır. Bu oturumda gündeme gelen önemli konu başlıklarını şu şekilde oluşturabiliriz. Kosova Türk çocuk edebiyatında basın-yayın faaliyetleri, Türk dünyası çocuk edebiyatı dergisi, şiire ayırdıkları yer yönüyle 1980 sonrası Türkiye'de çocuk dergileri, tarih boyunca Rumeli'de Türk dilinde yayımlanan çocuk dergileri, Türkçem dergisi ve Türk dünyası, Kazakistan'da yayınlanan üç dergi üzerinden Kazakistan çocuk edebiyatının bugünkü ahvalinin tespiti…

Edebiyat etkinliklerinin oluşumunda en az kitaplar kadar önemli yere sahip olduğunu düşündüğümüz süreli yayınlar adına, zaten bir oturum yapılması gerekmekteydi. Bu oturumda Türkiyat coğrafyasının değişik yerlerinde neşredilen çocuk

dergileri ve çocuk dergiciliğinin sorunları üzerinde durulmuştur. Yine dergilerde yer alan şiir, hikâye, masal ve fıkra türünde verilen eserlerin mahiyetinin geçmişten günümüze değişimi gündeme gelen diğer konular arasındadır.

Sempozyumun altıncı oturumu "Türk Dünyası Çocuk Edebiyatı Yayınlarında Mizanpaj, Grafik ve Tasarım" genel başlığını taşımaktadır. Bu oturumda gündeme gelen önemli konu başlıklarını şu şekilde sıralayabiliriz: Çocuk e-kitap ve etkileşimli uygulamalarında grafik tasarım unsurları, çocuk kitaplarında resimleme, metin, tasarım ve bunların önemi, okul öncesi çocuk kitabı resimlemeleri, çocuk kitaplarında görsellik…

Burada hemen ifade etmeliyiz ki bu altıncı oturum sempozyumun genel görünümü hakkında oldukça önemli ipuçları sunan bir oturumdur. Keza Türkiye'de, çocuk edebiyatı alanında 8 oturumdan oluşan ve bütün Türk dünyasından katılımcıların iştirakiyle gerçekleştirilen bu sempozyumun profesyonel bir takımla vücut bulduğunu belirtmeliyiz.

Çocuk edebiyatı, yayıncılığı, bu alanda neşredilen kitap ve dergiler ile eğitici yönü ön plana çıkan oyuncakların oluşumunda en temel unsurlardan olan mizanpaj, grafik ve tasarım kavramları adına içi dolu bir oturum teşekkül etmesi sempozyumda her türlü ince ayrıntının düşünüldüğünü ve profesyonel bir iş yapıldığını göstermektedir. Sempozyumun bu oturumunda, çocuk edebiyatı ve yayıncılığında oldukça büyük bir önemi üzerinde bulunduran mizanpaj, grafik ve tasarım konuları üzerinde durulmuştur.

Sempozyumun yedinci oturumu iki farklı grup hâlinde gerçekleştirilmiştir. "Türk Dünyası Çocuk Edebiyatı Yayıncılığı Sorunları I-II" genel başlığını

taşıyan bu oturumda çocuk edebiyatı alanında yaşanan yayıncılık meseleleri masaya yatırılmıştır. Bu oturumda gündeme gelen önemli konu başlıkları şunlardır: 1990-2013 yıllarda arasındaki Özbek çocuk edebiyatı yayınları ve meseleleri, Türk dünyası çocuk edebiyatı yayıncılığı sorunları, Azerbaycan çocuk edebiyatında meseleler, Balkar şair Muradin Ölmezov'un eserlerinin özellikleri ve eserlerdeki problematik konular, Türk yurtlarından kardeş masallar, dünya masalları ve bunların çocuk kişiliği üzerindeki olumsuz etkileri, Çin ve Moğolistan'daki Tuvaların çocuk edebiyatı alanında yaşadıkları sorunlar...

Çocuk edebiyatı yayıncılığı Türkiye'de gelişim hâlinde olan bir kültür koludur ve akademik alanda yeterince ilgiye mazhar olamamıştır. Bir milletin geleceği olan bugünün çocukları için oldukça büyük bir öneme sahip olan çocuk edebiyatı yayıncılığı, üniversitelerin edebiyatla ilgili bölümlerinde de mutlaka önemsenmelidir.

Okul öncesi eğitimi bölümlerine sıkışıp kalan bu hayatî kültür koluna, bazı psikologları hariç tutarsak akademik düzeyde araştırma yapan birçok araştırmacının ilgi göstermediğini rahatlıkla ifade edebiliriz. Hâlbuki çocuk candır. Gelecektir. En iyi yatırımın hak eden kitledir. Onu ciddiye alıp gereken ilgiyi göstermek lazımdır. Aksi hiçbir surette düşünülemez. Bu durumda Türkiye'de herhangi bir Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü kendi bünyesinde bir "Çocuk Edebiyatı Anabilim Dalı" oluşturacak mıdır?

Şimdilik bu soruya olumlu yanıt vermek pek mümkün görünmüyor. Ancak Türkiye'de bu alanda cılız da olsa bir kıpırdanma gözlemlenebiliyor ya da daha doğrucu bir ifadeyle edebiyatçı olarak tanımlanan kimselerin çocuk edebiyatı alanında da bir şeyler bilmekle mükellef olduğu gerçeği toplumda her geçen gün daha çok kabul görüyor.

Sempozyumun bu oturumunda ayrıca Türkiyat sahasındaki çocuk edebiyatı yazarlarının ve yayıncılarının yaşadıkları önemli sorunları diğer meslektaşlarıyla paylaştıkları görülmüştür.

Sempozyumun sekizinci oturumu "Türk Dünyası Çocuk Edebiyatı Yayıncılığına Genel Bakış" başlığını taşımaktadır. Bu oturumda gündeme gelen önemli konu başlıklarını şu şekilde oluşturabiliriz: Boşnak çocuk edebiyatı üzerine yorumlar, Bulgaristan Türk çocuk edebiyatı yayınları, Başkurt çocuk edebiyatında şiirlerin geçmişi ve bugünü, çocuklar için okuma-yazma atölyeleri, Türkmen çocuk edebiyatında anane ve yenilikçi arayış…

Bu son oturumda Türk dünyasının muhtelif coğrafyalarında çocuk edebiyatı alanında kültürel faaliyet gösteren araştırmacılar tarafından genel mütalaalar yapılmıştır. Bu son oturum bir bakıma diğer oturumlarda üzerinde durulan temalar hakkında da umumî değerlendirmeler mahiyetinde gerçekleşmiştir.

Eskişehir'de, 14-17 Nisan 2014 tarihleri arasında gerçekleştirilen "I. Uluslararası Avrasya Türk Dünyası Çocuk Edebiyatı Yayıncılığı Sempozyumu" oldukça zengin içerikli tebliğlerden oluşturulmuş, oldukça geniş bir katılımcı ve dinleyici kitlesiyle birlikte gerçekleştirilmiştir.

Sempozyumda birbirinden ilginç konular üzerine yapılan araştırmaların neticeleri dinleyicilerle paylaşılmıştır. Türkiye'nin ve Türkiyat dünyasının aç olduğu konulardan biri olan çocuk edebiyatı ve yayıncılığını her yönüyle ele alan bu sempozyumun bilgiye susamış kitlelerin doyurulmasında bir büyük boşluğu doldurduğunu ifade etmeliyiz. Bu yönüyle sempozyumun fevkalade başarılı geçtiğini söylemeliyiz.

Bununla birlikte gerçekleştirilen bu önemli etkinliğin devamının getirilmesinin büyük bir ehemmiyeti vardır. Şayet bu etkinliğin devamı getirilmez-

se bu sempozyum başarısından herhangi bir şey kaybetmez; ancak sempozyumda belirlenen en genel hedefler kesinlikle ıskalanmış olur. Türk dünyasında Türkçe'nin ortak dil olarak benimsenmesi ve bu dilin bütün Türkiyat coğrafyasında daha aktif kullanımı, yeni çocuk edebiyatı neşirlerinde Türkçenin ön plana çıkarılması, yeni ortak paydaların belirlenmesi, çok geniş bir coğrafya olmasına rağmen Türk dünyasında kitle iletişim araçları vasıtasıyla kültürel diyaloğun en üst seviyeye taşınması, daha çok işbirliğinin daha çok paylaşımın sağlanması, Türk tarihindeki önemli kahramanların bütün Türk dünyası çocuk edebiyatı yayıncılığında ön plana çıkarılması kısacası Türk dili ve edebiyatının, Türk dünyasının üzerini bir büyük kubbeye çevirerek herkesi kapsaması sempozyumda belirlenen ana hedefler olarak karşımıza çıkmaktadır.

"I. Uluslararası Avrasya Türk Dünyası Çocuk Edebiyatı Yayıncılığı Sempozyumu" bütün Türk dünyası için atılan bir dev adımdır. Seçilen konu ise can alıcıdır. Çünkü bütün Türk dünyasını özellikle Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı Başkanlığı (TİKA) kanalıyla kültürel manada birbirine bağlama hedefinde olan Türkiye'nin bundan 50 yıl sonrasını da düşünmesi gerekmektedir. Dolayısıyla şimdiden Türkiyat sahasındaki çocuklara yönelik projeler üretilmesi ve bu projelerin de bihakkın tetebbu mahsulü olması durumunda bütün Türk dünyasının zenginleşeceğini ve her geçen daha fazla güçleneceği belirtmeye gerek yoktur.

Bundan sonraki süreçte bu sempozyumda görülen eksikliklerin yinelenmemesi için gerekli tedbirlerin alınması, sempozyum etkinliklerinden çok daha önce tebliğci olarak katılacak bilim adamı ve yazarların titiz bir çalışmayla tespit edilmesi ve daha başarılı bir etkinliğin vücuda getirilmesi Türk dünyasının kazanımı olacaktır.

4) V. DİNİ YAYINLAR KONGRESİ[816]

Diyanet İşleri Başkanlığı'nca Ankara'da düzenlenen 5. Dinî Yayınlar Kongresi 02-04 Aralık 2011 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Dedeman Oteli ana salonunda yapılan etkinliğe, Diyanet İşleri Başkanlığı, üniversiteler, yayınevleri ve gazetelerden aralarında Prof. Dr. Ali Birinci, Ahmet Turan Alkan, Ayşe Böhürler, Fatma Barbarosoğlu, Afet Ilgaz'ın da bulunduğu çok sayıda editör, yazar, araştırmacı ve akademisyen katılmıştır.

Ana teması kadın konulu yayınlar olan kongre toplam altı oturumla gerçekleştirilmiştir. Kongrenin birinci oturumunda "Kadın Konulu Yayınların Tarihsel Süreci", ikinci oturumda "Kadın Konulu Dinî Neşriyat", üçüncü bölümde "Kadın Konulu Dinî Yayımlardaki Sorunlar", dördüncü oturumda "Kadın Konulu Dinî Yayıncılıkta Gelecek İçin Perspektifler" konuları üzerinde durulmuş; beşinci oturumda "Katılımcı Değerlendirmeleri" ve altıncı oturumda "Genel Değerlendirmeler" yapılarak kongre bitirilmiştir.

---

[816] İlk defa *Kelam Araştırmaları Dergisi*'nin 11. cildinin 1. sayısında yayımlanmıştır.

Bu ana başlıklar altında kongreye katılan tebliğciler ortalama on beşer dakika süreyle hazırladıkları çalışmaları izleyicilere sunmuşlar; tebliğlerin bitirilmesinden sonra her oturum sonunda ilgili konulara göre seçilmiş müzakereciler beşer dakika süreyle sunulan tebliğleri değerlendirmişlerdir.

Kongre boyunca bu sistem takip edilmekle birlikte birçok müzakereci kendilerine tanınan beşer dakika konuşma süresini oldukça aşarak kimi zaman tebliği sunan araştırmacılardan daha fazla zaman kullanmışlardır ki bu da kongrenin eleştirilmesi gereken en önemli noktalarından biridir. Oturumları yöneten oturum başkanları sevk ve idareyi yerinde sağlayamamışlardır.

Kongrenin ilk oturumunda en genel hatlarıyla İslamiyet'in ilk yıllarından Cumhuriyet dönemine kadar, İslam kültürü açısından kadının anlam ve öneminden bahsedilmiştir. Bu oturumda Arap, Fars ve Türk edebiyatında kadın imgesinin oldukça zengin bir birikime sahip olduğu belirtilerek, Osmanlı ve daha önceki dönemlerde İslamî kadın yazınının; o dönemde Batı dünyasındaki kadın edebiyatından çok daha zengin olduğu konusunda uzlaşıya varılmıştır.

Osmanlı dönemi adına Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı ve 19. yüzyılın önemli simalarından biri olan Fatma Aliye Hanım'ın düşünce ve edebiyat dünyası üzerinde durulmuştur.

Üzerinde ağırlıklı olarak durulan konulardan biri de 20. yüzyıla kadar olan dönemde İslam kültür ve medeniyeti çevresinde yetişen kadın ve erkek şairlerin neden romana değil de şiire önem verdiği hususudur. Tartışmacılar bu konuyu şöyle değerlendirmişlerdir: "Müslümanların kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim gerçek ve ebedi dünyayı zaten Müslümanlara

anlatmaktadır. Dolayısıyla şair ve yazarlar roman edebi türüne yönelerek yeni bir alternatif dünya kurma ihtiyacını hissetmemişlerdir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın kurduğu ve şekillendirdiği dünya zaten her şeyin aslı ve özetidir."

Oturumun en önemli konularından biri de 19. yüzyıla kadar olan süreçte fıkıh, tefsir ve hadis kaynaklarına göre İslam kültüründe kadın imgesinin değerlendirilmesidir. Yine bu bölümün son tebliğinde Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine geçişte kadının sosyolojik gelişimi tartışılmıştır. Ancak bu oturumun hemen hemen hiçbir bölümünde kadın konulu dinî yayınlara değinilmemiştir.

"Kadın Konulu Dinî Neşriyat" adlı ikinci oturumda birinci oturuma nazaran yayıncılık sektörü üzerinde daha fazla durulmuştur. Özellikle 1970'lerden sonra popüler hâle gelen hidayet romanları ve bu romanların öncülerinden Hekimoğlu İsmail, Şule Yüksel Şenler ve Emine Şenlikoğlu'nun Türk edebiyatına etkileri irdelenmiştir. Yine bu oturumda "Türk Sinemasında Anadolu Kadını" adlı bir tebliğ sunulmuş ve özellikle kırsal kesim kadının Türk sinemasına girişi hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Bir başka tebliğde de dinî kıssa ve hisselerden kadın konusunun açıklanabilmesi için örnekler sunulmuştur.

Üçüncü oturumda kadın ve edebiyat, Batıda yapılan yayımların Müslüman kadın algısına etkileri, kadın yayınlarında popüler dil ve Kemalizm'in Türk kadınına bakışı tartışılmıştır.

"Kadın Konulu Dinî Yayıncılıkta Gelecek İçin Perspektifler" başlıklı dördüncü oturum, kongrenin genel amacına uygun olarak gerçekleştirilen en önemli bölümüdür. Bu oturumda son yıllarda yayıncılık sektörünün gelişimi, kat ettiği önemli aşamalar, kadınlar üzerine yapılan yayınların gelişimi ve bu

çeşit yayınları geleceği, İslamî nitelikli kadın dergiler ile Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kadınlar üzerine yaptığı yayınlar gündeme gelmiştir.

Bu oturumda Editör Esra Ürkmez tarafından sunulan "Kadın Okuyucu Profili ve Kadın Yayınların Arz Talep İlişkisi" adlı tebliğde son yıllarda Kültür ve Turizm Bakanlığı (Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü) öncülüğünde uygulanan yayın politikaları sayesinde yayıncılık sektörünün hızla ileriye gittiği belirtilmiştir. Esra Ürkmez'e göre Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yapmış olduğu "Türkiye Okuma Haritası" adlı proje ile Türk okuyucu profili gün yüzüne çıkarılmıştır. Tebliğde ayrıca okuyucuların halk kütüphanelerini çok az kullandığı ya da bu kütüphanelerin varlığından hiç haberdar olmadığı tespitinde bulunulmuştur. Sayın Ürkmez'in yapmış olduğu en ilginç tespitlerden biri de İslamî nitelikli yayınlara ilgi duyan kitle içerisinde en çok kitap satın alan kesimin ilkokul mezunlarının olduğu; üniversite mezunlarının kitap satın alımı yüzdelerinin oldukça düşük olduğu tespitidir.

Editör-Yazar Emine Eroğlu da sunduğu tebliğde küreselleşen dünyada Türkiye'nin yayıncılık alanında kendini gösterebilmesi için kitap fuarlarına daha fazla önem vermesi gerektiği ve son yıllarda da bu amacın gerçekleşmeye başladığı konusunda değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu oturumda yine Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kadın ve aile kavramları üzerine yaptığı yayınlar tanıtılmıştır.

Kongrenin beşinci ve altıncı bölümlerinde katılımcı görüşleri ve genel değerlendirmelerde bulunulmuştur. Yazar ve akademisyen çevrelerinden kongreye katılan kişilerin yaptığı genel tespitlerin ardından kongre bitirilmiştir.

5. Dinî Yayınlar Kongresi oldukça zengin içerikli tebliğlerden oluşturulmuş ve küçümsenemeye-

cek bir katılımcı ve dinleyici kitlesiyle birlikte gerçekleştirilmiştir. Kongrede birbirinden ilginç konular üzerine yapılan araştırma sonuçları sunulmuştur. Bu yönüyle kongrenin verimli geçtiği söylenebilir.

Ancak tebliğlerde zaman zaman kongrenin ana konusuyla ilgili olmayan birçok konu üzerinde de durulduğu görülmüştür. Kongreye müzakereci olarak katılanların yaptığı birçok gözlem, inceleme ve değerlendirmenin tebliğ sunanlarınkinden çok daha titiz araştırmalar olduğu gözlemlenmiştir. Dolayısıyla bu tür kongrelere tebliğci olarak katılacak bilim adamı ve yazarların önceden daha ince bir çalışmayla tespit edilmesi gerektiği kanaatindeyiz.